
VE RI
TAS

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

1895—1896

LEIDEN. — E. J. BRILL.
1895.

INHOUD.

BIJLAGEN.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1895—96.

College van Curatoren.

Mr. J. G. KIST (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30. *Tot* Voorzitter benoemd bij besluit van 19 Januari 1891 n°. 27).

Mr. C. FOCK (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21).

Mr. O. W. STAR NUMAN (benoemd bij besluit van 28 September 1888 n°. 9).

Mr. C. J. E. GRAAF VAN BIJLANDT (benoemd bij besluit van 19 Januari 1891 n°. 27).

Mr. F. WAS (benoemd bij besluit van 14 Maart 1894 n°. 3).

Mr. J. E. BODDAERT, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: K. MARTIN.

Assessoren: C. P. TIELE; S. S. ROSENSTEIN, H. OORT, P. A. VAN DER LITH.

Secretaris van den Senaat: A. C. VREEDE.

Archivaris van den Senaat: J. G. R. ACQUOY.

Bestuur der Faculteiten.
Cursus 1894—1895.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: Th. H. Mac Gillavry.
Secretaris: D. E. Siegenbeek van Heukelom.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: H. P. Wijsman.
Secretaris: J. C. Kluyver.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: J. P. N. Land.
Secretaris: P. J. Blok.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: J. G. R. Acquoy.
Secretaris: W. H. Kosters.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: C. Asser.
Secretaris: J. Oppenheim.

HOOGLEERAREN [1]).

Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure (25 Maart 1859).
Emeritus 20 September 1892.

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 192), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter de namen is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. Fockema Andreae (1 October 1877).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. van der Lith (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. van der Hoeven (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. van der Vlugt (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk* de staatkundige geschiedenis: H. B. Greven (4 Februari 1880).

H. L. Drucker (28 Oct. 1889). Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal sinds 1894.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: C. Asser (19 October 1892).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. Oppenheim (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. Tichelaar, Lector (4 Juli 1894).

Faculteit der Geneeskunde.

De ontleedkunde: T. Zaayer (10 Maart 1866).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. Doyer (2 October 1869).

De geneeskunde: S. S. Rosenstein (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de gezondheidsleer; de geneeskundige politie: Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877).

De heelkunde: J. E. van Iterson J.Az. (26 Februari 1879).

De physiologie en weefselleer: W. Einthoven (24 Februari 1886).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: H. Treub (26 Januari 1887).

De ziektekundige ontleedkunde; de gerechtelijke geneeskunde: D. E. SIEGENBEEK VAN HEUKELOM (21 Februari 1888).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: W. NOLEN (4 Februari 1891).

De laryngologie en rhinologie: A. NIJKAMP, Privaat-docent (1888).

De cytologie; M. C. DEKHUYZEN, Privaat-docent (1890).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. L. RIJKE (21 September 1845). *Emeritus* 19 September 1882.

De plantkunde: W. F. R. SURINGAR (14 November 1857).

De wiskunde: analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. VAN GEER (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. VAN BEMMELEN (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. FRANCHIMONT (2 Mei 1874).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: C. K. HOFFMANN (14 Januari 1875).

De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. MARTIN (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. KAMERLINGH ONNES (11 November 1882).

De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. WIJSMAN (18 Maart 1891).

De wiskunde: hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. KLUYVER (28 September 1892).

De theoretische anorganische scheikunde: H. W. BAKHUIS ROOZEBOOM (Privaat Docent 1889) Lector (1893).

De sterrenkunde: E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Privaat Docent (1880).

De proefondervindelijke natuurkunde: J. P. KUENEN, Privaat-docent (1893).

De wiskunde: P. MOLENBROEK, Privaat-docent (1893).

De natuurkunde: L. H. SIERTSEMA, Privaat-docent (1893).

De wis- en natuurkunde: P. ZEEMAN, Privaat-docent (1894).

De Plantkunde: J. G. BOERLAGE, Privaat-docent (1894).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. PIJNAPPEL (1 October 1877). *Emeritus* 17 September 1889.

R. J. FRUIN (1 Juli 1860). *Emeritus* 18 September 1894.

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. H. C. KERN (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: J. P. N. LAND (18 November 1872).

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden; H. OORT (10 December 1875).

De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. COSIJN (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. SCHLEGEL (27 October 1877).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. MULLER (19 December 1883).

De Nederlandsche letterkunde, geschiedenis, aesthetische critiek: J. TEN BRINK (11 Juni 1884).

De Grieksche taal- en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: J. VAN LEEUWEN Jz. (16 September 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. HARTMAN (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch; J. VERDAM (21 October 1891).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel; J. J. M. DE GROOT (9 December 1891).

De Nederlandsche Geschiedenis: P. J. BLOK (6 October 1894).

Het Soendaneesch; het Bataksch: G. J. GRASHUIS, Lector (1 October 1877).

Algemeene beschrijvende volkenkunde en de Japansche taal: L. SERRURIER, Lector (10 Augustus 1887).

De Perzische en Turksche talen: H. D. VAN GELDER, Lector (29 Juli 1890).

Het Maleisch: H. C. KLINKERT, Lector (24 Dec. 1890).

Middeneeuwsch en Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, Privaat-docent. (27 April 1893).

Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. SALVERDA DE GRAVE, Privaat-docent. (19 Februari 1895).

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. J. PRINS (7 December 1855). *Emeritus* 15 September 1885.

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: C. P. TIELE (1 October 1877).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: J. G. R. ACQUOY (7 December 1881).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: W. C. VAN MANEN (23 September 1885).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedenkunde: J. H. GUNNING (21 September 1889).

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst, de Israëlitische letterkunde; de uitlegging van het Oude Testament: W. H. KOSTERS (4 Mei 1892).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.

C. P. TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878).

J. OFFERHAUS Lzn. (26 April 1882).

Pedellen der Universiteit.

P. J. OOSTVEEN (1 November 1872).

F. A. DEE (1 April 1874).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. W. N. Du Rieu, *Bibliothecaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. S. G. de Vries, *Conservator voor de handschriften.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. G. van Vloten, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. J. G. R. Acquoy, *Emeritus* Prof. R. Fruin, *Curatoren.*

Akademisch Ziekenhuis.

R. Moquette, *Directeur.*
J. G. Moquette-Jonquière, *Directrice.*
H. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afd. heelkunde voor mannen.

M. Rutgers, Arts, uitwonend.

Afd. heelkunde voor vrouwen.

J. C. M. Timmermans, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

H. J. van der Wey, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

J. E. G. van Emden, Arts, vervangen door A. A. Hijmans van den Berg, Arts.

Afd. Verloskunde.

Dr. J. D. Doorman, Arts, uitwonend.
H. J. de Witt, Arts, vervangen door P. C. T. van der Hoeven, Arts.

Afd. Oogkunde en oorheelkunde.

M. H. Knoch, Semi-Arts, vervangen door H. M. Neeb, Arts.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*
J. Duval, *Hulp-Apotheker.*

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhaave.

Prof. Th. H. Mac Gillavry, *Directeur.*

Prof. D. E. Siegenbeek van Heukelom.

Afd. Pathologische Anatomie.

R. de Josselin de Jong, Arts, *Assistent*, vervangen door P. B. van Loo, Arts.

Afd. Algemeene Pathologie en Hygieine.

D. Mac-Gillavry, Arts, *Assistent.*

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

L. Vuyck, *Assistent.*

L. E. Steenhuisen
W. Borger
Mej. A. E. S. Michelsen } *onbezoldigde Assistenten.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

J. Weeder
A. Pannekoek
H. J. Zwiers } *onbezoldigde Assistenten.*

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*

Dr. J. P. Kuenen, *Conservator.*

Dr. P. Zeeman, *Onderwijs-Assistent.*

Dr. L. H. Siertsema, *Onderwijs-Assistent.*

Dr. M. de Haas, *College-Assistent*, vervangen door A. van Eldik en E. van Everdingen Jr.

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*

Dr. C. Hoitsema, *Onderwijs-Assistent*, vervangen door U. H. E. Huber Noodt, daarna door Dr. E. A. Klobbie.

Dr. H. W. Bakhuis Roozeboom, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

H. C. Gerlings, *Onderwijs-Assistent*, vervangen door Dr. H. J. Taverne.

H. A. Rouffaer, *College-Assistent.*

Anatomisch Laboratorium.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*

G. H. van Dissel, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

H. W. Blöte, *Assistent.*

M. A. J. Geluk, Arts, *Assistent.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffman, *Directeur.*

Dr. H. W. de Graaf, *Conservator.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*

S. Visser, *Assistent*, vervangen door H. A. van Delden.

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, J. Büttikofer, Dr. Th. W. van Lidth de Jeude, Dr. C. L. Reuvens, *Conservatoren.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

Rijks-Herbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
Dr. J. G. Boerlage, *Onder-Directeur.*

Museum van Oudheden.

Dr. W. Pleyte, *Directeur.*
Dr. P. A. A. Boeser, *Conservator.*
Dr. R. Jesse, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Dr. L. Serrurier, *Directeur.*
J. D. E. Schmeltz, *Conservator.*

SERIES LECTIONUM,

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCXCV,

RECTORE MAGNIFICO

CAROLO MARTIN.

Facultas Medica.

T. ZAAIJER Anatomiam systematicam et microscopicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris. hora IX.
Anatomiam topographicam tradet diebus Martis et Jovis . . . . IX.
Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie. II—IV.

D. DOIJER Ophthalmologiam docebit diebus Lunae et Veneris . . . . II.
Otologiam docebit die Mercurii. . . . . II.
Institutioni clinicae et policlinicae ophthalmiatricae et otiatricae praeerit quotidie . . . . . . IX.
In ophthalmoscopii usu discipulos exercebit, mensium hiemalium tempore, diebus Martis et Jovis hora vespertina . . . . VI.

S. S. ROSENSTEIN Exercitationibus clinicis in Nosocomio habendis vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.
Praxin medicam in policlinico moderabitur diebus Martis, Jovis et Saturni . . . . IX.

Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . hora IX.

TH. H. MAC GILLAVRY Pathologiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . XI.

Hygieinam et politiam medicam docebit diebus Mercurii et Jovis . . . . III.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Martis . . . . II—IV.

Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie.

J. E. VAN ITERSON J. A. FIL. Chirurgiam theoreticam docebit die Martis hora III, et die Saturni. . II.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie . . . . XII—II.

Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

W. EINTHOVEN Physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.

Histologiam docebit die Jovis . . . . X.

Exercitationes histologicas et physiologico-chemicas moderabitur diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris horis . . . . II—IV.

Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

H. TREUB Theoriam artis obstetriciae exponet diebus Martis et Jovis . . . . IX.

Gynaecologiam docebit die Saturni . . . . . IX.

Exercitationibus clinicis, in Nosocomio habendis, vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . IX.

Doctrinam operationum tradet die Jovis. . . . XII.

Operationibus obstetriciis, in pelvi facticia instituendis, praeerit quotidie horis sibi et auditoribus commodis.

Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit moderabitur.

D. E. Siegenbeek van Heukelom Anatomiam pathologicam tradet die Martis hora II et die Jovis hora I.

Medicinam forensem docebit die Mercurii horis . II—IV.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit diebus Lunae . . . . II—IV.

Praeparata anatomico-pathologica demonstrabit die Veneris . . . . II.

Sectionibus cadaverum praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris et Saturni . . . . XI.

Exercitationibus medico-forensibus in cadavere praeerit qualibet oblata occasione.

W. Nolen Exercitationibus clinicis et policlinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XI.

Pharmacognosin docebit die Martis . . . . . XII.

Pharmacodynamiam tradet die Jovis . . . . . II.

A. Nijkamp, Laryngologiam et Rhinologiam docendi venia impetrata, exercitationibus policlinicis praeerit diebus Martis, Jovis et Saturni in Nosocomio Ecclesiae Gallicae. . . . . IV.

Laryngoscopii usum, larynge facticio adhibito, docebit, mensium hiemalium tempore, diebus Martis et Mercurii hora vespertina VI et dimidia —VIII et dim.

M. C. Dekhuyzen, Cytologiam docendi venia impetrata, doctrinam de cellula animali tractabit die Martis . . . . I.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. L. Rijke, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

D. Bierens de Haan, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

W. F. R. Suringar Botanicam docebit, botanicam generalem (Morphologiam, Anatomiam et Physiologiam) et specialem (Phytographiam, Taxonomiam et selectas plantarum familias) tractans alternis anni vel hebdomadis partibus, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . hora XII.

Cum Historiae Naturalis studiosis capita selecta tractabit die et hora commodis.

Exercitationes moderabitur pro anni tempore microscopicas et phytographicas diebus Jovis et Veneris II—VI.

Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore apto.

Provectiorum studia in laboratorio iuvabit quotidie.

P. van Geer Elementa geometriae descriptivae et syntheticae tradet diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . IX.

Geometriae analyticae sublimioris capita selecta tractabit die Lunae et Mercurii. . . . . . XI.

Mechanicam theoreticam die Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.

H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet die Mercurii horis X et XII, et die Veneris . . . . XII.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte posteriori die Martis hora X, die Jovis hora XII, et die Veneris. . . . . XI.

Astronomiam practicam docebit in anni parte priori die Martis hora X, die Jovis hora XII, et die Veneris . . . . hora XI.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis. . . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. VAN BEMMELEN Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit diebus Lunae et Martis hora X, diebus Mercurii et Veneris hora XI et, cum Philosophiae Naturalis studiosis, die Lunae. XII.

Chemiae initia in usum tironum docebit, per priorem anni academici partem, diebus Lunae et Martis II.

Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Veneris . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Martis et Saturni II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Jovis . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. FRANCHIMONT Carbonium selectaque quaedam ejus connubia tractabit die Martis horis XI—I, die Jovis horis X—XII, et die Saturni . . . XI.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit die Mercurii . . . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Veneris . . II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. HOFFMANN Anatomiam comparatam tradet diebus Martis et Mercurii . . . . hora IX.
Embryologiam comparatam tractabit diebus Martis et Mercurii . . . . XI.
Elementa Zoologiae docebit die Veneris . . . . IX.
Capita selecta de animalibus invertebralibus tractabit die Veneris . . . . X.
Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Martis et Mercurii horis II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

K. MARTIN Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.
Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . I.
Mineralogiam et Crystallographiam docebit die Lunae et Jovis . . . . I.
Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii . . . . II—IV.
Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. LORENTZ Physicam elementarem docebit die Mercurii hora X, die Jovis hora IX et die Veneris X.
Physicam mathematicam die Lunae hora I, diebus Martis et Mercurii hora IX, die Jovis . . . X.
Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Jovis et Veneris . . . . II—IV.

H. KAMERLINGH ONNES Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis juniorum Philosophiae naturalis studiosorum habebuntur diebus Martis, Mercurii et Saturni . . . . II—V.
Energeticam elementarem docebit die Lunae hora II et die Saturni . . . . XII.
Capita selecta tractabit die Lunae hora X et Saturni IX.

Exercitationibus practicis provectiorum praeerit quotidie.

H. P. Wijsman Chemiam pharmaceuticam docebit diebus Martis et Jovis . . . . hora IX.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . IX.

Toxicologiam docebit die Mercurii. . . . . . IX.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit . X.

De nutrimentorum examinandorum methodis aget die Lunae . . . . X.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

J. C. Kluyver Algebram tradet die Jovis hora II et die Saturni . . . . X.

Calculum differentialem docebit diebus Martis et Saturni hora . . . . IX.

Calculum integralem exponet diebus Martis et Jovis hora . . . . XI.

Theoriam functionum tractabit diebus Martis et Jovis hora . . . . I.

H. A. Lorentz et H. Kamerlingh Onnes Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

H. W. Bakhuis Roozeboom, Chemiae theoreticae Lector, novas theorias de aequilibrio chemico exponet horis auditoribus commodis.

E. F. van de Sande Bakhuyzen, Astronomiam docendi venia impetrata, capita selecta tractabit horis auditoribus commodis.

J. P. Kuenen, Capita selecta physices elementaris

in usum futurorum medicorum tractabit die Lunae hora XI.

P. MOLENBROEK, docendi venia impetrata, vectorum theoriam explicabit deque ea in geometria et mechanica adhibenda aget.

L. H. SIERTSEMA, Physicam docendi venia impetrata, physicae initia in usum tironum docebit die Veneris hora XII.

P. ZEEMAN, Physicam docendi venia impetrata, in feriis experimenta recentiora horis postea indicandis demonstrabit.

J. G. BOERLAGE, docendi venia impetrata, plantas Indicas demonstrabit horis sibi et auditoribus commodis.

Facultas Literarum et Philosophiae.

R. FRUIN Propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

H. KERN Grammaticam Sanscritam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . hora III

Locos selectos ex chrestomathia (Reader) Lanmani cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris . . . . 1.

Grammaticam linguae Russicae exponet horis auditoribus commodis.

De indole et historia linguarum Indonesiae aget horis postea indicandis.

M. J. DE GOEJE Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis et Veneris . . . . I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam leget cum provectioribus diebus Mercurii et Saturni hora I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii . II—IV.

J. P. N. LAND Philosophiae Graecae historiam exponet die Mercurii . . . . I—III.

Psychologiam et Logicam explicabit die Veneris . X—XII.

Philosophiam theoreticam enarrabit die Jovis horis vespertinis, item

Philosophiam recentiorem die Veneris horis iisdem aut aliis, auditoribus commodis.

H. OORT Grammaticam Hebraeam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus capita selecta Veteris Testamenti leget horis postea indicandis.

Initia linguae neohebraicae docebit horis sibi auditoribusque commodis.

A. C. VREEDE Linguam Javanicam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . I.

Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mercurii, Jovis et Saturni . . . . IX.

Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.

Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis . . . . III.

P. J. COSIJN Linguam Goticam docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . XI.

Linguam Anglosaxonicam tradet diebus Lunae et

Jovis . . . . XI—I.

Grammaticam Germanicam comparatam tradet die Lunae . . . . hora II.

G. Schlegel Linguam Sinicam docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.

P. L. Muller Historiam universalem docebit diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.

Geographiam politicam die Jovis . . . . IX—XI.

Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

J. Ten Brink Literarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet diebus Mercurii et Veneris . X.

Literarum Neerlandicarum historiam Saeculi XVII docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . . XI.

Vondelii, Hoofdii et Brederodii opera dramatica tractabit die Mercurii . . . . III.

J. van Leeuwen J. Fil. Aristophanem interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . IX.

Cum candidatis Thucydidem tractabit die Veneris. IX—XI.

Candidatorum exercitationes criticas et palaeographicas moderabitur horis illis sibique commodis.

Antiquitates Graecas tradet die Mercurii. . . . X.

J. J. Hartman Terentium, Ovidium, Ciceronem interpretabitur diebus Lunae et Martis . . . . . II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Jovis . . . . I—III.

Candidatorum exercitationes Philologicas moderabitur die Mercurii . . . . II.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis. III.

Omnium facultatum studiosis scriptorem vel poëtam aliquem Latinum explicabit die Saturni . . . I.

J. Verdam Linguae Patriae historiam et grammaticam tradet die Lunae . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis et die Mercurii. . . . . hora II.

Scriptores Neerlandicos medii aevi exponet die Martis et die Mercurii . . . . I.

Linguae patriae causa cum novitiis Vulphilae evangelia leget die Lunae, horis II—III et dimid.

Cum literarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Jovis, hora . . . . III.

J. J. M. De Groot Historiam, literas, antiquitates, instituta, ritus et mores populorum Malaicae gentis exponet diebus Martis, Mercurii et Jovis. X.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

P. J. Blok Historiam Belli Belgici tradet die Lunae hora XI, die Jovis horis . . . . II et III.

Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaicae Lector, Grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris X.

Literas Sundaicas docebit die Martis . . . . . II.

De religione et institutis juris gentis Sundaicae aget die Veneris . . . . II.

Linguam Tobaicam docebit horis auditoribus commodis.

L. Serrurier, Linguae Japonicae et Ethnographiae generalis Lector, Musei Ethnographici director, Linguam Japonicam docebit et varia argumenta ad ethnographiae generalis studium pertinentia tractabit horis sibi et auditoribus commodis.

H. C. Klinkert Sr., Linguae Malaicae Lector, Linguam Malaicam docebit die Lunae horis X

et II, die Martis hora IV, die Mercurii hora IX, die Jovis hora IX, et die Veneris . . . hora XI.

H. D. VAN GELDER, Linguarum Persicae et Turcicae et Institutorum moslemicorum Lector, linguae neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . XI.

Locos selectos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadiï Gulistān leget horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Mercurii et Jovis . . . . II.

Historiam religionis Mohammedicae enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . XI.

D. C. HESSELING, Linguam Graecam mediaevalem et hodiernam docendi venia impetrata, grammaticam linguae Graecae mediaevalis et hodiernae tradet die Lunae . . . . X.

Cum provectioribus leget carmina Graeca medii aevi (ed. Wagner) die Veneris . . . . . . III.

J. J. SALVERDA DE GRAVE, grammaticam linguae gallicae mediaevalis docendi venia impetrata, horas lectionum quas habebit postea indicabit.

Facultas Theologica.

J. J. PRINS, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

C. P. TIELE, Historiam religionis enarrabit die Lunae hora I, et Jovis . . . . hora XI.

Philosophiam religionis tradet die Veneris horis . X—XII.

Iis, qui ipsos historiae religionis babylonico-assyriacae fontes adire cupiunt, scripturam cuneatam et grammaticae assyriacae initia explicare paratus est die Lunae horis . . . . III—V.

J. G. R. ACQUOY, Historiam Christianismi enarrabit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . . hora XII.
Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii I.
W. C. VAN MANEN, de literis Christianis primaevis aget diebus Martis et Mercurii . . . . . . IX.
Exegesin librorum N. T. docebit diebus Martis et Mercurii . . . . X.
Criticen librorum Christianorum antiquissimorum tradet die Lunae. . . . . X.
J. H. GUNNING, Historiam doctrinae de Deo exponet die Lunae hora XI et die Martis . . . . . XI.
Encyclopaediam Theologiae docebit die Lunae. . XII.
Ethicen tradet die Jovis horis . . . . IX—XI.
W. H. KOSTERS, in librorum V. Foederis originem inquiret die Lunae hora IX et die Mercurii. . XI.
Exegesin librorum V. F. docebit die Martis hora I et die Veneris . . . . IX.
Historiam religionis Israeliticae enarrabit die Mercurii II.

Facultas Juridica.

R. VAN BONEVAL FAURE quamvis rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.
S. J. FOCKEMA ANDREÆ de Juris historia in patria nostra aget die Jovis hora X et Veneris horis . X et XI.
Fontes juris mediaevalis explicabit die Mercurii . II.
Exercitationibus historico-juridicis praeerit diebus Mercurii et Jovis. . . . . IX.
P. A. VAN DER LITH Jus publicum coloniarum docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis hora . . . XI.
Juris Moslemorum capita selecta tractabit diebus Martis et Mercurii hora . . . . I.
H. VAN DER HOEVEN Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XII.

Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Jovis	hora XII—II.
W. van der Vlugt Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit die Mercurii horis XII—II, et die Jovis	XI—I.
Philosophiam Juris tradet die Martis horis II et III et die Mercurii hora	III.
H. B. Greven Oeconomiam politicam tradet die Lunae horis XI et I, et die Martis	XII.
Capita selecta oeconomiae et statistices tractabit die Martis hora X, et die Mercurii, horis . .	X et XII.
Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris.	II—IV.
H. L. Drucker Ordinibus Generalibus adscriptus a lectionibus vacabit, verumtamen, quantum per legem licebit, neque absentia Reip. causa impediet, commilitonum studiis consulere eorumque commodis prodesse haud desinet.	
C. Asser Jus civile hodiernum interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii hora.	X.
Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Martis hora I et Jovis	XI.
Jus Mercatorium tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii hora	XI.
J. Oppenheim de Jure publico Neerlandico aget diebus Lunae horis I et II, Mercurii hora I, Jovis hora	II.
Jus publicum generale docebit die Martis hora .	IX.
Jus administrativum tractabit die Lunae hora XI et Martis hora.	I.
Jus gentium interpretabitur die Martis hora . .	XII.

P. A. Tichelaar Juris Romani lector, Institutiones et historiam Juris Romani tradet die Lunae, hora XII, Martis X et XI, Mercurii X et XI et Jovis	X et I.

C. P. Tiele, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis . . . . I.
Theologiam practicam docebit die Jovis . . . . II.
Exercitationibus oratoriis vacabit hora commoda.
M. A. Gooszen, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem formalem tradet die Martis. . . . . II.
Dogmatices Christianae partem materialem docebit die Jovis hora I et die Veneris . . . . . . XII.
Juris ecclesiastici principia exponet die Saturni . IX.
Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die. XI.
J. Offerhaus L. Fil., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Jovis . . . II.
Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora II, die Saturni. . . . . X.
Theologiam practicam tradet die Veneris . . . II.
Colloquio homiletico praeerit die Mercurii horis vespertinis VI et dim.—VIII.
Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris hora I, consistoriales horis sibi et auditoribus commodis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 17den September 1895,

DOOR

DR. P. A. VAN DER LITH,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

DR. K. MARTIN.

M. H. CURATOREN, HOOGLEERAREN, DOCTOREN, STUDENTEN EN GIJ ALLEN, GEËERDE HOORDERS!

Weder vereenigt het voorschrift der wet ons tot het bijwonen eener plechtigheid, sints jaren in vasten vorm gegoten, onveranderlijk dezelfde sedert de wet op het Hooger Onderwijs den aftredenden Rector Magnificus de verplichting oplegde bij den aanvang van het studiejaar zijne waardigheid in het openbaar aan zijnen opvolger overtedragen, en daarbij verslag te geven van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar. Gewis een zware taak voor den spreker, daarbij de aandacht zijner hoorders te boeien, voor wie het aantrekkelijke der nieuwheid ten eenemale ontbreekt, omdat slechts feiten kunnen worden vermeld die hun evengoed als den redenaar zelf bekend zijn, terwijl ook aan de inkleeding maar weinig afwisseling kan gegeven worden. Toch betreur ik het niet, dat die werkzaamheid den aftredenden Rector is opgelegd; het schijnt mij juist gezien bij den aanvang van eenen nieuwen jaarkring een oogenblik stil te staan om elkander te verwelkomen; nategaan, wat het afgeloopen jaar ons gebracht heeft en voor de toekomst doet verwachten; en elkander op te wekken voor de taak, die aanstaande is. Van harte worde dan U allen, die op de een of andere wijze aan Leiden's Universiteit verbonden zijt, het welkom toegebracht en zij de wensch uitgesproken dat de thans ingetreden cursus rijk in zegen moge zijn voor onze geliefde Alma Mater!

Als altijd waren in het afgeloopen jaar lief en leed gemengd.

Tot datgene, wat ik met groot genoegen vermeld, behoort zeker wel het feit, dat dit jaar in het College van Curatoren geene verandering is gekomen. Wij verheugen ons daarover, omdat wij ons overtuigd mogen houden dat Gij, M. H. Curatoren, in alles wat Gij in die betrekking doet, bezield zijt door warme liefde voor onze Universiteit en, ieder uwer naar zijne beste krachten, slechts tracht te verwezenlijken datgene, wat hij naar zijne opvatting haar werkelijk belang acht te zijn. Hoog staat uw ambt, groot is de invloed dien Gij op het wel of wee onzer Hoogeschool kunt uitoefenen en dit niet alleen in dezen ambtelijken werkkring, maar ook daarbuiten, in uwe andere betrekkingen, ja zelfs in het ambteloos verkeer. Elk woord, door U over Leiden uitgesproken, heeft gewicht en wordt van belang gerekend, juist omdat het van U komt, en kan dus zegenrijk maar ook nadeelig voor haar werken. Voor wat Gij persoonlijk ten onzen beste spraakt of deedt, komt U onze oprechte dank toe; niet minder voor datgene, wat Uw College voor ons ook weder dit jaar heeft verricht. Menig blijk van zorg en belangstelling mochten wij van U ontvangen; konden wij van alles kennis nemen wat het voor ons deed of trachtte te bewerken, onze erkentelijkheid zou daardoor zeker nog worden verhoogd.

Tot mijn groote vreugde mag ik mededeelen dat wij in het afgeloopen jaar geen verlies van leden van den Senaat te betreuren hadden. Wel werd onze ambtgenoot Acquoy op nieuw door eene zware ziekte getroffen, maar met dankbaarheid vernamen wij dat hij die geheel te boven is gekomen, evenals de Hoogleeraar Siegenbeek van Heukelom de ongesteldheid in en door den dienst verkregen. Met vreugde zien wij ook onzen ambtgenoot Greven weder in ons midden, hersteld van de ernstige ziekte, waaraan hij het vorige jaar lijdende was, en in staat om zijn taak weder waar te nemen. Wij wenschen onze vrienden van harte met hun herstel geluk en hopen dat zij als

te voren, krachtig naar lichaam en geest, nog lang ten beste onzer Universiteit mogen werkzaam zijn. Datzelfde zij onzen ambtgenoot Land toegewenscht die, door zware ziekte getroffen, verhinderd is bij den aanvang van den cursus de gewichtige taak weder op te nemen, welke hem is toevertrouwd. Moge de rust, die hij thans geniet, er toe bijbrengen dat hij, geheel hersteld, spoedig weder in ons midden terugkeert.

De samenstelling van den Senaat bleef den afgeloopen cursus onveranderd nadat Dr. P. J. Blok de betrekking van Hoogleeraar in de Vaderlandsche geschiedenis had aanvaard met eene redevoering over „De geschiedenis als sociale wetenschap", den 6en October 1894 uitgesproken. Aan de woorden door mijnen geachten voorganger hier tot hem gericht, behoef ik niets toe te voegen; de waardeering, hem toen toegezegd, ontving hij, wien de zware taak te beurt viel, Robert Fruin's opvolger te zijn, in ruime mate. Wij waardeeren het zeer dat hij de eer geniet Hare Majesteit de Koningin onderricht te geven in de wetenschap, door hem hier onderwezen. Terwijl de vorsten uit het Huis van Oranje tot nog toe in den regel hunne wetenschappelijke opleiding aan Leiden's Hoogeschool genoten, kon dat voorbeeld voor onze Koningin niet worden opgevolgd; wij stellen het echter op hoogen prijs dat Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, door Hare aanvallige persoonlijkheid Koningin ook over onze harten, van de zorgen der Leidsche Hoogleeraren genieten wil.

Een plaats in den Senaat bleef open, daar onze ambtgenoot Drucker nog altijd door zijn lidmaatschap der Tweede Kamer belet wordt zijne groote gaven voor het onderwijs aan onze Universiteit ten beste te geven. Het schijnt misschien vreemd en tegenstrijdig wanneer ik hier uitspreek, dat ik mij over het openblijven dier plaats van harte verheug, terwijl toch niemand meer dan ik het bejammert, wanneer er leemten zijn in het Academisch onderwijs en hoog noodige leerstoelen, wegens re-

denen van finantieelen of anderen aard, niet worden opgericht of onbezet blijven. Maar in het gegeven geval zou het bezetten dier plaats beteekenen het opgeven zijner betrekking als Hoogleeraar door Drucker, daar, zooals wij weten, zijn plichtgevoel hem niet zou toelaten thans het lidmaatschap der Tweede Kamer vaarwel te zeggen. En zoolang er ook nog maar eenige verwachting kan worden gekoesterd dat wij onzen vriend voor Leiden's Hoogeschool zullen behouden, zou ik het ten hoogste betreuren indien de zwakke uiterlijke band, die hem nog aan ons hecht, werd verscheurd. En ik ben niet de eenige, die zoo denk; ik mag hier uitspreken dat het hoofdzakelijk aan den aandrang van de leden der faculteit van rechtsgeleerdheid te danken is, dat Drucker genoegen neemt met de stelling, thans door hem ingenomen, en ook daardoor bewijst dat de band, die hem nog aan onze Universiteit hecht, uiterlijk wel zwak, maar innerlijk zeer sterk is. Daarvan legt ook een welsprekend bewijs af zijn besluit om zijn non-activiteits-tractement aftestaan ten behoeve van het Universiteits-fonds, met dien verstande dat drie vierden van het bedrag moet worden uitgekeerd aan de juridische faculteit, om uit die aanzienlijke som de rechtsgeleerde studiën alhier te bevorderen, hetgeen zij vooreerst niet beter meent te kunnen doen dan door de afdeeling rechtsgeleerdheid onzer academische boekerij te versterken. Deze heeft daaraan grootelijks behoefte, daar de som, jaarlijks uit de rijksfondsen verstrekt, bij lange na niet toereikend is om zelfs aan matig gestelde eischen te voldoen. Er zijn toch jaren geweest, waarin, nadat de sommen, noodig voor tijdschriften en vervolgwerken waren uitbetaald, aan elk der Hoogleeraren voor de aanschaffing van nieuwe werken *f* 10 à 20 's jaars overbleef! Ook nu is de toestand, ofschoon eenigszins verbeterd, ver van voldoende.

Mogen wij er ons van harte over verheugen, dat onze gelederen in het laatste studiejaar onverzwakt bleven, met diep

leedgevoel herinneren wij ons dat in den afgeloopen tijdkring van de oud-leden van den Senaat een tweetal ons ontvielen: Dr. P. J. Veth en Dr. D. Bierens de Haan. Veth was slechts korten tijd, van 1877 tot 1885, aan onze Universiteit toegevoegd, maar hij rekende zich reeds lang te voren door zijn Hoogleeraarschap aan de Rijksinstelling voor Indisch onderwijs aan haar verbonden. Hij vervulde die betrekking op dezelfde wijze als later het ambt van Hoogleeraar aan onze Universiteit, zoodat hij in beide betrekkingen nooit eenig onderscheid heeft kunnen zien, en de laatste slechts als een voortzetting der eerste heeft beschouwd. Ofschoon hij maar enkele jaren lid van den Senaat was, waren deze voldoende om Leiden's Hoogeschool te doen deelen in den roem, dien zijne groote geleerdheid, zijne veel omvattende kennis hem heinde en verre deden verwerven, zoodat zijn naam voortaan onafscheidelijk verbonden zal blijven aan de wetenschap der land- en volkenkunde van Ned. Indië, die haren bloei voor een goed deel aan hem te danken heeft. De leden van den Senaat waardeerden reeds veel vroeger den beminnelijken en welwillenden geleerde en rekenden hem geheel tot de hunnen. Zijn verlies voor ons wordt dus niet berekend naar den tijd, gedurende welke hij officieel aan de Universiteit verbonden was, maar naar het groot aantal jaren van zijn verblijf in Leiden. Voor eene opsomming zijner wetenschappelijke verdiensten is het hier niet de plaats; wij weten trouwens allen, met welke nauwkeurigheid hij het ongeziene zich zelven en anderen voor oogen wist te stellen en een beeld van Java ontwierp, dat al het vroeger geleverde in de schaduw stelde. Tal van andere werken, groot en klein, op allerlei gebied doch vooral op dat van het door hem zoo geliefde Insulinde, getuigen welsprekend van zijne groote gaven. Kort vóór zijn dood mocht hij nog zijn tachtigsten verjaardag vieren; de hulde, hem toen gebracht, gaf wel het meest welsprekend bewijs van de achting en de liefde welke zijne leerlingen hem toedroegen.

Langer tijd was Bierens de Haan aan onze Hoogeschool verbonden, daar hij niet minder dan 32 jaren zijne beste krachten te Leiden aan de beoefening der wetenschap mocht wijden. Elders zullen zeker zijne groote verdiensten jegens gemeente en kerk, jegens de wetenschap en het onderwijs in het volle licht worden gesteld. Hier past het ons echter een woord van dank en hulde te brengen voor datgene wat de afgestorvene gedurende die lange reeks van jaren voor de Universiteit was, en te herinneren aan den onvermoeiden arbeid, dien hij wijdde aan de wetenschap, welke hem lief was, en waarin zijne werken hem eenen Europeeschen naam verschaften. De talrijke en eervolle onderscheidingen, hem in de wetenschappelijke wereld binnen en buiten 's lands gegeven, bewijzen wel hoe hoog hij daar stond aangeschreven. Was Veth in de laatste jaren uit Leiden vertrokken, en wisten wij alleen door zijne geschriften, dat hij tot het laatste oogenblik werkte; de Haan bleef tot kort voor zijn verscheiden in ons midden en niet licht zal ons uit de gedachte gaan die statige figuur, welke soms kort na hevige aanvallen van de kwaal die hem sloopte, dagelijks zich naar de Bibliotheek begaf om zijn lievelingsarbeid: de uitgave van Huygen's werken, te voltooien. Laat de dood van Veth en de Haan geen leegte achter in de rijen van den Senaat, niet des te minder wordt hun heengaan door ons allen diep betreurd; de herinnering aan hun werkzaam, roemrijk leven, zegenrijk ook voor onze Universiteit, zal bij ons niet verloren gaan.

Gelukkig mogen wij, ook waar het oud-leden van den Senaat geldt, op eene blijde gebeurtenis wijzen en wel op de viering van den tachtigsten verjaardag van den Oud-Hoogleeraar Dr. Prins. De Senaat liet zich daarbij niet onbetuigd, evenmin als bij het feest der 25 jarige ambtsbekleeding door onzen ambtgenoot Dr. Doyer, wien het ook niet ontbrak aan de hartelijke gelukwenschen zijner collega's en de dankbetuigingen zijner leerlingen. Moge het den rustenden Hoogleeraar gegeven zijn nog lang, in

het genot zijner herstelde gezondheid, het otium cum dignitate te genieten; moge onze in functie zijnde ambtgenoot, gedurende den korten tijd, dien de wet hem nog toestaat zijn ambt te bekleeden, voortdurend in staat zijn met volle kracht en opgewektheid de hem opgedragen taak te vervullen.

In het afgeloopen academie-jaar vielen weder aan verscheidene onzer collega's eervolle onderscheidingen te beurt, waarover wij ons van harte verheugen, èn om hen zelven, èn omdat dit eerbetoon in zekeren zin ook onze Universiteit ten goede komt, die het niet anders dan tot eer kan strekken wanneer het blijkt, dat hare Hoogleeraren algemeen worden gewaardeerd. Dr. De Goeje ontving de zoo zelden uitgereikte Pruisische orde Pour le Mérite, en werd benoemd tot correspondeerend lid der Keizerlijke Akademie van Wetenschappen te Weenen; Dr. Tiele werd door den koning der Belgen benoemd tot officier der Leopoldsorde en ontving de onderscheiding benoemd te worden tot eerelid der Royal Asiatic Society te Londen; Dr. Schlegel werd benoemd tot eerelid van The Japan Society te Londen en tot correspondeerend lid van de Société de Géographie te Parijs, terwijl aan Dr. ten Brink de eer te beurt viel gekozen te worden tot correspondeerend lid der Société d'archaeologie et d'histoire de Mons.

Driemaal ontving de Senaat eene uitnoodiging om vertegenwoordigers te zenden ter bijwoning van feesten bij gelegenheid van Akademische plechtigheden, in het buitenland gevierd. De Universiteit te Lyon zond ons eene uitnoodiging voor de feesten, die gegeven zouden worden bij de inwijding van academische gebouwen. Toen het echter bleek dat, door onvoorziene omstandigheden, die gebouwen niet op den bepaalden tijd zouden worden ingewijd en dat de feesten dus slechts zouden strekken tot opluistering van een congres, waarbij de Senaat niet gewoon is zich te laten vertegenwoordigen, moest op hoffelijke wijze voor de invitatie worden bedankt, evenals later voor eene uitnoodiging tot bijwoning der feesten bij de inwijding van Acade-

mische gebouwen te Rijssel. Die feesten werden gevierd kort vóór het einde der academische lessen en even vóór den aanvang onzer eigen feesten, zoodat geen der leden van den Senaat bereid was, naar Rijssel te gaan. Gelukkiger waren wij met eene uitnoodiging, gedaan door de Ecole normale te Parijs, die in April j.l. haar honderdjarig bestaan vierde. Op waardige wijze werden wij daar vertegenwoordigd door de H.H. van de Sande Bakhuyzen en Treub, die de aangenaamste indrukken ontvingen van de Fransche gastvrijheid en konden getuigen dat de herinnering aan de Leidsche feesten van 1875 niet was uitgewischt.

Mocht ik met dankbaarheid getuigen dat het getal leden van den Senaat dit jaar geene vermindering onderging, zoo zoude ik toch mij nog gelukkiger achten, wanneer ik op eene vermeerdering van dat getal had mogen wijzen en vermelden dat gedurende mijn Rectoraat in eene lang gevoelde behoefte was vervuld door de oprichting van een leerstoel voor de archaeologie. Misschien oordeelt men het eene dwaasheid hier nogmaals op die zaak terug te komen, terwijl reeds zoo menigmaal de noodzakelijkheid van een professoraat in dit vak op klemmende wijze is betoogd, zonder dat dit echter de harten der gezaghebbenden heeft mogen verzachten. Ik vind daartoe echter aanleiding, omdat er thans weder een stem uit de studenten zelven is opgegaan, die waarschuwt tegen de eenzijdige richting welke het onderwijs in de klassieke letteren, bij gebrek aan archaeologisch onderricht wel moet inslaan, terwijl datgene, wat leven en kleur aan de studie der oudheid geeft en met haar doet medeleven, niet tot zijn recht kan komen. En dat, terwijl de wet uitdrukkelijk de vestiging eener zoodanige leerstoel aan minstens één der Universiteiten voorschrijft. De geestdrift, die Regeering en Kamers in 1875 en volgende jaren tegenover het Hooger onderwijs bezielde, is wel gebleken niet veel meer dan een stroovuur te zijn geweest, althans toen de wet eenmaal tot stand was gekomen en de allereerste uitvoe-

ring had plaats gegrepen. Bij de vaststelling der wet het vaste voornemen om de drie Universiteiten, die men liet bestaan, met ruime hand in staat te stellen aan hare roeping te voldoen, en eene lange reeks van leerstoelen opgenoemd, die zouden worden opgericht om onze Universiteiten in dit opzicht de gelijken te maken, niet van de allereerste Duitsche Hoogescholen, maar althans van de daarop volgenden. Liefde voor het Hooger onderwijs, erkenning van de groote waarde die het ook voor den Nederlandschen Staat heeft, sprak zich toen in menig vertoog uit. Welk een verschil met nu! Niet hierover beklaag ik mij, dat Regeering en Vertegenwoordiging zorgvuldig overwegen elke uitgaaf voor het Hooger Onderwijs gevraagd, want even als in elken tak van Staatsdienst, moet ook daarbij rijpelijk worden nagegaan of er inderdaad behoefte aan voorziening bestaat en hoe deze het best wordt bevredigd. Maar wat mij soms moedeloos stemt het is dit, dat als eenmaal vast staat dat een behoefte vervuld moet worden, het toestaan der gelden vaak gepaard gaat met zoo weinig opgewektheid, en dat de uitgaven meestal schoorvoetend en „de mauvaise grace" worden bewilligd, en zoo zelden een warm woord over het Hooger onderwijs in Regeeringskringen gehoord wordt. Men vraagt zoo vaak niet in de eerste plaats naar de groote beginselen en belangen bij dat onderwijs betrokken, maar vermeidt zich in opmerkingen omtrent den aanvang en duur der lessen, en omtrent de heffing van hoogere of lagere collegegelden en hoe waarborgen te verkrijgen dat die behoorlijk worden betaald! Thans verneemt men zelfs in onze vertegenwoordiging stemmen, die op beperking van het aantal professoren in de juridische, theologische en litterarische faculteiten aandringen omdat, let wel! de door dezen onderwezen vakken voor een goed deel uit boeken kunnen bestudeerd worden. In die richting zou inderdaad ver kunnen worden gegaan ten bate van 's lands kas, en zou men het een heel eind brengen met een uitgebreid personeel

repetitoren, op eigen risico en buiten bezwaar van 's lands middelen onderricht gevende, met enkele Hoogleeraren die zoo wat van alles zouden hebben te onderwijzen en vooral te examineeren, en wien misschien wel een enkele avond in de week voor eigen studie zou kunnen worden gegund! Hoe weinig getuigt zulk een opvatting van kennis van datgene, wat goed onderwijs vordert en van den omvang, dien het wetenschappelijk onderzoek in onzen tijd heeft verkregen, zoodat het den beoefenaar van enkele vakken de grootste inspanning kost, om zelfs maar daarvan goed op de hoogte te blijven. En vreest men te groote specialiseering van het onderwijs bij een groot getal Hoogleeraren, dan gelieve men toch wel te bedenken, dat alleen zij grondig en algemeen onderwijs kunnen geven, die in hun eigen vak geheel te huis zijn. Gegronde vrees voor specialiseering en het zich verliezen in details valt veel meer te vreezen in den docent, dien men met veel vakken overlaadt, omdat het afdalen in kleinigheden veel gemakkelijker is dan de groote beginselen en hoofdtrekken van een vak van wetenschap duidelijk te doen uitkomen. Het spreekt wel van zelf dat in de richting, door mij aangeprezen, te ver kan worden gegaan, en dat zelfs bij eene verstandige toepassing toch bij sommige geleerden gevaar bestaat voor te groote specialiseering, ook als docent. Maar dan is dit een gebrek in den persoon van den Hoogleeraar, dat er bij overlading met leervakken niet beter op zou worden. Ik betreur het in dit opzicht, dat de wet gebroken heeft met het stelsel van buitengewone Hoogleeraren, waarvan vroeger weliswaar groot misbruik gemaakt werd, maar dat thans minder te vreezen zou zijn. Indien ik onze zuster-Universiteit in Amsterdam iets benijdde, dan zou het de groote vrijheid van handelen zijn, die haar in dit opzicht gegeven is, — of die zij verstandig genoeg geweest is om uit eigen hoofde te nemen.

Onder de geleerden en jonge mannen van wetenschappelijke ontwikkeling aan onze Universiteit meer of minder nauw verbonden als lectoren, privaat-docenten, conservatoren en assistenten [1]) neemt Mr. Tichelaar eene bijzondere stelling in. Hij werd toch geroepen om den Hoogleeraar in het Romeinsche recht als docent en als examinator beiden te vervangen en dus de volle taak, aan Drucker toevertrouwd, op zich te nemen zoolang deze als lid der Tweede Kamer belet wordt hier het onderwijs te dienen. Hij aanvaardde zijne betrekking den 26sten September jl. met het uitspreken eener openbare les, handelende over de beteekenis van het Romeinsche recht, die op allen, welke haar bijwoonden, een voortreffelijken indruk gaf van de grondige kennis van den jeugdigen geleerde. Hem, evenals allen, die onze Universiteit in een der genoemde betrekkingen van nutte zijn, moet onze hartelijke dank worden gebracht voor de goede zorgen, besteed aan het onderwijs en aan de bevordering der wetenschap. Wij wenschen hun allen de opgewektheid toe, zoo noodig in elke betrekking, maar onmisbaar vooral bij het onderwijs om de hoorders tot zich te trekken en vruchten te oogsten van de wetenschappelijke kennis, die den docent eigen is.

Waar ik er thans toe overga een en ander in het midden te brengen over de inrichtingen, die het academisch onderwijs dienen of konden dienen, moet ik zoowel op gunstige als op min gunstige toestanden wijzen. Onder de maatregelen, getroffen om de eerstgenoemden te bevorderen, mag zeker met dankbaarheid genoemd worden het besluit, genomen door Regeering in gemeen overleg met de Staten-Generaal, om gelden beschikbaar te stellen voor den bouw van een pharmaceutisch laboratorium, waarmede spoedig zal worden aangevangen. Daar-

---

1) Met ingenomenheid maken wij melding van de benoeming van Dr. J. P. Kuenen, privaat-docent en conservator van het Natuurkundig Laboratorium tot Professor aan het University-College te Dundee (Schotland).

door zal, vertrouwen wij, weldra een eind zijn gemaakt aan een toestand die een schande voor Nederland mocht heeten, daar men den Hoogleeraar dwong, zijne lessen te geven en proeven te nemen in lokalen, waarvan men zeker wist, dat zij voor dat doel volkomen ongeschikt waren, en de studenten door plaatsgebrek dwong, naar elders een goed heenkomen te zoeken. Bij die lijdensgeschiedenis vooral is de eigenaardige trek uitgekomen, boven aangegeven; groote bereidwilligheid om bij de wet het onderwijs in een of andere tak van wetenschap te gelasten, maar aarzeling of onwil, wanneer het er op aan kwam dat onderwijs inderdaad mogelijk en vruchtdragend te maken. Nu althans in dit opzicht de gelofte, in 1877 gedaan, is ingelost, moge op dat punt verder worden voortgegaan; het terrein, door het Rijk aangekocht, is groot genoeg om plaats te verschaffen aan andere chemische laboratoria, daar de verplaatsing van de thans gebruikte, zooals mijn voorganger zoo welsprekend aantoonde, gedeeltelijk althans zeer gewenscht is.

Aan het natuurkundig laboratorium werden een paar nieuwe lokalen in gebruik genomen, van welke de nieuwe ruime werkplaats voor den instrumentmaker en zijne helpers vooral vermelding verdient.

Als een gelukkig feit wijs ik ook met erkentelijkheid op de opening van het geologisch museum, die dezer dagen zal plaats hebben; moge mijn opvolger kunnen mededeelen dat hem voor goed een hoog noodige, wetenschappelijk gevormde ambtenaar is ter zijde gesteld en hij dus over ruimer tijd heeft kunnen beschikken voor zijne belangrijke onderzoekingen, die vooral voor Nederland's koloniën zoo groote waarde hebben. Bij het nieuwe museum schijnt men de eischen voor het wetenschappelijk onderwijs en voor de tentoonstelling der aanwezige voorwerpen op voortreffelijke wijze te hebben vereenigd. De voor tentoonstelling bestemde zalen bevatten niet alleen eene collectie voor palaeontologisch en mineralogisch overzicht, maar

tevens geven zij eene voorstelling van de versteeningen der verschillende geognostische lagen èn van Nederland èn van zijne koloniën. Wanneer zal datgene, wat van dit museum gezegd wordt, ook eens van het ethnographisch museum getuigd kunnen worden. Op dit oogenblik schijnt de kunstmatig opgewekte beweging, om die verzameling aan Leiden te ontnemen, tijdelijk te rusten. Maar wel wetende hoe juist in deze aangelegenheid soms op eigenaardige wijze gewerkt wordt, en zich bewust dat verrassingen niet zijn uitgesloten, heeft de Senaat gemeend daartegen te moeten waken en door eene commissie uit zijn midden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een bezwaarschrift tegen die verplaatsing doen overhandigen. Daarin wordt vooral gewicht gelegd op de taak, die een Ethnographisch museum — in tegenstelling van een Museum für Künstgewerbe, dat handel en industrie moet dienen, — voor wetenschap en onderwijs te vervullen heeft. Niet om het publiek „gelegenheid te geven op zon- en feestdagen, of regenachtige namiddagen zich den tijd te dooden met het maken van wandelingen langs voorwerpen, die het eenvoudig voor curiositeiten aanziet", worde een zoodanig museum gebruikt. Maar het strekke als brandpunt voor wetenschap, waartoe de medewerking der specialiteiten, in een Universiteits-stad aanwezig, vereischt wordt en worde, evenals dit met het Museum für Völkerkunde te Berlijn het geval is, op onbekrompen wijze daarbij aan het onderwijs dienstbaar gemaakt. Maar daartoe behooren de voorwerpen zoo geplaatst te worden, dat zij kunnen worden gezien en vergeleken, en moet de docent uit de groote menigte voorwerpen die zaken kunnen uitkiezen, welke hij voor zijn onderwijs op een gegeven oogenblik en naar zijn eigen oordeel noodig heeft. Dat laatste schijnt toch wel een onbetwistbaar recht van hem, die het onderwijs geeft en daarvoor verantwoordelijk is. Maar niet door iedereen wordt aldus geoordeeld! Als een staaltje toch van de eigenaardige opvattingen,

in deze aangelegenheid heerschende, moge het feit dienen dat iemand, geheel buiten dat onderwijs staande, het recht meent te bezitten om te beoordeelen wat de Hoogleeraar, die de ethnographie van Nederl. Indië onderwijst, voor dat onderwijs behoeft, en het goedgunstig aanbod heeft gedaan om, bij eventueele verplaatsing van het museum, een kleine verzameling uit de dubbelen hier achter te laten, door hem zelven uitgezocht, en waarmede de Hoogleeraar, wien het naar het schijnt niet eens noodig zou zijn te raadplegen, niet alleen dankbaar maar ook voldaan zou moeten zijn! Deze eigenaardige opvatting behoort zeker wel tot de opmerkenswaardige curiositeiten op wetenschappelijk gebied. Tot de curiositeiten op ander gebied behoort zeker wel, dat de tentoonstelling van voorwerpen, die licht, ruimte en veiligheid noodig hebben, en zoo vaak mogelijk moeten kunnen worden bezichtigd en vergeleken, plaats heeft in 3 ver van elkander verwijderde huizen, behoorende tot de somberste van Leiden's sombere woningen, van alle kanten ingesloten als wilde men ze zooveel mogelijk aan brandgevaar blootstellen, bovendien slechts enkele dagen in de week geopend en zelfs dan nog vaak met het opschrift „gesloten" prijkende. Dit alles roept luide om verbetering. Op eenvoudige wijze daarvoor te zorgen, is de dure plicht der Regeering, die zich daarvan niet mag laten terughouden door de overweging, dat ook nog in andere dergelijke behoeften moet worden voorzien. Wel zal dit een aanleiding moeten zijn om te trachten door eenvoud, die strenge schoonheid niet behoeft uit te sluiten, alle behoeften gelijkelijk te bevredigen en niet door grootschen bouw en onnoodigen opschik ten behoeve van ééne inrichting schatten te verkwisten, die anders aan allen ten goede konden komen. Ten goede ook van andere musea, die het noodig is te vernieuwen of op te bouwen, en waarbij wij op dit oogenblik in de eerste plaats denken aan het Museum van natuurlijke historie, omdat dit in deze dagen zeker wel een verzamelings-

punt zal uitmaken der talrijke geleerden, welke Leiden thans vereenigt. Wij hebben er ons ook ter wille onzer Universiteit over verheugd, dat de keuze voor het Zoölogisch congres op onze stad is gevallen; ik stel er prijs op de leden hier het welkom toe te roepen en de hoop uit te spreken dat hunne werkzaamheden van blijvend belang voor de wetenschap mogen zijn. Wanneer zij het Museum doorwandelen zal wel menig woord hun ontsnappen, minder vleiend voor de wijze waarop daar de schatten gehuisvest zijn, evenals ik getuige was van de verbazing der leden van het Koloniaal Instituut over datgene, wat men hier een Ethnographisch Museum durft noemen. Misschien geeft dit den stoot voor een beteren toestand, die met wederzijdsche welwillendheid zeker wel te bereiken is. Er zal toch wel een bouwmeester gevonden worden die, zonder nu juist de gebouwen op de kleine ruïne tot model te kiezen, musea weet op te trekken welke, zonder het oog te kwetsen, vooral geven wat de eerste vereischten zijn: ruimte en licht om zichtbaar te maken wat gezien moet worden, en veiligheid voor de bewaarde voorwerpen die, eenmaal verloren of bedorven, vaak niet te vervangen zijn. Ach mocht, — die verzuchting moet mij van het hart, — ook in ons land de gewoonte bestaan, in Amerika zoo bekend, dat particulieren uit zuivere liefde voor de wetenschap de een of andere wetenschappelijke inrichting uit eigen middelen tot stand brengen of helpen schragen. Met enkele hooggewaardeerde uitzonderingen — men denke slechts aan de stichtingen van Fruin en Vollenhoven, — schijnen zulke handelingen niet in onze zeden te liggen. Zelfs komt het slechts zelden voor, dat particulieren de handen inéénslaan, om door vereenigde krachten in dat opzicht iets grootsch tot stand te brengen. Dankbaar erkennen wij echter datgene wat, zij het ook op minder groote schaal door bijzondere personen tot nut der Universiteit of de met haar verbonden instellingen wordt gedaan. In het bijzonder vermelden wij de boven reeds genoemde rijke gave van Prof.

Drucker, de gift door den heer H. J. Kok Ankersmit van zijne groote inzending op de tentoonstelling van geneeskrachtige en nuttige planten, uit planten enz. bestaande, alle door hem zelven ingezameld, gebruikt en gedetermineerd en door hem aan het pharmaceutisch laboratorium geschonken; benevens eene gave van Pfarrer Agnelli te Csari in Hongarije van eene collectie drogerijen en een model van een droogschuur, eveneens voor die inrichting bestemd. En niet minder gedenken wij dankbaar de beschikking van Dr. Neubronner van der Tuuk, de zoo uitnemende taalvorscher, die zijne geheele nalatenschap, belangrijk vooral door de menigte kostbare handschriften over Balineesche en andere talen van den Indischen Archipel aan den Senaat heeft geschonken, waardoor onze, toch reeds zoo rijke verzameling handschriften een onschatbare aanwinst verkreeg. Eindelijk vermelden wij nog met ingenomenheid dat Mevrouw de weduwe Buys-Arntzenius het portret van haren echtgenoot, onzen onvergetelijken ambtgenoot, voor de senaatszaal heeft geschonken. Wij hebben die afbeelding niet noodig om ten allen tijde den grooten en beminnelijken geleerde ons voor den geest te roepen, maar wij zijn toch dankbaar dat het nageslacht niet te vergeefs zal zoeken naar zijne beeltenis onder de portretten van de beroemde mannen, die Leiden tot sieraad hebben gestrekt.

Ofschoon het een feit geldt, dat niet onmiddellijk op de Universiteit betrekking heeft, moet ik toch nog melding maken van het besluit van den gemeenteraad van Leiden om op het landgoed Endegeest een krankzinnigen-gesticht op te richten. Wel wordt daarmede niet in de eerste plaats bedoeld het openen eener inrichting tot het geven van psychiatrisch onderwijs, maar toch wordt, door die stichting, de gelegenheid daartoe aangeboden. Van harte hoop ik, dat deze niet ongebruikt zal worden gelaten en een einde gemaakt zal worden aan den treurigen toestand, thans bestaande, waarbij tal van artsen de praktijk

aanvaarden zonder ooit in de gelegenheid geweest te zijn een lijder aan die vreeselijke krankheid te zien, terwijl zij toch soms onmiddellijk na hun optreden als arts, zelfstandig als helper en raadsman in dergelijke gevallen moeten ingrijpen. Wel zal thans de gelegenheid aan onze zuster-academie te Utrecht worden geopend om psychiatrische lessen en demonstratiën te volgen, maar het behoeft geen betoog dat daaraan niet alle medische studenten in ons vaderland kunnen deelnemen. Wij zwijgen nog van de onbillijkheid die zou bestaan, indien men de Leidsche studenten dwong, naar Utrecht te verhuizen, niet om te bestudeeren wat men gewoon is een bijvak te noemen, maar om gevallen waar te nemen, waarvan de kennis voor hunne praktische geschiktheid volstrekt noodzakelijk is. Gelukkig geldt het hier een medisch vak, waarbij naar het schijnt geen heil behoeft te worden gezocht in concentratie van leerkrachten; eene samentrekkende beweging die trouwens verrassend veel van de befaamde „rugwaartsche concentratie" hebben zou.

Waar sprake is van den bloei eener Universiteit moet rekening worden gehouden met tal van elementen van verschillende waarde en waarvan enkelen vaak eerst later in het juiste daglicht worden gesteld, anderen afhankelijk zijn van het subjectiet oordeel van den waarnemer. Een der elementen die, ofschoon niet met volkomen zekerheid, toch in vrij voldoende mate gegevens bevat om dien meerderen of minderen bloei eenigermate te bepalen is het aantal der studenten, die de lessen volgen en zich op de beoefening der wetenschap toeleggen. Maar bij den tegenwoordigen stand der wetgeving op het Hooger Onderwijs is die meter vrij gebrekkig, daar het getal der ingeschrevenen volstrekt niet teruggeeft het aantal dergenen die te Leiden zijn, om daar te studeeren. Gij herinnert u zeker wel, op welke geestige wijze mijn voorganger de vraag besprak, wie werkelijk tot de studenten mogen gerekend worden, en op de moeilijk-

heid wees, vroeger en thans in dit opzicht bestaande. Om dat getal te bepalen staan ons thans twee bronnen ten dienste, die beiden echter, zooals gij weet, vrij onzuiver zijn; het album, waarin alleen zijn opgenomen zij, die zekere sommen betaald hebben voor het volgen der lessen of om bepaalde redenen van die betaling zijn vrijgesteld, — en de studenten-almanak, waarin allen zijn opgenomen, die goedvinden zich om de een of andere reden student te noemen. Het getal der opgegevenen in den almanak is natuurlijk veel grooter dan dat der ingeschrevenen in het album. Dat zou nu van minder belang zijn, indien dat meerdere getal slechts hen bevatte die met den student van Verhuell op de vraag: studeert Mijnheer? zouden kunnen zeggen: vraag excuus, ik ben student. Maar ofschoon zonder twijfel de zoodanigen niet zeldzaam zijn, moet toch worden erkend, dat zich onder de niet-ingeschrevenen niet weinigen bevinden, die even hard, soms veel harder studeeren dan de ingeschrevenen, en zich ook gaarne zouden laten inschrijven indien geen groot bezwaar hen daarin terughield. En dit wel wegens de vreemde bepaling der wet die eene premie stelt niet *op*, maar *tegen* liefhebberij-studie, alsof zij die zich bij hunne algemeene studie voor een graad nog op het een of ander vak, — hetzij in, hetzij buiten hun eigen faculteit — willen toeleggen, gevaarlijke wezens zijn die geweerd moeten worden. Nu toch staat hij, die gedurende een jaar de lessen b. v. voor het candidaats heeft gevolgd en gedurende het volgende jaar slechts een enkele les wil bijwonen, voor het dilemma om òf daarvoor *f* 200 te betalen, òf daarvan aftezien! En hoe die strijd gewoonlijk wordt opgelost, kan ieder uwer wel voor zich uitmaken. Wel is waar geeft de wet de bevoegdheid om voor niet meer dan twee lessen te teekenen, maar deze bevoegdheid pleegt door Curatoren, ten einde misbruiken te voorkomen, slechts dan verleend te worden wanneer de betrokkene verklaart, geen academisch examen te willen afleggen. Zij is dus onbruikbaar voor hen,

die ik op het oog heb. Zeer gering was dan ook het getal van hen, die zich voor enkele lessen lieten inschrijven: 22 nlk. Van dezen volgden 1 enkele lessen in de faculteit van rechtsgeleerdheid, 8 in die der wis- en natuurkunde, 13 in die der letteren. Het genoemde bezwaar doet zich het meest in de juridische faculteit gevoelen; daaraan schrijf ik voor een gedeelte het bedroevend feit toe dat elk jaar zooveel meer juristen in den studenten-almanak vermeld staan, dan in het album voorkomen.

Ofschoon dus de bronnen, die wij gebruiken, niet geheel zuiver zijn, kunnen zij toch, vooral bij vergelijking met vorige jaren, eenigszins dienen om vooruit- of achteruitgang te constateeren. En dan hebben wij gedurende dit studiejaar niet te klagen. Immers tegenover een getal ingeschrevenen over 1893—1894 van 793 studenten telden wij er in het afgeloopen jaar 815, van welke 334 medici, 248 juristen, 85 theologen, 75 philosophen en 73 literatoren. Vergelijken wij deze cijfers met die, welke de almanak geeft, dan vinden wij ook daarin een vooruitgang van het totaal getal studenten; het verschil tusschen de in het album ingeschrevenen en die, in den almanak vermeld, bedraagt 224, van welke 123 juristen, 61 medici, 23 philosophen en 17 literatoren, welke getallen, vergeleken met die over het vorige jaar, eene vermindering aangeven der niet-ingeschrevenen onder de juristen en theologen, doch eene toename in de 3 overige faculteiten. Wanneer wij met mijnen voorganger mogen aannemen dat die der 4 laatstgenoemde faculteiten bijna allen doctorandi zijn, welke reeds een maatschappelijken werkkring gevonden hebben, dan mogen wij over het resultaat tevreden, ofschoon dan maar matig tevreden zijn. Ook het getal der dit jaar voor het eerst ingeschrevenen geeft stof tot tevredenheid. Wel was dit kleiner dan het vorige jaar, toen het 182 bedroeg, terwijl er nu 163 zich hadden aangemeld, maar de indruk wordt gunstiger wanneer wij vernemen, dat sinds 1877 dit getal afwisselde tusschen 88 en 183, zoodat

1893—1894 een bij uitstek gunstig jaar was, en wij althans niet over algemeenen achteruitgang hebben te klagen.

Van onze studenten moesten wij weder verscheidene door den dood verliezen: H. v. Oordt Az. jur. cand., J. J. Kutsch Lojenga jur. cand., C. A. Bos med. cand., arts, J. H. Selhorst med. cand. Hoeveel blijde verwachtingen van ouders en vrienden, vaak ook van leermeesters zijn met hen ten grave gedaald! Wij deelen in de smart der achtergeblevenen, die zooveel in hen verloren, en betreuren diep het heengaan van hen, wier gemis in familie- en academische kringen diep wordt gevoeld!

Een ander treurig feit moet thans nog worden gemeld. Voor het eerst na het in werking treden der wet op het Hooger onderwijs zag de Senaat zich genoodzaakt art. 82 dier wet op een der studenten, die slechts sinds kort hier vertoefde, toe te passen en hem voor een jaar den toegang tot de lessen aan deze Universiteit te ontzeggen. Ongaarne ging de Senaat tot dien maatregel over, maar het besef dat het belang eener academische instelling bij de zaak ten nauwste betrokken was, 't geen aan de gepleegde feiten een zeer ernstig karakter gaf, heeft hem tot dien stap doen besluiten, tot heil, naar wij vertrouwen, van den betrokkene zelven en ter waarschuwing, zoo noodig, voor anderen!

Meer nog dan het getal onzer studenten is hun wetenschappelijke zin en moreel gehalte van beteekenis voor den bloei der Universiteit. Maar beiden ontsnappen aan eene nauwkeurige waarneming en zoo ooit, dan is hier het generaliseeren gevaarlijk, — en bedenkelijk op grond van enkele of zelfs meerdere feiten een algemeene conclusie optemaken. Ik onthoude mij dus liefst daarvan, al durf ik gerust de overdreven, van ik weet niet welke zijde telkens oprijzende beschuldigingen tegen den geest der Leidsche studenten loochenstraffen. Het ligt zoo voor de hand om, op grond van enkele geruchtmakende voorvallen, — die trouwens gelukkig dit jaar niet zijn voorge-

komen, — een veroordeelend vonnis over „de studenten” uittespreken, evenals men vaak goedvindt om, wegens de uitspattingen van enkele duizenden boulevardiers en van diep gezonken schrijvers, het geheele Fransche volk voor door en door bedorven uittemaken, terwijl geen rekening wordt gehouden met de millioenen ijverige, rustige en vrome burgers, wier leven onopgemerkt voorbijgaat.

Moest de zucht tot studie en wetenschappelijk onderzoek onzer studenten worden afgemeten naar hunne lust mededingen naar het eeremetaal, verbonden aan het goed beantwoorden eener prijsvraag, dan zou het daarmede zeker al zeer treurig aan onze Universiteiten uitzien. Gelukkig is ook het verschijnsel, dat slechts weinigen zich aan die taak wagen, geenszins een eenigszins beteekenende meter. Te veel bijzondere omstandigheden hebben daarop invloed. Wij verheugen ons er echter over, wanneer een onzer studenten in dien kamp wordt bekroond, en wenschen dus den Heer A. Pannekoek, doctorandus in de wis- en natuurkunde alhier, van harte geluk met het te Utrecht behaald succes. Hier zij nog vermeld, dat zich in het afgeloopen studiejaar als schrijver van een, door de Leidsche faculteit van wis- en natuurkunde in 1894 eervol vermeld antwoord op een in 1893 uitgeschreven prijsvraag bekend heeft gemaakt de Heer H. P. Barendrecht, Chem. doct^{s}. te Amsterdam.

Zal, zoo vraag ik mij thans af, de wetenschappelijke zin onzer studenten gevaar loopen te verminderen ten gevolge van het Koninklijk besluit, dat de doctorandi in de rechten bevrijdt van de verplichting om een proefschrift te schrijven ter verkrijging van den graad van doctor in de rechtsgeleerheid. Wie ook geneigd moge zijn, die vraag bevestigend te beantwoorden, niet ik, die in de gelegenheid ben geweest van naderbij te zien hoe verderfelijk die verplichting werkte juist op den lust tot wetenschappelijk onderzoek bij het overstelpend aantal boekjes,

die tot nog toe jaarlijks het licht zagen en waarbij de goeden onder den stroom der anderen verdwenen. Welk nut er in gelegen kan zijn om allen, die wegens verschillende redenen in de rechten studeeren, te dwingen het getal dier ongelezen, van herhalingen wemelende boekjes te vermeerderen, is aan bijna alle leden mijner faculteit ontgaan. Ook aan diegenen onzer die, zooals ik, zelden met de taak van promotor belast zijn en dus niet van gemakszucht kunnen worden beticht, zooals men wel zoo welwillend geweest is te doen. Die gemakszucht bestaat bij geen onzer; waren wij er van overtuigd dat er nuttig werk verricht werd, niemand der leden van de juridische faculteit zou daarvoor terugdeinzen; de nieuwe regeling zal dan ook stellig aan enkelen onzer meerder werk dan te voren verschaffen. Door den bedoelden maatregel wordt tevens een einde gemaakt aan de schromelijke onbillijkheid dat alle juristen, wilden zij van hunne studiën eenig praktisch nut trekken, eene dissertatie moesten schrijven, terwijl in de meeste der overige faculteiten dit daartoe niet vereischt werd. Sterk komt dit uit in het getal der jaarlijksche promotiën, dat in het afgeloopen jaar voor de rechtsgeleerdheid 49 bedroeg, terwijl het voor de faculteit der geneeskunde, met een grooter getal studenten, slechts 11 was, evenzooveel in de letteren en 2 in elk der faculteiten van godgeleerdheid en van wis- en natuurkunde. De vraag mag echter gedaan worden of het niet wenschelijk zou zijn, een onderscheid te maken tusschen den graad van meester in de rechten en dien van doctor in de rechtsgeleerdheid, welke laatste graad alleen verkrijgbaar zou zijn na promotie op een proefschrift, — zonder dat echter voor praktische bevoegdheid eenig onderscheid tusschen beiden zou moeten worden gemaakt. Hoe men ook geneigd moge zijn, die vraag te beantwoorden, zoo kon men echter wel zeker zijn dat eene oplossing in bevestigenden zin — zonder wetswijziging niet te verkrijgen, — wel jaren lang op zich zou laten wachten. Ook daarom juich ik dus den genomen maatregel van harte toe

Een drietal geleerden, de HH. G. K. Niemann, Hoogleeraar te Delft, Graaf Geza Kuun van Ozdola en J. Poels, veearts te Rotterdam werden eershalve benoemd tot doctoren, — de eerste in de taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel, de tweede in de Semitische letterkunde en de laatstgenoemde in de geneeskunde. Zorgvuldig onthoudt de Senaat te Leiden zich van het verleenen van doctoraten honoris causa om andere redenen dan op grond van wetenschappelijke werken, door den betrokkene geschreven, hoezeer ook soms gewichtige redenen voor het verlaten van dien weg schijnen te pleiten. Ik geloof dat wij daarin wijs doen en dat het onraadzaam is, het oude pad te verlaten.

Is het moeilijk, zoo niet onmogelijk, om het moreel gehalte der studenten op een gegeven tijdstip te bepalen, gemakkelijker kan de geest worden nagegaan die de groote vereeniging bezielt, welke de meesten der hier studeerenden te samen bindt: het Leidsche studentencorps. En het strekt mij tot groote voldoening te mogen getuigen dat de indruk, dien ik daarvan gedurende het jaar van mijn rectoraat verkreeg, en zeer aangename was — en vooral te mogen wijzen op een tweetal feiten, die van dien geest een zeer gunstige getuigenis afleggen. In de eerste plaats de wijze, waarop dit jaar de academische feesten werden gevierd, die in alle opzichten schitterend mogen genoemd worden. Schitterend, niet alleen door den rijkdom van kleeding en wapenen en door den glans der feestavonden en middagen; — alles, hoezeer niet te versmaden, slechts van betrekkelijke waarde. Maar schitterend vooral in mijn oog door den geest, die allen bezielde, welke daaraan deelnamen. Bij die allen het vaste voornemen om ditmaal geen enkelen wanklank te doen vernemen; om tooneelen van brooddronkenheid, die vroeger vaak zulke feesten onteerden, te weren; om als één man op te komen voor de eer en den goeden naam der Leidsche studenten. Dat Gij, studenten,

daarin geslaagd zijt, is de getuigenis van allen, die de feesten bijwoonden; ik heb het u vroeger gezegd en herhaal het nu, dat ik er trotsch op ben, in die dagen Rector Magnificus van Leiden geweest te zijn. En het tweede feit, waarop ik doelde, is het besluit, door Uw corps genomen, niet maar louter willekeur bij den zoogenaamden groentijd te doen heerschen, maar daarvoor regels te stellen, ten einde misbruiken te kunnen tegengaan. Daardoor is een einde gemaakt aan uwe vroegere struisvogelpolitiek, die u deed meenen dat ruwheden en gemeenheden, in die dagen gepleegd, uw corps niet ten laste konden worden gelegd, omdat het groenloopen niet bij uwe wet erkend was. Alsof iemand, buiten u zelven, — en dan nog? — ooit de minste waarde aan dat beweren gehecht heeft. Maar thans hebt gij, gelukkig, een stap gedaan, waarvan de beteekenis u niet ontgaan zal zijn. Thans hebt gij het zelf uitdrukkelijk uitgesproken, dat uwe gemeenschap aansprakelijk is voor elk feit, tegen novitii gepleegd. Niet met dien verstande dat Gij alles zult kunnen voorkomen wat onedele naturen voor laags willen doen, maar wel zoo opgevat, dat Gij dan verplicht zijt straffend op te treden en reeds daardoor alleen veel te beletten, wat een brandmerk op uwen goeden naam zou zijn. Dit alles geeft mij moed voor de toekomst. Onlangs is het van bevoegde zijde zoo terecht gezegd dat datgene, wat het hoofddoel der opleiding in de Engelsche groote Universiteiten genoemd kan worden is, den studenten in te boezemen wat het kenmerk uitmaakt van den waren gentleman: selfrespect, eerbied voor zich zelven. De eigenaardige organisatie en eeuwenoude tradities der „colleges" werken daar krachtig in die richting; hier moet die kostbare eigenschap vooral door u zelven aangekweekt en als een schat van het eene tot het andere geslacht worden overgeleverd. Moge dat in steeds meerdere mate met u allen, Leidsche studenten, het geval zijn. Denkt bij alles, wat Gij doet, aan dat, wat ge u zelven als mannen van eer schuldig zijt en

ge zult daarbij tevens zorgen voor 't geen u en ons allen zoo nauw aan het harte ligt: de onbevlekte naam van Leiden's Hoogeschool. In groote mate berust die in Uwe handen; laat én uwe groote, zoo uitnemend georganiseerde corporatie én in het bijzonder ieder uwer dien als een hoogvereerd heiligdom in zijn hart bewaren, dan zal het onze oude Alma Mater welgaan!

Dat zal zeker niemand meer welkom zijn dan u, waarde Martin, aan wien ik thans gereed sta mijn ambt overtedragen. Ik doe dat met vol vertrouwen. Bij uwe komst vreemdeling onder ons, hebt ge getoond één met ons te willen worden in alles, wat onze gemeenschap betreft: één bovenal met ons in de gemeenschappelijke liefde voor Leidens's Universiteit. Wat gij voor haar over hebt, ik heb dat in het afgeloopen jaar leeren waardeeren. Wijd dezelfde zorgen aan hare belangen nu ge met de hoogste waardigheid in ons midden bekleed zijt. Uw bestuur zij in alle opzichten gelukkig, ter voldoening van u zelven, tot rijken zegen voor de belangen, u thans toevertrouwd.

Wees gegroet, Rector Magnificus!

BIJLAGEN.

BESCHOUWINGEN OVER VERSCHIL VAN RECHTSTOESTANDEN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

REDEVOERING,

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 320sten verjaardag der Universiteit te Leiden, 8 Februari 1895.

MIJNE HEEREN CURATOREN, HOOGLEERAREN, DOCTOREN, STUDENTEN EN GIJ ALLEN, GEËERDE HOORDERS!

Onder de, vaak meer door kortheid dan door nauwkeurigheid uitmuntende zoogenaamde »gevleugelde woorden", mag zeker wel de vroeger niet zelden vernomen uitdrukking gerekend worden: dat Indië de kurk is, waarop Nederland drijft. Mocht zij vroeger tot op zekere hoogte waarheid bevatten, toen de gulden vruchten van Insulinde bij menigte in den schoot van het moederland vielen, — tegenwoordig is die uitspraak gelukkig niet meer geldig in den engen, baatzuchtigen zin, waarin zij gewoonlijk gebruikt werd. Niet alleen toch dat Nederland, door den nood gedwongen, heeft geleerd onafhankelijk te zijn van de Indische baten, maar een geheel andere beschouwing omtrent zijne verplichting jegens de kolonie heeft zich baan gebroken. Wij behoeven voortaan, zelfs dan wanneer het Indië beter gaan zal, weinig angst te koesteren dat Nederland zal vergeten, wat het als *moederland* aan Indië schuldig is, en hebben niet meer te vreezen dat wij zullen terugkeeren tot de terecht zoo vaak veroordeelde politiek van eigenbaat en geldzucht, die zoo lang eene hoofdrol heeft gespeeld in de betrekkingen tusschen Nederland en de kolonie. Maar ook in dat geval, en afgezien van de indirecte geldelijke baten, die Indië

aan het moederland oplevert, kan het feit niet ontkend worden, dat het bezit van Insulinde aan Nederland andere groote baten afwerpt, die ik moreele voordeelen zou willen noemen, en een veel ruimer horizon voor Nederland's zonen opent, dan binnen de enge grenzen van het Rijk in Europa zichtbaar zou zijn. Ik behoef er u zeker niet aan te herinneren, welk een vruchtbaar veld Indië aanbiedt voor krachten, die anders onbenut zouden blijven, en welk een onafzienbaar gebied zich daar uitstrekt voor de energie en ondernemingsgeest van onze jongelingen. En wie heeft het niet ondervonden, dat Nederland in den vreemde wordt geacht en geëerbiedigd, in veel hoogere mate dan landen van even geringen omvang, juist omdat het groote dingen doet en gedaan heeft als een der eersten in de rij der koloniale Mogendheden, waar het anderen in menig opzicht ten voorbeeld kan strekken en waardig is bestudeerd te worden, zooals dit dan ook meer en meer geschiedt. En dwingt onze stelling als koloniale Mogendheid ons niet, van tijd tot tijd den engen kring der politiek van »onderonsjes" te verlaten en ons met meer algemeene belangen bezig te houden, die den gezichtskring verruimen? En eindelijk, — en ik acht dit niet de minste dier moreele baten, — eindelijk geeft het bezit van Indië ons soms, zooals nog kort geleden, de gelegenheid ons als één eenige natie te gevoelen en alle kleine twisten ter zijde stellende, ons te vereenigen in de hulde, aan onze dapperen gebracht voor de wijze, waarop zij de eer van het vaderland handhaafden; — eene hulde, waarin ook van deze plaats ingestemd mag worden als uiting van het gevoelen van Nederlands oudste Universiteit, voor wie niets onverschillig is, wat den vaderlandschen roem verhoogt of wat getuigenis aflegt van Oud-Hollandsche geestkracht en kloek beleid!

Ook op het gebied der wetenschap hebben wij, geloof ik, volle recht te spreken van de groote baten die het bezit van koloniën met zich heeft medegebracht. Men versta mij wel!

Ik zou allerminst willen beweren dat ook zonder dat bezit de naam van Nederland op wetenschappelijk gebied niet hoog zou staan. In dit opzicht althans behoeft de materieele kleinheid van ons land geen beletsel te wezen voor zijne ideëele grootheid, en is het dit ook nooit geweest, getuige de beoefening van zoovele takken van wetenschap en zelfs de roem, aan Leiden's naam verbonden op het gebied der Oostersche letteren, buiten den kring van den Indischen archipel. Maar toch is het een onbetwistbaar feit, dat in deze eeuw vooral het bezit van koloniën voor Nederland eene aanleiding is geworden voor een veelzijdig en opgewekt wetenschappelijk leven en op velerlei gebied den stoot tot belangrijke onderzoekingen heeft gegeven, en eindelijk zelfs eene wetenschap van Indische taal- land en volkenkunde in het leven heeft geroepen die, nu reeds in vele opzichten niet weinig ontwikkeld, voorzeker een veel hoogeren bloei tegemoet gaat. En trotsch mogen wij zijn op het aandeel dat onze oude, doch zich steeds verjongende Alma Mater in dit alles heeft genomen en rijzen er, zoodra er van Nederlandsch Indië sprake is, van zelf de namen op onze lippen van zoovelen die tot de onzen behooren of behoord hebben, en met welke Insulinde voortaan onafscheidelijk verbonden is.

Toen dan ook de wet op het Hooger Onderwijs de studie van den Indischen archipel binnen den kring van de Universiteit trok, — daardoor te kennen gevende dat ook bij de opleiding der Indische ambtenaren de wetenschappelijke vorming niet mag ondergaan in de voorbereiding voor een bepaalden werkkring —, toen heeft de Regeering voorzeker niet zonder goede redenen de Leidsche Hoogeschool uitgekozen. Wij ten minste willen dit opvatten als eene vingerwijzing dat het »Noblesse oblige" ten allen tijde aan de beoefenaars der nieuwe vakken voor de oogen moet staan.

Het is thans voor de eerste maal dat hier ter plaatse de rectorale redevoering wordt uitgesproken dóor eenen Hoogleeraar,

voor de beoefening van enkele der genoemde wetenschappen aan deze Universiteit toegevoegd. Het is dan ook natuurlijk dat ik een onderwerp aanroer, binnen den kring dier studiën gelegen. Niet zonder aarzeling ga ik daartoe over; bij de feestviering van dezen dag mag niet te zeer worden gespecialiseerd en behoort te worden gesproken over datgene wat, zoo al niet aan allen, dan toch aan de groote meerderheid der hoorders belang kan inboezemen. En nu is hij, die een onderwerp uit zijne lievelingsstudie behandelt, maar al te vaak geneigd om hetgeen hem belang inboezemt, ook als voor anderen belangwekkend te beschouwen en voor algemeen belangrijk aan te zien datgene, wat slechts in kleinen kring belangstelling opwekt. Moge ik op deze klip niet stooten, nu ik u eenigen tijd bezig ga houden met een beschouwing over verschil van rechtstoestanden in Nederlandsch Indië en enkele der gevolgen, daaruit voortvloeiende.

Er zijn zeker niet vele landen, onder eene Europeesche regeering staande welke, ofschoon staatsrechtelijk één geheel vormende, toch op allerlei gebied, o. a. met opzicht tot recht en rechtsbegrippen, eene zóó bonte verscheidenheid vertoonen, als dit met Nederlandsch Indië het geval is. Staatkundig moge dit gebied, tot op zekere hoogte althans, ten gevolge van de overheersching door den moederstaat eene eenheid vormen en gemeenschappelijke organen voor wetgeving en centraal bestuur bezitten, voor het overige mist Nederlandsch Indië bijna alles van datgene, wat den aaneengesloten staat in onze dagen kenmerkt. Wel wordt het meer en meer waarschijnlijk dat de inlandsche bevolking van de eilanden van den Indischen archipel aanspraak kan maken op onderlinge stamverwantschap, maar deze heeft niet kunnen beletten dat de deelen, waarin dat Maleisch-Polynesische ras zich heeft gesplitst, thans aanmerkelijk van elkander verschillen. De Javaan en de Maleier der

Padangsche bovenlanden b. v. staan thans even ver af van den in menig opzicht beschaafden, maar desniettemin menscheneetenden Batak, als deze weder verwijderd is van den koppensnellenden Dajak, den rondzwervenden Koeboe of den in natuurstaat verkeerenden Papoea. De volken- en taalkundigen mogen in tal van gevallen de taalverwantschap tusschen die stammen kunnen bewijzen en de overeenstemming aantoonen tusschen allerlei godsdienstige begrippen, volksinstellingen en gebruiken, bij verscheidene dier stammen bestaande, ja zelfs thans van elkander verschillende zeden en gewoonten uit oorspronkelijk gemeenschappelijke instellingen afleiden; — voor praktische doeleinden van wetgeving, bestuur en rechtsbedeeling zal men er toch niet aan denken, die bonte verscheidenheid als één aaneengesloten geheel te behandelen.

Dit verschil van rechtstoestanden wordt nog door andere omstandigheden verhoogd. Bleef die verscheidenheid zich tot de thans besproken bevolking bepalen, men zou dan nog in meerdere of mindere mate van een territoriaal recht kunnen spreken, dat zich over een bepaald grondgebied, (gewest, stam, hier en daar zelfs dorp of vereeniging van dorpen) uitstrekt, zooals men b. v. ook in sommige Europeesche landen verschillend recht binnen de grenzen van één Rijk toepast. Maar in Nederlandsch Indië vindt men bovendien nog enkele, min of meer talrijke groepen van inwoners, die hun eigen, aan hun persoon verbonden recht bezitten, dat hen volgt waarheen zij zich binnen dat gebied begeven. Zij bestaan in de eerste plaats uit de Europeanen, die weliswaar slechts een kleine kern uitmaken, maar eenen invloed uitoefenen, oneindig grooter dan het geval zou zijn, wanneer hunne getalsterkte alleen in aanmerking kwam. Ook in andere Oostersche landen, onder inheemsche heerschers staande, hebben capitularia vaak aan daar gevestigde Europeanen een persoonlijk recht toegekend, met eigen rechtspraak verbonden. Maar in veroveringskoloniën zooals Nederlandsch Indië, danken zij hunnen rechtstoestand

niet aan de welwillendheid of onverschilligheid van eenen inlandschen vorst, maar passen zij hunne wetten toe als heer en meester, krachtens het recht van verovering en verzekeren daardoor aan hun recht een veel grooteren invloed, dan anders het geval zou zijn. En te midden van deze reeds zoo heterogene massa vindt men nog enkele andere groepen van ingezetenen, aan wie de wetgever voor een deel hun eigen recht heeft gelaten, ofschoon zij daarop als vreemdelingen geen aanspraak zouden kunnen maken en evenmin het recht van verovering kunnen aanvoeren. Ik bedoel de Oostersche vreemdelingen, — onder welken de Chineezen verreweg de meerderheid uitmaken, — die de wetgever, met name voor familie- en erfrecht, op het voetspoor der Oost-Indische Compagnie in het genot hunner eigen rechtsinstellingen heeft gelaten. En dit wel omdat zij eene in zich zelve afgesloten maatschappij vormen, met eigenaardige gewoonten en zeden, die weder vaak nauw met godsdienstige opvattingen samenhangen. En eindelijk heeft de wetgever nog rekening te houden met een element, vroeger in de meeste streken van Indië van weinig belang, maar dat thans meer en meer in beteekenis begint toe te nemen: de inlandsche Christenen. Verandering van godsdienst moge hier te lande geen invloed op den rechtstoestand van den betrokkene uitoefenen, in Nederlandsch Indië, waar de staat der inwoners voor een deel ook door hunnen eeredienst bepaald wordt, is dit geheel anders. En waar de godsdienstige wetten een niet gering bestanddeel van het recht der Inlanders uitmaken, daar beduidt overgang tot het Christendom voor dezen tevens verandering in den rechtstoestand, die de bekeerden vaak in groote moeilijkheden zal brengen.

Het zou nu natuurlijk mogelijk zijn om al deze verschillen eenvoudig als niet bestaande te beschouwen en alle elementen der bevolking, hoe verschillend in ontwikkeling ook, aan hetzelfde recht te onderwerpen en zoodoende de bezwaren op te

heffen, die verbonden zijn aan het heerschen van verschillend recht in hetzelfde gebied. Tot op zekere hoogte hebben de Nederlandsch Indische wetgevers dit óok voor een zeer belangrijk gedeelte van het recht gedaan door de codificatie van het strafrecht, waarbij zij als grondslag aannamen een wetboek van Europeeschen oorsprong: den Code penal. Maar zelfs bij de aanneming van dien grondslag hebben die wetgevers toch begrepen, dat eenvormigheid van wetgeving bij uiteenloopende graden van beschaving groote moeilijkheden kon opleveren en dus afzonderlijke wetboeken van strafrecht voor Europeanen en voor Inlanders vastgesteld, die weliswaar op denzelfden bodem, het Napoleontische strafrecht, staan, maar toch hier en daar van elkander verschillen en vooral wat het strafstelsel betreft, aanmerkelijk van elkander afwijken. Veel verder nog is de Britsch Indische wetgever gegaan, door in *één* wetboek, — de beroemde Indische Penal Code van 1860, — het strafrecht te codificeeren grootendeels zooals dit in Engeland in zwang was, en het verbindend te verklaren voor allen, die op het Britsch-Indische grondgebied zich schuldig maken aan eene handeling of een verzuim, bij dat wetboek strafbaar gesteld. Slechts in zeer weinige opzichten wordt daarin onderscheid gemaakt tusschen verschillende klassen van bewoners. Met name geschiedt dit door art. 56, 't geen bepaalt dat voor de gevallen, waarin Aziaten eene transportatie zouden moeten ondergaan, Europeanen of Amerikanen veroordeeld zullen worden tot dwangarbeid (penal servitude).

Met veel lof wordt over de werking van dat wetboek gesproken: een der grootste criminalisten van onzen tijd, die als lid van den wetgevenden Raad Indië persoonlijk leerde kennen, Sir James Stephen, heeft verklaard dat het 21 jaar den toets der praktijk triumfantelijk heeft doorgestaan. Volgens hem heeft het misdaden te keer gegaan op zulk eene wijze, dat het grootste gedeelte van Indië, wat criminaliteit betreft,

gunstig afsteekt bij elk gedeelte van het Vereenigde Koningrijk. En aan die uitspraak voegt hij de zeker vooral voor Engelsche wetgeving niet minder groote lofrede toe, dat hij nimmer de mogelijkheid zou hebben vermoed, dat een zóó uitgebreid wetboek tot in de kleinste details zoo goed zou worden gekend door ieder, wien het aanging, als hem gedurende zijn verblijf in Indië bleek dat met den Penal Code inderdaad het geval was.

Ofschoon deze lofspraak in vele opzichten stellig verdiend is, zou ik, ook tegen de meening van deskundigen in, toch van oordeel zijn dat wij beter zullen doen den weg te bewandelen, dien wij hebben ingeslagen en in dit geval het voorbeeld, in Britsch-Indië gegeven, niet te volgen. In de eerste plaats wel omdat een der grootste eigenaardigheden van de Nederlandsch Indische rechtspleging, — verschillende rechters voor Europeanen en voor Inlanders, — slechts bij uitzondering in de Britsche rechtspraak wordt teruggevonden. En niet minder ook dewijl het mij wil toeschijnen, dat er veel meer kans bestaan zal dat aan de eigenaardige behoeften der beide klassen recht zal wedervaren door afzonderlijke wetboeken, dan door eene codificatie, voor beiden gelijkelijk geldig, zelfs met afwijkingen voor Europeanen of voor Inlanders, wanneer dat noodig mocht blijken. Zij, die ondervinding van wetgevenden arbeid hebben opgedaan, zullen beseffen welke moeilijkheden er zouden bestaan om regel en uitzonderingen in één artikel duidelijk te omschrijven en zullen misschien even als ik meenen, dat allicht dan te vaak zou worden gegeneraliseerd, omdat het uiterst moeilijk zou zijn, de juiste termen voor de uitzonderingen te vinden. En daarbij mag er nog op worden gewezen, dat een bezwaar tegen verschillende wetboeken voor Europeanen en Inlanders bij het strafrecht veel minder bestaat dan bij het privaat recht, Gevaar voor conflicten tusschen personen, een verschillenden staat voerende, is daarbij veel minder te vreezen en

kan door enkele eenvoudige bepalingen geheel worden opgeheven.

Het is stellig geen toeval dat de beide koloniale Mogendheden, die overigens wat de regeling van het rechtswezen aangaat vrij ver van elkander staan, ja soms zelfs van tegenovergestelde beginselen uitgaan, wat het strafrecht betreft, gedeeltelijk denzelfden weg hebben bewandeld. Immers beiden maakten, ieder op hare wijze, een einde aan de heerschappij van het inlandsch recht en voerden voorschriften in van Europeeschen oorsprong met enkele wijzigingen slechts, die dan nog, zooals Sir James Stephen voor Britsch-Indië zegt, verrassend weinige zijn. De reden voor die eenstemmigheid ligt, dunkt mij, voor de hand. Zij is het gevolg van de overweging dat een Europeesche Regeering, die het bestuur over Inlanders op zich neemt, zich daardoor aansprakelijk stelt voor de handhaving van orde, veiligheid en goede zeden, en dat wel volgens de begrippen van recht en zedelijkheid, in de Europeesche maatschappij geldende. En daardoor komt zij allicht in botsing met inlandsche gebruiken en instellingen; — niet het minst omdat zij uitgaat van de beschouwing, — die zoozeer verschilt van die der Maleisch-Polynesische volkeren, — dat het strafrecht publiek recht is, in het algemeen belang ingesteld en te handhaven. En daar, waar inlandsche gebruiken en instellingen indruischen tegen het algemeen belang, zooals die Regeering dat begrijpt, moeten de eerste wijken. Want, zooals de genoemde Engelsche criminalist het uitdrukt, dan staat eene Europeesche Regeering pal als vertegenwoordigster eener oorlogvoerende beschaving die voortdurend kampen moet tegen vreemde barbaarschheden, afschuwelijke gebruiken en wreede bijgeloovigheden, overblijfselen uit een oud verleden die elk oogenblik weder trachten op te schieten. Van dergelijke gebruiken kunnen talrijke voorbeelden worden aangevoerd; — voor Britsch-Indië wijs ik op een afschuwelijk gebruik, kindermoord op grooten schaal, die niet slechts bij barbaarsche stammen in

zwang is, maar toegepast wordt door de edelsten onder de edelen van Hindostan.

Onder de toch reeds zoo hoog aanzienlijke en betrekkelijk beschaafde Rajpoets vindt men een bij uitnemendheid edele stam, de Sjauhans, wier leden niet van sterfelijke voorouders afkomstig zijn. Zij beroemen er zich op voortgekomen te zijn uit het heilige vuur, dat op de bede van een der wijzen van de Veda's op den top van den berg Aboe nederdaalde, en dat de booze geesten vernietigde die de Brahmanen vervolgden en de goden van de hen gebrachte offeranden beroofden. En juist zij zijn door het Britsche Gouvernement onderworpen aan bijzondere wetten, omdat zij sedert eeuwen gewoon waren hunne dochters bij de geboorte omtebrengen, en dit op zulk een grooten schaal dat b. v. in het district Mainpoeri op 30000 hunner geen enkele dochter gevonden werd. En zij staan daarin niet alleen; van eene andere Rajpoetsche gemeenschap op de grenzen van Oudh is niet lang geleden officieel geconstateerd, dat daar niet alleen tijdens een ingesteld onderzoek geene dochters in leven werden gevonden, maar dat het tegendeel, voor zooverre men zich kon herinneren, nimmer het geval geweest was, zoodat er onder hen in meer dan 200 jaar geen sprake was geweest van het huwelijk van eene dochter, en de mannen daar allen vreemde vrouwen huwden. De reden voor die barbaarschheid ligt in de onder de Rajpoets bestaande gewoonten, die het huwelijk der dochters in hooge mate belemmeren, terwijl het toch als een schande beschouwd wordt, wanneer men ongehuwde dochters bezit, die op huwbaren leeftijd zijn. Om daaraan te ontkomen en zich te ontslaan van de groote geldelijke opofferingen, die het uithuwelijken der dochters zou vorderen schijnt deze gewoonte in zwang te zijn gekomen, die algemeen werd toegepast en als rechtmatig beschouwd.

Ook in Nederlandsch Indië bestaan gebruiken die een Europeesch bestuur moet tegengaan, zoodra het daartoe de macht in

handen heeft. Hieronder vallen zeker wel enkele wreede straffen, zooals die, gedeeltelijk levend te worden opgegeten, welke de Bataksche instellingen op zekere misdaden hebben gesteld. Ik noem verder nog de verbranding der weduwen na den dood van haren echtgenoot, bij de Baliërs in gebruik, en het dooden van een mensch bij het graf van een overledene, waartoe nog slechts enkele jaren geleden Dajaks in de aan ons gezag onderworpen staatjes Berouw en Boelongan slaven kwamen opkoopen. Dat dergelijke instellingen, ofschoon onder onzen invloed afgeschaft, in vele gevallen gereed zijn zich zoodra mogelijk te doen gelden, meen ik wel te mogen aannemen. Het koppensnellen bij de Dajaks, dat eene godsdienstige beteekenis heeft is, tengevolge van onze bemoeienissen, bij vele stammen afgeschaft. Maar bij de Mendalam-Dajaks b. v., waar dat koppensnellen niet meer metterdaad wordt uitgeoefend, wordt soms nog een symbolische sneltocht gehouden, waarbij de deelnemers zich tevreden stellen met eenige ceremoniën bij een uit den kampong medegenomen schedel en een bosje menschenhaar! Hoogst onschadelijke handeling dus, en toch! hoe weinig zou er noodig zijn, deze symboliek weder in werkelijke sneltochten te doen overgaan. Bovendien is het geheele inlandsche strafstelsel, hetzij zuiver inlandsch, hetzij met moslemsche bestanddeelen vermengd, te zeer in strijd met onze begrippen om het te doen toepassen door rechters in naam der Koningin rechtsprekende. Daar, waar de rechtspraak haar uitgangspunt in dien geëerbiedigden naam vindt, spreekt het wel van zelf, dat zulke barbaarschheden niet ongestraft kunnen worden gelaten en evenmin instellingen behouden mogen worden als verminkende straffen en het recht van afkoop der straf door den zoogenaamden bangoen of bloedgeld, waarbij de rijke aan de straf ontkwam, die op den arme onbarmhartig werd toegepast. En die geldelijke straf werd nog voor de helft verminderd, waar het een misdrijf tegen eene vrouw gold. Deze instelling gaf soms aanleiding tot zelfs voor den

Indander stuitende tooneelen. Zoo is het gebeurd dat een Maleier te Pajakombo tijdens eene zitting der rechtbank een ander overhoop stak en daarna, alsof er niets bijzonders gebeurd was, eenvoudig het volle bloedgeld op tafel legde, door welke contante betaling naar zijne meening het feit geboet was. Dit was zelfs voor de inlandsche rechters te veel, die den moordenaar het geld teruggaven en hem ter dood veroordeelden. Waar nu de invoering van een strafwetboek voor Inlanders aan dergelijke toestanden een eind heeft gemaakt kan men niet anders dan dit toejuichen, al is daardoor misschien ook gebroken met rechtsbegrippen van Inlanders, die minder afkeurenswaardig waren dan de genoemde, of zelfs eene zeer goede zijde hadden; zooals de solidariteit van de gemeenschap voor hare leden, burgerrechtelijk zoowel als strafrechtelijk. Doch al stem ik met den genomen maatregel volkomen in, ontkennen kan ik niet dat hij ook zijne schaduwzijde heeft, en geloof ik dat menigmaal een vonnis, op het inlandsche strafwetboek gegrond, in de inlandsche maatschappij evenveel verwondering, ergernis of wrevel zal opwekken als dit met uitspraken volgens inlandsch recht bij ons het geval zou zijn. Maar terwijl de bekwame ontwerper van dat wetboek, Mr. der Kinderen, zooveel de hem verstrekte opdracht dat toeliet, hier en daar rekening met inlandsche begrippen heeft gehouden, kan het bezwaar, dat het wetboek niet altijd voor inlanders past, in de praktijk aanmerkelijk worden verminderd. In de eerste plaats wel door de groote vrijheid in sommige opzichten aan den rechter gegeven, die door het aannemen van verzachtende omstandigheden en door de speling tusschen het maximum en minimum der straffen menige hardheid kan wegnemen. Ook het recht van gratie, aan den Gouverneur-Generaal toegekend, kan, al is het op gebrekkige wijze, strekken om het onrecht, dat de strenge toepassing der wet soms tengevolge zou hebben, opteheffen of te verminderen. Men vergunne mij, hiervan een voorbeeld mede

te deelen. Een zeer eigenaardige instelling in vele desa's op Java is de zoogen. atoeran sinoman, die strekken moet om den dorpsbewoner, die in gewone omstandigheden juist genoeg heeft om van te leven, de verplichting gemakkelijk te maken, door de adat hem opgelegd, om bij zekere gelegenheden feesten te geven of aan plechtigheden deel te nemen, die eene godsdienstige beteekenis hebben. Daartoe bestaat eene vereeniging van mannelijke ingezetenen, soms ook door vrouwen bijgestaan, die voor alles zorgen wat bij zulke feesten gebruikt wordt. Maar daarvoor is geld noodig en dit wordt door zekere inkomsten verkregen, waaronder ook heffingen van den bruidegom uit een ander dorp dan de bruid afkomstig, en die door de dorpsinstellingen zijn bepaald. Meestal wordt dit geld dadelijk betaald; — soms echter kan de bruigom dit niet doen, maar neemt hij aan het geld later te storten. In zekere desa was dit het geval met een bruigom, wiens soliditeit men zeker niet vertrouwde, daar hij de belofte, den dag na het huwelijk te zullen betalen, versterkte met de verklaring dat men, deed hij het niet, het huis van zijn schoonvader mocht omverhalen. En toen die dag kwam, maar het geld er niet was, hield men hem aan zijn woord, maakte er een pretje van en het huis van den schoonvader werd inderdaad omvergehaald; — iets dat niet moeilijk was, daar het, evenals de meeste huizen der mindere Javanen, in één dag gemakkelijk weer kon worden opgetrokken, en de schade, verbazend hoog getaxeerd, op ƒ 30 werd geschat. Maar het strafwetboek hield daarmede geen rekening en stelde op dergelijke handelingen dwangarbeid in den ketting voor den tijd van 5—10 jaren. Gelukkig dat hier het recht van gratie kon helpen, en daar de daad niet ongestraft kon gelaten worden, en een voorbeeld gesteld moest worden, werden aan de deelnemers wel straffen, maar lichte politie-straffen opgelegd.

Misschien zou in een andere richting eene uitbreiding van het arbitrium iudicis tot verbetering kunnen strekken van de

rechtspraak over den Inlander, wanneer de wetgever den rechter niet meer bond aan de wettelijke bewijsleer, — die in het inlandsch recht niet bekend is, — en hem slechts noopte scherpelijk te motiveeren hoe hij tot de overtuiging van strafschuldigheid of onschuld is gekomen. Waar de werking der strafwet in Britsch-Indië zoozeer geroemd wordt, waag ik het te gissen dat de groote vrijheid, gelaten aan dengene die beslissen moet, daarbij niet zonder invloed is gebleven. Het Britsch-Indische wetboek van strafvordering, dat de strafprocedure voor allen, Europeanen en Inlanders, regelt, eischt voor belangrijke crimineele zaken rechtspraak door eene jury, als het Europeanen of Amerikanen geldt, en geeft voor de rechtspraak over andere personen aan de provinciale besturen het recht juries in te stellen, die dan geheel vrij in hun oordeel zijn. Wanneer dit niet geschiedt, worden aan den Court of Session twee of meer assessors toegevoegd die mondeling hunne meening moeten uitspreken, welke dan opgeteekend wordt, terwijl de rechter vrij blijft in de uitspraak, doch in het vonnis vermelden moet of dit geveld is in overeenstemming met het advies van een of meer dier assesoren. Voor het overige munten de formulieren voor de vonnissen, in dat wetboek opgenomen, door bijzondere kortheid uit (art. 381 vlg.) en vermelden alleen, wat het oordeel van de jury of van den rechter is, welk artikel van den Penal Code is overtreden en welke de straf is, die wordt opgelegd. Ook in geval van vrijspraak wordt het oordeel eveneens zeer kort geformuleerd. Ofschoon ik nu zeker de jury, die korten tijd op Java heeft bestaan, niet gaarne in onze kolonie ingevoerd zag, zou het, dunkt mij, wel de moeite loonen om na te gaan in hoeverre grootere vrijheid van den rechter in de rechtspraak over den Inlander als eene verbetering zou kunnen worden beschouwd.

Bestaat er thans, tengevolge der codificatie, in Nederlandsch

Indië op het gebied van het strafrecht grootere vastheid van recht, op het terrein van het materieele privaatrecht, waar veel meer dan op het eerstgenoemde gevaar voor conflicten bestaat, is dit geenszins het geval. Als hoofdregel gelden daar de bepalingen van art. 75 van het Regeerings-reglement, waarvan in het kort de inhoud deze is, dat over de Europeanen recht moet worden gesproken volgens verordeningen, zooveel mogelijk overeenkomende met in Nederland geldende wetten, terwijl voor de Inlanders, — uitzonderingen daargelaten, — gelden hunne godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken. Reeds dadelijk is hier gedacht aan conflicten van anderen aard dan die, welke kunnen onstaan wanneer twee personen aan verschillend recht onderworpen zijn. Ook op het gebied van het privaatrecht kunnen er, naar het oordeel van den wetgever, instellingen en gebruiken bestaan die zoozeer in strijd zijn met de rechtsovertuiging der Europeesche overheerschers, dat zij niet geduld kunnen worden daar, waar in naam van Nederland's Koningin wordt recht gesproken door rechters, door Haren vertegenwoordiger benoemd. Dit denkbeeld heeft de wetgever getracht uit te drukken door de bepaling dat die wetten, instellingen en gebruiken niet worden toegepast voor zoover zij in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid. Men zal opmerken dat de wetgever hier er niet voor terugdeinsde om den rechter eene zeer groote macht in handen te geven en aan zijn arbitrium eene zeer ruime speling te gunnen, en zelfs verder te gaan, dan dit aan den Britsch-Indischen rechter vergund is. Ben ik althans wel ingelicht, dan mag deze alleen dan recht spreken volgens »justice, equity and good conscience only", wanneer de wetten en gebruiken zwijgen. Terwijl in Nederland het voorschrift van de algemeene bepalingen van wetgeving »de rechter moet volgens de wet recht spreken en mag in geen geval de innerlijke waarde der wet beoordeelen" als een der hoofdbeginselen van de moderne recht-

spraak geldt, wordt den Indischen rechter de bevoegdheid toegekend op grond van zijne individueele meening het inlandsche recht zelfs geheel ter zijde te stellen. Ofschoon ik de gevaren daarvan niet ontveins zal ik dit toch niet afkeuren tegenover eene inlandsche bevolking, die onder eigen bestuur aan een geheel ander arbitrium onderworpen zou zijn dan het hier besprokene, dat aan den rechter alleen in haar belang is gegeven en ook alleen in haar belang behoort te worden aangewend. Maar waar de wetgever eene zoo groote macht in handen van dien rechter stelt, daar moet hij, dunkt mij, er niet voor terugdeinzen ook in andere opzichten vertrouwen in hem te stellen. Wat mij vooral bij de rechtspraak over den Inlander noodig schijnt het is de »vir bonus et aequus" die als leidsman en raadgever der partijen optreedt, — de man die, toegerust met de noodige juridische bekwaamheid, zich toch los kan maken van het formeele standpunt, door den Europeeschen rechter ingenomen en er vooral naar streeft beide partijen recht te doen wedervaren met inachtneming ook van datgene, wat het inlandsch rechtsgevoel bevredigt. Meent men dat dit inderdaad wenschelijk is dan zorge men er vooral voor hem niet te veel de handen te binden, opdat niet alleen het formeele recht de basis vorme van de rechtspraak over den Inlander, maar de rechter waken kan voor het belang van beide partijen. En men vermijde daarbij vooral zooveel mogelijk alle vormelijkheid, die zelfs in onze maatschappij niet altijd leidt tot verkrijging van goed recht, en in eene inlandsche maatschappij een onvermengd kwaad mag genoemd worden.

Maar zelfs wanneer men met het beginsel, in het Regeerings-Reglement opgenomen, instemt, valt het gemakkelijk op de formuleering daarvan aanmerking te maken, minder gemakkelijk echter om daarvoor iets beters in de plaats te stellen. Ik wil hier niet stilstaan bij de vaagheid der uitdrukkingen »billijkheid en rechtvaardigheid", omdat het hier juist eene poging

geldt om positief recht aan individueele inzichten ondergeschikt te maken. Erger staat het echter, dunkt mij, met de uitdrukking die gebezigd werd om die vaagheid eenigszins te temperen, maar deze eerder vermeerdert: »*algemeen erkende* beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid". De onderzoekingen toch, in latere jaren ingesteld, hebben wel doen uitkomen dat juist op het gebied van het recht van dergelijke algemeene begrippen zeer weinig sprake kan zijn, en dat bij verscheidene volkeren iets als eerbiedwaardig en gepast, ja soms zelfs als door den godsdienst geboden beschouwd wordt, wat elders als hoogst afkeurenswaardig wordt aangemerkt. Terecht doet Sir John Strachey over de zooeven besproken dochtermoorden sprekende uitkomen, dat van de klassen der ontwikkelde Hindoes, zelfs van hen die zich nooit aan dergelijke, in onze oogen gruwelijke handelingen hebben schuldig gemaakt, toch geen medewerking te verwachten is bij het tegengaan dier misbruiken. En dat wel omdat deze aloude instellingen zijn en het in het oog der Inlanders ongepast is daarbij tusschen beiden te komen, onverschillig of het hunne eigene instellingen of die van anderen geldt. Terwijl onze criminalisten van erfelijke misdadigers in afkeurenden zin spreken en al naar de mate van hunne individualiteit en wetenschappelijke of andere opvattingen ze trachten te verbeteren of na langer of korter proces uit te roeien, daar beschouwt men het bestaan van erfelijke misdadigers in vele streken van Hindostan niet alleen als een zeer gewone zaak, maar zelfs als eene door gewoonte en godsdienst gewettigde instelling. Even als daar familiën zijn van smeden, timmerlieden enz., wier handwerk erfelijk op hunne kinderen overgaat, die geen ander beroep kunnen kiezen, evenzoo zijn er familiën van misdadigers, waarin het bedrijf volgens door de gewoonte gewettigde regels overgaat. Als voorbeeld noem ik de Bauwán's, die het district Gonda in Oudh bewonen, en ongeveer 1000 familiën sterk zijn, die een groot deel van het

jaar rustig en eerlijk leven, maar op bepaalde tijden hunne haardsteden verlaten en heen en weer trekken om te gaan stelen, de hand leggende op alles wat zij machtig kunnen worden. En dit volgens vaste regels: zij mogen geen vee wegnemen, maar wel tot zelfs tempelroof bedrijven met uitzondering van den tempel van Jaganath in Oudh en, — vreemd genoeg voor Hindoe's, — van het graf van zekeren Moslemschen heilige. De tijd, wanneer zij zich op weg moeten begeven, wordt door hunne wichelaars bepaald; een deel van den buit is voor hunne godheden bestemd. Reeds op den twaalfden dag na zijne geboorte wordt elk kind op godsdienstige wijze als het ware in het bedrijf van dief ingewijd en wanneer hij, man geworden, dat beroep opgeeft wordt hij in den ban gedaan en zelfs uit den stam gestooten! Dit alles geschiedt niet in het geheim en als iets, waarvoor men zich behoort te schamen; — o neen! deze familiën en nog duizende anderen in Indië beschouwen het als geboden door billijkheid en rechtvaardigheid, ja zelfs als door hunnen godsdienst geëischt.

Komt dit verschil van inzicht het scherpst uit op het gebied van het strafrecht, ook privaatrechtelijk worden vaak bij allerlei volkeren geheel verschillende begrippen aangetroffen omtrent datgene wat rechtvaardig is. Ik wil hier niet stilstaan bij de, naar het schijnt, in Hindostan wijd verspreide gewoonte om de dochters, vóór dat zij huwbaar zijn, uit te huwelijken aan het een of ander afgodsbeeld, met dien verstande dat zij daardoor als prostituées aan den tempel van den afgod verbonden worden. Er zijn toch zoo vele andere instellingen aan te wijzen welke voor den een door de rechtvaardigheid en goede zeden verboden schijnen, terwijl zij voor anderen de natuurlijkste zaak ter wereld zijn. Ik noem slechts de polygamie, de ondergeschikte staat der vrouw tegenover den man, het moederrecht, de kinderverdeeling, de patriarchale macht bij de Chineezen en andere volkeren, de echtscheiding, het burgerlijk

huwelijk, het verbod om renten te bedingen, zoowel door kanoniek als door moslemsch recht gesteld, het pandelingschap of de verplichting van den schuldenaar bij den schuldeischer dienstbaar te zijn enz. Niet in de laatste plaats komt hierbij in aanmerking de invloed, dien het verschil van godsdienst bij vele volkeren op het privaat recht uitoefent, zooals op het recht in burgerlijke geschillen als getuige optetreden, te erven of vaste goederen te bezitten, 't geen in sommige wetten aan ongeloovigen is ontzegd. En om voorbeelden van een dergelijken fanatieken geest van uitsluiting aan te treffen behoeven wij, helaas! niet naar ver van ons verwijderde stammen te gaan, maar weten wij hoe het onzalige drijven van een Ahlwardt en consorten doordringt tot kringen, van wie men nimmer zou hebben vermoed, dat zij dergelijke leiders zouden willen volgen!

Bij zoodanig verschil van gevoelen omtrent datgene, wat de billijkheid en rechtvaardigheid eischt kunnen de woorden, door het Regeeringsreglement gebezigd, misschien voor den nauwgezetten rechter een hinderpaal zijn om van het inlandsch recht af te wijken daar, waar de wetgever dit toch wel gewild zou hebben. Dit klemt te meer omdat in de meeste gevallen ook Inlanders die wetten, instellingen en gebruiken moeten toepassen en deze wel allerminst strijd zullen aannemen tusschen hun recht en de billijkheid en rechtvaardigheid. Maar bovendien drukken die woorden de bedoeling van den wetgever niet juist uit, daar deze wel gewild zal hebben dat niet zouden worden toegepast gebruiken enz., die volgens de begrippen, in *onze* maatschappij heerschende, niet geduld kunnen worden. Hij heeft niet willen uitsluiten wat volkeren afkeuren, die op een geheel anderen trap van beschaving staan, maar wel gebruiken enz. buiten werking willen stellen, die in de oogen van den Nederlandschen wetgever en rechter den stempel van onzedelijkheid en onredelijkheid dragen. Zoo zou dan eigenlijk moeten wor-

den gesproken van beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid, in het moederland algemeen erkend. Maar aan die uitdrukking is weder een ander groot gevaar verbonden, dat trouwens nu reeds bestaat en waartegen de Indische Regeering soms ernstig heeft moeten waarschuwen. Ik bedoel de neiging van sommige rechters om in het positieve, gecodificeerde Nederlandsche recht de uitdrukking van de algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid te zien, en zelfs onschuldige inlandsche instellingen aan dat wanbegrip op te offeren. Tegen zulke opvattingen zal men alleen dan gewaarborgd kunnen zijn wanneer de rechters, over den Inlander recht sprekende, reeds bij hunne opleiding vertrouwd raken met de inlandsche maatschappij en ook later ruimschoots gelegenheid hebben, om in die maatschappij door te dringen en zich zoodoende los te maken van eenzijdige beschouwingen en opvattingen, die eene uitsluitende beoefening van het positieve Nederlandsche recht allicht ten gevolge heeft.

Terwijl de wetgever op een en hetzelfde gebied aan verschillende klassen van personen verschillend recht toekende, heeft hij de vraagstukken, die daardoor kunnen ontstaan, niet allen onder de oogen gezien of opgelost, zoodat daaruit conflicten geboren kunnen worden, die soms niet gemakkelijk zijn op te lossen. In sommige opzichten heeft hij dat wel gedaan o. a. ook door bij de regeling van de rechtsbevoegdheid van den rechter, behoudens enkele uitzonderingen, den regel aan te nemen dat de eischer den rechter van den gedaagde volgt. Ook heeft hij een einde gemaakt aan verscheidene conflicten, die zouden kunnen voorkomen tusschen Europeanen en eene klasse van bewoners, die het meest met dezen in aanraking komen: de Oostersche vreemdelingen, door dezen in het grootste gedeelte van Nederlandsch Indië aan het Europeesche burgerlijk en handelsrecht te onderwerpen, met uitzondering van het familie- en

erfrecht en met voorbehoud van enkele bijzondere bepalingen. Ook Inlanders kunnen door den Gouverneur-Generaal aan dat Europeesche recht worden onderworpen, terwijl in het belang van het verkeer tusschen Europeanen en Inlanders aan laatstgenoemden de bevoegdheid gegeven is, zich aan dat recht te onderwerpen; volgens de meening van sommigen ook in zijn geheel, maar volgens het oordeel van anderen alleen voor de gevolgen van sommige handelingen. Maar vooral met één rechtsband heeft de wetgever zich bezig gehouden: het huwelijk, dat op zich zelf wel eens aanleiding kan geven tot conflicten van huiselijken aard, waarmede de wetgever zich niet inlaat, maar dat bovendien rijk kan zijn aan conflicten, ook in juridischen zin, wanneer de beide echtgenooten aan verschillend recht onderworpen zijn. Bij dergelijke huwelijken geldt in Indië, in het algemeen gesproken, de regel dat de Inlander, man of vrouw, zich vooraf moet onderwerpen aan het geheele burgerlijk en handelsrecht voor Europeanen geldig. De aanneming van dit beginsel in 1848 mag een hoogst belangrijke maatregel genoemd worden, daar het recht, tijdens de Compagnie bestaande, aan de overheid groote macht gaf om huwelijken tusschen personen van verschillenden landaard te verhinderen. Nog in de Nieuwe Bataviaasche Statuten van 1766 lezen wij, dat »alle huwelijken tusschen Mahometaansche of Chineesche en andere heydensche mans of vrouwen buiten haren landaard of geloofsgenooten geinterdiceerd zijn, op straffe van nulliteit en sodanige verdere poenaliteiten als de regeering, naar de omstandigheden van persoonen en zaken zal bevinden te behooren". Men ging zelfs verder: de regeering te Batavia, die ongaarne zag dat Europeanen huwden met eene »swartinne, oneerbaar of ander vuil persoon", bepaalde in 1773 dat voortaan alle Europeanen te Batavia, die een huwelijk wilden aangaan, consent moesten hebben van Zijne Edelheid den Gouverneur-Generaal »dewijl »burgers van fatsoenlijke afkomst zig zelfs somtijds zoo verre

»vergaten dat zij, om een weinigje geld te behuwelijken of »uit andere, ten deezen opzigte meer wraakbare inzigten, zig »door den egt vereenigden met vile en veragtelijke vrouwlie»den, tot oneer en chagrijn van hun maagschap en disfortuin »van zig zelven". Vooral hadden het huwelijken tusschen Christenen en onchristenen te ontgelden, die vaak geheel verboden waren, zooals bij de instructie van den Gouverneur en Raden van Indië van 1617 en de Bataviaasche Statuten van 1642; soms echter met uitdrukkelijke bewilliging der hooge overigheid of van den rechter konden gesloten worden, terwijl nog in 1848 in het algemeen een huwelijk tusschen beiden als verboden beschouwd werd. In 1840 stond niemand minder dan Jean Chretien Baud nog een dergelijk verbod voor, ook omdat naar zijne meening »eene goede staatkunde ontegenzeggelijk medebracht dat men door alle gepaste middelen zorge voor de bewaring van het zedelijk overwicht van den Europeaan over den Inlander, dat noodzakelijkerwijze inbreuk moet lijden door onderlinge huwelijksverbintenissen, welke eene zekere gelijkstelling medebrengen". Toch werd ook hij overgehaald, zijne toestemming te geven tot de bovenbedoelde bepaling, vooral toen men hem er op wees, dat het geene goede staatkunde kon heeten de onzedelijkheid door een absoluut verbod van huwen te bevorderen, daar het samenleven van Europeanen met Inlanders toch niet belet kon worden. Vermoedelijk heeft hij in de verplichte onderwerping aan het Europeesche recht een krachtigen dam gezien tegen dergelijke, ook door anderen als Baud niet gewenschte huwelijken. Maar ofschoon de regeling in 1848 getroffen, van het juiste beginsel uitging, »dat het huwelijk niet bestaat in de vervulling der formaliteiten, voor de voltrekking voorgeschreven, maar in de uitoefening der rechten en de vervulling der verplichtingen uit het aangaan dier verbintenis geboren, waartoe eenheid van recht een eerste vereischte is", leidde zij tot groote moeilijkheden. Omtrent de gevolgen der

onderwerping, zoowel voor de echtgenooten zelve als voor de kinderen, heerschte toch de meest mogelijke onzekerheid, terwijl ook nu nog niet beslist is of de onderwerping aan het Europeesche recht, die het gevolg was van het huwelijk, en nauw daarmede samenhangt, door de ontbinding van dat huwelijk kan worden opgeheven. Eene regeling van de huwelijken tusschen Christen-inlanders en Europeanen in enkele gedeelten van Ned. Indië, waarbij de vrouw van rechtswege onderworpen werd aan de voorschriften van het burgerlijk en handelsrecht, voor den man verbindend, voldeed evenmin. Het eenige afdoende middel, om dergelijke conflicten op te heffen, schijnt wel gelegen te zijn in de toepassing van het beginsel, ook elders aangenomen, dat de vrouw den staat van den man volgt, behoudens het recht der vrouw om, na ontbinding van het huwelijk, haren vorigen staat weder aan te nemen. Het moge stuitend zijn voor ons gevoel, om de Europeesche vrouw, ook wat het recht betreft te dwingen af te dalen tot den staat van Inlander, met al de bezwaren daaraan verbonden. Maar inderdaad is dit niets anders dan een logisch gevolg van den gedanen stap, die haar in allerlei familie- en andere maatschappelijke verhoudingen brengt, die voor eene beschaafde Europeesche een bron van ellende en teleurstellingen moeten zijn. Met deze vergeleken kan eene onderwerping aan het inlandsch recht van geene overwegende beteekenis zijn. En misschien kan deze bepaling er zelfs toe strekken dat aan de vrouw nog bijtijds de oogen worden geopend voor de gevolgen van den tred, dien zij zetten wil en haar dus terughouden van eene handeling, waarvan zij de beteekenis anders eerst te laat zal leeren kennen.

Wanneer nu personen, wier rechtstoestand zoozeer uiteenloopt, als dit met Inlanders en Europeanen het geval is, tot elkander in rechtsbetrekkingen komen, kunnen zich allerlei vragen voordoen, die het wenschelijk is op te lossen, en die niet weinig ingewikkeld worden omdat bij Inlanders godsdienst

en recht soms zoo nauw verbonden zijn. Wanneer een Europeaan b. v. gronden van een Inlander erft, hetzij in communaal, hetzij in individueel bezit, zal hij dan in diens plaats treden en al zijne verplichtingen tegenover de desa moeten vervullen, heerendiensten verrichten, deelnemen aan de dorpsfeesten en offers ter eere der afgestorven voorouders, de sidekahs en slamettans, allen verplichtingen die nauw met het grondbezit samenhangen? Nu reeds heeft het feit zich voorgedaan dat aan een Christen-inlander zijne rechten als aandeelhouder op de rijstvelden der desa zijn ontnomen, omdat hij weigerde aan die plechtigheden mede te doen. Of zal hij gedwongen worden zijn aandeel te verkoopen? in den regel voor een appel en een ei, omdat alleen Inlanders dien grond mogen koopen. Zal tegen den Europeaan het verbod van rentebeding kunnen worden ingeroepen, of zal hij gebonden zijn aan het vage recht van maätschap, het Boegineesche zeerecht, de inpandgeving van gronden met eeuwigdurend recht van inlossing, en het gemis van acquisitieve verjaring? Kunnen tegen hem worden ingeroepen de bepalingen van het Moslemsche recht omtrent zaken, die buiten den handel zijn, zooals, met enkele uitzonderingen, muziekinstrumenten die slechts dienen om de menschen van God af te brengen, of, — eveneens met uitzonderingen, — afbeeldsels van levende wezens, die zóó verafschuwd zijn dat, volgens eene bekende traditie, de engelen der genade niet in huizen komen, waarin afbeeldsels zijn. Het is waar, tot nog toe hebben dergelijke vragen in de praktijk, zoo al ooit, dan toch slechts zelden moeilijkheden opgeleverd, maar men moet niet vergeten, dat de verschillende klassen der bewoners van Ned. Indië vooral in de groote plaatsen meer en meer in aanraking met elkander komen, en dat, tengevolge van het optreden van Europeesche juristen als voorzitters van landraden thans veel meer naar juridische overwegingen gevraagd wordt, dan vroeger het geval was. Toen behielp men

zich in zulke gevallen soms zonder er naar te vragen, of de eerste beginselen der Europeesche rechtspleging geschonden werden. Het moet zelfs zijn voorgekomen dat een inlandsche rechtbank, door een administratief ambtenaar voorgezeten, die een vonnis had gewezen dat haar later onjuist voorkwam, eenvoudig de zaak uit eigen beweging eenige dagen later opnieuw behandelde en een geheel tegenovergestelde uitspraak velde! Ook met vragen, zooals die, welke ons thans bezighouden, werd soms niet veel omslag gemaakt. Zoo gebeurde het eens dat een Chinees, die met eene inlandsche vrouw leefde, waardoor naar het Chineesche recht bepaalde rechtsbetrekkingen ontstonden, die vrouw na eenigen tijd zonder meer wegzond en weigerde haar een kind af te staan, dat hij bij haar verwekt had. De vrouw had toch, naar zijne bewering, die door de gehoorde deskundigen in een zonderling gemotiveerd advies gedeeld werd, geen de minste aanspraak op het wezen dat zij ter wereld had gebracht. De resident, overtuigd van de billijkheid van den eisch der moeder om afgifte van haar kind, wees dien toe, en maakte uit, dat de voorgebrachte Chineesche instellingen in Indië alleen geldig zijn tusschen de Chineezen onderling, maar geenszins toepasselijk mogen zijn op Chineezen met inlandsche Mohamedaansche vrouwen levende. Maar welk recht dan wel moest worden toegepast, die vraag werd, voor zoover wij weten, toen niet door den rechter onderzocht, maar zou toch in de eerste plaats door hem moeten zijn opgelost, — iets dat bij gebrek aan wettelijke voorschriften niet altijd gemakkelijk zal zijn.

Bij de beoordeeling van de vraag: of dergelijke conflicten zich wel vaak genoeg zullen voordoen, om een poging te rechtvaardigen, ze door wetgeving op te lossen, moet ook gelet worden op een gelukkig meer en meer toenemend element: de inlandsche Christenen. Hun rechtstoestand is thans niet veel beter dan één conflict, maar aan de regeling daarvan zijn

groote moeilijkheden verbonden. Vooral wel omdat zij nog, blijkens de meest onverdachte getuigenissen, ook na hunne bekeering in verreweg de meeste opzichten Inlanders blijven. En toch zijn zij niet meer tehuis in eene inlandsche omgeving, waarin moslemsche of heidensche wetten en gebruiken in zwang zijn, die op het recht in de inlandsche maatschappij grooten invloed uitoefenen. Zelfs de vraag, wie als inlandsche Christenen moeten beschouwd worden, kan moeilijk door den wetgever beantwoord worden; eensdeels omdat dit een zaak van het geweten van den betrokkene is, anderdeels ook omdat het daarbij in de meeste gevallen eene aangelegenheid zal gelden van kerkelijke organisatie, buiten de bevoegdheid van den wetgever gelegen. In Britsch-Indië, waar reeds enkele bepalingen voor inlandsche Christenen afgekondigd zijn, laat men dit over aan de beslissing van den rechter, als een quaestio facti; — zeker geen zeer benijdenswaardige taak waar het zulke gewetensvragen geldt. Wanneer onze wetgever zich met den rechtstoestand van de inlandsche Christenen gaat bezighouden zal dit voorbeeld misschien toch wel gevolgd worden, en zeker ook een deel van het Europeesche recht, desnoods gewijzigd, op hen toepasselijk verklaard worden. Maar dan ligt het ook voor de hand dat er groote kans bestaat voor conflicten tusschen deze Inlanders en tusschen hunne moslemsche of heidensche dorpsgenooten en familieleden, met wien zij toch in familie- en andere betrekkingen zullen blijven. De overgroote meerderheid der bekeerden, zoo niet allen, behooren bovendien thans nog tot degenen, die weinig of niets bezitten. Dringt de kerstening echter tot hoogere kringen door, dan wordt natuurlijk de kans op dergelijke conflicten ook steeds grooter. De eenvoudigste weg om aan al die bezwaren een eind te maken, zou zeker wel deze zijn, om even als voor het strafrecht alle bewoners van Nederlandsch Indië aan hetzelfde recht te onderwerpen, en het Europeesche recht, hier en daar gewijzigd, waar

dit onvermijdelijk schijnt, voor hen toepasselijk te verklaren. Misschien zou iets dergelijks mogelijk zijn in sommige koloniën met eene talrijke inlandsche bevolking, en inderdaad werd mij verzekerd dat b. v. in den Congo-staat het Code Napoleon zonder bezwaar algemeen zou kunnen worden ingevoerd. Doch niet, omdat dit wetboek zoo geschikt zou zijn voor de negerbevolking die, bij het weinige wat zij bezit, wel geen behoefte zal gevoelen aan codificatie, en dat nog wel volgens Europeesch model, maar omdat dat recht toch niet tot die bevolking zou doordringen en daar alles onveranderd laten, terwijl het bij betrekkingen tusschen Europeanen en Inlanders, vooral met het oog op de eersten, groot gemak zou opleveren. Maar wat misschien geen groote moeilijkheden zou geven bij stammen, op lagen trap van ontwikkeling staande, — althans wanneer daarmede eene zeer eenvoudige en goedkoope rechtsbedeeling verbonden werd, — dat zou tot groote bezwaren kunnen leiden bij eene bevolking, die eigene ontwikkelde rechtsinstellingen heeft, welke in vele gevallen wel passen in de maatschappij, voor welke zij gelden, doelmatig zijn voor de familie- en vermogensbetrekkingen, daar bestaande en voeling houden met den sterk ontwikkelden gemeenschapszin, die in vele streken van Nederlandsch Indië bestaat, en dien ik ongaarne zou zien verstoord. Ik denk hier o. a. aan de belangrijke rol, die de desa speelt in het tegengaan van laakbare feiten. Verscheidene desaregelingen hebben een eigen strafstelsel, geheel afgescheiden van en werkende naast de bepalingen van het strafrecht, waarbij boeten, vervulling van extra-heerediensten en zelfs eerestraffen de hoofdrol spelen, en dat vaak meer dan onze wetten kwaad te keer gaat, maar dat, naar men mij verzekert, door de vele bemoeiingen van den politie-rechter begint te vervallen, zoodat het gevoel van gemeenschap in de desa meer en meer dreigt te verstompen. Wil men weten tot welke gevolgen een slecht overlegd en partieel ingrijpen in Indische rechts-

toestanden leidt, dan behoeft men slechts de geschiedenis van de conversie van het communaal in het individueel grondbezit na te gaan. De betrekkelijke bepalingen bleven in de meeste streken eene doode letter; daar echter, waar zij werden uitgevoerd, wekten zij in den regel slechts wrevel en onwil, niet omdat de maatregel op zich zelf niet goed was, maar omdat hij geen rekening hield met bestaande toestanden en de individueele bezitter zich voor zulke moeilijkheden geplaatst zag, dat hij soms niet beter wist te doen dan zijn grond zoo spoedig mogelijk aan de desa af te staan. Ging men op dezelfde wijze voort bij de regeling van het privaat-recht, dan zou ik vreezen dat wij in Indië dezelfde tegenwerking zouden opwekken als die, welke zich bij de receptie van het Romeinsch recht in Duitschland openbaarde, toen de burgers verlangden dat de Juris doctores uit rechts- en raadzaal zouden verwijderd worden, en de Raad van Lübeck verzocht »man wolle die Stadt mit Kayserliche Rechte, die wir nicht erträgen mögen, nicht beschweren lassen".

Men versta mij wel! Ik ben niet van oordeel, dat geen enkel deel van het privaatrecht gecodificeerd zou kunnen worden zóó, dat het voor Europeanen en Inlanders gelijkelijk bruikbaar zou zijn. Met name wat het contracten-recht betreft zou dit voor onze kolonie beproefd kunnen worden, evenals dat voor Britsch-Indië met goed gevolg is gedaan, terwijl daarbij dan rekening zou kunnen worden gehouden met enkele bijzondere Inlandsche instellingen. Maar voor familie- en erfrecht is dit zeer zeker het geval niet, terwijl ik ook niet geloof dat wij dit vooreerst zouden kunnen beproeven wat de rechten op de gronden betreft. Is dit zoo dan zullen conflicten steeds mogelijk blijven. Voor zoover ik kan nagaan zouden zij thans worden opgelost volgens het beginsel, dat het recht van den verweerder moet worden toegepast, terwijl omtrent onroerende goederen de »lex rei sitae" wel zal worden toegepast.

In Bombay wordt thans nog, — evenals vroeger ook in Bengalen, — bij conflicten van dergelijken aard de regel gevolgd, dat het recht van den verweerder gevolgd moet worden. Terecht wordt dit beginsel echter door Sir Charles Turner [1]) gekenmerkt, »as being more specious than satisfactory". En dit klemt te meer, omdat de beslissing der vraag: »wie eischer, wie verweerder wezen zal", vaak van een toeval zal afhangen en van den vorm, die aan het rechtsgeding gegeven wordt. Tengevolge van de codificatie van het contracten-recht en van enkele andere gedeelten van het burgerlijk recht schijnen dergelijke conflicten weinig meer in Britsch-Indië voor te komen. Rijzen zij echter op dan zouden zij, volgens eene mededeeling die ik aan denzelfden deskundige verschuldigd ben, in het grootste gedeelte dier kolonie zooveel mogelijk worden beslist volgens het beginsel, dat aan iedere partij de uitoefening harer rechten moet worden verzekerd, voor zoover dit mogelijk is zonder de rechtmatige belangen van den tegenstander te kwetsen. En wanneer beiden iets van hare rechten moeten opgeven, dan worde er voor gezorgd dat dit zóó geschiedde dat aan elk hunner zoo weinig nadeel worde berokkend als mogelijk is! Uitmuntende beginselen voorwaar en van praktische waarde als leidraad voor den rechter, waar deze eene groote mate van vrijheid geniet, maar voor hem minder bruikbaar als hij door wettelijke voorschriften en vormen in vele opzichten gebonden is. Doch ook de wetgever zal uit beide beginselen nut kunnen trekken, wanneer hij de verschillende rechtsinstellingen nagaat, om te zien, welke conflicten daarbij kunnen voortkomen, en hoe zij kunnen worden vermeden. Hij doe dit met toepassing van het »jus suum cuique tribuendum", zorg dragende

1) Ik wensch hier openlijk mijnen dank uit te spreken aan dit bekwaam en deskundig lid van den „Council of India" te Londen, die de welwillendheid had mij belangrijke en uitvoerige mededeelingen tc doen omtrent de praktijk van de Britsch-Indische rechtspraak.

dat de zwakkeren niet aan de sterkeren worden opgeofferd, angstvallig wakende, dat geene omslachtige vormen of kostbare procedure den Inlander een rechtspraak verschaffen, die in zijne oogen geen aanspraak zou kunnen maken op den heiligen naam van *recht*.

Doch genoeg! Het onderwerp, dat ik hier slechts aanroerde, is zóó rijk aan belangrijke vraagstukken, dat ik vergeten zou dat zelfbeperking een der eerste plichten is, hier den redenaar opgelegd. Ik heb trouwens niets anders willen doen dan u een inzicht geven in enkele van de vraagstukken, die het bezit van koloniën als de onzen op juridisch terrein medebrengt. Dezen op te lossen, zoowel de thans reeds zich voordoende als die, welke bij de ontwikkeling der kolonie ook later zullen oprijzen, zal voor een deel wel de taak zijn van hen, die voor den schoonen loopbaan van Indisch ambtenaar zich hier voorbereiden. Moge het dan blijken dat de jonge tak, op den ouden, doch nog krachtvollen boom geënt, den stam waardig is, waarop hij zich heeft ontwikkeld. Nog slechts één lustrum scheidt ons van een nieuwe eeuw; hij, die in 1900 den balans van Leiden's Hoogeschool opmaakt, zal voorzeker, evenals bij alle menschelijke werken, op tekortkomingen kunnen en moeten wijzen. Maar toch zal hij getuigen mogen dat het Leiden der XIXe eeuw niet onwaardig geweest is aan zijn verleden, en dat het de roeping der Hoogeschool: »in vrijheid de wetenschap te dienen", niet uit het oog heeft verloren. Eene korte spanne tijds slechts scheidt ons van de XX[e] eeuw, — moge zij getuige zijn van den ongestoorden bloei van onze dierbare Alma Mater als omen faustissimum voor datgene, wat die volgende eeuw ons brengen zal!

INGESCHREVEN STUDENTEN.
ACADEMIEJAAR 1894—1895.

	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en wijsbegeerte.	
volledig onderwijs						
1e maal	30	50	40	15	14	149
2e „	16	46	41	12	12	127
3e „	6	47	40	11	8	112
4e „	15	27	28	13	8	91
5e „	12	25	39	6	3	85
6e „	3	20	45	4	5	77
7e „	1	11	22	2	2	38
8e „		7	26	2	2	37
9e „	1	8	29		1	39
10e „		4	12	1	4	21
11e „	1		6	1		8
12e „			2		1	3
13e „			3			3
14e „			1			1
15e „						
16e „		2				2
Totaal	85	247	334	67	60	793
voor 2 lessen						
1e maal				2	5	7
2e „				2	2	4
3e „				1		1
Totaal				5	7	12
voor 1 les						
1e maal		1		1	5	7
2e „				1	1	2
3e „				1		1
Totaal		1		3	6	10
Algemeen totaal	85	248	334	75	73	815

UITSLAG DER EXAMENS.

	18 Sept. 1894—18 Juli 1895.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Propaed.-Examen in de Rechten	1	1		Geen
Candidaats-Examen in de Rechten . . .	81	56	25	„
Doctoraal „ „ „ „ . . .	74	47	27	„
Examen voor den Ind. Dienst	18	18		„
Propaed.-Examen in de Geneeskunde. .	16	15	1	„
Candidaats „ „ „ „ .	18	13	5	„
Doctoraal „ „ „ „ .	32	19	13	„
Candidaats „ „ „ Letteren	7	5	2	„
Doctoraal „ „ „ „	7	6	1	„
Candidaats „ Wis- en Natuurk. . .	7	7		„
Doctoraal „ „ „ „ . .	5	5		„
Propaed. „ „ „ Godgeleerdheid	26	22	4	„
Candidaats „ „ „ „ (1e Ged.)	12	12		„
„ „ „ „ „ (2e Ged.)	6	6		„
Doctoraal „ „ „ „ . . .	1	1		„
Aanvulling-Examen en Theoretisch Apoth. Examen	6	6		„
Theoretisch Apoth. Examen.	1	1		„
1e Natuurkundig Examen.	37	34	3	„
2e Natuurkundig Examen.	30	18	12	„
Theor. Geneeskundig Examen.	34	16	18	„
„ Tandheelkundig Examen	2	1	1	„
Examen volgens Art. 36 Wet. H. O. . . .	4	3	1	„
Som. . .	425	312	113	Geen

PROMOTIËN

van 18 September 1894 tot 13 Juli 1895.

In de Rechtswetenschap.

1894.

16 November. Franciscus Hermanus Gerritsen, van Leiden. Proefschrift: „Het retentierecht."

23 November. Tjaard Anne Marius Humalda van Eysinga, van Leeuwarden. Proefschrift: „Gemeenschappelijke regeling tusschen Gemeentebesturen."

28 November. Paul Louis Marie Driebeek, van Rotterdam. Proefschrift: „Eenige opmerkingen omtrent de binnenvaart."

29 November. Hendrik Jan Marie de Vries, van Amsterdam. Proefschrift: „De Wissel en de Assignatie aan eigen order."

14 December. Martinus Zijnen de Gier, van Berlicum (N. Br.). Proefschrift: „Is de inbreuk, door Art. 123 der faillissementswet op het beginsel van Art. 1917 B. W. gemaakt, gemotiveerd?"

17 December. Johannes Pieter Stephan Gualthérie van Weezel, van Lekkerkerk. Proefschrift: „De wettelijke subrogatie bij verzekering."

18 December. Gerardus Hendrikman Murman, van Geldermalsum. Proefschrift: „Eenige opmerkingen over de uitvoering van Art. 191 der Grondwet."

20 December. Anne Anema, van Minertsga. Proefschrift: „Het begrip „Onderstand" in Art. 80 der Grondwet."

1894.

21 December. Caesar Plate, van Soerabaya. Proefschrift: „De autonomie en het zelfbestuur der provincie volgens de Grondwet."

21 December. Tjardus Sleeswijk, van de Lemmer. Proefschrift: „Juridische beschouwingen over de overeenkomst van levensverzekering."

21 December. Maurits Mendels, van 's Gravenhage. Proefschrift: „De aansprakelijkheid van den Staat voor onrechtmatige handelingen zijner beambten."

21 December. Jean Antoine Labree, van Arnhem. Proefschrift: „Crediethypotheek."

1895.

1 Februari. Gerardus Johannes Bisschop, van Huizum. Proefschrift: „Opmerkingen naar aanleiding van de Wet van 7 December 1894, Staatsbl. N° 196 tot verevening van pensioenen.

4 Februari. Rudolf Martinus Joseph Marie Beguin, van Voorburg. Proefschrift: „Overeenkomst of onrechtmatige daad?"

19 Februari. Louis den Beer Poortugael, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Het noodonteigeningrecht."

6 Maart. Eduard Joseph Philips, van Zalt-Bommel. Proefschrift: „Het recht van ontbinding."

6 Maart. Johan Paul van Limburg Stirum, van Zwolle. Proefschrift: „Iets over volkenrechtelijke interventie."

15 Maart. Gerrit Schimmelpenninck, van Soerabaya. Proefschrift: „De overdracht van den Nederlandschen Rijnspoorweg aan den Staat, (Art. 1670 B. W.)."

15 Maart. Diederijk Gerard Wolterbeek Muller, van den Helder. Proefschrift: „Het recht van den buurman op over zijn erf hangende en daarop gevallen vruchten."

22 Maart. Eduard Hendricus Theodorus Mens Fiers Smeding, van Soerabaya. Proefschrift: „Eenige opmerkingen over het recht van abandonnement."

1 April. Gerrit Felix Robert van Hamel, van Twelloo bij Deventer. Proefschrift: „Noodzakelijke ingebrekestelling."

1895.

5 April. Pierre Jean Gebel, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Twee uitzonderingswetten."

29 April. Céleste André de la Parra, van Paramaribo. Proefschrift: „Eenige beschouwingen over den zelfmoord."

30 April. Jacob Richard Theodor Philippi, van Rotterdam. Proefschrift: „Iets over de voogdij in het Oud-Hollandsch recht."

1 Mei. Louis Phillippe Jacques Wüpperman, van Haarlem. Proefschrift: „Het buitrecht in verband met Art. 71 van het ontwerp van een Wetboek van Miltair Strafrecht."

3 Mei. Willem Leonard Luyken Glashorst, van Dordrecht. Proefschrift: „Het onderzoek der geloofsbrieven."

14 Mei. Jan Jacob van Riemsdijk Kreenen, van Heerenveen. Proefschrift: „Het venten van drukwerk op de openbare straat."

17 Mei. Albertus Heyman, van Semarang. Proefschrift: „De Timor-tractaten (1859 en 1893)."

22 Mei. Jan Wiarda, van Edam. Proefschrift: „Schets van den rechtstoestand der gehuwde vrouw, volgens het ontwerp tot herziening van het Burgerlijk Wetboek."

31 Mei. Hendrik Garreldt Jan Boekholdt, van Bodjonegoro (Java). Proefschrift: „Opmerkingen over de Artt. 271 en 272 der Gemeentewet."

11 Juni Marie Johan Thooft, van Zalt-Bommel. Proefschrift: „Opmerkingen over onderhoud en afkoop van Dijk-, Krib- en Waterwerken in Gelderland."

12 Juni. Herman Ellens Oving, van Zwolle. Proefschrift: „Iets over vennootschappen van koophandel in Frankrijk."

12 Juni. David Francois Teixeira de Mattos, van Amsterdam. „Stellingen."

12 Juni. Machelius Burgerhout, van Rotterdam. Proefschrift: „Hypotheek ter verzekering van schuldbrieven aan toonder."

13 Juni. Pieter Teding van Berkhout, van Haarlem. Proefschrift: „Eenige beschouwingen over het stelsel van meervoudig kiesrecht."

1895.

14 Juni. Barend Formijne, van Amersfoort. Proefschrift: „De veroordeeling bij zakelijke vorderingen."

15 Juni. Nicolaas Anthonius Marinis van Aken, van Alkmaar. Proefschrift: „Verboden vereenigingen."

15 Juni. Hendrik Jan Romeijn, van Delft. Proefschrift: „Eenige opmerkingen naar aanleiding van de „Arbeidswet.""

15 Juni. Ate van Giffen, van „'t Meer" bij Harlingen. Proefschrift: „Eenige opmerkingen over het wettelijk erfdeel."

15 Juni Gerrit Jan de Kempenaer, van Wehl. „Stellingen."

24 Juni. Anthonie Moolenburgh, van Zierikzee. „Stellingen."

27 Juni. Cornelis de Roon Swaan, van Elburg. Proefschrift: „Het toezicht in de naamlooze vennootschap."

28 Juni. Hendrik Pelinck, van Assen. „Stellingen."

3 Juli. Willem Frederik van Slooten, van Assen. „Stellingen."

5 Juli. Jan Jacob Rochussen, van Berlijn. Proefschrift: „Rechtspraak in geschillen tusschen belastingschuldigen en administratie bij de heffing van 's-Rijks directe belastingen."

8 Juli. Hendrik Adriaan Ewoud Modderman, van Amsterdam. (Met lof). Proefschrift: „Internationaal erfrecht."

8 Juli. Christiaan Hendrik van Delden, van Rankas-Betoeng. Proefschrift: „Bijdrage tot de arbeidswetgeving in Nederlandsch Oost-Indië.

10 Juli. Carel Cornelis Daniëll Ebell, van 's Gravenhage. Proefschrift: „De strijd tusschen de gemeente Opsterland en het hooger gezag over de middelen tot werkverschaffiing van gemeentewege."

11 Juli. Henricus Johannes Emile Tendeloo, van Amoerang (Res. Menado). Proefschrift: „Over de wenschelijkheid der invoering van het Torrens-stelsel in Nederlandsch-Indië.

In de Geneeskunde.

1894.

24 September. Christiaan Wouter Broers, van Erp. (Met lof). Proefschrift: „De puerperale involutie der Uterus spier."

1894.

24 October. Jozephus Johannes Leonardus van der Horn van den Bos, van Voorschoten. Proefschrift: „Colpohysteropexie."

9 November. Petrus Gerhardus Schey, van Borculo. Proefschrift: „Verslag der heelkundige kliniek van het Rijks-Academisch Ziekenhuis te Leiden, Cursus 1890—1891 met een kort woord over Gastrostomie."

23 November. Nicolaas Philip Tendeloo, van Ajer-Madidi. Proefschrift: „De pathologie der pharynxdivertikels."

1895.

29 Januari. Philip Karel van Lissa, van Middelburg. Proefschrift: „Bijdrage tot de therapie van het Gonorrhoisch-geinfecteerd, geobliteereerd Urethraalkanaal."

25 Februari. Rudolphe de Josselin de Jong, van St. Oederode. (Met lof), Proefschrift: „Cirhosis Hepatis."

30 Mei. Sytze Reeling Brouwer, van Bergum. Proefschrift: „De operatie van Péan als hysterectomie evacuatrice ter behandeling van bekkenabscessen."

12 Juni. Job Posthuma, van Harlingen. Proefschrift: „De therapie der actinomycose bij den mensch."

8 Juli. Johannes Wilhelmus Jenny Weyerman, van Haarlem. Proefschrift: „De klinische beteekenis van het trechterbekken."

9 Juli. Gerrit de Niet, van Scheveningen. Proefschrift: „Physisch maagonderzoek."

10 Juli. Christiaan Sigismund Lechner, van Schiedam. Proefschrift: „De bouw van het multiloculair ovariaalcystoom."

In de Godgeleerdheid.

1894.

5 October. Hugo Visscher, van Zwolle. (Met lof). Proefschrift: „Guilielmus Amesius, zijn leven en werken."

15 November. Henricus Rudolphus Offerhaus, van Westeremden. Proefschrift: „Paulus in de Clementinen."

In de Klassieke Letterkunde.

1894.

17 November. Johannes Franciscus Corstens, van Voorburg. Proefschrift: „De translationibus quibus usus est Thucydides."

12 December. Maurits Ernest Houck, van Deventer. Proefschrift: „De ratione stoica in Persii satiris conspicua."

1895.

6 Februari. Henricus Johannes Franciscus Antonius Wansink, van Huissen. Proefschrift: „De Scholiis in Sophoclis tragoedias veteribus a. P. N. Papageorgio editis.

23 Februari. Auguste Charles Hugo Boissevain, van Arnhem. Proefschrift: „De ludo de morte Claudii Caesaris."

12 Juli. Arent Drost, van Hazerswoude. Proefschrift: „Disputatio de hexametrie homerice origine."

In de Nederlandsche Letterkunde.

1895.

1 Juni. Willem van Everdingen, van Delft. Proefschrift: „Het leven van Mr. Pieter Buys, Advocaat van den lande van Holland."

11 Juni. Willem van Geer, van Leiden. Proefschrift: „De opkomst van het Nederlandsch gezag over Ceilon." (eerste gedeelte).

6 Juli. Johannes Frederik Haverman, van 's Gravenhage. „W. D. Hooft en zijne Kluchten."

In de Semitische Letterkunde.

1894.

19 December. Mr. Theodoor Willem Juynboll, van Delft. Proefschrift: „Over het historisch verband tusschen de Mohammedaansche bruidsgave en het rechtskarakter van het oud-Arabische huwelijk."

In de Taal- en Letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.

1895.

1 Juni. Philippus Samuel van Ronkel, van Zutphen. (Met lof). Proefschrift: „De roman van Amir Hamza."

1895.

11 Juli. Henricus Johannes Emile Tendeloo, van Amoerang (Res Menado). Proefschrift: „Maleische verba en nomina verbalia."

12 Juli. Abraham Anthony Fokker, van Karamut (Batavia). Proefschrift: „Malay phonetics."

In de Wis- en Natuurkunde.

1895.

12 Juli. Adriaan Lebiet, van Dordrecht. Proefschrift: „Metingen over het verschijnsel van Hall in Bismuth."

In de Artsenijbereidkunde.

1895.

5 Juli. Feiko van der Feen, van Bolsward. Proefschrift: „Over de oxydeerbare stoffen in water."

PROMOTIE HONORIS CAUSA.

In de Letterkunde.

1895.

15 Februari. G. K. Niemann.
Graaf Geza Kuun von Oszdola.

In de Geneeskunde.

1895.

15 Februari. J. Poels.

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO BATAVAE [1]).

Rect. Magn. Dr. P. A. VAN DER LITH.

1894. 18 September 1894—17 September 1895.

Sept.

21. **Jan Luijten**, Broek in Waterland, 37, R.
» **Jacob Henri van Veen**, Rotterdam, 18, G.
» **Simon Pieter Adriaan Hack**, Rotterdam, 17, G.
» **Beert Buis**, Sneek, 17, G.
» **Hans Wijma**, Balk, 19, WN.
» **Johannes Willem Lodewijk Dietz**, Blitar, 18, G.
» **Johan Pieter Lodewijk Gelpke**, Amsterdam, 25, R. en L.
» **Jakob Nugteren**, Hardingsveld, 18, G.

22. **Théophile Piper**, Genemuiden, 48, G.
» **Roelof Jurjen Roelofs**, Finsterwolde, 26, G.
» **Jacobus Adrianus Snel**, Gouda, 21, R.

25. **Antonie Engel**, Rotterdam, 39, R.
» **Klaas Johan Pen**, Kuinre, 19, L.
» **Henriette Elisabeth Beyerinck**, Delft, 29, L.
» **Petrus Hemco Campert**, Leiden, 20, G.
» **Franciscus Theodorus Maria van der Bom**, Oudenbosch, 20, G.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **TH.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.
25. **Friedrich Kaiser**, Delft, 19, G.
26. **Johannes Henricus Zaayer**, Leiden, 18, G.
» **Albert Royaards**, Oisterwijk, 22, R.
» **Jean Henri Telders**, Gorkum, 18, R.
» **Johan Herman Jacobs**, 's Gravenhage, 20, L.
» **Wouter Antonie van der Vet**, 's Gravenhage, 21, L.
» **Willem Hendrik Gesmer van der Voort**, Arnhem, 21, R.
» **Johannes van Yzeren Hz.**, Rotterdam, 17, L.
» **Gerard Oerthuys**, 's Gravenhage, 17, WN.
» **Jan Hendrik Ruysch van Dugteren**, Zevenbergen, 22, Th.
» **Adrianus Jacobus Bosman**, Schiedam, 20, Th.
» **Willem van Traa Cz.**, Rotterdam, 25, R.
» **Arnold Rijpperda Wierdsma**, Amsterdam, 18, G.
» **Karel Anton Rombach**, Rotterdam, 18, G.
» **Arnold Daniel Hermannus Fockema Andreae**, Leiden, 19, R.
» **Klaas Visscher**, Asch, 19, WN.
» **Gerrit Hendrik Locher**, Zevenhoven, 21, Th.
27. **Christiaan Heyman**, Batavia, 19, R.
» **Wilhelm Martin**, Quakenbruck, 18, L.
» **Koenraad Lindner**, Rotterdam, 19, WN.
» **Rudolf Adriaan Mees**, Deventer, 20, G.
» **Willem Frederik Smits**, Enschedé, 22, Th.
» **Jan Kosters**, Heemvliet, 19, R.
» **Anton Hendrik Haentjes**, Arnhem, 18, Th.
» **Hendrik Christiaan Willink Ketjen**, Doetichem, 19, R.
» **Jan Havelaar**, Rotterdam, 19, R.
» **Wilhelmus Cornelis Schuylenburg**, Vlissingen, 18, R.
» **Hendrik Gerard Brink**, Ravenstein, 19, Th.
» **Antonie Josephus Johannes Maria van Loon**, Oosterhout, 19, WN.
» **Willem Gerardus Joseph Hubert van Liebergen**, Oosterhout, 19, G.
» **Leendert Michiel Klinkenberg**, Sybrandeburen, 19, WN.
» **Henri Coenraad van Schouwenburg**, Meester Cornelis, 19, R.
» **Casparis Ten Bosch**, Utrecht, 17, G.
» **Helenus Agrieda Pet**, Salemba (Java), 18, R.
» **Hendrik Abraham Kindermann**, Den Helder, 18, R.
» **Jan Hendrik de Bas**, Beverwijk, 21, R.

Sept.
27. **Jan Jacob Wap**, Batavia, 20, G.
» **Casparus Albers**, Zutphen, 18, L.
» **Karel Theodoor Haverkorn van Rijsewijk**, Rotterdam, 21, G.
» **Jan Dirk Blankenberg**, Leiden, 19, G.
» **Henricus Marie Antonius Coebergh**, Leiden, 19, R.
» **Corneille Adrien van Hees**, Dordrecht, 19, G.
» **Herman Dirk Verdam**, Leiden, 18, L.
» **Wilhelm Friedrich Dülleman**, Crefeld, 19, R.
» **Hendrik Polvliet**, Utrecht, 20, R.
» **Johan Leonard George Krugers**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Sicco Popta Haak**, Zutphen, 18, L.
» **Gerard Jan Hendrik Wagener**, Salatiga, 19, R.
28. **Maria Catharina Metman**, Tegal, 18, G.
» **Anna Cornelia Gerdes Oosterbeek**, Samarang, 28, L.
» **Frederik Johannes Homan Hack**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Ephraim Jozef Abrahams**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Eduard Johan Marie Hubert Borret**, Dordrecht, 19, R.
» **Johannes Elisa Passtoors**, Eindhoven, 18, G.
» **Johan Hendrik van der Meulen**, Kwadyk (N. H.), 19, L.
» **Pieter de Haas**, Leiden, 17, Th.
» **Jan Hendrik Croockewit**, Amersfoort, 19, G.
» **Gerard Cornelis Douwes Dekker**, Batavia, 18, R.
» **Hendrik Karel Offerhaus**, Veenhuisen, 19, G.
» **Hendrik Anthony van Doorn van Koudekerke**, Koudekerke, 22, G.
» **Sybe Kornelis Bakker**, Wier, 18, Th.
» **Willem Frans Gerard Mastenbroek**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Hendrik Carel Briët**, ten Houten, 19, Th.
» **Hyginus Christianus Josephus Sanders**, Leiden, 18, G.
» **Jan Melis Natzijl**, Ammerstol, 18, Th.
» **Henri Marie Adam Schadee**, Tiel, 17, R.
» **Jan Pot**, Giesendam, 20, L.
» **Pieter Samuel Gerlings**, Samarang, 19, R.
» **Hendricus van Assendelft**, Rotterdam, 19, Th.
» **Johannes Cornelis Schorer**, Amsterdam, 20, R.
» **Reinoud Oort**, Amsterdam, 21, Th.
29. **Alfred Herman Ludwig Utermark**, Malang, 19, R.

Sept.
29. **Jacobus Gouverneur**, Rotterdam, 20, Th.
» **Willem Wander Brouwer**, Batavia, 20, R.
» **Johan Willem Schorer**, Zierikzee, 20, R.
» **Engel Pieter de Monchy**, Hengeloo, 21, R.
» **Lodewijk Rank**, Amsterdam, 18, L.
» **Paul Frederik Karel Faber**, Probolingo, 19, R.
» **Johannes Cornelis Elisa van Herwerden**, Lisse, 19, Th.
» **Johan Peter Gogarn**, Rotterdam, 1S, G.
» **Hendrik Oele**, Kappelle (Zeeland), 18, R.
» **Joseph Wilhelm Maria van der Kun**, 's Gravenhage, 22, R.
» **Paul Martinus Keer**, Zurich, 21, WN.
» **Gijsbertus Marinus Vroesom de Haan**, Amsterdam, 20, R.
» **Anne Willem Kist**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Wouter Boudewijn Rutger Olt**, Pankalan (Java), 19, R.
» **Gerrit Jan Koops**, Dedemsvaart, 22, Th.

Oct.
1. **Bodina Diederika Popta**, Zwolle, 22, L.
» **Pieter Simon Pots**, Süder Christian-Eberhardus Polder, 18, Th.
» **Agatha Veth**, Delft, 19, WN.
» **Johan Pieter Kleiweg de Zwaan**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Engelbertus Eliza Willem Gerard Schröder**, Amersfoort, 21, WN.
» **Jan van der Hoeve**, Sandpoort, 16, G.
» **Cornelis van den Berg**, Rijswijk, 20, WN.
» **Johannes Wilhelmus Jacobus Antonius Stein**, Grave, 23, WN.
» **Marinus Eliza Havelaar**, Rotterdam, 20, R.
» **Cornelis Adrianus van den Akker**, Stompwijk, 22, Th.
» **Hein de Haan**, Langezwaag, 21, Th.
» **Benjamin Leussen**, Kampen, 18, G.
4. **Martinus Johannes Doppenberg**, Voorburg, 23, WN.
» **Henricus Jacobus Engelinus Westerman Holstein**, Tiel, 20, Th.
» **Willem Paul Wolffensperger**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Laurent Cornelis Bastiaan van den Steenhoven**, Dordrecht, 20, R.
» **Jan Hendrik Roessingh**, Emmen (Drenthe), 21, R.
» **Julius Johannes Catherinus de Boer**, Malang, 20, G.
» **Willem Anton Rutgers**, Utrecht, 19, G.
» **Paulus Cornelis Ysseling**, Delft, 23, Th.

Oct.
4. **Willem Meulman**, Werkendam, 17, L.
» **Arnold Lodewijk Overslugs**, Delft, 21, WN.
» **Hendrik Jan van Veen**, Spijk, 26, Th.
» **Karel Otto Alphonse Wolffer**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Hugo Bertel**, Hazerswoude, 20, G.
5. **Dirk Plantenga**, Franeker, 26, Th.
8. **Dirk van Hoolwerff**, Hoorn, 18, WN.
» **Dirk Hendrik Brauns**, Haarlem, 20, WN.,
» **Jacobus Antoni Broers**, Voorschoten, 22, Th.
10. **Izak Gijsbertus de la Fontaine Verwey**, Ambt-Almeloo, 30, L.
» **Jacobus Coenraad Schuller tot Peursum**, Batavia, 23, Th.
» **Govert van Dis**, Fijnaart, 26, Th.
» **Bauke Genggrijp**, Sneek, 27, WN.
12. **Lodewijk Ernestus Maria van Bönninghausen tot Herinckhave**, Tubbergen, 27, R.
» **Louis Hoog**, Haarlem, 23, L.
» **Regnerus Christophorus Lidius Blaauw**, Wirdum, 23, Th.
15. **Fokker Ydema**, Jerwerd, 21, Th.
» **Johannes Visser**, Fort Bath, 23, Th.
16. **Alexander Stramrood**, Odijk, 22, Th,
19. **Hermanus Mendt**, 's Gravenhage, 21, R.
22. **Louis George Visscher**, Sluis, 19, G.
24. **Rudolf Enderle**, Kralingen, 27, L.
» **Adriaan Hendrik van der Hoeve**, Spanbroek, 24, Th.
29. **Cornelis Balthazar Duyster**, Leiden, 17, WN.
» **Pieter Willem Filet**, Menado, 23, R. en L.

Nov.
2. **Menno Ismaël Bernardus Bruining**, Leeuwarden, 22, R.
» **Pieter Tillema**, Leiden, 20, L.
8. **Dirk Woltman**, Heerenveen, 26, L.
10. **Johan Frank**, Veendam, 21, G.
17. **Hubert Theophile Kal**, Tjililitan (Mr. Cornelis), 26, L.
27. **Johan Hendrik de Veer**, Delft, 24, L.

Dec.
25. **Hans Frederik Adolf Pel**, Termeenterzijl, 24, G.

1895.

Januari.

24. **Richard Joseph Maas**, Rotterdam, 37, L.

» **Antonia Johanna Kipp**, Delft, 19, L.

» **Godfried von Faber**, Batavia, 27, R.

» **Josephus Antonius Johannes Jansen**, 's Hertogenbosch, 23, R. en L.

» **Jules Verschaffelt**, Gent, 24, WN.

» **Louwe Stephanus Louwes**, Leens, 26, R. en L.

» **Gijsbertus Jan Nolst Trenité**, Utrecht, 26, R. en L.

Juli.

10. **Christiaan Hendrik van Delden**, Rankas Betoeng, 28, R.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

1895—1896.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL,
LEIDEN — 1896.

INHOUD.

BIJLAGEN.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1896—97.

College van Curatoren.

Mr. J. G. Kist (benoemd bij besluit van 31 Mei 1876 n°. 30. Tot Voorzitter benoemd bij besluit van 19 Januari 1891 n°. 27).

Mr. C. Fock (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21).

Mr. O. W. Star Numan (benoemd bij besluit van 28 September 1888 n°. 9).

Mr. C. J. E. Graaf van Bijlandt (benoemd bij besluit van 19 Januari 1891 n°. 27).

Mr. F. Was (benoemd bij besluit van 14 Maart 1894 n°. 3).

Mr. J. E. Boddaert, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: A. C. Vreede.

Assessoren: C. P. Tiele, S. S. Rosenstein, P. A. van der Lith, K. Martin.

Secretaris van den Senaat: Th. H. Mac Gillavry.

Archivaris van den Senaat: J. G. R. Acquoy.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: P. VAN GEER.
Secretaris: J. C. KLUYVER.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: H. OORT.
Secretaris: P. J. BLOK.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: J. G. R. ACQUOY.
Secretaris: W. H. KOSTERS.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: C. ASSER.
Secretaris: J. OPPENHEIM.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: TH. H. MAC GILLAVRY.
Secretaris: D. E. SIEGENBEEK VAN HEUKELOM.

Studiejaar 1895—96.

HOOGLEERAREN [1]).

Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Geneeskunde.

De ontleedkunde: T. ZAAYER (10 Maart 1866).
De oogheelkunde; de oorheelkunde: D. DOYER (2 October 1869).

---

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De geneeskunde: S. S. Rosenstein (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de gezondheidsleer; de geneeskundige politie: Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877).

De heelkunde: J. E. van Iterson J.Az. (26 Februari 1879).

De physiologie en weefselleer: W. Einthoven (24 Februari 1886).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: H. Treub (26 Januari 1887).

De ziektekundige ontleedkunde; de gerechtelijke geneeskunde: D. E. Siegenbeek van Heukelom (21 Februari 1888).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: W. Nolen (4 Februari 1891).

De laryngologie en rhinologie: A. Nijkamp, Privaat-docent (1888).

De cytologie; M. C. Dekhuyzen, Privaat-docent (1890).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. L. Rijke (21 September 1845). *Emeritus* 19 September 1882.

De plantkunde: W. F. R. Suringar (14 November 1857).

De wiskunde; analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. van Geer (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. van Bemmelen (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: C. K. Hoffmann (14 Januari 1875).

De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. Martin (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. Lorentz (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. KAMERLINGH ONNES (11 November 1882).
De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. WIJSMAN (18 Maart 1891).
De wiskunde; hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. KLUYVER (28 September 1892).

De theoretische anorganische scheikunde: H. W. BAKHUIS ROOZEBOOM (Privaat-docent 1889, Lector 1893).
De sterrenkunde: E. F. VAN DE SANDE BAKHUIZEN, Privaat-docent (1880).
De proefondervindelijke natuurkunde: J. P. KUENEN, Privaat-docent (1893).
De wiskunde: P. MOLENBROEK, Privaat-docent (1893).
De natuurkunde: L. H. SIERTSEMA, Privaat-docent (1893).
De wis- en natuurkunde: P. ZEEMAN, Privaat-docent (1894).
De Plantkunde: J. G. BOERLAGE, Privaat-docent (1894).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. PIJNAPPEL (1 October 1877). *Emeritus* 17 September 1889.
R. J. FRUIN (1 Juli 1860). *Emeritus* 18 September 1894.
Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. H. C KERN (18 October 1865).
Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).
De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: J. P. N. LAND (18 November 1872).
De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. OORT (10 December 1875).
De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. Cosijn (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. Schlegel (27 October 1877).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. Muller (19 December 1883).

De Nederlandsche Letterkunde, geschiedenis; aesthetische critiek: J. ten Brink (11 Juni 1884).

De Grieksche taal- en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: J. van Leeuwen Jz. (16 September 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden; daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. Hartmann (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. Verdam (21 October 1891).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: J. J. M. de Groot (9 December 1891).

De Nederlandsche Geschiedenis: P. J. Blok (6 October 1894).

Het Soendaneesch; het Bataksch: G. Grashuis, Lector (1 October 1877).

Algemeene beschrijvende volkenkunde en de Japansche taal: L. Serrurier, Lector (10 Augustus 1887).

De Perzische en Turksche talen: H. D. van Gelder, Lector (29 Juli 1890).

Het Maleisch: H. C. Klinkert, Lector (24 Dec. 1890).

Middeneeuwsch en Nieuw-Grieksch: D. C. Hesseling, Privaatdocent (27 April 1893).

Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. SALVERDA DE GRAVE, Privaat-docent (19 Februari 1895).

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. J. PRINS (7 December 1855). *Emeritus* 15 September 1885.

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: C. P. TIELE (1 October 1877).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: J. G. R. ACQUOY (7 December 1881).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: W. C. VAN MANEN (23 September 1885).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedenkunde: J. H. GUNNING (21 September 1889).

De geschiedenis van den Israëlietischen godsdienst; de Israëlitische letterkunde; de uitlegging van het oude Testament: W. H. KOSTERS (4 Mei 1892).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREÆ (1 October 1877).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. VAN DER LITH (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk* de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

H. L. DRUCKER (28 Oct. 1889). Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal sinds 1894.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: C. ASSER (19 October 1892).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. OPPENHEIM (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. TICHELAAR, Lector (4 Juli 1894).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminaarium der Remonstrantsche Broederschap.

C. P. TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878).

J. OFFERHAUS Lzn. (26 April 1882).

Pedellen der Universiteit.

P. J. OOSTVEEN (1 November 1872).

F. A. DEE (1 April 1874).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. W. N. Du Rieu, *Bibliothecaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. S. G. de Vries, *Conservator voor de handschriften.*
Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*
Dr. G. van Vloten, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. J. G. R. Acquoy, *Emeritus* Prof. R. Fruin, *Curatoren.*

Akademisch Ziekenhuis.

R. Moquette, *Directeur.*
J. G. Moquette-Jonquière, *Directrice.*
H. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afd. heelkunde voor mannen.

M. Rutgers, Arts, uitwonend.

Afd. heelkunde voor vrouwen.

J. C. M. Timmermans, Arts, vervangen door G. N. de Voogt, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

H. J. van der Wey, Arts, vervangen door J. C. J. Bierens de Haan, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

A. A. Hijmans van den Bergh, Arts, vervangen door J. M. C. Mouton, Arts.

Afd. Verloskunde.

Dr. J. D. Doorman, Arts, uitwonend.
P. C. T. van der Hoeven, Arts, vervangen door H. B. Semmelink, Arts.

Afd. Oogkunde en oorheelkunde.

H. M. Neeb, Arts, vervangen door Dr. C. S. Lechner, Arts.

Apotheek

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*
J. Duval, *Hulp-Apotheker*, vervangen door J. C. Rinner.

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhaave.

Prof. Th. H. Mac Gillavry, *Directeur.*

Prof. D. E. Siegenbeek van Heukelom.

Afd. Pathologische Anatomie.

P. B. van Loo, Arts, *Assistent*, vervangen door W. A. Kuenen.

Afd. Algemeene Pathologie en Hygieine.

D. Mac Gillavry, Arts, *Assistent*, vervangen door N. L. Schoorel, Sem. Arts.

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

L. Vuyck, *Assistent.*

H. E. Th. van Sillevoldt
F. W. T. Hunger
J. E. Tulleken
Mej. C. M. L. Popta } *onbezoldigde Assistenten.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

J. Weeder, *Assistent.*

A. Pannekoek
H. J. Zwiers
J. Brandt } *onbezoldigde Assistenten.*

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*

Dr. L. H. Siertsema, *Conservator.*

Dr. P. Zeeman, *Onderwijs-Assistent.*

Ch. M. A. Hartman, *Onderwijs-Assistent.*

A. van Eldik, *College-Assistent.*

Dr. J. Verschaffelt, *College-Assistent.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*

Dr. E. A. Klobbie, *Onderwijs-Assistent.*

Dr. H. W. Bakhuis Roozeboom, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

Dr. H. J. Taverne, *College-Assistent.*

W. P. Jorissen, *Onderwijs-Assistent.*

Anatomisch Laboratorium.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*

G. H. van Dissel, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

H. W. Blöte, *Assistent.*

M. A. J. Geluk, Arts, *Assistent.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffman, *Directeur.*

Dr. H. W. de Graaf, *Conservator.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*

H. A. van Helden, *Assistent.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. J. Büttikofer, Dr. Th. W. van Lidth de Jeude, Dr. C. L. Reuvens, *Conservatoren.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

Rijks-Herbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
Dr. J. G. Boerlage, *Onder-Directeur.*

Museum van Oudheden.

Dr. W. Pleyte, *Directeur.*
Dr. P. P. A. Boeser, *Conservator.*
Dr. R. Jesse, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Dr. L. Serrurier, *Directeur.*
J. D. E. Schmeltz, *Conservator.*

SERIES LECTIONUM,

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCVI,

RECTORE MAGNIFICO

ALBERTO CORNELIO VREEDE.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. L. RIJKE, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

W. F. R. SURINGAR Botanicam docebit, botanicam generalem (Morphologiam, Anatomiam et Physiologiam) et specialem (Phytographiam, Taxonomiam et selectas plantarum familias) tractans alternis anni vel hebdomadis partibus, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . hora XII.

Cum Historiae Naturalis studiosis capita selecta tractabit die et hora commodis.

Exercitationes moderabitur pro anni tempore microscopicas et phytographicas diebus Jovis et Veneris II—IV.

Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore apto.

Provectiorum studia in laboratorio iuvabit quotidie.

P. VAN GEER Elementa geometriae analyticae tradet diebus Lunae, Mercurii et Veneris. . . . . IX.

Geometriae sublimioris capita selecta tractabit die Lunae et Mercurii . . . . hora XI.

Mechanicam theoreticam die Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.

H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet die Mercurii horis X et XII, et die Veneris . . . . XII.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte posteriori die Martis hora X, die Jovis hora XII, et die Veneris. . . . . XI.

Astronomiam practicam docebit in anni parte priori die Martis hora X, die Jovis hora XII, et die Veneris . . . . XI.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis . . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. van Bemmelen Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit diebus Lunae etMartis hora X, diebus Mercurii et Veneris hora XI et, cum Philosophiae Naturalis studiosis, die Lunae XII.

Chemiae initia in usum tironum docebit, per priorem anni academici partem, diebus Lunae et Martis II.

Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Veneris. . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Martis et Saturni II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Jovis . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. Franchimont Carbonium selectaque quaedam

ejus connubia tractabit die Martis horis XI—I, die Jovis horis X—XII, et die Saturni . . . XI—I.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit die Mercurii . . . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Veneris . . II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. Hoffman Anatomiam comparatam tradet diebus Martis et Mercurii . . . . IX.

Embryologiam comparatam tractabit diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

Elementa Zoologiae docebit die Veneris . . . . IX.

Capita selecta de animalibus invertebralibus tractabit die Veneris. . . . . X.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Martis et Mercurii horis II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

K. Martin Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . I.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit die Lunae et Jovis . . . . I.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii. . . . . II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. Lorentz Physicam elementarem docebit die Mercurii hora X, die Jovis hora IX et die Veneris X.

Physicam mathematicam die Lunae hora IX, diebus Martis et Mercurii hora IX, die Jovis . . . X.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Jovis et Veneris II—IV.

H. KAMERLINGH ONNES Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis juniorum Philosophiae naturalis studiosorum habebuntur diebus Martis, Mercurii et Saturni . . . . II—V

Energeticam elementarem docebit die Lunae hora II et die Saturni. . . . . XII.

Capita selecta tractabit die Lunae et Mercurii hora X et Saturni . . . . IX.

Exercitationibus practicis et indagationibus physicis provectiorum praeerit quotidie.

H. P. WIJSMAN Chemiam pharmaceuticam docebit diebus Martis et Jovis . . . . IX.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . IX.

Toxicologiam docebit die Mercurii. . . . . . . IX.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit. . X.

De nutrimentorum examinandorum methodis aget die Lunae . . . . X.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

J. C. KLUYVER Algebram tradet die Jovis hora II et die Saturni. . . . . X.

Calculum differentialem docebit diebus Martis et Saturni hora . . . . IX.

Calculum intègralem exponet diebus Martis et Jovis hora . . . . XI.

Theoriam functionum tractabit diebus Martis et Jovis hora . . . . I.

H. A. Lorentz et H. Kamerlingh Onnes Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

E. F. van de Sande Bakhuyzen, Astronomiam docendi venia impetrata, capita selecta tractabit horis auditoribus commodis.

P. Molenbroek, docendi venia impetrata, vectorum theoriam explicabit deque ea in geometria et mechanica adhibenda aget.

L. H. Siertsema, Physicam docendi venia impetrata, physicae initia in usum tironum docebit die Veneris hora XII.

P. Zeeman, Physicam docendi venia impetrata, in feriis experimenta recentiora horis postea indicandis demonstrabit.

Capita selecta physices experimentalis tractabit horis auditoribus commodis.

Facultas Literarum et Philosophiae.

R. Fruin Propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

J. P. N. Land quamvis rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

H. Kern Grammaticam Sanscritam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . hora III.

Locos selectos ex chrestomathia (Reader) Lanmani cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Grammaticam linguae Russicae exponet horis auditoribus commodis.

De linguis Celticis aget horis postea indicandis.

M. J. de Goeje Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis et Veneris. . . . . I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam leget cum provectioribus diebus Mercurii et Saturni hora I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii . II—IV.

H. Oort Grammaticam Hebraeam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus capita selecta Veteris Testamenti leget horis postea indicandis.

Initia linguae neohebraicae docebit horis sibi auditoribusque commodis.

A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis. . . . . I.

Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mercurii, Jovis et Saturni. . . . . IX.

Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.

Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis . . . . III.

P. J. Cosijn Linguam Goticam docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . XI.

Linguam Anglosaxonicam tradet diebus Lunae et Jovis. . . . . XI—I.

Grammaticam Germanicam comparatam tradet die Lunae . . . . II.

G. Schlegel Linguam Sinicam docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.

P. L. Muller Historiam universalem docebit diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.

Geographiam politicam die Jovis . . . . . . IX—XI.
Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

J. Ten Brink Literarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet diebus Mercurii et Veneris . X.
Literarum Neerlandicarum historiam Saeculi XVII docebit diebus Mercurii et Veneris. . . . . XI.
Vondelii, Hoofdii et Brederodii opera dramatica tractabit die Mercurii . . . . III.

J. Van Leeuwen J. Fil. Aristophanem interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . IX.
Cum candidatis Thucydidem tractabit die Veneris. IX—XI.
Candidatorum exercitationes criticas et palaeographicas moderabitur horis illis sibique commodis.
Antiquitates Graecas tradet die Mercurii. . . . X.

J. J. Hartman Terentium, Ovidium, Ciceronem alios interpretabitur diebus Lunae et Martis . . . II.
Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Jovis. . . . . I—III.
Candidatorum exercitationes Philologicas moderabitur die Veneris. . . . . II—IV.
Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis III.
Omnium facultatum studiosis partem historiae Literarum Latinarum enarrabit die Saturni . . . I.

J. Verdam Linguae Patriae historiam et grammaticam tradet die Lunae. . . . . I.
Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii . . . . . I.
Scriptores Neerlandicos medii aevi exponet die Martis hora I et die Mercurii. . . . . II.
Linguae patriae causa cum novitiis Vulphilae evangelia leget die Lunae, horis II—III et dimid.
Cum literarum Neerlandicarum candidatis scriptores

medii aevi tractabit die Jovis, hora. . II—III et dimid.

J. J. M. De Groot Historiam, literas, antiquitates, instituta, ritus et mores populorum Malaicae gentis exponet diebus Martis, Mercurii et Jovis. X.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . . XI.

P. J. Blok Historiam Reipublicae Batavae tradet die Lunae hora XI, die Jovis horis. . . . . . II et III.

Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

A. E. J. Holwerda Historiam veterem enarrabit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Archaeologiae initia tradet die Martis. . . . . XI.

Cum provectioribus Historiae et Archaeologiae capita selecta tractabit die Martis hora X, die Mercurii II.

Omnium facultatum studiosis artis historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni XI.

Tironibus Musaei antiquarii monumenta explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

Clarmus G. J. P. J. Bolland Philosophiae theoreticae Professor designatus, lectiones suas postea indicabit.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaicae Lector, Grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris X.

Literas Sundaicas docebit die Martis . . . . . II.

De religione et institutis juris gentis Sundaicae aget die Veneris . . . . II.

Linguam Tobaicam docebit horis auditoribus commodis.

L. Serrurier, Linguae Japonicae et Ethnographiae

generalis Lector, Musei Ethnographici director, Linguam Japonicam docebit et varia argumenta ad ethnographiae generalis studium pertinentia tractabit horis sibi et auditoribus commodis.

H. C. KLINKERT Sr., Linguae Malaicae Lector, Linguam Malaicam docebit die Lunae horis X et II, die Martis hora IV, die Mercurii hora IX, die Jovis hora IX, et die Veneris . . . hora XI.

H. D. VAN GELDER, Linguarum Persicae et Turcicae et Institutorum moslemicorum Lector, linguae neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . XI.

Locos selectos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadiï Gulistān leget horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Mercurii et Jovis . . . . II.

Historiam religionis Mohammedicae enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . XI.

D. C. HESSELING, Linguam Graecam mediaevalem et hodiernam docendi venia impetrata, grammaticam linguae Graecae mediaevalis et hodiernae tradet die Lunae . . . . X.

Cum provectioribus leget carmina Graeca medii aevi (ed. Wagner) die Veneris . . . . . . III.

J. J. SALVERDA DE GRAVE, docendi venia impetrata, Grammaticam linguae Gallicae mediaevalis exponet die Saturni, hora . . . . II.

De historia literarum Galliae mediaevalis tradet die Saturni, hora . . . . III.

B. D. EERDMANS, docendi venia impetrata, linguam Syriacam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

Facultas Theologica.

J. J. PRINS, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

C. P. TIELE Historiam religionis enarrabit die Lunae hora I, et Jovis . . . . hora XI.

Philosophiam religionis tradet die Veneris horis . X—XII.

J. G. R. ACQUOY Historiam Christianismi enarrabit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . . XII.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii I.

W. C. VAN MANEN, de literis Christianis primaevis aget diebus Martis et Mercurii . . . . . . IX.

Exegesin librorum N. T. docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . X.

Hermeneuticen librorum Christianorum antiquissimorum tradet die Lunae . . . . X.

J. H. GUNNING Historiam doctrinae de Deo exponet die Lunae hora XI et die Martis . . . . . XI.

Symbolicam Confessionum christianarum diversitatem explicabit die Lunae . . . . XII.

Ethicen tradet die Jovis horis . . . . IX—XI.

W. H. KOSTERS, in librorum V. Foederis originem inquiret die Lunae hora IX et die Mercurii. . XI.

Exegesin librorum V. F. docebit die Martis hora I et die Veneris . . . . IX.

Historiam religionis Israeliticae enarrabit die Mercurii II.

Facultas Juridica.

R. VAN BONEVAL FAURE, quamvis rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

S. J. FOCKEMA ANDREAE, de Juris historia in patria nostra aget die Mercurii hora II, Jovis hora X et Veneris . . . . I.

Fontes juris mediaevalis explicabit die Martis . . hora I.
Exercitationibus historico-juridicis praeerit die Veneris hora . . . . X et XI.

P. A. van der Lith Jus publicum coloniarum docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis hora. . . . XI.
Juris Moslemorum capita selecta tractabit diebus Martis et Mercurii hora . . . . I.

H. van der Hoeven Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XII.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Jovis . . . . XII—II.

W. van der Vlugt Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit die Mercurii horis XII—II, et die Jovis XI—I.
Philosophiam Juris tradet die Martis horis II et III et die Mercurii hora . . . : . . . . . III.

H. B. Greven Oeconomiam politicam tradet die Lunae horis XI et I, et die Martis . . . . XII.
Capita selecta oeconomiae et statistices tractabit die Martis hora X, et die Mercurii, horis . . X et XII.
Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris II—IV.

H. L. Drucker Ordinibus Generalibus adscriptus a lectionibus vacabit, verumtamen, quantum per legem licebit, neque absentia Reip. causa impediet, commilitonum studiis consulere eorumque commodis prodesse haud desinet.

C. Asser Jus civile hodiernum interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii hora. . . . . . X.
Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Martis hora I et Jovis XI.
Jus Mercatorium tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii hora. . . . . XI.

J. Oppenheim de Jure publico Neerlandico aget diebus

Lunae horis I et II, Mercurii hora I, Jovis hora II.
Jus publicum generale docebit die Martis hora . IX.
Jus administrativum tractabit die Lunae hora XI et Martis hora . . . . I.
Jus gentium interpretabitur die Martis hora . . XII.

P. A. Tichelaar Juris Romani lector, Institutiones et historiam Juris Romani tradet die Lunae, hora XII, Martis X et XI, Mercurii X et XI et Jovis X et I.

Facultas Medica.

D. Doijer quamvis rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

T. Zaaijer Anatomiam systematicam et microscopiam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . IX.
Embryologiam tradet diebus Martis et Jovis . . IX.
Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie. II—IV.

S. S. Rosenstein Exercitationibus clinicis in Nosocomio habendis vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.
Praxin medicam in policlinico moderabitur diebus Martis, Jovis et Saturni . . . . IX.
Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . IX.

Th. H. Mac Gillavry Pathologiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . XI.
Hygieinam et politiam medicam docebit diebus Mercurii et Jovis . . . . III.
Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Martis . . . . II—IV.
Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie.

J. E. van Iterson J. A. Fil. Chirurgiam theoreticam docebit die Martis hora III, et die Saturni . . II.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie. . . . . XII—II.

Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

W. Einthoven Physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.

Histologiam docebit die Jovis . . . . X.

Exercitationes histologicas et physiologico-chemicas moderabitur diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris horis. . . . . II—IV.

Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

D. E. Siegenbeek van Heukelom Anatomiam pathologicam tradet die Martis hora II et die Jovis . I.

Medicinam forensem docebit die Mercurii horis . II—IV.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit diebus Lunae . . . . II—IV.

Praeparata anatomico-pathologica demonstrabit die Veneris . . . . II.

Sectionibus cadaverum praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris et Saturni. . . . . XI.

Exercitationibus medico-forensibus in cadavere praeerit qualibet oblata occasione.

W. Nolen Exercitationibus clinicis et policlinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris. . . . . XI.

Pharmacognosin docebit die Jovis . . . . XII.

Pharmacodynamiam tradet die Jovis . . . . . . II.

W. Koster G. Fil. Ophthalmologiam provectioribus docebit die Martis . . . . IX.

Ophthalmologiam et Otologiam junioribus tradet

die Mercurii . . . . hora II.

Exercitationibus clinicis et policlinicis provectiorum studiosorum praeerit diebus Jovis et Saturni. . IX.

Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam junioribus demonstrabit mensium hiemalium tempore diebus Lunae et Veneris. . . . . . . II.

I. Veit Theoriam artis obstetriciae et Gynaecologiam junioribus exponet diebus Martis Jovis et Saturni IX.

Exercitationibus clinicis provectiorum praeerit diebus Lunae Mercurii et Veneris. . . . . IX.

Doctrinam operationum tradet et operationibus in machina instituendis praeerit quotidie horis sibi et auditoribus commodis.

Policlinicum gynaecologicum in nosocomio quotidie moderabitur. . . . . XI.

Praxin obstetriciam tum in nosocomio tum in policlinico quoties necesse est, docebit.

A. Nijkamp, Laryngologiam et Rhinologiam docendi venia impetrata, exercitationibus policlinicis praeerit diebus Martis, Jovis et Saturni in Nosocomio Ecclesiae Gallicae. . . . . IV.

Laryngoscopii usum, larynge facticio adhibito, docebit, mensium hiemalium tempore, diebus Martis et Mercurii hora vespertina VI et dimidia —VIII et dim.

M. C. Dekhuyzen, Cytologiam docendi venia impetrata, doctrinam de cellula animali tractabit die Martis . . . . I.

C. P. Tiele, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis . . . . II.

Theologiam practicam docebit die Jovis . . . . hora III.
Exercitationes homileticas moderabitur die Lunae . III.
Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina commoda.

M. A. GOOSZEN, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem formalem tradet die Jovis horis . . . I—III.
Dogmatices Christianae partem materialem docebit die Veneris hora . . . . XII.
Juris ecclesiastici principia exponet die Saturni . IX.
Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die X.

J. OFFERHAUS L. FIL., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis . . II.
Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Saturni. . . . . XI.
Theologiam practicam tradet die Veneris. . . . II.
Colloquio homiletico praeerit die Mercurii horis vespertinis VI et dim.—VIII.
Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris hora I, consistoriales horis sibi et auditoribus commodis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 15den September 1896,

DOOR

DR. K. MARTIN,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

DR. A. C. VREEDE.

M. HH. CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN, STUDENTEN EN GIJ ALLEN, ZEER GEËERDE HOORDERS!

Wanneer de lente met kwistige hand een regen van bloesems over de aarde uitstrooit en alles tot nieuw leven opwekt, dan kijkt ook de ijverigste geleerde in Leidens muren wel eens een oogenblik van zijne boeken op, zich herinnerende, dat de waarde van het leven niet uitsluitend in de oplossing van wetenschappelijke vraagstukken is gelegen. Reeds nu zou hij er misschien gaarne op uittrekken, ten einde als mensch in en met de natuur te kunnen leven; maar de plicht van den arbeid houdt hem voorloopig nog aan de universiteit terug, en gelukkig is er voor gezorgd, dat hem zulks niet te moeilijk valt, daar meestal op die enkele schoone voorjaarsdagen al spoedig weer wind en regen volgen, die de aarde uit haren korten lentedroom doen opschrikken.

Daarna komt het warme jaargetijde, warm voor ons in dubbel opzicht, want een zware examenstrijd wordt daarin gestreden, en terwijl de stralen van Phöbos hare afmattende uitwerking op het lichaam doen gevoelen, wordt de geest door examineeren en geëxamineerd worden zóódanig mishandeld, dat het ideale doel der wetenschap slechts nog onduidelijk en vaag, als in een dampige atmosfeer, ons voor oogen staat. Het is, alsof de burgers onzer hoogeschool elkaar alléén nog aankijken met de vraag op de lippen, hoe groot de dosis van examenvergif is, die ieder nog slikken moet, en hoeveel daarvan hij wel zou kunnen verdragen, want de omslachtige wijze,

waarop wij genoodzaakt zijn te examineeren, doodt een buitengewoon groot gedeelte van ons wetenschappelijk leven.

Wien zal men er onder zulke omstandigheden een verwijt van maken, wanneer hij bij het begin der vacantie als een schooljongen opjuicht. De een verheugt zich, niet gehinderd door uiterlijke plichten, rustig zijne gedachten te kunnen nagaan, en te verwerken wat tot dusverre op verschillende tijdstippen en in losse oogenblikken door hem werd verzameld, de ander vertrekt van hier, ten einde in landelijke afzondering ontspanning te zoeken of ook door nieuwe indrukken in den vreemde den geest op te frisschen, zijne ondervinding te verrijken en zijn elasticiteit te verhoogen. Maar — „Alles im Leben ist zu ertragen, nur nicht eine Reihe von guten Tagen", en zooals het kind tot de moeder, zoo keert na de vacantie ook ieder, die tot onze Alma Mater behoort, met vreugde tot deze terug, om zich met nieuwen lust en nieuwe liefde wederom aan den arbeid te begeven.

Zoo weest mij dan allen welkom, Gij die nieuwe kracht voor studie hebt verzameld, om met behulp daarvan naar 's menschen hoogste kracht, de wetenschap, te streven. Maar alvorens onze eigenlijke bezigheden te hervatten, schijnt het wel gepast, den draad daar weer op te nemen, waar hij bij den aanvang der vacantie werd afgebroken, en aldus het tegenwoordige met het verledene te verbinden. Laat ons dus een oogenblik op het afgeloopen studiejaar terugzien, voordat wij het nieuwe intreden.

In den aanvang van den vorigen cursus, bij prachtig zomerweer, zooals dat gedurende de geheele maand September aanhield, brachten Hare Majesteiten de Koningin en Koningin-Regentes, vergezeld van Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Pauline van Würtemberg, aan het Geologisch Museum te Leiden een bezoek. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden,

dat de universiteit zich hierdoor ten zeerste vereerd gevoelde; maar het is mij een bijzonder genoegen, op deze plaats er aan te mogen herinneren, hoe behalve de burgerij de studenten die gelegenheid te baat namen, om aan de warme sympathie voor het Koningshuis eene welsprekende uiting te geven, te sprekender, omdat die zonder eenige voorbereiding als gevolg van een oogenblikkelijke impulsie plaats had. Zeker hebben Hare Majesteiten den indruk gekregen, dat Leidens bevolking, en niet het minst ook Leidens studenten, innig aan haar zijn verknocht — en zoo blijve het.

Als ware dit bezoek een goed omen geweest, zoo mag het afgeloopen studiejaar over het algemeen een gelukkig genoemd worden, al heeft het daarin, zooals van zelf spreekt, ook niet aan leed ontbroken. Wij verheugen ons, dat in het College van Curatoren geenerlei verandering is gekomen. Moge het aan zijne leden vergund zijn, nog lang samen te werken en de belangen onzer hoogeschool op even krachtige wijze te behartigen, als dit van het vervlogen jaar nog versch in ons aller geheugen ligt, en moge nog menig rector de gelegenheid vinden, hen van uit deze plaats zijnen dank er voor te betuigen, zooals ik dit zelf hiermede van ganscher harte doe.

Van de leden des Senaats is ons geen enkel door den dood ontvallen, maar toch leden wij zware verliezen. Niemand vermoedde wel bij het intreden der voorlaatste zomervacantie, dat wij onzen collega Land, dien een schijnbaar onbeduidende ziekte had aangetast, bij het begin van den volgenden cursus niet weer in ons midden zouden mogen begroeten. Langer dan waarschijnlijk aan de meesten zijner ambtgenooten bekend zal zijn, koesterde hij nog de hoop, dat hij zijne bezigheden te Leiden wederom zou kunnen hervatten; maar, helaas, op het verlof, hem verleend, moest weldra het verzoek om eervol ontslag uit zijne betrekking volgen. Het werd hem op 30 December 1895 verleend, en zoo zagen wij met een bedroefd

hart een veelzijdig ontwikkeld geleerde uit ons midden scheiden. Intusschen is het ons een troost, te weten, dat de geestelijke opgewektheid hem ook in de ziekte niet heeft verlaten, en onze innigste wenschen voor zijn verder welvaren begeleiden hem naar de plaats, die hij zich met het oog op zijn gezondheid tot verblijf heeft gekozen.

Ook de hoogleeraar Doijer was genoodzaakt om redenen van gezondheid eervol ontslag uit 's lands diensten te verzoeken. Hij deed dit uit een gevoel van echt plichtbesef, zoodra het hem duidelijk werd, dat hij aan de eischen, die het ambt van docent hem stelde, niet meer kon voldoen, en het ontslag werd hem met ingang van 1 Januari 1896 verleend. Helaas bleek maar al te gauw, hoe noodzakelijk de rust voor Doijer was; want kort nadat ambtgenooten der geneeskunde, assistenten en leerlingen op zeer sympatieke wijze van hem afscheid hadden genomen, trof hem een zware slag. Gelukkig, dat onze vroegere ambtgenoot herstelde, en wij nu kunnen hopen, dat het hem vergund mag zijn, de zoo wel verdiende rust nog lang te genieten.

Professor Treub heeft op 9 Mei j.l. de Leidsche universiteit, waaraan hij gedurende 9 jaren werkzaam was, met de Gemeente-universiteit van Amsterdam verruild. Volgens zijne eigen verklaring lag de oorzaak van zijn heengaan „enkel en alleen hierin, dat voor praktisch geneeskundig onderwijs de groote stad altijd geschikter blijft dan de kleine, afgezien nog van de bedroevend slechte zorg, die de Regeering voor het klinisch onderwijs te Leiden heeft". Treub trachtte dit laatste ook in het „Tijdschrift voor Geneeskunde" aan te toonen „met het doel op te komen tegen de in sommige kringen heerschende meening, dat in Nederland voor het geneeskundig onderwijs in behoorlijke of voldoende mate gezorgd wordt". Het kan niet mijne taak zijn, het gewicht dezer redenen van Treub's vertrek te onderzoeken, te minder daar de uitkomst van een der-

gelijk onderzoek vrij onverschillig zou zijn, — want eene op eerlijke overtuiging gebaseerde handeling dient men altijd te respecteeren — maar toch spreek ik er mijn innig leedwezen over uit, dat Treub tot dit besluit is gekomen. Moge hij in Amsterdam vinden, wat hem hier niet beschoren was: voldoening in de vervulling van zijn ambt.

Nog een tweede leerkracht waren wij genoodzaakt aan Amsterdam af te staan. De lector H. W. Bakhuis Roozeboom gaf aan de eervolle roeping gevolg, om professor I. H. van 't Hoff te vervangen, en hoe gaarne ook onze faculteit van Wis- en Natuurkunde den zoo gunstig bekenden geleerde voor Leiden had willen behouden, zoo moest toch van den beginne af aan iedere poging, om Bakhuis Roozeboom door het vooruitzicht op eenen nieuwen hier op te richten leerstoel tot blijven te bewegen, machteloos zijn, aangezien de Regeering, zooals bekend is, niet zeer gemakkelijk tot verdere uitbreiding onzer leerkrachten overgaat, en het uit den aard der zaak onmogelijk zoude geweest zijn, hieromtrent de vereischte zekerheid te verkrijgen.

Tegenover deze gevoelige verliezen zijn wij dubbel dankbaar, dat onze collega Drucker op zijne aanvraag om eervol ontslags is teruggekomen en op aandringen van Curatoren zijne plaat in den Leidschen senaat, tenminste voorloopig, nog heeft behouden. Intusschen geven wij de hoop niet op, dat hij zijn vruchtbaar onderwijs nog eens zal hervatten, tot heil der studeerende jeugd. Wij verheugen ons mede, dat de heer van der Lith en later ook de heer Acquoy na lange zware ziekte in staat was zijne ambtsbezigheid weder op te nemen, en verder, dat het onzen oud-collega van Boneval Faure gegeven was op 25 Januari van dit jaar in goede gezondheid zijnen 70sten geboortedag te mogen vieren.

Als opvolger van Doijer werd (bij Kon. Besluit van 17 Jan. 1896) benoemd Dr. W. Koster Gzn., die op 25 Maart zijn leerambt aanvaardde door het uitspreken eener redevoering

over „De empiristische en nativistische verklaringen in de physiologie der zintuigen". De door Treub's heengaan opengevallen leerstoel werd door Dr. J. F. O. S. Veit (benoemd bij Kon. Besluit van 16 Mei 1896) opnieuw bezet; zijne op 3 Juni gehouden intreerede droeg den titel: „Die Ziele des geburtshülflich gynaekologischen Unterrichts". Met groote ingenomenheid hebben wij deze nieuwe collega's in ons midden ontvangen.

Als opvolger van Land werd bij Kon. Besluit van 23 Maart 1896 benoemd de heer G. J. P. J. Bolland, die echter niet vroeg genoeg uit Indië hier kon komen, om nog in den afgeloopen cursus het onderwijs te beginnen; hij hoopt dit intusschen in de allereerste dagen te kunnen doen.

Werd op die wijze in alle opengevallen plaatsen voorzien, zoo hebben wij daarnaast nog het heugelijke feit van de oprichting van een nieuwen leerstoel voor archaeologie en oude geschiedenis te vermelden, nadat jaren lang van de zijde der universiteit vergeefs op de aanstelling van een archaeoloog aangedrongen was. Booze tongen beweren wel is waar, dat men voor hem in de Tweede Kamer nog een valstrik gereed zou hebben gehouden, of een net, door welks mazen hij slechts bij toeval was heengeslopen; maar, hoe dit ook zijn moge: beati possidentes! Zelfs de tegenstanders van dezen leerstoel zullen er, naar ik hoop, vrede mee vinden, of hebben dien misschien reeds gevonden, toen zij vernamen, met hoeveel ijver de studenten in de letteren de colleges van onzen nieuwen, bij Kon. Besluit van 4 April 1896 benoemden ambtgenoot Dr. A. E. J. Holwerda bezoeken, nadat deze op 29 April zijne betrekking aanvaardde door het uitspreken eener rede over: „De historische wetenschappen, in het bijzonder die der klassieke oudheid, hare zelfstandigheid en beteekenis". Wij wenschen hem, dien wij zoo gaarne zagen optreden, daarmede van harte geluk.

Ook in andere opzichten heeft de universiteit een belang-

rijke aanwinst verkregen. Het pharmaceutisch laboratorium, zoo lang een steen des aanstoots en der ergernis voor allen, wien de belangen van het onderwijs ter harte gaan, zal spoedig van uit het oude, onbruikbare gebouw aan de Papengracht in een nieuw overgaan, hetgeen op Vreewijk in aanbouw is; ruimte, licht en lucht, het minste, wat men bij geestesarbeid mag verlangen, zullen in de plaats der ondragelijke benauwdheid treden, waarin de studenten der pharmacie, als waren ze tot een straf veroordeeld, gedwongen waren te werken. Eene belangrijke uitbreiding valt ook de Sterrenwacht te beurt, zoodat men binnen kort in staat zal zijn, door photographische waarnemingen een hoogere nauwkeurigheid te bereiken in de relatieve plaatsbepaling, voornamelijk om daaruit de parallaxe der sterren af te leiden. Verder zijn voor de bibliotheek de eerste stappen gedaan, om tot eene zoo zeer noodzakelijke vergrooting van hare gebouwen te geraken en het botanische laboratorium is reeds uitgebreid geworden. Rekent men hierbij, dat ook de oprichting van een nieuw laboratorium voor organische chemie beoogd wordt, ten einde in eene reeds zeer lang bestaande behoefte te voorzien, dan zal men zeker met groote dankbaarheid erkennen, dat de Regeering al het mogelijke doet, om aan de steeds toenemende eischen van het onderwijs van onzen tijd te voldoen — voor zooverre namelijk de omstandigheden zulks toelaten — en haast schroom ik dan ook het uit te spreken, dat in weerwil van dit alles toch nog veel, zeer veel te doen overschiet, voordat men aan alle billijke eischen, die aan de inrichting eener grootere Universiteit moeten gesteld worden, zal hebben voldaan.

Daartoe behoort in de eerste plaats het verschaffen van geestelijk werkmateriaal, de uitbreiding der boekerij, want in menig opzicht hebben wij aan boeken nog meer gebrek dan aan gebouwen. Mijn voorganger heeft er over geklaagd, dat de toestand der bibliotheek voor juristen op verre na niet bevre-

digend mag genoemd worden „daar de som, jaarlijks uit de rijksfondsen verstrekt, bij lange na niet toereikend is, om zelfs aan matig gestelde eischen te voldoen", en volgens onzen collega Holwerda nam de academische bibliotheek sinds een 70 jaar bijna geen kennis van de talrijke publicatiën op archaeologisch gebied. Voor de geneeskundige wetenschappen is deze inrichting in menig opzicht beneden het middelmatige gebleven, en ik geloof, dat, enkele bevoorrechte vakken uitgezonderd, de klacht over onvoldoende literarische hulpmiddelen-vrij algemeen gehoord wordt.

Op natuurhistorisch gebied is het gebrek aan boeken zoo groot, dat hier tal van onderzoekingen geheel ongedaan moeten blijven. Om een voorbeeld aan te halen, dat voor mij het meest voor de hand ligt, kan ik er op wijzen, dat het onder de tegenwoordige omstandigheden geheel hopeloos is, om in Leiden ooit een goed ontwikkeld palaeontoloog te willen kweeken, aangezien niet 5 percent der voor zijne studiën vereischte werken hier aanwezig zijn en daardoor iedere grondige opleiding tot zelfstandigen arbeid in deze richting onmogelijk blijft. En toch speelt de palaeontologie een groote rol bij de ontwikkeling van de geognostische kennis der Nederlandsche koloniën; zuiver wetenschappelijke en praktische belangen gaan met een uitvoeriger geologisch onderzoek dezer landen gepaard. Zal Nederland daarbij altijd in eene soort van geestelijke afhankelijkheid tegenover het buitenland willen blijven, in plaats van zelf de vereischte wetenschappelijke krachten op te leiden?

Met de systematische zoologie is het, van enkele diergroepen afgezien, weinig beter gesteld, en vermoedelijk moeten wij het wel ten deele aan deze omstandigheid toeschrijven, dat wij nog altijd een samenvattend overzicht missen over de fauna van onze koloniën, die met recht op de belangstelling van een uitgebreiden kring van geleerden aanspraak zou

mogen maken. Waarom toch worden er schatten op natuurhistorisch gebied verzameld, wanneer wij de voorwerpen als gierigaards willen opeenhoopen en voor een groot gedeelte ongebruikt laten liggen, in plaats van die in den ruimsten zin van het woord aan de wetenschap dienstbaar te maken? Daarvoor echter zijn boeken noodig!

Onze armoede op dit gebied blijkt het duidelijkst, wanneer men het rijkssubsidie aan de Leidsche bibliotheek toegekend met de hulpmiddelen vergelijkt, die aan buitenlandsche universiteiten ten dienste staan, en het zij mij daarom geoorloofd, hier een en ander in het midden te brengen, wat daarop betrekking heeft [1]). Voor de vergelijking kies ik de Duitsche hoogescholen, omdat die, wat de geheele organisatie betreft, met de onze het best overeenstemmen; maar, zooals van zelf spreekt, mogen alleen aequivalente uitgaven der bedoelde universiteiten voor de vergelijking worden aangehaald. Daarom is er bij de volgende becijfering geen sprake van traktementen der bibliotheeksambtenaren en evenmin van legaten, maar uitsluitend van de overige vaste inkomsten, die voor aanschaffing van boeken en voor zakelijke uitgaven gebruikt worden:

Voor de Leidsche bibliotheek bedraagt dit subsidie *f* 9550, en hierbij staat (voor zooverre mij getallen ten dienste zijn, die voor eene direkte vergelijking geschikt blijken) [2]) alleen München (met *f* 7200) achter; maar München kan evenmin als Berlijn (met *f* 11.400) als maatstaf dienen, aangezien op beide plaatsen rijke Koninklijke en andere bibliotheken aanwezig zijn, die de boekerijen der universiteiten aanvullen. Reeds het kleine Giessen beschikt over meer dan 10.000

1) De cijfers zijn genomen uit de „Minerva" van 1895—96.

2) Heidelberg en Jena kunnen op grond der mij bekende gegevens niet direkt vergeleken worden. Het eerstgenoemde heeft aan vaste inkomsten voor boeken en zakelijke uitgaven *f* 9600; daarbij komen dan echter nog veranderlijke ontvangsten uit inschrijvingen der studenten, promotiën etc. De bibliotheek van Jena beschikt, alles te zamen genomen, over *f* 19.193.

(*f* 10.860), het onbeduidende Rostock over meer dan 11.000 gulden (*f* 11.562); tusschen de 12.000 en 13.000 gulden staan voor het genoemde doel aan de bibliotheken van Tübingen (*f* 12.220) en Kiel (*f* 12.996) ten dienste, tusschen de 13.000 en 14.000 aan die van Greifswald (*f* 13.054), Marburg (*f* 13.232) en Würzburg (*f* 13.800), tusschen de 15.000 en 16.000 aan de hoogescholen te Erlangen (*f* 15.262), Halle (*f* 15.339) en Freiburg (*f* 15.600), tusschen de 16.000 en 17.000 gulden aan Königsberg (*f* 16.543) en Bonn (*f* 16.761). Daarna volgt de bibliotheek der universiteit Breslau met 17.694, Leipzig met 24.000, Göttingen met 26.826 en eindelijk Strassburg met 41.250 gulden. Waar blijven wij dan met onze 9.550 gulden voor Leiden!

Ik hoor reeds de tegenwerping: „Jawel, maar een klein land kan zich dergelijke uitgaven niet veroorloven"; doch ik deel zoodanige opvatting volstrekt niet. Een klein land heeft het evenzeer als een groot rijk noodig, in ieder opzicht voor zijne geestelijke voeding te zorgen, en Nederland moet ten minste ééne universiteit bezitten, die over de noodige middelen beschikt, om geestesarbeid in de meest uiteenloopende richtingen mogelijk te maken. Het behoeft toch nauwelijks betoogd te worden, dat het licht, dat aan de universiteiten wordt ontstoken, door hare leerlingen verder en verder moet verspreid worden, totdat het in de meest afgelegen hoeken en in de armste hut begint te schijnen, hoe zwak ook de straal moge wezen, die nog tot daarheen kan doordringen. Bij slot van rekening is het geestelijke niveau van de breedere volksmassa — en dus ook zijne stoffelijke welvaart — toch voor een groot gedeelte van de deugdelijkheid der hoogescholen afhankelijk en hebben wij meer behoefte aan geestesvoeding dan aan vele andere dingen. Ik geloof ook, dat dit nauwelijks door een denkend mensch en het allerminst door de wetgevende macht zal worden ontkend, maar zij, die over het lot onzer universiteiten te beslissen hebben, schijnen maar al te dikwerf de

taak van den geleerde als eene te gemakkelijke te beschouwen en de veelvuldige klachten der professoren als overdreven of geheel ongegrond.

Het is toch zeker geen overdreven eisch, wanneer men eene universiteit verlangt, die ongeveer over dezelfde hulpmiddelen beschikt als bij voorbeeld die van Bonn; maar hiervan zijn wij nog verre verwijderd, en zulks niet alleen met het oog op de bibliotheek. Met het getal der professoren ziet het er al even bedenkelijk uit en eene vergelijking met Duitsche hoogescholen levert hieromtrent hetzelfde ongunstige resultaat op.

Wij hebben in 't geheel 50 professoren, de kerkelijke hoogleeraren er onder begrepen; slechts Rostock (met 40) en Würzburg (met 49) staan hierbij achter. Tusschen 50 en 60 professoren zijn te Erlangen (52) en Giessen (54), tusschen 60 en 70 te Greifswald (62), Jena (67), Kiel (61), Marburg (60) en Tübingen (67), tusschen 70 en 80 te Freiburg (73) en Königsberg (70), tusschen 80 en 90 te Breslau (89), Göttingen (84), Halle (81), Heidelberg (82) en Strassburg (84). Ten slotte komen Bonn en München met 94, Leipzig met 123 en Berlijn met 166 hoogleeraren [1]). Wel is waar bevindt zich hieronder eene geheele reeks van buitengewone professoren (honoraire professoren en akademiker zijn niet meegerekend), maar voor onze beschouwing is deze omstandigheid geheel onverschillig, aangezien het hier uitsluitend om de vergelijking der leerkrachten te doen is.

Neemt men nu nog in aanmerking, dat het onderwijs der privaatdocenten hier geen bijzonder groote rol speelt, dat buitendien onze studenten de gewoonte hebben, bijna uitsluitend aan een enkele universiteit zich op te houden, in plaats van naar gelang der behoefte hun geestelijk voedsel aan de ver-

---

1) Volgens de „Deutscher Universitäts-Kalender für das Winter-Semester 1894/95" van Prof. Dr. Ascherson, Berlin. — De nieuwere uitgave van dezen almanak was niet te mijner beschikking, maar aangezien daarin slechts onbeduidende wijzigingen te wachten zijn, is dit voor ons doel van geen belang.

schillende hoogescholen van Nederland te zoeken, dat onze laboratoria, op enkele schitterende uitzonderingen na, zeker niet over een overvloed van assistenten beschikken — dan volgt hieruit, dat wij ons in vergelijking met Duitsche universiteiten voor vele vakken in eene hoogst ongunstige positie bevinden.

Wij hebben veel meer leerkrachten en in ieder geval haast nog eens zoo veel boeken noodig, willen we aan de eischen voldoen, die men billijker wijze aan eene goed ingerichte universiteit mag stellen, en ik hield mij voor verplicht, dit in verband met de bovengenoemde getallen hier uit te spreken met het oog op de zoo dikwerf vernomen klacht, dat de uitgaven voor onze universiteiten te hoog werden opgedreven.

De vakken, waarin onderwijs gegeven moet worden, zijn door de wet voorgeschreven, en nu zou men verwachten, dat die ook zonder uitzondering door geleerden werden vertegenwoordigd, die daarin zelfstandige wetenschappelijke onderzoekingen doen. In plaats daarvan echter is men soms tevreden, als het onderwerp slechts onderwezen wordt, en draagt men aan enkele professoren bij het onderwijs in hun speciaal vak nog terloops een of ander vak als bijzaak op, dat hun wel niet geheel vreemd is, maar toch niet tot hun eigenlijk veld van onderzoek behoort. Een zoodanig onderwijs kan evenmin bevruchtend werken, als wanneer men aan iemand, die zelf nooit Fransch heeft gesproken, wilde opdragen in die taal onderwijs te geven. Met dit systeem, om uit een enkel professor soms 1½ of 2—3 te willen maken, hoe vleiend dit ook zij voor den dunk, dien men van onze bekwaamheid heeft, dient in de eerste plaats te worden gebroken; want hierin ligt een geweldig zelfbedrog, dat aan eene gezonde ontwikkeling der universiteiten in den weg staat.

Dat ik zelf de gewenschte uitbreiding onzer hoogeschool ooit zal beleven, geloof ik wel niet, want onder de tegenwoordige omstandigheden zou dit alleen in verband met de

opheffing van een of zelfs twee universiteiten mogelijk zijn, en de verwezenlijking van een dergelijken wensch zal nog wel lang op zich laten wachten. Maar toch zal het daartoe moeten komen, en zoolang wij nog niet zoover zijn, acht ik het ten minste een plicht, ons duidelijk den toestand voor oogen te houden en het „ceterum censeo" zonder verzwakking telkens en telkens weer te doen hooren.

Hiervan geheel afgescheiden zou men echter toch de hulpmiddelen voor onze wetenschappelijke studiën zeer belangrijk kunnen verbeteren, indien men de principiëele gelijkheid der universiteiten wilde opheffen. Wel is waar is van deze gelijkheid bij de bezetting der leerstoelen reeds hier en daar afgeweken, maar het ware wenschelijk, dat zulks in nog veel grootere mate geschiedde als tot nu toe het geval was.

Dat een groot aantal van vakken aan alle universiteiten moet vertegenwoordigd zijn, om ze over 't algemeen levensvatbaar te maken, spreekt van zelf, maar even duidelijk is het, dat dit voor eene reeks van zeer speciale vakken volstrekt geen behoefte mag genoemd worden, terwijl er onder deze laatstbedoelde zijn, die de kostbaarste inrichtingen vereischen. Waartoe heeft b.v. iedere hoogeschool een sterrewacht noodig? Waarvoor, al naar gelang van omstandigheden, grootere en kleinere musea, die uit den aard der zaak overal onvolledig blijven, terwijl wij door de wetenschappelijke krachten en de verschillende verzamelingen te concentreeren allicht voorbeeldige grootere inrichtingen van dien aard zouden kunnen scheppen? Zeker zou men door eene andere verdeeling der aanwezige leerstoelen en der materieele hulpmiddelen eene belangrijke verbetering in de vertegenwoordiging van menig vak kunnen brengen, zonder dat daarmede hoegenaamd geldelijke opofferingen van den staat geeischt zouden worden.

Eén ding echter zal wel aan iedereen duidelijk wezen, die onze universitaire toestanden kent en een open oog voor hunne

gezonde ontwikkeling heeft, dat namelijk iedere verdere versnippering van leerkrachten en van leermiddelen op de meest angstvallige wijze moet worden vermeden, en van uit dit gezichtspunt moest ook de in het afgeloopen jaar gedane poging, om het Ethnographisch Museum aan Leiden te ontnemen, van den beginne af worden veroordeeld.

Wat hierover gezegd en geschreven is ligt nog te versch in ons aller geheugen, dan dat ik het hier zou wenschen te herhalen. Jammer is het echter, dat over 't algemeen zoodanige poging heeft kunnen worden aangewend, aangezien Leiden volgens de hier heerschende opvatting toch ten minste op het bezitrecht dezer instelling aanspraak kan maken, en dat invloedrijke personen blijkbaar een zeer gering vertrouwen stelden in de verklaring der universiteit, dat het museum in het belang onzer hoogeschool hier moet blijven. Wie toch zal er ten slotte over beslissen, wat voor onze wetenschappelijke doeleinden noodzakelijk is, indien men aan het oordeel van den senaat geen grootere waarde wil hechten?

Het merkwaardige argument voor de verplaatsing, dat tot nu toe van den kant der hoogeschool weinig nut uit de aanwezigheid van het Ethnographisch Museum werd getrokken, is, zooals iedereen kan weten, geheel zonder waarde; want het is overbekend, dat bij den tegenwoordigen, treurigen toestand de bedoelde inrichting voor eene geregelde studie ten eenenmale onbruikbaar moet geacht worden. Men zou met hetzelfde recht het Museum van Natuurlijke Historie hier weg kunnen nemen, aangezien dit op het oogenblik voor de belangen der universiteit eveneens zeer weinig vrucht oplevert, want ook in dit museum is de geheele inrichting en het plaatsgebrek van dien aard, dat, naar het schijnt, aan eene gebruikmaking van zijn uitgebreide verzamelingen voor menigeen onoverkomelijke hinderpalen in den weg staan.

De musea voor zoologie en ethnographie hebben inderdaad

behoefte aan eene ingrijpende verandering, willen zij aan de wetenschappelijke doeleinden, waarvoor zij werden opgericht, ook werkelijk kunnen voldoen; want algemeen wordt erkend, dat zij in hunnen tegenwoordigen toestand zoo weinig te gebruiken zijn, dat het is, alsof men aan de geheele wereld wilde toonen, hoe men niet moet te werk gaan, wanneer men dergelijke inrichtingen tot eene gezonde ontwikkeling wil brengen.

Zij hebben in de eerste plaats aan doelmatige gebouwen behoefte, waarin de nu nauw samengepropte en dikwerf bont door elkander gegroepeerde voorwerpen behoorlijk kunnen worden opgesteld, en de oprichting van zoodanige gebouwen zal men zeker gerust aan den rijksbouwkundige kunnen toevertrouwen, die reeds zoovele bewijzen heeft geleverd van doelmatig, smaakvol en daarbij toch niet te duur te kunnen bouwen. Maar bovendien zullen later nog vele andere uitgaven moeten gedaan worden, wil men een behoorlijk geheel verkrijgen; de zoologische verzameling eischt ten minste in vele onderafdeelingen zeer belangrijke uitbreiding, zal die aan den bezoeker en onderzoeker niet eene veel te groote eenzijdigheid vertoonen, eene eenzijdigheid, die bij het tegenwoordige gebrek aan eenig overzicht vermoedelijk alleen aan den ingewijde bekend zal zijn. Zij eischt verder nog eene reeks van ambtenaren, die het groote materiaal behoorlijk dienen te bewerken en gedeeltelijk op nuttige wijze kunnen tentoonstellen, zooals dit b.v. in het Britsche Museum het geval is. Intusschen zal men voor al deze uitgaven niet mogen terugschrikken, waar het geldt, verzamelingen tot haar recht te doen komen, die geroepen zijn om sieraden onder de wetenschappelijke inrichtingen niet enkel van Nederland, maar van de geheele wereld te worden, terwijl zij in hunnen tegenwoordigen toestand ergernis en verontwaardiging over een dergelijke verwaarloozing van de hen toevertrouwde schatten moeten opwekken.

Daarbij mag echter één eisch niet worden verzwegen, dat

namelijk daar, waar zoo belangrijke sommen moeten besteed worden, als in het bedoelde geval, ook de waarborg worde gegeven, dat de te scheppen inrichtingen aan ruimere wetenschappelijke kringen voldoen, dat meer in 't bijzonder ook de belangen der universiteit, waaronder ik volstrekt niet uitsluitend het hier te geven onderwijs versta, bij deze gelegenheid worden behartigd. Wie aan den eenen kant de zuiver wetenschappelijke doeleinden, aan den anderen kant die van het onderwijs in 't oog houdt, zal met betrekking tot de hier aanwezige schatten op zoologisch gebied zeker tot de overtuiging komen, dat wij mettertijd twee professoren der zoologie noodig hebben, waarvan de één systematicus en directeur van het systematisch-zoologisch museum, de andere anatoom etc. en directeur van al hetgeen op de anatomische verzamelingen betrekking heeft, moet zijn. Alleen langs dezen weg komt men tot eene gezonde verdeeling van arbeid, en het is niet recht duidelijk, waarom aan het hoofd van het Museum van Natuurlijke Historie niet een doceerend professor zou kunnen staan.

Hetzelfde geldt mutatis mutandis ook voor de andere musea, en al is het wel niet mogelijk, het beoogde doel al dadelijk te bereiken, zoo zouden wij toch reeds een belangrijken stap in de goede richting doen, wanneer de overtuiging algemeen werd, dat hierin inderdaad de eenige bevredigende oplossing der museumskwestie gelegen is. Als men iets goeds wil bereiken, moet men eerst goed weten, wat men wil; in plaats van zich door alle mogelijke stroomingen te laten drijven, dient men bij iederen in 't vervolg te nemen maatregel zich duidelijk het doel voor oogen te stellen, en dit doel moet in het gegeven geval volgens mijne overtuiging zijn: Doceerende professoren aan het hoofd der musea.

Alsdan zal het ook met de eigenaardige tweeslachtigheid dezer instellingen gedaan zijn, die op het oogenblik door geen anderen officieelen band met de universiteit verbonden zijn,

dan dat zij onder het toezicht van het curatorium der hoogeschool staan. Totdat wij echter zoover zijn, ontwerpe men de plannen voor de nieuw op te richten gebouwen ten minste hand in hand met de vertegenwoordigers der universiteit, ten einde niet van den beginne af aan eene regeling onmogelijk te maken, die bij doelmatige leiding in staat zou zijn, schoone vruchten op te leveren. De geheimzinnigheid, waarmede tot nu toe alle museumsplannen werden behandeld, kan er ook onmogelijk toe bijdragen, de sympathie daarvoor te verhoogen.

Moest ik hierboven op de groote leemten wijzen, die in de boekerij onzer hoogeschool bestaan — het is mij een bijzonder aangename plicht hier van het legaat gewag te maken, dat door onzen vroegeren ambtgenoot Bierens de Haan aan de bibliotheek werd vermaakt, nadat reeds voor jaren eene rijke *bibliotheka paedagogica* door hem aan deze instelling was geschonken.

Dit legaat bestaat vooreerst uit 370 lijvige portefeuilles in folio en quarto, gevuld met geschriften van buitenlandsche wis- en natuurkundigen, systematisch gerangschikt. Zeker zijn daarin meer dan 6000 stukken in octavo en meer dan 5000 in quarto vereenigd. Eene tweede reeks bestaat in 70 uitgaven van Euclides in alle talen, eene derde uit logarithmentafels, waaronder hoogst zeldzame. Eene vierde verzameling bevat ruim 3500 boeken door Hollandsche wis- en natuurkundigen vervaardigd en uitgegeven, sommige in vreemde talen, andere in het Hollandsch overgezet. Nergens is nog zulk een volledige reeks van Nederlandsche reken- en cijferboeken van de lagere mathesis tot aan de hoogste bijeengebracht. Eindelijk sluiten zich hieraan nog 300 biografieën onzer wis- en natuurkundigen. De vroegere hoogleeraar heeft zich door dit vorstelijk geschenk een blijvend monument opgericht, getuigende van zijnen noesten vlijt op wetenschappelijk gebied en van de groote liefde voor

de hoogeschool, in wier midden hij zoo lang en met zoo veel vrucht werkzaam is geweest.

Zooals gewoonlijk trad ook in het afgeloopen jaar de senaat herhaaldelijk in verbinding met buitenlandsche universiteiten, maar er bood zich geen gelegenheid aan tot representatie bij de eene of andere feestelijkheid van onze zusterinstellingen [1]). Zooals bekend, bestaat hierin echter geenszins de voornaamste band, die de geleerden der verschillende landen met elkander verbindt; maar veeleer wordt die door enkele personen als door corporatiën in het leven geroepen en onderhouden. De verschillende en gedeeltelijk zeer hooge onderscheidingen, die van uit het buitenland aan leden van den senaat ten deel vielen, brengen reeds op zich zelf dergelijke vriendschappelijke betrekkingen aan het licht, geheel afgescheiden van de waardeering der wetenschappelijke beteekenis, die in het toekennen der onderscheidingen zelf is gelegen. Het verheugt mij hieraan te kunnen toevoegen, dat het ook in Nederland zelf aan soortgelijke eerebewijzen niet heeft ontbroken.

Ik moet evenwel bekennen, niet met zekerheid te weten, of mij al hetgeen hierop betrekking heeft, ook werkelijk bekend is geworden; want de rector ontvangt aangaande deze zaken geenerlei mededeeling en is dientengevolge in hoofdzaak van de meer of minder groote vlugheid der couranten en van de regelmatigheid, waarmede hij zelf die bladen leest, afhankelijk. Ik vraag dierhalve om verschooning, wanneer ik misschien te kort of zelfs onvolledig op dit punt mocht wezen. Voor zooverre mij bekend, zijn verleend:

Eeredoctoraten aan de heeren de Goeje en Kluijver;

---

1) Bij Koninklijk Besluit van 14 Juli 1896 N°. 36, werd Dr. Jan ten Brink benoemd tot Vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering bij het XXIIIe Taal- en Letterkundig Congres te Antwerpen, gehouden op 23, 24, 25, 26 Augustus te Antwerpen. (Onder het afdrukken bijgevoegd).

Lidmaatschappen van Akademiën aan de heeren van de Sande Bakhuijzen, Kosters en Lorentz;

Lidmaatschappen van andere geleerde genootschappen aan de heeren Hoffmann, Kamerlingh Onnes, Kern, Schlegel en Zaaijer;

Ordeteekens ontvingen de heeren de Goeje, Kern, Schlegel en Martin.

Wij wenschen hen allen van harte geluk met de verkregen eerbewijzen, niet minder den geheelen senaat van deze universiteit, die in de onderscheidingen, aan zijne leden toegekend, zich zelf geëerd gevoelt.

Het aantal van ingeschreven studenten bedroeg niet minder dan 851, tegenover 815 in den afgeloopen cursus en 793 in het daaraan voorafgegane studiejaar, zoodat dus over 't algemeen een niet onbelangrijke vooruitgang te constateeren valt. Van deze 851 studenten werden echter slechts 175 nieuw ingeschreven, en wel in de faculteit der Geneeskunde 37, der Wis- en Natuurkunde 22, der Letteren 22, der Godgeleerdheid 20, der Rechtsgeleerdheid 74. Van de oudere studenten behoorden tot de faculteit der Geneeskunde 282, der Wis- en Natuurkunde 61, der Letteren 57, der Godgeleerdheid 74 en der Rechtsgeleerdheid 202. Vergelijkt men nu de nieuw ingeschreven studenten met dezelfde categorie van den afgeloopen cursus, dan blijkt, dat van hen thans meer zijn ingeschreven slechts 23 studenten in de Rechten en 4 in de Wis- en Natuurkunde, minder daarentegen 3 in de Geneeskunde, 2 in de Letteren en 10 in de Theologie. Het getal der nieuw ingeschrevenen is dus slechts met 12 vermeerderd, en het hoogere cijfer der studenten over 't algemeen, vergeleken met dat van vroegere jaren, komt voor het grootste gedeelte op rekening der ouderen; want deze groep is met 24 toegenomen. Summa summarum is de toestand nagenoeg onveranderd gebleven, aangezien aan

deze geringe wijziging in het getal der ingeschreven studenten tot nu toe nauwelijks eenige waarde kan worden gehecht. Voor de beoordeeling onzer universitaire toestanden ben ik ten minste niet in staat er een of ander uit af te leiden.

Het aantal der promotiën bedroeg 84 tegen 76 in het vorige jaar. Hiervan vallen op de faculteit van Geneeskunde 12, van Wis- en Natuurkunde 0, van Letteren 7, van Godgeleerdheid 3 en van Rechtsgeleerdheid 62; maar van de juridische doctoren hebben er slechts 18 den graad op grond eener dissertatie verkregen, terwijl 44 op stellingen gepromoveerd zijn. Er heeft dus een zeer groot getal van juridische studenten (haast ³/₄) van de onlangs verleende vrijheid, om met het schrijven van stellingen te mogen volstaan, gebruik gemaakt.

Over het al of niet wenschelijke der nieuwe inrichting, die beoogt om aan den jurist ook zonder dissertatie de praktische bevoegdheid te verleenen, zal ik hier niet spreken, aangezien zich de beantwoording dezer vraag aan mijn oordeel onttrekt; wanneer echter reeds mijn voorganger in het rectoraat de vraag heeft opgeworpen „of het niet wenschelijk zou zijn, een onderscheid te maken tusschen den graad van meester in de rechtén en dien van doctor in de rechtsgeleerdheid, welke laatste graad alleen verkrijgbaar zou zijn na promotie op een proefschrift", dan geloof ik, dat deze vraag op het oogenblik door iedereen, en vooral ook door de juristen zelf, bevestigend zal worden beantwoord. De graad van doctor is trouwens haast altijd eene onderscheiding geweest, die op grond van wetenschappelijke verdienste werd verleend, en als zoodanig zal men het schrijven en de wel geprepareerde verdediging van stellingen, die soms niet eens zoo heel nieuw schijnen te zijn, toch nauwelijks in aanmerking kunnen nemen.

Wil men consequent zijn, dan dient men, de praktische bevoegdheid van den jurist eenvoudig van een examen afhankelijk te stellen, en kon men daarbij aan ieder, die dit

examen heeft afgelegd, den titel van Meester in de Rechten geven, zonder hem te promoveeren. Aan de verdere overweging van den zoo geworden „Meester" zou men het alsdan kunnen overlaten, om te beslissen, of hij al dan niet nog wenscht gepromoveerd te worden, hetgeen echter zooals van zelf spreekt, alleen na het schrijven eenèr dissertatie zou kunnen gebeuren.

De tegenwoordige regeling onzer promotiën bevat volgens mijne zienswijze eene groote onrechtvaardigheid, omdat ze feitelijk met twee maten meet, en onrechtvaardig is zij niet alleen tegenover de studenten der overige faculteiten, maar vooral ook tegenover diegenen onder de juristen, die genoeg wetenschappelijken zin bezitten, om eene wellicht zeer verdienstelijke verhandeling te schrijven, terwijl zij thans door dezen arbeid uiterlijk geen ander succes behalen dan te worden gelijkgesteld met den verdediger van soms onbeduidende stellingen. Eene wetsverandering in den aangegeven geest kan dan ook niet dringend genoeg worden aanbevolen.

De betrekking tusschen professoren en studenten was in het afgeloopen jaar, zooals gewoonlijk, van den meest vriendschappelijken aard, en bij verschillende gelegenheden kwam dit op aangename wijze tot uitdrukking. De gevreesde groentijd, dezen keer dubbel gevreesd, omdat hij gedeeltelijk met het zoologisch congres samenviel, waarin de een of andere buitensporigheid allicht tot verkeerde uitlegging had kunnen leiden, is zonder eenige stoornis voorbijgegaan — dank den goed werkenden bepalingen, hieromtrent door de studenten gemaakt, en dank vooral der ijverige werkzaamheid van het Collegium. Het is mij een gansch bijzonder genoegen, dit laatste ook op deze plaats te mogen uitspreken; want daarin ligt het bewijs, dat de studenten over 't algemeen zeer bereid zijn aan de raadgevingen der professoren gevolg te geven, voor zooverre zulks aan de vroolijke jeugd mogelijk is. Jammer, dat de zoo uit-

stekende indruk van den groentijd later weer eenigszins gestoord werd, toen enkele al te ijverige vereerders van het schoone geslacht aan deze vereering eene zeer misplaatste uitdrukking gaven door op onbehoorlijke wijze in de meisjesschool in te dringen.

Al kan ik echter dit feit noch loochenen noch goedkeuren, zoo acht ik mij toch verplicht, er met nadruk op te wijzen, dat de hieromtrent verspreide geruchten eene schandelijke overdrijving behelsden zooals mij na nauwkeurig onderzoek der feiten is gebleken. Wanneer alles waar was, wat er aan kwaads over deze aangelegenheid is gesproken en geschreven, dan zou men kunnen meenen, dat het bedoelde troepje studenten zich Herostratus tot voorbeeld had genomen, die den Dianatempel van Ephesus in brand stak, om daardoor zijn naam bij het nageslacht te vereeuwigen.

Een zekere „herostratische" trek gaat, wel is waar, helaas door onzen geheelen hysterischen tijd. Daar zijn in Frankrijk rechters geweest, die de gerechtszaal tot schouwtooneel hebben gemaakt, om toch vooral zelf daarbij goed uit te komen, en menig man van hooge of hoogste beteekenis is ontevreden, wanneer hij niet van tijd tot tijd in het publiek van zich kan doen spreken, waarvoor hij dan gaarne zijn anders zoo stijven nek tegenover een reporter buigt. Dit is een trek, die als de keerzijde van den edelen eerzucht aan menschen van de meest verschillende klassen, gaven en karakters eigen is en waarin zelfs de moreel reinste met den meest laag staanden mensch kan overeenstemmen — wel is waar met dit voorname verschil, dat de uiting er van in het eene geval tot misdaad kan leiden, terwijl zij in het andere slechts ter bevrediging van vrij onschuldige ijdelheid dient.

Ook menige onbeduidende buitensporigheid van jonge lieden wortelt in de zucht om onder huns gelijken te willen uitblinken; maar op rijperen leeftijd treedt daarvoor in den regel een

edeler eerzuchtig streven in de plaats; zij is de gistende most, waaruit de vurige wijn zich nog moet ontwikkelen. Dat hij zich ontwikkelen zal, behoef ik bij het karakter van onze studenten niet te betwijfelen; wij hebben geen reden te vreezen, dat zij niet den goeden weg zouden opgaan. Er is door de zoogenaamde „bestorming" der meisjesschool geen vlek op het kleed der studentenmaatschappij geworpen!

Het is genoegzaam bekend, hoe gunstig ook de indruk was, die de talrijke, buitenlandsche geleerden van Leiden's studenten hebben gekregen, toen zij in den aanvang van den afgeloopen cursus (16—21 September), aangetrokken door den goeden ouden naam van onze hoogeschool, hier voor het Derde Internationale Zoologen-Congres bijeenkwamen. Menigeen zal zich nog lang de gracieus verleende gastvrijheid en de gezellige bijeenkomst op de studenten-societeit herinneren.

In schrille tegenstelling tot deze vreugdeklanken moet ik ten slotte nog een treurig feit uit de studentenwereld gedenken, het plotselinge overlijden van vier harer leden: M. Carpentier Alting en Ph. F. W. de Kanter, studenten in de rechten, J. W. Visser, student in de pharmacie, en H. F. A. Pel, student in de geneeskunde.

Wanneer men oude lieden ten grave ziet dalen, die hun levensdoel hebben vervuld en als de vallende bladeren van den herfst geleidelijk hunnen ondergang te gemoet gingen, dan schikt men zich in het onveranderlijke der natuurwet; men bukt er voor als voor de hoogere macht, hetzij in godsdienstige hetzij in philosophische berusting. Doch wanneer iemand in bloeiende jeugd de boot van de Styx bestijgt, dan bemachtigt zich onzer een bitter gevoel over zoo menige ten grave gedragen hoop en verwachting, die ouders, verwanten en vrienden van den overledene hadden gekoesterd. Hoeveel zorgen, hoeveel liefde en dikwerf hoeveel opoffering werd aan hem be-

steed — en dat alles door één slag vernietigd! Ons innig medegevoel is wel niet in staat, het verlorene te vergoeden, maar tóch gevoelde ik behoefte hieraan uitdrukking te geven.

Ik ben aan het einde van mijn kort verslag gekomen, kort omdat het vervlogen jaar tot verdere mededeelingen geen stof oplevert en het mij niet geoorloofd is, op dit oogenblik de voor den verslaggever vrij nauw afgebakende grenzen te overschrijden; ik kan echter het ambt niet neerleggen, zonder nog eerst op eene enkele omstandigheid te wijzen.

Vrij algemeen wordt het rectoraat als een lastpost beschouwd, en inderdaad is er veel, wat tot eene dergelijke opvatting kan leiden, aangezien de rustige wetenschappelijke arbeid door de rectorale plichten maar al te dikwerf wordt afgebroken door de meest uiteenloopende en soms hoogst nietige werkzaamheden, die te minder aangenaam bevonden worden, daar vele er van zeker even goed aan een klerk als aan den rector konden worden opgedragen. Zoo ziet dan ook wel niemand zijn opvolger in het ambt met minder naijver optreden dan de scheidende rector; en toch zie ik gaarne op deze thans afgesloten ambtsbezigheid terug, die ik niet uit mijne herinnering zou wenschen uit te wisschen.

Want telkens en telkens blijkt 't opnieuw, dat ieder, die tot de universiteit behoort, moge hij professor, doctor of student zijn, altijd en immer bereid is, voor hare belangen in de bres te springen, voor zooverre dit maar eenigszins in zijn vermogen ligt. Iedereen is ook gaarne geneigd, den rector in de uitvoering van zijn ambt behulpzaam te zijn, en dat maakt niet alleen, dat deze zijne plichten gemakkelijk kan vervullen, maar geeft hem tevens en vooral het behagelijke gevoel van bevredigende werkzaamheid als gevolg van gemeenschappelijk en doelbewust streven.

Voor de veelvuldige en vriendschappelijke ondersteuning, die

ik van zoovele kanten en in het bijzonder ook van den Secretaris van den Senaat heb ondervonden, kan ik niet nalaten hier mijn oprechten dank uit te spreken. Eene dergelijke algemeene samenwerking levert tegelijkertijd den besten waarborg voor het verdere welvaren van onze Alma Mater, wier zorgen ik thans vol vertrouwen aan mijnen opvolger Vreede mag toevertrouwen.

Ik groet U, Rector Magnificus!

BIJLAGEN.

UIT HET JONGSTE GEOLOGISCHE VERLEDEN DER NEDERLANDSCHE KOLONIEN IN OOST EN WEST.

REDEVOERING

uitgesproken door den Rector-Magnificus op den 321sten verjaardag der Universiteit te Leiden, 8 Februari 1896.

MIJNE HEEREN, CURATOREN, PROFESSOREN, DOCTOREN, STUDENTEN EN GIJ ALLEN DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT.

ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS.

Wie heeft niet wel eens aan het einde van het burgerlijk of van het eigen levensjaar zijne gedachten in stil gepeins laten teruggaan over de tijdsruimte, die in den schoot der eeuwigheid wegzonk, overwegende wat hem daarin aan goed en kwaad ten deel viel? Wie heeft niet in zulke oogenblikken getracht de oorzaken op te sporen, die het verwezenlijken zijner plannen bevorderden of beletten? Ook op den verjaardag onzer Hoogeschool rijst als van zelf de vraag, aan welke omstandigheden zij den langen tijd van wetenschappelijken bloei en invloedrijke werking kan te danken hebben.

In de eerste plaats ontegenzeggelijk aan de geestelijke kracht des volks, maar niet het minst ook aan de welvaart van het land. Want evenmin als de mensch, die in moeitevolle dagen om het karige onderhoud zijns levens worstelt, zich in de ideale goederen van ons geslacht kan verheugen, evenmin kan

ook eene natie anders dan in kalme en van zorgen vrije omstandigheden zich met vrucht aan kunst en wetenschap wijden.

Welke nu zijn de oorzaken der welvaart van Nederland geweest? Zij waren van menigerlei aard, en de draden, waaruit de betrekkingen en toestanden van het land zijn saamgeweven, kan een enkel persoon moeilijk overzien en ontwarren. Al naar gelang de ontwikkeling en het standpunt van dengene, die de vraag stelt, zal het antwoord verschillend luiden, en wie zich van het moeielijke der beantwoording bewust is, zal slechts voor het beperkte gebied, dat hij beheerscht, een bescheiden deel daartoe trachten bij te dragen.

Daar richt zich nu mijn oog op de Koloniën, die van zoo groote beteekenis voor de krachtsontwikkeling van Nederland geworden zijn, en wel meer bepaald op haren geologischen bouw, die trouwens, zooals geen tweede moment, op het geheele leven en bedrijf der volkeren en hunne oekonomische toestanden invloed uitoefent: Dat Holland een kust heeft, die de vorming van een zeevarend volk in de hand werkte, dat hier de vette, met vee bedekte weilanden zich uitstrekken, daar gulden aren in den wind zich wiegen, terwijl op andere plaatsen slechts de veenboer een karig bestaan vindt of armoedige, bruine heidevlakten met kreupele pijnboomen het eenige kleed van den bodem uitmaken — dit alles valt ten slotte uit de geologische verhoudingen van het land af te leiden.

Zoo is 't ook in de Koloniën, want de hoedanigheid van den aardbodem, die de planten en daardoor dier en mensch voedt, is afhankelijk van de samenstelling van het gesteente, waaruit hij door verweering ontstond, en bezwaarlijk zou Java zonder zijn talrijke vulkanen de beteekenis hebben verkregen, waarin het zich thans verheugt. Deze afhankelijkheid der vegetatie van den bodem weegt zwaarder dan vele andere omstandigheden, dikwerf ook meer dan de rijkdom aan mineralen, die reeds zoovele menschen over zee heeft gelokt,

sedert de Argonauten naar het gulden vlies uittrokken, en die onder anderen de oorzaak werd, dat reeds in de 16de eeuw spaansche avonturiers El Dorado in de binnenlanden van Suriname zochten.

Het zij mij derhalve geoorloofd, U heden een en ander *uit het jongste geologische verleden der Nederlandsche Koloniën in Oost en West* mede te deelen, waarbij het mij niet aan gelegenheid zal ontbreken, ook hier en daar den mensch te gedenken; evenwel moet ik, om het geheel beter verstaanbaar te maken, enkele inleidende opmerkingen doen voorafgaan.

Onwrikbaar als een rots! Dat is een uitdrukking, waarvan zich de bewoner van het vlakke land gaarne bedient, wanneer hij iets als onvergankelijk en onbewegelijk wil voorstellen; maar toch zal wellicht ieder geoloog bereid worden gevonden, dit woord door een ander te vervangen, wanneer hij met geestelijk oog de geschiedenis van den aardbol nagaat: „Wrak en wankelbaar als een rots". De afzettingen van gerolde steenen, zand en klei benevens alle andere losse gronden zijn immers niets anders dan mechanisch en chemisch verbrijzeld en veranderd gesteente, door het water in vasten of vloeibaren vorm van de gebergten weggevoerd en daarna over de vlakten uitgespreid. De bodem, waarop wij hier leven, heeft zijn ontstaan aan de vergankelijkheid der rotsen te danken.

Maar de gesteenten zijn niet alleen vergankelijk; zij zijn ook voortdurend aan bewegingen onderworpen, welker aantal en intensiteit gewoonlijk belangrijk onderschat wordt. Onafgebroken ondervindt de aardkorst kleine trillingen, die zich als schuddingen voordoen en in den regel alleen met behulp van instrumenten kunnen gemeten worden, omdat het hier mikroseismische bewegingen geldt; maar soms doen zich ook geweldige aardschokken gevoelen, die uitsluitend door verplaatsingen van gedeelten der aardschors tot stand komen en tot de meest schrik-

wekkende natuurverschijnselen behooren. Dergelijke bevingen, die nòch door het instorten van onderaardsche holruimten nòch door vulkanische werkingen kunnen verklaard worden, noemt men, ter onderscheiding van andere, tektonische aardbevingen, omdat zij in een zeer nauw verband met den opbouw van bergen staan. Zij zijn het gevolg van spanningen in de aardkorst, door opstuwingen in het gebergte tot stand gebracht, en de verklaring hiervoor is op de volgende wijze te geven:

De kern der aarde is aan eene langzaam voortgaande afkoeling en tengevolge hiervan aan samentrekking onderhevig. Daardoor wordt de korst te wijd en ontstaat hierin eene sterke zijdelingsche, aardperipherische drukking, evenals in een gewelf. De relatief zwaardere deelen bevinden zich in centripetale beweging; zij dalen en persen de randen der naburige arealen als rimpels en plooien naar boven. Op die wijze ontstonden de geweldige plooigebergten, waarvan de lagen op zoodanige wijze gebogen en in hare ligging gestoord zijn, dat het is, alsof een glad tafellaken op onvoorzichtige manier gekronkeld werd, door er met de hand over heen te schuiven. Deze vorming van plooien in het te wijd geworden gewaad van den aardbol, door de architektonische geologie in alle bijzonderheden bestudeerd en verklaard, gaat echter dikwerf met het ontstaan van scheuren gepaard, waarvan de tektonische aardbevingen getuigen.

Het onmiddellijk gevolg van de rimpeling der aardkorst is het ontstaan van kettinggebergten; zoo hebben onder anderen de indrukwekkende bergreuzen der Alpen eerst in een geologisch zeer jongen tijd, in het tertiair, door plooiing hunne tegenwoordige hoogte verkregen. Overblijfselen van zeebewonende dieren vindt men op de hoogste toppen van aanzienlijke gebergten, en al heeft men haast gedurende drie eeuwen er over gestreden, of dergelijke versteeningen aan eene wonderbare *vis plastica* haren oorsprong zouden te danken hebben, of

het „natuurspelingen" of wel overblijfselen van levende, door den zondvloed verstrooide organismen waren, zoo is het toch thans nagenoeg iedereen uit de beschaafde kringen duidelijk geworden, dat haar voorkomen op de hoogten van onze berglanden uitsluitend het gevolg is van geweldige verheffingen van enkele deelen der aardkorst.

Dergelijke verheffingen geschieden intusschen zeer langzaam en zijn om die reden in het binnengedeelte der continenten slechts zeer moeilijk met zekerheid aan te toonen. Anders is dit aan zee, alwaar aan vlakke kusten door rijzingen en dalingen veranderingen der oeverlijnen tot stand komen, zooals wij die onder gewone omstandigheden bij eb en vloed dagelijks kunnen waarnemen, terwijl aan rotsachtige kuststreken oude, drooggelegde strandlijnen boven de tegenwoordige watervlakte met zekerheid aantoonen, dat het strand zich naar beneden verplaatst heeft.

Nochtans is het niet altijd gemakkelijk bij eene dergelijke verschuiving der niveaulijn het bewijs te leveren, dat het land werkelijk in de hoogte geheven werd, sedert wij weten, dat ook de zeespiegel niet onbewegelijk is, dat integendeel verplaatsingen daarvan eene zeer belangrijke rol spelen bij de veranderingen in den onderlingen stand van land en water. Het schijnbare effect is, zooals van zelf spreekt, bij het terugzinken der zee hetzelfde als bij eene rijzing, bij het stijgen hetzelfde als bij eene daling van het land, en het verschijnsel is in vele gevallen zóó gecompliceerd, dat men zich het liefst van uitdrukkingen bedient, die beide wijzen van verklaring toelaten. Verplaatst zich de kustlijn naar boven, dan spreekt men van eene *positieve* strandverschuiving, verplaatst zij zich naar beneden, dan wordt deze beweging *negatief* genoemd.

Ik heb deze beschouwingen vooropgesteld, omdat het mijn voornemen is geologische toestanden van meer algemeenen

aard uit onze koloniën te schetsen en hierbij in de eerste plaats de strandverschuivingen te beschouwen, die zich in de Nederlandsche bezittingen der tropen zóó uitmuntend laten bestudeeren, dat het verschijnsel wel nergens ter aarde in duidelijkheid overtroffen wordt. Dit echter is vooral een gevolg der omstandigheid, dat koraalkalken met scherp ontwikkelde strandlijnen in onze koloniën verre verspreid zijn, en daarom zal ik nog eerst even stilstaan bij de wording dezer eigenaardige vormingen, die niet enkel de belangstelling van den geoloog opwekken en in menige streek aan het landschap een eigenaardigen karaktertrek geven, maar die ook voor de inheemsche bevolking en hare levensgewoonten van de meest ingrijpende beteekenis geworden zijn. Het is trouwens niet overdreven, wanneer men beweert, dat het op vele eilanden vooral de koraaldieren en de door hen drooggelegde, oude banken zijn, die het leven der menschen aldaar mogelijk maken.

De teere larve van het koraaldier daalt van de oppervlakte der zee naar den bodem, ten einde zich daar met een kalkachtigen voet vast te hechten, waarnaar zij zich een bekervormig huisje bouwt, dat den polyp omsluit en van waaruit een aantal sterrevormig geschikte plaatjes zich naar binnen uitstrekken, overeenkomstig het aantal en de plaatsing der vangarmen van het dier. Nu is de woning, het polyparium, van het enkele individu gereed, doch verreweg de meeste soorten van koralen leven bijeen in kolonies, in stokken, die door knopvorming of onvolmaakte deeling der polypen ontstaan. De gevolgen van de verschillende groeiwijze bij deze vermeerdering, verbonden met innerlijke en uiterlijke wijziging van den kalkbeker en van zijne sterlamellen, ontwaren wij in de uiterst menigvuldig gevormde kalkskeletten der koraaldieren, die aan iedereen bekend zijn.

Nu eens zien wij ronde of ellipsoïdische kolonies, wier meandrisch gewonden holten de onvolmaakt van elkaar gescheiden

polypendiertjes herbergen, dan weer zodenachtige of ook aan struikgewas herinnerende stokken, die hier bij wijze van lage boschjes van den zeegrond oprijzen, daar weer horizontaal zich uitbreiden als takken van pijnboomen, en op wier groei de zeestroomingen soortgelijken invloed uitoefenen als de heerschende windrichting dit op boomen doet. Uit de witte, lichtgele, grijze, bruine, violette en roode stokken strekken ontelbare polypendiertjes hunne tentakels uit om voeding voor de kolonie aan te brengen, en het geheele levende koraalrif maakt den indruk van een met planten bedekt akkerland, dat in het heldere, groenachtig gekleurde water bij kalme zee zoo duidelijk voor den beschouwer ligt uitgespreid, dat men de voorwerpen als in een museum bestudeeren en zonder eenige moeite alle bijzonderheden van den bouw waarnemen kan. Maar men stelle zich niet eenen gelijkmatig met bloemendiertjes bedekten grond voor; het geheel gelijkt veeleer op een braakliggend veld, waarop laag onkruid en weelderig woekerende, hoogere en verstrooide plantengroepen met elkaar afwisselen, terwijl daartusschen bonte slakken en schelpen, zeesterren en talrijke andere stekelhuidige dieren op den bodem liggen. Scharen van bonte en glinsterende vischjes trekken er doorheen.

Wanneer nu het koraalrif tengevolge van zijn voortdurenden groei of andere oorzaken in het bereik der branding komt, dan slaan de golven talrijke takken van den bouw af, die nu, samen met de overblijfselen van mollusken en andere kalkafscheidende dieren, de openingen tusschen de enkele stokken langzamerhand opvullen, terwijl gelijktijdig van kalk doortrokken en daardoor steenharde algen van bruinachtige tot violetroode kleur, zoogenaamde lithothamniën, er toe bijdragen, om de vorming belangrijk aan vastheid te doen winnen. Maar niettegenstaande de sterke afbrokkeling, waaraan het rif door de branding is blootgesteld, gedijt het toch weliger dan anders, omdat de krachtige golfslag voeding in overvloed aanbrengt, tot-

dat eindelijk een nagenoeg effen ebbestrand gevormd is, dat alleen nog bij hoogtij overstroomd wordt en zoodoende aan den groei der koralen een einde maakt.

De golven, die nog altijd tegen den buitenrand van dit strand aanstormen, en het in den regel ook bij hoogwater door eene lange reeeks van schuimende brekers scherp kenschetsen, rukken nu aanzienlijke blokken van koraalkalk af en schuiven die met het begin van den vloed naar het land toe, ten einde deze rotsen aan de kust op te stapelen en verder te verbrijzelen. Daardoor ontstaat een fijn zand, dat door de op- en afloopende golven over het ebbestrand heen en weer bewogen wordt en de talrijke punten en scherpe hoeken van den bodem glad slijpt, zoodat die overal fijn gepolijst wordt, al is dan het gesteente vol van eigenaardige gaatjes en holruimten, die door doornachtig uitstekende punten gescheiden zijn.

Bij laagwater bemerkt men eene uitgestrekte kalkplaat, die nagenoeg effen is en naar de open zee slechts weinig afhelt, terwijl zij het eiland ringvormig omsluit, alle omtrekken van het land getrouw herhalend en slechts daar afgebroken, waar door beken aangevoerd zoetwater of slijkmassa's het leven der koraaldieren vernielden. Soms krijgt men daardoor den indruk, alsof een dergelijk eiland op een reusachtigen schotel in den oceaan drijvende was. Het geheel is eentonig grijs gekleurd, even leelijk als het onderzeesche beeld van het levende rif schoon was aan te zien; maar de vorming draagt ook een zóó eigenaardigen karaktertrek en is zóó gemakkelijk te herkennen, dat slechts een gering observatievermogen noodig is, om het oude ebbestrand bij fossiele, verre boven den hedendaagschen zeespiegel gerukte koraalkalken aan te wijzen. De inboorlingen bemerken het reeds aan hunne voeten, omdat het voor deze, anders juist niet gevoelige menschen een kwelling is, over de doornachtige rotsmassa heen te gaan, en hier behaalt de onbeholpene, gelaarsde Europeaan tegenover den taaien natuurmensch in den

regel eene gemakkelijke overwinning in het klouteren en marcheeren.

Zoo lang echter het rif nog door water overstroomd wordt, is het voor de aanwoners een nooit uit te putten voedingsbron. Daar wemelt het dan van visschen, die men met manden, werp- en schepnetten, met hengels, werpsperen en meerpuntige pijlen achtervolgt, en dat niet enkel over dag, maar ook bij nacht, wanneer men de dieren door middel van hellichtende harsfakkels in menigte weet aan te lokken en te vangen. Nu eens zijn het in het water wadende inboorlingen, die op zoodanige wijze op de vischvangst uitgaan, dan weer scharen van booten, die de baaien van eenzame eilanden met hunne fakkels verlichten, alsof er een vuurwerk werd afgestoken. Op den koraalbodem vindt men ook den walsvormigen trepang, die zich aldaar de ingewanden met zeezand opvult, zooals bekend eene lekkernij voor den Chinees en dientengevolge een belangrijk handelsartikel, zoodat de mensch in vele streken door de voortbrengselen van het rif niet alleen in zijn eigen behoefte aan dierlijke voeding kan voorzien, maar bovendien nog genoeg wint, om de geringe levensbenoodigdheden van anderen aard daarmede te kunnen betalen. Hoenders en varkens vinden bij laagwater eveneens rijkelijk voedsel aan het strand.

Wat zien wij nu gebeuren, indien door eene negatieve strandverschuiving het koraalrif geheel drooggelegd wordt, onverschillig of dit geschiedt ten gevolge van eene daling van den oceaan of wel van eene werkelijke verheffing van het land? Men ontwaart alsdan in den beginne eene nagenoeg horizontale kalkplaat, die het land als een min of meer uitgestrekte vlakte omsluit en met een steilen rotswand aan den waterkant eindigt; maar dit gewrocht blijft niet lang onveranderd, aangezien de branding, die vroeger den weelderigen groei der polypen bevorderde, nu dadelijk haar vernielingswerk begint, om te verdelgen, wat zij nog voor korten tijd hielp opbouwen.

De golf knaagt aan de kalkrots en begint ze in de hoogwaterlijn uit te hollen, zoodat zij zich soms bij wijze van een gewelf boven ons hoofd opheft, wanneer wij langs de oevers heen varen; of er ontstaan door hare inwerking schuine rotswanden, die in verband met de horizontale bovenvlakte der oude koraalvorming door hun profiel zeer opvallend aan de boeg van een schip herinneren. Vandaar de in den Indischen Archipel herhaaldelijk voorkomende benaming *batoe kapal* (scheepsrots) en *paperoe* (hangende lip). De bewoners van Boeroe beweren zelfs zeer bepaald, dat een soortgelijk gevormde rots aan de zuidkust van dit eiland een gestrand schip is, waaraan zij het bezit der bij hen zeer geprezen aardappel te danken hebben.

Intusschen blijft het niet bij dergelijke erosievormen; de golf dringt dieper en dieper in het gesteente, hier spoediger, daar langzamer, naarmate het fossiele rif, dat door de wijze zijner vorming nu eens uit lossere dan weer uit meer kompakte deelen bestaat, aan de vernieling geringeren of grooteren tegenstand biedt. Zoo ontstaan langgerekte en diepe holten, waarvan de bovenwand lang bewaard kan blijven, indien hij door onregelmatig geplaatste kalkpilaren van grootere vastheid gedragen wordt, terwijl in het gunstigste geval zich onder het oude drooggelegde nog weer een nieuw onderaardsch ebbestrand vormt. Het schoonste voorbeeld van dien aard treft men wel op Aruba, in West-Indië, aan:

Hier strekt zich langs het noordstrand van het eiland eene smalle vlakte uit, die zich aan het bergland aansluit, dat uit kristallijne gesteenten opgebouwd en rijk aan goud houdende ertsgangen is. Ook zij bestaat uit koraalkalk, waarover men liefst zoo spoedig mogelijk op den rug van eenen ezel heenrijdt, aangezien deze streek nagenoeg geheel van plantengroei ontbloot en daardoor zoo eentonig is, dat men er zich moeilijk enkel op grond eener beschrijving een juist denkbeeld van kan

vormen. Daarbij beweegt men zich soms over uitgestrekte, als bruggen gebouwde, rotsmassa's; want de golf, die aan het strand onder de overhangende oude rifkalken verdwijnt, ziet men niet terugloopen; eerst betrekkelijk verre binnenslands komt zij weer uit den grond voor den dag, aan de grens van het gebergteland, alwaar het meer weerstand biedende gesteente een dieper doordringen van het water belet, terwijl de koraalkalk zelfs hier door de branding van het hoogwater geheel werd doorgevreten.

Al de genoemde werkingen der erosie van de zee vormen nu, zooals van zelf spreekt, aan de vloedgrens een duidelijk gekenmerkte streep, die bij eene verdere negatieve verschuiving der kustlijn boven den spiegel van den oceaan te liggen komt en nu zeer duidelijk het niveau van het oude strand aangeeft. Daarmede is de eerste drooggelegde strandlijn geschapen. Nu sijpelt het regenwater door de kalksteenen, lost die gedeeltelijk op en zet alsdan de koolzure kalk wederom aan den bovenwand der naar het strand geopende holten af. Evenals bij ons in den winter de ijskegels, zoo vormen zich hier, hoewel veel langzamer, de druipsteenen, ten einde de gewelven met grillige sieraden te bekleeden, en indien de streek voor het wereldverkeer geopend is, volgen spoedig de ratten en kakkerlakken — als of zij ons wilden aanduiden, dat de pionniers der beschaving niet altijd tot het beste ras behooren en dat de gaven der cultuur niet zonder onaangename toegift te genieten zijn.

Maar niet alleen de dierenwereld, ook de mensch neemt hier en daar van deze holen bezit. Nu eens is het een visscher of een verzamelaar van schildpad, die in dergelijke, door de natuur geschapen grotten bescherming tegen regen en zon zoekt, en daarin zijn eenzaam primietief leger op een ruw gewerkte baleh-baleh vindt; dan weer zijn het lieden, die ver van hunne eigenlijke woonplaatsen de aanplantingen moeten bezorgen en die zich onder de overhangende kalkrotsen voor maanden huisvesten.

Hunne vuren, die de wanden der gewelven met roet bedekken, werpen 's nachts hun schijnsel ver in de zee. En evenals thans, zoo dienden de holten der strandlijnen den menschen reeds van oudsher: De indianen, de oorspronkelijke bewoners der west-indische eilanden, griften soms op hunne muren een zoogenaamd beeldenschrift; zij schilderden daarop met behulp van okerachtig ijzererts bruinroode, tot $^1/_2$ Meter groote figuren, die gedeeltelijk menschen, dieren of sterren voorstellen, gedeeltelijk nog niet ontcijferd zijn.

Soortgelijke teekens zijn ook uit het Oosten van den Indischen Archipel bekend; men vindt die op de Kei-eilanden (Klein-Kei) aan loodrecht naar zee afvallende rotsen, zoo hoog, dat de mensch de beschilderde plaatsen niet kan genaken. Daarom gelooft de inboorling, dat de teekeningen door handen van geesten zijn vervaardigd, en de streek, waarin men ze vindt, is voor hem heilig (*pamali*). Intusschen is de verklaring voor het schijnbaar zoo merkwaardige feit, dat de muurschilderingen heden ten dage zich op eene onbereikbare plaats bevinden, niet moeilijk; want het laat zich uit de omstandigheid afleiden, dat de koraalkalk dikwerf van diepgaande, vertikale scheuren doortrokken is, die men soms reeds aan nauwelijks drooggelegde riffen waarneemt. Daardoor storten menigmaal geweldige kalksteenrotsen van het gebergte naar beneden, en onder anderen ken ik uit de streek van Fontein op het west-indische eiland Bonaire een dal, dat door de eindelooze massa's losgerukte en door elkander geworpen blokken den indruk maakt, als ware de geheele ondergrond geweldig geschud. Zoo is vermoedelijk ook op de Kei-eilanden de tegenwoordige, steile kustwand uitsluitend het resultaat van rotsstortingen, waardoor de in oude strandlijnen gelegen holen voor het daglicht toegankelijk, maar voor den mensch ongenaakbaar zijn geworden. Wellicht waren het vroeger doodengrotten, aangezien het bekend is, dat ook andere holen van Klein-Kei voor dit doel hebben gediend.

Er liggen in deze streek 4—5 strandlijnen boven elkander, die ons de voortgaande negatieve verschuiving der kustlijn in verschillende stadiën aantoonen, en op soortgelijke wijze valt op talrijke andere plaatsen, zoowel van Oost- als van West-Indië, een grooter aantal oude strandlijnen waar te nemen. Op het kleine, tot de Oeliassers behoorende eiland Saparoea, ten oosten van Ambon, zijn daarvan niet minder dan elf aan de Gunung Rila ontwikkeld, welks afgeplatte top ten noorden van de hoofdplaats verrijst. Zij vormen aldaar op de hoogte smalle terrassen, die in steile trappen naar den zeekant afdalen en welks huizenhooge rotsen enkel na moeilijk klouteren op handen en voeten te bereiken zijn. Aan de zuidkust van het onbeduidende eiland Boeton, zuidoostelijk van Celebes, ziet men reeds bij het voorbijvaren duidelijk negen strandlijnen, die geheel evenwijdig aan den tegenwoordigen zeespiegel loopen, en ook aan het naburige eiland Siompoe ontwaart men, hoe zich deze vormingen in lange reeksen en in gelijkblijvende hoogten boven het watervlak uitstrekken. Op Curaçao zijn drie scherp ingesneden terrassen aanwezig, die het eiland, slechts hier en daar afgebroken, bij wijze van ringen omgeven, zoodat de bergen van de kust af buitengewoon duidelijk trapsgewijs oploopen, en deze voorbeelden zou men nog met talrijke andere kunnen vermeerderen.

Nu is het duidelijk, dat ons niet alleen door de strandlijnen, maar ook door de koraalkalken op zichzelf een maatstaf aan de hand gegeven wordt om te beoordeelen, hoeveel zich de oceaan ten opzichte van de rotsen naar beneden heeft verplaatst, aangezien, zooals vanzelf spreekt, overal dáár de zee moet gestaan hebben, waar wij thans hare fossiele riffen ontmoeten. Op de St. Hieronimo, in noordelijk Curaçao, liggen de laatstgenoemde vormingen 218 meter boven den tegenwoordigen spiegel van den oceaan, op de G. Rila in Saparoea 224 meter, en op de G. Nona in Ambon bereiken zij zelfs 400 meter zeehoogte.

Dat beteekent dus eene strandverschuiving van verschillende honderden meters, en de gevonden waarde geeft ons hiervoor nog niet eens het maximaal bedrag aan, want aan den eenen kant zullen de oudere kalksteenen gedeeltelijk aan de erosie en aan de inwerkingen der athmosphaeriliën ten prooi gevallen zijn, terwijl men aan den anderen kant niet bewijzen kan, dat de thans versteende koraaldiertjes reeds voor het begin der kustverschuiving den toenmaligen spiegel vau den oceaan bereikt hadden. Deze belangrijke verandering in den onderlingen stand van land en water echter had geheel in een geologisch nauwelijks verstreken tijd plaats, d. w. z. in de quartaire periode of wel in het tijdvak van den mensch, want het gedetailleerd onderzoek van de organische overblijfselen, die in de bedoelde rifkalk besloten zijn, heeft ons geleerd, dat deze uitsluitend aan diersoorten hebben behoord, die nog heden ten dage in de naburige zeeën levend worden aangetroffen.

De gedachte ligt voor de hand, om op grond van de fossiele koraalkalken de vroegere uitbreiding der zee te reconstrueeren, en zeker zou dat in de tropen met de grootste nauwkeurigheid te doen zijn, wanneer de polypendiertjes niet zoo buitengewoon gevoelige wezens waren, dat aan hare levensvoorwaarden zelfs aan de kusten der warme zeeën slechts onder zeer gunstige omstandigheden werd voldaan. Zoo hebben b.v. op Boeroe drooggelegde riffen slechts eene zeer geringe verspreiding, en de oorzaak hiervan is in den geologischen bouw van het eiland te zoeken, want dit bestaat in hoofdzaak uit kwartsrijke archaeische schiefers en kiezelrijke, oude kalksteenen. Het zand echter, dat als verweeringsprodukt der genoemde gebergtemassa's door de beken en rivieren naar zee wordt afgevoerd, moet door zijn gehalte aan kwartskorreltjes hoogst verderfelijk voor het leven der koraaldiertjes worden, aangezien deze, om weelderig te kunnen groeien, toch al aan zuiver water behoefte hebben. Wij zien hieruit meteen, dat het ontbreken van fossiele

riffen in de tropen geenszins als een bewijs tegen de strandverschuiving gelden kan; in den regel valt zelfs aan eenzelfde eiland eene voortdurende afwisseling waar te nemen tusschen kuststreken, die een bedekking van oude koraalkalk dragen en andere, waarbij die geheel ontbreekt. Meestal kan men aan dergelijke plaatsen ook gemakkelijk uitmaken, waarom de polypen aldaar niet in staat waren op te komen.

Niettegenstaande echter dergelijke leemten in de verspreiding der oude koraalriffen voorkomen, is men toch in staat de vroegere zeebedekking in vele gevallen tot in alle bijzonderheden te reconstrueeren, en dan zien wij bij het karteeren, hoe in den loop van het quartaire tijdvak nieuwe eilanden ontstaan of reeds aanwezige, maar oorspronkelijk gescheiden eilanden door drooggelegde riffen met elkander in verbinding treden, terwijl wederom bij andere landmassa's enkel veelvuldige veranderingen der kustlijnen tot stand kwamen. Het heeft voor den onderzoeker eene eigenaardige aantrekkelijkheid, de tegenwoordige kaart van den archipel als het ware voor zijn oogen langzamerhand uit den zeespiegel te zien opkomen.

Zoo waren onder anderen de kleine eilanden beoosten Ambon, die men gewoon is onder den naam der Oeliassers samen te vatten, vóór het begin der negatieve strandverschuiving voor het grootste gedeelte nog onder den spiegel des oceaans begraven, terwijl Ambon zelf uit drie afzonderlijke eilanden bestond. Het eene daarvan kwam overeen met het binnenland van het tegenwoordige schiereiland Leitimor, het tweede met den Salboetoe, die zich thans 1300 meters boven de zee verheft, het derde met den kern van het zuidwestelijk Hitoe, waartoe onder anderen de toppen van de Wawani en van de Latoea behoorden. Ook Hoeamoeal, thans een langgerekt schiereiland van het westelijk Seran, was toen nog zelfstandig en werd in hoofdzaak door de Waoewangi en de onmiddellijk aan deze zich aansluitende hoogten gevormd. Aan

de zuidkust van het tegenwoordige Seran strekten zich de bochten der Piroe- en Elpapoetibaai veel verder dan nu naar het binnenland uit, en ook de afdeeling Wahaai in het noorden was voor een groot gedeelte door de zee bedekt, evenzoo het noordelijke Boeanó, ten westen van Seran.

Geheel analoge toestanden treffen wij ook in West-Indië aan. Hier waren de eilanden Aruba, Curaçao en Bonaire eveneens voor het grootste gedeelte nog ondergedompeld, toen de riffen zich vormden. Van Bonaire was enkel de noordwesthoek met den Brandaris zichtbaar, en Aruba bestond toen waarschijnlijk nog in het geheel niet; Curaçao daarentegen was in hoofdzaak door den St. Christoffel gevormd, welks top zich thans 376 meter boven den oceaan verheft. West- en Oost-Curaçao bleven zelfs nog lang na het intreden der strandverschuiving van elkander gescheiden, totdat zij eindelijk samengroeiden en de rifkalken tot eene brug werden, die beide deelen van het eiland onderling verbond.

Het zij mij vergund bij het geleidelijk opkomen van het tegenwoordige oostelijke Curaçao een oogenblik stil te staan, aangezien de beteekenis van dit eiland onmiddellijk uit zijne geologische ontwikkeling valt af te leiden. Zonder de oude koraalkalken ware het voor den wereldhandel zeker even onbelangrijk gebleven, als de overige onbeduidende rotseilanden, die vóór de kust van Venezuela gelegen zijn: de Vogeleilanden, los Roques, Orchilla, e. a.

Het oostelijke Curaçao vormde in den beginne een ovaal koraalrif, een zoogenaamd atol, zooals men het in de tropische zeeën veelvuldig aantreft. Binnen in dezen ring bevond zich water, dat door een aantal geulen met den open oceaan in verbinding stond en bij eb en vloed in- en uitstroomde. De eenige bewoners van dit atol waren vermoedelijk zeevogels, die hier eene uitstekende gelegenheid vonden om te visschen; want de aanwezigheid van scharen van deze dieren

blijkt hieruit, dat de fossiele rifkalken op vele plaatsen met guanozouten bezwangerd zijn. Bij het begin der negatieve strandverschuiving hadden de polypdiertjes reeds den geheelen buitenrand van het tegenwoordige eiland overwoekerd, waarbij zij het grondgebergte als het ware met een mantel bedekten, terwijl dit laatste binnen in het atol in hoofdzaak vrij van koraalvorming bleef, omdat hier de voorwaarden voor hunnen groei door onvoldoenden aanvoer van voedsel ongunstig waren.

Nu werden de fossiele riffen langzamerhand drooggelegd; en terwijl de erosie aan den buitenkant de lange terrassen, steile trappen en aan holten rijke strandlijnen deed ontstaan, trok zich de zee uit het binnengedeelte van het eiland terug, totdat eindelijk de bodem aldaar van water vrij werd. Zoo vormt dan nu dit oostelijke gedeelte van Curaçao een land met een uiterst merkwaardig relief, als geheel beschouwd een langwerpig-ovalen schotel met steil opstaanden rand, die door de trapsgewijze naar zee afvallende bergen zich voordoet, als ware hij kunstmatig uitgewerkt.

De bodem van dezen schotel is een golvend heuvelland uit diep verweerd gesteente (diabaas) gevormd, koffiebruin tot groenachtig van kleur, en in den drogen tijd in hoofdzaak zóó kaal, dat men het geoefende oog van den botanicus moet hebben om er iets anders te ontdekken dan verstrooid staande kreupele boomen van *Libidibi* en hooge Cacteeën. Deze laatste staan als heggen langs de rijwegen en scheiden de bezittingen van elkander af, die men zeer euphemistisch tuintjes te noemen pleegt, evenals men op het naburige Aruba van een oponthoud in het woud spreekt, terwijl men zich in een onbebouwd of onbewoond gedeelte van het eiland bevindt — geheel onverschillig of dit met enkele lage Acacias en Cacteeën bezet of haast geheel van plantengroei ontbloot is. — De rand van den schotel wordt door de fossiele koraalriffen voorgesteld, door eentonig grijs gekleurde, pittoreske rotsmassa's,

die eveneens in hoofdzaak kaal blijven, en waarbij de oude gleuven van het atol tot smalle kloven zijn geworden. Wanneer men uit eene dergelijke kloof of wel van zee door deze heen naar het binnenland van Curaçao kijkt, ontwaart men hoogst eigenaardige landschapsbeelden, zooals die vermoedelijk slechts in weinige streken te vinden zijn: Hooge, steile en scherpgetande rotsmassa's aan weerskanten en daarachter een veel lager land met zacht golvende lijnen, waarin hier en daar een plomp, wit gekleurd gebouw zichtbaar wordt, omgeven door een onbeduidend boschje; overigens alles eenzaam en haast als een verlaten land te aanschouwen.

Dat Curaçao desniettemin niet verlaten is, heeft het, zooals bekend, in de eerste plaats aan zijn voortreffelijke haven te danken, en deze is al weer niets anders dan een der oude geulen in het oorspronkelijke atol. De gleuven toch, in den beginne door zeestroomingen open gehouden, zijn ook bij de drooglegging van het land niet overal dicht gegroeid, omdat de in den regentijd uit het binnenland afgespoelde slijkmassa's in deze natuurlijke afwateringskanalen de ontwikkeling der polypen tegenhielden. Lagere gedeelten van het keteldal in het binnengedeelte van het eiland bleven daarenboven met de oude kanalen van het vroegere rif in verbinding, en zoo ontstonden de eigenaardige binnenwateren, waardoor Curaçao uitmunt en die op soortgelijke wijze ook op Bonaire voorkomen. Het Schottegat, waarin zich de grootste vloot der wereld goed zou kunnen bergen, is niets anders dan een overblijfsel van de oude zeebedekking van het quartaire atol, aan welks vroegeren binnenrand Fort Nassau ligt, op stijl afstortende rotsen thans hoog boven het water uitstekend. In het oude kanaal van het rif echter ziet men de schepen uit alle wereldstreken in- en uitvaren, ten einde handel en verkeer op het anders zoo woeste rotseiland te bevorderen.

Maar de rifvormingen en binnenwateren hadden nog andere

diensten te vervullen. De afgesloten waterbekkens maakten het den grondeigenaar mogelijk, zoutpannen aan te leggen, waarin door verdamping van zeewater hoog gewaardeerd zout gewonnen wordt, en koraalkalken, die onder den invloed van vogelexcrementen in phosphorieten werden veranderd, leverden hem het belangrijkste artikel van uitvoer; beide genoemde produkten hebben in de eerste plaats er toe bijgedragen, aan de Kolonie hare levenskracht te doen behouden.

De tot nu toe aangehaalde voorbeelden uit onze Koloniën in West en Oost zijn zeker wel voldoende, om aan te toonen, dat in beide streken eene negatieve strandverschuiving aan de fossiele riffen zeer duidelijk valt waar te nemen, en uit het oostelijk gedeelte van Nederlandsch Oost-Indië zou men dergelijke voorbeelden nog belangrijk kunnen vermeerderen. Daarentegen spelen drooggelegde koraalkalken in het Westen van deze bezitting eene slechts onbeduidende rol en ook aan de kust van Suriname ontbreken zij. Heeft hier de strandverschuiving soms niet in gelijken zin plaats gehad als in de streken, waarin de oude bouwwerken der polypen zoo rijkelijk ontwikkeld zijn, of moet het aangewezen verschil uit andere oorzaken worden afgeleid? Deze vraag is niet alleen op zich zelf van belang, maar ook van zeer groote beteekenis voor de beslissing van de kwestie, of de reeds vastgestelde strandverschuivingen door een terugzinken van de zee of wel door eene opheffing van het land moeten verklaard worden.

Suriname doet zich, als geheel beschouwd, als een langzaam van het Zuiden naar het Noorden hellend vlak voor, dat geleidelijk onder den spiegel des oceaans wegzinkt, zoodat het land bij de aankomst eerst in de onmiddellijke nabijheid zichtbaar wordt. Maar voordat het nog als smalle nevelstrook opduikt, toont de zee in plaats van de doorzichtige, blauwe, oceaan-kleur een grijze tint, omdat de aanspoelingsproduk-

ten van talrijke rivieren het water vuil doen worden, en de groote, op zoodanige wijze aangebrachte slijkmassa's van den bodem zijn slechts door een zeer ondiep water bedekt. Daardoor wordt het voor groote schepen moeilijk om te landen, en het is alsof de natuur ons den toegang wilde beletten tot het land met zijne majestueuse, aan bloemen rijke wouden, die wel nergens aan schoonheid en weelderigheid worden overtroffen, met zijne prachtige stroomen en hunne talrijke klippen, eilandjes, stroomversnellingen en watervallen, met zijne wonderbare dierenwereld, die haar eerste bontgevleugelde boden het schip tegemoet zendt. Op zulk een zeebodem echter en in zoo onrein water, als het de kust van Suriname bespoelt, kunnen koraaldiertjes in 't geheel niet gedijen, terwijl menigerlei slakken, schelpen en echienieden hier hunne levensvoorwaarden vervuld zien. De schalen en huisjes van deze dieren worden door de branding op het strand geworpen, en in de hoogwaterlijn vormt zich daaruit nu een oeverwal.

Heeft ook hier eene negatieve strandverschuiving plaats gehad, dan moet men dergelijke oeverwallen ook in een hooger niveau en dieper het land in aantreffen; wij moeten die overal daar kunnen aantoonen, waar wij onder overigens gelijke omstandigheden, maar bij helder water en rotsachtige kusten, de fossiele koraalriffen leerden kennen. Dat is nu inderdaad zoo, want de genoemde oeverwallen, in Suriname algemeen onder den naam van »zand- en schulpritsen" bekend, loopen niet alleen langs de tegenwoordige kust der kolonie, maar men vindt die ook verre binnenslands en in grooten getale achter elkander, dikwerf door eene bijzondere vegetatie zeer duidelijk van de daartusschen gelegen landstreken gescheiden. Tusschen de Coppename en Suriname liggen niet minder dan 14 dergelijke oude strandlijnen achter elkander, en een daarvan is aan de Para, een linker zijrivier van de Suriname, zelfs vrij diep in het binnenland aangetoond. Nog verder zuidelijk, in

het gebied der oudere gebergtevormingen, kon men de vroegere strandlijnen tot nu toe noch als oeverwallen noch door erosieverschijnselen met zekerheid aanwijzen; maar dit mag nauwelijks bevreemden in een land, waarin men zich iederen voet breedte met het kapmes in de hand moet veroveren, en dat nog zoo weinig doorvorscht is. Intusschen schijnt het van beteekenis te wezen, dat geheel Suriname vrij duidelijk terrasvormig blijkt te zijn opgebouwd, zoodat ook de watervallen in de rivieren met zeer weinig hellende deelen der stroombeddingen afwisselen, en de veronderstelling ligt voor de hand, dat deze terrassen met die overeenkomen, welke wij reeds bij de oude koraalriffen als vroegere kustlijnen hebben leeren kennen.

Hoe dit echter ook moge zijn, in elk geval is een negatieve strandverschuiving, waarvan wij het bedrag nog niet kunnen vaststellen, even duidelijk voor Suriname als voor Curaçao aan te toonen, en insgelijks, dat die tot in den jongsten tijd voortduurde; want in de schulpritsen van Paramaribo, die voor den aanleg van de stad van zoo groote beteekenis zijn geworden, heeft men zelfs nog scherven van indiaansch aardewerk gevonden. In Engelsch Guiana kent men dezelfde vormingen, en aan de kust van Venezuela liggen wederom drooggelegde schelpbanken aan den voet der Cordillere, wier steile, diep gegleufde toppen zich tot in de wolken verheffen.

Richten wij onzen blik op den Oost-Indischen Archipel, dan ontwaren wij daar alras toestanden, die herinneren aan hetgeen wij uit de Nederlandsch-Amerikaansche bezittingen leerden kennen; want terwijl oude riffen op de kleine eilanden in het oosten van het Oost-Indische koloniaalrijk overal verspreid zijn, ontbreken die op Sumatra, Java en Borneo bijna geheel. Deze groote eilanden geven aan aanzienlijke stroomen, die geweldige slijkmassa's naar de Javazee afvoeren, het leven, zoodat de bodem der zee aldaar geleidelijk opgehoogd wordt en de koraaldiertjes even als aan de kust van Suriname te gronde gaan.

Om zich dit duidelijk voor den geest te brengen, behoeft men maar eens de straat van Madoera te passeeren, alwaar het door de Solorivier aangebrachte slib de doorvaart tusschen het genoemde eiland en Java spoedig dreigt te verstoppen. In overeenstemming hiermede zien wij in de vlakke kuststreken der genoemde Groote Soenda-eilanden schelpbanken of afzettingen, waarin versteeningen geheel ontbreken, de plaats der droog gelegde riffen innemen, ten einde zoodoende aan te toonen, dat even als in West-Indië de strandverschuiving ook bij de grootere landmassa's als een algemeen verschijnsel moet aangemerkt worden.

Batavia ligt evenals Paramaribo op eenen quartairen, aan overblijfselen der hedendaagsche zeefauna rijken bodem, die bij den aanleg van artesische putten doorboord werd. In de kuststreek van Samarang hebben dergelijke vormingen meer dan 60 meter dikte, terwijl de schelpafzettingen zich in den omtrek van Grissee tot diep in het land uitstrekken en daar de lagere gronden van Oost-Java vormen, die tusschen het tertiaire heuvelland in gelegen zijn. Ook in het stroomtinerts van Biliton vindt men hier en daar uitnemend bewaarde overblijfselen der fauna, die nog heden in de naburige zee leeft, zoodat de huisjes der Conchylen, welker kleuren zelfs behouden bleven, met ertsmassa opgevuld of daarmede samengebakken zijn. Evenals op het West-Indische eiland Aruba de vroegere zeebedekking er toe bijgedragen heeft, om den bodem aan te tasten, te vergruizen en te schiften, ten einde de daarin opgesloten zwaardere gouddeeltjes te verzamelen en zoodoende alluviale lagen te vormen, waaruit het goud kon worden ontgonnen, zoo is vermoedelijk ook op Biliton in het gegeven geval de concentratie der ertsmassa met medewerking van de zee geschied.

Het geheele vlakke land in het oostelijke Sumatra werd bovendien in den quartairen tijd door de golven des oceaans

overstroomd, en ook aan de westkust reikte de waterbedekking tot diep in het binnenland van het tegenwoordige eiland; want hier heeft Verbeek diluviale vormingen tot 200 meter boven den zeespiegel aangetroffen, al was het niet mogelijk daarin versteeningen te ontdekken. Op Borneo is een aan goud, platina en diamanten rijk diluviaalgebergte bekend, waaruit het goud reeds sedert eeuwen door inboorlingen en Chineezen gewonnen wordt, en zeeafzettingen uit quartairen tijd, die bij wijze van een gordel het heuvelland van dit eiland omgeven, werden reeds in het jaar 1837 door Horner als oude kustvormingen herkend, terwijl onlangs Wing-Easton vond, dat in de Westerafdeeling van Borneo op vele plaatsen 100 meter boven den hedendaagschen zeespiegel duidelijke sporen der werking van golven aan verschillende eruptiefgesteenten waar te nemen waren.

Ik zal U hier niet met de opsomming van nog meer bijzonderheden vermoeien; want hetgeen tot nu toe aangehaald werd is zeker wel voldoende, om te bewijzen, dat de Groote Soenda-eilanden niet minder dan het oostelijke gedeelte van den Oost-indischen Archipel aan de negatieve strandverschuiving onderhevig waren. Eene dergelijke verplaatsing van de kustlijn moet zoowel voor Nederlandsch West- als Oost-Indië als een vrij algemeen aan te wijzen verschijnsel aangemerkt worden. Is dit echter tot de Nederlandsche Koloniën beperkt? Dat mag men reeds op grond der geheele configuratie van de aardstreken, waarin deze bezittingen gelegen zijn, niet verwachten, en het zou een eigenaardig partikularisme van den kant der natuur zijn. Het tegendeel valt dan ook gemakkelijk met behulp eener uitgebreide literatuur te bewijzen:

Op het Christmas-eiland bezuiden Java, aan de kust van West-Australië en van het oostelijk Queensland, op Nieuw-Guinea en de oostelijk hiervan gelegen Salomons-eilanden, verder op de Loyalty-eilanden in het Oosten van Nieuw-Cale-

donië, op de Philippijnen en op de Palau-eilanden, ten Noorden van Nieuw-Guinea — overal ontmoeten wij verschijnselen, die overeenkomen met hetgeen zooeven uit de Nederlandsche Koloniën werd geschetst en die eene verplaatsing der kustlijn naar beneden ook voor deze streken bewijzen. Negatieve sporen zijn echter ook buiten de keerkringen in hoogere breedten op vele plaatsen bekend, en sedert Celsius en Linnaeus omstreeks het midden der vorige eeuw aan de kust van Zweden bij Gefle en Kalmar merkteekens in de rotsen lieten slaan, ten einde den achteruitgang van de Baltische Zee, door de aanwonenden reeds sedert eeuwen waargenomen, te kunnen observeeren — sedert dien tijd heeft men zich veelvuldig met pogingen bezig gehouden, om de bedoelde verschijnselen te verklaren.

Naar eene gemeenschappelijke verklaring van het ontstaan van alle negatieve verschuivingen der kustlijnen mag men intusschen wel niet zoeken, aangezien behalve de bewegingen in de aardschors ook die van den zeespiegel in aanmerking komen. Iedere verandering in de verdeeling der landmassa's beteekent gelijktijdig eene verandering in het aantrekkingsmoment door het land op het water uitgeoefend en moet eene verplaatsing van den zeespiegel aan de kusten ten gevolge hebben. De opstuwing van hooge bergmassa's op de continenten, het ontstaan van vulkanische kegels, die hunne toppen onder medewerking van waterdamp door uitgeworpen slakken, zand-, assch- en lavamassa's meer en meer ophoogen, het aanbrengen van geweldige slijkafzettingen door de rivieren — dit alles vermeerdert de attractie van het land en veroorzaakt een rijzing van den zeespiegel aan de kusten. Aan den anderen kant kunnen aan de oceanen aanzienlijke watermassa's worden onttrokken, wanneer een groot gedeelte daarvan in polaar- en landijs wordt omgezet, en als direct gevolg hiervan moet het niveau der zee gedurende de ijstijden vooral in tropische en subtropische zonen belangrijk gedaald zijn. Het is bovendien denk-

baar, dat de deelen der aardkorst, onder den oceaan gelegen, bij de voortgaande afkoeling van den kern in eene centripetale beweging verkeeren, die de beweging der continentale deelen overtreft, zoodat hierdoor eene vergrooting der oceaan-bekkens en in verband daarmede een zinken van den zeespiegel plaats kon hebben. Zouden dergelijke momenten ook bij de beoordeeling der negatieve strandverschuiving in de Nederlandsche Koloniën in aanmerking kunnen komen? Moet men daarbij aan bewegingen der oceanen of aan verschuivingen in de aardschors denken?

De streken, waarop deze vraag betrekking heeft, liggen op de grens der continentale massa's van Noord- en Zuid-Amerika aan den eenen, van Azië en Australië aan den anderen kant. In vergelijking met de meer stabiele, continentale massa's en de abyssische streken der oceanen bevinden zij zich in labielen staat, en talrijke aardbevingen komen in deze archipels voor, veel talrijker dan tot nu toe door de wetenschappelijke wereld werd geregistreerd. Wie daar buiten in afgelegen eenzaamheid langer vertoefd en geleerd heeft naar de stemmen der natuur te luisteren, neemt in den stillen nacht dikwijls het dof gerommel van onderaardsche bewegingen waar, voordat nog door de zachte schommelingen der hem omgevende voorwerpen het beven duidelijker kenbaar wordt, en ook zonder de wetenschap van mikroseismische onderzoekingen wordt bij hem de voorstelling van eene voortdurend bewegelijke aardschors opgewekt. De vulkanische verschijnselen in het bereik dezer eilanden zijn niet de oorzaak maar het gevolg der genoemde bewegingen, die scheuren in het steenen gewaad der aarde doen ontstaan en aan het water toegang tot de sterk verhitte gesteentemassa's der diepte verleenen, zoodat het in damp overgaat en dikwerf tot de grootsche verschijnselen aanleiding geeft, die ons als vulkanische eruptiën bekend zijn. Enkele kleinere zeebekkens, die zoowel binnen het gebied van den west- als den

oost-indischen Archipel voorkomen en zich door eene opvallende diepte van de naburige streken onderscheiden, kunnen wij bovendien alleen verklaren door instortingen in de aardkorst aan te nemen — zoo de Soeloe- Celebes- en Bandazee in het Oosten, de Caribische zee met de Curaçao-diepte in het Westen.

Overal doen zich dus aan den onderzoeker talrijke veranderingen in deze deelen der aardschors voor, en het ligt daarom voor de hand, om ook de strandverschuivingen vooral hieruit af te leiden, in plaats van de verklaring daarvan in de veranderlijkheid van den zeespiegel te zoeken — te meer omdat de laatstgenoemde factor ook om andere redenen toch al niet als eenige oorzaak van de verplaatsing der kustlijn van onze eilanden mag gelden. Want wilde men aannemen, dat de negatieve strandverschuiving uitsluitend het gevolg van een terugzinken van den oceaan ware, dan zou de zeespiegel met het oog op de voor Ambon geschetste toestanden in het quartaire tijdvak minstens 400 meter gedaald moeten zijn; dit zou echter eene geheel onhoudbare hypothese wezen. Bovendien is het bedrag der strandverschuiving zeer verschillend, en zelfs voor de naburige eilanden Ambon en Saparoea toonen de bekende waarden een verschil van 176 meter, wat alleen door schorsbewegingen der aarde kan verklaard worden.

Er is over het algemeen slechts eene enkele omstandigheid, die bij den tegenwoordigen staat van ons weten de duidelijkheid van het beeld vermindert, wanneer wij trachten het geheele verschijnsel met behulp van dergelijke bewegingen te verklaren, dat is de oogenschijnlijk horizontale richting der strandlijnen op verschillende, al is het dan ook geenszins op alle plaatsen, zoowel van den westindischen als van den oostindischen Archipel. Nu is het echter bekend, dat het oog in dit opzicht zich zeer bedriegen kan, en metingen zijn nog nergens gedaan, terwijl het bovendien niet voldoende is, alleen vast

te stellen, dat de lijnen in kwestie evenwijdig aan den tegenwoordigen spiegel van den oceaan loopen; maar het is ook een vereischte, de strandlijnen in alle bochten rondom de eilanden heen na te gaan en zoodoende het gemeenschappelijke vlak, waarin zij liggen, op te zoeken. Eerst wanneer men bevindt, dat een dergelijk vlak evenwijdig aan het niveau der zee loopt, mag men van eene strandverschuiving spreken, die precies evenwijdig aan den waterspiegel heeft plaats gehad, en die alsdan inderdaad moeilijk uit eene verschuiving van de betreffende aardschol zou af te leiden zijn.

De mogelijkheid, dat veranderingen in den stand der zee er mede toe bijgedragen hebben, om het bedrag der negatieve strandverschuivingen te verhoogen, laat zich voorloopig wel niet van de hand wijzen, doch aan den anderen kant ontbreekt ons nog ieder houvast, om te beoordeelen, in hoeverre de Cordillere van Venezuela, de alluviale sedimenten van Suriname en de hooge gebergten der Groote Soenda-eilanden tot eene deformatie van het niveau der zee in positieven zin kunnen hebben meegewerkt. De hoofdoorzaak van de verplaatsing der kustlijn naar beneden is echter ontegenzeggelijk in verschuivingen van de aardschors en niet van de zee te zoeken, en vermoedelijk is het niet louter toeval, dat het grootste bedrag dezer verplaatsing aan den buitenkant van belangrijke zinkingsvelden van den Oceaan is gelegen. Het duidelijkst is dit in Oost-Indië, waar men het grootste bedrag der quartaire verheffing in het oostelijke gedeelte van den archipel aantreft, dus juist in die streek, welke men ook om andere redenen als de grens tusschen het aziatische en australische continent moet beschouwen. Hier wordt de labiele toestand der aardkorst het best kenbaar.

Rijzingen van het land, want daarvan mogen wij thans spreken, hebben echter in ons oost-indisch koloniaalrijk niet alleen in het quartaire tijdvak plaats gehad; ook in de periode,

die aan het bestaan van den mensch onmiddellijk voorafging, in het tertiair, verrezen reeds aanzienlijke gebergtemassa's uit den oceaan, ten einde de reeds aanwezige, oudere kernen dezer eilandengroep te vergrooten, en de fauna, die deze tertiaire afzettingen herbergen, heeft ons menig interessant feit doen kennen.

Een gedeelte van de soorten dezer vormingen leeft nog heden in de omringende zeeën, een ander gedeelte is uitgestorven, en eindelijk komen daarnaast vormen voor, die wel is waar als identisch met recente species moeten beschouwd worden en ook door den strengsten systematicus moeilijk hiervan gescheiden kunnen worden, maar die toch doorgaans weer zeer kleine afwijkingen van de levende vertegenwoordigers der betreffende soorten vertoonen. In deze variëteiten der voorwereld zien wij de voorouders der laatstgenoemde vormen; de soorten der hedendaagsche fauna zijn door verandering uit de fossiele ontstaan. En evenals in de bijzondere gevallen, zoo nemen wij ook in het algemeen waar, dat het karakter der oost-indische tertiairfauna zich zoo nauw mogelijk aansluit aan dat der indo-pacifieke dierenwereld, die op het oogenblik de naburige oceanen bewoont.

Reeds in den tijd van het jongere tertiaire tijdvak bestond er eene scheiding tusschen de Middellandsche Zee en den Indischen Oceaan, waardoor een vermenging der soorten van beide streken belet werd, en alle tot nu toe bekende feiten wijzen er op, dat de ontwikkeling der indo-pacifieke molluskenfauna reeds in het jongere tertiair in alle hoofdtrekken voltooid was. Dat geeft dan voor de genoemde periode eene soortgelijke verdeeling der watermassa's als in den tegenwoordigen tijd en vooral ook het heersohen van bijna dezelfde temperatuur in de zeeën aldaar. Op die wijze kon hier dan ook eene langzame en zeer geleidelijke verandering der fossiele fauna plaats hebben, zoodat men de bewijzen van de veranderlijkheid der soorten bij de studie van het oost-indische tertiair haast met de handen kan grijpen.

De sedimenten, die deze fauna bevatten, hebben nu eene zeer belangrijke opheffing ondergaan, want op Java vindt men meer dan 900, op Sumatra meer dan 1000 m. hoog afzettingen van den jongeren tertiairen tijd, en het dal van Benguet op Luzón, beroemd door zijn schoon landschap en door zijn zacht klimaat, werd reeds door Semper voor een oud atol gehouden, al ligt het ook bijna 4000 voet boven de zee. Het valt wel niet te betwijfelen, dat dergelijke geweldige opheffingen tijdelijke verbindingen tusschen de genoemde eilanden en het vaste land van Azië deden ontstaan, te minder omdat Sumatra, Java, Borneo en de Philippijnen op het oogenblik onderling en met Achter-Indië door eene zee verbonden zijn, die nergens meer dan 200 meter diepte bereikt.

Op die wijze konden ook de voorouders der hedendaagsche zoogdieren van den Archipel van uit het vasteland zich over de eilanden verspreiden; want hunne afstamming moet uit de beroemde sivalische fauna worden afgeleid, waarvan de overblijfselen in de Sivalikheuvelen, aan den zuidvoet van het Himalayagebergte, begraven liggen en waarvan de aanwezigheid ook in Tibet en China, in Voor- en Achter-Indië is aangetoond. Deze sivalische dierenwereld drong van hieruit naar Sumatra, Java, Borneo, de Philippijnen en Japan door, en het feit, dat men overblijfselen er van op de genoemde eilanden gevonden heeft, is reeds op zich zelf voldoende, om de vroegere landverbinding te bewijzen.

Onophoudelijk en met gelijkmatige tusschenpoozen, als ware het de polsslag van onze planeet, slaat de golf dof klotsend tegen de rotsachtige oevers van het land, met hoogopspattend schuim het gesteente belikkend, ten einde het te veranderen en te vernielen; onophoudelijk keert de door verdamping gevormde waterdamp als regen naar het land terug en verwekt daar beken en stroomen, die hunne dalen als diepe rimpels

in het gelaat der oude aarde griften; onophoudelijk verplaatst zich het verweerde en mechanisch verbrijzelde gesteentemateriaal der gebergten in den vorm van zand en slib naar de oceanen en vermindert zoodoende de hoogte der bergen; maar onophoudelijk krimpt ook de aarde onder krampachtige weeën ineen, om met titanische kracht weder op te bouwen, wat het water trachtte te vernielen en gelijk te maken.

Zoo is het relief van onze planeet aan voortdurende verandering onderhevig, en alleen in de voorstelling van een kind, wien zijn eigen leven nog een oneindig lange tijdsruimte toeschijnt, is de tegenwoordige toestand tot in eeuwigheid bestendig en onveranderlijk. Berg en dal hebben in den loop der geologische geschiedenis van onze planeet veelvuldige wisselingen ondergaan, evenzoo de uitbreiding der zeeën, die nu eens hier, dan daar het oppervlak der continenten overstroomden en daarop hunne sedimenten met de daarin opgesloten organische overblijfselen hebben afgezet. Maar niettegenstaande al deze schommelingen staken toch de hoofdmassa's der continenten sedert overoude tijden, zoover de geologische geschiedenis reikt, bestendig als gigantische voetstukken boven de diepe zeeën uit.

De zeeafzettingen, die later, na het terugtrekken der oceanen, op de continenten werden drooggelegd, hebben ons door hare versteende overblijfselen van dieren en planten de geschiedenis der organische wereld tot in onafzienbare tijden terug doen kennen. Talrijke fauna's en flora's zien wij voor ons geestelijk oog ontstaan en weer vergaan, en ieder opvolgende wereld van vormen, die de oudere verdrong, was in staat zich hooger en hooger te ontwikkelen.

Ten slotte verscheen de mensch, wien zijne eigen geschiedenis reeds zoo oud en eerwaardig toeschijnt, terwijl hij toch in vergelijking tot het verleden der aardgeschiedenis nauwelijks begonnen is te leven. Vanwaar hij kwam, weet niemand. Noch door bijzondere lichaamskracht noch door schoonheid munt hij

boven de overige levende wezens uit; maar de Geest maakte hem tot heerscher op aarde, en deze Geest deed als schoonste vrucht het bewustzijn van den plicht rijpen.

Hoe dieper de werkelijke beschaving gaat, des te dieper wortelt ook het plichtbesef, dat voor den rijperen leeftijd tot de reinste levensvreugde wordt, en indien men het zoover kon brengen, dat het bewustzijn daarvan in de breedere volkskringen doordrong, dan zouden wij spoedig in een ideaalstaat leven, waarin de mededinging naar de materiëele goederen des levens zonder uitingen van dierlijke brutaliteit plaats had. De ònmiddellijke taak der universiteit is de verspreiding van kennis en geestelijke beschaving; tot de middellijke, die vooral ook door hare leerlingen in breeden kring zal worden uitgeoefend, behoort niet in de laatste plaats de vorming van het volk.

Wanneer het ons gelukt, ook in dit opzicht door leiding tot de ontwikkeling der menschen mede te werken, dan zullen wij vermoedelijk nog menigen gelukkigen verjaardag van onze Alma Mater op deze plaats kunnen vieren. Moge deze wensch vervuld worden!

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1895—1896.

	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Totaal.	Bijzonderheden.
volledig onderwijs							
voor de 1e maal	20	74	34	18	17	163	onder deze ru-
„ „ 2e „	31	29	33	14	13	120	briek is in-
„ „ 3e „	19	46	42	12	12	131	geschreven 10
„ „ 4e „	5	42	39	9	7	102	Dames.
„ „ 5e „	12	24	30	13	8	87	
„ „ 6e „	4	24	34	3	2	67	
„ „ 7e „		16	44	3	5	68	
„ „ 8e „	1	7	21	2	2	33	
„ „ 9e „		2	16		1	19	
„ „ 10e „	1	5	13			19	
„ „ 11e „	1	2	5		1	9	
„ „ 12e „		2	3		1	6	
„ „ 13e „		1				1	
„ „ 15e „		1	1			2	
„ „ 17e „		1				1	
Totaal . . .	94	276	315	74	69	828	
vocr 2 lessen							
voor de 1e maal					1	1	onder deze ru-
„ „ 2e „				1	3	4	briek is in-
„ „ 3e „				1		1	geschreven 1
„ „ 4e „				3		3	Dame.
Totaal . . .				5	4	9	
voor 1 les							onder deze rubriek zijn in
voor de 1e maal			3	4	4	11	geschreven 7 Dames, waar-
„ „ 2e „					3	3	onder 1 Ame-
Totaal . . .			3	4	7	14	rikaansche.
Algemeen totaal . .	94	276	318	83	80	851	

UITSLAG DER EXAMENS.

	17 Sept. 1895—11 Juli 1896.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechten	71	45	26	
Doctoraal „ „ „ „	61	45	16	
Examen voor den Ind. Dienst	16	14	2	
Propaed.-Examen in de Geneeskunde	20	13	7	
Candidaats „ „ „ „	20	16	4	
Doctoraal „ „ „ „	36	24	12	
Candidaats „ „ „ Letteren	13	11	2	
Doctoraal „ „ „ „	7	7		
Candidaats „ „ „ Wis- en Natuurk.	5	5		
Doctoraal „ „ „ „ „ „	4	4		
Propaed. „ „ „ Godgeleerdheid	22	19	3	
Candidaats „ „ „ „ (1e Ged.)	24	21	3	
„ „ „ „ „ (2e Ged.)	13	13		
Doctoraal „ „ „ „	5	5		
Aanvullings „ „ „ Geologie	1	1		
„ „ „ „ Dier- en Delfstofk.	9	7	2	
Aanvullings-Examen en Theoretisch Apoth. Examen	3	3		
Theoretisch Apoth. Examen	1	1		
1e Natuurkundig Examen	27	26	1	
2e Natuurkundig Examen	31	20	11	
Theor. Geneeskundig Examen	33	16	16	1
Examen volgens Art. 86 Wet H. O.	1	1		
Totaal.	423	317	105	1

PROMOTIËN.

van 17 September 1895 tot 11 Juli 1896.

In de Geneeskunde.

1895.

14 October. Christiaan Frederik Eduard Praetorius, van Padang-Pandjang. Proefschrift: »Carcinoma uteri, beloop en behandeling."

30 October. Hector Jacob van der Wey, van Bolsward. (Met lof). Proefschrift: »Bijdrage tot de kennis der Leukaemie."

1896.

9 Januari. Donald Mac-Gillavry, van Enschedé. (Met lof). Proefschrift: »De Aetiologie en de pathogenese der congenitale hartgebreken."

4 Maart. Pierre Bernard van Loo, van Haarlem. Proefschrift: »De pathologische atresie van den graafschen follikel."

31 Maart. Herbert Johannes de Witt, van Moordrecht. Proefschrift: »Exostosen en tumoren der bekkenbeenderen."

17 April. Egbert Johan Wernhard Holleman, van Oisterwijk. (N. B.) Proefschrift: »Wervelverkrommingen bij Ischias."

23 April. François Dozy, van Deventer. Proefschrift: „Dystrophia Muscularis Progressiva."

7 Mei. Nicolaas Johannes Rooswinkel, van Sneek. Proefschrift: »Over tubo-uterine graviditeit.".

8 Mei. Jean Henri Simon Thomas, van Leiden. Proefschrift: »Bijdrage tot de operatieve behandeling der tuberculosis peritonei."

1896.

8 Mei. Pieter Cornelis Tobias van der Hoeven, van Brielle. Proefschrift: »De Aetiologie der eclampsie."

21 Mei. Albert Abraham Hijmans ven den Bergh, van Rotterdam. (Met lof). Proefschrift: »De giftigheid der urine en de leer der auto-intoxicatie."

10 Juli. Johannes Pieter van der Brugh, van Joure. Proefschrift: »Nieuwe metingen der interpleurale drukking."

10 Juli. Jan Egbert Gustaaf van Emden, van Paramaribo. (Met lof). »Bijdragen tot de kennis van het bloed."

In de Klassieke Letterkunde.

1895.

11 December. Otto Schreuders, van Noordwijk-Binnen. Proefschrift: »Observationes in P. Ovidii Nasonis ex Ponto libros I–III."

1896.

16 April. Johannes Hooykaas, van Schiedam. Proefschrift: »De Sophoclis Oedipode Coloneo."

20 Mei. Jean Louis Vernet Hartman, van 's Gravenhage. Proefschrift: Notae criticae ad Platonis de Republica libros I–V."

In de Nederlandsche Letterkunde.

1896.

15 Januari. Mejuffrouw Johanna Aleida Nijland, van Hoorn. (Met lof). Proefschrift: »Gedichten uit het Haagsche liederhandschrift, uitgegeven en toegelicht uit de middel Hoogduitsche lyriek."

1 Februari. Gerrit Jacob Boekenoogen, van Wormerveer. (Met lof). Proefschrift: »De Zaansche Volkstaal, Bijdrage tot de kennis van den wöordenschat in Noord-Holland." (Eerste Gedeelte).

20 Juni. Abraham Opprel, van Oud-Beierland. Proefschrift: »Het dialect van Oud-Beierland."

In de Semitische Letterkunde.

1896.

4 Juni. Arie Noordtzij, van Heerenveen. Proefschrift: Het Hebreeuwsche voorzetsel אֶל.

In de Godgeleerdheid.

1895.

18 December. Abraham Rutgers van der Loeff Azn., van 's Heerenberg. Proefschrift: »Bijdrage tot de kennis van Semietische Kosmogonieën."

1896.

28 Mei. Gerrit Tjalma, van Delfstrahuizen. (Publiek). Proefschrift: Philips van Marnix Heer van St. Aldegonde. (Historisch-dogmatisehe studie).

30 Mei. Cornelius Didericus Sax, van Utrecht. Proefschrift: »Carolus Niëllius."

In de Rechtswetenschap.

1895.

2 October. Johannes Jacobus Bergsma, van Besoyen. (N. B.) „Stellingen."

8 October. Frans Herman van der Willigen, van Rotterdam. „Stellingen."

22 October. Anton Johan van den Broek, van Zoetermeer. „Stellingen."

23 October. Louis Gustaaf Castens, van Banjoemaas. »Stellingen."

25 October. „Age Solco Miedema, van Sneek. Proefschrift: „Sneek en het Sneeker Stadsrecht."

31 October. Ferdinand Christiaan Boogaard, van Batavia. „Stellingen."

4 November. Marie Joseph Henri Hubert Paulussen, van Oud-Vroenhoven. »Stellingen."

11 November. Johannes Adrianus van Dijk Jr., van Leiden. „Stellingen."

1895.

12 November. Jan Bieruma Oosting, van Oranjewoud. „Stellingen."

29 November. Jan Foppe de Jong Posthumus, van Joure. „Stellingen."

6 December. Roelof Marius van Gellicum, van Deil. Proefschrift: »Historisch-Staatsrechterlijk onderzoek over het bestuur en beheer der Watergangen in de Geldersche Rivierpolderlanden."

10 December. Raymond Eugéne Tilman, van 's Hertogenbosch. „Stellingen."

13 December. Carel Jan Petrus van der Schalk, van Schiedam. »Stellingen."

13 December. Carel Hendrik Christiaan Flugi van Aspermont; van 's Gravenhage. „Stellingen."

16 December. Johannes Wolterbeek Muller, van Callantsoog. Proefschrift: »De phonograaf in het rechtsleven."

17 December. Charles Joseph Marie Ruys de Beerenbrouck, van Roermond. Proefschrift: „Het strafrecht in het oude Maastricht."

17 December. Johannes Plantenga, van Zutfen. Proefschrift: »De bewijskracht der akten van den Burgerlijken Stand."

18 December. Frans Beelaerts van Blokland, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Eenige beschouwingen over het tot standkomen van de rechtskracht van Verdragen."

19 December. Gerrit Jan Verburgt, van Zutfen. „Stellingen."

19 December. Matthias Wilhem Snoeck, van 's Hertogenbosch. »Stellingen".

19 December. Frans Sieuwerts, van Winkel. »Stellingen."

20 December. Joan Hendrik de Crane, van Warmond. »Stellingen."

20 December. Johannes Kist, van Amsterdam. Proefschrift: „Iets over de strafbaarheid der vrijwillig gestaakte poging."

20 December. Engbert Hendrik Philippus Boschloo, van Heerenveen. (Aengwirden). „Stellingen."

1896.

22 Januari. Willem Coops, van Dalfsen. „Stellingen."

3 Februari. Adriaan de Stoppelaar Fz., van Deventer. «Stellingen."

10 Februari. Cornelis Feith, van Amsterdam. Proefschrift: »Toezicht op de voedingsmiddelen."

14 Februari. Adriaan Tak van Poortvliet, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Het recht van koopvaardijschepen tot het voeren der Nederlandsche vlag."

18 Februari. Johannes Benedictus Kan Jz., van Nijmegen. (Met lof). Proefschrift: „De Comptabiliteit in het Staatsbestuur."

21 Februari. Martinus van Gelein Vitringa, van Arnhem. „Stellingen."

11 Maart. Gerrit Noorman, van Brummen. „Stellingen."

24 Maart. Johan Christiaan Frederik van Andel, van Zutphen. „Stellingen."

27 Maart. Laurentius Wilhelm Abraham Colombijn, van Dordrecht. Proefschrift: „Bijdrage tot de studie van het Contract van levensverzekering."

27 Maart. Frederik Sybrand Witteveen, van Metzlarvier. „Stellingen."

27 Maart. Johannes Cornelis Kakebeeke, van Goes. „Stellingen."

22 April. Jean Jacques van Konijnenburg, van 's Gravenhage. Proefschrift: „De door Mr. N. G. Pierson voorgestelde wijziging in de Wetgeving op de grondbelasting, voor zoover deze ongebouwde eigendommen betreft."

24 April. Willem Roosegaarde Bisschop, van Semarang. Proefschrift: De opkomst der Londensche Geldmarkt (1640—1826)".

27 April. Nicolas Gérard van Taack Tra Kranen, van 's Gravenhage. »Stellingen."

28 April. Jacob Willem Schorer, van Middelburg. „Stellingen."

6 Meï. Johannes Wilhelmus Marinus Götte van Delden, van Kampen. „Stellingen."

1896.

13 Mei. Charles Antoine Derx, van Soerakarta (Java). „Stellingen."

22 Mei. Bernard Limburg, van 's Gravenhage. »Stellingen."

12 Juni. Carel Gerrit Jan Bernard Henny, van Batavia. „Stellingen."

17 Juni. Herman Hendrik Cornelissen, van Deventer. „Stellingen."

19 Juni. Cornelis Beelaerts van Blokland, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Opmerkingen over het Begrootingsrecht van den Gemeenteraad, in verband met de bepaling van het aantal dienaren van Politie."

20 Juni. Mattheus Henrik van Oosterzee, van Noordwijk. »Stellingen."

22 Juni. Hinno Willem Jan Fockema, van Dockum. „Stellingen."

29 Juni. H. W. Hellema, van Buitenpost. »Stellingen."

30 Juni. Albertus van Harinxma thoe Slooten, van Beetsterzwaag. »Stellingen."

30 Juni. Alexande Arnould le Jeune, van Amsterdam. »Stellingen."

2 Juli. Govert George van der Hoeven, van Brielle. (Publiek). Proefschrift: »Beschouwingen over de uitvoering van de Artikelen 140 en 145 der Grondwet."

4 Juli. Jan Willem Dirk Francken, van Soerabaia. »Stellingen."

4 Juli. Jan de Raaydt, van 's Gravenhage. »Stellingen."

4 Juli. Jacobus Johannes van der Leeuw, van Rotterdam. »Stellingen."

6 Juli. Cornelis Hendrik Johan van Haeften, van Soerabaia. »Stellingen."

6 Juli. Pieter Leon van Meeuwen, van 's Hertogenbosch. Proefschrift: »Het eigendomsrecht op niet bevaarbare noch vlotbare rivieren."

1896.

7 Juli. Johannes Last, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Naar aanleiding van eenige vragen op 't stuk van schadevergoeding."

7 Juli. Onno Joost Quintus, van Groningen. »Stellingen."

7 Juli. Gustaaf Adolf van Emden, van Paramaribo. »Stellingen."

In de Staatswetenschap.

1895.

16 December. Johannes Wolterbeek Muller, van Callantsoog. »Stellingen".

1896.

7 Juli. Hendrik Jan Romeyn, van Delft. »Stellingen."

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO BATAVAE [1]).

Rect. Magn. Dr. K. MARTIN.

17 September 1895—15 September 1896.

1895.
Sept.

19. **Jean Jacob Corneille Eschauzier**, Amsterdam, 20, R.
» **Constant Balthasar Marie Grijseels**, Haarlem, 21, R.
» **Everhardus Cornelis Molsbergen**, Utrecht, 20, L.
» **Taco Bernhard Roerda**, Leiden, 21, L.
» **Johan August Heijse**, Zierikzee, 18, R.
» **Jan Jacob Veurman**, Steenwijkerwold, 20, R.
» **Frits Borst**, Maurik, 18, R.
» **Gerard Adrianus Johannes Timmers**, Schagen, 20, G.
» **Jacobus Franciscus de Ruyter de Wildt**, Herwijnen, 19, R.
» **Hugo Heuvelink**, Arnhem, 20, R.
» **Antony Verwey**, Deventer, 18, G.
» **Annee Leendert Erkelens**, Klaaswaal, 18, G.
» **Hendrik van Goudoever**, Oldemarkt, 18, R.
» **Anton van Lokhorst**, Naarden, 19, R.
» **Arnold Wijnoldy**, Vledder, 21, R.
» **Jan van den Hoek**, Vlissingen, 22, R.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **TH.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.

19. **Josephina Christina Anna Sterkman**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Daniël Wigbold van Heeckeren**, Bergum, 18, R.
» **Wouter van Rossem**, Rossum, 19, G.
» **Tocco Bernardus Evers**, Arnhem, 21, R.
» **Jan Bessem**, Kampen, 22, R.
» **Hector Livius Sixma van Heemstra**, Leeuwarden, 18, R.
» **Wichert Werff**, Kampen, 17, L.
» **Gerard Adriaan de Graag**, Gorinchem 19, R.
» **Ferdinand Gerhard Willem Jacob Backer**, Breda, 18, R.
» **Jan Siegenbeek van Heukelom**, Almelo, 18, WN.
» **Catharina Barbar Knebel**, Leiden, 18, G.
» **Hendrik Jacob Canter Visscher**, Bandong, 19, R.
» **Marcus Tjaard van Heloma**, Heerenveen, 18, R.
» **Pieter Hoogenraad**, Scheveningen, 23, WN.
» **Emile Charles Grivel**, Meester Cornelis, 18, R.
» **Henri Frederic Beot**, Maastricht, 18, L.
» **Adriaan Jacob Barnouw**, Amsterdam, 17, L.
» **Maarten Dirk Suringar**, Rotterdam, 20, R.
» **Oscor Emil van Eldik Thieme**, Passaroean, 18, G.
» **Bartholomeus Johannes Bijnen**, Breda, 19, G.
» **Wyncko Johannes Nijsingh**, Meppel, 20, R.
» **Tjardus Binnerts**, Heerenveen, 20, R.
» **Johan de Jong van Beek en Donk**, Helder, 22, R.
» **Harmannus Bosscher**, Wildervank, 20, L.
» **Hubertus Johannes Snel**, Gouda, 20, G.
» **Carl Eugenius Croes**, Padang Pandjang, 21, G.
» **Eduard Belinfante**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Carl Jeronimo de Vries**, Makasser, 20, R.
» **Gover Deketh**, Batavia, 19, R.
» **Jacob Moll van Charante**, Rotterdam, 18, WN.
» **Lous Gerard Nicolaas Bouricius**, Middelburg, 19, R.
» **Abraham Rutgers van der Loeff**, Burchem, 19, L.
» **Johannus Franciscus van Mens**, Breda, 21, G.
» **Reinhart van der Mey**, Leiden, 18, R.

20. **Jan ten Brink**, den Haag, 18, R.
» **Antonie van de Water**, Meerkerk, 19, L.

Sept.

20. **Jacobus Jan de Heer**, Rotterdam, 18, R.
» **Pieter Jacob Lodewijk Harting**, Dordrecht, 18 R.
» **Johan Wichers**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Hendrik Jan ten Bruggen Cate**, Ambt-Almelo, 19, R.
» **Johan Adriaan Molhuysen**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Willem Hendrik de Greve**, Utrecht, 18, R.
» **Claudius Henricus Ebbinge Wubben**, Staphorst, 21, L.
» **Vincent van Peski**, Katendrecht, 20, R.
» **Paulus van der Elst**, Dedemsvaart, 22, R.
» **Herman Karel Marie van Nispen tot Pannerden**, Zevenaar, 19, R.
» **Salomo Brandes**, Waddinxveen, 18, G.
» **Daniël Kleyn**, Potchefstroom, 22, R.
» **Eduard Bonn**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Cornelis van Everdingen**, Zoelmond, 20, R.
» **Frans Maurits Jaeger**, 's Gravenhage, 18, WN.
» **Willem Briët**, Houten, 19, G.
» **Frederik Justus Herbert Corvan**, 's Gravenhage, 17, R.
» **René Julius Jessurun**, Paramaribo, 19, R.
» **Johannes Gottlieb Veenenbos**, Hoorn, 19, G.
» **Willem Martinus Gottfried Schumann**, Grave, 18, R.
» **Marius Carpentier Alting**, Leiden, 18, R.
» **Johannes Adrianus Kok**, 's Gravenhage, 20, WN.
» **Cornelis Jacob Anton de Quay**, Boemi-Ajoe (bij Malang), 19, G.
» **Gerrit van Genderen Stort**, Palembang, 18, G.
» **Hendrik Jacobus Silvergieter Hoogstad**, Leeuwarden, 18, R.
» **Friedrich August Wilhelm Kröner**, Rotterdam, 17, G.
» **Giellaume Josephus Bernardus Alphonsus Janssens**, Tilburg, 19, G.
» **Johan Frederik Maas**, Rotterdam, 18, G.
» **Hidde Boltjes**, Grouw, 19, R.
» **Wilhelmus Maria Ignatius Borst Pauwels**, 's Gravenhage, 19, WN.
» **Judocus Hendrik Altona**, Rotterdam, 18, L.
» **Jacobus Paulus Sollewijn Gelpke**, Buitenzorg (Java), 20, G.
» **Suardus Ebbinge**, Kortezwaag, 20, G.
» **Antoine Louis**, Loenen a/d Vecht, 21, R.

21. **Corneille Jean Jacques Blussé**, Dordrecht, 20, R.
» **Hubertes Johannes Passtoors**, Eindhoven, 18, R.

Sept.
21. **Beije Klevit**, Den Bommel, 20, G.
» **Machiel Maurits Taytelboum**, Paramaribo, 25, R.
» **Gerardus Cornelis Johannes Varenkamp**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Samuel Henricus Coldewey**, Deventer, 20, R.
» **Huybert Nicolaas Kluyver**, Zaandam, 19, R.
» **Jacques van der Borg**, Rotterdam, 19, G.
» **Samuel Jacob Philip Regensburg**, Leiden, 19, G.
» **Jan Wilhelm Poort**, Assen, 19, Th.
» **Emmanuel Johannes van der Brugh**, 's Gravenhage, 18, Th.
» **Henri Gerard Willem Briedé**, 's Gravenhage, 19, Th.
» **Gerardus Oorthuys**, 's Heerabtskerke, 19, Th.
» **Maarten Rosbergen**, Boskoop, 21, Th.
» **Jules François Louis August de Jagher Jr.**, Gaast, 19, Th.
» **Willem Karel Christiaan Hage**, Wolfaartsdijk, 19, Th.
» **Hendrik Abraham Weststrate**, Groningen, 24, L.
23. **Willem van Ravesteyn**, Rotterdam, 18, L.
» **Edmund George de Wijs**, Groenloo, 26, R.
24. **Gerardus Albertus Bos**, Nieuwveen, 18, G.
» **Willem Ittmann**, Leiden, 18, WN.
» **Jacob Pieter Bruynzeel**, Rotterdam, 19, R.
» **Josephus Pieter van der Marel**, De Lier, 18, WN.
» **Arnold Hijman**, Schiedam, 18, R.
» **Reindert Jacobsen**, Rotterdam, 19, L.
» **Pieter Catharinus Johannes Albertus Boeles**, Assen, 21, R.
25. **Tonger de Haan**, Leeuwarden, 18, Th.
» **Walter Melville Patton**, Montreal (Cananda), 31, L.
» **Willem Anton Hoeffelman**, Paramaribo, 19, G.
26. **Daniël Plooy**, Schiedam, 18, Th.
» **Hermanus Smalbroek**, Rotterdam, 31, WN.
» **Paulns Antonius Maria Josephus Schols**, Maastricht, 19, G.
» **Jozef Johan Henri Klomp**, Vlissingen, 22, Th.
» **Sybrand Allard Waller Zeper**, Leeuwarden, 20, L.
» **Geertruida Sara Zeverijn**, Batavia, 21, L.
» **Willem Johan Lente**, 's Gravenhage, 21, Th.
27. **Kornelis Sneijders de Vogel Jr.**, Schiedam, 28, L.
» **Jean Marie Antoine Gevers Leuven**, 's Hertogenbosch, 24, G.

Sept.

27. **Cornelis Heemskerk**, Ter Aar, 28, Th.
28. **Henri Christiaan Wilhelmus Metz**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Henriëtte Wilhelmina van de Sande Bakhuyzen**, Delft, 23, L.

Oct.

1. **Cornelis Hendrik Ketner**, Rotterdam, 18, WN.
» **Mathilda Mijers**, Amsterdam, 20, WN.
» **Jan Hendrik Diderik Wagener**, Ambarawa, 18, WN.
3. **Ennius Harmen Bergsma**, Amsterdam, 24, R.
» **Dedde Bienze de Vries**, Giekerk, 19, Th.
» **Johannes Jukema**, Senbierum, 19, Th.
7. **Henri Hoeufft**, Brussel, 23, R.
» **Jacques Gartier Dikshoorn**, Leiden, 18, G.
» **Emma Koppeschaar**, Leiden, 19, WN.
8. **Henri Adriaan Johan van Wijhe**, Willemsoord, 18, Th.
» **Elias van den Broek**, Groote Lindt, 27, Th.
» **Willem Hendrik Teupken**, 's Gravenhage, 18, G.
10. **Hendrik Anthonie Otto Willem Geesink**, Leur (Etten en Leur), 29, R.
» **Jelte Swart**, Leeuwarden, 22, Th.
12. **Pieter de Loeze**, Zierikzee, 21, Th.
15. **Jan Albert Speltie**, Kampen, 24, WN.
16. **Jan Slot**, Twisk, 22, Th.
19. **Johanna Catharina Agatha van der Sande**, Arnhem, 33, WN.
» **Hugo George Alexander Broers**, Martapoera (Borneo), 22, R.
22. **Lucas Lubbertus Beekeringh van Loenen**, Westerbork (Drenthe), 25, R.
» **Emil Victor Schaefer**, Luxemburg, 19, Th.
» **Wilhelmus Joannes Franciscus Nuyens**, Zevenhoven, 20, G.
24. **Age Solco Miedema**, Sneek, 28, R.

Nov.

1. **Dirk Aart de Jong Jzn.**, Gouda, 30, G.
» **Petrus Hofstede de Groot**, Kampen, 25, R.
8. **Constant Louis van Delden**, Maarsen, 30, R.
» **Alfons Johan Driessen**, Padang, 25, R.
18. **Frederik Arnold Snellen**, Neede, 24, G.
26. **Johannes van den Brand**, Geervliet, 31, R.

Dec.

9. **Charles Adriaan van Ophuijsen**, Solok (Padangsche bovenlanden), 40, L.

Dec.
16. **Maurits Lansberg**, 's Gravenhage, 23, WN.
» **Elizabeth Maria Cornelia Maas**, Rotterdam, 20, WN.

1896.

Jan.
11. **Hendrik Jan de Groot**, Zwolle, 24, L.
» **Jacobus Henricus Kann**, 's Gravenhage, 23, L.
29. **Egbert Johan Dommering**, Groningen, 25, R.
» **Herman Gerard de Cock**, Utrecht, 24, R.

Febr.
2. **Maria Johanna Catharina Verbrugh**, Lohat, 19, G.
20. **Adriana Leendertz**, Medemblik, 25, G.

Maart.
16. **Laurentius Wilhelm Abraham Colombijn**, Dordrecht, 39, R.
» **Pieter Victor Sibinga**, Groningen, 25, R.
» **Peter Hubert Schneider**, Limburg, 26, R.
» **Heiliger Jacob Kerbert**, Haarlem, 22, WN.
» **Willem Jan Spaan**, Wilp (Gem. Voorst), 21, WN.
» **Franciscus Wilhelmus Snepvangers**, Vlissingen, 22, WN.
» **Egbert Diederik Kunst**, Stad-Almelo, 22, WN.

Mei.
7. **Nicolaas Johannes Rooswinkel**, Sneek, 30, G.

Juni.
6 **Ruth Putnam**, New-York, 36, L.

PRIJSVRAGEN,

DOOR

RECTOR EN SENAAT

DER

UNIVERSITEIT TE LEIDEN

den 1sten Mei 1896 uitgeschreven.

Overeenkomstig Art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs worden de Studenten aan de Nederlandsche Universiteiten uitgenoodigd hunne krachten te beproeven aan de behandeling van de navolgende onderwerpen, opgegeven door de

FACULTEIT VAN GENEESKUNDE.

I.

De Faculteit wenscht een experimenteel onderzoek naar de oorzaak der polyurie ten gevolge van uitzetting der pisblaas.

II.

De Faculteit verlangt een kritisch en experimenteel onderzoek naar de beteekenis van rietsuiker als voedingsmiddel voor den mensch.

FACULTEIT VAN WIS- EN NATUURKUNDE.

I.

De Faculteit verlangt op grond van microchemisch onderzoek van levend materiaal een beschrijving van de verspreiding over de verschillende weefsels in verschillende levensperioden, van belangrijke bestanddeelen, bijvoorbeeld alcaloïden, glucosiden, enzymen, bij minstens vijf plantensoorten, die nog niet in die richting onderzocht zijn, met een overzicht van de litteratuur over dit onderwerp.

II.

Voor het uitmeten der sterreplaatsen op photographische clichés zijn verschillende handelwijzen voorgesteld. Men verlangt een vergelijkend overzicht van die handelwijzen en van de daarbij gebruikte instrumenten, benevens de theorie van een dier instrumenten en de ontwikkeling der verschillende formules, waardoor op de eenvoudigste wijze uit de uitkomsten der metingen de middelbare rechte klimming en declinatie der hemellichten kunnen worden afgeleid.

FACULTEIT VAN LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

I.

Componantur quae propria habet dictio Thucydidea, ut inde fiat indicium de verbis quae in textu tradito exstant spuriis.

II.

Men verlangt eene kritiek van de verschillende theorieën omtrent het stamland der Indo-Germaansche volkenfamilie.

FACULTEIT VAN GODGELEERDHEID.

I.

Men geve een critisch overzicht van de voornaamste tot dusverre voorgeslagen verklaringen van de Artemis Ephesia, stelle haar verhouding, eenerzijds tot de kleinaziatische Moedergodin, anderzijds tot de helleensche Artemis in het licht, en trachte zoo tot haar oorspronkelijke beteekenis op te klimmen.

II.

Eene vergelijkende beschouwing van GREGORIUS DEN GROOTE en BERNARD VAN CLAIRVAUX.

FACULTEIT VAN RECHTSGELEERDHEID.

I.

De Faculteit verlangt eene uiteenzetting — met wetgeving en praktijk in Nederland en enkele andere Europeesche Staten tot grondslag — van rechtskarakter en rechtsgevolgen van door het openbaar gezag verleende vergunningen om een werk of onderneming ten dienste van het publiek tot stand te brengen en te exploiteeren.

II.

De Faculteit verlangt eene verhandeling over de kerkelijke gerechten en hunne rechtsmacht in de Noordelijke Nederlanden tot het einde der zestiende eeuw.

De vragen worden beantwoord in de taal, waarin ze gesteld zijn.

De antwoorden, geschreven met eene andere hand dan die van den auteur, worden vóór 1 Mei 1897 toegezonden aan den

Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met eene spreuk en gaan vergezeld van een verzegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat.

Op den derden Dinsdag van de maand September 1897 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de Faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

1896—1897

EN

VERSLAG OVER 1896—1897

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN — 1897.

INHOUD.

BIJLAGEN.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1896—1 Mei 1897.

LEIDEN, 19 Juni 1897.

Wij hebben de eer ingevolge Art. XII der Statuten U het verslag uit te brengen over den Staat van het Fonds en over onze verrichtingen, loopende van 1 Mei 1896 tot 1 Mei 1897.

Wij verheugen ons dat dit verslag gunstig mag zijn, zoowel wegens de aanwinst van nieuwe leden, als wijl wij herhaaldelijk in de gelegenheid werden gesteld om in overeenstemming met het doel der stichting den bloei der Akademische studiën te bevorderen.

Op den 13den Juni des vorigen jaars had de Algemeene Vergadering plaats in de Senaatskamer der Universiteit. Daarin werd de rekening en verantwoording van den Penningmeester goedgekeurd en het jaarverslag uitgebracht. Dit laatste is aan de leden rondgezonden.

Zooals wij boven reeds opmerkten is de aanwinst van nieuwe leden niet onaanzienlijk geweest, inzonderheid onder de Studenten, zoodat wij ons mogen vleien dat gaandeweg het meerendeel der aan deze Universiteit studeerenden tot onze leden zullen behooren. Aangezien het reeds gebleken is dat de meesten hunner, ook na hun vertrek van de Academie aan ons Fonds getrouw blijven, zoo kunnen wij in dit opzicht met eenig vertrouwen de toekomst van het Fonds tegemoet zien.

Toegetreden zijn:

1 Donateur	van	*f* 25.—	's jaars.
2 Begunstigers	»	» 10.—	»
2 »	»	» 5.—	»

5	leden van de vorige bladz.				
1	Begunstiger	van	*f* 4.—	's jaars.	
1	»	»	» 3.—	»	
17	»	»	» 2.50	»	
11	»	»	» 2.—	»	
77	»	»	» 1.—	»	
112	Leden				

allen Studenten, Hoogleeraren en Oud-studenten.

Het getal der leden bedroeg in het geheel:

Stichters	12	
Donateurs	29	die eene gift op eenmaal
Begunstigers	28	hebben geschonken.
Donateurs van *f* 25.— tot *f* 100.—	6	
Begunstigers » » 10.— » » 25.—	26	
» » » 5.— » » 10.—	52	
» » » 2.50 » » 5.—	144	
Leden die *f* 2.—, *f* 1.50 en *f* 1.— bijdragen	183	
In het geheel . .	480 leden.	

Daarvan hebben 12 bedankt, zijn 8 overleden, zoodat het aantal leden op 1 Mei 1897 bedraagt 460.

De inkomsten bedroegen:

Aan een gift van Prof. H. L. Drucker. . .	*f* 2151.20
» » » » een student	» 200.—
» jaarlijksche bijdragen van Donateurs en Begunstigers	» 1335.50
» bijdragen voor eenmaal	» 45.—
» renten	» 555.43
Batig slot op 1 Mei 1896	» 511.59⁵
	f 4798.72⁵

De uitgaven waren als volgt:

Aangekocht *f* 1200.— 3% Nationale schuld, kostende . .	*f* 1188.40	
Aan den Student in de geneeskunde L. P. J. de Does . .	» 100.—	
Aan den Privaat-Docent in de Romaansche talen Dr. Salverda de Grave te Apeldoorn voor reis- en verblijfkosten	» 250.—	
Aan den Privaat-Docent in de Oud-Semitische talen Dr. Eerdmans te Midwoud voor reis- en verblijfkosten	» 200.—	
Aan den Privaat-Docent in de Electro-Chemie Dr. W. Stortenbeker te Delft voor reis- en verblijfkosten	» 50.—	
Aan de Bibliotheek tot aankoop van geneeskundige boeken . .	» 125.—	
Aan de Bibliotheek tot aankoop van Chineesche geschriften . .	» 142.50	
Aan Prof. Holwerda voor den aankoop van modellen . . .	» 50.—	
Aan de Juridische faculteit tot aankoop van boeken . . .	» 1613.39^5	
Overige uitgaven (Jaarboek enz.)	» 435.73	
		f 4155.02^5
Zoodat het batig slot bedraagt		» 643.70
		f 4798.72^5

Aan den student in de geneeskunde L. P. J. de Does schonken wij opnieuw eene ondersteuning ter voortzetting zijner studiën (zie verslag 1894/95).

Van Prof. Drucker mochten wij opnieuw het geheele bedrag van zijne verlofsbezoldiging ontvangen, onder dezelfde voorwaarde, dat 3/4 daarvan ter beschikking van de Juridische faculteit gesteld zoude worden.

Door deze gift en die der vorige jaren is het kapitaal van ons Fonds met eene som van ongeveer ƒ 1850.00 vermeerderd, en heeft de Juridische Faculteit in de drie laatste jaren eene som van ƒ 5400.— kunnen besteden tot aankoop van Rechtskundige werken voor de Akademische Bibliotheek, waardoor eene hoogst belangrijke aanwinst voor de Juridische Studiën aan onze Universiteit is verkregen.

Prof. Drucker heeft onlangs zijn eervol ontslag als hoogleeraar aangevraagd en verkregen. Wij betuigen hem opnieuw onzen warmen dank voor hetgeen hij door zijne zoo milde beschikking ten gunste van het Fonds heeft verricht.

Van een student dezer Universiteit ontvingen wij als blijk van bijzondere ingenomenheid met onze instelling de aanzienlijke gift van ƒ 200.— hetgeen wij hier met hartelijken dank aan den gever vermelden.

Zooals in vorige Verslagen (1891—1894) is medegedeeld, heeft het fonds Dr. B. D. Eerdmans in staat gesteld om na zijne promotie in de Theologie zijne studiën in de Semitische talen aan onze Universiteit voort te zetten, en zich voor te bereiden tot de studie van het Assyrisch en de Arameesche dialecten. Daarna heeft Dr. Eerdmans zich gedurende twee jaren (daartoe door het Fonds-Vollenhoven in staat gesteld) aan de Universiteiten te Straatsburg, Leipzig en Heidelberg op die studie toegelegd onder de leiding van de Hoogleeraren Nöldeke, Zimmern, Socin en Steindorff, en te London in het Britisch Museum. In 't vorige jaar in Nederland teruggekeerd is hij in den cursus 1896/97 als Privaat-Docent in de Oud-Semitische talen aan onze Universiteit opgetreden, en geeft hij in de Arameesche dialecten en het Assyrisch drie collegies, welke

door een zestal toehoorders bezocht worden. Intusschen heeft Dr. Eerdmans het predikambt te Midwoud in Noord-Holland aangenomen, en geniet hij uit het Fonds eene toelage voor de kosten zijner wekelijksche reizen naar Leiden en zijn verblijf aldaar. Zoo is het dan door onzen steun mogelijk geworden, dat thans in een belangrijk en ten deele nieuw vak aan de Leidsche Universiteit onderwijs wordt gegeven.

Evenzoo is eene toelage voor reis- en verblijfkosten verstrekt aan den Privaat-Docent Dr. J. J. Salverda de Grave, te Apeldoorn, die in 1895/96 voor het eerst aan onze Universiteit eenen cursus van 2 uren 's weeks heeft gegeven in de Romaansche talen, met name de Oud-Fransche taal en hare letterkunde, welke door een twintigtal toehoorders is bijgewoond.

De belangstelling die aan dit onderwijs te beurt is gevallen, heeft den Heer Salverda de Grave bewogen, om zijne woonplaats naar Leiden over te brengen, en in den cursus 1896/97 zijne collegies tot drie uren uit te breiden, hetwelk door 15—20 toehoorders bezocht wordt.

Ten derde is eene vergoeding van reis- en verblijfkosten verleend aan Dr. W. Stortenbeker, leeraar in de Natuurwetenschappen aan het Gymnasium te Delft, die sinds het begin dezes jaars als Privaat-Docent in de Electro-Chemie werkzaam is, zoodat ook dit vak thans aan onze Universiteit vertegenwoordigd wordt. De hulpmiddelen voor dat onderwijs worden door het Anorganisch Scheikundig Laboratorium verstrekt, waar de Heer Stortenbeker aan een achttal candidaten in de Chemie collegie geeft.

Ten vierde hebben wij in het najaar van 1896 aan Prof. Holwerda op zijn verzoek eene toelage verstrekt voor den aankoop van eenige photographische vergrootingen en eenige houtmodellen ten behoeve van zijn onderwijs in de oude kunstgeschiedenis. Prof. Holwerda, in 1896 tot Hoogleeraar in de Archaeologie benoemd, en dus voor de eerste maal dit

collegie gevende, kon zijn onderwijs zonder deze hulpmiddelen niet voortzetten en had eerst voor 1897 het uitzicht, dat eene Regeeringstoelage voor zijn vak zoude verleend worden.

Aan de Universiteits-bibliotheek verleenden wij in twee gevallen onze hulp. De directeur riep die in bij gelegenheid van de verkooping der bibliotheken van wijlen de Amsterdamsche Hoogleeraren van der Meij en van Haren Noman. Voor de geschonken toelage werden voornamelijk obstetrische boeken aangekocht. In de tweede plaats werd ons gemeld dat de Hoogleeraar de Groot eene belangrijke verzameling Chineesche werken beschikbaar had, welke niet in den handel verkrijgbaar zijn, en door den Heer Oudendijk, Secretaris-tolk te Peking, met groote moeite verzameld waren. Zij bevatten eene reeks keizerlijke Edicten, welke een geheel uitmaken met de verzameling Chineesche keizerlijke besluiten, die de Bibliotheek reeds bezit. Wijlen Dr. du Rieu had zich voor den aankoop dezer belangrijke verzameling gewend tot het Departement van Koloniën, wijl de Bibliotheek die kosten uit de gewone toelage niet kon bestrijden. De Minister verklaarde zich bereid de helft der aankoopsom ten laste der Indische begrooting te brengen, indien de Bibliotheek de andere helft voor hare rekening nam. Aan het verzoek van den waarnemenden Directeur (den Heer Petit) om der Bibliotheek hierin onzen bijstand te verleenen, hebben wij gaarne voldaan, zoodat deze verzameling in het bezit der Bibliotheek is gekomen.

In onze Statuten worden als middelen, om den bloei der Universiteits-studiën te bevorderen, in de eerste plaats genoemd: het verbinden van jonge veelbelovende geleerden aan onze Universiteit, het geven van onderwijs in nieuwe studievakken, en het versterken der Universiteitsbibliotheek.

Uit het bovenvermelde is U gebleken, dat wij, zooveel de nog geringe middelen van het Fonds zulks toelieten, in dien geest met vrucht mochten werkzaam zijn.

De Studenten-Commissie voor het Fonds bestond dit jaar uit de Heeren Voorzitters der faculteiten en leden van het Bestuur van het Leidsche Studenten-corps, de Heeren:

W. D. van Leeuwen Boomkamp (Theol.),
I. Th. Endtz (Jur.),
C. E. Benjamins (Med.),
G. M. Rutten (Phil.) en
J. D. Rutgers van der Loeff (Litt.).

Door hun toedoen en inzonderheid door de medewerking van den Praeses Collegii van het Leidsche Studentencorps, den Heer N. R. Rutgers van der Loeff, zijn dit jaar ruim honderd studenten als lid toegetreden. Voor die medewerking stellen wij U voor hun onzen dank te betuigen.

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds

P. A. van der Lith, *Voorzitter.*
M. J. de Goeje.
C. P. Tiele.
T. Zaayer.
J. M. van Bemmelen, *Secretaris.*

LEIDEN, October 1897.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunnen steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wien gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor eenen donateur *f* 25.— of meer
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift voor eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—

Eenige inschrijvings-briefjes gaan hiernevens.

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering
J. M. VAN BEMMELEN,
Secretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1896—1 Mei 1897.

Alkmaar.

Dr. P. J. Hollman. ***Begunstiger.***

Almelo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. ***Beg.***

Dr. G. Postma. ***Beg.***

Amsterdam.

Dr. F. L. Abresch. ***Beg.***

Dr. J. P. Barnouw. ***Beg.***

Mr. E. H. Ph. Boschloo.

Mr. W. P. Dijkers. ***Beg.***

Mr. H. R. Goudsmit. ***Beg.***

Prof. Mr. L. de Hartog. ***Beg.***

Mr. J. B. F. v. Hasselt. ***Beg.***

Mr. Dr. J. C. G. Jonker. ***Beg.***

Mr. J. C. de Koning. ***Beg.***

Mr. P. W. de Koning. ***Beg.***

Ds. E. Laurillard. ***Beg.***

Mr. A. Lind. ***Beg.***

G. Rebel. ***Beg.***

Dr. C. C. Sepp. ***Donateur.***

Mr. G. J. Verburgt. ***Beg.***

Mr. J. Wiarda. ***Beg.***

Arnhem.

Dr. W. v. Bommel v. Vloten. ***Beg.***

N. Fockema.

Dr. F. Goslings. ***Beg.***

Mr. H. L. Hemsingh. ***Beg.***

Mr. D. J. Mom Visch. ***Beg.***

Assen.

Mr. R. A. Fockema. ***Beg.***

Mr. H. Pelinck. ***Beg.***

Balk.

Dr. J. C. Tromp. ***Beg.***

Beverwijk.

C. Schuit. ***Beg.***

Delft.

J. T. Bijl. ***Beg.***

Dr. R. Sissingh. ***Beg.***

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. ***Beg.***

Dordrecht.

Dr. F. Delhez. ***Beg.***

Dr. H. J. de Graaf. ***Beg.***

J. H. Lebret. ***Donateur.***

M. C. Lebret. ***Stichter.***

Mr. J. C. Overvoorde. ***Beg.***

Mr. J. Salomonson. ***Beg.***

Drunen.

Dr. A. W. A. van Seters.

Epe.

Dr. J. A. Prins. ***Beg.***

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeyer. ***Beg.***

Fijnaart.

Dr. A. Heller. ***Beg.***

Gaasterland.

Jhr. Mr. J. H. F. K. v. Swinderen. *Donat.*

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg.*

's Gravenhage.

G. Aalbertsberg.

J. Alma.

Dr. J. F. v. Bemmelen. *Beg.*

E. Borret.

M. S. Borst Pauwels.

A. J. v. d. Broek. *Beg.*

Mr. C. J. E. Graaf v. Bylandt. *Donateur.*

A. Carrière.

Dr. P. J. Dekkers. *Beg.*

Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié. *Don.*

Mr. J. S. D. van Doorn. *Donateur.*

M. J. Duparc. *Beg.*

Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*

Dr. J. G. J. Evers.

Mr. C. Fock. *Beg.*

Dr. A. A. Fokker.

Mr. B. Formyne. *Beg.*

W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*

Dr. J. L. V. Hartman. *Beg.*

H. A. Hoeffelman. *Beg.*

K. G. A. Hordijk.

H. M. Hijmans. *Beg.*

J. W. Jaeger. *Beg.*

Dr. J. de Jong. *Beg.*

Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*

A. Kruijt. *Beg.*

Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*

Dr. W. van Loghem. *Beg.*

Dr. P. C. Margadant. *Beg.*

A. M. Mertens.

D. L. W. v. Mierop. *Beg.*

Mr. C. L. Modderman. *Beg.*

Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*

E. D. van Oort. *Beg.*

Mr. N. G. Pierson. *Donateur.*

Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*

Mr. M. de Pinto. *Beg.*

Mej. J. C. A. v. d. Sande.

Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Donateur.*

H. W. C. Soeterik.

Mr. O. W. Star Numan. *Stichter.*

W. R. M. Veenstra.

A. M. Venker.

Mr. J. D. Verbroek.

C. van Vollenhoven. *Beg.*

Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*

Mr. G. de Vries. *Donateur.*

C. A. H. Weyer.

H. T. Wolfson.

J. Wolterbeek Muller. *Beg.*

L. Ph. J. Wüppermann. *Beg.*

Jhr. Mr. H. v. d. Wyck. *Beg.*

A. J. S. IJssel de Schepper. *Beg.*

G. J. Zaalberg van Zelst.

Groningen.

Prof. Dr. A. G. van Hamel. *Donateur.*

Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*

Mr. H. Krabbe. *Beg.*

Haarlem.

Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*

Dr. H. van Erp. *Beg.*

Mr. H. M. S. Francken. *Donateur.*

G. H. Möller.

H. Over.

J. C. Tadema. *Beg.*

Dr. E. van der Ven. *Beg.*

Harderwijk.

Dr. B. H. Carp. *Beg.*

Heemstede.

Jhr. P. J. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Heerenveen.

Dr. J. Woltman. *Beg.*

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*

Jhr. Mr. P. M. F. v. Meeuwen. *Donateur.*

Katwijk a d. Rijn.

L. P. H. Phlippeau. *Beg.*

S. A. Waller Zeper.

Koudekerke.

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*

Jhr. Mr. F. J. J. v. Eysinga. *Donateur.*

Mr. B. Th Baron v. Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*

Leiden.

C. Ph. F. Abbing.

M. Alvarez Correa.

Prof. Mr. C. Asser. *Beg.*

F. G. W. J. Backer.

S. R. Bakker.

A. J. Barnouw.

O. S. Bastiaans.

C. H. Beekhuis. *Beg.*

C. C. Beelaerts.

F. W. A. Beelaerts v. Blokland.

Prof. Dr. J. M. v. Bemmelen. *Beg.*

C. E Benjamins. *Beg.*

Joh. de Bergh. *Beg.*

J. H. Beucker Andreae.

Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*

Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg.*

D. v. Blom.

C. J. J. Blussé.

M. Boekwijt.

H. F. de Boer.

Prof. G. J. P. J. Bolland.

H. Boltjes.

Prof. Mr. R. v. Boneval Faure. *Donateur.*

F. C. Boogaard.

H. F. Boot.

H. W. Borel.

H. A. Bos.

C. W. Th. v. d. Brandhof.

M. I. B. Bruining.

R. R. de Bruyn.

J P. Bruynzeel.

H. Burgerhout. *Beg.*

A. B. Bijnen.

O. Cahen.

J. Coert.

D. H. Coldewey.

J. P. Coops.

F. Couvée.

G. J. M. Couvée. *Beg.*

Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*

Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*

J. C. Diehl.

Dispuutgezelschap „Humbolt". *Beg.*

H. A. van Doorn.

G. C. A. van Dorp. *Beg.*

J. Draaijer.

J. H. Drielsma.

Prof. Mr. H. L. Drucker. *Stichter en Donateur.*

Joh. Duyster.

J. v. Duyvenbooden.

A. v. Eldik Bzn.

D. Ellis van Raalte.

J. A. M. O. v. Embden.

W. J. M. v. Eijsinga.

Mr. I. Th. Endtz. *Beg.*

J. J. van Eck.

D. J. Fangman. *Beg.*

Van der Feltz.

B. J. Ferf. *Beg.*

J. C. Filedt Kok. *Beg.*

Prof. Mr. S. J. Fockema Andraae. *Stichter.*

C. J. J. Fokker. *Beg.*

J. S. L. Frantzmann.

Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*

Mr. J. van Gelein Vitringa.

J. R. van Geuns. *Beg.*

J. W. de Goeje. *Beg.*

Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg.*

C. S. Gorsira.

E. W. Goteling Vinnis.

H. van Goudoever.
G. Gouda Quint. *Beg.*
W. H de Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
Prof Dr. J. H. Gunning. *Beg.*
W. K. de Haas.
C. H. J. van Haeften.
Ph. M. v. d. Haer.
J. P. L. Hagen.
M. J. P. D. v. Harinxma thoe Slooten.
Ch. M. A. Hartman, Civ. Ing. *Beg.*
H. A. Hartogh.
Jan Havelaar.
Johan Havelaar. *Beg.*
D. W. v. Heeckeren. *Beg.*
M. F. van Heloma.
A. Hendriks. *Beg.*
A. v. Hengel.
Dr. D. C. Hesseling. *Beg.*
J. Heyse.
W. Hoeffelman.
L. Hoekstra.
Mr. G. G. v. d. Hoeven. *Beg.*
Prof. Dr. C. K. Hoffmann. *Beg.*
C. E. Hooykaas.
J. Houwink.
D. P. Hoyer. *Beg.*
E. H. Hijmans. *Beg.*
C. J. A. v. Iterson.
F. H. G. v. Iterson.
F. D. Jansen.
H. F. W. Jeltes.
I. Joëls. *Beg.*
N. A. de Joncheere
D. K. G. de Jong.
L. E. de Jong.
B. de Jonge. *Beg.*
G. H. Kaiser.
W. F. Kaiser PJzn.
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
B. J. Kanis.
Dr. C. J. van Ketwich. *Donateur.*
J. D. v. Ketwich Verschuur.
J. C. Kielstra.
Dr. E. A. Klobbie.
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Prof. J. C. Kluyver. *Beg.*
A. Knottenbelt. *Beg.*
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
J. A. N. Knuttel.
A. A. Kool.
Prof. Dr. W. Koster, Gzn. *Beg.*
Abr. Kuenen. *Beg.*
J. W. Kuipers.
A. B. v. d. Laan.
Dr. L. J. Lans.
W. D. v. Leeuwen Boomkamp. *Beg.*
Mejuffrouw E. J. Liebert. *Beg.*
Prof. Mr. P. A. v. d. Lith. *Stichter.*
A. A. Loopuyt. *Beg.*
P. C. Loopuit.
Prof. Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
C. Lumkeman. *Beg.*
M. W. Marsman. *Beg.*
I. G. Meilink.
W. Middelberg.
A. Moens.
G. H. Moll v. Charante.
J. Moll v. Charante. *Beg.*
E. P. de Monchy.
G. J. J. de Mooi.
P. Mulder.
Dr. J. W. Muller. *Beg.*
Th. Muller Massis.
D. Neurdenburg. *Beg.*
C. C. D. Nierstrasz.
F. L. M. v. Nispen tot Pannerden.
C. Noé.
W. J. F. Nuyens.
J. Nijsingh.
W J. Nijsingh.

H. K. Offerhaus.
A. H. Oort. *Beg.*
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
C. Oorthuys.
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
M. W. F. v. Panhuys.
J. A. N. Patijn. *Beg.*
S. R. Th. Philippi. *Beg.*
B. P. B. Plantenga *Beg.*
H. J. M. Plantenga.
L. Polak Daniels. *Beg.*
H. Polvliet.
H. P. van Praag. *Beg.*
H. W. Pruissen.
F. W. Pijnacker Hordijk.
S. J. Ph. Regensburg. *Beg.*
A. C. de Regt.
A. v. Riessen.
A. Ripperda Wierdsma.
A. J. van Royen.
L. v. Römer.
T. B. Roorda. *Beg.*
W. J. Roozeboom.
P. H. Rosenstein. *Beg.*
C. D. van Rossem. *Beg.*
A. Rutgers v. d. Loeff.
B. W. Rutgers v. d. Loeff.
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
N. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
G. M. Rutten. *Beg.*
G. J. Sala.
M. E. Salomons.
A. v. d Sande Bakhuizen.
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof. Dr. H. G. v. d. Sande Bakhuyzen. *Don.*
Mr. C. J. P. v. d. Schalk. *Beg.*
Mr. C. G. Schattenkerk.
J. H. v. Schermbeek.
L van Scherpenzeel.
L. T. C. Schey.
Prof. Dr. G. Schlegel. *Beg.*
Dr. J. D. E. Schmeltz. *Beg.*
R. Scholten. *Beg.*
M. J. T. Schönfeld. *Beg.*
A. F. Schoorel.
J. C. Schorer.
J. G. Schorer.
J. W. Schorer.
G. J. Schoute. *Beg.*
Mr. A. F. V. Sickenga.
Prof. D. E. Siegenbeek v. Heukelom. *Don.*
J. Siegenbeek v. Heukelom.
E. H. Sikkes.
H. L. Sixma v. Heemstra.
J. L. Sölner.
B. F. Struby.
Leidsche Studentencorps. *Stichter.*
Prof. Dr. W. F. R. Suringar. *Donateur.*
Prof. Dr. C. P. Tiele.
C. M. Timan Stegeman.
C. Tirion.
H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Mr. W. A. v. Traa.
Prof. Dr. I. Veit. *Beg.*
Th. W. v. d. Velde.
H. Venema.
J. Verbeek.
H. D. Verdam. *Beg.*
H. Ver Loren. *Beg.*
W. A. Vermaas. *Beg.*
J. J. Vinkensteyn.
Prof. Mr. W. v. d. Vlugt. *Beg.*
J. A. Vollgraff.
Mr. H. Vos. *Beg.*
A. C. Vreede Jr. *Beg.*
A. G. Vreede.
H. N. v. Walree.
G. M. Wesenhagen.
A. W. Wichers.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
F. W. Wissel.

E. B. F. F. Wittert v. Hoogland.
Mr. H. N. Wouda. *Beg.*
W. Wybrands.
H. C. v. d. Wyck. *Beg.*
Prof. Dr. H. P. Wijsman. *Beg.*
A. L. Zaalberg. *Beg.*
C. Zaayer. *Beg.*
J. H. Zaayer. *Beg.*
Prof. Dr. T. Zaaijer. *Beg.*
N. J. Zebinden Baggerman.

Middelburg.

Jhr. Mr. E. A. O. de Casembroot. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*

Moordrecht.

D. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg.*

Muiden.

Dr. J. C. A. Simon Thomas.

Noordwijk.

J. E. Tulleken.

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. W. J. Kolff. *Beg.*
J. de Raaydt. *Beg.*
G. Visser.
J. A. Visser. *Beg.*

Oenkerk.

Dr. J. E. van Iterson. *Beg.*

Oosterbeek.

Prof. J. Lebret. *Stichter.*
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Rolde.

J. H. de Roode. *Beg.*

Rotterdam.

Mr. J. L. v. Aalten Jr. *Beg.*
Mr. G. H. M. Delprat. *Beg.*
Dr. R. H. v. Dorsten. *Beg.*
J. van Hoboken. *Beg.*
Dr. J. v. d. Hoeven. *Beg.*
Dr. J. H. Kern. *Beg.*
Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*
A. F. Leeman.
Mr. W. L. v. Luyken Glashorst. *Beg.*
Dr. G. Pekelharing. *Beg.*
Mr L. J. P. Plemp v. Duiveland. *Beg.*
Mr. J. C. Reepmaker. *Donateur.*
Mr. R. F. Reudler. *Beg.*
Mr. J. Rombach. *Beg.*
P. Stoutenbeek. *Beg.*
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
Dr. J. Zaaijer Az. *Beg.*
A. van Zanten. *Beg.*

Schagen.

Jhr. Mr. D. van Foreest. *Beg.*

Scheveningen.

A. J. M. Rademaker.

Schiedam.

Dr. W. A. Lehman de Lehnsfeld. *Stichter.*
Dr. C. J. Vinkesteijn. *Beg.*

Schoonhoven.

Dr. J. A. Gallandet Huet. *Beg.*

Steenwijk.

Mr. Cosman Keyzer.

Tiel.

Dr. C. W. Bollaan. *Beg.*
Mr. T. Bovy. *Beg.*
Dr. Drost Jr.
Mr. R. M. v. Gellicum. *Beg.*
Mr. v. Heumen. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg*
Mr. W. A. v. Lith de Jeude. *Beg.*
Mr. N. J. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. G. H. Murman. *Beg.*
Mr. L. J. H. Philips. *Beg.*
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*
Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
Dr. W. van Bemmelen.
F. L. Bergansius. *Beg.*

J. van Binsbergen.
Dr. J. W. Doyer Jr. *Beg.*
C. Dyxhoorn. *Beg.*
Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Donateur.*
J. W. Hoeffelman. *Beg.*
Dr. L. J. Morell. *Beg.*

Velp.

Dr. G. Fabius. *Beg.*
Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink, *Beg.*
Dr. J. D. J. Moorrees. *Beg.*

Voorschoten.

Dr. W. E. H. v. d. Horn v. d. Bos. *Donateur.*

Waddingsveen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Wageningen.

Mr. G. J. Grashuis. *Beg.*

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

Winterswijk.

H. W. Roelvink. *Beg.*

Wijhe.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

de Wijk (Dr.)

J. Bruins Slot. *Beg.*

Zierikzee.

U. H. E. Huber Noodt.

Zutfen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*

Zwolle.

Mr. C. Baron de Vos van Steenwijk. *Donateur.*

Mr. J. A. F. Baron de Vos van Steenwijk van Essen. *Donateur.*

Berlijn.

Jhr. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan *Beg.*

Brussel.

Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Donateur.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. v. Uije Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay van Ophemert. (Lord Reay). *Stichter.*

Pretoria.

Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff. *Beg.*

Java.

Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*
Mr. A. Braat. *Beg.*

Bankalan (Sum.)

Mr. H. N. Kiliaan. *Beg.*

Bantam.

J. H. Ziesel. *Beg.*

Batavia.

Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*
Mr. G. W. Uhlenbeck. *Beg.*
Mr. Ed. H. Winckelman. *Beg.*
Mr. H. Zaalberg. *Beg.*
Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*
Mr. J. Gerretzen. *Beg.*

Buitenzorg.

Dr. J. v. Breda de Haan. *Beg.*
Dr. P. van Romburgh. *Beg.*

Soerabaia.

Dr. F. Wydenes Spaans. *Beg.*
Mr. D. Mounier. *Donateur.*
Mr. J. J. v. Troostenburg de Bruyn. *Beg.*
Mr. W. Birnie. *Beg.*

NIEUW TOEGETREDEN ALS LID.

A. M. V. van Aardenne.
Mej. E. van Aken. *Beg.*
D. Albers.
A. E. van Arkel.
C. C. F. van Baak.
C. Bakker.
F. J. Borst.
A. K. Bosman.
E. G. S. Bourlier.
E. J. Brand Landschot.
H. Bremekamp.
P. E. Briët.
G. G. van Buttingha Wichers.
B. J. J. C. Bijleveld.
J. J. Comerell.
J. B. Crol.
L. Ph. Denekamp.
G. J. A. M. van Ditzhuyzen.
B. H. Drijber.
J. A. van Dijk.
J. E. Edie. *Beg.*
E. L. Elias.
O. Elias.
J. Eltzbacher.
J. F. S. Esser.
W. F. van Everdingen.
G. H. Fabuis. *Beg.*
J. Fontein.
F. H. Gerritzen.
Th. C. Gonsalves.
E. H. de Graag.
A. de Haan.
Ch. Hagen.
H. Hamilton of Silverton Hill Jr.
A. W. Hartman.
F. C. Hartwig.
K. T. Haverkorn v. Rijsewijk. *Beg.*
A. G. Heineken.
G. J. Henny. *Beg.*
M. C. Henriquez.
H. P. Hermans.
H. J. F. Heyman.
J. J. van den Hoek.
Mej. M. Hoekstra. *Beg.*
J. I. C. D. van Hoevell.
H. van der Hoeven Jr.
J. Hoogkamer.
J. H. F. E. van Hunsel.
J. G. Huyser.
G. J. Huyser.
E. Hijmans.
A. van Iterson.
D. J. Jongeneel.
G. G. van der Kaaden.
J. C. Kars.
H. A. E. Kempe.
E. van Ketwich Verschuur.
N. C. Kist.
D. A. Kley.
H. W. E. Klomp.
Mej. J. G. Klomp. *Beg.*
J. L. P. H. Knoppert.
H. W. Köhler.
C. Th. Krabbe.
K. K. Douw van der Krap.
P. Kremer.

J. A. van Krieken.
H. Kronenberg.
J. G. Kruijs.
J. F. O. Lange.
J. Lankhout.
R. G. Leegstra.
B. C. van der Linden.
F. J. Lisman.
Alb. Maas.
Ph. K. Maier.
H. J. F. Maijer.
P. W. Meihuizen. *Beg.*
P. J. Molenaar.
Th. G. F. I. Mollinger.
N. C. Mulder.
H. G. A. Obreen.
R. Oort. *Beg.*
P. C. Peltenburg.
E. Pino.
J. Pot. *Beg.*
G. A. J. Quant.
W. D. van Renesse.
J. J. Reijst.
J. F. van Royen.
G. J. E. Ruysch.
H. J. Santman.
A. Seret.
J. A. P. W. Slicher van Bath.
C. J. Tetterode. *Beg.*
A. van Traa.
A. C. van Trigt.
F. J. van Tubergen.
B. Vaandrager.
J. W. van der Valk. Jr.
A. J. T. de Van. *Beg.*
J. A. van de Ven. *Beg.*
L. Th. Verscheure.
J. F. Versteeven, Jr.
J. van Vliet.
A. Winter.
M. J. Wolff.
H. W. Woudstra.
Mej. P. van Wijngaarden. *Beg.*
J. W. Zaalberg.

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1897—98.

College van Curatoren.

Mr. C. FOCK (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21).
Tot Voorzitter benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78.

Mr. O. W. STAR NUMAN (benoemd bij besluit van 28 September 1888 n°. 9).

Mr. C. J. E. GRAAF VAN BIJLANDT (benoemd bij besluit van 19 Januari 1891 n°. 27).

Mr. F. WAS (benoemd bij besluit van 14 Maart 1894 n°. 3).

Mr. P. R. FEITH (benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78).

Mr. J. E. BODDAERT, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: TH. H. MAC GILLAVRY.

Assessoren: C. P. TIELE, P. A. VAN DER LITH, K. MARTIN, A. C. VREEDE.

Secretaris van den Senaat: P. J. COSIJN.

Archivaris van den Senaat: P. L. MULLER.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: H. OORT.
Secretaris: P. J. BLOK.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: W. C. VAN MANEN.
Secretaris: W. H. KOSTERS.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: J. OPPENHEIM.
Secretaris: P. A. TICHELAAR.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: J. E. van ITERSON JAz.
Secretaris: W. NOLEN.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: H. G. VAN DE SANDE BAKHUIJZEN.
Secretaris: J. C. KLUYVER.

Studiejaar 1896—97.

HOOGLEERAREN [1])

Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. L. RIJKE (21 September 1845). *Emeritus* 19 September 1882.
De plantkunde: W. F. R. SURINGAR (14 November 1857).

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De wiskunde; analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. van Geer (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. van Bemmelen (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: C. K. Hoffmann (14 Januari 1875).

De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. Martin (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. Lorentz (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. Kamerlingh Onnes (11 November 1882).

De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. Wijsman (18 Maart 1891).

De wiskunde; hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. Kluyver (28 September 1892).

De sterrenkunde: E. F. van de Sande Bakhuizen, Privaat-docent (1880).

De wiskunde: P. Molenbroek, Privaat-docent (1893).

De natuurkunde: L. H. Siertsema, Privaat-docent (1893).

De wis- en natuurkunde: P. Zeeman, Privaat-docent (1894).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. Pijnappel (1 October 1877). *Emeritus* 17 September 1889.

R. Fruin (1 Juli 1860). *Emeritus* 18 September 1894.

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. H. C. Kern (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. de Goeje (6 October 1866).

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. Oort (10 December 1875).

De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. Cosijn (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. Schlegel (27 October 1877).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. Muller (19 December 1883).

De Nederlandsche Letterkunde, geschiedenis; aesthetische critiek: J. ten Brink (11 Juni 1884).

De Grieksche taal- en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: J. van Leeuwen Jz. (15 September 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden; daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. Hartman (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. Verdam (21 October 1891).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: J. J. M. de Groot (9 December 1891).

De Nederlandsche Geschiedenis: P. J. Blok (6 October 1894).

Archaeologie en Oude Geschiedenis: A. E. J. Holwerda (29 April 1896).

Het Soendaneesch; het Bataksch: G. Grashuis, Lector (1 October 1877).

De Perzische en Turksche talen: H. D. van Gelder, Lector (29 Juli 1890).
Het Maleisch: H. C. Klinkert, Lector (24 Dec. 1890).

Middeneeuwsch en Nieuw-Grieksch: D. C. Hesseling, Privaat-docent (27 April 1893).
Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. Salverda de Grave Privaat-docent (19 Februari 1895).
Syrisch en Assyrisch: B. D. Eerdmans (29 September 1896).

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. J. Prins (7 December 1855). *Emeritus* 15 September 1885.
De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: C. P. Tiele (1 October 1877).
De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken godsdienst: J. G. R. Acquoy (7 December 1881).
De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: W. C. van Manen (23 September 1885).
De encyclopaedie der Godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedenkunde: J. H. Gunning (21 September 1889).
De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlitische letterkunde; de uitlegging van het oude Testament: W. H. Kosters (4 Mei 1892).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis; S. J. Fockema Andreæ (1 October 1877).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. van der Lith (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. van der Hoeven (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. van der Vlugt (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk* de staatkundige geschiedenis: H. B. Greven (4 Februari 1880).

H. L. Drucker (28 Oct. 1889). Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal sinds 1894.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: C. Asser (19 October 1892).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. Oppenheim (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. Tichelaar, Lector (4 Juli 1894).

Faculteit der Geneeskunde.

D. Doyer (2 October 1869). *Emeritus* 16 December 1895.

De ontleedkunde: T. Zaayer (10 Maart 1866).

De geneeskunde: S. S. Rosenstein (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de gezondheidsleer; de geneeskundige politie: Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877).

De heelkunde: J. E. van Iterson J.Az. (26 Februari 1879).

De physiologie en weefselleer: W. Einthoven (24 Februari 1886).

De ziektekundige ontleedkunde; de gerechtelijke geneeskunde: D. E. Siegenbeek van Heukelom (21 Februari 1888).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: W. Nolen (4 Februari 1891).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: W. Koster Gzn. (25 Maart 1896).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: J. Veit (3 Juni 1896).

De laryngologie en rhinologie: A. Nijkamp, Privaat-docent (1888).

De cytologie: M. C. Dekhuizen, Privaat-docent (1890).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminaarium der Remonstrantsche Broederschap.

C. P. Tiele (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. Gooszen (27 Mei 1878).

J. Offerhaus Lzn. (26 April 1882).

Pedellen der Universiteit.

P. J. Oostveen (1 November 1872).

F. A. Dee (1 April 1874).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. W. N. Du Rieu, *Bibliothecaris*, vervangen door Dr. S. G. de Vries.

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. S. G. de Vries, *Conservator voor de handschriften*, vervangen door Dr. P. C. Molhuysen.

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. G. van Vloten, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. J. G. R. Acquoy, *Emeritus*, vervangen door Prof. P. L. Muller,

Prof. R. Fruin, *Curatoren.*

Akademisch Ziekenhuis.

R. Moquette, *Directeur.*

J. G. Moquette-Jonquière, *Directrice.*

H. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afd. heelkunde voor mannen.

Dr. M. Rutgers, Arts, uitwonend.

Afd. heelkunde voor vrouwen.

G. N. de Voogt, Arts, vervangen door J. L. Goemans, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. J. C. J. Bierens de Haan, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen

C. Mouton, Arts, vervangen door B. P. B. Plantenga, Arts.

Afd. Verloskunde.

Dr. J. D. Doorman, Arts, uitwonend.

H. B. Semmelink, Arts.

Afd. Oogkunde en oorheelkunde.

Dr. C. S. Lechner, Arts.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

J. C. Rinner, *Hulp-Apotheker.*

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhave.

Prof. Th. H. Mac Gillavry, *Directeur.*
Prof. D. E. Siegenbeek van Heukelom.

Afd. Pathologische Anatomie.

W. A. Kuenen, Sem. Arts.

Afd. Algemeene Pathologie en Hygiene.

N. L. Schoorel, Arts, vervangen door Dr. J. E. G. van Emden, Arts.

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur*
H. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*
L. Vuyck, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*
Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*
J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*
J. Weeder, *Assistent.*

Physisch Laboratorium,

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*
Dr. L. H. Siertsema, *Conservator.*
Dr. J. Verschaffelt, Ch. M. A. Hartman, Dr. E. van Everdingen, *Assistenten.*
A. van Eldik, Dr. P. Zeeman, Dr. D. Dijken, *Assistenten gedurende verschillende gedeelten van den Cursus.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*

Dr. E. A. Klobbie, *Onderwijs-Assistent.*

Dr. H. W. Bakhuis Roozeboom, *College-Assistent*, vervangen door F. A. H. Schreinemakers.

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

Dr. H. J. Taverne, *CollegeAssistent.*

W. P. Jorissen, *Onderwijs-Assistent*, vervangen door L. T. C. Schey.

Anatomisch Laboratorium.

Prof. T. Zaayer, *Direeteur.*

G. H. van Dissel, *Prôsector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

H. W. Blöte, *Assistent.*

M. A. J. Geluk, Arts, *Assistent*, vervangen door Dr. S. F. W. van Hasselt, Arts.

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*

Dr. H. W. de Graaf, *Conservator*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*

H. A. van Helden, *Assistent*, vervangen door N. A. M. Sanders.

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. J. Büttikofer, Dr. Th. W. van Lidth de Jeude, Dr. C. L. Reuvens, *Conservatoren.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

Rijks-Herbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

Dr. J. W. C. Goedhardt, *Conservator.*

Museum van Oudheden.

Dr. W. Pleyte, *Directeur.*

Dr. P. A. A. Boeser, *Conservator.*

Dr. R. Jesse, *Conservator.*

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Conservator*, waarnemend *Directeur.*

SERIES LECTIONUM,

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA.

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCXCVII.

RECTORE MAGNIFICO

THEODORO HENRICO MAC GILLAVRY.

Facultas Literarum et Philosophiae.

R. FRUIN Propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

H. KERN Grammaticam Sanscritam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . hora III.

Locos selectos ex chrestomathia (Reader) Lanmani cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Grammaticam linguae Russicae exponet horis auditoribus commodis.

De linguis Celticis aget horis postea indicandis.

M. J. DE GOEJE Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis et Veneris . . . . I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam leget cum provectioribus diebus Mercurii et Saturni . I.

Al-Mobarradum, Harírîum et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . hora III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii . . . . II—IV.

H. Oort Grammaticam Hebraeam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus capita selecta Veteris Testamenti leget horis postea indicandis.

Initia linguae neohebraicae docebit horis sibi auditoribusque commodis.

A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . I.

Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mercurii, Jovis et Saturni . . . . IX.

Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.

Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis . . . . III.

P. J. Cosijn Linguam Goticam docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . XI.

Linguam Anglosaxonicam tradet diebus Lunae et Jovis. . . . . XI—I.

Grammaticam Germanicam comparatam tradet die Lunae . . . . II.

G. Schlegel Linguam Sinicam docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.

P. L. Muller Historiam universalem docebit diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.

Geographiam politicam die Jovis . . . . IX—XI.

Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

J. TEN BRINK Literarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet diebus Mercurii et Veneris. . hora X.

Literarum Neerlandicarum historiam Saeculi XVII docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . . XI.

Vondelii, Hoofdii et Brederodii opera dramatica tractabit die Mercurii . . . . III.

J. VAN LEEUWEN J. FIL. Aristophanem interpretabitur diebus Lunae et Martis et Mercurii . . . . IX.

Cum candidatis Thucydidem et Euripidem tractabit die Veneris. . . . . X—XII.

Candidatorum exercitationes criticas moderabitur die Mercurii. . . . . XI.

Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Veneris . . . . IX—XII.

Antiquitates Graecas tradet die Mercurii. . . . X.

J. J. HARTMAN Terentium, Ovidium, Ciceronem alios interpretabitur diebus Lunae et Martis . . . II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Jovis. . . . . I—III.

Candidatorum exercitationes Philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis. III.

J. VERDAM Linguae Patriae historiam et grammaticam tradet die Lunae et Jovis. . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii. . . . . I.

Scriptores Neerlandicos medii aevi exponet die Martis hora I et die Mercurii . . . . II.

Linguae patriae causa cum novitiis Vulphilae evangelia leget die Lunae, horis II—III et dimid.

Cum literarum Neerlandicarum candidatis scrip-

tores mediiaevi tractabit die Jovis, horis II—III et dimid.

J. J. M. De Groot Historiam, literas, antiquitates, instituta, ritus et mores populorum Malaicae gentis exponet diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . hora X.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis. . . . . . XI.

P. J. Blok Historiam patriae Saeculo XIX tradet die Lunae hora XI, die Jovis horis . . . . . . II et III.

Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

A. E. J. Holwerda Historiam veterem enarrabit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Archaeologiae initia tradet die Martis. . . . . XI.

Cum provectioribus Historiae et Archaeologiae capita selecta tractabit die Martis hora X, die Mercurii II.

Omnium facultatum studiosis artis historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni XI.

Tironibus Musaei antiquarii monumenta explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabatur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. Bolland Historiam docebit philosophiae graecae, eamque locis collectis enodandis illustrabit die Lunae horis . . . . X—XII.

Platonis de re publica libros interpretabitur die Saturni hora . . . . IX.

Aristotelis logicam ejusdemque de prima libros philosophia continua tractabit enarratione die Saturni horis . . . . X—XII.

Omnium facultatum studiosis psychologiam et philosophiam theoreticam exponet, Kantiique Rationis

Purae Criticen adire cupientibus opus illud celeberrimum explicabit die Saturni horis. . . . II—IV.

Goethei quod Faustus inscribitur poema cum volentibus leget die Jovis horis vespertinis. . . . VII—IX.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaicae Lector, Grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris X.

Literas Sundaicas docebit die Martis . . . . . II.

De religione et institutis juris gentis Sundaicae aget die Veneris. . . . . II.

Linguam Tobaicam docebit horis auditoribus commodis.

H. C. Klinkert Sr., Linguae Malaicae Lector, Linguam Malaicam docebit die Lunae horis X et II, die Martis hora IX, die Mercurii hora IX, die Jovis hora IX, et die Veneris . . . . . . XI.

H. D. van Gelder, Linguarum Persicae et Turcicae et Institutorum moslemicorum Lector, linguae neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . XI.

Locos selectos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadiï Gulistān leget horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Mercurii et Jovis . . . . II.

Historiam religionis Mohammedicae enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . XI.

D. C. Hesseling, docendi venia impetrata, grammaticam linguae graecae mediaevales et hodiernae explicabit die Mercurii. . . . . X.

Cum provectioribus capita selecta e literis graecis mediaevi et nostrae aetatis leget die Mercuriis . IX et XI.

J. Salverda de Grave, docendi venia impetrata, grammaticam linguae gallicae mediaevalis tractabit die Saturni . . . . hora II.

De historia litterarum Galliae mediaevalis tradet die Saturni . . . . III.

Carmen gallicum mediaevale cum auditoribus leget die Mercurii . . . . III.

B. D. Eerdmans, docendi venia impetrata, linguam Syriacam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

Facultas Theologica.

J. J. Prins, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

C. P. Tiele Historiam religionis enarrabit die Lunae hora I, et Jovis . . . . hora XI.

Philosophiam religionis tradet die Veneris horis . X—XII.

W. C. van Manen de literis Christianis primaevis aget diebus Martis et Mercurii . . . . IX.

Exegesin librorum N. T. docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . X.

Criticen librorum Christianorum antiquissimorum tradet die Lunae. . . . . X.

J. H. Gunning Historiam doctrinae de Deo exponet die Lunae hora XI et die Martis. . . . . . XI.

Encyclopaediam Theologiae explicabit die Lunae . XII.

Ethicen tradet die Jovis horis . . . . IX—XI.

W. H. Kosters in librorum V. Foederis originem inquiret die Lunae hora IX et die Mercurii . . XI.

Exegesin librorum V. F. docebit die Martis hora I et die Veneris . . . . IX.

Historiam religionis Israeliticae enarrabit die Mercurii . . . . hora I.

F. Pijper Historiam Christianismi enarrabit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . XII.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii II.

Facultas Juridica.

R. van Boneval Faure, quamvis rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

S. J. Fockema Andreæ de Juris historia in patria nostra aget die Mercurii hora II, Jovis hora . IX et X.

Fontes juris mediaevalis explicabit die Martis hora I.

Exercitationibus historico-juridicis praeerit die Veneris hora . . . . XI et I.

P. A. van der Lith Jus publicum coloniarum docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis hora. . . . XI.

Juris Moslemorum capita selecta tractabit diebus Martis et Mercurii hora . . . . I.

H. van der Hoeven Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XII.

Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Jovis horis . . . . XII—II.

W. van der Vlugt Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit die Mercurii horis XII—II et die Jovis XI—I.

Philosophiam Juris tradet die Martis horis II et III et die Mercurii hora. . . . . III.

H. B. Greven Oeconomiam politicam tradet die Lunae horis XI et I et die Martis . . . . XII.

Capita selecta oeconomiae et statistices tractabit die Martis hora X et die Mercurii horis . . . . X et XII.

Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris . II—IV.

C. ASSER Jus civile hodiernum interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii hora. . . . . . X.
Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Martis hora I et Jovis . XI.
Jus Mercatorium tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii hora. . . . . XI.
J. OPPENHEIM de Jure publico Neerlandico aget diebus Lunae horis I et II, Mercurii hora I, Jovis hora II.
Jus publicum generale docebit die Martis hora. . IX.
Jus administrativum tractabit die Lunae hora XI et Martis hora . . . . I.
Jus gentium interpretabitur die Martis hora . . XII
P. A. TICHELAAR Institutiones et historiam Juris Romani tradet die Lunae hora XII, Martis X et XI, Mercurii X et XI et Jovis. . . . . . et I.

Facultas Medica.

T. ZAAIJER Anatomiam systematicam et microscopicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . hora IX.
Anatomiam topographicam tradet diebus Martis et Jovis. . . . . IX.
Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie II—IV.
S. S. ROSENSTEIN Exercitationibus clinicis in Nosocomio habendis vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris X.
Praxin medicam in policlinico moderabitur diebus Martis et Jovis hora XI et Saturni . . . . X.
Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . IX.
TH. H. MAC GILLAVRY Pathologiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . XI.

Hygieinam et politiam medicam docebit diebus Mercurii et Jovis . . . . hora III.
Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Martis . . . . II—IV.
Provectiorum studia in laboratorio juvabit quotidie.

J. E. van Iterson J. A. fil. Chirurgiam theoreticam docebit die Martis hora III, et die Saturni . . II.
Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie . . . . XII—II.
Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

W. Einthoven Physiologiam docebit diebus Lunae. Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.
Histologiam docebit die Jovis . . . . X.
Exercitationes histologicas et physiologico-chemicas moderabitur diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris horis . . . . II–IV.
Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

D. E. Siegenbeek van Heukelom Anatomiam pathologicam tradet die Martis hora II et die Jovis I.
Medicinam forensem docebit die Mercurii horis. . II—IV.
Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit diebus Lunae . . . . II—IV.
Praeparata anatomico-pathologica demonstrabit die Veneris . . . . II.
Sectionibus cadaverum praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris et Saturni. . . . . XI.
Exercitationibus medico-forensibus in cadavere praeerit qualibet oblata occasione.

W. Nolen Exercitationibus clinicis et policlinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XI.

Pharmacognosin docebit die Jovis . . . . . . hora XII.
Pharmacodynamiam tradet die Jovis . . . . . II.

W. Koster G. fil. Ophthalmologiam provectioribus docebit die Jovis. . . . . IX.
Ophthalmologiam et Otologiam junioribus tradet die Mercurii . . . . II.
Exercitationibus clinicis et policlinicis provectiorum studiosorum praeerit diebus Martis et Saturni . IX.
Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam junioribus demonstrabit mensium hiemalium tempore diebus Lunae et Veneris . . . . II.

J. Veit Theoriam artis obstetriciae et Gynaecologiam junioribus exponet adjunctis exercitationibus propaedeuticis diebus Martis, Jovis et Saturni . . IX.
Exercitationibus clinicis provectiorum praeerit diebus Lunae, Mercurii et Veneris. . . . . . IX.
Doctrinam operationum tradet et operationibus in machina instituendis praeerit horis sibi et auditoribus commodis.
Praxin obstetriciam tum in nosocomio tum in policlinico quoties necesse est, docebit.

A. Nijkamp, Laryngologiam et Rhinologiam docendi venia impetrata, exercitationibus policlinicis praeerit diebus Martis, Jovis et Saturni in Nosocomio Ecclesiae Gallicae. . . . . IV.
Laryngoscopii usum, larynge facticio adhibito, docebit, mensium hiemalium tempore, diebus Martis et Mercurii hora vespertina VI et dimidia—VIII et dim.

M. C. Dekhuyzen, Cytologiam docendi venia impetrata, doctrinam de cellula animali tractabit die Martis I.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. L. Rijke, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

W. F. R. Suringar Botanicam docebit, botanicam generalem (Morphologiam, Anatomiam et Physiologiam) et specialem (Phythographiam, Taxonomiam et selectas plantarum familias) tractans alternis anni vel hebdomadis partibus, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . hora XII.

Cum Historiae Naturalis studiosis capita selecta tractabit die et hora commodis.

Exercitationes moderabitur pro anni tempore microscopicas et phytographicas diebus Jovis et Veneris II—IV.

Ad excursiones botanicas singulos suos auditores evocabit tempore apto.

Provectiorum studia in laboratorio iuvabit quotidie.

P. van Geer Elementa geometriae syntheticae et descriptivae tradet diebus Lunae, Mercurii et Veneris IX.

Geometriae analyticae sublimioris capita selecta tractabit die Lunae et Mercurii . . . . XI.

Mechanicam theoreticam die Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.

H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet die Mercurii horis X et XII, et die Veneris. . . . . XII.

Astronomiam sphaericam tradet die Lunae . . . III.

Astronomiam theoreticam docebit in anni parte posteriori die Martis hora X, die Jovis hora XII, et die Veneris. . . . . XI.

Astronomiam practicam docebit in anni parte priori die Martis hora X, die Jovis hora XII, et die Veneris . . . . XI.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis. . . . . . hora X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. VAN BEMMELEN, Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit diebus Lunae et Martis hora X, diebus Mercurii et Veneris hora XI et, cum Philosophiae Naturalis studiosis, die Lunae . . . . XII.

Chemiae initia in usum tironum docebit, per priorem anni academici partem, diebus Lunae et Martis II.

Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Veneris. . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Martis et Saturni II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Jovis . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. FRANCHIMONT Carbonium selectaque quaedam ejus connubia tractabit die Martis horis XI—I, die Jovis horis X—XII, et die Saturni . . . XI—I.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit die Mercurii . . . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Veneris . . . II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones diversas cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. HOFFMANN Anatomiam comparatam tradet diebus Martis et Mercurii . . . . IX.

Embryologiam comparatam tractabit diebus Martis et Mercurii . . . . hora XI.

Elementa Zoologiae docebit die Veneris . . . . IX.

Capita selecta de animalibus invertebralibus tractabit die Veneris. . . . . X.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Martis et Mercurii horis II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

K. Martin Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . I.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit die Lunae et Jovis. . . . . I.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii . . . . II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. Lorentz Physicam elementarem docebit die Lunae hora XI, diebus Mercurii et Veneris. . X.

Physicam mathematicam die Martis hora IX, die Mercurii horis IX et I, die Jovis . . . . . IX—XI

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Jovis et Veneris II—IV.

H. Kamerlingh Onnes Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis juniorum Phiiosophiae naturalis studiosorum habebuntur diebus Martis, Mercurii et Saturni . . . . II—V.

Energeticam elementarem docebit die Lunae hora II et die Saturni. . . . . X.

Capita selecta Physicae cum junioribus philosophiae naturalis studiosis tractabit diebus Mercurii et Veneris hora X et die Saturni . . . . . . IX.

Capita selecta cum provectioribus chemiae studiosis tractabit die Jovis . . . . hora XII.

Exercitationibus practicis et indagationibus physicis provectiorum praeerit quotidie.

H. P. Wijsman Chemiam pharmaceuticam docebit diebus Martis et Jovis . . . . IX—XI.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . IX.

Toxicologiam docebit die Veneris . . . . . . X—XII.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit die Mercurii. . . . . XI.

De nutrimentorum examinandorum methodis aget die Mercurii . . . . IX—XI.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

J. C. Kluyver Algebram tradet die Jovis hora II et die Saturni. X

Calculum differentialem docebit diebus Martis et Saturni hora . . . . IX.

Calculum integralem exponet diebus Martis et Jovis hora XI.

Theoriam functionum tractabit diebus Martis et Jovis hora . . . . I.

H. A. Lorentz H. Kamerlingh Onnes Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

F. A. H. Schreinemakers, Chemiae physicalis Lector, novas theorias de aequilibrio chemico exponet die Saturni hora . . . . IX—XI.

E. F. van de Sande Bakhuyzen, Astronomiam docendi venia impetrata, capita selecta tractabit horis auditoribus commodis.

P. Molenbroek, docendi venia impetrata, vectorum

theoriam explicabit deque ea in geometria et mechanica adhibenda aget.

L. H. SIERTSEMA, Physicam docendi venia impetrata, physicae initia in usum tironum docebit die Veneris hora XII

W. STORTENBEKER, Chemiam docendi venia impetrata, Electro-chemiam docebit die Mercurii hora . . X.

C. P. TIELE, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis . . . . II.

Theologiam practicam docebit die Jovis . . . . III.

Exercitationes homileticas moderabitur die Lunae III.

Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina commoda.

M. A. GOOSZEN, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem materialem tradet die Jovis horis. . . I—III.

Dogmatices Christianae partem formalem docebit die Veneris hora . . . . XII.

Juris ecclesiastici principia exponet die Saturni. . IX.

Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die X.

J. OFFERHAUS L. FIL., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis. . . II.

Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Saturni. . . . . XI.

Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.

Colloquio homiletico praeerit die Mercurii horis vespertinis VI et dim.—VIII.

Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris hora I, consistoriales horis sibi et auditoribus commodis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 21sten September 1897,

DOOR

DEN WAARNEMENDEN RECTOR MAGNIFICUS

DR. P. A. VAN DER LITH.

M. H. CURATOREN, HOOGLEERAREN, DOCTOREN, STUDENTEN EN GIJ ALLEN, GEËERDE HOORDERS!

Evenals zulks sints jaren gebruikelijk is, vereenigt ons ook thans de derde Dinsdag van September ten einde aan de bepaling der Wet te voldoen, die eischt dat de Rector Magnificus in het openbaar aan zijnen opvolger zijne waardigheid zal overdragen en dan verslag geven van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar. Ditmaal moet echter van den gebruikelijken gang van zaken eenigszins worden afgeweken en kan niet ten volle worden voldaan aan wat de wet voorschrijft; het is toch slechts een plaatsvervangende Rector, die heden het woord zal voeren en van een overdracht der waardigheid van »primus inter pares" kan nu geen sprake zijn, daar èn de fungeerende Rector èn hij, die door de Koningin-Regentes als diens opvolger is aangewezen, zich beiden in het buitenland bevinden. En dit wel »reipublicae causa", ten einde zich van een eervolle opdracht te kwijten. De Senaat dezer Universiteit heeft toch gemeend partij te mogen trekken van de omstandigheid dat Z. M. OSCAR II, Koning van Zweden en Noorwegen, dit jaar het feest zijner 25-jarige regeering zal vieren om Hem het doctoraat »honoris causa" in de wijsbegeerte aan te bieden; eene eerbewijzing, die de Vorst met groote welwillendheid heeft aangenomen, onder de verzekering dat het voor Hem van groote beteekenis was dat Nederlands oudste Universiteit, het alom beroemde Leiden, Hem die eer waardig keurde, — de hoogste welke de Senaat kan toekennen en welke hij ook

ditmaal verleend heeft, uitsluitend geleid door overwegingen omtrent de hooge verdiensten, welke de Souverein op wetenschappelijk gebied en tegenover de beoefenaars der wetenschap verworven heeft. En deze bepalen zich niet tot een enkel speciaal studievak; — neen, over zeer verschillende deelen van het wetenschappelijk onderzoek heeft Zijne belangstelling zich uitgestrekt, zijn door Zijne aanmoediging onderzoekingen uitgelokt, die tot de meest belangrijke onzer eeuw behooren en heeft Zijn bijstand ondernemingen mogelijk gemaakt, die anders niet tot stand zouden zijn gekomen. Hier mag gewezen worden op de uitgave der »acta mathematica", voor de beoefenaren der exacte wetenschappen van zooveel belang en op verschillende expeditiën, die den roem van Zweden en Noorwegen zoozeer hebben verhoogd en deels door den Koning met de daarbij betrokken geleerden persoonlijk zijn voorbereid en uitgewerkt, deels door Zijne ondersteuning mogelijk werden gemaakt. Met name de reis om de wereld van het Zweedsche fregat Vanadis in 1883 en 1885, die tot de belangrijke publicaties van Dr. Stolpe aanleiding gaven; de expedities naar Spitzbergen onder Torell en Nordenskjöld, door den Koning rijkelijk ondersteund; de groote reis om de wereld van de Vega, den Koning persoonlijk te danken; de geologische onderzoeking in Spitzbergen door Baron de Geer, eveneens door Koning Oscar mogelijk gemaakt, terwijl ook de expedities van Nansen en Andree op 's Konings krachtige ondersteuning mochten bogen.

Niet alleen het Noorden was getuige van 's Vorsten belangstelling; de belangrijke reis van Dr. Sven Hedin in Azië werd bijna uitsluitend door Hem bestreden; de zoo gewichtige studiën over Zuid-Arabië van Dr. Graaf Carlo Landberg danken bij uitnemendheid veel aan den Vorst. Ook persoonlijk als auteur en geleerde met roem bekend, beschouwt de zoo hoog staande Souverein het als een voorrecht, de wetenschap en hare be-

oefenaren krachtig te steunen; het Vegafonds, de groote stipendia, door hem aan de Universiteiten Upsála en Lund verbonden en zijne dotatie aan de Academie van wetenschappen in Stockholm zijn daarvan de welsprekendste bewijzen. En wie, die het Orientalisten-Congres te Stockholm bijwoonde, werd niet vervuld van hoogachting voor den rijk begaafden Souverein, wiens vorstelijk optreden, gepaard aan kennis van en liefde voor de wetenschap ieders eerbied afdwong, terwijl Hij toch tevens door Zijne groote beminnelijkheid en hartelijke deelneming aller harten won. Op hoogst verdienstelijke wijze daarin door Graaf Landberg bijgestaan, werd door 's Konings zorgen het Congres eenig in de annalen van de bijeenkomsten der Orientalisten. Zeker mag er hier nog op worden gewezen dat de Nederlandsche geleerden zich in de bijzondere welwillendheid van den Koning mochten verheugen en zij eene zoodanige bejegening ontvingen dat diepe erkentelijkheid hen vervult, tegelijk met trotschheid hierover dat de Nederlandsche wetenschap, — en de Leidsche in het bijzonder, — een zoo hooge plaats inneemt in de achting van den Vorst, die boven vele anderen tot oordeelen bevoegd is.

Nadat de Koning de Hem toegedachte onderscheiding met groote ingenomenheid had aanvaard, bleek Zijn wensch dat, evenals zulk door andere Universiteiten geschiedde, eene Commissie uit den Senaat Hem het diploma zou aanbieden. Aan dien wensch heeft de Senaat gaarne voldaan; Rector en Secretaris bevinden zich thans te Stockholm en zullen zich zeker op waardige wijze kwijten van de opdracht bij de plechtigheden, aldaar gevierd, onze Universiteit te vertegenwoordigen. Door verschillende omstandigheden werden de beide oudste assessoren verhinderd, de taak, die de Rector hier had moeten vervullen, op zich te nemen. Mij is dus de verplichting opgelegd, die waar te nemen, terwijl de Hoogleeraar Fockema Andreæ wel als Secretaris wil optreden. Is het zelfs voor den fungeerenden Rector vaak moeilijk, in het verslag voor volledigheid te zor-

gen en afwisseling aan te brengen, — voor hem, die slechts kort te voren wist dat hem de taak wachtte, dat verslag uit te brengen, is die moeilijkheid uitteraard nog grooter. Het is dus geene ijdele formaliteit, wanneer ik uwe toegevendheid inroep, nu ik overga tot het vermelden der lotgevallen onzer Universiteit in het afgeloopen studiejaar.

Mocht het vroeger mijzelven, en daarna mijnen opvolger gegeven zijn met dankbaarheid te berichten, dat in het College van Curatoren geene verandering was gekomen, thans valt dit voorrecht mij helaas! niet te beurt en moet ik het verlies vermelden, dat dit College geleden heeft door het overlijden van zijnen Voorzitter, Mr. J. G. Kist. Wat deze hoogbegaafde man voor de rechtswetenschap en de rechtspraak geweest is, werd elders uitvoerig geschetst; aan zijne onkreukbare eerlijkheid, groote scherpzinnigheid en krachtige persoonlijkheid is van alle kanten hulde gebracht. Ook tegenover onze Universiteit heeft hij eerst als lid van het College van Curatoren, later ook als Voorzitter, in vele opzichten aanspraak op onze groote erkentelijkheid en zij deze hem dan ook in hooge mate toegebracht. Maar verzwegen mag het niet worden dat niet altijd door hem zóó werd opgetreden, als van een warm vriend dezer Universiteit mocht worden verwacht en dat niet zelden de vraag is vernomen, of wel die groote liefde voor Leiden in hem huisde, welke met recht van een oud-kweekeling en verzorger der Hoogeschool kan worden gevorderd. Maar zij, die hem kenden, hebben mij verzekerd, dat die liefde warm in hem klopte en dat hij menigmaal in de bres is gesprongen wanneer Leidens rechten en belangen werden aangevallen of bedreigd. Laten wij daarom den overledene de hulde brengen, die hem ongetwijfeld ook als Curator in zoovele opzichten toekomt en zijne nagedachtenis in eere houden als die van een man, welke in zoovele opzichten het goede heeft nagestreefd en betracht,

dat de schaduwzijde hem, evenals ieder ander eigen, niet in vergelijking komt met het vele licht, dat van hem is uitgegaan.

Het behaagde Hare Majesteit de Koningin-Regentes tot zijnen opvolger te benoemen Mr. C. Fock, Commissaris der Koningin in de provincie Zuid-Holland, — ons reeds lang als lid van het College van Curatoren bekend. Gij zult mij wel vergunnen, Hooggeachte Heer Fock, u hier de hartelijke gelukwenschen van den Senaat aan te bieden. Al zijt gij geen kweekeling onzer Hoogeschool, toch staat gij bij niemand achter in liefde en belangstelling voor Leiden's Universiteit; ook aan u is het bewaarheid geworden dat Leiden met sterken arm tot zich trekt allen, die zich aan haren dienst verbinden en hechte banden weeft, die niet gemakkelijk worden verscheurd. Bij gelegenheid uwer 25-jarige ambtsbediening heeft hij, wiens plaats ik hier bekleed, tot u gesproken als tolk van de gevoelens van hoogachting en dankbaarheid, die de Senaat u toedraagt; zij mogen hier u nogmaals worden toegebracht en mij persoonlijk is het aangenaam u te mogen zeggen dat wij ten hoogste waardeeren wat gij in ons belang hebt gedaan, en dat wij met volle vertrouwen u aan het hoofd van het College geplaatst zien. Al moge van tijd tot tijd verschil van gevoelen omtrent de beste wijze, waarop de belangen onzer Universiteit kunnen worden behartigd, tusschen u en ons bestaan, niemand onzer twijfelt er aan of gij handhaaft uw gevoelen uit eerlijke overtuiging dat zóó Leiden's Universiteit het best wordt gediend, terwijl ook gij het zeker in ons waardeert, dat wij van onzen kant onze meening krachtig verdedigen. Het zij u gegeven, nog lang werkzaam te zijn in het belang onzer Universiteit en van de wetenschap, door haar beoefend.

Dat zelfde zij ook u van harte toegewenscht, Hooggeachte Heer Feith, die door Hare Majesteit zijt aangewezen als onze Curator werkzaam te zijn. Uwe naam als wetenschappelijk man heeft een zóó goeden klank, dat wij er van overtuigd zijn dat

de belangen onzer Universiteit u met volle gerustheid kunnen worden toevertrouwd; uwe liefde voor die Universiteit hebt gij bewezen door de moeilijke, thans werkelijk niet altijd aangename taak op u te nemen, hare belangen als Curator voor te staan. Wij bevelen die belangen met warmte bij u aan; een reeks van jaren moge u wachten, waarin gij met vrucht voor ons werkzaam zult zijn, tot voldoening van u zelven, tot zegen van onze geliefde gemeenschap.

Ik kwijt mij ook thans van een aangename taak door u, Mr. Boddaert, op verzoek van den Rector Magnificus, diens dank over te brengen voor de wijze waarop gij hem het afgeloopen jaar hebt bijgestaan en voor de bereidwilligheid en welwillendheid, die gij hem steeds hebt getoond waar hij uwe hulp en medewerking noodig had. Een welwillend verkeer tusschen den Secretaris van Curatoren en den Rector met de overige Hoogleeraren kan niet anders dan der algemeene zaak ten nutte komen; wordt zij ook door u gewenscht dan zal zij u van onzentwege zeker niet ontbreken.

Zware verliezen werden geleden in den kring der Hoogleeraren en der Oud-Hoogleeraren die, ofschoon zij wegens ouderdom of andere redenen hunne betrekking moesten nederleggen, door ons allen nog steeds tot de onzen gerekend worden en in wier belangstelling en vriendschap wij ons met warmte blijven aanbevelen. Van onze vroegere ambtgenooten ontvielen ons onze vrienden Land en Doyer. Beiden hadden hun ambt moeten nederleggen wegens den ongunstigen toestand hunner gezondheid. Wij hadden zóó gehoopt dat de rust, hun op hun verzoek geschonken, hen goed zou gedaan hebben en hen, zoo al niet geheel hersteld, dan toch in staat zou hebben gesteld nog langen tijd het »otium cum dignitate" te genieten. Doch het heeft zóó niet mogen wezen! Terwijl wij nog korten tijd te voren met groot genoegen hadden vernomen dat Land zich

weder met wetenschappelijken arbeid bezighield, trof ons plotseling het bericht van zijn overlijden op 30 April 1897. Daardoor verloor de wetenschap een man, van wien terecht getuigd kon worden dat hij niet alleen een veelweter, maar ook een diepdenker was. Gelukkig beoefenaar der Oostersche talen, met name van het Syrisch en Hebreeuwsch, paarde hij aan die moeilijke studie een zeer diepgaande kennis van de wijsbegeerte en hare geschiedenis; zijne studiën over Spinoza en Geulincx laten alles in de schaduw, wat vroeger daarover geschreven was, en kunnen baanbrekend genoemd worden. Ieder, die zich met hem in een ernstig gesprek inliet, stond verbaasd over de overgroote mate van kennis welke hij over tal van onderwerpen bezat; hij eischte echter ook veel van anderen en terecht is van hem gezegd dat men zekere hoogte moest hebben bereikt om hem te kunnen waardeeren. Ook op muzikaal gebied had hij het tot een groote hoogte gebracht; zijne niet enkel theoretische kennis stelde hem in staat, algemeen gewaardeerde studiën op het terrein der Oostersche muziek in het licht te geven. Land's naam is voor goed roemrijk aan de geschiedenis der Leidsche Hoogeschool verbonden.

De dood van Doyer kwam niet onverwacht; reeds eenigen tijd te voren moest men den noodlottigen afloop zijner langdurige ziekte verwachten, die dan ook werkelijk den 21 Dec. 1896 intrad. De beminnelijke man, wiens groote verdiensten ook op praktisch gebied aan zijn graf door onzen vriend Zaaijer werden herdacht, wordt door ons noode gemist; velen onzer herinneren zich dankbaar hoe hij steeds bereid was hen welwillend met raad en daad bij te staan, — in ruimen kring werd zijne hulp gezocht en gewaardeerd. Zijne verdiensten op wetenschappelijk gebied liggen te ver buiten mijnen werkkring om ze hier te herinneren; dit mag echter worden verzekerd, dat hij naar de mate zijner krachten gegeven heeft wat hij vermocht en de algemeene zaak met zijne beste vermogens getracht heeft te dienen.

Ook aan den Senaat werd een zware slag toegebracht. Reeds langen tijd vervulde de gezondheidstoestand van onzen ambtgenoot Acquoy ons met niet geringe zorg; herhaalde malen moesten aftredende Rectoren vermelden, dat ziekte hem had getroffen, maar steeds mochten zij daarbij met groot genoegen constateeren dat beterschap was ingetreden. Ja zelfs vleiden wij ons bij den aanvang van den afgeloopen cursus, dat Acquoy weder grootendeels de oude zou zijn geworden, al zag hij zich genoodzaakt de door hem met groote liefde vervulde betrekking van archivaris van den Senaat neder te leggen, waarin Dr. P. L. Muller hem op alleszints waardige wijze verving. Met de hem zoo eigen toewijding vatte hij zijne werkzaamheden als Hoogleeraar weder op; plotseling werden deze echter afgebroken door eene verergering van zijn ziekte, die den 15 December 1896 een einde maakte aan een leven, dat in elk opzicht welbesteed mag genoemd worden. Onvermoeid in den arbeid, vergde de tengere man te veel van zijn krachten en leefde bijna uitsluitend voor zijne lievelingsstudiën, zonder te bedenken, dat ook het lichaam eischen stelt, die niet ongestraft kunnen worden verwaarloosd. Maar daardoor werd hij ook weder in staat gesteld, dien omvangrijken arbeid te verrichten, die voor de kerkgeschiedenis van Nederland een nieuwe periode opende, en waarbij zijn »Klooster te Windesheim" zeker wel de eerste plaats inneemt, ofschoon ook tal van andere werken dezelfde fijne gaven van opmerking en historische kritiek vertoonen. Zijne onpartijdigheid als geschiedschrijver is door ieder erkend geworden; merkwaardig is in dit opzicht de eenstemmige lof aan Acquoy toegekend door mannen, die overigens verre van den vrijzinnigen, protestantschen geleerde staan. Bovendien was Acquoy ook artistiek zeer ontwikkeld; wat hij over de geschiedenis der muziek heeft geschreven kon alleen voortkomen uit een diep gevoel voor de toovermacht dier verhevene kunst. Voor zijne leerlingen was hij een hartelijke vriend, die gaarne

prees en aanmoedigde en sluimerende krachten wakker riep; menig proefschrift is daar, om te bewijzen, welken invloed hij uitoefende. Zijn heengaan, terwijl hij nog zooveel voor Leiden had kunnen doen, is een zwaar verlies voor wetenschap en onderwijs. Wij zijn er dankbaar voor dat zijne afbeelding niet in de Senaatskamer ontbreekt; een commissie uit hen, die zich vereenigd hadden om zijn portret den Senaat aan te bieden, werd op plechtige wijze door den Rector Magnificus ontvangen, die haar onzen dank in hartelijke bewoordingen overbracht.

Tot opvolger van Acquoy werd benoemd Dr. F. Pijper, een zijner meest geliefde leerlingen, die door den overledene als zijn vervanger gewenscht was. Wij wenschen onzen nieuwen ambtgenoot, die den 5den Mei 1897 zijn ambt aanvaardde met het uitspreken eener redevoering over: »De geschiedenis van het godsdienstig-zedelijk leven", van harte met die benoeming geluk. Moge het u, hooggeachte Heer Pijper, beschoren zijn, lang werkzaam te zijn in het belang van het onderwijs aan onze Universiteit en gij in niet mindere mate medewerken tot verhooging van haren goeden naam, als dit van Acquoy mag worden getuigd. Mijn voorganger mocht reeds den opvolger van Land, onze ambtgenoot Bolland, met zijne benoeming gelukwenschen; mij rest dus slechts te vermelden dat de nieuw benoemde Hoogleeraar zijne taak den 19den Sept. 1896 heeft aanvaard door het uitspreken eener redevoering over »Verandering en tijd".

Door het hem op zijn verzoek verleend ontslag hield Drucker op lid van den Senaat te zijn. Wel is daardoor feitelijk geene verandering gebracht in een toestand, die reeds jaren duurde, maar toch vervult het ons met diep leedwezen dat de kans, dat Drucker eenmaal tot ons zou wederkeeren, thans wel als geheel vervallen moet worden beschouwd, nu hij den laatsten uiterlijken band, die hem aan onze Universiteit hechtte, heeft

verbroken en te kennen gegeven dat hij zich geheel aan het politieke leven wil wijden. Ik zal de laatste zijn die hem daarvan een verwijt maak. Al smart het ook mij in hooge mate dat de exceptioneele gaven die onze oud-ambtgenoot ook als leeraar bezit, niet meer ten bate zullen strekken van onze gemeenschap, aan den anderen kant verheug ik er mij over dat die gaven ook in anderen werkkring ten nutte zullen komen aan ons vaderland, dat mannen noodig heeft, zoo helder van verstand en warm van gemoed als dit onzen Drucker eigen is. De uiterlijke band met onze Universiteit is verbroken maar, dit durf ik met zekerheid uitspreken, talrijk en hecht zijn nog de betrekkingen die hem aan haar en aan ons persoonlijk binden. Wat hij in haar belang gedaan heeft wordt door ons niet vergeten, maar dankbaar herdacht; hare belangen blijven hem aanbevolen, onze warme vriendschap hem ook voor het vervolg verzekerd.

Tot opvolger van Drucker werd benoemd Mr. P. A. Tichelaar, lector aan onze Universiteit. Wij verheugen ons over die benoeming, welke de instemming zijner aanstaande ambtgenooten in de rechtsgeleerde faculteit verwierf. Het is een moeilijke maar benijdenswaardige taak, de „elementa juris" voor den aanvangenden student niet alleen duidelijk, maar ook aantrekkelijk te maken; niet slechts groote geleerdheid geeft daarbij den doorslag, maar ook de tact en bekwaamheid van den docent om leven in te blazen aan het oude, schijnbaar doode recht en de rechtsvoorschriften te doen kennen, niet als abstracte denkbeelden of slechts historisch merkwaardige verschijnselen, maar als ook nog in onze tijden vruchtdragende en krachtig werkende begrippen. Dat onze studenten in de rechten den wensch hebben uitgedrukt, Tichelaar ook voortaan als hunnen leidsman te mogen behouden, waarborgt ons dat hij aanvankelijk den goeden toon heeft getroffen. Wij wenschen den nieuwen Hoogleeraar toe, dat hij op dien weg moge voortgaan en

dat hij eenmaal, nevens Goudsmit en Drucker, genoemd zal worden als de man, wien het gelukte aan de heterogene massa der studenten in de rechten liefde voor hunne studie inteboezemen en hun het juridisch denken te leeren, dat toch de hoofdzaak van het onderwijs in het Romeinsche recht behoort te zijn. Moge hij daarbij niet meer eene dergelijke hindernis ondervinden als hem in het afgeloopen jaar in den weg stond, toen een oogziekte hem dwong, zijne lessen voor eenigen tijd te staken. Met groote bereidwilligheid heeft Mr. Fockema Andreae toen op zich genomen die lessen te geven; de ijver en welwillendheid, door onzen geachten ambtgenoot toen getoond en steeds aan den dag gelegd, waar het gold de belangen onzer Universiteit te bevorderen, wordt door ons op hoogen prijs gesteld. Wij verheugen ons dan ook zeer over de onderscheiding, hem te beurt gevallen door zijne benoeming tot Ridder in de orde van den Nederlandschen leeuw, waarmede wij hem van harte gelukwenschen.

Voor zoover mij bekend is geworden vielen geene andere dergelijke onderscheidingen aan leden van den Senaat te beurt; onze Hoogeschool nam ook niet aan binnen- of buitenlandsche academische feesten deel. Wel werd onze Regeering op sommige Congressen door Leidsche Hoogleeraren vertegenwoordigd: op het orientalisten-congres te Parijs door de HH. de Goeje en Tiele, op het geologisch congres te Petersburg door Martin, en op het taal- en letterkundig congres te Dordrecht door J. ten Brink, die in dit opzicht reeds in het vorige jaar in België zijne sporen had verdiend. Onderscheidingen op wetenschappelijk gebied vielen te beurt aan de HH. de Goeje en Kern door hunne benoeming tot eerelid van het archaeologisch genootschap te Petersburg. Een andere, zeker niet minder hoog te stellen onderscheiding, is zeker wel de uitnoodiging tot Tiele gericht, om de »Gifford-lectures" te Edinburg te houden, — eene uitnoodiging, alleen aan hen gedaan, welke onder de hoogst-

staanden in het gebied der Godsdienstwetenschap worden gerekend. Hoe voortreffelijk Tiele zich van die taak heeft gekweten, is ons allen bekend. Wij zijn hem dankbaar dat hij ook in den vreemde de vaan onzer Universiteit hoog heeft gehouden; de roem van hem uitgaande, straalt in niet geringe mate op onze Alma mater terug. Het zij hem gegeven, in het volgende jaar zijn taak even schitterend te voltooien, als hij die heeft aangevangen.

Behalve de Hoogleeraren wijden zich verscheidene geleerden en jonge mannen van aanleg aan het academisch onderwijs aan onze Hoogeschool als lectoren, assistenten en privaat-docenten. Zij bewijzen daarbij vaak groote diensten; onze warme dank zij hun daarvoor ruimschoots toegebracht. Hun, die ons verlieten om in anderen wetenschappelijken of practischen werkkring op te treden zij toegewenscht dat zij ook daar onze Hoogeschool niet vergeten, maar haar naam zullen blijven ophouden; de nieuw tot ons toegetredenen dat zij kracht en opgewektheid mogen bezitten om hunne niet gemakkelijke taak waardig te vervullen.

Leed de Universiteit in den vorigen cursus een groot verlies door de benoeming van den Lector in de physische chemie, Dr. H. W. Bakhuis Roozeboom, tot opvolger van Prof. van 't Hoff te Amsterdam, wij vleien ons dat de Heer Fr. Schreinemakers, die 1 Jan. j.l. als Lector in zijn plaats is getreden, dit verlies zal vergoeden en de beoefening van dien tak der chemie aan onze Universiteit doen blijven bloeien.

Het aantal der ingeschrevenen studenten bedroeg 816, minder dus dan het vorige jaar, toen het 851 was. In vergelijking met het aantal hunner in de beide voorafgaande jaren, 815 en 793, geeft dit geen aanleiding tot bezorgdheid. Wanneer wij bedenken, dat het getal der nieuw-ingeschreven studenten

sedert 1877 afwisselde tusschen 88 en 183, behoeven wij ons, althans voorloopig, ook niet ongerust te maken over het feit, dat het aantal der nieuw-ingeschrevenen van 175 in het vorige jaar tot 153 in dezen cursus daalde. De grootste vermindering komt voor rekening van de faculteit van Rechtsgeleerdheid: 55 tegenover 74; bij de overige faculteiten was slechts eene geringe vermindering (Godgeleerdheid 16 tegen 20, Letteren 20 tegen 22) of zelfs eene kleine vermeerdering (Geneeskunde 38 tegen 37, Wis- en Natuurkunde 24 tegen 22). Van de oudere studenten behoorden tot de faculteit der Geneeskunde 266, der Wis- en Natuurkunde 57, der Letteren 53, der Godgeleerdheid 76 en der Rechtsgeleerdheid 201. Vergeleken met de cijfers, in het vorige verslag vermeld, is alleen bij het getal der ingeschrevenen in de Geneeskunde een eenigszins beduidende vermindering (16) zichtbaar, welke echter met allerlei oorzaken, ook met sociale verhoudingen in verband staat, en zeker niet met het feit dat Leiden minder aantrekkelijk voor de medici zou zijn. Het niet verminderde getal der nieuw-ingeschrevenen bewijst dit. Over het algemeen mag dus het besluit worden opgemaakt dat de toestand weinig verschilt van die in vorige jaren; evenmin als mijn voorganger ben ik in staat eene of andere conclusie ter beoordeeling onzer Universitaire toestanden uit deze cijfers af te leiden. Dat het getal dergenen, die tot de Leidsche studenten kunnen gerekend worden, grooter is dan het getal der ingeschrevenen, is voldoende bekend. Volgens de Leidsche Studenten-almanak bedraagt het totaal getal der studenten 940, van welke 71 in de Wis- en Natuurkunde, 84 in de Letteren, 100 in de Godgeleerdheid, 333 in de Rechtsgeleerdheid, 352 in de Geneeskunde. Daar de omstandigheid, die dit groote verschil verklaart, de regeling der collegegelden nlk., niet is veranderd, schijnt het overbodig op dit onderwerp terug te bekomen en mag ik verwijzen naar datgeen wat daarover door vroegere Rectoren en ook door mij is gezegd.

Het aantal der promotiën bedroeg 78, tegen 84 in het vorige jaar. Hiervan vallen op de faculteit van Geneeskunde 16, van Wis- en Natuurkunde 4, van Godgeleerdheid 2, van Letteren 7, van Rechtsgeleerdheid 43, waarvan 37 na verdediging van stellingen.

Met groot leedwezen moet ik mededeelen dat wij ook dit jaar weder verscheidene onzer studenten door den dood moesten verliezen: E. J. M. H. Borret, jur. stud.; J. Nugteren, med. stud.; L. G. Chavannes, jur. cand.; H. v. Helden, pharm. stud. en J. M. Reuchlin, jur. cand. Hun heengaan laat eene diepe wonde achter in de familie- en academische kringen, waar zij zoo noode worden gemist en die hunne schoonste verwachtingen vaak met hen ten grave zagen dalen!

Bepalen onze aanrakingen met de studenten zich in den regel tot de kweekelingen onzer eigen Hoogeschool, zoo brengt ons toch een plechtigheid, elke drie jaren en ook ditmaal gevierd, gewoonlijk in kennis ook met enkele uitgelezenen uit andere Universiteiten, die wij gaarne in ons midden begroeten, al wenschen wij natuurlijk steeds, dat de onzen onder hen ruimschoots zullen vertegenwoordigd zijn. Ik bedoel de uitreiking van het eeremetaal aan de bekroonden in den academischen wedstrijd en de verwelkoming van hen die, minder gelukkig dan genen, toch zóó groote verdiensten aan den dag hebben gelegd, dat hun naam openlijk eervol mag worden vermeld. Bekroond werden de HH. G. A. v. d. Bergh van Eysinga en L. M. Metz; eervol vermeld de HH. J. M. Nap en Ph. L. M. M. Taminiau.

Ik verzoek den waarnemenden Secretaris van den academischen Senaat het oordeel der betrokken faculteiten te willen voorlezen.

OORDEEL over de ANTWOORDEN OP DE PRIJSVRAGEN, die den 1sten Mei 1896 door Rector en Senaat van de Rijks-Universiteit te Leiden zijn uitgeschreven.

De faculteit der godgeleerdheid ontving op eene der door haar uitgeschreven prijsvragen:

„*Er wordt gevraagd eene persoonsvergelijking van* „*Gregorius den Groote en Bernhard van Clairvaux*".

één antwoord, met de zinspreuk: „*Tunc vero in Deo plene proficimus, cum a nobis ipsis funditus defecerimus*" (S. Gregorius Magnus. Moralia. l. 22 n. 46).

De faculteit vindt in deze verhandeling zeer veel goeds. De schrijver heeft de stof ordelijk behandeld. Na eene voorrede bespreekt hij in eene inleiding de tijdsomstandigheden waaronder Gregorius I en Bernhard van Clairvaux optraden; waarna in een viertal hoofdstukken: I. hunne verhouding tot het kloosterleven, II. die tot kerk en pausdom, III. hunne theologie, IV. hunne verhouding tot ketters en ongeloovigen, ter sprake komt. In de twee laatste hoofdstukken (V en VI) worden Gregorius en Bernhard onderling vergeleken 1° als schrijvers en predikers, 2° als mensch. Behalve de ordelijke rangschikking der stof — al zijn daarop in bijzonderheden aanmerkingen te maken — vindt de faculteit in den schrijver der verhandeling te prijzen, dat hij het doel, door de vraag gesteld, de vergelijking van de persoonlijkheid en de denkbeelden van Gregorius en Bernhard, steeds in het oog houdt, en den eisch van eene wetenschappelijke bewerking der gegeven stof toont te beseffen. Hij heeft althans de hoofdwerken van genoemde schrijvers met ernst en nauwgezet gelezen, is, voor zoover het voor zijn doel noodig was, in het recht verstand daarvan doorgedrongen, en heeft niet verzuimd voor de door

hem uitgesproken beweringen te verwijzen naar de plaatsen uit hunne geschriften waarvan hij ze ontleent.

Wel heeft de faculteit ook hare bedenkingen: hier en daar leidt de schrijver uit de door hem aangehaalde plaatsen meer af dan eene juiste exegese toelaat en stelt hij de beginselen waarvan zij zijn uitgegaan vast op onvoldoende gegevens. Ook kan men hem met recht verwijten dat hij eenige belangrijke monographieën over Bernhard, die in den laatsten tijd het licht zagen, niet heeft geraadpleegd. Evenwel, na gezette overweging van het voor en tegen, heeft de faculteit gemeend, vooral om den wetenschappelijken zin waarvan de schrijver blijk heeft gegeven, de verhandeling met goud te moeten bekronen.

Bij de opening van het naambriefje bleek de schrijver der verhandeling te zijn de heer

G. A. VAN DEN BERGH VAN EYSINGA,
Candidaat in de godgeleerdheid aan de rijksuniversiteit te Leiden.

Op de andere door haar gestelde prijsvraag heeft de faculteit geen antwoord ontvangen.

De faculteit van rechtsgeleerdheid ontving twee antwoorden op de door haar uitgeschreven prijsvraag, luidende:

„De faculteit verlangt eene uiteenzetting — met wet-
„geving en praktijk in Nederland en enkele andere
„Europeesche staten tot grondslag — van rechtska-
„rakter en rechtsgevolgen van door het openbaar
„gezag verleende vergunningen om een werk of
„onderneming ten dienste van het publiek tot stand
„te brengen en te exploiteeren."

Het eene, ingezonden onder de kenspreuk: *„La science, c'est la conquête successive de la vérité"*, heeft de faculteit niet bevredigd. Zijne hoofdfout is: niet te hebben gegeven wat werd

verlangd. In de formuleering der vraag lag het stellig verlangen opgesloten het juridisch karakter der aangeduide vergunningen en hare rechtsgevolgen uit de wetgeving en de praktijk opgebouwd te zien. Niet om eene nieuwe aprioristische beschouwing over het onderwerp was het te doen, maar om eene uiteenzetting met de feiten, zooals zij eenerzijds in de wetgeving hier en elders, anderzijds in opzet, inhoud en verloop van *verleende* vergunningen aan den dag treden, tot uitgangspunt. Nu is evenwel de schrijver op nieuw zuiver deductief te werk gegaan. Slechts bij uitzondering komt in zijn arbeid eene verleende vergunning ter spraak of in onderzoek. Ver van onberispelijk is ook de bewerking volgens de opvatting die de schrijver heeft gehad van de vraag. Tusschen de rechtsinstituten die besproken worden, heeft hij niet behoorlijk onderscheiden. Vragen die voor verschillende oplossingen alle ruimte laten, zijn zonder motiveering in éenen, stelligen, zin beslist. Een belangrijk deel van het geschrift gaat aan het onderwerp voorbij, staat althans daarmede niet dan van verre in verband. Daarentegen zijn onderdeelen, die niet hadden mogen veronachtzaamd zijn, buiten behandeling gelaten. De buitenlandsche wetgeving is karig en met oppervlakkigheid bejegend. Dit alles in aanmerking genomen, kan dit antwoord, schoon het een gunstig getuigenis aflegt van des schrijvers lust voor wetenschappelijk onderzoek, niet voor eene bekroning of onderscheiding in aanmerking komen.

Het tweede antwoord, ingezonden onder de kenspreuk: „*Trado quae potui*", zondigt evenzeer tegen de methode welker aanwending was verlangd, te weten dat langs inductieven weg naar resultaten zou worden gezocht. Maar den schrijver van dit antwoord mag deze fout veel minder zwaar aangerekend worden, omdat hij althans met menige concessie kennis gemaakt en rekening gehouden heeft bij het opstellen zijner conclusiën. Daarenboven valt in dezen arbeid veel te prijzen.

Gesplitst in een algemeen en een bijzonder deel, kan van het eerste worden getuigd dat rangschikking en indeeling der stof oordeelkundig zijn geschied, terwijl de behandeling veelzijdig is en des schrijvers vertrouwdheid met juridisch denken en zijne gaaf van ontleding gunstig doet uitkomen. Uit het bijzonder deel spreekt groote vlijt en, enkele vergissingen en onvolledigheden daargelaten, nauwkeurigheid. Hiertegenover staat echter weder, dat in het algemeen, maar inzonderheid bij de bewerking van het bijzonder deel, grootere zelfstandigheid van den schrijver had mogen worden verlangd. Zoo hadden de behandeling van de Nederlandsche spoorwegwetgeving, bij welke de voor het onderwerp belangrijke wet van 22 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 134) geheel onbesproken is gebleven, en de bewerking van het op Frankrijk betrekking hebbend deel der vreemde wetgeving niet in slaafsch teruggeven van geraadpleegde geschriften zich mogen oplossen. Ook is er gegronde aanleiding te twijfelen of de schrijver de jurisprudentie en andere bronnen waarop hij zich beroept steeds zelf onder de oogen heeft gehad en gecontroleerd. Kan op grond van dit een en ander ook dit antwoord niet voor bekroning in aanmerking komen, de faculteit vindt zoowel in den juridischen aanleg van den schrijver als hierin dat talrijke historische en wettelijke bijzonderheden door hem zijn bijeen gebracht, ruimschoots reden zijnen arbeid eene eervolle vermelding waardig te keuren.

Op de uitnoodiging, door de faculteit openbaar gemaakt, mededeeling te ontvangen van den naam van den schrijver, heeft zich als zoodanig bij haar bekend gemaakt de heer

J. M. NAP,

doctorandus in de rechtswetenschap aan de rijksuniversiteit te Groningen.

Op de door de faculteit van geneeskunde in hare vergadering van 21 Mei 1896 uitgeschreven prijsvraag:

„*De faculteit wenscht een experimenteel onderzoek naar*
„*de oorzaak der polyurie tengevolge van uitzetting*
„*der pisblaas*",

zijn twee antwoorden ingekomen, waarvan het eerste het motto draagt: „*Was ich vermag soll gern geschehen*", het tweede: „*Qui dit congestion dit processus morbide passagère.*"

De auteur van het eerste antwoord neemt, met voorbijgaan van de omtrent het onderwerp bestaande litteratuur, onmiddellijk proeven op honden en konijnen over de quantiteiten urine vóór en na uitzetting der blaas. De urine werd opgevangen door canules die in de ureteren gebracht werden. Zijne proeven, wier resultaat daarop neerkomt dat bij uitzetting der blaas door reflectorische hyperaemie der nieren polyurie ontstaat, hebben geen bewijzende kracht. Tot bewijs der polyurie dient toch slechts één proefdier, terwijl de twee contrôle-dieren niet gedurende evenlange tijdperken en niet op denzelfden tijd van den dag geobserveerd zijn.

Het stricte bewijs der secretie vermeerdering ontbreekt dus. De stelling dat de hyperaemie der nieren de oorzaak eener eventueele urinetoename zoude zijn is slechts gegrond op de observatie van de kleur der nier, waarbij eene reeks van omstandigheden die daarop van invloed kunnen zijn, niet bediscussieerd wordt. Ook beantwoorden de bijgevoegde afbeeldingen niet altijd aan deze veronderstelling.

De faculteit meent daarom aan dit antwoord den prijs niet te mogen toekennen.

In tegenstelling met het eerste kenmerkt zich het tweede antwoord door nauwkeurige kennis der litteratuur. De schrijver heeft daaruit eene voldoende kennis geput der klinische feiten en bediscussieert met kritischen zin de reeds bestaande theorieën. Nadat hij de resultaten van zijn historisch onderzoek heeft

medegedeeld, tracht hij door oncometrisch onderzoek te bewijzen dat het eerste gevolg van de uitzetting der pisblaas een kramp der nierbloedvaten is, die eene vermindering der diurese veroorzaakt. Daarna volgt dan eene hyperaemie, die hij meent niet als gevolg van vermoeienis te moeten beschouwen doch als veroorzaakt door eene prikkeling der vasomotoren.

Ter vermijding van de bezwaren die aan den door anderen geconstrueerden oncometer aankleven, heeft hij op ingenieuse wijze dat instrument gewijzigd, alvorens hij meende te kunnen vertrouwen op de resultaten daarmede verkregen.

Op grond van het goed uitgevoerde methodische onderzoek, en de vertrouwbaarheid der resultaten, op graphische wijze door den schrijver verkregen, heeft de faculteit besloten dit antwoord met goud te bekronen.

Bij opening van het naambriefje bleek dat het antwoord was ingezonden door den heer

L. M. METZ,
Cand.-arts te Utrecht.

die in een vergadering der faculteit heeft getoond eigen werk te hebben ingezonden.

Op de tweede prijsvraag luidende:

„*De faculteit verlangt een kritisch en experimenteel*
„*onderzoek naar de beteekenis van rietsuiker als*
„*voedingsmiddel voor den mensch*",

is één antwoord ingekomen onder de zinspreuk: „*Salus publica suprema lex esto*".

Het opstel begint met een welgeslaagd historisch overzicht, waarna eenige kritische aanteekeningen volgen, welke meerendeels op gelijke wijze den lof der faculteit kunnen wegdragen. Toch kunnen eenige ernstige opmerkingen niet achter-

wege blijven. Zoo wordt bijv. de juiste beteekenis van het woord „dynamogeen", dat herhaaldelijk door den schrijver wordt gebezigd, niet ten volle door hem gewaardeerd. Verder is het betoog onvolledig en niet afdoende daar, waar beweerd wordt, dat de eigenschap van rietsuiker, om in het spijsverteringskanaal sneller dan amylum te worden omgezet en geresorbeerd, van weinig beteekenis zou zijn bij de beoordeeling van haar waarde als voedingsmiddel.

Hoewel de stijl van het opstel over het algemeen duidelijk is, moet hij toch omslachtig en niet fraai worden genoemd. Bovendien wordt de taal door een aantal germanismen ontsierd.

De beschrijving van het experimenteele onderzoek, dat de kenmerken draagt van met groote toewijding en zorg te zijn verricht, vormt het derde gedeelte van het opstel. De kracht van verschillende spieren werd op onderscheidene tijdstippen van den dag en na gebruik van verschillend voedsel met behulp van den hand- en den lichaamsdynamometer gemeten. De proeven werden methodisch genomen en systematisch geordend om de resultaten zoo scherp mogelijk in 't licht te stellen, en de schrijver is er na inspanning en zorg volkomen in geslaagd, om allerlei nevenoorzaken, die de aanwijzing der dynamometers zouden kunnen veranderen, te neutraliseeren. Dus worden de resultaten, waarop kan worden gewezen, niet of zoo goed als niet in waarde verminderd door de afwijkingen der gebruikte werktuigen en door de kleine verschillen in de wijze, waarop zij werden gehanteerd, noch door de uitwerking der oefening, die de spieren zelve gedurende den gang van het onderzoek ondervonden. Maar hoeveel lof ook moet worden toegekend aan de wijze, waarop de proeven zijn uitgevoerd, de in het opstel neergelegde conclusies schijnen der faculteit toe, onvoldoende gemotiveerd te zijn. Immers, terwijl met de dynamometers alleen de spier*kracht* gemeten werd, wordt in de besluiten hoofdzakelijk met den spier*arbeid* rekening ge-

houden. In de talrijke tabellen en bij de verklaring van de eveneens zeer talrijke krommen wordt herhaaldelijk van de hoeveelheden verrichten arbeid gewag gemaakt, die in kilogrammeters worden uitgedrukt, hoewel nergens sprake is van het meten van een weg boven en behalve de meting der kracht. Hierbij kan niet aan een schrijffout of een wel vergeeflijke vergissing worden gedacht. Het betreft de kern van het geheele onderzoek.

Dat werkelijk alleen de kracht gemeten is, blijkt behalve uit de beschrijving der werktuigen en hun gebruik ook nog uit de opgenoemde getallen, daar het ten zeerste onwaarschijnlijk mag heeten, dat men door het éénmaal samenknijpen van een handdynamometer van 45 tot 75 kilogrammeters arbeid zou kunnen verrichten. De conclusie, die men uit het werk mag trekken, dat voeding met rietsuiker geen invloed heeft op de kracht eener onvermoeide spier, verliest door de bekende en overeenstemmende resultaten van vroegere onderzoekers een groot deel van haar waarde.

Na overweging van al het goeds, maar ook van het verkeerde, dat in het opstel is bevat, heeft de faculteit van geneeskunde besloten, het een eervolle vermelding toe te kennen.

Als de schrijver van dit antwoord heeft zich later bekend gemaakt de heer

PH. L. M. M. TAMINIAU,
Med. Stud. te Utrecht.

Ik noodig u, MM. HH., thans uit, uwe zitplaats te verlaten ten einde de eerepenningen in ontvangst te nemen of wel het bewijs, door de betrokken faculteiten afgegeven, dat gij eervol zijt vermeld. Namens den Senaat wensch ik u allen van harte geluk met deze onderscheiding die nooit aan gunst, maar alleen aan ware verdiensten te danken is; — door u, M. v. d. Berg

v. Eysinga, aan den wetenschappelijken zin, u eigen; — door u, M. Metz, aan een goed uitgevoerd methodisch onderzoek. Ook voor u, M.M. H.H. Nap en Taminiau, is dit een schoone dag, want ofschoon enkele gebreken in uwen arbeid, — zoo gemakkelijk te begaan, wanneer van een student zelfstandige arbeid gevorderd wordt, — u de hoogste onderscheiding deden ontgaan, blijkt toch uit het oordeel der faculteit dat gij groote verdiensten bezit, en mogen wij u allen, bekroonden en eervol vermelden, bij voortgezetten arbeid een eervollen wetenschappelijken loopbaan voorspellen. Moge die voorspelling waarheid worden en in de plechtigheid van heden een hechte waarborg voor de toekomst begrepen zijn.

Sprak ik tot nu toe over de levende strijdkrachten onzer Universiteit, ook over de materieele hulpmiddelen, die deze behoeven om hare taak naar behooren te vervullen, moet in een verslag als dit een en ander worden vermeld. Mijn voorganger heeft echter over dit onderwerp reeds zooveel in het midden gebracht, dat thans kortheid wel betracht mag worden. Daarbij is in de eerste plaats een woord van hartelijken dank gepast aan den staatsman, aan wiens initiatief het te danken is, dat eindelijk de bouw van het pharmaceutisch laboratorium kon beginnen en thans zoo goed als voltooid is, en die ook zijn machtigen invloed aanwendde om Leiden een nieuw chemisch laboratorium te schenken, waarvan de grondvesten thans verrijzen. Hoe het laatste gebouw zich aan de oogen zal vertoonen, als het afgewerkt is, laat zich nog niet gissen; van het pharmaceutisch laboratorium kan zeker worden getuigd dat ook het uiterlijke niet verwaarloosd is en dat daardoor een ware tempel der wetenschap verrezen is. Misschien mag zelfs gezegd worden dat het plan te grootsch is aangelegd en meer gegeven werd dan noodzakelijk was, waardoor ook meerdere uitgaven werden vereischt dan

wel strikt noodzakelijk waren, — vooral met het oog op de vele eischen, die nog kunnen worden gesteld wat laboratoria en ziekenhuizen betreft, zonder dat daarbij naar hooger wordt gestreefd dan voor een Universiteit van den tweeden rang in Duitschland broodnoodig geächt wordt. Toch kan ik niet afkeuren, dat ook aan den uiterlijken vorm waarde wordt gehecht. Zeker, ook ik zou het zeer betreuren, wanneer men het noodzakelijke aan het fraaie opofferde en zie liever leelijke, doch doelmatige gebouwen in voldoend aantal, dan enkele imposante paleizen der wetenschap, terwijl voor andere even noodzakelijke werken geen gelden meer te verkrijgen zijn. Maar staat ons vaderland dan zoozeer bij andere landen achter, dat het niet zou kunnen geven, wat voor zijn academisch onderwijs noodig is, en daarbij toch een fraaien vorm bewaren? Ik weet niet of ook u hetzelfde gevoel van moedeloosheid overvalt, als mij dit doet, wanneer ik mij in het buitenland bevind, en zie, hoe daar ook voor het oog aantrekkelijke gebouwen verrijzen en gaarne gegeven wordt, wat hier zulke moeite kost om te verkrijgen. Ik mag dit zeggen, ook omdat ik tot een faculteit behoor, die geene bijzondere inrichtingen noodig heeft, doch tevreden is met ruime en luchtige hoorzalen, welke dan ook een volstrekt vereischte zijn. Nu wordt zij genoodzaakt, gedeeltelijk haren intrek te nemen in lokalen, die niet aan de behoeften voldoen. Voor een paar jaar scheen het, dat een betere toekomst zou aanbreken; voorbereidende maatregelen werden genomen om die behoeften te bevredigen en werd onze ambtgenoot Suringar zelfs verplicht zijne woning te verlaten, om de noodige plaatsruimte voor den bouw dier lokalen te vinden. Maar nog altijd is, althans voor zoover ik weet, niets tot stand gekomen. Plannen, aan de faculteit voorgelegd, moesten gewijzigd worden, daar zij geen rekening hielden met wat gevraagd was, en ofschoon slechts weinig veranderd behoefde te worden, duurde het meer dan een jaar voor zij de nieuwe plan-

nen te zien kreeg! Reikhalzend ziet zij uit naar de betere huisvesting, die haar reeds zoo lang geleden is toegezegd; het is zoo weinig dat, ware er slechts een particuliere bouwheer bij betrokken, alles in uiterst korten tijd zou zijn voltooid. Gelukkiger dan wij, was onze ambtgenoot van de Sande Bakhuyzen; de door hem aangevraagde nieuwe werken en verbeteringen zijn dit jaar tot stand gekomen. Wat met goede hulpmiddelen te doen is, bewijst de goede naam, die het physisch laboratorium onder leiding van Kamerlingh Onnes geniet, zoöals dit voorjaar herhaaldelijk is gebleken. Wij verheugen ons dat de hinderpaal, die hem verhinderde van de aanwezige middelen in alle opzichten partij te trekken, uit den weg is geruimd.

Mochten wij den afgetreden Minister van Binnenlandsche Zaken hulde toebrengen voor de wijze, waarop hij de belangen der Universiteit behartigde waar het de behoefte aan laboratoria betreft, ook in een ander opzicht heeft zijne wetenschappelijke zin weldadig voor Leiden gewerkt tengevolge van het initiatief, door hem genomen tot aankoop van het huis nevens de academische bibliotheek, waardoor die inrichting aanmerkelijk in ruimte gewonnen heeft en voor langen tijd voor eene behoorlijke plaatsing der boeken gezorgd is. Helaas! dat het hem, wiens leven grootendeels aan de behartiging der belangen dier boekerij gewijd was, niet gegeven werd het oogenblik te beleven, waarop de nieuwe lokalen in gebruik werden genomen. Den 21sten December 1896 toch overleed Dr. W. N. du Rieu, bibliothecaris, wiens naam aan de acad. bibliotheek onafscheidelijk verbonden zal blijven wegens de groote verbeteringen, door hem in de inrichting en het beheer daarvan aangebracht en door de vrijgevige wijze, waarop hij de wetenschappelijke wereld vergunde, gebruik te maken van de schatten, hier bewaard, zoodat Leiden in dit opzicht een bij uitstek goeden naam genoot, evenals wat de inrichting der boekerij zelve betreft. Wie onzer herinnert zich niet den vriendelijken, steeds bereid-

willigen man, — voor zoovelen onzer een hartelijken vriend, — die zeker zijne eigene opvattingen had over de taak van den bibliothecaris, en misschien wat te veel in ééne richting voor de uitbreiding der boekenschat werkzaam was, maar voor wien het nooit te veel was, iets in het belang zijner inrichting te doen en die voor ons allen de hulpvaardigheid zelve was. Ook als man van wetenschap stond du Rieu hoog aangeschreven; het was hem juist gelukt, Leiden te maken tot het middenpunt eener grootsche internationale wetenschappelijke onderneming, toen de dood hem plotseling aan zijn werk ontrukte. Zijne plaats is vervuld door de benoeming van Dr. S. G. de Vries, die reeds lang als conservator aan onze bibliotheek verbonden was en wiens naam, èn om zijn vaders wil èn niet minder om wat hij zelf reeds deed, een bij uitnemendheid goede klank heeft. In zijne belangstelling en welwillende medewerking bevelen wij ons allen aan! Terwijl zijn beheer aanvangt met eene aanmerkelijke uitbreiding der lokaliteit, moge dit ook getuige zijn van eene waardige en stelselmatige aanvulling van haren inhoud. Want al moge voor sommige gedeelten der wetenschap in dit opzicht aan billijke eischen zijn voldaan, dat voor tal van andere vakken zelfs zeer bescheiden verlangens niet worden vervuld, is zóó herhaaldelijk aangetoond, dat ik het werkelijk niet behoef te herhalen. Gelukkig de faculteit, die op nog andere wijze dan door het staatssubsidie in staat gesteld wordt, hare behoeften te bevredigen. Dat dit het geval is met de faculteit, waartoe ik behoor, dankte zij aan vroegere vermakingen en aan de Thorbecke-stichting; thans is zij echter door de vorstelijke vrijgevigheid van onzen Drucker weder in staat gesteld, menige leemte aan te vullen en althans eenigermate met den vooruitgang der wetenschap rekening te houden. Ach, dat dit goede voorbeeld meer werd gevolgd, en het in Nederland, even goed als in Engeland en Amerika, voorkwam dat mannen van vermogen wetenschappelijke inrichtingen sticht-

ten of steunden. Tot nog toe werd slechts weinig in die richting gedaan en vonden wij bij particulieren slechts een enkele maal een bewijs van belangstelling in de Universiteit. En ofschoon wij dankbaar zijn aan zoovelen, die het Universiteitsfonds steunen, moet mij toch de verzuchting van het hart dat dit fonds heel wat beter dan nu aan zijne bestemming zou kunnen voldoen, indien allen, die liefde voor Leiden's Universiteit gevoelen, het door bijdragen, kleine zoowel als grootere, wilden steunen. Misschien is de betrekkelijk geringe deelneming van studenten en vooral van oud-studenten wel het gevolg van onbekendheid met het bestaan en het doel van het fonds; mogen deze woorden er toe bijdragen hen op te wekken, die zich tot nog toe van deelname onthielden.

Terwijl wij dankbaar gedenken, wat de Minister van Houten voor onze Universiteit deed, zijn wij er niet minder dankbaar voor dat, ook door het juiste inzicht der volksvertegenwoordiging, een zware slag werd afgewend, dien deze wetenschappelijk zoo hoog staande man, onbegrijpelijk genoeg, Leiden wilde toebrengen door de overplaatsing van het Ethnographisch Museum naar 's Gravenhage. Over deze zaak is zoo vaak en met zooveel hartstocht gehandeld, — zooveel beweegredenen zijn daarbij in het spel gekomen die met eene wetenschappelijke behandeling niets gemeens hebben, dat het verkieslijk schijnt thans over het verledene niet uit te wijden. Alleen zij hier gewezen op het adres, door den Senaat onlangs aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend, en waarin op zulk een heldere wijze wordt aangetoond waarom het Museum te Leiden en niet elders tehuis behoort. Ik herhaal hier de uitnoodiging daarin gericht tot allen, die geroepen zullen zijn tot de eindbeslissing mede te werken, om onder oordeelkundige leiding het Museum te bezoeken. Zij zullen zich dan zelf kunnen overtuigen of het als Museum van Kunstnijverheid kan dienen, dan wel of hier slechts de zucht in het spel is, — zooals som-

migen naïf genoeg ronduit hebben uitgesproken, — om te 's Gravenhage eene inrichting in het leven te roepen om vreemdelingen, die aldaar of in Scheveningen vertoeven, en in de residentie zoo weinig vinden om regenachtige dagen door te brengen, in staat te stellen hunne verveling te bestrijden! Warme hulde zij den Minister van Binnenlandsche Zaken toegebracht, die het Museum weder terug heeft gebracht daar waar het hoort, onder de inrichtingen van onderwijs! Zij dit weldra op eenvoudige, doch doelmatige en waardige wijze te Leiden gehuisvest en de naam van Goeman Borgesius daardoor voor goed verbonden aan eene inrichting, die der wetenschap gewichtige diensten kan en zal bewijzen! Wij hopen in dit opzicht ook op de ijverige medewerking van den nieuwen Directeur van het Museum, Dr. J. D. E. Schmeltz, wien ik met zijne benoeming hartelijk geluk wensch. Zijne reis ter bestudeering van buitenlandsche Ethnographische Musea, ook met ondersteuning van het Universiteitsfonds ondernomen, heeft hem geleerd, hoe veel nut dergelijke Musea voor het onderwijs kunnen opleveren; samenwerking van Directie en Hoogleeraren is daarbij een eerste vereischte, maar is, waar zij bestaat, dan ook in hooge mate vruchtdragend. Daartoe bevelen wij ons bij hem ten zeerste aan.

Vóór ik thans eindig zij het mij vergund het woord tot u te richten, Studenten aan onze Hoogeschool. In de eerste plaats om te voldoen aan een verzoek van den aftredenden Rector Magnificus, die er prijs op stelt te getuigen, dat hij niet dan aangename herinneringen heeft bewaard van de aanrakingen tusschen hem en uwe gemeenschap en met genoegen mag constateeren dat de eerste weken na de groote vacantie, die soms zoo weinig stof tot tevredenheid geven, zonder eenig bezwaar zijn voorbijgegaan en zonder dat eenige ruggespraak noodig was. Aan die verklaring wensch ik eenige woorden toe te voegen. Wat de Hoogleeraren doen strekt zeker in de eerste

plaats tot bloei der Hoogeschool; onze plicht is het daartoe al onze krachten in te spannen. Maar onze beste pogingen zouden ijdel zijn, als gij niet medewerkt; de goede naam eener Hoogeschool hangt in niet geringe mate van het gehalte der studenten af en van den roep, die van hen uitgaat. Wat baat het, of uitmuntende leerkrachten aan de Universiteit verbonden zijn, als de belanghebbenden worden afgeschrikt haar te bezoeken om den geest, die onder de studenten heerscht. In dit opzicht zij het mij opnieuw vergund, u op uwe plichten te wijzen. Ik weet, dat velen uwer het op prijs hebben gesteld, dat ik vroeger eerlijk heb uitgesproken wat ik gevoelde, en dat mijne woorden weerklank hebben gevonden. Welnu dan weder een woord van het hart tot het hart; als men weet, dat het door oprechte vriendschap wordt ingegeven vindt het zeker ingang. Gij weet het hoe Leiden bloot staat aan pogingen tot verdachtmaking, tot vermindering van zijn aanzien. Losse geruchten worden verspreid en nemen een grooten omvang aan, terwijl zij bij nauwkeurig onderzoek grondeloos of schromelijk overdreven blijken te zijn. Niet zonder zelfvoldoening mag ik er op wijzen dat het mij gelukt is, enkele dezer terstond te stuiten. Maar zal dit voor ons mogelijk blijven dan moet gij, Leidsche studenten, zelf voor uwe eer blijven waken. Verstaat mij wel! Geenszins wensch ik dat gij oude hoofden op jonge schouders zoudt dragen; het »desipere *in loco*" mag gerust door u betracht worden. Maar geheel iets anders is het, wanneer een ruwe en brooddronken geest de bovenhand zou verkrijgen en handelingen door u zouden worden toegejuicht, die de eerste de beste onbeschaafde kan verrichten als hij er maar de middelen voor bezit. Gij kunt zulke handelingen niet geheel verhinderen, maar wel voor een goed deel voorkomen, indien de geest, die uwe gemeenschap kenmerkt, wel gunstig is aan joligheid en vrolijkheid, maar warsch is van gemeenheid. Dan zal menigeen van zulke daden worden

teruggehouden en het lidmaatschap van uw Corps een zegen kunnen zijn, zooals het dat behoort te wezen, — want waartoe anders een studentencorps, als het niet ten doel heeft, het ware student-zijn te bevorderen. Laat niet toe, dat er een smet op de eer uwer gemeenschap geworpen wordt; weest hoeders van uwe eigen eer, die der Hoogeschool is daarmede ten nauwste verbonden.

Ons allen gaat haar eer en bloei in hooge mate ter harte. Doch wel zeker aan niemand meer dan aan hem, die als Rector Magnificus aan haar hoofd is geplaatst. Voor het volgende jaar is Dr. Mac Gillavry met die taak belast. De wet zou thans eischen dat ik aan hem het ambt overdroeg; zijn afwezigheid maakt dit echter onmogelijk. Maar wel kan ik uit aller naam hem toewenschen dat het jaar van zijn bestuur een in alle opzichten voor de Universiteit rijk gezegend zij; moge zij, haar grootsch verleden getrouw, eenmaal met fierheid kunnen wijzen ook op het Rectoraat, dat thans een aanvang neemt.

IK HEB GEZEGD!

BIJLAGEN.

DE OORSPRONKELIJKE EN FIGUURLIJKE BETEEKENISSEN

DER

JAVAANSCHE WOORDEN.

REDEVOERING

uitgesproken door den Rector-Magnificus op den 322sten verjaardag der Rijks-Universiteit te Leiden, 8 Februari 1897.

Mijne Heeren, Curatoren, Professoren, Doctoren, Studenten en gij allen die deze plechtigheid met uwe tegenwoordigheid vereert.

Zeer gewenschte toehoorders.

Der goede gewoonte getrouw om op het jaarfeest onzer Universiteit met eene mededeeling uit het vak zijner wetenschap voor U op te treden, ontveinst de tegenwoordige Rector zich niet, dat hij voor een zeer moeilijke taak staat.

Immers, zijne studiën hebben geenerlei betrekking op vraagstukken van algemeen belang en daarmede bedoel ik nu niet zoozeer, dat de politiek of de sociale kwestie er in geenerlei verband mede staan, als wel dit, dat de wetenschappelijke beoefening van het Javaansch nog zóo in hare opkomst is, dat de grondstof om zoo te zeggen hare eerste behandeling nog niet ten volle gevonden heeft en men bij deze studie dus nog

steeds gedwongen is in engeren zin vakman te blijven. Toen ik dan ook vóor twintig jaar tot het bekleeden van den nieuw opgerichten leerstoel voor het Javaansch geroepen werd, meende ik in de allereerste plaats mijne krachten te moeten wijden aan de lexicologie en het ligt voor de hand, dat ik thans U eenigermate duidelijk wil maken in welke richting ik meen dat er op dat gebied behoort gearbeid te worden. De resultaten mijner studie die ik U mededeel zijn dus van tamelijk specieelen aard, doch ik reken op Uwe overbekende welwillendheid, en waarschijnlijk mag ik veronderstellen, dat een taal gesproken door het hoofdvolk onzer voornaamste overzeesche bezitting U meer belang zal inboezemen dan menige andere.

Misschien echter zal het niet ondienstig zijn eenige algemeene opmerkingen over de Javaansche taal, vooral over haar woordenschat, te doen voorafgaan. Ook voor hen, die met dit onderwerp eenigszins vertrouwd zijn, is dat wellicht eene niet ongewenschte herinnering.

Wanneer Roorda als Inleiding tot zijne Grammatica [1]) handelt over de Javaansche taal in 't algemeen, zegt hij o. a. „Van al de stamverwante talen is het Javaansch de rijkste in woorden" en hij acht van dien grooten rijkdom dit „een voorname oorzaak, dat het den Javaan bij een groote mate van ontwikkeling en een fijne gaaf van onderscheiding, toch ontbreekt aan zin voor het algemeene, zoodat hij alleen het bijzondere met bijzondere benamingen bestempelt". Als

---

1) Beknopte Javaansche Grammatica door T. Roorda. Zwolle, Tjeenk Willink. 1893, bl. 1 volgg.

voorbeeld wijst hij er op dat de Jav. taal geen algemeen woord heeft voor *dragen*, maar wel bijzondere benamingen voor *over den schouder dragen*, *op het hoofd dragen*, en zoo voorts.

In het algemeen zal ik de juistheid van dien door mijn illustren voorganger gestelden regel, vooral wat het tweede gedeelte, nl. den rijkdom van bijzondere benamingen, betreft, niet weerspreken, zelfs geloof ik dat voor dit laatste nog treffender voorbeelden zijn bij te brengen dan het door Roorda opgegevene. Wellicht zou — en ik kies dat voorbeeld geheel *sine ira et studio*, en allerminst om mijn goede Javanen nu eens van een leelijke zijde te karakteriseeren — tot verdediging van Roorda's stelling het woord „stelen" nog beter dienst kunnen doen. Want de Javaan legt in het benoemen van de verschillende wijze van „stelen" een niet minder groote virtuositeit aan den dag, terwijl toch voor het „*heimelijk* wegnemen" het gewone woord voor „nemen of wegnemen" *ngĕpèq* bezwaarlijk kan volstaan. Hij onderscheidt dan „stelen bij nacht" *maling*, „stelen in de vroegte" *oepoet oepoet*, „stelen van vee in de weide" *baraq*, „uit de stal of kraal" *bradat*, „stelen en rooven, met gewapende benden", de U wel niet onbekende *kètjoe* partijen, „stelen van pluimvee" *bĕḍog*, „van kleinigheden" *oetil*, enz.

Echter, hoe waar dit ook zij — dat algemeene uitdrukkingen allerminst ontbreken, is gemakkelijk aan te toonen. Immers reeds Roorda's voorbeeld zelf voldoet niet in alle deelen; want het woord *gåwå* „bij zich hebben, meenemen" kan m. i. in de meeste gevallen ook voor „dragen" gebruikt worden.

Andere voorbeelden evenwel maken de zaak nog duidelijker. Beschouwen wij b.v. de woorden *isi* en *wadah* eens wat nader. Het eerste beteekent „inhoud" en daarmede benoemt men ook bij ons zoowel den inhoud van een flesch als van een vat of mand of maat, doch de Javaan gaat nog verder: hij gebruikt het ook voor „pit of kern van een vrucht, de knol van sommige planten", voor „lading van een geweer" en fig. zelfs voor „bevolking" enz. En wat het tegenovergestelde *wadah* betreft — uit de omschrijving: „alles, waar iets in bevat is of gedaan wordt", alles wat een *isi* heeft, zal het U duidelijk worden, dat wij althans voor zulk een algemeen begrip in onze taal geen equivalent hebben.

Wil men een voorbeeld van wat wij een *adjectief* noemen, welnu! waar is de Hollandsche evenknie van het Jav. woord *patoet*? Roorda heeft het zelf zoo uitstekend gekarakteriseerd met de omschrijving: „wat in harmonie is, of in harmonie en overeenstemming met iets anders", zóo met de zeden en gewoonten: „gepast, gevoeglijk, welvoeglijk", met den prijs of de waarde van iets: „billijk, redelijk", met de omstandigheden of bestaande gegevens: „begrijpelijk", met iemands rang of stand: „waardig" enz.

Een sprekend voorbeeld van een *verbum* levert het woord *mati*, „dood, sterven". Behalve „sterven" van alles wat leefde, beteekent het voorts: „uitgaan" *van vuur of licht*, „niet meer in wezen of in stand blijven", „opgeheven zijn" *bv. v. belastingen*, „dood loopen" niet alleen *van een weg, zooals bij ons*, maar ook *van een wel of put* „geen water meer hebben of geven"; „geen zog meer geven" *v. d. borst*, „geheel verlamd zijn" *van een lichaams-*

deel, „uitgedelgd zijn" *v. schrift*, „ten einde zijn" *v. e. jaar*; „vast zijn, niet meer los te trekken" *v. e. knoop*; „vast bepaald zijn" *v. e. prijs*, en wat al niet meer.

Doch, zooals ik zeide, de betrekkelijke waarheid van ROORDA's opmerking kan niet geloochend worden, en het is volkomen waar, dat de *speciale* beteekenissen den lexicograaf de grootste moeite blijven geven, en wij GERICKE en ROORDA, WINTER en WILKENS niet dankbaar genoeg kunnen zijn, dat zij zooveel zorg aan het fijne onderscheiden van het spraakgebruik der woorden besteed hebben.

Een andere oorzaak waaraan ROORDA den rijkdom van woorden in de Javaansche taal toeschrijft, is de invloed, dien de meer ontwikkelde en beschaafde volken, Indiërs, Arabieren en Europeëers, van wie de Javanen hun beschaving en godsdienst ontvangen hebben of door wie zij overheerscht zijn geworden, op hun taal heeft uitgeoefend. Dit echter is een zoo natuurlijk en bekend verschijnsel, dat ik liever Uwe aandacht vraag voor een anderen hier geldenden factor, ook door ROORDA vermeld, een eigenaardigheid van taal, die het Javaansch zoo bijzonder kenmerkt. Ik doel op iets dat U allen bekend zal zijn. In geen enkele andere taal, ook niet in de meest verwante, wordt het onderscheid in rang en stand en de eerbied van den mindere voor den meerdere, zoo sterk uitgedrukt als in het Javaansch, zoodat men voornamelijk vier taalsoorten kan onderscheiden: het Ngoko d.i. de platte taal, de taal der ouders tot de kinderen en van meerderen tot minderen — het Kråmå, de beleefde taal, de taal van minderen tot meerderen, — het Madya, de middel-

taal, als het Ngoko niet vriendelijk genoeg en het Kråmå te beleefd geacht wordt, en dan nog het Kråmå-inggil d.i. hoog-Kråmå, de taal, die de woorden bevat welke alleen van aanzienlijke personen gebruikt worden.

Nu wordt zeer zeker de beteekenis van dat taalverschil wel eens overdreven. Dat een Regent bv. tegen wien een Europeaan in dit opzicht een flater mocht begaan, niet zou weten te onderscheiden of hij met opzet dan wel met een onwillekeurig vergrijp te doen heeft, wil er bij mij zoo niet in. Hoogstens loopt men gevaar een gek figuur te slaan door zich op glad ijs te wagen, zooals het mij eens verging, toen ik mij verplicht achtte bij zekere gelegenheid tegen een Regent zoo goed en zoo kwaad als ik kon, toch iets in de inlandsche taal te zeggen. De man was in het gevolg van Prins Hendrik meê naar Holland geweest, en had daar geruimen tijd verblijvende onze taal geleerd. Op mijne met moeite uitgestooten brabbel-woorden — ik was pas eenige maanden in Indië — kreeg ik tot mijn ontzetting ten antwoord, — de man kende ook het gemeenzame Hollandsch —: och, praat maar liever je moeders taal.

Nu geef ik dadelijk toe, dat een ambtenaar beter zal doen zich voor vergrijpen tegen de etiquette te hoeden, en waar het hier om te doen is, dat de zucht van den inlander om het gevoel van eerbied dat hij voor rang of stand koestert, in zijne taal terug te geven groot is, moet ieder ook maar na vluchtige kennismaking treffen; zoo is hij er steeds op uit, zelfs van Hollandsche woorden, die hij overneemt, Kråmå-woorden

te smeden. Dat die er dan soms onherkenbaar door worden ligt voor de hand. Zelfs een Hollander, die tamelijk zijn Javaansch verstaat, zal met moeite in het woord *pĕdjah klintĕn* ons woord particulier teruggvinden. De Javaan heeft namelijk dat woord in tweeën gedeeld, het eerste geleek naar den klank het meest op *pati*, waarvan het Krâmâ *pĕdjah* is, van het tweede maakt hij *kĕlir* en, hoewel dat woord geen Krâmâ heeft, fabriceert hij er toch een van, nl. *klintĕn*, en zoo krijgt men als „monster" of *puzzle* het bovengenoemd *pĕdjah klintĕn*.

Men zal vragen, hoe wordt nu het Krâmâ gevormd van het Ngoko. Welnu, Roorda geeft daarvan eenige vaste regels. Zoo bv. *dinâ* maakt *dintĕn*, *kirâ*: *kintĕn*, *kari*: *kantoen*, *pari*: *pantoen*, *dadi*: *dados*, *râsâ*: *raos*, *tali*: *tangsoel*, *wali*: *wangsoel*.

Een meer algemeen middel bestaat hierin, dat de Javaan in plaats van de grovere klanken in het Ngoko, in het Krâmâ de fijnere bezigt, bv. voor *moenggoeh*: *mĕnggah*, *tâmpâ*: *tampi*, *doedoe*: *dede* enz. en ook wel door bijvoeging van het woordje *poen*, bv. *di*: *dipoen*, *ĕndi*: *poendi*, *âpâ*: *poenâpâ* [1]).

Voor een groot deel kunnen dus de Krâmâ-vormen tot zekere groepen vereenigd of ook wel onder klankregels gebracht worden; doch nu zijn er ook zeer vele Krâmâ-woorden, waarmeê dat in geen enkel opzicht het geval is. Niet zelden zijn dat leenwoorden, vooral uit het Sanskrit, doch er blijven nog heel wat zuiver Javaansche over, die in vorm en wezen met hun parallel

1) Zie Roorda, Gramm. 63 volgg.

in het Ngoko niets gemeen schijnen te hebben. Dat hier louter toeval in het spel zou zijn, is nauwelijks te denken, doch een opzettelijk onderzoek naar deze vraag heeft tot nog toe niet plaats gehad. Roorda heeft deze kwestie even aangeroerd, en wijst op een paar voorbeelden, waar volgens hem de Kråmå-woorden gemaakte en gezochte benamingen zijn, of wel, waar klankverwante maar in beteekenis geheel verschillende woorden, tot Kråmå-woorden zijn gemaakt [1]).

Straks als wij de grondbeteekenissen van enkele woorden nader zullen trachten te bepalen door ze te toetsen aan onze kennis van de wortels dier woorden, zullen wij de gelegenheid te baat nemen, om ook op die vraag voor een enkel geval een bevredigend antwoord te geven.

Ik hoop, dat deze algemeene opmerkingen omtrent de invloeden waaronder de Javaansche woordenschat zich zoo verbazend heeft uitgebreid, het U gemakkelijker zullen maken mij te volgen, waar ik Uwe aandacht inroep voor eene reeks van taal-verschijnselen, wier eigenaardigheid ik in dit uur meer in het bijzonder voor U wensch te ontvouwen.

Ik wenschte U namelijk een blik te laten slaan in onze kennis omtrent „de oorspronkelijke en de figuurlijke beteekenis der Javaansche woorden", en de middelen, die ons ten dienste staan om die beteekenissen nader en juister te bepalen. Dat die woorden, als grondwoorden in de Jav. Wdbb. opgenomen, voor een groot deel ontstaan zijn of opgebouwd uit éénlettergrepige

1) Zie Roorda, Gramm. bl. 68.

woorden of wortels, heeft reeds ROORDA, althans voor de klanknabootsende, aangetoond. Doch dat dit verschijnsel zich daartoe niet bepaalt, geloof ik reeds vóor jaren in het licht te hebben gesteld [1]). Immers, ook waar voor ons vooralsnog geen eigenlijke klanknabootsing waarneembaar is, is het Javaansch, althans in hoofdzaak, uit een onnoemelijk aantal éenlettergrepige wortels of wortelwoorden opgebouwd, die ieder een zekere eigenschap of gevoel voorstellen en waaruit vooral met behulp van voor- en achtervoegsels de grondwoorden gevormd zijn..

Natuurlijk kunnen wij ons dus meestal nog geen verklaring geven van de oorzaak, waaraan een of andere beteekenis van dergelijke wortels moet worden toegeschreven, en even dikwijls of nog vaker ontsnapt ons de beteekenis der functie, die de daarmede saamgestelde affixen vervullen, doch de vergelijking met andere van denzelfden wortel afgeleide woorden wijst ons een zekeren weg. Bij grondwoorden als *gaṭiq, gaṭoeq, pĕṭoeq* of *gaṭoq* en *tjĕboer, tjiboer* of *djĕboer* valt het ons gemakkelijk door het gehoor in de klanknabootsende wortels ṭiq, ṭoeq, ṭoq „het met die klanken tegen elkaar aankomen van voorwerpen" waar te nemen, of ons voor te stellen dat met den wortel boer het geplof in het water teruggegeven wordt. Bij grondwoorden echter, bijv. samengesteld met den wortel pit, is iets van klanknabootsing zeker niet gemakkelijk waarneembaar, doch het lijdt geen twijfel, of de ons door het spraakgebruik bekende beteekenis van al die woorden, zooals *tjĕpit*, *gapit*, *djĕpit* wijzen op een

1) Travaux du 6e Congrès des Orientalistes à Leide, 1884 »Over de wortelwoorden in de Javaansche taal".

wortel die een „klemmen" of iets dergelijks moet voorstellen, al ontgaat ons vooralsnog evenals bij de straks genoemde klanknabootsende woorden de beteekenis die aan de voorvoegsels *tjĕ*, *djĕ*, *ga* enz. moet worden gehecht. Een dergelijk „klemmen" laat zich daarentegen meer gemakkelijk verklaren bij samenstelling, bv. met de wortels kĕp of kĕm, door de sluit-lipletters; evenzoo gevoelen wij het „veerkrachtige" bij de samenstellingen met wortels eindigende met den tongtriller l, als *ĕntoel*, veerkracht, *kĕnoel*, veerkrachtige beweging of trilling, *gamol*, poezelig, *eigenlijk* veerkrachtig, *njĕmol* „in zoo iets knijpen", en tal van andere.

Buiten twijfel wordt de grondbeteekenis der wortelwoorden door den Javaan zelf ook heden ten dage nog vrij duidelijk gevoeld. Dit blijkt o. a. daaruit, dat hij in zijn literatuur nu en dan om een enkele grondgedachte uit te drukken, tal van woorden van gelijken of analogen wortel opeenhoopt, zoodat het duidelijk is, dat het hem om de gewaarwording, die het hooren van dien wortel opwekt, te doen is. Zoo beteekent *pĕpĕs* gekneusd en *pipis* ongeveer hetzelfde. Waar nu in de Bale Gålå Gålå de auteur wil voorstellen dat een persoon zedelijk geheel v e r n i e t i g d is, gebruikt hij achtereenvolgens in één zin deze woorden: (*kĕpoepoe*) *pĕpĕs*, *pinipis* (*pinoepoeq mĕkså*) *kapapas*, (*tĕpå*) *tipis*, *toempĕs*, *tapis*. Dit voorbeeld kan ons leeren welke de grondbeteekenis van al deze woorden is, nl. t e p l e t t e r, g e k n e u s d of iets dergelijks, iets wat men niet zoo dadelijk uit de beteekenissen die de Wdbb. geven zou opmaken; althans niet uit die voor *papas* „knotten" *toempĕs* „verdelgd" en nog minder uit die voor *tapis* „schoon op, schoon

weg" en *tipis* „dun". Doch het gezelschap waarin zich die woorden bevinden, nl. van *pĕpès* „g e k n e u s d" *pipis* „fijn malen", waarvan ook *mlipis*, met een rolsteen k n e u z e n, laat m. i. geen twijfel over.

Hetzelfde voorbeeld maakt ons tevens duidelijk, wat wij reeds opmerkten, dat waar de waarneming met ons gehoor tot absolute vaststelling van de beteekenis van den wortel te kort schiet, of waar onze kennis onvoldoende blijkt tot bepaling der beteekenis die aan de samenstellende deelen toekomt, door vergelijking met andere samenstellingen waarvan de beteekenis ons bekend is, wij bij benadering de grondbeteekenis der woorden nauwkeurig kunnen bepalen.

Zonder een dergelijk hulpmiddel zouden wij het zeker met de vaststelling der beteekenissen niet ver brengen. Onze kennis toch der oudere taal is nog betrekkelijk gering; het eenigste tot nu toe uitgegeven Kawi Woordenboek is dat van Winter; wel voegt het manuscript van het N. Jav. Wdb. van Wilkens er nog de verklaring ook van eenige ons nog onbekende Kawiwoorden aan toe, doch voor de bepaling van de grondbeteekenis der woorden, kunnen zij ons niet tot gids strekken. De beteekenissen toch die zij ons in Nieuw Javaansch geven zijn meer als omschrijvende verklaringen, aequivalenten of synoniemen te beschouwen. Zoo bijvoorbeeld wordt opgegeven het woord t j o e t é, en zou dat in het Nieuw Javaansch r o e s a q *of* w i r a n g beteekenen. Doch nu is dat eerste woord *roesaq* van een zeer algemeene beteekenis, — ik had het ook als model daarvoor hierboven kunnen opnoemen — laat ons zeggen: „beschadigd", terwijl het tweede *wirang*

„schande" beteekent. Zeker, de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat werkelijk de eerste beteekenis de ware is m. a. w. de oorzaak, en de tweede het gevolg. Doch, alvorens door „schade" en „schande" wijs te worden, zou men na onderzoek wellicht ook tot de conclusie kunnen komen, dat *tjoete* heelemaal geen woord is, evenmin als het in hetzelfde Wdb. opgegeven *nike*, dat een samentrekking is van *nika* + *i* nl. een voorzetsel, dat bij het volgende woord behoort. Dit neemt niet weg, dat men ook voor het weinige deugdelijke, dat met opzicht tot het Kawi in de bovengenoemde werken gegeven wordt, dankbaar moet zijn, en dat men in verband met de ons in de NJ. Wdbb. opgegeven beteekenissen, die zooals gezegd van groote zucht tot nauwkeurigheid getuigen, daaruit nog wel eens de ware beteekenis reconstrueeren kan. Zoo kan men met de door Wilkens opgegeven bet. van endah = *anèh* „ongewoon" eensdeels, en zijne opgave van *endah endah* als „het is duidelijk" anderdeels, de volgende woorden uit de Wajang-Prĕgiwå: *eṇḍah eṇḍah botjah ing goenoeng*, sinds vijftig jaren een *crux interpretum*, leeren verstaan.

Roorda vertaalde deze woorden, *eṇḍah* in de tot nog toe geldende beteekenis nemend van „fraai", als volgt: „fraai! een bergmeisje! men kan zien dat je een bergmeisje bent!" Wilkens daarentegen meent dat *eṇḍah-nḍah* beteekent „het is duidelijk", en vertaalt dus: „het is duidelijk, dat gij een bergmeisje zijt". Noch het een, noch het ander komt mij juist voor. Immers, indien *eṇḍah* zooals uit het Kawi blijkt, „ongewoon" beteekent, komen wij van zelf tot deze vertaling, (het woord *eṇḍah* verdubbeld op echt Jav. wijze vragenderwijs uit-

gesproken): „zou het vreemd zijn? wel neen, het is duidelijk, gij zijt een bergmeisje". *Endah* dus beteekent in de eerste plaats „ongewoon", in de tweede „fraai", eigenlijk „ongemeen fraai"; de vergelijking met *edah*, *bedah* en *wĕneh*, die allen „onderscheiden", „verschillend", „iets anders" beteekenen, heft allen twijfel op.

Doch, zooals gezegd, onze grootste kracht tot vaststelling van de grondbeteekenissen der woorden ligt m. i. in de vergelijking van de beteekenis der van eenzelfden wortel afgeleide grondwoorden, en ik wil voortgaan U de voordeelen van dat hulpmiddel met voorbeelden duidelijk te maken. Zoo deed het ons de eigenlijke beteekenis van het woord *tigas* kennen. Men nam vroeger aan dat het in de eerste plaats beteekende „nieuw" en in de tweede, dat het 't grondwoord was van het werkwoord *nigas* „afsnijden". Nu is het echter juist andersom. Evenals het woord *pagas* van eenzelfden wortel *gas* afgeleid, beteekent *tigas* „het afsnijden", en de beteekenis „nieuw" dankt het alleen daaraan, dat een versch *van het weefgetouw* afgesneden *stuk goed* ook „nieuw, pas afgesneden" is.

Eveneens blijkt uit vergelijking o. a. met *eling* „attent zijn", en met *tiling* grondwoord van *toemiling* „oplettend en nauwkeurig kijken", dat de volgorde die gewoonlijk bij het woord *iling* wordt aangenomen, nl. 1ste bet.: „gieting met voorzichtigheid" 2de bet.: *ilingiling* „oplettend" juist omgekeerd moet worden, daar de grondbeteekenis niet in het „gieten" maar in het „attent" zijn, en het „goed toekijken bij het gieten" gelegen is.

Bij *tjĕringis* wordt als beteekenis opgegeven „beschaamd" doch de vergelijking met *pringis* dat „grijnzen" beteekent,

„een vertrekken van het gezicht uit beschaamdheid", bewijst, dat in dat vertrekken van het gezicht de grondbeteekenis te zoeken is.

Diezelfde beteekenis zal allerwaarschijnlijkst de anders oppervlakkig zoo uiteenloopende woorden *asĕm*, zuur, *èsĕm*, grimlachen, en *lingsĕm*, beschaamd, met elkaar verbinden.

Een andere trits van schijnbaar ongelijke woorden, doch werkelijk met eenzelfde grondbeteekenis is *tjaḍong*, *long* en *rong*; *tjaḍong* beteekent „het bij elkander opengehouden worden van beide handen om iets te ontvangen, rantsoen", *enz.*; *long* vermindering, en *rong* „hol of holte in den grond". Als men nu weet, dat de *ḍ*, *r* en *l* voor elkander in de plaats treden, dan kan men uit de opgegeven beteekenissen veilig opmaken, dat met *ḍong*, *long* en *rong* „een holte, iets hols" wordt aangeduid; dat dus bij *tjaḍong* de holte door de zóogevouwen handen, dat bij *long* de holte of het gat door vermindering in een voorraad gemaakt (trouwens het samengestelde *bolong* beteekent ook „gat") geheel overeenkomstig de bij *rong* gegeven beteekenis, bedoeld wordt.

Ook bij woorden, die werkelijk niet van denzelfden wortel zijn afgeleid kan vergelijking haar nut hebben.

Zoo gaat ons daardoor een licht op waarom *boeḍal* en *mangkat* beide „vertrekken" beteekenen. Nevens *boeḍal* toch komt *bĕḍol* voor, en *bĕḍol* beteekent eigenlijk „het uitrukken bv. *van planten*" maar dan ook *fig.* het vertrekken van menschen, of wil men „opbreken". Welnu, die grondbeteekenis moet ook wel aan *mangkat* ten grondslag liggen, zooals blijkt uit de beteekenis die in het Mal. en in Jav. poëzie het woord *angkat* heeft, nl. van „opheffen, optillen" een beweging, die met het uitrukken

van planten overeenkomt. Het in Jav. poëzie hiervoor ook gebruikelijke *daoet* vertoont met *bĕḍol* denzelfden overgang van beteekenis.

Dezelfde methode toegepast op de woorden *dĕḍĕs* en *tĕtĕr*, die beide „met nadruk of bij herhaling vragen, navragen" beteekenen, brengt ons tot de ontdekking, dat ook hier ongeveer dezelfde grondbeteekenis beide woorden verbindt. Van den stam *of* wortel *ḍĕs* is namelijk afgeleid, niet slechts *plinḍĕs* in dezelfde beteekenis van „vragen", maar ook in die van *talinḍĕs* „kneuzen" en *tindĕs* „al wat dient om te verbrijzelen", en het afgeleide *landĕs-an* zoo het heet: „iets vasts onder iets anders tot steun om op te slaan of hakken, aanbeeld" in werkelijkheid echter „om iets op te verbrijzelen *of* stuk te slaan". Hieruit blijkt ons wel, dat *ḍĕḍĕs* „herhaaldelijk hetzelfde vragen" eigenlijk, zooals ook wij zeggen, beteekent: op hetzelfde aanbeeld slaan, het Fransche *frappez souvent, frappez toujours*. Welnu, dat ook in *nĕtĕr* dezelfde grondgedachte schuilt, laat zich afleiden uit de analogie met *nitir* „bij herhaling, kort na elkander slaan", zooals op een rijstblok als alarmsein.

Op dezelfde wijze voortgaande komt men bij de woorden *ḍĕmĕn* en *gaman* tot uitkomsten, die wel der vermelding waardig schijnen. Als beteekenis voor het woord *ḍĕmĕn* Ngoko, *rĕmĕn* Kråmå, wordt opgegeven „beminnen". Hoe komt het aan die beteekenis? Bij analyse blijkt het te bestaan uit *ḍĕm* of *rĕm* en den uitgang *ĕn*. De wortel *dĕm* blijkens *ngĕnḍĕm* „zich stil ergens ophouden", en *rĕm*, waarvan *rĕrĕm* „rusten, uitrusten" wijst op „rust". Van denzelfden wortel *rĕm* afgeleid, beteekent *karĕm*, *marĕm* enz. „zin, genoegen hebben, tevreden zijn". *Ḍĕmĕn*

dus met den uitgang *ĕn*, die een beheptheid te kennen geeft, bet. eigenlijk „behept met, vervuld van rust", fig. *v. h. hart*, „zin, genoegen hebben in, beminnen". Denzelfden overgang van beteekenis heeft *sĕnĕng*, tevreden, genoegen, behagen scheppen van den wortel *nĕng*, stilte, rust; waarvan ook *mĕnĕng*, zwijgen, stilhouden.

Evenzoo kan men het woord *gaman* „wapen", ontleden in *gam* en *an*. Door vergelijking met den nevenvorm *gĕm*, laat zich ook de beteekenis van dat woord nader bepalen. Van *gĕm* wordt gevormd *agĕman* „een greep", *gĕgĕm*, („greep of handvol"); *gaman*, is dus eigenlijk wat men in de hand houdt, 2de beteekenis „wapen". Dezelfde overgang van beteekenis doet zich voor bij het woord *sikĕp*, van den wortel *kĕp* = *kap*, waarvan *njikĕp* omvatten, *tangkĕp* gevat (Mal. *tangkap* vatten) enz.; *gaman* en *sikĕp* „wapen, gewapenden" zijn dus volkomen identisch.

Ik sprak zooeven van het onderscheid tusschen de verschillende taalsoorten als k r å m å, k r å m å - i n g g i l en n g o k o, en wees er op, dat er k r å m å en k r å m å-i n g g i l woorden zijn, die met hun aequivalenten in het N g o k o in geen direct verband staan en bij welke geen overneming uit een vreemde taal, zooals uit het Sanskrit, is aan te wijzen. Hier nu schijnt onze thans gevolgde methode werkelijk eenig licht te kunnen verspreiden. Zoo zijn bv. *pikoel* en *rĕmbat*, het Ngoko en Kråmå voor „het over den schouder dragen aan een stok"; hoe komen deze beide woorden als zoodanig gebruikt te worden? Voor *rĕmbat* is het antwoord niet moeielijk; zeer zeker is het een vorm afgeleid van *ĕmbat* grondwoord van *ngĕmbat*, waarvoor als beteekenis wordt opgegeven „een vracht aan een draagstok op- en neer

zwiepen." Welnu *pikoel* beteekent klaarblijkelijk hetzelfde. Immers denzelfden wortel *koel* vindt men terug in *toengkoel* „buigen"; en bij nader onderzoek blijken ook *angkoel* „het middelste gedeelte van een wip of balans" en *oengkoel* volg. het ms. Wdb. van WILKENS „het hangen of zweven boven iets" op een veerkrachtige beweging te wijzen. Het verschil van Kråmå en Ngoko berust dus in dit geval hierop, dat beide voor dezelfde zaak wel verschillende woorden gebruiken, doch met gelijke grondbeteekenis.

Eenigszins anders staat het met de Ngoko, Kråmå en Kråmå Inggil-woorden, die „vragen om iets, verzoeken, eischen, vorderen", beteekenen.

Hier blijkt uit onderzoek naar de grondbeteekenis van het Ngoko-woord *djaloeq*, dat wij met een woord te doen hebben, dat eigenlijk „roepen" beteekent, vgl. *tjèloeq*, *aloq* en andere van denzelfden wortel *loeq* of *loq* afgeleide woorden, waarin die grondbeteekenis te herkennen is. *Djaloeq* beteekent dus eigenlijk „vragende roepen".

Wat het Kråmå *teḍa* betreft, hier kan de oudere taal ons behulpzaam zijn; als Kw. toch geeft WINTER op het woord *taḍah*, dat hij met *tèḍa* gelijk stelt. En wat beteekent *taḍah?* „het klaar staan om te ontvangen" bv. *zijn rantsoen*. Die grondbeteekenis verklaart waarom het synonieme *tèḍa* even goed gebruikt wordt als beleefd woord voor „vragen", als voor „eten", en als zoodanig Kråmå is van *pangan*.

Ook het Kråmå-inggil voor „vragen", „nederig verzoeken" het woord *soewoen*, laat zich uit de Kawi-beteekenis verklaren.

Het is namelijk van gelijke beteekenis als *poendi*, „op het hoofd nemen of houden" een nederige uitdrukking voor „iets bv. een brief met een verzoek met den grootsten eerbied brengen, of aanbieden", van daar een zeer hoog woord voor „verzoeken" of „met den grootsten eerbied een bevel of bv. een belooning ontvangen of aannemen", en van daar ook een heel hoog woord voor „bedanken" en in deze beteekenis Krâmâ Inggil van 't Ngoko *tarima*.

Het gebruik van het woord *poendoet* als krâmâ inggil nl. het vragen, verzoeken *van meerderen tot minderen* dus *zva.* „eischen of vorderen" laat zich weêr door wortelvergelijking verklaren, nl. de wortel *doet* zal in verband met *dĕt* en *dèt* waarvan onder anderen *dĕdĕt*, *dèdèt*, de grondbeteekenis van „trekken" moeten uitdrukken, en *poendoet* dus eigenlijk „tot zich trekken" beteekenen.

Zoo verklaart het zich ook dat ditzelfde *poendoet* dienst doet als krâmâ-inggil van het Jav. woord *ngĕpèq*, „nemen". Nog daargelaten dat „vragen" en „nemen" voor Vorstelijke personen *of* hooge inlanders vrijwel synoniem is, ten minste in den goeden ouden tijd en misschien is die adat nog niet geheel verloopen.

Wat deze al of niet tegenwoordig nog in zwang zijnde sociale gewoonte van inlandsche hoofden om „voor zich te nemen" betreft, daarvoor hebben de Javanen een afzonderlijk woord nl. *njĕngkĕr* „voor zich bestemmen", dat ons weder een voorbeeld geeft voor onze wijze van bepaling der beteekenis, het is nl. afgeleid van den wortel *kĕr*, waarvan ook *lĕkĕr*, „ringvormig, gekronkeld". De grondbeteekenis zal dus wel zijn; een kring om iets trekken, waardoor het binnen dien kring zich be-

vindende tegen aanvallen van anderen zou beveiligd en het bezit daarvan voor dengene, die den kring getrokken had, zou gewaarborgd zijn. Inlandsche hoofden nu, die zin hebben in een mooi meisje of een paard, of wat dan ook van een hunner ondergeschikten, gingen dan of gaan zóo te werk. Het voorwerp daarvan heet *sĕngkĕran.*

Zulk „een voor zich bestemde of gereserveerde" was om een voorbeeld uit de Javaansche literatuur te nemen de schoone prinses van Mĕndang, waarop volgens het verhaal in de zoogenaamde Babad Tanah Djawi, Batara Goeroe, de Oppergod, zijn oog had laten vallen.

Uit dezelfde Babad Tanah Djawi *of* Geschiedenis van Java [1]) zal ik een groot deel der voorbeelden hier ontleenen, waarmede ik U in de tweede plaats het figuurlijk gebruik der woorden in het Javaansch verklaren wil. Ook de Javaansche taal kent namelijk dat gebruik van *figuurlijke* beteekenissen in zeer hooge mate, natuurlijk het meest in poëzie; maar nu is het merkwaardig hoe veelvuldig de zoodanige ook in de Babad voorkomen, hoewel het een proza-werk is. Bovendien is het eene der meest bekende prozawerken; daarom heb ik mijne keuze daartoe bepaald.

De hoeveelheid figuurlijke uitdrukkingen die men in de Babad aantreft is zoo groot, dat de verklaring daarvan alleen reeds vellen druks zou beslaan. Wij zullen ons hier alleen tot enkele voorbeelden, en dan nog het veld der rhetorica onbetreden latende, ons alleen tot

---

1) Babad Tanah Djawi in proza, Javaansche Geschiedenis uitg. door J. J. Meinsma, 's Hage Mart. Nyhoff 1874.

het figuurlijk gebruik van woorden bepalen. Ter loops zij opgemerkt, dat het woord *babad* zelf eigenlijk reeds tot die categorie behoort. De eerste beteekenis, voor zoover ons bekend, is „ontginning", dan „stichting van een rijk", eindelijk „geschiedenis", omdat de geschiedenis van een rijk met de stichting er van aanvangt.

Laat ik dan nu tot voorbeeld nemen de woorden *isi* en *wadah*, die ik in den aanvang noemde, woorden met wijdstrekkende beteekenis. Die woorden beteekenen, zooals gij U herinneren zult „inhoud", en „dat wat den inhoud omvat". In de Babad dan raadt de priestervorst van Giri, ten einde oorlog te voorkomen, aan, dat de vorst van Mataram en de landvoogd van Soerabaja de zaak zóó in der minne zullen schikken, dat de één de *isi* en de ander de *wadah* kieze. Met *isi* bedoelt hij de „bevolking", met *wadah* „wat de bevolking omvat", nl. het „land" of den „grond". De vorst van Mataram krijgt het laatste, het beste deel, want zegt de auteur, als de bevolking niet doet, wat de heer des lands wil, dan jaagt hij ze eenvoudig weg (183) [1]).

De bij de Javanen geliefde uitdrukking: „het licht van het rijk", voor den glans om zich heen verspreidenden Vorst ontbreekt hier evenmin (137) als „de bloem van het hof" of „het juweel" voor de „schoone prinses" (155, 156) of „het pronkjuweel der vrouwen" (275); zelfs een „koning van een droom" voor „een droom van de allerbeste soort" komt voor (59), evenzoo de niet ongewone uitdrukking, dat de vorst van Mataram wordt genoemd „de vader en moeder" d. i. „de be-

1) Analoog is het gebruik van *isi* op een andere plaats: de inhoud der zee d. i. de visschen (140).

schermer" van alle koningen van Java (140), of wel de benaming „'s Vorsten voogd" (67) zonder meer voor „vizier" of de zegswijze omtrent landvoogden dat zij „geplant" d. i. „aangesteld" zijn (184); zeer vèr gaat in dit opzicht zeker een uitdrukking als: „zich een bèntèng vormen van gebeden", „zich verschansen door gebeden" (606).

Bij het opnoemen van kinderen in volgorde van geboorte bezigt ook de Babad meermalen de fig. uitdrukkingen (in het Javaansch zeer gewoon), volgens welke het tweede kind *penggoeloe* genoemd wordt naar *goeloe* hals, het derde kind *pendådå* naar *dada* borst (o. a. 11). Dit laatste *dada* echter is ook weder de benaming van het „centrum eener slagorde" (534), terwijl het woord voor „bek": *tjoetjoeq* als benaming voor de „spits" van een leger of „voorhoede" dient" (533).

Doch wat bovenal uwe aandacht verdient, is de eigenaardigheid, dat de Javaansche taal ook door *grammaticale* vormen aanduidt, dat een woord in figuurlijken zin gebruikt wordt. Wanneer b.v. een of ander voorwerp door vergelijking als „iets groots" of „kleins" wordt voorgesteld, gebruikt de Javaan in plaats van een omschrijving met „gelijk" of „zooals" gaarne het voorvoegsel „*sa*" vóor het woord, waarmede het vergeleken wordt; zóo beteekent *gadjah* „olifant" en *sagadjah* „zoo groot als een olifant"; zóo is *glĕpoeng* „een meelstofje", *saglĕpoeng*, „zoo klein als een meelstofje". In de Babad (555) wordt gesproken van kogels *sadjĕroeq* „zoo groot als sinaasappelen"; van rijstkorrels *saklapa* „zoo groot als klappernoten (454)"; van een persoon die door toovermacht wordt *saprahoe koenting* d. i. „zoo groot als een

klein schip"; een klein vuur wordt vergeleken met een vuurvlieg *„sakonang*" (185); iets kleins wordt weergegeven met *amoeng samaritja*, slechts ter grootte van een peperkorrel (484), en zoo meer.

Een tweede voorbeeld van dit gebruik van grammaticale vormen geeft de zgn. werkwoordsvorm, nl. het vervangen van de beginletter van het woord waarmee vergeleken wordt door den daarmede overeenkomenden neusklank of wel het plaatsen van den neusklank vóor die letter. De werkwoordsvorm beteekent dan „zich voordoen als" of iets dergelijks. Een zeer bekend voorbeeld daarvan heeft men in *njarah*, den w.w.vorm van het grdwd. *sarah*. Dit *sarah* beteekent „vuil, dat op het water drijft", de w.w.vorm „zich zóo voordoen", m. a. w. „met den stroom meegaan, zich schikken of voegen naar iemands wil" (184); men ziet het, figuurlijk genoeg. Hetzelfde wordt uitgedrukt door *noempal kèli* w.w.vorm van *toempal kèli*, zooals wij het ontmoeten in een der Jav. Brieven (92)[1]), waar een door haar man verlaten vrouw smeekt om weer tot hem terug te keeren: „laat mij zijn als vuil dat op het water drijft, laat mij u overal volgen, waarheen gij u begeeft". Veelvuldig wordt verder deze werkwoordsvorm gebruikt bij beschrijvingen van schoone lichaamsvormen of kleur in vergelijking met planten en dergelijke; zoo o. a. wordt in de Babad (279) de schoone gele huidskleur vergeleken met die van de *tĕmoe giring*, „een soort curcuma" en leest men daar: *nĕmoe giring*, „zich voordoen als curcuma". Evenzoo wordt in de derde plaats op deze

1) Javaansche Brieven, uitg. door Roorda.

wijze nog de zoogenaamde toestandsvorm gebruikt d.w.z. het invoegsel *oem* wordt achter de beginletter van het grondwoord ingeschoven. Zoo beteekent van *kaki*, grootvader, *koemaki*, „zich voordoen als grootvader", „oudemanachtig". Zoo beteekent *pintĕr*, „knap", *koemintĕr*, „doen of men knap is", „verwaand"; *goemagoes* komt van *bagoes*, en *koemajoe* van *ajoe*, — resp. de woorden voor knap of mooi van een man of vrouw — „zich het air geven of men knap of mooi was". In de vierde plaats bezigt men tot dit doel de zgn. reduplicatie: zoo vormt men van *lemboet* fijn, *lĕlĕmboet* iets fijns, met de figuurlijke beteekenis van „een geest, een aetherisch wezen" als synoniem van de *djin*'s en *peri*'s over wie de koningin van Java's Zuiderstrand, de bekende Lårå Kidoel de heerschappij voerde (139). Van *rĕgĕd* „vuil" en *lĕtĕk* „smerig, vettig" worden gevormd *rĕrĕgĕd* en *lĕlĕtĕk* in de beteekenis van „het uitvaagsel" bv. *van de wereld*, van *lantjoer* „de lange staartveeren van een haan": *lĕlantjoer*, een haantje de voorste". Ook woordherhaling heeft in sommige gevallen een dergelijke uitwerking: van *koeda* „paard" vormt men bv. *koedakoeda*, „de stut van een dakkap". Trouwens als een woord met een klinker begint, treedt woordherhaling in de plaats der reduplicatie: van *omah*, „huis", komt *omahomah* „trouwen"; van *idĕp*, „ooghaar" *idĕpidĕp*, „de deurtjes van een soort vischfuik", van *aloe* „rijststamper" is *aloealoe* de benaming van een wapen in den ouden tijd, een soort „knods", en zoo verder. Doch het meest verbreid is wel het gebruik van den grammaticalen vorm, dien ik in de vijfde plaats vermelden wil, namelijk die van het aanhangsel „*an*".

Daarmee wordt in den ruimsten zin uitgedrukt, dat zeker voorwerp met een ander eenige gelijkenis heeft in vorm, in kleur, of in welke eigenschap dan ook. Van *anaq*, kind, vormt men *anaq-an*, dat in de eerste plaats beteekent „een pop", en verder ook „rente", daar het kapitaal dan als „moeder" gedacht wordt, doch in het algemeen „iets kleins"; zóo verbonden met *goenoeng* „berg", een „heuvel", en met *sĕgara* „zee", een „kleine zee". Niet een „kinderzee" gelijk het vertaald werd door iemand die misschien wel aan een badplaats voor kinderen dacht. Met *sĕgårå* wordt ook het aanhangsel *an* verbonden tot *sĕgaran* en dit beteekent dan evenzeer „kleine zee" doch wordt ook wel eens gebruikt voor „groote vijver". Evenzoo wordt *an* met benamingen van kleuren samengesteld. Zoo beteekent *koeningan* van *koening* „geel", „geel koper", niet alleen maar ook „met gewassen beplant" van den grond, terwijl dan *irĕngan*, van *irĕng* „zwart", daartegenover „onbeplant" beteekent.

Van *atos* „hard" geldt *tossan* „iets hards", als Krâmâ voor *wĕsi* „ijzer"; *rossan* van *ros* „geleding" vervult die positie tegenover *tĕboe* „suikerriet", als plant, die zich door hare vele geledingen onderscheidt. Deze voorbeelden, die met talrijke te vermeerderen zijn, mogen thans volstaan.

Wanneer ik nu den indruk samenvat, dien ik mij voorstel, dat Gij mij op dit zoo goed als onontgonnen veld van beschouwing volgende zult hebben opgedaan, zoo zal die zeker deze zijn, dat de Javaansche Lexicologie nog niet op voldoend vasten grondslag arbeidt — ten deele een gevolg van onze nog onvoldoende kennis der oudere taal —, doch dat de vergelijking der woor-

den die van eenzelfden wortel zijn afgeleid, ons reeds in menig geval den goeden weg heeft aangewezen. Hoeveel wij in dit opzicht dus te kort schieten, hoe weinig nog behoorlijk is vastgesteld, toch kan ik den lust niet weerstaan en ik hoop daarbij op Uwe belangstelling te mogen rekenen, om ten slotte nog een, zij het ook eenigszins voorbarige, poging te wagen tot wetenschappelijke indeeling. Ik zal daarbij gebruik maken van de vier categorieën, welke de Groningsche Hoogleeraar VAN HELTEN in zijne rede „over de factoren van de begripswijzigingen der woorden" voor de ontwikkeling van de woordbeteekenissen in het Nederlandsch heeft aangenomen [1]). Wij krijgen dan tevens eenig denkbeeld van de overeenkomst der begripswijzigingen tusschen het Javaansch en onze Moedertaal. Volgens de factoren die daarop invloed hebben uitgeoefend neemt VAN HELTEN de volgende klassen aan.

1°. Beperkte toepassing der oorspronkelijke of oorspronkelijker beteekenis. Tot deze rubriek zouden kunnen gebracht worden *gawe*, werk, wat iemand te doen heeft; dit woord heeft langzamerhand meer bepaald de beteekenis gekregen van „wat er voor of bij een huwelijksfeest te doen valt", zoo bet. *akoe doewe gawe*, „ik heb wat te doen" zeer bepaald „ik heb een huwelijksfeest te geven"; *pande* en *krija*, zooveel als „kunstwerker" beteekenen thans „smid en metaalwerker"; *owah* eig. „veranderd", beteekent van een persoon bep. „krankzinnig", aliéné; *loenggoeh* eig. zitplaats

1) Over de factoren van de Begripswijzigingen der woorden. Redevoering uitgesproken door Dr. W. L. VAN HELTEN. Groningen, Wolters 1894.

of zitten, bet. als subst. in het bijzonder „apanage"; *båså* „taal", wordt thans bepaald gebruikt in de bet. van „de beleefde taal of het Krâmâ"; *boekå* eig. „opening" is nu bep. „het begin der vasten"; *taboehan* eig. „slaginstrument" in het algemeen, wordt thans gebruikt voor het slaginstrument bij uitnemendheid, de *gamĕlan*. Dergelijke beperking in beteekenis wordt in het Javaansch ook uitgedrukt door het voorvoegsel *pi*, bv. van *koekoek*, „hecht, vast", wordt *pikoekoeh* gevormd en beteekent „bewijs, waarborg"; van *tĕmboeng*, „woord, taal": *pitĕmboeng* „verzoek".

Van Helten's 2de categorie is de metaphora *of* naamsoverdracht als gevolg van overeenkomst *of* gelijkenis. Met enkele der door hem voor het Nederlandsch gegeven voorbeelden komen geheel overeen bv. de Jav. woorden *tjandaq*, *tjakĕp* in den reeëlen zoowel als figuurlijken zin van „grijpen, begrijpen, vatten", *sandang* en *indit* in dien van „dragen, lijden"; *kasar* en *aloes* voor „ruw, onbeschaafd", en het tegenovergestelde; *boeroes*, *loeroes* „recht en rechtschapen"; *asor*, *andah*, „laag en gemeen". — Het gebruik in onze taal van dierennamen voor in eigenschap daarmee overeenkomende menschen vindt in het Javaansch zijn tegenhanger in het woord *asoe* „hond", waarvan intusschen het veelvuldige gebruik ook aan invloed van den Mohammedaanschen godsdienst kan worden toegeschreven; een Javaan toch hoort het woord zoo menigmaal als scheldwoord tegen de Kafir's of ongeloovigen gebruiken. Dikwijls dient bij een dergelijke personificatie het woordje *si* of Krâmâ *poen*. Het woord *domba* eigenlijk „schaap", maar van de grootere soort (de kleine heet *wĕdoes*)

wordt zoo ook gebruikt van andere dieren, die in hun soort groot zijn, bv. het paard van Tambaq Båjå, waarop de Vorst van Mataram een begeerig oog sloeg heet in de Babad (233) *poen domba* en zoo zegt men ook (in den afgeleiden vorm) van een persoon *andombani*: „de baas spelen over".

Laat mij als curiositeit naar aanleiding hiervan nog het volgende vermelden:

Van dat paard „een baas in zijn soort" wordt alleen gezegd dat het was „groot" zegge „zwaar", „hoog en mooi", maar van den eigenaar, dat hij beschoten werd met kogels, doch dat deze afstuitten en plat werden op zijn huid. De eigenaar was dus even goed als zijn paard „een baas", die een „huid" moet hebben gehad „van koper" *koelit tĕmbågå*, een der attributen van een wondermachtig strijder. Deze eigenschap, het bezit nl. van zulk een huid, was ook het deel van een paard dat in de Babad voorkomt, een ander dan het zoo even vermelde, nl. het paard van den Senåpati van Mataram, de Bråtå Joedå, op wiens huid de afgeschoten kogels aangeplakt bleven zitten en plekken vormden, als bij een appelschimmel. bl. 171.

Als tegenhanger nu verder van dat *domba* gebruikt de Javaan het woord *katé* eig. een „krielkip", ook voor een „klein mensch". Voorts met gebruikmaking van de straks genoemde reduplicatie of het aanhechtsel *an*, is het bovenvermelde *lantjoer* „staartveeren van een haan" in den vorm *lĕlantjoer* in gebruik als „haantje de voorste" en *tjĕtrèq* + *an* eig. „een jong rijstdiefje" (*glaṭiq*) voor een „nieuweling in het vak". Voor de „overdracht van den naam eener zaak op een persoon" kunnen

gelden het reeds genoemde *rĕrĕgĕd*, en *lĕlĕtĕk* als „uitvaagsel" gebruikt. Zonder reduplicatie kan hiertoe gerekend worden *kalilip*, „vuil of iets dergelijks, wat iemand in het oog krijgt", dat ook „ergernis" beteekent, overeenkomende met ons „een doorn in het oog". Met het aanhechtsel *an*, wordt van *growong* „hol" gevormd; *growong-an* „een domoor" ons „een hol vat". Voor „de overdracht van een diernaam op een voorwerp" kunnen dienen *platoeq* eig. „specht", dat ook voor de „haan van een geweer" gebruikt wordt; de reduplicatie of herhaling van *oelĕr* rups: *oelĕr-oelĕr* beteekent „laadstokringen", *oela* is „slang", *oela-oela* „ruggestreng". Met het aanhechtsel *an* wordt *sompil* „een soort slak", *sompil-an* een cadeau van sirihbladen in den vorm van een slak; *tikoes-an* „een voetzoeker" is gevormd van *tikoes* „een muis"; *koëpoe taroeng* eig. „vechtende vlinders" beteekent „dubbele deuren". Voor een nok van een dak, in vorm daarmee overeenkomende wordt gebruikt het woord *badjing* „eekhoorn", voor een „topdak" *gadjah* „olifant"; *étjé* „een kleine mossel" is de naam van een „dubbeltje" geworden en zoo meer.

Voor de „naamsoverdracht van een voorwerp op een ander voorwerp" kunnen genoemd worden *oesoes* „darm", ook „schuifband"; *ilat* tong, *ilatilat* „franje". *Doemoeq* „een druk met den in inkt gedoopten duim of vinger" die bij de Javanen dienst doet als handteekening gelijk bij ons een kruisje, wordt ook gebruikt voor *kol* of vlek bij een paard; *langit* „het uitspansel" is geredupliceerd *lĕlangit* de naam van een „hemel van een ledikant" of „verhemelte". *Oengkĕr* „pop van een rups", wordt gebruikt voor „klos garen", *kĕrpoes* benaming van een „muts",

ook van een „dakvorst". Van *loemboeng* een „rijstschuur" is gevormd *loemboeng-an* hetgeen bet. een carré in de taktiek; *djanoer* „jong klapablad" bet. ook „middenschot in den neus". Doch ik wil niet meer van uwe aandacht vergen voor deze rubriek, maar alleen even aanstippen, dat uitdrukkingen als *kippeborst* in het Javaansch „vogelborst" *manoeq ḍaḍa*, „ravebek, een soort breekijzer", Jav. *(tjoe)tjoeq ḍanḍang* niet ontbreken. Verder is *wata iṭik* eigenlijk „eendenoog" een uitdrukking voor „knoopsgat", *mata iwaq* eigenlijk „vischoog", de naam van een „soort waterkers". Van een berg zegt men ook evenals bij ons „voet", Jav. *sikil*, van een flesch „hals" Jav. *goeloe*, doch dan met *n* saamgetrokken *goelon*, van een kleedingstuk „arm" voor „mouw", doch dan evenzeer met *an*: *lĕngĕn-an*; evenzoo van een schoen is *toengkaq* + *an* hak afgeleid van *toengkaq* hiel.

Tot van Helten's 3de rubriek: de overdracht van het kenmerk op het gekenmerkte zouden kunnen gebracht worden woorden als *bijar* „dageraad", naar het „stralen van de zon", of *bambang wetan* naar het „rood in het oosten" vgl. ons „morgenrood"; *pentjorong* voor „maand", eigenlijk „het schijnen van de maan", *oelat* „gelaat", eigenlijk de „glans"; *wang poetih* „wit geld" voor „zilver geld"; *entoel* „veerkracht", ook de „vogelknip" zelf. Hetzelfde beginsel vindt men terug in uitdrukkingen als *tjatjah sirah*, *tj. molo*, *tj. boentoet*, „stuks koppen, nokken, staarten" als benaming voor „aantal menschen, huizen en dieren".

De verpersoonlijking van een kenmerk in figuurlijken zin waarvan van Helten spreekt, hebben wij zooeven reeds teruggevonden in *damar* elders ook wel (*tjahja*)

„licht, glans", en in het bovengenoemde geredupliceerde *rĕrĕgĕd* enz. „uitvaagsel, schuim" of iets dergelijks Ook wordt hier *si* voorgevoegd; zóo wordt met *si kĕntjèt* „de manke of kreupele" in de Babad (530) een der zonen van Mangkoerat Vorst van Mataram aangeduid. Verder beteekent *parentah* „gezag", ook de „drager van het gezag", bv. *parentah desa* „de overheid in de desa"; *oepatjara, ampillan,* „insigniën" en *gaman, sikĕp* „wapen" worden ook gebruikt voor de „dragers dier insigniën of wapenen" en *barisan* „troepen" „soldaten" is een benaming afgeleid van *baris* „gelid", eigenlijk zij, „die in gelid zijn opgesteld".

Voor VAN HELTEN's vierde categorie; de overdracht van het oorspronkelijke op het daaruit herkomstige zie ik in *babad* „stichting", „geschiedverhaal" een tegenhanger van den overgang der „geschiedenis" als oorzaak tot het „verhaal" als gevolg. Volkomen analoog aan „tong" en „taal" is *lésan* „mond, lip of tong" en „spraak". En tot deze klasse kan men ook wel rekenen woorden als *bata* „baksteen", *baṭoq* „klapperdop", *ĕnal,* de „geplozen bast van den kokosboom", *gångså* „klokkemetaal", *bagor* „grof zakkegoed", *gĕdèg* en *képang*, soorten van „vlechtwerk", wanneer zij voor daaruit vervaardigde „muur", „bedelnap" „prop van een geweer", *gamĕlan*, „zak" of „bamboewand" gebruikt worden.

En hiermede ben ik aan het einde van mijne voordracht gekomen en dank ik U voor uw welwillend gehoor. Ik heb U het standpunt waarop zich de Javaansche lexicologie bevindt, eerlijk blootgelegd, en U niet verzwegen hoeveel er nog aan de juiste kennis der

beteekenissen van Javaansche woorden ontbreekt. Maar tevens zult gij, hoop ik, hebben ingezien, dat wij op den goeden weg zijn om onze kennis in dit opzicht te vermeerderen en te louteren. Zeker ook hier geldt het ignoramus, maar ignorabimus behoeven wij niet uit te spreken. Integendeel wij hebben alle reden om eene betere aera te verwachten. Het Kawi-Woordenboek, het reuzenwerk van den onvergetelijken VAN DER TUUK, is ter perse en reeds voor een gedeelte uitgegeven. Het zal daardoor mogelijk worden de onmisbare kennis van de oudere taal in voldoende mate te verwerven. Doch ook wat in onzen eigen kring verricht werd, behoeven wij niet te laag aan te slaan. Onze leerlingen, bij wie door onzen KERN de algemeene grondslag van vergelijkende taalstudie op zulk een uitnemende wijze gelegd werd en waarvan de meesten ook door hem in het Kawi werden ingewijd, zullen meer tot stand kunnen brengen dan in onzen tijd mogelijk was. Want werkelijk wij kunnen tevreden zijn met hetgeen door onderscheidene jongeren op het gebied van polynesische taalstudie in allerlei richting werd tot stand gebracht. Om ons tot de lexicologie van het Oud-Javaansch te bepalen: een jongere geleerde nam de uitgave van VAN DER TUUK's Woordenboek op zich [1]), een ander vervaardigt een glossaar op het Oud-Javaansche Ramajana [2]). En daarom laten wij hopen en verwachten: speremus et credamus. Het zal blijken, dat de oprichting eener polynesische afdeeling bij onze literarische faculteit een

---

1) Dr. I. L. A. BRANDES.
2) Dr. H. H. JUYNBOLL.

wijze maatregel was, waar het Vaderland de schoonste vruchten van zal plukken.

Zij getuigt van een hoogere opvatting van onze taak als Koloniale Mogendheid. Wij willen in de taal doordringen en daardoor in het zieleleven van de volken, die wij te regeeren hebben, wier belangen ons zijn toevertrouwd· en van onze bevoorrechte positie willen wij gebruik maken om voor de menschelijke wetenschap een nieuw belangrijk gebied te veroveren, de kennis van taal, land en volk van ons heerlijk Insulinde.

IK HEB GEZEGD.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1896—1897.

	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Totaal.	Bijzonderheden.
volledig onderwijs							
voor de 1e maal	16	55	38	19	10	138	Onder deze rubriek zijn ingeschreven 12 dames, in Wis- en Natuurkunde 5 Geneesk. 5 Letteren en Wijsbeg. 2 = 12
„ „ 2e „	20	42	31	11	14	118	
„ „ 3e „	32	37	32	12	11	124	
„ „ 4e „	14	43	37	9	10	113	
„ „ 5e „	6	24	38	7	5	80	
„ „ 6e „	2	19	32	12	5	70	
„ „ 7e „	1	12	27	4	1	45	
„ „ 8e „		9	34	3	2	48	
„ „ 9e „	1	5	14	3		23	
„ „ 10e „		5	10	1		16	
„ „ 11e „			6			6	
„ „ 12e „		3	3			6	
„ „ 13e „		2	1	1		4	
Totaal . . .	92	256	303	82	58	791	
voor 2 lessen							Onder deze rubriek zijn ingeschreven 3 dames, in Wis- en Natuurkunde 2 Letteren en Wijsbeg. 1 = 3
voor de 1e maal				2	5	7	
„ „ 2e „				1	1	2	
„ „ 3e „					2	2	
Totaal . . .				3	8	11	
voor 1 les							Onder deze rubriek zijn ingeschreven 2 dames, beide in Wis- en Natuurkunde.
voor de 1e maal				3	5	8	
„ „ 2e „			1	1	1	3	
„ „ 3e „				1		1	
„ „ 4e „							
„ „ 5e „				2		2	
Totaal . . .			1	7	6	14	
Algemeen totaal .	92	256	304	92	72	816	

UITSLAG DER EXAMENS.

	16 Sept. 1896—10 Juli 1897.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechten......	79	62	17	
Doctoraal „ „ „ „	80	59	21	
Examen voor den Ind. Dienst	8	6	2	
Propaed.-Examen in de Geneeskunde	22	17	5	
Candidaats „ „ „ „	22	14	8	
Doctoraal „ „ „ „	26	16	10	
Candidaats „ „ „ Letteren......	12	11	1	
Doctoraal „ „ „ „	7	7		
Candidaats „ „ „ Wis- en Natuurk. .	6	5	1	
Doctoraal „ „ „ „ „ „ .	9	9		
Propaed. „ „ „ Godgeleerdheid...	18	17	1	
Candidaats „ „ „ „ (1e Ged.)	29	27	2	
„ „ „ „ „ (2e Ged.)	20	19	1	
Doctoraal „ „ „ „ ...	1	1		
Aanvullings „ „ „ Dier- en Delfstofk.	8	6	2	
Theoretisch Apoth. Examen..........	7	7		
1e Natuurkundig Examen...........	29	24	5	
2e „ „	35	11	24	
Theor. Geneeskundig Examen.........	37	17	20	
Examen volgens Art. 86 Wet H. O.	2	1	1	
Totaal	457	336	121	Geene

PROMOTIËN.

van 16 September 1896 tot 10 Juli 1897.

In de Geneeskunde.

1896.

30 September. Klaas de Lint, van Piquetberg. Proefschrift: »Bijdrage tot de kennis van het normale electrocardiogram van den mensch."

9 November. Jan Willem van Rijn, van Berkel- en Rodenrijs. Proefschrift: »Bijdrage der verloskundige Kliniek en Polikliniek van het Academisch ziekenhuis te Leiden, gedurende den cursus 1892/93 en 1893/94."

10 November. Pieter van Andel, van Zutphen. Proefschrift: »Verslag der Chirurgische kliniek aan de Rijks-Universiteit te Leiden, gedurende den cursus 1893/1894."

12 December. Jan Formijne Jr., van Tiel. Proefschrift: »Verslag der heelkundige kliniek van het Rijks Akademisch Ziekenhuis te Leiden, cursus 1892/1893."

14 December. Jan Schoemaker, van Ambt-Almelo. Proefschrift: »Experimenteele bijdrage van den darmnaad."

16 December. Johan Catharinus Justus Bierens de Haan, van Leiden. (Met lof.) Proefschrift: »Over de stofwisseling bij levercirrhose."

17 December. Gerard Nicolaas de Voogt, van Arnhem. (Met lof). Proefschrift: »Kritisch-Experimenteele beschouwingen over de schildklier."

1897.

21 Januari. Bernard Herman Vos, van Leiden. Proefschrift: »Insufficientie der aortakleppen."

22 Februari. Willem de Lint, van Zevenbergen. Proefschrift: »De diagnostische waarde van het eiwit-etter quotient in urine."

26 Februari. Jacob Casper Maurits Timmermans, van Leiden. Proefschrift: »Bijdrage tot de chirurgie der lever en der galwegen."

27 Februari. Lodewijk Willem Henricus Tjeenk Willink, van Zutphen. Proefschrift: »Bekkenveranderingen na heupgewrichtsontsteking."

19 Maart. Anton Lodewijk Jozef Marie Kervel, van Terheyden. Proefschrift: »Verslag der heelkundige kliniek van het Rijks-Academisch Ziekenhuis te Leiden, cursus 1891/92."

8 April. Johannes Martinus Cornelis Mouton, van 's Gravenhage. Proefschrift: »De waarde van het tuberculinum als diagnosticum."

11 Mei. Wouter Holleman, van Oisterwijk. Proefschrift: »Bijdrage tot de kennis der pathologie van het deciduoma malignum."

30 Juni. Johannes Philippus Evertsz Hz., van Curaçao. Proefschrift: „De ontijdige loslating van de normaal gelegen placenta."

9 Juli. Leendert Jan Lans, van Delft. (Met lof). Proefschrift: »Experimenteel onderzoek over het ontstaan van astigmatisme door niet-perforeerende comea-wonden."

In de Rechtswetenschap.

1896.

17 October. Hendrik van der Goes, van Beek bij Nijmegen. »Stellingen."

2 November. Rudolph Colenbrander, van Nijkerk »Stellingen."

4 November. Jacques de Witt Hamer, van Goes. »Stellingen."

11 November. Herbert Arend van Rossum, van Enschedé Proefschrift: »Eenige beschouwingen over de verhouding van den rechter tot de Wet."

13 November. Barthold Mackay, van Dordrecht. »Stellingen."

25 November. Michiel Goslings, van Harlingen. »Stellingen."

2 December. Johan Albert Nicolaas Esche, van Plantoengan (Java). »Stellingen."

4 December. Hendericus Nicolaas Wouda, van Sneek. »Stellingen."

14 December. Johan Dirkzwager, van Maassluis. »Stellingen."

16 December. Dr. Cornelis Gerardus 't Hooft, van Dordrecht. »Stellingen."

16 December. Zegerus Theodorus Nicolaas De Jong van Arkel, van 's Gravenhage. »Stellingen."

16 December. Marie Dirk Molenaar, van IJselmonde. »Stellingen."

17 December. Theodorus Martinus Schultsz van Haegen, van Dordrecht. »Stellingen."

18 December. Johannes Albertus Rubenkoning, van Soerabaja. Proefschrift: »De roeping van den Staat, inzonderheid ten opzichte der coöperatieve productie."

18 December. Tjalling Gonggrijp, van Sneek. »Stellingen."

18 December. Berthold Justus Daniël Zubli, van 's Gravenhage. »Stellingen."

18 December. Eduard Polis, van Amsterdam. »Stellingen."

1897.

20 Januari. Adam Joan Adriaan IJssel de Schepper, van Wonosobo (Java). »Stellingen."

1 Februari. Hendrik Johan Knottenbelt, van Rotterdam. »Stellingen."

13 Februari. Jacob Anton Schorer, van Heinkenszand. Proefschrift: »De geschiedenis der Calamiteuse polders in Zeeland tot het reglement van 20 Januari 1791."

5 Maart. Jan Theodoor Endtz, van Meppel. »Stellingen."

8 Maart. Jan Luyten, van Broek in Waterland. »Stellingen."

9 Maart. Rembt Tobie de Wijs, van 's Gravenhage. »Stellingen."

10 Maart. Frederik Louis Kleyn, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Executie van openbare gemeenschappen."

16 Maart. Christiaan Evert Stolk, van Zutphen. »Stellingen."

22 Maart. Jan Hendrik Ketjen, van Alkmaar. »Stellingen."

23 Maart. Jan Smit Az., van Ridderkerk. »Stellingen."

6 April. David Wolly Stibbe, van Kampen. »Stellingen.

7 Mei. Cornelis Schuit, van Beverwijk. »Stellingen."

10 Mei. Jan Charles August Everwijn, van Noordwijk. Proefschrift: »Het samentreffen van preventief en repressief toezicht op lagere besturen."

14 Mei. Frederik Godfried Johan Houck, van Deventer. »Stellingen."

31 Mei. Hugo van Manen, van Winkel. (Met lof). Proefschrift: »Hoofdelijke omslagen in gemeenten der Ned. Herv. Kerk."

11 Juni. Johannes Carolinus Witteveen, van Metzlawier. »Stellingen."

16 Juni. François Louis Wittenrood, van Modjokerto. »Stellingen."

16 Juni. Pieter Kingma Boltjes, van Grouw. »Stellingen."

19 Juni. Cornelis Jacobus Snijders, van Breda. »Stellingen."

26 Juni. Willem Anne van Traa, van Rotterdam. »Stellingen."

26 Juni. Petrus Wilhelmus Johannes Bijnen, van Breda. »Stellingen."

26 Juni. Johan van Gelein Vitringa, van Arnhem. »Stellingen."

29 Juni. Carolus Albertus Jacobus Hartzfeld, van 's Gravenhage. »Stellingen."

2 Juli. Dirk Arend Evertsz, van Sneek. »Stellingen."

3 Juli. Charles Govert Schattenkerk, van Doesburg. »Stellingen."

5 Juli. Herman Willem Roelvink, van Winterswijk. »Stellingen."

6 Juli. Frederik Filip Franciscus Darlang, van Gesangan (Residentie Soerakarta Java). »Stellingen."

7 Juli. Alidius Fredericus Victor Sickenga, van Wolvega. »Stellingen."

7 Juli. Charles Jean Marie Meyer, van Rotterdam. »Stellingen."

8 Juli. Emil Louis Thierry Hoogenstrraaten, van Leiden. »Stellingen."

In de Staatswetenschap.

1896.

13 November. Barthold Mackay, van Dordrecht. »Stellingen."

1897.

17 Februari. Mr. Charles Marie Antoine Bijleveld, van Leiden. »Stellingen."

In de Wis- en Natuurkunde.

1896.

17 December. Sebastianus Krüger, S. J., van Oudenbosch. Proefschrift: »Ellipsoïdale evenwichtsvormen eener wentelende homogene vloeistofmassa."

1897.

26 Februari. Herman van der Kamp, van Groningen. Proefschrift: »Ponderomotorische krachten in het elektro magnetisch veld."

18 Mei. Evert Jan Evers, van Ellecom. Proefschrift: »Over de kracht die een vloeistofstroom in sommige gevallen loodrecht op zijne richting op een medegesleept lichaam uitoefent."

7 Juli. Edwoud van Everdingen, van Delft. Proefschrift: »Metingen over het verschijnsel van Hall, en de toename van den weerstand in het magnetisch veld."

In de Godgeleerdheid.

1897.

2 Februari. Jan Cornelis van Ronkel, van Zutphen. Proefschrift: »Het Symbolum van het vierde Lateraansche concilie. Historisch-dogmatische studie."

3 Juli. Henri Wilhelm Philip Elize van den Bergh van Eysinga, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Een bladzijde uit de Wijsbegeerte der religie. Elementen tot de vorming eener religieus-filosofische wereldbeschouwing."

In de Klassieke Letterkunde.

1896.

4 November. Philippus Christianus Molhuysen, van Almelo. (Met lof). Proefschrift: »De tribus Homeri Odysseae codicibus antiquissimis."

17 December. Joseph van Vessem, S. J., van Amsterdam. Proefschrift: »De M. Tullii Ciceronis de oratore libris."

1897.

17 Februari. Henricus Nicolaus Veldhuis, van Wye. Proefschrift: »Annotationes criticae ad Suetonium."

29 Mei. Jan Rudolf Koopmans van Boekeren, van Harlingen. Proefschrift: »Spicilegium criticum in G. Suetonii Tranquilli vitis D. Julii et D. Augusti."

In de Taal- en Letterkunde van den O. I. Archipel.

1897.

30 Januari. Godard Arend Johannes Hazeu, van Amsterdam. Proefschrift: »Bijdrage tot de kennis van het Javaansche tooneel."

In de Nederlandsche Letterkunde.

1 Maart. Herman Theodoor Colenbrander, van Drachten. (Met lof). Proefschrift: »De patriottentijd hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Eerste deel. 1776—1784."

3 Juli. Anton van Berkum, van Amsterdam. (Met lof). Proefschrift: »De middelnederlandsche bewerking van den Parthonopeus-Roman en hare verhouding tot het oudfransche origineel."

PROMOTIE HONORIS CAUSA.

In de Philosophie.

1897.

5 Mei. Zijne Majesteit Oscar II Koning van Zweden en Noorwegen.

De vóór den aanvang van het studiejaar of in den loop daarvan benoemde hoogleeraren hebben hunne werkzaamheden aangevangen:

1896.

19 September. G. J. P. J. Bolland, met eene redevoering over: »Verandering en tijd."

1897.

5 Mei. Dr. F. Pijper, met eene redevoering over: »De geschiedenis van het Godsdienstig-Zedelijk leven."

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO BATAVAE[1]).

Rect. Magn. Dr. A. C. VREEDE.

17 September 1896—21 September 1897.

1896.
Sept.

21. **Herman Jan Marie Plantenga**, Zutphen, 19, G.
» **Johan Wilhelm Kuypers**, Breda, 19, G.
» **Maarten Boekwijt**, Leiden, 17, WN.
» **Dirk Lodewijk Willem van Mierop**, 20, WN.
» **Jan Laurens Sölner**, Zutphen, 20, R.
» **Willem Nicolaas Jozef Smit**, Purmerend, 18, R.
» **Herbert Willem Borel**, Gouda, 19, G.
» **Joannes Jacobus Vinkestein**, Kralingen, 20, L.
» **Karel George Albert Hordijk**, den Helder, 19, G.
» **Henri Nicolaas van Walree**, Brummen, 20, R.
» **Anton Carrière**, 's Gravenhage, 17, G.
» **Cornelis Oorthuys**, 's Heer Abskerke, 18, G.
» **Constant Johan Adriaan van Iterson**, Leiden, 20, G.
» **Johan Adriaan Vollgraff**, Haarlem, 19, WN.
» **Otto Samuel Bastiaans**, Oostwold, 21, G.
» **André Matthieu Venker**, Tiel, 19, G.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **TH.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.

21. **Johan Sander Louis Frantzmann**, 's Gravenhage, 21, R.
» **George Marie Wesenhagen**, 's Gravenhage 18, R.
» **Jan van Duyvenbooden**, Katwijk a/z., 21, Th.
» **Titus Johannes Bakker**, den Helder, 19, G.
» **Adriaan van Riessen**, Katwijk binnen, 19, G.
» **Frederik Couvée**, Leiden, 20, R.
» **Willem Frederik Kaiser PJzn**, Leiden, 18, L.
» **Frans Willem Anne Beelaerts van Blokland**, 's Gravenhage, 18, R.
» **Karel van Hinloopen Labberton**, Doesburg, 20, R.
» **Frans Dirk Jansen**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Hendrik Alexander Hartogh**, Amsterdam, 18, R.
» **Everard Bonifacius Frans Frits Wittert van Hoogland**, 's Hage, 21, R.
» **Evert Willem Goteling Vinnis**, Haarlem, 18, G.
» **Jacob Hendrik van Schermbeek**, Arnhem, 20, R.
» **Adriaan Jan van Royen**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Adrianus van Hengel**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Albert Willem Wichers**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Cornelis Willem Hopster**, Amt-Ommen, 19, R.
» **Johan Hankes Drielsma**, Groenloo, 17, G.
» **Nicolaas Adrianus de Joncheere NAz**, Dordrecht, 19, R.
» **Alexander Frederik Schoorel**, Ambon, 18, G.
» **Alexander Anton Kool**, 's Gravenhage, 18, R.
» **Ulrich Willem Frederik van Panhuys**, Zwolle, 18, R.
» **Jan Nysingh**, de Wijk (Drenthe), 18, R.
» **Hendrik Adriaan Bos**, Sliedrecht, 20, R.
» **Maurits Johan Pico Diederik van Harinxma thoe Slooten**, Leeuwarden, 21, R.
» **Cornelis Elias Hooykaas**, Rotterdam, 18, Th.
» **Hendrik Frederik Willem Jeltes**, den Haag, 20, R.
» **Pieter Mulder**, Leiden, 18, WN.
» **Bernardus Floris Struby**, Banda Neira, 21, G.
» **Johan Petrus Lucretius Hagen**, Mijdrecht, 18, G.
» **Cornelis Wijnand Theodor van den Brandhof**, Niekerk, 21, R.
» **Philip Maurits van der Haer**, Arnhem, 18, G.

22. **Jan van Drooge**, Bakkeveen, 27, R.
» **Wilhelmine Cornelia Sophia Christine Bader**, Zoeterwoude, 18, G.
» **Adriaan Gijsberthe Valk**, den Haag, 18, WN.

Sept.
22. **Nicolaas Jacob Zebinden Baggerman**, Zwolle, 21, R.
» **Hermannes Bosscher**, Stadskanaal (Gem. Wildevank), 21, L.
» **Gerrit Jacob Jan de Mooy**, Gouda, 18, R.
» **Willem Jan Roozeboom**, Gouda, 23, R.
» **Durk van Blom**, Leeuwarden, 18, R.
» **Johannes Coert**, Goedereede, 18 R.
» **Willem Hulbert Rassers**, Roozendaal, 19, L.
» **Menno Huizinga**, Harlingen, 20, Th.
» **Eduard Daniël van Oort**, Barneveld, 19, WN.
» **François Emile Grooss**, Amsterdam, 19, R.
» **Michel Wolf Marman**, Leiden, 19, G.
» **Jan Cornelis Filedt Kok**, Delft, 17, WN.
» **Dirk Karel George de Jong**, 's Hage, 18, R.
» **Adriaan Gerard Vreede**, 's Hage, 19, R.
» **Joannes Adrianus Nelinus Knuttel**, van Delft, 18, L.
» **Johannes Verbeek**, Benkoelen, 19, G.
23. **Gijsbertus Johannes Zaalberg van Zelst**, Amsterdam, 25, WN.
» **Cornelis Marinus Timan Stegeman**, Deventer, 19, R.
» **Jan Draayer**, Dieren, 19, L.
» **Johan Hendrik Labberton**, Ameide, 18, R.
» **Louis Paul. Herbert Philippeau**, 25, WN.
» **Hendrik Willem Cornelis Soeterik**, Cheribon, 23, G.
» **Gerrit Piepers**, Blaricum, 26, L.
» **Carel Philip Frederik Abbing**, Heeze, 22, Th.
» **Willem Jan Marie van Eysinga**, Noordwijkerhout, 18, R.
» **Frederik Wilhelm Pijnacker Hordijk**, Soerakarta, 20, R.
» **Jacobus Pieter Coops**, Nieuwediep, 21, R.
» **Johan Guillielmus Schorer**, 's Hage, 21, R.
» **Johannes Carel Fontein**, Leiden, 21, Th.
24. **Frederik Hendrik Gijsbertus van Iterson**, Beetgum, 18, Th.
» **Jan Dirk van Ketwich Verschuur**, Zwolle, 19, R.
» **Johannes Coenraad Kielstra**, Zwartsluis, 17, R.
» **Isaäc Joëls**, den Haag, 18, G.
» **Albert Rademaker**, den Haag, 21, G.
» **Johannes Rauws**, den Haag, 21, Th.
» **Abraham Kabel**, Workum, 20, Th.

Sept.

24. **Pieter Johan van Breemen**, 's Hage, 21, WN.

25. **Willem Rienk Melchior Veenstra**, Leiden, 22, WN.

28. **Gerrit Hendrik Möller**, Schooten, 18, G.

» **Lourens Hoekstra**, Jelsum, 20, G.

» **Anne Bernhard van der Laan**, Oldeberkoop, 20, R.

» **Johannes Justus van Eck**, Zoeterwoude, 20, WN.

» **Eppo Ippius Fockens**, Schermegoutum, 23, Th.

» **Johannes Jonker**, Alblasserdam, 21, Th.

» **Frans Johan van Harencarspel**, Fondano, 20, Th.

» **Hendrik Frans de Boer**, Joure, 21, R.

» **Alexander Marinus Mertens**, Nijmegen, 19, G.

» **Pieter Reinardus Hoorweg**, Meester Cornelis, 23, R.

» **Hendrik Willem Pruissen**, Eenrum, 21, R.

» **Frans Lodewijk Marie van Nispen tot Pannerden**, Zevenaar, 21, R.

» **Jan Antony Marie Otto van Embden**, Nijmegen, 18, R.

29. **Berend Jan Kanis**, Yselmuiden, 18, Th.

» **Hendrik van Lonkhuyzen**, Heteren, 19, Th.

» **Michel Alvarez Correa**, Curaçao, 21, G.

» **Anton Frederik Leeman**, Rotterdam, 19, R.

Oct.

2. **Joseph Maria Johannes Franciscus Andreoli**, 's Gravenhage, 19, R.

» **Cornelis Johannes Zieck**, Soerabaja, 21, R.

» **Gerardus Johannes Sala**, Leiden, 21, G.

» **Gerard de Weerd**, Thesinge, 27, L.

4. **Pieter Ladage**, Leiden, 20, R.

» **Johannes Alexander Eigeman**, Leiden, 19, R.

» **Pieter Stoutenbeek**, Overschie, 18, G.

» **Pierre Henri Court**, Ploemson (Cheribon), 31, R.

13. **Abraham van Zanten**, Vlaardingen, 19, G.

» **Pieter Abraham Pynacker Hordijk**, Tiel, 24, R.

» **Philip Karel Maier**, Batavia, 18, G.

» **Erwin Ritter von Zach**, Weenen, 24, L.

15. **Hendrik Polvliet**, Gorinchem, 20, L.

21. **Willem Jacob Aarland Roldanus**, Schiedam, 19, L.

24. **Christiaan Lumkeman**, Soerabaja, 18, WN.

» **Charles Rienk Veenstra**, Meester Cornelis, 20, L.

Oct.
24. **Pieter Smit**, Kruiningen, 24, Th.
Nov.
2. **Johannes Duyster**, Leiden, 18, G.
4. **Hugo Réthy**, Frebignes Herzogsmaa, 21, G.
11. **Henri George Charles Louis de la Parra**, Paramaribo, 21, L.
» **Hermanus Pieter Geerke**, Grave, 24, L.
» **Tammo Jacob Bezemer**, Delfshaven, 27, R.
» **Wolter Wagter**, Oldemark, 24, Th.
21. **Johannes Campagne**, Utrecht, 34, G.
» **Louisa Domela Nieuwenhuis**, 's Hage, 19, L.
» **Willem Wouter George Abraham Elenbaas**, Kediri (Java), 22, L.
Dec.
6. **Johanna Maria Nassau Noordewier**, Heerenveen, 25, L.
» **Gerber Nammen Bouma**, Sneek, 25, R.
» **Gerard Jacobus Frederik Biegman**, Leiden, 40, L.
» **Herman Reint Meeuwenberg**, Vaassen, 26, Th.
» **Roelof Jan van Kregten**, Winschoten, 23, R.
16. **Arnoldus Wilhelmus Stellwagen**, 's Hage, 19, L.
» **Johannes Mattheus van Kempen**, Voorschoten, 20, WN.

1897.

Jan.
22. **Johan Christiaan van Schouwenburg**, Weltevreden (Batavia) 24, WN.
» **Hendrik Lourens Sluyter**, Groningen, 29, WN.
» **Elisabeth Theodora van Aken**, Alkmaar, 27, WN.
Febr.
14. **Jacobus Johan Duyfjes**, Haarlem, 21, WN.
Maart.
2. **Hendrik Albert Johan Michiel Beekman**, Utrecht, 22, WN.
» **Hermanus Jacobus van Hasselt**, Zutphen, 20, WN.
» **Peter Heinrich August Nicolaas Georg Sophia Lammers**, Oerlinghausen, 24, R.
» **Jules Emile Verschaffelt**, Gent, 24, WN.
» **Georg Wilhelm Sigismund von Wedel**, Charnilas, 38, G.
20. **Jan Willem Sikman**, Pangkadjene, (Celebes), 27, R.
Mei.
6. **Petrus Adrianus Augustinus van Loon**, Alkmaar, 22, WN.
» **Marten Jan van der Meer**, Bovenknijpe, 33, L.
» **Evert Jan Evers**, Ellecom, 36, WN.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

1897—1898

EN

VERSLAG OVER 1897—1898

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL
LEIDEN — 1898.

INHOUD.

BIJLAGEN.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1897—1 Mei 1898.

LEIDEN, 18 Juni 1898.

Wij hebben de eer ingevolge Art. XII der Statuten U het verslag uit te brengen over den Staat van het Fonds en over onze verrichtingen, loopende van 1 Mei 1897 tot 1 Mei 1898.

Op den 19den Juni des vorigen jaars had de Algemeene Vergadering plaats in de Senaatskamer der Universiteit. Daarin werd de rekening en verantwoording van den Penningmeester goedgekeurd en het jaarverslag uitgebracht. Dit laatste is aan de leden rondgezonden.

Wij verheugen ons te mogen vermelden dat het Fonds in het aantal leden en in de som der jaarlijksche bijdragen in het afgeloopen jaar weder is vooruitgegaan.

Toegetreden zijn:

3	Begunstigers	van	*f*	10.—	's jaars.
6	"	"	"	5.—	"
4	"	"	"	3.—	"
11	"	"	"	2.50	"
9	"	"	"	2.—	"
2	"	"	"	1.50	"
94	"	"	"	1.00	"
129	Leden				

allen Studenten, Hoogleeraren en Oud-Studenten.

Het getal leden bedroeg in het geheel:

Stichters	11	
Donateurs.	27	die eene gift op eenmaal
Begunstigers.	23	hebben geschonken.
Donateurs van *f* 25.— tot *f* 100.—	6	

Van de vorige bladz. 67 leden.

Begunstigers van	*f* 10.—	tot *f* 25.—	26
"	" *f* 5.—	" *f* 10.—	57
"	" *f* 2.50	" *f* 5.—	152
Leden die *f* 2.—, *f* 1.50 en *f* 1.— bijdragen			280
In het geheel			582 leden.

Daarvan zijn overleden 2 en hebben bedankt 17, zoodat het aantal leden op 1 Mei 1898 bedraagt 563.

De inkomsten bedroegen:

Giften:

Van Mr. H. L. Drucker [1]	*f* 563.—	
" Dr. A. C. Vreede, afgetreden Rector Magnificus.	" 50.—	
		f 613.—
Jaarlijksche bijdragen van Donateurs en Begunstigers		" 1460.50
Bijdragen voor eenmaal		" 10.—
Renten		" 589.91
Batig slot op 1 Mei 1897		" 643.70
Som . .		*f* 3317.11

De uitgaven waren als volgt:

Aangekocht ter kapitalisatie *f* 700.— Nationale schuld 3%	*f* 685.42
Aan de Juridische faculteit voor den aankoop van boeken (3/4 der gift van Mr. H. L. Drucker)	" 422.25
Aan den Student in de geneeskunde L. P. J. de Does	" 100.—
Aan den Student in de geneeskunde A. van Zanten Jr.	" 100.—
Over te brengen. .	*f* 1307.67

1) Zie het vorige verslag bladz. 6.

Overgebracht. .	*f* 1307.67
Aan Prof. Dr. A. E. J. Holwerda voor het aankoopen van photographiën enz. ten gebruike bij zijn onderwijs	„ 40.—
Aan Prof. Dr. A. E. J. Holwerda, voor het aankoopen van modellen, teekeningen enz. op zijne wetenschappelijke reis in Italië en Griekenland	„ 300.—
Aan Dr. B. D. Eerdmans, privaatdocent in de Syrische en Assyrische talen, wegens vergoeding voor reiskosten	„ 200.—
Aan Prof. W. Koster voor „Jahresbericht der Ophtalmologie, Jrg. 1—24 ten behoeve van de Oogheelkundige Afd. van 't Akad. Ziekenhuis	„ 126.—
Aan Prof. Dr. D. E. Siegenbeek van Heukelom, toelage voor de uitgave der Onderzoekingen in het Boerhave-Laboratorium (Afd. Pathologische Anatomie)	„ 250.—
Aan Dr. W. Stortenbeker, privaatdocent in de Elektrochemie, wegens vergoeding van reiskosten	„ 50.—
Kosten van het Jaarboek der Universiteit (aan de leden rondgezonden). Drukloonen en kleine uitgaven	„ 360.11⁵
Som der uitgave. .	*f* 2633.78⁵
Zoodat het batig slot bedraagt	*f* 683.32⁵

In het afgeloopen jaar mochten wij in verschillende richtingen den bloei der Akademische studiën bevorderen. Ten deele betrof zulks de voortzetting van Akademische kollegies, die in het vorige jaar met onzen steun tot stand gekomen waren, ten deele nieuwe aanvragen.

De privaatdocent Dr. W. Stortenbeker te Delft zette zijn

kollegie in de Electrochemie voort, hetwelk met veel belangstelling door een achttal kandidaten en doktoren in de Chemie werd bijgewoond. De reis- en verblijfkosten werden aan hem door ons vergoed, even als aan den privaatdocent Dr B. D. Eerdmans, predikant te Midwolde in Noord-Holland, die op nieuw vier kollegies gaf: 1 uur Assyrisch voor beginners, — 1 uur Assyrisch voor studenten in de Semitische talen, — 1 uur Syrisch voor beginners — en 1 uur over het oude Testament in verband met de uitkomsten der Assyriologie. Deze kollegies werden bijgewoond door 6 toehoorders voor de talen en 7 toehoorders voor het laatst genoemde kollegie.

Zooals bekend, heeft de Heer Eerdmans op Mei j.l. het Hoogleeraarschap in de Geschiedenis van het oude Testament aan onze Universiteit aanvaard. Wij zijn hem erkentelijk voor de waardeerende woorden, die hij in zijne Inaugureele Oratie aan ons Universiteitsfonds heeft gewijd.

Prof. Holwerda, die in 't laatst van 1896 als de eerste Hoogleeraar in de Archaeologie optrad, gevoelde dringende behoefte aan eene verzameling leermiddelen voor zijn onderwijs, dat tot nog toe aan deze Universiteit niet gegeven was. Hij wenschte voorts eene reis naar Griekenland en Italië te ondernemen, om door eigen aanschouwing de overblijfselen der oudheid en de gedenkteekenen der oude kunst te leeren kennen, en tevens op die reis eene archaeologische verzameling van photographiën (die niet in den handel zijn), van modellen, van doortrekken enz. zich te verschaffen, en deze in het Museum van Oudheden voor zijn onderwijs neer te leggen. Hij heeft onzen steun daarvoor ingeroepen, en gaarne hebben wij hem tot dat doel eene toelage verleend. In December des vorigen jaars vertrokken, is hij in Mei j.l. in het Vaderland met een rijken oogst teruggekeerd, waarbij onder anderen 50 papierafdrukken van Grieksche Inscripties, die het onderwijs in epigraphie zullen mogelijk maken.

Aan Prof. Siegenbeek van Heukelom werd door ons op zijne aanvrage eene toelage van *f* 250.— gegeven als bijdrage in de kosten der uitgave, in de Fransche taal, van de onderzoekingen, die in de laatste tien jaren in de pathologisch-anatomische afdeeling van het Boerhave Laboratorium verricht zijn. Die aanvrage steunde op de volgende gronden. In de tien jaren, waarin Prof. S. v. H. aan het hoofd dier afdeelingen staat, gingen vandaar een aanzienlijk aantal publicatiën van pathologisch-anatomische onderzoekingen uit. Daarvan werden een aantal in de Nederlandsche geneeskundige bladen en in sommige duitsche tijdschriften opgenomen. Doch een voornaam deel bleef als Nederlandsche dissertatiën zoo goed als begraven. Een ander deel werd, nadat de onderzoekingen door studenten, die alleen de artsexamens hadden afgelegd, hier verricht waren, aan hoogduitsche geneeskundige faculteiten aangeboden, ten einde daarop den doktorstitel te verwerven. Dit gedeelte ging als zoodanig voor de litteratuur van de Nederlandsche wetenschap te loor.

Prof. Siegenbeek van Heukelom, met het oog op het vele goede, en het soms voortreffelijke werk dat daarin te vinden was, achtte het wenschelijk voor de Nederlandsche wetenschap en voor den roem onzer Leidsche Hoogeschool, om al die stukken gezamenlijk in een bundel uit te geven, welke, in het fransch overgebracht, verdere verspreidheid en bekendheid bereiken kan dan bij eene Hollandsche uitgave mogelijk is.

Wij meenden dat het steunen eener dergelijke onderneming, die meer dan dertig wetenschappelijke stukken en een groot aantal platen zal omvatten, geheel met den geest en de bedoeling van ons Universiteitsfonds overeenkwam, en besloten daarom eene bijdrage te verleenen tot bestrijding der zeer aanzienlijke kosten dezer onderneming. Het is daarna Prof. Siegenbeek van Heukelom gelukt, ook van het Rijk en van nog andere zijden ondersteuning te verkrijgen, en zoodoende zijn plan tot uit-

voering te brengen. Reeds is het grootste gedeelte der verzameling vertaald en afgedrukt, zoodat het geheele werk over niet langen tijd in het licht zal verschijnen.

De Hoogleeraar in de Oogheelkunde Prof. Koster, kwam in de gelegenheid om een volledig exemplaar van het Jahresbericht „Ueber die Leistungen und Fortschritte im Gebiet der Ophtalmologie 1890—1894" aan te koopen, een werk dat op de Opthalmologische afdeeling van het Akademisch Ziekenhuis aan deze Universiteit niet langer ontbreken mocht. Doch de middelen der Universiteitsbibliotheek schoten daarvoor te kort. Op zijn verzoek hebben wij daarom aan Prof. Koster de voor den aankoop benoodigde som verleend.

Aan den student J. P. de Does schonken wij op nieuw eene toelage tot ondersteuning bij zijne studiën (zie vorige verslagen), en evenzoo aan den student van Zanten, die zijnen vader door eene noodlottige ramp plotseling verliezen moest.

Het moge U uit ons Verslag alzoo gebleken zijn, dat het Universiteitsfonds ook in den cursus 1897/98 in verschillende opzichten aan zijne bestemming heeft mogen voldoen.

De Studenten-Commissie van het Fonds bestond dit jaar uit de Heeren leden van het Bestuur van het Leidsche Studentencorps, als Voorzitters der faculteiten:

R. Oort (Theol.),
Joh. Havelaar (Jur.),
P. W. Meihuizen (Med.),
A. L. Zaalberg (Phil.),
H. D. Verdam (Litt.).

Aan hunne bemoeiingen en inzonderheid aan de medewerking van den Heer Praeses Collegii van het Leidsche Studentencorps Jhr. B. de Jonge, Jur. Stud., die in het afgeloopen jaar lid van het Curatorium was, hebben wij de toetreding van zulk een groot aantal studenten te danken.

Onze hoop schijnt allengs tot vervulling te komen, dat wij

de overgroote meerderheid der Studenten dezer Universiteit onder onze leden mogen tellen. Wij stellen U voor aan genoemde Heeren onzen hartelijken dank voor hunne medewerking te betuigen.

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds

P. A. VAN DER LITH, *Voorzitter.*
J. M. VAN BEMMELEN, *Secretaris.*
T. ZAAIJER, *Penningmeester.*
M. J. DE GOEJE.
C. P. TIELE.

LEIDEN, October 1898.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunnen steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor eenen donateur *f* 25.— of meer
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—

Eenige inschrijvings-briefjes gaan hiernevens.

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering
J. M. VAN BEMMELEN,
Secretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1898.

Alkmaar.

Dr. P. J. Hollman. *Begunstiger.*

Almeloo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
Dr. G. Postma. *Beg.*

Amsterdam.

Dr. F. L. Abresch. *Beg.*
Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
Mr. E. H. Ph. Boschloo.
Mr. W. P. Dijkers. *Beg.*
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
Mr. J. B. F. van Hasselt. *Beg.*
Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*
Mr. J. C. de Koning. *Beg.*
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
Ds. E. Laurillard. *Beg.*
Mr. A. Lind. *Beg*
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
G. Rebel. *Beg.*
L. v. Römer.
Dr. C. C. Sepp. *Donateur.*
Mr. A. F. V. Sickenga.
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Th. v. d. Velde.
Mr. G. J. Verburgt. *Beg.*
Mr. J. Wiarda. *Beg.*

Arnhem.

Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
N. Fockema.
Dr. F. Goslings. *Beg*
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*

Assen.

Mr. R. A. Fockema. *Beg.*
Mr. H. Pelinck. *Beg.*

Balk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Beverwijk.

C. Schuit. *Beg.*

Delft.

J. T. Bijl. *Beg.*
G. H. Fabius. *Beg.*

Dieren.

Mr. C. G. Schattenkerk.
Mr. Th. G. A. Slingeland. *Beg.*

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. *Beg.*

Dordrecht.

C. J. J. Blussé.
Dr. F. Delhez. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
Mr. J. Salomonson. *Beg.*

Drunen.

Dr. A. W. A. v. Seters.

Epe.

Dr. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.
Dr. D. L. Niermeyer. *Beg.*
Franeker.
A. H. Oort. *Beg.*
Fijnaart.
Dr. A. Heller. *Beg.*
Gaasterland.
Jhr. Mr. J. H. F. K. v. Swinderen. *Donateur.*
Gorinchem.
Mr. S. Baron Creutz *Beg.*
's Gravenhage.
G. Aalbertsberg.
Mej. E. M. v. Aken. *Beg.*
J. Alma.
Dr. J. F. v. Bemmelen. *Beg.*
M. S. Borst Pauwels.
M. I. B. Bruining.
Mr. C. J. E. Graaf v. Bylandt. *Donat.*
A. Carrière.
Dr. P. J. Dekkers. *Beg.*
Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepie. *Donateur.*
Mr. J. S. D. v. Doorn. *Donateur.*
M. J. Duparc. *Beg.*
Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*
Dr. J. G. J. Evers.
Mr. C. Fock. *Beg.*
Dr. A. A. Fokker.
Mr. B. Formyne. *Beg.*
W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*
J. R. van Geuns. *Beg.*
C. S. Gorsira.
E. W. Goteling Vinnis.
Mr. G. J. Grashuis. *Beg.*
C. H. J. v. Haeften.
Dr. J. L. V. Hartman. *Beg.*
F. C. Hartwig.
Mr. H. L. Hemsing. *Beg,*
A. v. Hengel.
H. A. Hoeffelman. *Beg.*
K. G. A. Hordijk.
H. M. Hijmans. *Beg.*
J. W. Jaeger. *Beg.*
F. D. Jansen.
Dr. J. de Jong. *Beg.*
Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*
J. G. Kruys.
A. Kruyt. *Beg.*
J. Lankhout.
Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*
Dr. W. v. Loghem. *Beg.*
C. Lumkeman. *Beg.*
Dr. P. C. Margadant. *Beg.*
A. M. Mertens.
D. L. W. v. Mierop. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
Th. G. F. I. Mollinger.
Mr. N. G. Pierson. *Donateur.*
Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
H. Polvliet.
J. F. van Royen.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Donat.*
H. W. C. Soeterik.
Mr. O. W. Star Numan. *Stichter.*
A. M. Venker.
Mr. J. D. Verbroek.
Mr. C v. Vollenhoven. *Beg.*
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
Mr. G. de Vries. *Donateur.*
C. A. H. Weyer.
H. T. Wolfson.
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
L. Ph. J. Wüpperman. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*
A. J. S. IJssel de Schepper. *Beg.*
G. J. Zaalberg van Zelst.
Groningen.
Prof. Dr. A. G. v. Hamel. *Donateur.*
Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
L. Hoekstra.
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*
Haarlem.
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*

A. van Eldik Bz.
Dr. H. v. Erp. *Beg.*
Dr. P. de Koning. *Beg.*
G. H. Möller.
H. Over.
J. C. Tadema. *Beg.*
Dr. E. v. d. Ven, *Beg.*

Harderwijk.

Dr. B. H. Carp. *Beg.*

Heerenveen.

Dr. J. Woltman. *Beg.*

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*
Jhr. Mr. P. M. T. v. Meeuwen. *Donat.*

Katwijk a/d. Rijn.

L. P. H. Phlippeau. *Beg.*
S. A. Waller Zeper.

Koudekerke.

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

J. H. Beucker Andreae.
Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*
Jhr. Mr. F. J. J. v. Eysinga. *Donateur.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*

Leiden.

A. M. V. v. Aardenne.
C. Ph. F. Abbing.
D. Albers.
M. Alvarez Correa.
A. E. v. Arkel.
Prof. Mr. C. Asser. *Beg.*
C. C. F. v. Baak.
N. J. Zebinden Baggerman.
F. G. W. J. Backer.
A. v. d. Sande Bakhuyzen.
Dr. E. F. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof. Dr. H. G. v. d Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
C. Bakker.
S. R. Bakker.
A. J. Barnouw.
O. S. Bastiaans.
C. H. Beekhuis. *Beg.*
C. C. Beelaerts.
F. W. A. Beelaerts v. Blokland.
Prof. Dr. J. M. v. Bemmelen. *Beg.*
C. E. Benjamins. *Beg.*
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg.*
D. v. Blom.
M. Boekwijt.
H. F. de Boer.
Prof. G. J. P. J. Bolland.
H. Kingma Boltjes.
Prof. R. v. Boneval Faure. *Donateur.*
Mr. F. C. Boogaard.
W. D. v. Leeuwen Boomkamp. *Beg.*
H. F. Boot.
H. W. Borel.
H. A. Bos.
A. K. Bosman.
H. Bremekamp.
E. G. S. Bourlier.
P. E. Briët.
E. v. d. Broeck.
A. J. v. d. Broek. *Beg.*
R. R. de Bruyn.
J. P. Bruynzeel.
H. Burgerhout. *Beg.*
G. G. v. Buttingha Wichers.
B. J. J. C. Byleveld.
O. Cahen.
J. Coert.
D. H. Coldewey.
J. J. Comerell.
J. P. Coops.
F. Couvée.
G. J. M. Couvée. *Beg.*
J. B. Crol.
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
L. Ph. Denekamp.
J. C. Diehl.
Dispuutgezelschap »Humbolt". *Beg.*
G. J. A. M. v. Ditzhuyzen.
H. A. v Doorn.
Mej. E. C. v. Dorp.
G. C. A. v. Dorp. *Beg.*

J. Draayer.
J. Hankes Drielsma.
Mr. H L. Drucker. *Stichter-Donateur.*
B. H. Dryber.
Joh. Duyster.
J. van Duyvenboden.
J. A v. Dijk.
J. J. v. Eck.
E. L. Elias.
O. Elias.
J. Eltzbacher.
J. A. M. O. v. Embden.
J. F. S. Esser.
W. F. van Everdingen.
W. J. M. v. Eysinga.
D. J. Fangman. *Beg.*
Van der Feltz.
B. J. Ferf. *Beg.*
Prof. Mr. S. J. Fockema Andrea. *Stichter.*
C. J. J. Fokker. *Beg.*
J. Fontein.
J. S. L. v. Vierssen Frantzmann.
Dr. H. D. v. Gelder. *Beg.*
Mr. J. Gelein Vitringa.
F. H. Gerritsen.
J. W. de Goeje. *Beg.*
Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg.*
Th. C. Gonsalves.
G. Gouda Quint. *Beg.*
H. van Goudoever.
E. H. de Graag.
W. H. de Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
Pr. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
Prof. Dr. J. H. Gunning. *Beg.*
A. de Haan.
H. K. de Haas.
Ph. M. v. d. Haer.
C. H. Hagen.
J. P. L. Hagen.
H. Hamilton of Silverton Hill Jr.
F. J. van Harencarspel.
M. J. P. D. van Harinxma thoe Slooten.
A. W. Hartman.
Ch. M. A. Hartman. *Beg.*
H. A. Hartogh.
Jan Havelaar.
Johan Havelaar. *Beg.*
K. T. Haverkorn v. Rysewyk. *Beg.*
D. W. v. Heeckeren. *Beg.*
C. Heemskerk.
A. G. Heineken.
M. F. v. Heloma.
A. Hendriks. *Beg.*
G. J. Henny. *Beg.*
M. C. Henriquez.
H. P. Hermans.
Pr. Dr. D. E. Siegenbeek v. Heukelom. *Beg.*
J. Siegenbeek v. Heukelom.
H. J. F. Heyman.
J. A. Heyse.
W. A. Hoeffelman.
J. J. van der Hoek.
Mej. M Hoekstra. *Beg.*
J. I. C. D. van Hoevell.
Mr. G. G. v. d. Hoeven. *Beg.*
H. v. d. Hoeven Jr.
Prof. Dr. C. K. Hoffmann. *Beg.*
Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
J. Hoogkamer.
J. Houwink.
J. H. F. E. van Hunsel.
C. J. Huyser.
J. G. Huyser.
E. Hymans.
R. Ippius Fockens.
A. van Iterson.
C. J. A. v. Iterson.
F. H. G. v. Iterson.
H. F. W. Jeltes.
I. Joëls.
N. A. de Joncheere.
K. E. de Jong.
D. K. G. de Jong.
B. de Jonge. *Beg.*
D. J. Jongeneel.

G G. v. d. Kaaden.
G. H. Kaiser.
W. F. Kaiser P.Jzn.
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
B. J. Kanis.
J. C. Kars.
H. A. E. Kempe.
Dr. C. J. v. Ketwich. *Donateur.*
E. v. Ketwich Verschuur.
J. D. v. Ketwich Verschuur.
J. C. Kielstra.
N. C. Kist.
D. A. Kley.
Dr. E. A. Klobbie.
H. W. E Klomp
Mej. J. G. Klomp. *Beg.*
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
J. L. P. H. Knoppert.
A. Knottenbelt. *Beg.*
J. A. N Knuttel.
H. W. Köhler.
J. C. Filedt Kok. *Beg.*
A. A. Kool.
Prof Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
C. Th. Krabbe.
K. K. Douw v. d. Krap.
P. Kremer.
J. A. v. Krieken.
H. Kronenberg.
W. A. Kuenen. *Beg.*
J. W. Kuipers.
A. B. v. d. Laan.
E. M. v. d. Laarschot.
J. F. O. Lange.
R. G. Leegstra.
A. F. Leeman.
B. C. v. d. Linden.
F. J. Lisman.
Prof. Mr. P. A. v. d. Lith. *Stichter.*
A. Rutgers v d. Loeff.
B. W. Rutgers v. d. Loeff.
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
N. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
A. A. Loopuyt. *Beg.*
P. C. Loopuit.
Prof. Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
Ph. K. Maier.
M. W. Marsman. *Beg.*
H. J. F. Mayer.
Th. Muller Massis.
P. W. Meihuizen. *Beg.*
I. G. Meilink.
W. Middelberg.
A. Moens.
P. J. Molenaar.
J. Moll v. Charante. *Beg.*
G. H. Moll. v. Charante.
E. P. de Monchy. *Beg.*
G. J. J. de Mooy.
N. C. Mulder.
P. Mulder.
Dr. J. W. Muller. *Beg.*
C. C. D. Nierstrasz.
F. L. M. v. Nispen tot Pannerden.
W. J. F. Nuyens.
J. Nijsingh.
W. J. Nijsingh.
H. G. A. Obreen.
H. K. Offerhaus.
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
R. Oort. *Beg.*
C Oorthuys.
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
Mr. W. F. v. Panhuys.
P. C. Peltenburg.
E. Pino.
B. P. B. Plantenga. *Beg.*
H. J. M. Plantenga.
D. Plooy.
L. Polak Daniels *Beg.*
J. W. Poort.
J. Pot. *Beg.*
H. P. v. Praag. *Beg.*
H. W. Pruissen.
F. W. Pijnacker Hordijk.
Prof. Dr. F. Pijper. *Beg.*
G. A J. Quant.

S. J. Ph. Regensburg. *Beg.*
A. C. de Regt.
W. D. van Renesse.
J. J. Reyst.
A. v. Riessen.
W. J. Roozeboom.
P. H. Rosenstein. *Beg.*
C. D. v. Rossem. *Beg.*
G. M. Rutten. *Beg.*
G. J. E. Ruysch.
G. J. Sala.
M. E. Salomons.
H. J. Santman.
Mr. C. J. P. v. d. Schalk. *Beg.*
J. H. v. Schermbeek.
L. v. Scherpenzeel.
L. T. C. Schey.
Prof. Dr. G. Schlegel. *Beg.*
Dr. J. D. E. Schmeltz. *Beg.*
R. Scholten. *Beg.*
A. F. Schoorel.
J. C. Schorer.
J. G. Schorer.
J. W. Schorer *Beg.*
A. Seret.
E. H. Sikkes.
H. L. Sixma v. Heemstra.
J. A. P. W. Slicher v. Bath.
J. L. Sölner.
C. M. Timan Stegeman.
B. F. Struby.
Leidsche Studentencorps. *Stichter.*
Prof. Dr. W. F. R. Suringar. *Donat.*
C. J. Tetterode. *Beg.*
Prof. Mr. P. A. Tichelaar. *Beg.*
Prof. Dr. C. P. Tiele. *Beg.*
C. Tirion.
A. v. Traa.
A. C. v. Trigt.
F. J. v. Tubergen.
J. W. v. d. Valk Jr.
A. J. T. de Van. *Beg.*
Prof. Dr. I. Veit. *Beg.*
J. A. v. d. Ven. *Beg.*
H. Venema.
J. Verbeek.
Mej. C. E. Verdam.
H. D. Verdam. *Beg.*
H. Ver Loren v. Themaat. *Beg.*
W. A. Vermaas. *Beg.*
L. Th. Verscheure.
J. F. Versteeven Jr.
J. J. Vinkensteyn.
J. v. Vliet.
Prof. Mr. W. v. d. Vlugt.
J. A. Vollgraff.
Mr. H. Vos. *Beg.*
A. C. Vreede Jr. *Beg.*
A. G. Vreede.
H. N. v. Walree.
G. M. Wesenhagen.
A. W. Wichers.
A. Ripperda Wierdsma.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
A. Winter.
E. B. F. F. Wittert v. Hoogland.
M. J. Wolff.
Mr. H. N. Wouda. *Beg.*
H. W. Woudstra.
W. Wybrands.
H. C. v. d. Wijck. *Beg.*
Dr. C. L. Wijn. *Beg.*
Mej. P. v. Wijngaarden. *Beg.*
Prof. Dr. H. P. Wijsman. *Beg.*
A. L. Zaalberg. *Beg.*
J. W. Zaalberg.
J. H. Zaaijer. *Beg.*
Prof. Dr. T. Zaaijer. *Beg.*

Maassluis.

Alb. Maas.

Middelburg.

Jhr. Mr. E. A. O. de Casembroot. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*

Moordrecht.

D. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg.*

Nieuwediep.

Dr. F. W. Wissel.

Noordwijk.

J. E. Tulleken.

Noordwijkerhout.

C. E. Hooykaas.

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. W. J. Kolff. *Beg.*

G. Visser.

J. A. Visser. *Beg.*

Oenkerk.

Dr. J. E. v. Iterson. *Beg.*

Oosterbeek.

Prof. J. Lebret. *Stichter.*

Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Riet en Boer (Fr.).

M. J. T. Schönfeld. *Beg.*

Rolde.

Ds. J. H. de Roode. *Beg.*

Rotterdam.

Mr. J. L. v. Aalten Jr. *Beg.*

F. J. Borst.

Mr. G. H. M. Delprat. *Beg.*

Dr. R. H. v. Dorsten. *Beg.*

J. E. Edie. *Beg.*

J. v. Hoboken. *Beg.*

Dr. J. v. d. Hoeven. *Beg.*

D. P. Hoyer. *Beg.*

Dr, J. H. Kern. *Beg.*

Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*

Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*

Mr. W. L. v. Luyken Glashorst. *Beg.*

D. Neurdenburg. *Beg.*

Dr. G. Pekelharing. *Beg.*

Mr. L. J. P. Plemp v. Duiveland. *Beg.*

J. de Raaydt. *Beg.*

D. Ellis van Raalte.

Mr. J. C. Reepmaker. *Donateur.*

Mr. R. F. Reudler. *Beg.*

Mr. J. Rombach. *Beg.*

P. Stoutenbeek. *Beg.*

Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*

Mr. W. A. v. Traa.

C. Zaayer. *Beg.*

Dr. J. Zaayer Az. *Beg.*

A. v. Zanten. *Beg.*

Schagen.

Jhr. Mr. D. v. Foreest. *Beg.*

Scheveningen.

A. J. M. Rademaker.

Schiedam.

Dr. W. A. Lehman de Lehnsfeld. *Stichter.*

B. Vaandrager.

Dr. C. J. Vinkesteijn. *Beg.*

Schoonhoven.

Dr. J. A. Gallandet Huet. *Beg.*

Steenwijk.

Mr. Cosman Keyzer.

Tiel.

Mr. T. Bovy. *Beg.*

Dr. Drost Jr.

Mr. R. M. v. Gellicum. *Beg.*

Mr. v. Heumen. *Beg.*

E. H. Hymans. *Beg.*

Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*

Mr. W. A. v. Lith de Jeude. *Beg.*

Mr. N. J. v. Lutterveld. *Beg.*

Mr. G. H. Murman. *Beg.*

Mr. L. J. H. Philips. *Beg.*

Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*

Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*

Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*

J. van Binsbergen.

Dr. J. W. Doyer Jr. *Beg.*

C. Dijxhoorn. *Beg.*

Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Donateur.*

J. W. Hoeffelman. *Beg.*

Dr. L. J. Lans.

Dr. L. J. Morell. *Beg.*

C. Noé.

Velp.

Dr. G. Fabius. *Beg.*

Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vianen.

Dr. J. D. J. Moorrees. *Beg.*

Vlaardingen.

Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. I. Voogd. *Beg.*

Vogelenzang.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Voorschoten.

Dr. W. E. H. v. d. Horn v. d. Bos *Donateur.*

Waddingsveen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

Winterswijk.

H. W. Roelvink. *Beg.*

de Wijk (Dr.).

J. Bruins Slot. *Beg.*

Wijhe.

Mr. R. J. W. F. Baron v. Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

Zierikzee.

U. H. E. Huber Noodt.

Zutphen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*
Mr. I. Th. Endtz.
H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*

Zwolle.

Mr. C. Baron de Vos van Steenwijk. *Donateur.*
Mr. J. A. F. Baron de Vos van Steenwijk van Essen. *Donateur.*

Berlijn.

Jhr. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*

Brussel.

Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Donateur.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. v. Uye Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert. *Stichter.*

Ned. Indië.

Mr. H. M. S. Francken. *Donateur.*
Mr. A. Braat. *Beg.*
Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*

Batavia.

Dr. W. v Bemmelen.
Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*
Mr. J. Gerritzen. *Beg.*
Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*
Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*
Mr. G. W. Uhlenbeck. *Beg.*
Mr. Ed. Winckelman. *Beg.*
Mr. H. Zaalberg. *Beg.*

Buitenzorg.

Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*
Dr. P. v. Romburgh. *Beg.*

Bantam.

J. H. Ziesel. *Beg.*

Bankalan.

Mr. H. N. Kiliaan. *Beg.*

Soerabaia

Dr. F. Wydenes Spaans. *Beg.*
Mr. D. Mounier. *Donateur.*
Mr. J. J. v. Troostenburg de Bruyn. *Beg.*
Mr. W. Birnie. *Beg.*
Mr. van Gennep *Beg.*
Mr. A. Paets van Gansoyen. *Beg.*

Pretoria

Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff *Beg.*

TOEGETREDEN ALS LID

Na 1 Mei 1898.

P. J. Apol.
W. C. A. Arbeiter. *Beg.*
A. M. Arends.
P. R. d'Arnaud Gerkens.
J. Th. Baumgarten.
C. H. Bendien.
Mej. A. S. Benninck. *Beg.*
J. J. Bergsma.
J. Beijerman.
W. H. Bloemendaal. *Beg.*
Mr. G. Blom, Utrecht. *Beg.*
S. Boers.
A. A. Boonacker.
W. H. Borgerhof Mulder.
J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
J. C. L. Cambier.
M. de Carpentier Wildervanck. *Beg.*
J. W. W. Coebergh.
H. Corver. *Beg.*
G. B. G. Cromhoff.
J. F. van Deinse. *Beg.*
I. J. Dermout.
B. F. Diephuis. *Beg.*
P. J. Ph. Dietz. *Beg.*
C. P. Dyserinck.
A. B. Eeltjes.
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
M. Elion.
B. F. Everts.
B. H. Everts. *Beg.*
D. Faber.
G. A. Feist.
J. J. Fesch.
K. Fischer.
J. P. Fockema Andreae.
C. M. Frijlink.
E. Funke.
J. Garret.
C. G. H. W. Geesink.
J. Goeman Borgesius.
J. Th. Goossens.
E. Gorter.
J. Greup.
A. Ch. Grivel.
M. van Haaften.
A. van Haersolte.
A. J. C. van Hamel.
A. J. Hankes Drielsma.
J. H. van Hasselt.
G. J. Heering.
W. F. Hesselink Jr.
J. C. E. van Herwerden. *Beg.*
H. H. A. von Heynitz. *Beg.*
H. J. K. Hinlopen. *Beg.*
J. H. van den Hil.
A. S. Hirsch.
C. van den Hoek.
M. D. Horst.
A. Th. ten Houter.
G. J. Huet.
D. H. G. Ittmann. *Beg.*
F. H. Johan.
A. W. Kamp Hzn.
L. J. C. Kastelijn.
P. van der Knaap. *Beg.*
J. F. J. Kolkman.
J. J. Krantz.
L A. Krol.
H. W. M. Nydam. *Beg.*

J. F. Kunst.
J. H. van Laer.
A. A. G Land.
G. Loeff.
J. van Lokhorst. *Beg.*
W. G. de Marez Oyens.
H. van der Meer. *Beg.*
B. Mees.
R. Mees.
J. J. C. J. de Meijere.
H. B. J. v. Mierop.
D. Mol.
E. C. Molsbergen. *Beg.*
S. J R. de Monchy.
M. de Mos.
J. A. van Neer.
A. J. de Niet.
Mej. Dr. Nyland Rotterdam.
G. J. W. Oldeman.
G. L. v. Oosten Slingeland.
L. S. Ornstein. *Beg.*
J. P. C. van Overstraten. *Beg.*
J. G. Plette. *Beg.*
J. Polak. *Beg.*
M. E. Polano.
J. Poortenaar.
J. E. Prager.
H. M. Roelofs.
B. A. Roelvink.
K. A. Rombach.
C. H. Roosegaarde Bisschop.
C. J. Roosegaarde Bisschop.
P. J. van Santen. *Beg.*
Mej. A. M. Scheffer. *Beg.*
H. P. Schim van der Loeff GLz.
H. C. v. Schouwenburg. *Beg.*
M. E. Schröder.
E. C. Spiegel. *Beg.*
J. F. Stutterheim.
P. A. Suerhoff.
J. H. Telders. *Beg.*
J. J. van Thiel.
W. L. Troost.
J. Versteeg.
N. Voorhoeve. *Beg.*
A Voogd.
Mej. J. E. Vreede. *Beg.*
H. de Vries.
L. L van Wageninge.
R. Th. Winkelman.
J. J. K. de Wit.
P. J. Woesthoff Jr. *Beg.*
J. Wouters.
A. Zellekens. *Beg.*

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1898—1899.

College van Curatoren.

Mr. C. FOCK (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21). Tot Voorzitter benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78.

Mr. O. W. STAR NUMAN (benoemd bij besluit van 28 September 1888 n°. 9).

Mr. C. J. E. GRAAF VAN BIJLANDT (benoemd bij besluit van 19 Januari 1891 n°. 27).

Mr. F. WAS (benoemd bij besluit van 14 Maart 1894 n°. 3).

Mr. P. R. FEITH (benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78).

Mr. J. E. BODDAERT, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: P. J. COSIJN.

Assessoren: C. P. TIELE, P. A. VAN DER LITH, K. MARTIN, TH. H. MAC GILLAVRY.

Secretaris van den Senaat: G. SCHLEGEL.

Archivaris van den Senaat: P. L. MULLER.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: W. C. van Manen.
Secretaris: F. Pijper.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter J. Oppenheim.
Secretaris: P. A. Tichelaar.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: J. E. van Iterson JAz.
Secretaris: W. Nolen.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: H. G. van de Sande Bakhuyzen.
Secretaris: J. C. Kluyver.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: H. Oort.
Secretaris: P. J. Blok.

Studiejaar 1897—1898.

HOOGLEERAREN [1]).

Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. Pijnappel (1 October 1877). *Emeritus* 17 September 1889.
R. Fruin (1 Juli 1860). *Emeritus* 18 September 1894.

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 122), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. H. C. KERN (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. OORT (10 December 1875).

De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: P. J. COSIJN (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. SCHLEGEL (27 October 1877),

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. MULLER (19 December 1883).

De Nederlandsche Letterkunde, geschiedenis; aesthetische critiek: J. TEN BRINK (11 Juni 1884).

De Grieksche taal- en letterkunde; de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Grieksche kunst: J. VAN LEEUWEN Jz. (15 September 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden; daaronder begrepen een overzicht van de geschiedenis der Romeinsche kunst: J. J. HARTMAN (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch. J. VERDAM (21 October 1891).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aasdrijkskunde van den Indischen Archipel: J. J. M. DE GROOT (9 December 1891).

De Nederlandsche Geschiedenis: P. J. BLOK (6 October 1194).

Archaeologie en Oude Geschiedenis: A. E. J. HOLWERDA (29 April 1896).

Het Soendaneesch; Het Bataksch: G. GRASHUIS, Lector (1 October 1877).

De Perzische en Turksche talen: H. D. VAN GELDER, Lector (29 Juli 1890).

Het Maleisch: H. C. KLINKERT, Lector (24 Dec. 1890).

Middeneeuwsch en Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, Privaat-docent (27 April 1893).

Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. SALVERDA DE GRAVE Privaat-docent (19 Februari 1895).

Syrisch en Assyrisch: B. D. EERDMANS (29 September 1896).

Faculteit der Godgeleerdheid.

J. J. PRINS (7 December 1855). *Emeritus* 15 September 1885.

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: C. P. TIELE (1 October 1877).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: W. C. VAN MANEN (23 September 1885).

De encyclopaedie der Godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedenkunde: J. H. GUNNING (21 September 1889).

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlitische letterkunde; de uitlegging van het oude Testament: W. H. KOSTERS (4 Mei 1892).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken Godsdienst: F. PIJPER (5 Mei 1897).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892).

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis; S. J. Fockema Andreæ (1 October 1877).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. van der Lith (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. van der Hoeven (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. van der Vlugt (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk* de staatkundige geschiedenis: H. B. Greven (4 Februari 1880).

H. L. Drucker (28 Oct. 1889). Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal sinds 1894.

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: C. Asser (19 October 1892).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. Oppenheim (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. Tichelaar, Lector (4 Juli 1894).

Faculteit der Geneeskunde.

De ontleedkunde: T. Zaayer (10 Maart 1866).

De geneeskunde: S. S. Rosenstein (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de gezondheidsleer; de geneeskundige politie: Th. H. Mac Gillavry (1 October 1877).

De heelkunde: J. E. van Iterson J.Az. (26 Februari 1879).

De physiologie en weefselleer: W. Einthoven (24 Februari 1886).

De ziektekundige ontleedkunde; de gerechtelijke geneeskunde: D. E. Siegenbeek van Heukelom (21 Februari 1888).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: W. Nolen (4 Februari 1891).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: W. Koster Gzn. (25 Maart 1896).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: J. Veit (3 Juni 1896).

De laryngologie en rhinologie: A. Nijkamp, Privaat-docent (1888).

De cytologie: M. C. Dekhuizen, Privaat-docent (1890).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

P. L. Rijke (21 September 1845). *Emeritus* 19 September 1882.

De plantkunde: W. F. R. Suringar (14 November 1857).

De wiskunde; analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. van Geer (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).

De anorganische scheikunde: J. M. van Bemmelen (25 April 1874).

De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: C. K. Hoffmann (14 Januari 1875).

De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. Martin (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. Lorentz (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. Kamerlingh Onnes (11 November 1882).

De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. Wijsman (18 Maart 1891).

De wiskunde; hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. Kluyver (28 September 1892).

De sterrenkunde: E. F. VAN DE SANDE BAKHUIZEN, Privaat-docent (1880).
De wiskunde: P. MOLENBROEK, Privaat-docent (1893).
De natuurkunde: L. H. SIERTSEMA, Privaat-docent (1893).
De wis- en natuurkunde: P. ZEEMAN, Privaat-docent (1894).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.
C. P. TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878).
J. OFFERHAUS Lzn. (26 April 1882).

Pedellen der Universiteit.

P. J. OOSTVEEN (1 November 1872).
F. A. DEE (1 April 1874).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. S. G. de Vries, *Bibliothecaris.*
Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*
Dr. P. C. Molhuysen, *Conservator voor de handschriften.*
Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*
Dr. G. van Vloten, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. P. L. Muller, Prof. R. Fruin, *Emeritus*, Curatoren.

Akademisch Ziekenhuis.

R. Moquette, *Directeur.*

J. G. Moquette-Jonquière, *Directrice.*

H. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afd. heelkunde voor mannen.

Dr. M. Rutgers, Arts, uitwonend.

Afd. heelkunde voor vrouwen.

Dr. J. L. Goemans, Arts, vervangen door Dr. J. C. J. Bierens de Haan, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. J. C. J. Bierens de Haan, Arts, vervangen door A. A. Ladage, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

B. P. B. Plantenga, Arts, vervangen door L. C. Kersbergen, Arts.

Afd. Verloskunde.

Dr. J. D. Doorman, Arts, uitwonend, vervangen door Dr. H. B. Semmelink, Arts.

A. C. Wittenrood, Arts.

Afd. Oogkunde en oorheelkunde.

Dr. C. S. Lechner, Arts, vervangen door Dr. G. J. Schoute, Arts.

Apotheek.

C. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

J. C. Rinner, *Hulp-Apotheker.*

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhave.

Prof. Th. H. Mac Gillavry, *Directeur.*

Prof. D. E. Siegenbeek van Heukelom.

Afd. Pathologische Anatomie.

W. A. Kuenen, Arts.

Afd. Algemeene Pathologie en Hygiene.

Dr. J. E. G. van Emden, Arts.

Hortus Botanicus.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

H. Witte, *Hortulanus*, vervangen door E. Th. Witte.

Botanisch Laboratorium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

Dr. L. Vuyck, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

J. Weeder, A. Pannekoek, *Assistenten.*

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*

Dr. L. H. Siertsema, *Conservator.*

Dr. J. Verschaffelt,
Ch. M. A. Hartman,
Dr. E. van Everdingen,
Dr. A. Lebret. } *Assistenten.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*

Dr. E. A. Klobbie, *Onderwijs-Assistent.*

Dr. F. A. H. Schreinemakers, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

Dr. H. J. Taverne, *College-Assistent.*

L. T. C. Schey, *Onderwijs-Assistent*, vervangen door P. J. Montagne.

Anatomisch Laboratorium.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*

C. L. Wijn, } *Prosector.*
G. A. Koeze, }

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

H. W. Blöte, *Assistent.*

Dr. S. F. W. van Hasselt, Arts, *Assistent*, vervangen door H. K. de Haas.

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffman, *Directeur.*

Dr. H. W. de Graaf, *Conservator.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*

N. A. M. Sanders, *Assistent.*

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. Th. W. van Lidth de Jeude, Dr. C. L. Reuvens, O. Finsch, *Conservatoren.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

Rijks-Herbarium.

Prof. W. F. R. Suringar, *Directeur.*

Dr. J. W. C. Goedhardt, *Conservator.*

Museum van Oudheden.

Dr. W. Pleyte, *Directeur.*

Dr. P. A. A. Boeser, } *Conservatoren.*
Dr. R. Jesse, }

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Directeur.*

SERIES LECTIONUM,

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA.

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCXCVIII.

RECTORE MAGNIFICO

PETRO JACOBO COSIJN.

Facultas Theologica.

C. P. TIELE Historiam religionis enarrabit die Lunae hora I et die Jovis	hora XI.
Philosophiam religionis tradet die Veneris . . .	X—XII.
W. C. VAN MANEN de literis Christianis primaevis aget diebus Martis et Mercurii	IX.
Exegesin librorum N. T. docebit diebus Martis et Mercurii	X.
Criticen librorum Christianorum antiquissimorum tradet die Lunae.	X.
J. H. GUNNING Historiam doctrinae de Deo exponet die Lunae hora XI et die Martis	XI.
Symbolicam confessionum christianarum comparationem instituet die Lunae	XII.
Ethicen tradet die Jovis	IX—XI.
F. PIJPER Historiam Christianismi enarrabit diebus Martis et Mercurii hora I, Jovis.	XII.
Historiam doctrinae Christianae tradet die Mercurii.	II.

B. D. Eerdmans in librorum V. F. originem inquiret die Lunae hora IX et die Mercurii. . . . . hora XI.

Exegesin librorum V. F. docebit die Martis hora XII et die Veneris . . . . IX.

Historiam religionis Israeliticae enarrabit die Mercurii . . . . XII.

Linguam Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

Facultas Juridica.

R. van Boneval Faure, quamquam rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

S. J. Fockema Andreæ de Juris historia in patria nostra aget die Mercurii hora II, Jovis . horis IX et X.

Fontes juris mediaevalis explicabit die Martis hora I.

Exercitationibus historico-juridicis praeerit die Veneris . . . . XI et I.

P. A. van der Lith Jus publicum coloniarum docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . . XI.

Juris Moslemorum capita selecta tractabit diebus Martis et Mercurii . . . . I.

H. van der Hoeven Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XII.

Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Jovis . . . . XII—II.

W. van der Vlugt Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit diebus Mercurii et Jovis. . . . . . XII—II.

Philosophiam Juris tradet die Martis horis II et III et die Mercurii . . . . III.

H. B. Greven Oeconomiam politicam tradet die Lunae horis XI et I et die Martis . . . . XII.

Capita selecta oeconomiae et statistices tractabit die Martis hora X et die Mercurii . . . horis X et XII.

Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris. II—IV.

C. Asser Jus civile hodiernum interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . X.

Legem Judiciorum privatorum, additis exercitationibus forensibus, die Martis hora I et Jovis . XI.

Jus Mercatorium tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii. . . . . XI.

J. Oppenheim de Jure publico Neerlandico aget diebus Lunae horis I et II, Mercurii hora I et Jovis. II.

Jus publicum generale docebit die Martis . . . IX.

Jus administrativum tractabit die Lunae hora XI et Martis . . . . I.

Jus gentium interpretabitur die Martis . . . . XII.

P. A. Tichelaar Institutiones et historiam Juris Romani tradet die Lunae hora XII, Martis, Mercurii et Jovis . . . . X—XII.

Facultas Medica.

T. Zaaijer Anatomiam systematicam et microscopicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris hora IX.

Embryologiam tradet diebus Martis et Jovis . . IX.

Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie II—IV.

S. S. Rosenstein Exercitationibus clinicis in Nosocomio habendis vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris X.

et die Veneris. . . . . IX.

Praxin medicam in Policlinico moderabitur diebus Martis et Jovis hora XI et die Saturni . . . X.

Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis

conjunctam, docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . hora IX.

TH. H. MAC GILLAVRY Pathologiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . XI.

Hygienen et politiam medicam docebit diebus Mercurii et Jovis . . . . III.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Martis . . . . II—IV.

Provectiorum studia in laboratorio adjuvabit quotidie.

J. E. VAN ITERSON J. A. FIL. Chirurgiam theoreticam docebit die Martis hora III, et die Saturni . . II.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie . . . . XII—II.

Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

W. EINTHOVEN Physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.

Histologiam docebit die Jovis . . . , . . . X.

Exercitationes histologicas et physiologico-chemicas moderabitur diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris. . . . . II—IV.

Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

D. E. SIEGENBEEK VAN HEUKELOM Anatomiam pathologicam tradet die Martis hora II et die Jovis. . . . . I.

Medicinam forensem docebit die Mercurii. . . . II—IV.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Lunae . . . . II—IV.

Praeparata anatomico-pathologica demonstrabit die Veneris . . . . II.

Sectionibus cadaverum praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris et Saturni . . . . XI.

Exercitationibus medico-forensibus in cadavere praeerit qualibet oblata occasione.

W. Nolen Exercitationibus clinicis et policlinicis in Nosocomio praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . . . . hora XI.

Pharmacognosin docebit die Jovis . . . . . . XII.

Pharmacodynamiam tradet die Jovis . . . . . II.

W. Koster G. fil. Ophthalmologiam provectiores docebit die Jovis . . . . IX.

Ophthalmologiam et Otologiam junioribus tradet die Mercurii . . . . II.

Exercitationibus clinicis et policlinicis provectiorum studiosorum praeerit diebus Martis et Saturni . IX.

Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam junioribus demonstrabit per menses hiemales diebus Lunae et Veneris . . . . II.

I. Veit Theoriam artis obstetriciae et Gynaecologiam junioribus exponet adjunctis exercitationibus propaedeuticis diebus Martis, Jovis et Saturni . . IX.

Exercitationibus clinicis provectiorum praeerit diebus Lunae, Mercurii et Veneris. . . . . . IX.

Doctrinam operationum tradet et operationibus in machina instituendis praeerit horis sibi et auditoribus commodis.

Praxin obstetriciam cum in Nosocomio tum in Policlinico quoties necesse erit, docebit.

A. Nijkamp, Laryngologiam et Rhinologiam docendi venia impetrata, exercitationibus policlinicis praeerit diebus Martis, Jovis et Saturni in Nosocomio Ecclesiae Gallicae. . . . . IV.

Laryngoscopii usum, larynge facticio adhibito,

docebit per menses hiemales, diebus Martis et Mercurii hora vespertina VI et dimidia—VIII et dim.

M. C. Dekhuyzen, Cytologiam docendi venia impetrata, Doctrinam de cellula animali tractabit die Martis . . . . hora I.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum

P. L. Rijke, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

P. van Geer Geometriam analyticam tradet diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . hora IX.

Geometriae sublimioris capita selecta tractabit diebus Lunae et Mercurii . . . . XI.

Mechanicam theoreticam diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.

H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet die Mercurii horis X et XII, et die Veneris . . . . XII.

Astronomiam sphaericam tradet die Lunae . . . III.

Astronomiam theoreticam docebit per anni partem posteriorem die Martis hora X, die Jovis hora XII, et die Veneris. . . . . XI.

Astronomiam practicam docebit per anni partem priorem die Martis hora X, die Jovis hora XII, et die Veneris. . . . . XI.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis. . . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. van Bemmelen Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit diebus Lunae et Martis hora X, diebus Mercurii et Veneris hora XI et, cum Philosophiae Naturalis studiosis, die Lunae hora XII.

Chemiae initia in usum tironum docebit, per priorem anni academici partem, diebus Lunae et Martis II.

Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Veneris. . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Martis et Saturni II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Jovis . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

A. P. N. Franchimont Carbonium selectaque quaedam ejus connubia tractabit die Martis horis XI—I, die Jovis horis X—XII, et die Saturni . . . XI—I.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit die Mercurii . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Veneris . hora II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones varias cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. Hoffmann Anatomiam comparatam tradet diebus Martis et Mercurii . . . . IX.

Embryologiam comparatam tractabit diebus Martis et Mercurii. . . . . XI.

Elementa Zoologiae docebit die Veneris . . . . IX.

Capita selecta de animalibus invertebratis tractabit die Veneris. . . . . X.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum

diebus Martis et Mercurii horis II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

K. MARTIN Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . hora I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . I.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit diebus Lunae et Jovis . . . . I.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii . . . . II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. LORENTZ Physicam elementarem docebit die Lunae hora, diebus Mercurii et Veneris . . . X.

Physicam mathematicam die Martis hora IX, die Mercurii horis IX et I, die Jovis hora X et die Veneris . . . . IX.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Jovis et Veneris II—IV.

H. KAMERLINGH ONNES Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis juniorum Philosophiae naturalis studiosorum habebuntur diebus Martis, Mercurii et Saturni . . . . II—V.

Energeticam elementarem docebit die Lunae hora II et die Saturni . . . . X.

Capita selecta Physicae cum junioribus Philosophiae naturalis studiosis tractabit diebus Mercurii et Veneris hora X et die Saturni . . . . . . IX.

Capita selecta cum provectioribus chemiae studiosis tractabit die Mercurii . . . . XII.

Exercitationibus practicis et indagationibus physicis provectiorum praeerit quotidie.

H. P. WIJSMAN Chemiam pharmaceuticam docebit die Martis . . . . IX—XI.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . hora IX.
Toxicologiam docebit die Lunae . . . . . . II—IV.
Phytochemiae specialis capita selecta tractabit die Mercurii. . . . . XI.
De nutrimentis aget die Mercurii . . . . . . IX—XI.
Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

J. C. KLUYVER Algebram tradet die Jovis hora II et die Saturni. . . . . X.
Calculum differentialem docebit diebus Martis et Saturni . . . . IX.
Calculum integralem exponet diebus Martis et Jovis. XI.
Theoriam functionum tractabit diebus Martis et Jovis. I.

H. A. LORENTZ et H. KAMERLINGH ONNES Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

F. A. H. SCHREINEMAKERS, Chemiae physicalis Lector, recentiorum theorias de aequilibrio chemico exponet die Saturni . . . . IX—XI.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Astronomiam docendi venia impetrata, capita selecta tractabit horis auditoribus commodis.

P. MOLENBROEK, docendi venia impetrata, vectorum theoriam explicabit deque ea in geometria et mechanica adhibenda aget.

L. H. SIERTSEMA, Physicam docendi venia impetrata, physicae initia in usum tironum docebit die Martis XI.

W. STORTENBEKER, Chemiam docendi venia impetrata, Electro-chemiam docebit die Mercurii . . . . X.

Facultas literarum et philosophiae.

R. FRUIN, propter aetatem septuagenariam immunis, quantum poterit commilitonum studia adjuvabit.

H. KERN Grammaticam Sanscritam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . hora III.

Locos selectos ex chrestomathia (Reader) Lanmani cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Grammaticam linguae Russicae exponet horis auditoribus commodis.

De linguis celticis aget horis postea indicandis.

M. J. DE GOEJE Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis et Veneris . . . . I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam leget cum provectioribus diebus Mercurii et Saturni . . . . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii . . . . II—IV.

H. OORT Grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus capita selecta Veteris Testamenti leget horis postea indicandis.

Initia linguae Neohebraicae docebit horis sibi et auditoribus commodis.

A. C. VREEDE Linguam Javanicam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . I.

Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mer-

curii, Jovis et Saturni . . . . hora IX.
Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.
Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis . . . . . . III.
P. J. Cosijn Linguam Goticam docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . XI.
Linguam Anglosaxonicam tradet diebus Lunae et Jovis. . . . . XI—I.
Grammaticam Germanicam comparatam tradet die Lunae . . . . II.
G. Schlegel Linguam Sinicam docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.
P. L. Muller Historiam universalem docebit diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.
Geographiam politicam die Jovis . . . . IX—XI.
Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.
J. ten Brink Literarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet diebus Mercurii et Veneris . X.
Literarum Neerlandicarum historiam saeculi XVII docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . . XI.
Vondelii, Hoofdii et Brederodii opera dramatica tractabit die Mercurii . . . . III.
J. van Leeuwen J. fil. Homerum interpretabitur diebus Lunae et Martis et Mercurii . . . . IX.
Cum candidatis Euripidem tractabit die Veneris . X—XII.
Candidatorum exercitationes criticas moderabitur die Mercurii. . . . . XI.
Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Veneris . . . . IX—XII.
Antiquitates Graecas tradet die Mercurii. . . . X.
J. J. Hartman Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios

interpretabitur diebus Lunae et Martis . . . hora II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Jovis . . . . I—III.

Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis. III.

J. Verdam Linguae Patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Jovis . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii . . . I.

Scriptores Neerlandicos medii aevi exponet die Martis hora I et die Mercurii . . . . . . II.

Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Lunae horis II—III et dimid.

Cum literarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Jovis horis II—III et dimid.

J. J. M. de Groot Historiam, literas, antiquitates, instituta, ritus et mores populorum Malaicae gentis exponet diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . X.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . . XI.

P. J. Blok Historiam patriae medii aevi tradet die Lunae hora X, die Jovis . . . . II et III.

Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

A. E. J. Holwerda Historiam veterem enarrabit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Archaeologiae initia tradet die Martis . . . . XI.

Cum provectioribus Historiae et Archaeologiae capita selecta tractabit die Martis hora X, die Mercurii II.

Omnium facultatum studiosis Artis historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni XI.

Tironibus Musei Antiquarii monumenta explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. Bolland Historiam philosophiae Graecae docebit die Lunae . . . . horis X—XII.

Platonis dialogos difficiliores interpretabitur horis postea indicandis.

Recentioris Philosophiae historiam tradet die Saturni . . . . II—IV.

Omnium facultatum studiosis Psychologiam et Philosophiam theoreticam exponet die Saturni . . IX—XI.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris . . . . X.

Literas Sundaicas docebit die Martis . . . . . II.

De religione et institutis juris gentis Sundaicae aget die Veneris . . . . II.

Linguam Tobaicam docebit horis auditoribus commodis.

H. C. Klinkert Sr., Linguae Malaicae Lector, linguam Malaicam docebit die Lunae horis X et II, die Martis hora IX, die Mercurii hora IX, die Jovis hora IX, et die Veneris XI

H. D. van Gelder, Linguarum Persicae et Turcicae et Institutorum moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae. . . XI.

Locos selectos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadii Gulistân leget horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tracta-

bit diebus Mercurii et Jovis . . . . hora II.
Historiam religionis Mohammedicae enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . XI.

D. C. Hesseling, docendi venia impetrata, grammaticam linguae Graecae mediaevalis et hodiernae explicabit die Mercurii . . . . X.
Cum provectioribus capita selecta e literis Graecis medii aevi et nostrae aetatis leget die Mercurii IX et XI.
J. J. Salverda de Grave, docendi venia impetrata, grammaticam linguae Gallicae mediaevalis tractabit die Saturni . . . . II.
Historiam literarum Galliae mediaevalis tradet die Saturni. . . . . III.
Carmen gallicum mediaevale cum auditoribus leget die Mercurii . . . . III.

C. P. Tiele, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis . . . . II.
Theologiam practicam docebit die Jovis III
Exercitationes homileticas moderabitur die Lunae. III.
Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina commoda.
M. A. Gooszen, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem materialem tradet die Jovis. . . . . I—III.
Dogmatices Christianae partem formalem docebit die Veneris. . . . . XII.
Juris ecclesiastici principia exponet die Saturni . IX.
Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die X.
J. Offerhaus L. fil., Theologiae in Ecclesia Refor-

mata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis . hora II.

Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Saturni . . . . XI.

Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.

Colloquio homiletico praeerit die Mercurii horis vespertinis VI et dim.—VIII.

Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris hora I, consistoriales horis sibi et auditoribus commodis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 20sten September 1898,

DOOR

Dr. TH. H. MAC GILLAVRY,

bij het overdragen der waardigheid van Rector Magnificus

AAN

Dr. P. J. COSIJN.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Doctoren, Studenten en gij allen, zeer geëerde Hoorders!

Het nieuwe studiejaar is aangevangen, de aftredende Rector staat gereed den eersten ambtsplicht in het nieuwe jaar te vervullen, voor hem tevens zijn laatsten als Rector. Zijn taak is tweeërlei: zijne waardigheid in het openbaar aan zijn opvolger overdragen en verslag geven van de lotgevallen in het afgeloopen jaar. Vooraf een vriendelijk woord van dank aan U allen die zijt opgekomen om te hooren verhalen wat U reeds bekend is, maar door Uwe tegenwoordigheid hier ter plaatse, zoo mag ik het immers opvatten, den scheidenden Rector een laatst bewijs van belangstelling niet hebt willen onthouden.

Gaat het U, mijne hoorders, als mij, dan bevreemdt het eenigszins hier alles terug te vinden zooals het was. Maanden lang hebben wij immers met spanning uitgezien naar den dag, waarop een regeerende Koningin uit het huis van Oranje-Nassau op den troon zou plaats nemen; en ziet de Koningin heeft de regeering aanvaard, de groote gebeurtenis heeft plaats gehad, is indrukwekkender geweest dan de stoutste verbeelding zich had durven voorstellen en de gewone gang van zaken herneemt zijn loop als vroeger. Maar onderwijl is op nieuw gebleken hoe stamhuis en volk zijn saamgegroeid, een zijn geworden en met hoe groote liefde het volk tot de Koningin der Nederlanden opziet.

Onwillekeurig wordt, nu voor het eerst een Koningin de regeering aanvaardt, de herinnering levendig aan den eersten Oranjevorst, den grondvester van Nederlands onafhankelijkheid.

In een tijdperk waarin het gevaar van alle zijden dreigde, het einde van het jaar 1574, vond de groote Zwijger het noodig te spreken, en wel om de Staten van Holland te overreden een Universiteit te stichten *tot een vast steunsel ende onderhoudt der vrijheid* en *een vast Blockhuys en bewaernisse der gantschen Landen.*

De brief waarin de Vorst zijne vérreikende plannen uiteenzet, de brief van adeldom van Leiden's Universiteit, stelt haar op een hoog standpunt en legt daardoor groote verplichtingen op. Wat de eerste Oranjevorst verlangde gold niet voor een kort tijdperk, maar is een opdracht die door de eeuwen heen moet worden vervuld. Hieraan te herinneren, nu voor het eerst een Koningin regeert, dunkt mij niet ongepast; het spreekt vanzelf dat elk rechtgeaard Nederlander met toewijding aan zijne verplichtingen als onderdaan en als burger wenscht te voldoen, maar Leidens Universiteit heeft grootscher taak. Zij toch is door den grondlegger onzer onafhankelijkheid in 't leven geroepen om voor te gaan en voor te lichten. Dat de Universiteit dit nooit zal vergeten, dat vertrouwen wij; dat het haar ernstig streven zal blijven om hare hooge roeping te beantwoorden, dat verzekeren wij, en dat zij niet al te ver van haar ideaal af zal blijven, dat hopen wij.

Ik weet niet beter uitdrukking te geven aan hetgeen thans in ons omgaat dan door te herhalen de kernachtige woorden van de aftredende Regentes van het Rijk. Zij luiden:

„Moge het ons Land met zijne Bezittingen en Koloniën onder de regeering van Koningin Wilhelmina wel gaan! Het zij groot in alles, waarin ook een klein volk groot kan zijn!"

Het college van Curatoren onderging geen verandering. Bij het doen dezer mededeeling gevoel ik mij gedrongen den wensch uit te spreken dat de leden van dit College nog jaren lang kracht en lust mogen behouden om hunne, zeker niet in alle opzichten aangename, taak te vervullen. Voor hetgeen in het

belang onzer Universiteit door hen in het afgeloopen jaar is tot stand gebracht breng ik hun onzen hartelijken dank.

De herdenking van hetgeen den Senaatsleden wedervoer, geeft gewaarwordingen van zeer uiteenloopenden aard. In de eerste plaats wil uw verslaggever de herinnering aan blijde dagen bij u levendig maken.

Op den 14den November werd een feest gevierd, waarvan slechts bij uitzondering in de gedenkbladen eener Universiteit melding wordt gemaakt. Op dien dag herdacht onze ambtgenoot W. F. R. Suringar zijne veertigjarige ambtsvervulling. Scheen het toen dat de krachtige man, die met opgewektheid feest vierde, omringd door talrijke vrienden, leerlingen en vereerders, den eindpaal, door de Wet aan de werkzaamheid van een hoogleeraar gesteld, zou bereiken, en daarna nog menig jaar in gedwongen rust zou leven; die schijn was helaas bedrieglijk!

Onze ambtgenoot van de Sande Bakhuyzen vierde op den 20sten December feest naar aanleiding zijner vijfentwintigjarige werkzaamheid aan onze Hoogeschool. Een gelijk voorrecht viel ten deel aan onzen ambtgenoot Rosenstein, die, hoewel gedurende een grooter aantal jaren als hoogleeraar aan eene Nederlandsche Universiteit verbonden, op den 2den Mei vijfentwintig jaren Leidsch hoogleeraar was geweest. Aan beiden moet op die dagen duidelijk gebleken zijn, hoe hoog hunne verdiensten geschat worden en hoezeer wij wenschen dat zij zullen blijven voortwerken tot eer van onze Universiteit.

De 13de Februari en de 31ste Maart waren eveneens gedenkdagen van vijfentwintigjarige ambtsvervulling voor twee onzer ambtgenooten. Op den eerstgenoemden datum was het 25 jaar geleden dat collega Tiele zijn ambt aanvaardde als Hoogleeraar bij het Seminarium der Remonstrantsche broederschap, een feit van groot gewicht voor onze Universiteit, omdat de nieuw benoemde Hoogleeraar zich te Leiden vestigde en daar zijn onderwijs gaf. Op den 31sten Maart herdacht collega Oort den aanvang

van zijn wetenschappelijken werkkring, nl. als hoogleeraar aan het voormalig Atheneum illustre te Amsterdam. Al waren het niet specifiek Leidsche gedenkdagen, de belangstelling was er niet minder om en de deelneming, door onzen Senaat aan beide ambtgenooten betoond, even hartelijk alsof de volle kwart eeuw vervuld ware.

Tegenover deze feestdagen staan sombere dagen. Dr. W. H. Kosters, nog maar weinige jaren aan onze Universiteit verbonden, verliet Leiden op den 18den December, om na inspannenden arbeid te Enschede, zijn geboorteplaats, rust te zoeken in den familiekring. Weinige uren na aankomst aldaar ging hij de eeuwige rust in, een groote leemte in ons midden latende en diep betreurd door allen die hem gekend hebben.

Op den 24sten van Meimaand overleed Dr. J. J. Prins, die van den 7den December 1855 tot den 15den September 1885, het ambt van Hoogleeraar bij de Faculteit der Godgeleerdheid met eere bekleed heeft. Die hem gekend hebben, zagen in hem den typischen hoogleeraar uit vroegere tijden, in den besten zin van het woord.

Toen ik bij de vermelding der feestdagen aan den dag der veertigjarige ambtsvervulling van collega Suringar herinnerde, wees ik er reeds op dat onze verwachtingen en wenschen voor zijne volgende levensjaren niet zijn vervuld. Een pijnigende kwaal sloopte den sterken man en op den 12den Juli maakte de dood een einde aan zijn lijden.

Maar het leven heeft zijne eischen; wij hebben stil gestaan en in weemoedige stemming onze dooden herdacht; thans is het tijd den broedergroet te brengen aan hen die in het afgeloopen akademiejaar ledige plaatsen in ons midden bezet hebben.

Op den 6den October aanvaardde Mr. P. A. Tichelaar, benoemd tot hoogleeraar in het Romeinsch recht, zijn ambt met het uitspreken eener redevoering over: Het Romeinsch recht en de historische school. Op den 11den Mei sprak Dr. B. D. Eerdmans, de opvolger van onzen betreurden Kosters, over het ver-

band tusschen de beoefening van het Oude Testament en de Semietische studiën in het algemeen. Beide hoogleeraren maken een uitzondering op de in Nederland niet ongebruikelijke wijze van doen, om nieuwe hoogleeraren op krediet te nemen. Ik vraag verschooning voor het bezigen dezer zegswijze aan den ambtgenoot die er auteursrecht op kan doen gelden, en herinner er even aan, dat de heeren Tichelaar en Eerdmans als Privaatdocent hunne sporen verdiend hebben. Dat het hun gegeven worde lang en met eere voor onze Universiteit te arbeiden!

Ik kom thans tot de zeer zwakke plaats van mijn verslag, reden waarom ik vooraf groote welwillendheid inroep. Ik wensch nl., zooals gebruikelijk is te doen, op te sommen welke onderscheidingen aan leden van den Senaat in het afgeloopen jaar zijn ten deel gevallen. Zal die opsomming een goede uitkomst geven, dan moeten de gegevens behoorlijk ten dienste staan. Bij de aanvaarding van het rectoraat was ik dan ook met den besten geest bezield om een jaar lang geen exemplaar van het Leidsch Dagblad ongelezen ter zijde te leggen en nauwkeurig aanteekening te houden van alle onderscheidingen die aan Senaatsleden mochten worden toegekend. Thans gevoel ik, tot mijn groote teleurstelling, dat ik plaveisel heb aangedragen voor den breeden weg die voert naar de plaats waar zal zijn weening en knersing der tanden. Die vóór mij de waardigheid van rector bekleedden, zullen, daarvan ben ik overtuigd, niet met steenen werpen naar den verslaggever van heden, maar zij die nog niet rector waren, en een aangeboren of verkregen talent voor histoire contemporaine bezitten, zullen, ik vrees het, mij mijne tekortkomingen kwalijk kunnen vergeven. De groote moeilijkheid steekt hierin: het is onder ons niet gebruikelijk den rector schriftelijk kennis te geven, noch onder het voorbijgaan op straat mondeling mede te deelen, dat men een eerbewijs heeft ontvangen. Daar nu zelf de meest welwillende rector niet altijd de dagbladen kan uitziften, zult gij hoop ik, zacht oordeelen

over mijne, waarschijnlijk zeer onvolledige, lijst van onderscheidingen, die ik echter, het voorbeeld volgende van den verslaggever in 1896, gaarne wil aanvullen in het gedrukte verslag, wanneer de vrienden, om met vader van Alphen te spreken, mij mijne feilen willen toonen [1]). Ter zake dan:

Tot foreign member of the London Mathematical Society is benoemd Dr. H. A. Lorentz, en ordeteekenen zijn verleend aan de heeren van de Sande Bakhuyzen, Blok, Schlegel, Tiele, van Bemmelen, ten Brink, Kern, van der Lith, de Groot, Vreede en Mac Gillavry.

In den afgeloopen cursus werd verwezenlijkt wat in den voorafgaanden was voorbereid door de toen fungeerende Rectoren der vier Nederlandsche Universiteiten nl. de oprichting van een zoogenaamd Rectoren-college. De Rectoren hadden in een vriendschappelijke samenkomst de vraag overwogen: of het niet in het belang van het hooger onderwijs in Nederland en van den bloei der genoemde Universiteiten zou wezen, zoo tusschen de Senaten dier Universiteiten een vaste en duurzame band werd gelegd, geschikt om, bij de behandeling van vraagstukken die alle Universiteiten betreffen, samenwerking te bevorderen en eene opzettelijke en tijdige bespreking van gemeenschappelijke belangen uit te lokken; anders gezegd, of het niet wenschelijk zou zijn om het gevoel van solidariteit dat genoemde vier Nederlandsche Universiteiten en de Senaten dier Universiteiten met elkaar verbindt, een zichtbaren vorm te geven en een centrum van gemeenschappelijke werkzaamheid in het leven te roepen, waardoor dit gevoel kon worden versterkt? Deze overwegingen leidden tot het doen van een voorstel aan de vier Senaten tot het in 't leven roepen van eene interuniversitaire commissie.

Door verreweg het grootste aantal hoogleeraren met ingenomenheid begroet, ontmoette het voorstel bezwaar bij enkelen

1) Door den spreker is verzuimd te vermelden dat Dr. S. S. Rosenstein door de Universiteit te Edinburgh is gepromoveerd tot Doctor of Law.

die er geen heil in zagen en eventueel zelfs gevaar duchtten van een commissie voor initiatief in zake hooger onderwijs. Bij nader overleg echter bleek het zeer goed mogelijk het hoofddoel te bereiken, t. w. „het bespreken van vraagstukken, welke het gemeenschappelijk leven en streven der Nederlandsche Universiteiten betreffen"; en ofschoon op dit oogenblik nog niet de adhaesie van alle Senaten aan het gewijzigde voorstel is geschonken, mag men op goede gronden verwachten, dat het college tot stand zal komen en nog in dit burgerlijk jaar zijne werkzaamheden zal aanvangen.

Aan een universiteit zijn verbonden mannen, wier optreden slechts zelden door de buitenwereld wordt opgemerkt, en die toch voor den geregelden gang van het universiteits-raderwerk geen oogenblik kunnen gemist worden. Zij zijn het voor wie niets nieuws onder de zon is in het leven der Universiteit; zij zijn het die den Secretaris van den Senaat en zelfs den Rector met Argus-oogen bewaken om te verhoeden dat deze waardigheidsbekleeders, vooral in den aanvang van het studiejaar, dingen zouden doen die moeten nagelaten worden. Ik bedoel niet het vermoeden te wekken dat de hoogleeraar, die met een dezer waardigheden bekleed wordt, allerlei booze neigingen in zich voelt opkomen, maar wel er op te wijzen dat voor hem paden openstaan, waar voetangels en klemmen liggen. Onze pedellen, want deze zijn de mannen die ik bedoel, weten echter door jarenlange ervaring reeds vooraf welke misslagen mogelijk zijn; zij weten een practische oplossing aan te geven als een artikel van de wet op het hooger onderwijs en een artikel, laat ik maar zeggen der zegelwet, tegenstrijdige voorschriften geven, en zij helpen den rector voor een groot deel van zijn klerkenwerk af. Ik voor mij heb hunne hulpvaardigheid op hoogen prijs leeren stellen en daarom beschouw ik het als een voorrecht dat ik als rector op den 1sten November, namens alle leden van den Senaat, en namens de kerke-

lijke Hoogleeraren, onzen verdienstelijken pedel P. J. Oostveen, toen ruim 30 jaren aan onze Universiteit verbonden, maar op dien dag 25 jaren als pedel werkzaam, heb mogen gelukwenschen en dank zeggen voor de toewijding waarmede hij zijne ambtsplichten vervuld heeft en nog vervult.

Het aantal ingeschreven studenten bedraagt 802, waarvan 153 voor de eerste maal. Deze zijn over de verschillende faculteiten verdeeld als volgt: 87 in de faculteit der godgeleerdheid, 256 in die der rechtsgeleerdheid, 287 in die der geneeskunde, 94 in die der wis- en natuurkunde en 78 in die der letteren en wijsbegeerte. De Studenten-almanak geeft voor deze getallen in dezelfde volgorde te noemen: 87, dus hetzelfde, 320, een aanzienlijk grooter, 307, een eenigszins grooter, 78, een kleiner en 72, eveneens een kleiner getal dan de mijne. Het totaal van den Almanak is 864, derhalve 62 meer dan zijn ingeschreven. Wanneer ik echter allen, die met name in den Almanak als student genoemd worden bijeentel, krijg ik een nog grooter getal n.l. 897. Het blijkt derhalve dat het zeer moeilijk is om het juiste aantal menschen van een bepaalden stand aan te geven, een waarheid die reeds aan Joab, koning Davids krijgsoverste bekend was.

In den afgeloopen cursus hadden 92 promoties plaats tegen 78 in den vorigen en wel 1 in de faculteit der godgeleerdheid, 63 in die der rechtsgeleerdheid, waarvan 14 op proefschrift, 15 in die der geneeskunde, 7 in die der wis- en natuurkunde, waarvan 1 honoris causa, en 6 in die der letteren en wijsbegeerte.

Tot mijn groot genoegen heb ik nog een heuglijke mededeeling te doen. Ondanks zorgvuldige navraag is het mij niet mogelijk geweest eenig geval van overlijden onder onze studenten op te sporen, zoodat mag worden aangenomen dat de dood onder hen geen slachtoffer heeft gemaakt.

Omtrent de Universiteits-gebouwen kan met erkentelijkheid worden medegedeeld, dat er in den afgeloopen cursus veel tot

stand gekomen of onder handen genomen is. De voorteekenen zijn gunstig om te verwachten, dat het Pharmaceutisch Laboratorium eerstdaags in gebruik zal komen; het gebouw voor Organisch-Chemisch Laboratorium bestemd nadert zijn voltooiing. Ten zeerste verheugen wij ons dat voor de faculteit der rechtsgeleerdheid eindelijk een Harer waardig verblijf wordt gebouwd. Men is begonnen met het vergrooten van het Physisch Laboratorium; op het terrein van het ziekenhuis is een ketelhuis in wording, terwijl voor de heel- en oogheelkundige afdeelingen door ver- en aanbouw de localiteit vergroot wordt. De verloskundige afdeeling kreeg nieuwe badkamers.

Er wordt beweerd dat het een karaktertrek van ons volk is, stelselmatig ontevreden te zijn met bestaande toestanden en aan die ontevreden stemming uiting te geven; er wordt ook beweerd dat de wijze waarop Nederlanders daarbij te werk gaan, eenig is en, mirabile dictu, het auditorium eerder tot vroolijkheid dan tot neerslachtigheid stemt. Of het altijd zoo gaat, betwijfel ik, maar dat ik het paradoxe effect wel eens heb waargenomen kan ik verzekeren. Wij leven thans 21 jaren onder de wet van den 28sten April 1876, tot regeling van het hooger onderwijs, en herhaaldelijk zijn in die wet wijzigingen gemaakt, met dit gevolg dat de specifiek Nederlandsche karaktertrek duidelijk te voorschijn treedt en men sterker dan ooit aandringt op het maken van menige wijzigingen, en daaronder een van diep ingrijpenden aard n. l. het facultatief stellen van het ontvangen van onderwijs in de Grieksche taal- en letterkunde op de gymnasia. Zij die dit verlangen hebben reeds een succes behaald; enkele leeraren in het Grieksch doen reeds alsof zij willen wijken en voor de tegenpartij het veld ruimen. Nu kan ik tot mijn groote voldoening wijzen op een teeken des tijds dat mijns inziens indruk moet maken. Het Collegium civitatis Academicae Lugduno-Batavae supremum heeft zich gewend tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal met eerbiedig verzoek dat de Kamer zich

zal „verzetten tegen een maatregel (het facultatief stellen van het Grieksch), die tot onberekenbaar intellectueel nadeel voor de Natie en tot schande van den hooggeroemden wetenschappelijken naam van Nederland zou strekken". Daar deze woorden mij uit het hart gesproken zijn, begin ik met een eeresaluut te brengen aan onze studenten en beproef ik verder ze meerder relief te geven door ze voor een historischen achtergrond te houden.

Op den 1sten Juli 1692 hebben Anton. Matthaeus, Johannes Voet, P. R. Vitriarius, Gerard Noodt, zooals zij zelve verklaren „constituerende de Juridische faculteyt in de Academie alhier", ten einde op te sporen „de oorsake van 't verval in de studien en wel speciael van die in de Regten", aan Curatoren vier oorzaken genoemd, waarvan de derde door hen aldus geformuleerd wordt: „dat de soodanige (er worden bedoeld: „jongelingen gepromoveerd tot de Academie") komende eerst op d'Academie, datelyck haer begeven tot d'een oft d'ander faculteit, sonder alvoorens te frequenteren collegia Philosophica of Collegia Historiarum, oft sonder haer alvoorens eenigsints in 't Grieks te exerceren, dat nogtans voor een student in de regten nootsakelyck is, als sijnde de Novellen al te maal in 't Grieks geschreven, de leges Modestini in Digestis en daer en boven verscheyden en seer veel van de Leges Justiniani in Codice" [1]). En nu zijn er nog die beweren, dat heden ten dage het menschdom, onder den machtigen invloed die de natuurwetenschappen oefenen, ongevoelig wordt voor de bekoring der klassieke Letteren. Het door mij in herinnering gebrachte feit leert toch dat voor twee eeuwen de Leidsche studenten het Grieksch den rug toekeerden, terwijl het huidige geslacht zoo warm getuigt ten voordeele van het onderwijs in het Grieksch.

Of nu in onze dagen het bestudeeren van het Grieksch facultatief kon worden gesteld voor aanstaande rechtsgeleerden durf

---

1) Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool door M. Siegenbeek IIde Deel, pag. 366.

ik niet beslissen; of zulks wenschelijk is voor studenten der wis- en natuurkunde, daarover wensch ik geen oordeel uit te spreken; of men ooit de vrijgevigheid zal hebben om de studenten in de faculteiten der letteren en wijsbegeerte en die in godgeleerdheid vrij te laten om al of niet het Grieksch te beoefenen, en de Grieksche teksten enkel uit authentieke vertalingen te bestudeeren, acht ik, om een zachten term te bezigen, alleronwaarschijnlijkst; maar omtrent de opleiding onzer studenten in de geneeskunde heb ik een oordeel en ik vraag verlof het uit te spreken en toe te lichten.

Om beter begrepen te worden laat ik vooraf gaan een schetsje van de wijze waarop ons geneeskundig onderwijs geregeld is. Wanneer een toekomstig doctor in de geneeskunde zijn eerste examen aan de universiteit wil afleggen, moet hij bezitter zijn van het diploma B. van het gymnasium. Hij doet dan achtereenvolgens propaedeutisch, candidaats- en doctoraal examen; die het zoo ver gebracht hebben, promoveeren bijna allen, natuurlijk na het schrijven en verdedigen van een proefschrift. Laten wij stellen dat voor het tot stand brengen van alle deze dingen 7 à 8 jaren noodig zijn. Welke rechten heeft de nieuwe doctor dan verkregen? Na ijverig zoeken heb ik er één en ook maar één kunnen vinden n.l. het recht om toegelaten te worden als privaat-docent aan een Rijksuniversiteit. Van bevoegdheid om geneeskundige praktijk uit te oefenen is geen sprake. Om die deelachtig te worden heeft men voor een staatscommissie te geven: „voldoende bewijzen van praktische kennis aan het ziekbed en van bekwaamheid in het verrichten van heel- en verloskundige kunstbewerkingen en in het gereedmaken van recepten". Die bewijzen mogen echter niet geleverd worden tenzij men vooraf overlegge: òf het diploma van het doctoraal examen òf het getuigschrift verkregen door het afleggen van een theoretisch-geneeskundig examen, waaraan voorafgaan een eerste en tweede natuurkundig examen. Wat nu betrekking heeft op de

bevoegdheid als arts is niet in de wet op het hooger onderwijs, maar in de zoogenaamde artsenwet geregeld. Nu zijn de studenten der geneeskundige faculteit van tweeërlei herkomst, te weten van het gymnasium en van de hoogere burgerschool. Beide categorieën volgen aan de universiteit hetzelfde onderwijs op dezelfde tijden en plaatsen. De exameneischen zijn thans ook voor beide categorieën gelijk, op ééne uitzondering na: op het eerste natuurkundig examen wordt geen vergelijkende ontleedkunde gevraagd, op het daarmede overeenkomende propaedeutisch examen wèl.

Nu beschikken wij thans over een zeer vertrouwbare statistiek, en deze leert dat elke categorie van studenten zeer bruikbare geneeskunstoefenaren en deugdelijke geleerden levert. Past men nu het oude hollandsche spreekwoord toe: „aan de vruchten kent men den boom" en oordeelt men haastig, dan is de kwestie geen kwestie meer en zou men kunnen concludeeren: de klassieke opvoeding is voor geneeskundigen overbodig.

Toch zou ik willen opmerken, dat er onder hen die hier te lande niet mogen promoveeren, omdat zij geen diploma B van het gymnasium kunnen overleggen, velen zijn die wel deugdelijk Grieksch en Latijn hebben bestudeerd; ik zou er zelfs een kunnen aanwijzen die in zijn jonge jaren aan het gymnasium en aan de universiteit te veel aan Grieksch en Latijn heeft gedaan, bezitter is van een diploma A en toch in Nederland niet doctor in de Geneeskunde mag worden. Ik kan nog het voorbeeld aanhalen van iemand, die, na geslaagd te zijn op zijn tweede natuurkundig examen, de bevoegdheid verwierf om ook het candidaatsexamen af te leggen en van die bevoegdheid gebruik maakte. Nu is het merkwaardige van dit geval dat de eischen voor beide examens volkomen dezelfde zijn.

Als men de zaak op die wijze naspeurt komt men tot de ontdekking dat er onder hen die geacht worden geen Grieksch of Latijn te verstaan, zeer velen zijn die dit wel deugdelijk doen. Ik meen

zelfs niet ver van de waarheid te zijn, als ik beweer dat een medisch student die niets van Grieksch of Latijn verstaat, althans in Leiden, een groote zeldzaamheid is. Er bestaat n.l. voor alle medische studenten een utiliteitsgrond om zich eenigzins vertrouwd te maken met Grieksch en Latijn, en deze utiliteitsgrond is het gebruik van de sedert Hippocrates overgeleverde medische nomenclatuur. Met stokstijf conservatisme houden wij vast aan de van oudsher gebruikelijke namen en wij wachten ons ze door nieuwe te vervangen. Waartoe is dan die behoudzucht nuttig, zullen de hervormers vragen; en het antwoord luidt: omdat sedert het Latijn niet meer de taal is voor internationaal gebruik en men tegenwoordig in zijn eigen taal schrijft, de moderne medische litteratuur toch toegankelijk blijft voor hen die van moderne talen bitter weinig weten, maar over een ietsje Grieksch en Latijn beschikken voor huishoudelijk gebruik. Schaf onze internationale nomenclatuur af en gij berooft de geneeskundigen van een machtig hulpmiddel om de ontwikkeling hunner wetenschap te blijven volgen. Reeds Schopenhauer heeft de fiolen van zijn toorn uitgeschud over hen die de voor ons medici zoo onmisbare nomenclatuur willen verdietschen. Zoo zegt hij: Ganz unausstehlich und dazu noch gemein und barbiergesellenhaft ist es in der Anatomie. Schon „Pulsader und Blutader" sind der augenblicklichen Verwechselung leichter ausgesetzt, als Arterie und Vene; aber vollends verwirrend sind Ausdrücke wie „Fruchthälter, Fruchtgang und Fruchtleiter" statt uterus, vagina und tuba Faloppii, die doch jeder Arzt kennen muss und mit denen er in allen Europäischen Sprachen ausreicht; desgleichen „Speiche und Ellenbogenröhre" statt Radius und Ulna, die ganz Europa seit Jahrtausenden versteht; wozu also jene ungeschickte, verwirrende, schleppende, ja abgeschmackte Verdeutschung? [1])

---

1) Arthur Schopenhauer: die Welt als Wille und Vorstellung. Dritte Auflage, zweiter Band, pag. 135.

Schopenhauer voegt aan deze woorden, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten, nog menige hartige vermaning toe; hij geeft ze, ik erken het, aan zijne landgenooten, omdat hij bij hen het euvel heeft opgemerkt, maar onder het luisteren naar den Duitschen wijsgeer, doemde voor mijne oogen een rij schoenen op, die, naar 't mij voorkwam, ook ons netjes zouden passen.

De bijzondere toestand waarin de geneeskundige faculteiten gebracht zijn, doordien het verkrijgen van den wetenschappelijken titel door de wet op het hooger onderwijs, en het verkrijgen der bevoegdheid door de artsenwet geregeld wordt, maakt dat velen onzer leerlingen zich hier te lande de bevoegdheid, en in het buitenland, omdat het hier voor hen onmogelijk is, den wetenschappelijken titel verwerven. Dit getuigt dat het bezit van dien titel, al geeft hij geen rechten, toch nog vurig begeerd wordt, en in zoo verre verheug ik mij over dit verschijnsel. Er is echter een groot nadeel aan verbonden n.l. dit, dat de proefschriften die door Nederlandsche artsen aan Duitsche universiteiten worden verdedigd, beschouwd en vermeld worden als Duitsch werk. De medische wereld die er dikwijls voortreffelijk werk onder vindt, heeft niet het flauwste vermoeden dat dit bij ons te lande en door een Nederlander gedaan is. De slotsom is dat het buitenland steeds meer onjuist en onbillijk oordeelt over het standpunt der geneeskundige wetenschap in Nederland.

Er moet verandering komen in onze wetgeving; laten wij er toe medewerken dat het verbetering zal zijn. Overigens ben ik van oordeel dat de maatschappij van de geneeskundigen moet eischen: het hoogste peil van beschaving. Sapienti sat!

Ik heb nog op een ander bezwaar te wijzen. In vorige tijden kon iemand die bezig was wat te worden of reeds wat geworden was b. v. doctor in het een of ander vak, predikant, technoloog, of wat dan ook, zoodra hij tot het inzicht kwam dat hij zich

vergist had bij de keuze van zijn werkkring, zonder al te groote bezwaren wat anders worden. Wil men voorbeelden: een doctor in de Theologie houdt als ingenieur Rijnland boven water; onder de in Leiden in de geneeskunde gepromoveerden vindt men, om eenigen te noemen: een ingenieur, een predikant, een technoloog. Omgekeerd hebben enkelen onzer leerlingen zich van ons afgewend; zoo is er één een gelukkig beoefenaar van het Arabisch geworden. Ik herinner mij nog een privaat-college van den hoogleeraar Richard van Rees over electrische potentialen, dat bezocht werd door één, zegge één student, bovendien door twee luitenants der veld-artillerie, een officier van gezondheid van het Oost-Indisch leger en verder door niemand. Nu is heden ten dage het college-bezoek zoo vrijgelaten als maar verlangd kan worden, maar de mogelijkheid om later van studierichting te veranderen en daardoor een andere bevoegdheid te verkrijgen is er, in vergelijking met vroeger, kleiner op geworden.

Wanneer er over onderwijsbelangen gesproken wordt, let men op de belangen van den leerling, maar vergeet, naar het mij voorkomt, wel eens, dat de jeugdige leerling slechts zelden weet wat hij worden wil, noch minder wat hij worden kan, derhalve groot gevaar loopt mis te tasten bij de keus van een werkkring. De keus wordt eigenlijk gedaan door ouders of voogden en van hun vernuft heeft de wetgever geen slechten dunk gehad. Als het kind 12 jaar oud is, somtijds zelfs nog eerder als de eischen tot toelating van het gymnasium en de hoogere burgerschool niet gelijk zijn, moet beslist worden op welk van die twee inrichtingen de opleiding zal geschieden. Dat daarbij dikwijls gefaald wordt, is duidelijk. De gelegenheid tot herstel moet daarom gegeven, maar niet stelselmatig afgesloten worden. Nu is er een praktisch middel aan de hand gedaan om de definitive keus van het 12de tot het 15de jaar te kunnen verschuiven, n.l. door scholen te stichten waar leerlingen van den leeftijd tusschen 12 en 15 jaar hetzelfde onderwijs konden genieten om daarna gym-

nasiasten of leerlingen der burgerschool te worden [1]). Ik meen dat de verwezenlijking van dit plan ons op den goeden weg zal voeren en over groote, thans zeer drukkende bezwaren zal heenhelpen. Indien men echter op het programma voor die tusschenschool, zooals zij reeds gedoopt is, het onderwijs in Grieksch en Latijn schrapt, dan vrees ik dat men voor latere tijden nieuwe, zelfs grootere dan de thans bestaande, bezwaren schept. Men schijnt nadeel te vreezen van het geven van zeer elementair onderwijs in Grieksch en Latijn, maar mij is het niet mogelijk dat nadeel te zien. De wiskunde is thans een zoo ontwikkelde wetenschap dat niemand meer in elk van hare onderdeelen thuis kan zijn, en dat verhindert toch niet dat men aan zeer jeugdige kinderen de grondbeginselen van wiskunde leert. Nu mag het waar zijn dat de studie der klassieke letterkunde ook meer dan een menschenleven kan vullen, maar dit maakt mij nog niet duidelijk waarom men aan jongens en ook aan meisjes van 12 tot 15-jarigen leeftijd niet een beetje Grieksch en Latijn zou mogen leeren. Hunne hersenen kunnen in hoofdzaak geheugenwerk en in mindere mate verstandwerk verrichten; declinatie en conjugatie der oude talen zouden voor het geheugen en gemakkelijk proza voor het verstand dienst moeten doen. Mocht er geen voldoende voorraad van gemakkelijk proza zijn, waarom maakt men het dan niet? Mij zou het toelachen dat op de tusschenschool het jaar in semesters gesneden werd; dat reeds dadelijk met enkele uren Latijn begonnen werd, en dat er in de laatste drie semesters ook iets aan Grieksch werd gedaan. Behalve dat ik van een dergelijke regeling aesthetische voordeelen verwacht, zou het individu door haar gemakkelijker en zekerder tot zijn eigenlijke bestemming kunnen komen.

Misschien heeft de agitatie tegen het Grieksch, die uwen

---

1) Reorganisatie van het gymnasiaal en middelbaar onderwijs. A. A. Beekman c. s.

verslaggever, als zoovele anderen, tot reactie geprikkeld heeft, ons te lang bezig gehouden. Hoe dat ook zij, vriendelijk vraag ik nog voor enkele oogenblikken Uwe belangstelling, nu ik overga tot het aanheffen van een specifiek medisch klaaglied.

De dichter van den 139sten Psalm, trachtende zich een voorstelling te maken van de goddelijke almacht in tegenstelling van de menschelijke onmacht, zegt onder andere: „Mijn gebeente was voor u niet verholen, als ik in het verborgene gemaakt ben." Maar heden ten dage behoeft het gebeente van den ongeborene ook voor ons menschen niet verholen te zijn, en wat van het gebeente geldt, geldt voor bijna alle organen van ons lichaam. Men onderzoekt, wel te verstaan ook zonder bloedige kunstbewerking, de diepten van des naasten oog, het inwendige van zijn maag en zijn blaas, men bestudeert zijn beenstelsel, speurt projectielen op die diep in zijn hersenmassa verholen liggen, en doet nog veel meer dergelijke kunststukken. Ieder ziet in dat het beheerschen van alle methoden, die heden ten dage bij het medisch onderzoek toegepast worden, niet van één mensch kan gevorderd worden. Verder zal ik ook wel op mijn woord geloofd worden, wanneer ik verzeker dat deze methoden slechts dan vertrouwbare uitkomsten geven, als men er geheel mede vertrouwd is. Maar „pour savoir quelque chose, il faut l'avoir appris." Die dus een of meerdere dezer methoden machtig wil zijn, moet zich, onder deskundige leiding, lang en ijverig oefenen. Meent men nu in ernst dat b.v. een chirurg, al wordt hij ook door een paar assistenten bijgestaan, zijne vele leerlingen praktisch kan oefenen in die mate, dat allen het voor allen noodige, en zij, die speciale studien willen maken, het hun toekomende erlangen? Ik heb den chirurg tot voorbeeld gekozen, maar had evengoed een onzer andere klinici kunnen noemen. Om in den nood te voorzien moeten bekwame jonge mannen belast worden met de leiding der praktische oefeningen. Dat te doen heeft onze Faculteit der Geneeskunde

met aandrang en bij herhaling voorgesteld; het blijkt echter dat de geldmiddelen daarvoor niet te vinden zijn.

Jammer! dubbel jammer! want als er een keurkorps van jonge geneeskundigen gevormd werd, die onder toezicht der klinische hoogleeraren de studenten praktisch oefenden in methodologie, zou voor elk van hen waar worden: discit arare minor a bove majore, maar de majores in het ziekenhuis en het daar naast gelegen Laboratorium blijven in het teeken der septem triones staan en het zal blijven zooals het nu is, dat als er leege leerstoelen moeten bezet worden, men dikwijls gedwongen is iemand op krediet te nemen en aan landgenooten een onverdiend brevet van onbekwaamheid uit te reiken.

En nu moet ik nog vragen: waar haalt iemand de praktische kennis aan het ziekbed vandaan? Uw aller antwoord kan niet anders luiden dan: van de zijde van het ziekbed! Het aantal studenten dat bij ons aan het ziekbed praktische kennis moet opdoen, bedraagt ongeveer 150 à 200. Is nu de gemeente Leiden voldoende bevolkt om het ziekenmateriaal te leveren dat voor onderwijs en eigen oefening vereischt wordt? In geenen deele, maar dit maakt geen overwegend bezwaar, want van heinde en verre komen de zieken en gebrekkigen in ons ziekenhuis hulp vragen. Oud-leerlingen onzer Faculteit helpen krachtig mede. In het belang van ons klinisch onderwijs en niet minder in het belang der zieken zelve, wordt het mogelijke gedaan om hen die bijzondere hulp behoeven, over te halen naar Leiden te gaan.

En dan is het geen zeldzaamheid dat de lijder, die aan de poort klopt, ten antwoord krijgt: er is hier wel plaats, maar in de vacantie wordt niemand in het ziekenhuis opgenomen.

En als dan de teleurgestelde naar zijn haardstede is teruggekeerd, schrijft zijn arts: „het heeft mij zooveel moeite gekost om den stakker in zijn eigen belang naar Leiden te

krijgen en het zou mij een genoegen geweest zijn, als het jonge geslacht het interessante geval had kunnen zien, maar het heeft niet mogen zijn, en nu begrijpt u wel dat ik voortaan geen patienten meer kan zenden".

En dan is de vacantie uit, de klinieken zullen beginnen en de praktische examens eveneens, en dan zijn de ziekenzalen ontvolkt en dan....., doch laat ik eindigen met klagen, want:

het daghet in den Oosten!

De machtige keizer aller Ruslanden heeft gesproken, en zijn woord klinkt als een preludium van een vredelied. De gewapende vrede valt ook Rusland te zwaar om te dragen, en waar de grooten voorgaan kunnen de kleinen volgen en ook groot zijn.

Quod felix, bonum, faustumque sit!

Het tweede gedeelte van mijn taak is volbracht. Twee jaren had ik zitting in het bestuur van den Akademischen Senaat; in die twee jaren heb ik niets dan goeds ondervonden van onze Curatoren, van mijne ambtgenooten, van alle beambten onzer Universiteit en van onze studenten.

Mijn besten dank voor de hulp en den steun, die ik bijna nooit heb behoeven te vragen, maar die ik, alsof het vanzelf sprak, vond waar ik ze noodig had.

Inzonderheid dank ik U, waarde Vreede, gij die mijn Rector waart, onze Assessoren, die mij zoo dikwijls hebben vervangen, en ook U Cosijn, die mij als secretaris hebt ter zijde gestaan. Terwijl ik thans het Rectoraat aan U overdraag, wensch ik U en ons geluk, omdat wij weten dat die waardigheid door U met eere zal worden gedragen.

Rector Magnificus ik groet U!

BIJLAGEN.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL. — LEIDEN.

DE CONTINUÏTEIT VAN HET DOODE EN HET LEVENDE.

REDE

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 323sten verjaardag der Rijks-Universiteit te Leiden, 8 Februari 1898.

MIJNE HEEREN CURATOREN, HOOGLEERAREN, DOCTOREN, STUDENTEN EN GIJ ALLEN, DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEWENSCHTE TOEHOORDERS!

De Wet tot regeling van het Hooger Onderwijs heeft den derden dinsdag van September gemaakt tot den dag der dagen en zich niet gemoeid met die dagen, waarop elk rechtgeaard Akademieburger wenscht te herdenken de stichting der Alma Mater. Wat nu de Wet op het Hooger Onderwijs niet vermag, dat brengt de Universiteitsoverlevering tot stand.

Als het burgerlijk jaar ten einde spoedt, dan vergadert de Leidsche Senaat en beraadslaagt over de wijze, waarop de stichtingsdag der Universiteit zal worden gevierd. Dat bij die gelegenheid de Rector zich bereid verklaart in het openbaar eene rede uit te spreken, mag als een bloote formaliteit worden beschouwd, want de Senaatsleden zouden vreemd opzien, wanneer dit aanbod achterwege bleef. Ziedaar, mijne Heeren, in de eerste plaats een treffend voorbeeld van de stelling, dat ieder den invloed van zijn omgeving ondervindt en wèl

doet als hij zich op doelmatige wijze met die omgeving vereenzelvigt. In de tweede plaats ligt in het volgen der oude en goede gewoonte de verontschuldiging voor hem, die wat ook zijn levensbeschouwing zij, van hoe somberen aard vele zijner dagelijksche werkzaamheden ook mogen zijn, toch vrijheid vindt om op den dag bij uitnemendheid op te treden als feestredenaar. Of een onzer heeft na te denken over de wijze waarop zijn evenmensch voor zijne misdrijven zal gestraft worden, of wel steeds te midden van zieken en gebrekkigen moet verkeeren, of wel geroepen is om de raadselen van het luidruchtige leven aan den zwijgenden dood te ontrukken, daar wordt niet naar gevraagd! De Universiteits-overlevering verlangt eenvoudig dat op den stichtingsdag de Rector optrede als feestredenaar. Dan dient hij zich duidelijk te maken wat eigenlijk van hem verlangd wordt. Bij het hiervoor vereischte onderzoek rees bij mij de vraag, wat men eigenlijk onder feestvreugde te verstaan heeft. Dit zal wel algemeen worden toegegeven dat het een levensuiting is en wel een, die zich in hooge mate van de alledaagsche onderscheidt. Een levend wezen kent het gevoel van lust en onlust, kan met zijn lot tevreden of ontevreden zijn, kan zijn: uitgelaten van vreugde of neergedrukt door de somberste wanhoop. Wordt gevraagd: hoe hoog moet het levende wezen ontwikkeld zijn om in waarheid al deze dingen te kunnen beseffen?

Er is beweerd dat het gevoel van lust en onlust volstrekt niet is een prerogatief van levende wezens, maar dat dit gevoel reeds aanwezig is in hetgeen wij noemen: de doode stof. Zoo zegt Zöllner [1]: »Die den Elementen der Materie innewohnenden Kräfte müssen so beschaffen sein, dass die unter ihrem Einflusse stattfindenden Bewegungen dahin streben, in einem begrenzten Raume die Anzahl der stattfindenden Zu-

1) Ueber die Natur der Cometen. Leipzig 1872, pag. 326 en 327.

sammenstösse auf ein Minimum zu reduciren. Alle Arbeitsleistungen der Naturwesen werden durch die Empfindungen der Lust und Unlust bestimmt, und zwar so, dass die Bewegungen innerhalb eines abgeschlossenen Gebietes von Erscheinungen sich so verhalten, alsob sie den unbewussten Zweck verfolgten, die Summe der Unlustempfindungen auf ein Minimum zu reduciren." Zoo zou dus volgens Zöllner in een met gas gevulde ruimte met een minimum der botsingen van gasmolekulen het minimum van onlust bereikt worden. Zöllner verzuimt echter niet mede te deelen, dat du Bois-Reymond reeds twee jaren vroeger heeft uitgesproken [1]: »doch ist leicht zu zeigen, dass es nie gelingen kann, auch nur die ersten Stufen des Bewustseins, Lust und Unlust, denkend zu begreifen."

Wil men nagaan wat men onder tevredenheid te verstaan heeft, dan zou men als volgt kunnen te werk gaan. Summeer al wat een individu op een gegeven oogenblik van zijn bestaan wenscht en verlangt en deel deze som op de som van de in vervulling gegane wenschen en verlangens. Zijn beide sommen even groot dan is met de waarde van het quotient gelijk aan de eenheid het toppunt van tevredenheid bereikt, maar enkel onder voorbehoud dat het individu in kwestie goed mag vinden zich in zijn wenschen en verlangens gelijk te blijven. Nu behoeft men echter niet veel levenservaring te hebben om te weten, dat niets zoo veranderlijk is als ons wenschen en verlangen, en dat de wenschen die in vervulling zijn gegaan veeltijds een werkelijkheid geven, die zich zeer ongunstig onderscheidt van het heerlijk visioen, dat den wensch deed geboren worden. Tevredenheid wordt dan ook, zooals bekend is, minder gekweekt door hetgeen men heeft, dan door hetgeen men meent te hebben en vooral door de stemming, waarin

1) Ueber die Natur der Cometen. Leipzig 1872, pag. IV.

men, voor een groot deel onafhankelijk van uitwendige invloeden, door eigen organisatie verkeert.

Nu mag men met Zöllner overtuigd zijn, dat het gevoel van lust en onlust in de onbezielde natuur voorkomt, of sterker nog dat ook het gevoel van tevreden zijn daarmede gepaard kan gaan; toch zal men op dat standpunt moeten toegeven, dat een feestelijke stemming er eene is, die enkel aan levende voorwerpen kan toebehooren. Wil men nu verder onderzoeken hoe die stemming ontstaat, dan zal men hebben te rekenen met het groote probleem: den oorsprong van het leven!

Gaat men na wat door onderzoek en door nadenken is gedaan om dit vraagstuk tot oplossing te brengen, dan blijkt het, dat velen voldaan zijn geweest met een antwoord op een vraag van veel minder algemeene strekking, de vraag nl. hoe het leven op onze planeet is ontstaan. Dikwijls is men ook reeds met nog minder tevreden geweest en werden reeds zegekreten aangeheven, wanneer men het leven in de thans bestaande vormen had afgeleid uit enkele, hoogst eenvoudig georganiseerde levende kiemen, die in den loop der tijden het aanzijn zouden hebben geschonken aan de thans bekende hooger ontwikkelde organismen. Houdt men een dergelijken gang van zaken voor waarschijnlijk; en ik beken gaarne dat het mij moeilijk, zoo niet onmogelijk zou vallen om dien gang niet waarschijnlijk te vinden; dan blijft toch de oorsprong van die enkele primitieve kiemen in het duister liggen.

Gesteld dat onze planeet eertijds een zoo hooge temperatuur heeft bezeten, dat hetgeen wij leven noemen, destijds daarop onbestaanbaar was, dan moeten die kiemen eerst later hier op aarde ontstaan of wel van buiten aangevoerd zijn. En nu spreekt het van zelf, dat men tegenover dit dilemma periodieke schommelingen in de meeningen zal waarnemen. In tijden, waarin de hoop levendig werd om het leven, zooals men het noemt,

in vitro te laten ontstaan uit het doode, moest de eerste voorstelling aanhangers vinden; juist het omgekeerde neemt men waar in perioden waarin voor de zooveelste maal bewezen werd, dat uit hetgeen van den aanvang af steriel was of gesteriliseerd werd, geen leven kan ontstaan. Men was dan wel gedwongen een invloed van buiten aan te nemen, die in zijn meest modernen vorm eenvoudig neerkwam op den aanvoer van de noodige levende kiemen uit de wereldruimte. De vraag: hoe het leven ontstaan is, blijft dan buiten behandeling; men heeft enkel te onderzoeken, of er voor stoffelijke dingen middelen van gemeenschap zijn tusschen de hemellichamen. Nu die zijn er zeker. Wanneer er zwaarden voor wereldveroveraars uit den hemel vallen, dan is er bij oppervlakkige beschouwing veel kans dat de levende kiemen langs denzelfden weg hier op aarde zijn aangeland. Bij nader bekijk komen er bezwaren, want de legende van het uit den hemel gevallen zwaard zal wel beteekenen, dat een veroveraar een zwaard droeg uit meteoorijzer gesmeed, derhalve uit materiaal dat oorspronkelijk niet tot onze planeet behoorde. De gang van zaken wordt dan deze: op een hemellichaam, een ander dan onze aarde, komen levende organismen voor, het geheele lichaam of een daarvan losgeraakt stuk snijdt de loopbaan onzer planeet ergens, waar de laatste zich bevindt, en de vrije hemelbewoner is voor goed aan de aarde gekluisterd. Dan heeft echter de zwerver, voor hij de vaste of de druipend-vloeibare oppervlakte onzer aarde kan bereiken, onze luchtzee te doorklieven, daarbij weerstand te overwinnen, hetgeen zich niet anders laat denken dan met belangrijke verwarming, zegge verhitting tot gloeihitte toe. Wil men aan de hypothese van uit de wereldruimte aangevoerde kiemen vasthouden dan moet men onverbiddelijk een reeks van gunstige omstandigheden postuleeren, om de kostbare kiemen te behoeden voor de hooge temperatuur die de kiem zou vernietigen.

Omgekeerd wil het schijnen dat de hypothese, die het leven

onder den invloed van natuurkrachten op onze planeet wil doen ontstaan, reeds zoo dikwijls en, naar het algemeen gevoelen, zoo afdoende is weerlegd, dat men gevaar loopt voor een toonbeeld van onwetenschappelijkheid te worden aangezien als men nog aan zulk een mogelijkheid gelooft. Op gevaar dan van te worden beschouwd als een fossiel op geestelijk gebied, waag ik het thans te spreken over de mogelijkheid, dat hetgeen wij leven noemen, op onze planeet onder den invloed van natuurkrachten is ontstaan, en aan mijn betoog den titel te geven: de continuiteit van het doode en het levende.

Er is een tijd geweest dat de mensch in zijn nooddruft voorzag zonder over vuur te beschikken. Veel moet er zijn waargenomen en veel moet er zijn nagedacht, eer onze voorouders zich van vuur konden bedienen. Veilig mag men aannemen dat moeder Natuur, die hare kinderen de tuchtroede niet spaart, het hare gedaan heeft om het overleg bij den mensch te scherpen eer er een Prometheus kon opstaan. Wie telt echter de eeuwen, waarin de mensch het vuur tot allerlei doeleinden dienstbaar maakte, voor hij wist dat een zwart gesteente in uitgestrekte beddingen uitgespreid een voortreffelijk brandmateriaal bevat? Voor metaal- en aardewerkindustrie waren hooge temperaturen noodig en de brandstof die bij uitnemendheid die hooge temperaturen kon leveren, bleef onbenut. Geslachten zijn voorbijgegaan die groote behoefte hadden aan de energie, die steenkool bij de verbranding levert, en niemand trok voordeel van dien rijkdom.

Nu heb ik mij dikwijls afgevraagd, of wij hedendaagsche menschen niet handelen op gelijke wijze als onze voorouders die de steenkool onbenut lieten nl. door groote hoeveelheden energie ongebruikt verloren te laten gaan. Stel: de eene of andere vorm van beweging plant zich voort door den wereldaether, hoe kan ik dan partij trekken van de energie door die

beweging vertegenwoordigd? Om de voorstelling binnen engere grenzen te beperken neem ik aan, dat de bewegingsvormen beantwoorden aan bepaalde gedeelten van het voor ons zichtbare zonnespectrum. Welnu, dan zou een oplossing gegeven zijn, wanneer groene plantendeelen zich belasten met het opvangen en omzetten der uit de wereldruimte aangevoerde energie. Dit nu geschiedt, zooals wij allen weten, overal daar waar zonnestralen vallen op het chlorophyl van levende planten. Wat hier geschiedt kan aldus geformuleerd worden: een groep atomen, tot een molekuul, vereenigd kan slechts bepaalde bewegingen ten uitvoer brengen, anders gezegd: is gestemd op bepaalde trillingsvormen. Wordt het molekuul door die bewegingsvormen getroffen, dan neemt het die over en zet de hierdoor gewonnen energie eventueel in andere vormen van energie om. De bewegingsvormen, die op hun weg slechts molekulen vinden die door hen niet in beweging kunnen gebracht worden, gaan onverzwakt, onbenut voorbij. Maar wie zal zeggen hoeveel van hetgeen aldus van uit de wereldruimte tot ons komt, voor korteren of langeren tijd in de weegbare stof is vastgelegd, zonder dat wij tot heden er ons van bewust zijn geworden?

De studie van den bouw en de verrichtingen onzer zintuigorganen is een voortreffelijke school om bescheidenheid te leeren. Met stomme verbazing merkt men bij die studie hoe weinig wij door onmiddellijke, zintuiglijke waarneming van die buitenwereld kunnen opvangen, omdat het aantal zintuigen zoo klein en elk hunner slechts voor bepaalde energieën bruikbaar is. Op den voorgrond stellende dat de materie voor ons een groot mysterie is en wel altijd zal blijven, hebben wij toch noodig, wanneer wij willen spreken over beweging, ons een voorstelling te maken van hetgeen zich beweegt. Dan komt het mij echter verstandig voor om een voorstelling te kiezen, die een goede leiddraad bij het proefondervindelijk en bij het analytisch onderzoek is geweest. De materie zal dan zijn op-

gebouwd uit atomen; de atomen zullen gegroepeerd zijn tot molekulen, en deze weer tot groepen van molekulen. Verschillende toestanden waarin wij de materie meenen werkzaam te zien b.v. lagere of hoogere temperaturen, zullen eenvoudig zijn min of meer intensieve bewegingen der atomen in het molekuul en van het geheele molekuul, eveneens van groepen van molekulen.

Tegenover deze aldus gedachte buitenwereld stellen wij nu onze zintuigorganen en ontwaren dat sommige lichamen aan onze tastwerktuigen stooten mededeelen. Als het aantal stooten in de tijdseenheid toeneemt, zal er een oogenblik komen waarop wij ze als geluid waarnemen, en, gaat het op die wijze voort, dan zal de geluidswaarneming weer ophouden. Achtereenvolgens brengen wij het nu tot de gewaarwording van warmte en licht. Bij dit onderzoek wordt het reeds spoedig duidelijk, dat van de mogelijke bewegingen slechts een zeer klein deel tot ons bewustzijn komt. Maar het is U allen bekend, dat men het door middellijke waarneming heel wat verder kan brengen. In de physische laboratoria van onzen tijd beschikt men over toestellen, die waarneembaar maken wat anders aan onze waarneming ontsnapt. Ook weet ieder dat deze toestellen gedurig in aantal toenemen en werkingen aanschouwelijk maken, waarvan het bestaan vroeger onbekend was. Hier geldt in hooge mate, dat van ons lichaam niet meer kan gevorderd worden dan het geven kan; maar hier betaamt het ook een woord van dank te richten tot hen die de ons ontbrekende zintuigen zoo goed mogelijk hebben trachten te vervangen. Van die vormen van beweging die wij niet onmiddellijk waarnemen, gaan er vele door ons lichaam heen, sommige onverzwakt als zij niets op hunnen weg hebben ontmoet dat, gestemd op dien bewegingsvorm, de beweging kan medemaken; andere daarentegen op zoodanige wijze, dat er iets van hen in ons achterblijft. Aldus kan energie door ons organisme worden opge-

nomen, zonder dat wij er iets van bemerken hoe zulks in zijn werk is gegaan. Nu gaat het niet aan om hetgeen door ons niet onmiddellijk bemerkt wordt, te beschouwen als ongeschied, te minder omdat de Skiagraphie bewezen heeft, dat er vormen van energie zijn, die ten eenenmale aan onze onmiddellijke waarneming ontsnappen en toch deugdelijk in ons organisme worden vastgelegd.

Voordat wij ons onderzoek voortzetten, zal het goed zijn ons te herinneren dat, wanneer weegbare stof energie uit de wereldruimte heeft opgenomen, deze energie in de weegbare stof gedurende onbepaalden tijd kan opgeborgen blijven. Niet altijd is dit het geval, b.v. dan niet wanneer wij de temperatuur van het een of ander lichaam door blootstelling aan zonnestralen hebben doen toenemen. De warmte, als de minst edele onder de energieën, toont zijn minderen aard ook hierin, dat zijn streven is steeds in qualiteit te dalen. Maar wat voor warmte geldt, geldt niet voor alle energieën. Zooals reeds gezegd is, kunnen sommige voor onbepaalden tijd in de weegbare stof worden vastgelegd, daarin zoogenaamd potentieel aanwezig zijn. Hiermede is de mogelijkheid gegeven dat energie uit de wereldruimte, in molekulen opgenomen, die molekulen tot andere maakt, b.v. hun het vermogen schenkt nieuwe conglomeraten van molekulen te doen ontstaan, en aan het aldus samengevoegde binnen bepaalde grenzen van tijd een blijvend bestaan verzekert.

Als wij een onderscheid willen maken tusschen doode en levende stof, dan kan men opmerken dat de bewegingsvormen der levende andere zijn dan die der doode; die der levende bezitten in hooge mate het vermogen om tot zekere grens hunne zelfstandigheid te bewaren tegenover invloeden van buiten; ze toonen ook in hooge mate het vermogen te bezitten om hunnen bewegingsvorm aan andere stoffelijke deeltjes mede te deelen; die als het ware voor andere stof verplichtend te ma-

ken. Iets dergelijks geschiedt, wanneer men de volgende proeven neemt: plaats een week-ijzeren staaf, desnoods in een met behulp van een kwikzilverluchtpomp ledig gemaakte ruimte die tevens een magnetisch veld is, en overtuig u dat de ijzerdeeltjes van de staaf energie van den wereldaether hebben opgenomen. Laat den magnetiseerenden invloed ophouden, en overtuig u verder dat de ijzerdeeltjes zeer spoedig hunne nieuw verworven energie verloren hebben. Herhaal de proef met een behoorlijk geharde stalen staaf, en gij bemerkt dat de staaldeeltjes de energie, die zij van den wereldaether in zich hebben opgenomen, vasthouden. Met den aldus vervaardigden magneet zijt gij in staat, ijzeren of stalen staven tot in het oneindige tijdelijk of voor goed tot magneten te maken. Om nu nog eens duidelijk te doen uitkomen van hoe groot gewicht de moleculaire toestand der ponderabele stof is, wijs ik op de krachtige magneten die in vroegere jaren te Haarlem werden vervaardigd. De wijze waarop, werd wel is waar geheim gehouden, maar algemeen werd geloofd dat het geheim stak in een bijzondere wijze van harding, d. w. z. in een stemmen der ponderabele stof voor bepaalde bewegingsvormen.

Ook mag ik niet verzuimen te vermelden, wat in het land aan de overzijde van den Noord-Atlantischen Oceaan, het land van het nieuwe en onverwachte, experimenteel gevonden is. Misdadigers van het leven te berooven door kogel, strop of zwaard, werd ouderwetsch gevonden. De electriciteit werd in dienst van den scherprechter gesteld, en slaagde er dan ook in om het leven òf plotseling af te breken òf wel het latent te maken en wel in zoo sterke mate, dat bij langeren duur van het latente stadium voldaan werd aan den eisch van het vonnis, dat er de dood op volgt. Bij deze wijze van ter dood brengen wijzigt men, door een bepaalden vorm van energie aan het levende organisme mede te deelen, de eigenaardige bewegingsvormen der elementaire deelen van het organisme zoodanig,

dat hetgeen wij leven noemen niet meer kan bestaan. Let men op de scheikundige werkingen in het lichaam van den veroordeelde voor en na de executie, dan komt het groote verschil tusschen stof, toegerust met de bewegingsvormen van het leven, en diezelfde stof waaraan die bewegingsvormen zijn ontnomen, duidelijk voor den dag. De laatste wordt dadelijk de prooi der alomtegenwoordige rottingsorganismen, die zoo goed als onmachtig zijn tegenover de levende materie.

Van onze vroegste jeugd af zijn wij gewend den invloed der zonnestralen op den groei van planten waar te nemen; eenvoudige waarneming, geholpen door even eenvoudig overleg, geeft ons de overtuiging dat in plantendeelen de energie van zonnestralen is opgeborgen. Is er echter op analoge wijze niet veel meer opgeborgen? Op deze vraag een afdoend antwoord te geven is niet wel mogelijk. Ons weten is nog zoo gebrekkig en de grenzen, waartusschen proefnemingen mogelijk zijn, laten te weinig ruimte voor beweging toe. Maar dit mag worden uitgesproken, dat van hetgeen als bewegingsvormen uit de wereldruimte tot ons komt, een gedeelte eigendom wordt der aardbewoners en dat het juist deze bewegingsvormen zijn die onder onze oogen de doode materie doen worden een deel van de levende. Wanneer men dan tot den oorsprong van het leven tracht door te dringen, komt men als van zelf, althans geleidelijk, tot het vermoeden dat de eerste stappen op den weg die ten leven voert, op dezelfde wijze zijn gedaan.

Wel mogelijk, zal men mij misschien willen toevoegen, maar dan komt gij tot een resultaat dat experimenteel reeds voor goed als onjuist is gebrandmerkt. Wie kan, na kennis genomen te hebben van het geniale reuzenwerk van Pasteur, nog aan abiogenesis gelooven? Mij komt het echter voor, dat hier begripsverwarring heerscht en dat men wel zal doen zich af te vragen, wat onder abiogenesis moet verstaan worden?

Bij minder ontwikkelden leeft vrij algemeen de overtuiging,

dat zelfs vrij hoog georganiseerde dieren onder gunstige omstandigheden uit doode stof kunnen ontstaan. In de zoogenaamde wetenschappelijke wereld is reeds lang met die opvatting gebroken, maar wel heeft daarin lang stand gehouden het geloof aan den abiogenetischen oorsprong der kleinste levensvormen die wij kennen en die wij gemakshalve mikroben zullen noemen. Nu staat vast, vooral door de onderzoekingen van Pasteur, dat deze mikroben niet abiogenetisch ontstaan. Voor velen is deze uitspraak gelijkluidend met de volgende: door de hier bedoelde onderzoekingen is bewezen dat levende organismen niet uit doode stof kunnen ontstaan. Alle leven heeft zijn oorsprong aan iets levends te danken, geheel in den trant van Virchow's bekende uitspraak: omnis cellula e cellula, een stelling die, naar het mij voorkomt, slechts geldende is binnen bepaalde grenzen van tijd en plaats.

Bovendien ligt impliciet in deze uitspraken, dat er geen eenvoudiger levensvormen bestaan dan diegene, welke wij heden ten dage kennen en die wij mikroben zullen blijven noemen. Nu betwist ik dat ook dit reeds zou bewezen zijn, en ik zal beproeven aan te toonen, dat dit ook à priori ten eenen male onwaarschijnlijk is. Daartoe beroep ik mij op enkele goed waargenomen feiten uit de natuurlijke geschiedenis der mikroben, feiten die mijns inziens geen andere opvatting toelaten dan dat mikroben reeds hoog ontwikkelde levensvormen zijn. Men oordeele:

Wat hunne levensvoorwaarden betreft, sluiten zij zich, hoewel zij gerekend worden tot de plantenwereld te behooren, bij de dieren aan. Als voedsel zijn voor vele soorten eiwitlichamen, in gemakkelijk verteerbaren vorm, gewenscht, zullen de mikroben krachtig gedijen en zich vermenigvuldigen. Behalve een toegift van minerale bestanddeelen vorderen sommige nog andere organische stoffen dan eiwitlichamen; zoo is de eene soort verlekkerd op druivensuiker en verkiest de andere gly-

cerine. Geeft men mikroben al wat zij ter bevrediging van hun nooddruft behoeven, dan verbazen zij ons niet zelden door de groote kunstvaardigheid, waarmede zij bepaalde chemische stoffen fabriceeren. Als wij menschen beweren, dat wij den akker vruchtbaar maken of in onze fabrieken deze of gene stof vervaardigen, dan wordt er dikwijls gepronkt met geleende veeren; dikwijls toch zijn het de mikroben die voor ons het werk doen, een werk dat wij, aan eigen krachten overgelaten, den mikroben niet altijd na kunnen doen. Van hun uitstekend waarnemingsvermogen getuigt dat zij molekulen, die het licht rechts of links draaien, scherp onderscheiden. Daglicht en zonneschijn hebben ze in den regel niet noodig, dikwijls zelfs schaadt hun het licht; maar als ze het noodig hebben, dan maakt het individu zijn eigen licht volgens een procédé dat de volmaaktheid zelve is in vergelijking met onze stumperachtige methoden. Wij kunnen met verspilling van groote hoeveelheden warmte betrekkelijk kleine hoeveelheden licht doen ontstaan. Geheel anders doen het de lichtgevende mikroben; ze maken licht zonder onnoodige warmteproductie. Meent vooral niet dat het daarom een min soort van licht is dat zij leveren: het is in staat om den Oceaan het voorkomen van een vuurzee te geven.

Bij hunne vermenigvuldiging splijten ze zich in den regel in tweeën; maar als de levensvoorwaarden ongunstig worden, dan gebeurt er heel iets anders. Voor het zoover gekomen is dat het uiteinde aanstaande is, hebben vele soorten van mikroben reeds hare maatregelen genomen om de soort ondanks de ongunst der tijden in stand te houden. De vermenigvuldiging door splijting treedt op den achtergrond en het levensproces treedt een nieuwe phase in: de splijtzwammen vormen sporen. Is zulks geschied, dan is de kans op behoud der soort in hooge mate vergroot; want de spoor heeft een weerstandbiedend vermogen, waarmede zij jaren lang allerlei onspoed kan trotseeren en haar latent leven voortzetten. Komt eens de dag die gun-

stige levensvoorwaarden brengt, dan ontwikkelt zich de spoor tot een splijtzwam die, blijven de omstandigheden gunstig, in korten tijd door splijting aan millioenen nieuwe individuen het aanzijn geeft.

Onder de mikroben zijn er die zonder vrije zuurstof niet kunnen leven; andere nemen de vrije zuurstof wel gaarne op en gebruiken die voor hunne chemische werkzaamheid, maar kunnen het des noods zonder vrije zuurstof stellen. De eerste noemen wij obligate aëroben, de tweede facultatieve anaëroben. Bovendien kennen wij de obligate anaëroben, anders gezegd de mikroben die enkel zuurstof uit chemische verbindingen opnemen, en voor wie de vrije zuurstof zelfs een snel doodend vergif kan worden. Deze geheel-onthouders zijn onze aandacht in hooge mate waard. Ze leven even als wij op den bodem der luchtzee, die voor ongeveer een vijfde gedeelte uit vrije zuurstof bestaat, en blijven in leven ofschoon vrije zuurstof hun leven uitbluscht. Toen Pasteur, de ontdekker der anaëroben, voor het eerst melding maakte van hun bestaan, was het wantrouwen, om niet te zeggen het ongeloof, groot. Maar sedert Pasteur's ontdekking in het jaar 1861 van de anaërobe levenswijze van Amylobacter is het aantal anaërobe mikroben sterk toegenomen. In het voorbijgaan merk ik op dat er onder de ziektenveroorzakende mikroben ook obligate anaëroben voorkomen, en dat juist deze den bacteriologen meer dan gewone moeilijkheden hebben in den weg gelegd. Hetgeen thans in de eerste plaats onze aandacht vraagt, is de oplossing van het raadsel, hoe levende organismen het uithouden in een voor hen doodelijke middelstof. Denken wij ons een rustig hoekje eener Leidsche gracht, in een periode van weinig wind en geen regen. Wij zien aan de oppervlakte van het water iets als een vettig vliesje, dat, door de zon beschenen, allerlei kleurspelingen vertoont. Dit vliesje bestaat hoofdzakelijk uit een uiterst dunne laag mikroben die sterke zuurstofgebruikers zijn; onder deze

laag liggen waterlagen met matige zuurstofgebruikers, terwijl de diepere lagen slechts geheel-onthouders bevatten. In de wereld der mikroben worden niet te minachten maatschappelijke deugden gekweekt: de geheel-onthouder zoekt zijn eigen plaatsje en laat matige en onmatige zuurstofgebruikers rustig hun gang gaan, zoodat er een vorm van symbiose verwezenlijkt wordt, waarbij allen wel varen.

Uit den aard der zaak kan ik slechts enkele bijzonderheden uit de natuurlijke geschiedenis der mikroben aanhalen, maar de medegedeelde getuigen dunkt mij voor de stelling, dat de mikroben hoog ontwikkelde organismen zijn. Dan mag men ook vragen, of het waarschijnlijk is dat het leven begint met deze hoog ontwikkelde organismen, enkel omdat wij geen minder eenvoudige levensvormen kennen, en er voor alsnog weinig vooruitzicht is dat wij ze spoedig zullen leeren kennen?

Maar het wordt tijd de argumenten tegen elkander af te wegen. Alle waarschijnlijkheid is er dat het leven op onze planeet in zeer vroege tijdsperioden, om de hooge temperatuur die toen allerwegen op aarde heerschte, niet heeft bestaan; daar het er thans wel is, moet er eens begonnen zijn te leven. Nu kon men dit in zijn verbeelding met een enkelen sprong laten geschieden, bv. door het leven van buiten af in te voeren, of men moet er toe besluiten het, op de plaats waar het thans wordt aangetroffen, te laten ontstaan. En nu komt het mij voor, dat de denkers die getracht hebben zich een voorstelling te maken van de wijze waarop dit geschied is, allen den schroom hebben gevoeld om al te groote sprongen te maken. Voor de oudste dichters van Kosmogenieën, wier blik niet verder reikte dan het ongewapend oog ook thans nog reikt, moest een klein gedeelte van het oppervlak onzer planeet, met zooveel van het hemelgewelf als van daar uit kan aanschouwd worden, tamelijk wel de wereld zijn. Die wereld heeft voor ons zijne grenzen ontzettend ver uitgebreid; van kindsbeen af zijn

wij opgegroeid in de leer, dat onze planeet een zeer onbeduidend iets is in vergelijking met de tallooze hemellichamen. Het is alsof men, diep doordrongen van eigen nietigheid, het niet heeft aangedurfd op onze planeet, wier ouderdom toch voor een hemellichaam niet hoog kan zijn, het leven te laten beginnen. In de overtuiging dat eerst de lagere vormen hebben bestaan en dat daarop steeds hoogere zijn gevolgd, was het nog maar noodig de stoute schoenen aan te trekken en de hoogere uit de lagere te laten voortkomen. Maar daarvoor is tijd, onbegrijpelijk veel tijd noodig, en het is niet onwaarschijnlijk dat de eerste stappen op dien ontwikkelingsweg den meesten tijd hebben gekost. Een aanmerkelijke tijdsbesparing werd verkregen, als men de eerste kiemen van elders aanvoerde; de veel hoogere ouderdom van andere hemellichamen kwam dan de ontwikkeling van het leven op onze planeet te hulp. Gesteld nu eens dat alles wat op aarde leeft en geleefd heeft, zijn ontstaan te danken heeft aan enkele van buiten aangevoerde kiemen, dan zijn wij met de vraag: hoe is het leven ontstaan? geen haarbreed verder gekomen. Zou het dan niet verstandiger zijn over het al of niet geïmporteerd zijn van het leven hier op aarde niet verder te redekavelen, maar te trachten ons rekenschap te geven van de wijze waarop het is ontstaan. Misschien ware het nog verstandiger het probleem tot in een verre toekomst te verschuiven! Vooral als men overweegt hoe gebrekkig ons weten is, zou men lust gevoelen aan den verstandigen wenk er vooreerst het zwijgen toe te doen, gevolg te geven. Maar verstandig of niet, ons bekrompen menschenverstand neemt geen genoegen met verstandige uitspraken die moeten dienen om ons af te houden van speculatief of experimenteel onderzoek, op grond dat wij toch nooit het rechte zullen te weten komen. Als Columbus alles geweten had wat de aardrijkskundigen van zijn tijd' wisten, had hij misschien het onverstandig voornemen op zij gezet om Indië te bereiken door

van Spanje uit westwaarts houdende naar Indië te stevenen, maar dan was hij ook niet de ontdekker van Amerika geworden. Bovendien zal wel niemand er bezwaar tegen hebben, dat men op een feestdag iets zegt dat velen wellicht zeer onverstandig zullen vinden, mits degeen die het zegt niet van dezelfde meening is. Dan waag ik het allen schroom ter zijde te zetten en uit te spreken dat de bewegingsvormen der doode stof zich continu voortzetten in die der levende; dat wij over de wijze waarop, toen er nog geen levende stof was, de doode langzamerhand den levensweg opging, niets weten; maar dat hetgeen wij om ons heen waarnemen, ons ondanks ons zelve noopt om als waarschijnlijk aan te nemen dat energieën, van uit de wereldruimte tot ons gekomen, dit merkwaardig verschijnsel hebben teweeggebracht.

Hebben wij nu noodig aan te nemen dat de omstandigheden, waaronder het mogelijk is dat de bewegingsvormen der doode stof overgaan in die der levende, slechts eens of op zijn hoogst slechts enkele malen hier op aarde zijn verwezenlijkt? In geenen deele! Hetgeen op een gegeven oogenblik mogelijk of, laat ik liever zeggen, noodwendig is, is het eveneens op elk willekeurig oogenblik, waarin de omstandigheden dezelfde zijn. Dat zou dus hierop neerkomen, dat heden ten dage die geleidelijke overgang, behalve door toedoen van levende stof, ook zonder dat toedoen moet plaats kunnen hebben. Er zal echter een groot onderscheid zijn tusschen de lotsbestemming van de stof, die het eerst gevoerd werd op den weg die ten leven leidt, en de stof waarmede zulks heden ten dage geschiedt. In de vroegste periode was overal plaats voor uitbreiding en allicht gelegenheid voor hoogere ontwikkeling. Heden ten dage is dit bijna niet meer het geval, tenzij zoogenaamd toevallig. Toen men ettelijke jaren na de verwoesting van Krakatau het overgeble-

ven stuk eiland bezocht, werd een vrij ontwikkelde flora gevonden, natuurlijk gevormd doordat kiemen, door water, lucht of dieren van elders aangevoerd, zich op de onbezette plaatsen hadden ontwikkeld. Ware nu de ramp van Krakatau achterwege gebleven, dan had dit geen verandering gemaakt in den aanvoer van kiemen, maar van de aangevoerde konden er bitter weinige tot ontwikkeling zijn gekomen, omdat daarvoor de plaats ontbrak. Hetgeen vroeger met betrekkelijke snelheid kon geschieden, geschiedt heden ten dage meestal in het geheel niet of in het gunstigste geval op eene zeer verkleinde schaal.

Onze bijeenkomst op den feestdag der Universiteit heeft onze gedachten gevestigd op enkele uitingen van het leven en in samenhang daarmede op het problema van den oorsprong van het leven. Juist omdat het heden een feestdag is, zal men als van zelf verder willen gaan en nog wel voor enkele oogenblikken zijn aandacht willen schenken aan een noodzakelijk complement van de gegeven beschouwingen nl. het voortbestaan van het leven op onze planeet. Men mag toch veilig aannemen dat wij allen er prijs op stellen, dat zij die na ons komen, gunstige levensvoorwaarden zullen vinden. Bovendien wenschen wij hun van harte betere dan de tegenwoordige en heel wat meer levensgeluk toe dan ons is toebedeeld. Dan maakt het echter een ontmoedigenden indruk, wanneer de profeten van onzen tijd, uitgaande van de uit den aard der zaak gebrekkige kennis der natuurverschijnselen, ons juist het omgekeerde van een blijde boodschap hebben gebracht. Het door ons bewoonde hemellichaam zal steeds door minder warmte ontvangen dan het afgeeft, en onze zon zal langzamerhand hare tegenwoordige uitgaven aan energie moeten bekrimpen. Hier op aarde zal door daling der temperatuur het leven in zijn krachtigste uitingen tot een steeds smaller gordel beperkt worden, en eindelijk zullen de laatste

levensvormen nog een latent levensproces kunnen voortzetten, totdat ook dit tot het verledene zal gaan behooren. De onedele neiging der warmte om steeds over te gaan in warmte van lagere temperatuur dreigt met die noodlottige toekomst.

Dat wij die zouden kunnen verdagen door kunstmatige warmteproductie op de wijze zooals wij die thans, hoofdzakelijk door het verbranden van steenkool, in praktijk brengen, daaraan valt niet te denken, want als het gevaar voor het leven door afkoeling en onvoldoenden warmteaanvoer van uit de wereldruimte dreigt, dan zal de steenkool reeds behooren tot de zeldzame mineralen, waarvan enkel nog stukken in Musea worden aangetroffen. Hoever wij nog van dat lugubre einde af zijn, is niet te zeggen, maar dat er een einde zal zijn en wel ongeveer zoo treurig als daar even geschetst is, daaraan valt niet te twijfelen. Zoo wordt althans beweerd!

Maar op dergelijke beweringen mag ook kritiek worden geoefend. We willen beginnen met aan te nemen dat de redeneering sluit als een bus; maar volgt hieruit dat de conclusie juist moet zijn? Mij dunkt ja, onder voorbehoud dat alles wat op den gang van zaken invloed kan doen gelden, met het daarbij behoorend gewicht is in rekening gebracht. Maar kan aan dit voorbehoud voldaan worden? Die meent dat het wel kan, moge zijne sombere voorstellingen ex tripode verkondigen, maar hij die meent dat het niet kan, heeft mijns inziens volle vrijheid om althans op een feestdag zijn voorspellingen zoo bemoedigend mogelijk te doen klinken.

Er komt nog bij dat de vermindering van de som der levensverschijnselen door seniel onvermogen der zon ligt in een verschiet oneindig veraf, vergeleken met het tijdstip waarop vermindering der maatschappelijke welvaart moet intreden door steenkoolgebrek. De stoomwerktuigen van Groot-Britanie verrichten meer arbeid dan de geheele bevolking van Europa zou kunnen leveren. Daarom zal het geraden zijn onze aandacht eerst te vestigen op het meer nabijliggende.

Wat kunnen wij doen om niet al te snel het voor ons beschikbare kapitaal van energie uit te putten? Reeds bij herhaling en met klem is er op aangedrongen, dat er voor betere verbranding der steenkool moet gezorgd worden. Wat onverbrand den schoorsteen verlaat, is niet alleen voor de warmteproductie verloren, maar verontreinigt bovendien den dampkring en kweekt mist met zijn jammerlijke gevolgen. Men zal natuurlijk verder gaan op den ingeslagen weg om aardolie en brongas op te sporen en zooveel doenlijk te benuttigen. Watervallen en stroomen worden steeds meer in dienst gesteld; van peilverschillen door getijden en van luchtverplaatsingen in onzen dampkring valt veel meer partij te trekken dan thans geschiedt. Ook kan men de zon nog uitnoodigen wat meer voor ons te doen dan zij thans doet, door voor elken gerooiden boom er minstens een paar op onbebouwden kalen grond oordeelkundig te planten.

Maar wat wij ook doen, zoolang onze uitgaven steeds wassen en het twijfelachtig is of wij op den duur onze boven aangestipte inkomsten daarmede gelijken tred kunnen laten houden, blijft de toekomst zorgwekkend.

Er is ook reeds aan gedacht om de aanzienlijke hoeveelheid warmte die het inwendige onzer planeet herbergt, op geschikte wijze in onzen nood te laten voorzien, maar dit redmiddel heeft, zoo het ooit door ons in praktijk kan gebracht worden, de bedenkelijke zijde, dat het neerkomt op teren niet van den interest maar van het kapitaal onzer planeet.

Hetgeen wij door nadenken tot rijpheid hebben gebracht, wijst ons den weg, en hetgeen wij door waarneming en proefneming zijn te weten gekomen, vermeerdert onze positieve kennis, inzonderheid als de waarneming en de proefneming de vrucht zijn van ernstig nadenken. Daarmede wordt ons vermogen om de natuurkrachten te leiden, te beheerschen en tot ons voor-

deel aan te wenden vergroot. Maar alle proefneming is uit den aard der zaak beperkt binnen de grenzen van het op een gegeven tijdstip mogelijke. Die geen glas kan vervaardigen of bekostigen, zal heel wat moeite hebben om te zien wat er in zijne toestellen gebeurt, en slechts zeer onvolkomen slagen als het zien noodzakelijk is; die geen vaten kan verkrijgen, waarvan de wanden aan een druk van ettelijke kilogrammen op den vierkanten centimeter weerstand bieden, kan zich niet inlaten met proefnemingen waarbij een hooge druk vereischt wordt. Zoo kan men verder gaan om, na grondig onderzoek, naar waarheid te getuigen, dat het veld onze proefnemingen, hoewel steeds door ruimer geworden, toch beperkt blijft. Naar gelang de eischen der experimentatoren stegen, wist ook de industrie, die met zelden falende bedrevenheid zich de uitkomsten van het wetenschappelijk onderzoek ten nutte maakt, den experimentatoren nieuwe hulpmiddelen te verschaffen. Waar vroeger schijnbaar niets geschiedde, zien wij thans van allerlei gebeuren; vooral de geheimzinnige invloed van den wereldaether op weegbare stof trekt in onzen tijd de aandacht. Wij staan echter nog in het voorportaal van den tempel en weten nog niet recht, hoeveel van de oudere beschouwingswijze op zij gezet en door een nieuwe kan vervangen worden. Men berust er in zijn weten te beschouwen als een benadering, maar wanhoopt niet om de benadering binnen steeds nauwer grenzen voort te zetten. Is het dan verstandig, zich in zulk eene periode van geestelijke gisting te wagen aan voorspellingen, vooral als de voorspelling reikt verre buiten hetgeen wij historische tijdperken noemen? Ik wil de eerste zijn om op deze vraag met neen te antwoorden, maar wil tevens de exceptie opwerpen dat er tusschen voorspellingen en verwachtingen een onderscheid bestaat.

Als onze planeet voortdurend warmte aan de ruimte buiten haar afstaat, wanneer zij steeds minder warmte ontvangt van

de zon die door onafgebroken warmteverlies dreigt af te koelen, is dan daarmede ook gezegd, dat er voor beide hemellichamen geen vergoeding van de verloren energie mogelijk is? Is het a priori onwaarschijnlijk dat er op de zon en op de planeten weegbare stof voorkomt, die door haar samenstelling gedwongen is in beweging te geraken door het opnemen van bewegingsvormen uit de wereldruimte? Als deze mogelijkheid moet worden toegegeven, ontluikt dan ook niet de hoop, dat komende geslachten er in zullen slagen de energie der wereldruimte op te vangen en naar eigen goeddunken in andere vormen van energie om te zetten? Zouden de groene plantendeelen, die dit onder onze oogen doen, niet te beschouwen zijn als de door de natuur gegeven prototypen van toestellen, die zullen dienen om vast te leggen wat thans verloren gaat? Doorloopen wij niet steeds nieuwe gedeelten van de wereldruimte en is daarmede niet uitgesproken, dat, als onze nakomelingen tot stand hebben gebracht, hetgeen ik verwacht dat zij tot stand zullen brengen, zij een onuitputtelijke bron van energie te hunner beschikking zullen hebben?

Een ideaal, zal men wellicht antwoorden, een ideaal dat niet te verwezenlijken is, maar dan toch een om naar te streven! Wat later wel of niet zal kunnen, ligt buiten de grens van ons weten; maar de verwachting dat het menschdom in toekomstige tijden, wanneer de voorraad steenkool en aardolie is opgeteerd en ander scheikundig materiaal ontbreekt, toch bij machte zal zijn om zich in de verste toekomst de noodige energie te verschaffen, klinkt, dat zult ge willen toegeven, bemoedigender dan de voorspelling dat het leven en daarmede elke uiting van levensvreugde hier op aarde zal moeten ophouden door het dalen der temperatuur beneden de voor het leven fatale grens.

Weinige maanden geleden stond een Britsche troepenafdeeling aan de noordelijke grens van Voor-Indie tegenover hoog-

ten, die hardnekkig door den inlandschen vijand verdedigd werden. Tweemaal was vruchteloos beproefd die hoogten stormenderhand te nemen. De kolonel van het regiment, dat ten derde male zou beproeven wat tweemaal mislukt was, sprak eenvoudig: de generaal heeft gezegd dat die hoogten tot elken prijs moeten genomen worden en de Gordon-Hooglanders zullen die hoogten nemen! Alzoo geschiedde het. Waarom? Omdat elk man onder den indruk van hetgeen had plaats gehad, vast geloofde dat hij met de zijnen die hoogten zou nemen. Ziet daar hetgeen wij menschen noodig hebben om te slagen: het vaste geloof dat het ons zal gelukken om, ondanks alle bezwaren, voor ons en onze nakomelingen te verkrijgen en te behouden wat wij behoeven, niet enkel om in 't leven te blijven, maar ook om steeds beter te leven en vooruit te gaan op den weg der ontwikkeling. In dat geloof mogen dan onze geleerden voortgaan der natuur hare geheimen af te dwingen, mogen onze technici het beter inzicht in natuurwerkingen, met behulp van meer volkomen werktuigen, aan de bevrediging onzer behoeften dienstbaar maken, maar mogen wij allen dan ook steeds meer doordrongen raken van de oude waarheid dat kennen en kunnen veel is, maar toch nog weinig als dat kennen en kunnen niet ten goede wordt geleid. Er is slechts noodig dat elk onzer zijn best doe om den eeretitel te verdienen, dien Linnaeus, zeker in een optimistische bui, ons reeds voor lang heeft toegekend, dien van Homo sapiens, en ook om de uitspraak van den pessimist te logenstraffen: die wetenschap vermeerdert, vermeerdert smart. Laat liever de leuze klinken: een groote voldoening geeft het bewustzijn wetenschap te hebben vermeerderd, maar nog grooter die wetenschap tot in lengte van dagen te hebben dienstbaar gemaakt aan het welzijn van ons en van hen die na ons komen.

Ik heb gezegd!

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1897—1898.

	Godgeleerdheid.	Rechts-geleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Totaal.	Bijzonderheden.
volledig onderwijs							
voor de 1e maal	14	59	35	21	10	139	Onder deze
„ „ 2e „	13	33	32	11	8	97	rubriek zijn ingeschreven
„ „ 3e „	23	45	32	11	12	123	14 dames, in
„ „ 4e „	24	31	28	8	10	101	Wis- en Natuurkunde 6
„ „ 5e „	8	36	33	7	12	96	Geneesk. 6
„ „ 6e „	3	27	38	5	8	81	Letteren
„ „ 7e „	1	9	29	12	1	52	en Wijsbeg. 2
„ „ 8e „	1	7	25	1		34	14
„ „ 9e „		2	20	2		24	
„ „ 10e „		5	6	2	1	14	
„ „ 11e „			5		1	6	
„ „ 12e „		1	2			3	
„ „ 13e „			1		1	2	
„ „ 14e „		1		2		3	
Totaal . . .	87	256	286	82	64	775	
voor 2 lessen							Onder deze
voor de 1e maal				2	1	3	rubriek zijn ingeschreven
„ „ 2e „				1	4	5	3 dames, in
„ „ 3e „				1		1	Wis- en Natuurkunde 2
„ „ 4e „				1	1	2	Letteren en Wijsbeg. 1
							3
Totaal . . .				5	6	11	
voor 1 les							Onder deze
voor de 1e maal				3	8	11	rubriek zijn ingeschreven
„ „ 2e „							3 dames in
„ „ 3e „			1	1		2	Wis- en Natuurkunde 2
„ „ 4e „				2		2	Letteren
„ „ 5e „				1		1	en Wijsbeg. 1
							3
Totaal . . .			1	7	8	16	
Algemeen totaal .	87	256	287	94	78	802	

UITSLAG DER EXAMENS.

	21 Sept. 1897—9 Juli 1898.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechten......	63	37	26	
Doctoraal „ „ „ „	72	53	19	
Examen voor den Ind. Dienst........	5	4	1	
Propaed.-Examen in de Geneeskunde...	20	18	2	
Candidaats „ „ „ „	26	18	8	
Doctoraal „ „ „ „	20	11	9	
Candidaats „ „ „ Letteren.......	14	13	1	
Doctoraal „ „ „ „	8	8		
Candidaats „ „ „ Wis- en Natuurk. .	7	6	1	
Doctoraal „ „ „ „ „ „ .	3	3		
Propaed. „ „ „ Godgeleerdheid...	13	13		
Candidaats „ „ „ „ (1e Ged.)	29	23	6	
„ „ „ „ „ (2e Ged.)	29	25	4	
Doctoraal „ „ „ „ ...	3	3		
Aanvullings- en Theor. Apoth. Examen	7	7		
1e Natuurkundig Examen...........	27	26	1	
2e „ „	29	21	8	
Theor. Geneeskundig Examen.........	36	15	21	
„ Tandheelkundig Examen	1	1		
Examen volgens Art. 36 Wet H. O.	3	3		
Totaal	415	308	107	Geene

PROMOTIËN.

van 21 September 1897 tot 9 Juli 1898.

In de Klassieke Letterkunde.

1897.

13 October. Cornelis Reiër Vermaas, van Delft. Proefschrift: „De fontibus Apollonii Rhodii."

15 October. Gerhardus Janus Nijhuis, van Doetinchem. Proefschrift: „Pharsaliae heroe."

1898.

21 Februari. Willem Hendrik Kramer, van Feldhausen. Proefschrift: „De Ovidii Metamorphoseon libris disputatio critica."

22 Februari. Abrahamus Josephus Haagens, van Rotterdam. Proefschrift: „De Hippolytis Euripideis."

30 Maart. Julius Johannes Gerardus Vürtheim, van Rotterdam. (Met lof). Proefschrift: „De Euripidis Bacchis."

In de Nederlandsche Letterkunde.

8 Juli. Jacob Prinsen, van 's Hertogenbosch. Proefschrift: „Gerardus Geldenhauer Noviomagus. Bijdrage tot de kennis van zijn leven en werken."

In de Godgeleerdheid.

1898.

15 Juni. Willem Jodocus Matthias Engelberts, van Elberfeld. Proefschrift: „Willem Teellinck."

In de Rechtswetenschap.

1897.

29 October. Jules Auguste de Meyier, van Batavia. „Stellingen."

29 October. Enno Fennema, van Sneek. Proefschrift: „Het vermogensrecht bij latere huwelijken met het oog op de regeling daarvan in het ontwerp der Staats-commissie tot herziening van het Burgerlijk Wetboek."

4 November. Wilhelm Albert Telders, van 's Gravenhage. „Stellingen."

5 November. Dirk Christiaan Joan van Stryen, 's Hertogenbosch. „Stellingen."

9 November. Wilhem Cornelis Baert, van Amsterdam. Proefschrift: „De erfopvolging bij de Franken en de Friezen."

12 November. Joannes Ludovicus Cornelius Carolus de Wijkerslooth, van Ollignies. „Stellingen."

18 November. Petrus Josephus Mattheus Aalberse, van Leiden. Proefschrift: „Oneerlijke concurrentie en hare bestrijding volgens het Nederlandsche recht", eerste stuk.

19 November. Herman Constantijn van der Wyck, van Soerakarta. „Stellingen."

23 November. Matthijs Arnold Wolfson, van 's Gravenhage. „Stellingen."

25 November. Jacob Adriaan Nicolaas Patijn, van Rotterdam. Proefschrift: „Zondagswetgeving".

26 November. Adriaan Marie Ledeboer, van Alphen a/d. Rijn. „Stellingen."

29 November. Louis Kievit, van Deventer. „Stellingen."

3 December. Tonco Rudolf Jan Ewoud Stoop, van 's Gravenhage. „Stellingen."

7 December. Oscar Eckhart Gabriël Vosmaer, van Blinjoe. „Stellingen."

9 December. Gerard Jan Hendrik Wagener, van Salatiga. „Stellingen."

9 December. Henri Mari Adam Schadee, van Tiel. „Stellingen."

10 December. Balthazar Theodorus van Heemstra, van Harlingen. „Stellingen."

14 December. Henricus Maria Antonius Coebergh, van Leiden. „Stellingen."

16 December. Hendrik Verloren van Themaat, van Hoorn. „Stellingen."

16 December. Joseph Anton Eugène Bevers, van 's Gravenhage. „Stellingen."

17 December. Antony Moens, van Deventer. „Stellingen."

17 December. Johannes de Bergh, van 's Hertogenbosch. „Stellingen."

1898.

12 Januari. Frederik Johan Christiaan van der Schalk, van Zoeterwoude. „Stellingen."

20 Januari. Bonifacius de Jonge, van Amersfoort. „Stellingen."

4 Februari. Eduard Jellinghaus, van 's Prinsenhage. „Stellingen."

11 Februari. Jacob Jan Heyse, van Zierikzee. Proefschrift: „Noodweer, eene rechtsvergelijkende studie."

23 Februari. Johannes Philippus Bosman, van Alkmaar. „Stellingen."

4 Maart. Huibert Manger Cats, van Wolvega. „Stellingen."

17 Maart. Petrus Isaäcus du Pui, van Gouda. Proefschrift „Het pachtcontract volgens het Nederlandsch burgerlijk recht vergeleken met het Duitsche burgerlijk Wetboek en andere buitenlandsche wetgevingen."

18 Maart. Dirk Hudig Jr., van Rotterdam. „Stellingen."

25 Maart. Hugo Hubert de Hartog, van 's Hertogenbosch. „Stellingen."

25 Maart. John Nieuwenhuisen, van Rijswijk. „Stellingen."

29 Maart. Samuel Henricus Bloembergen, van Leeuwarden. Proefschrift: „Opmerkingen over het schorsings- en vernietigingsrecht en de middelen van executie tegenover waterschappen."

1 April. Cornelis Bakker, van Nieuwe Diep (Gem. Helder). „Stellingen."

1 April. Henricus Franciscus Maria Kortmann, van Leiden. „Stellingen."

1 April. Jean Jacques de Meyier, van Batavia. „Stellingen."

5 April. Albertus Constant van der Feltz, van Assen. „Stellingen."

13 Mei. Cornelis van Vollenhoven, van Dordrecht. (Publiek met lof). „Stellingen."

16 Mei. Jacobus van Hoboken, Rotterdam. „Stellingen."

26 Mei. Amédée Frédéric Marie Steenberghe, van Leiden. „Stellingen."

14 Juni. Lodewijk Ernest Maria von Bönninghausen tot Herinckhave, van Tubbergen. „Stellingen."

15 Juni. Johan Henrik Beucker Andreae, van Leeuwarden. Proefschrift: „De onderhoudsplicht van vaarten en waterleidingen onder beheer der Gemeenten in Friesland."

17 Juni. Charles Corneille Beelaerts, van Arnhem. „Stellingen."

21 Juni. Jan Boudewijn Zuurdeeg, van Leiden. „Stellingen."

22 Juni. Arnold Daniël Hermannus Fockema Andreae, van Leiden. Proefschrift: „De rechtstoestand der gehuwde vrouw."

23 Juni. Pieter Carst, van Amsterdam. „Stellingen."

23 Juni. Johan Jorissen, van Ellekom. „Stellingen."

24 Juni. Thomas Willem Marie van Oudheusden van Achtienhoven, van 's Gravenhage. „Stellingen."

25 Juni. Dr. Jan van Drooge, van Bakkeveen. „Stellingen."

28 Juni. Sicco Roelof Bakker, van Nieuwe Diep (Gem. Helder). „Stellingen."

28 Juni. Hieronymus van Wessem, van Tiel. „Siellingen."

29 Juni. Edmond Henry Hijmans, van Tiel. „Stellingen".

1 Juli. Egbert Willem Justinus Six, van 's Gravenhage. „Stellingen."

4 Juli. Gijsbertus Johannes ter Kuile, van Enschede. „Stellingen."

5 Juli. Petrus Dominicus Arthur Schoenmaeckers, van Hulsberg. „Stellingen."

6 Juli. Charles Louis Hubert Sassen, van Breda. „Stellingen."

7 Juli. Antonie Engel, van Rotterdam. Proefschrift: „Naamlooze vennootschappen. Beschouwing over eenige buitenlandsche wetgevingen in verband met de Nederlandsche."

8 Juli. Johan Jacob Belinfante, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Opmerkingen over het beheer van Gemeente-ondernemingen."

8 Juli. Jacob Willem Belinfante, van 's Gravenhage. Proefschrift: „De staat tegenover het alkoholisme."

8 Juli. Donald Ellis van Raalte, van Rotterdam. Proefschrift: „Rechtskarakter van het overliggeld."

In de Staatswetenschap.

11 Maart. Mr. Hermanus Lambertus Hemsing, van Sluis. „Stellingen."

13 Mei. Cornelis van Vollenhoven, van Dordrecht. (Publiek met lof).

30 Juni. Carel Jan Petrus van der Schalk, van Schiedam. „Stellingen."

In de Geneeskunde.

1897.

29 September. Jan Alexander Kist, van Leiden. Proefschrift: „Verslag der Heelkundige Kliniek van het Rijks-Academisch ziekenhuis te Leiden, cursus 1895—1896.

22 September. Cornelis Johannes Hermanus de With, van Amsterdam. Proefschrift: „Bijdrage tot de chirurgie der nier."

28 September. François Wilhelm Wissel, van Sneek. Proefschrift: „Over het speeksel bij Diabetes Mellitus."

19 November. Hugo Maurits Hijmans, van Tiel. Proefschrift: „Over de therapie der tuberculeuse lymphonen."

24 November. Johan Leonard Goemans, van Goes. (Met lof). Proefschrift: „De kapsel van Bouman bij chronische nierontstekingen."

15 December. Johannes Rudolphus van Geuns, van Utrecht. (Met lof). Proefschrift: „Experimenteel onderzoek over het ontstaan van katarakt na onderbinding der venae vorticosae."

1898.

10 Februari. Benjamin Jan Henricus Kam, van Piershil. (Met lof). Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis der urinezuur-uitscheiding."

28 Maart. Gerard Johan Schoute, van Wormerveer. Proefschrifs: „Waarnemingen met een enkelen netvlieskegel."

25 April. Hendrik Burgerhout, van Rotterdam. (Met lof). Proefschrift: „Algemeene progressieve spierverbeening, zgn. Myositis ossificans progressiva multiplex."

29 April. Evert Sophie Jacob Marius Anne Fraser, van Batavia. Proefschrift: „Retroflexie operaties" (Casuistische bijdrage).

3 Mei. Nicolaas Leonard Schoorel, van Axel. Proefschrift: „Kritiek der theorieën over het wezen en het ontstaan der molahydatidosa."

10 Mei. Michiel Marinus de Monchy, van Rotterdam. Proefschrift: „Een bijzonder geval van fibrosarcoma uteri."

1 Juni. Herman Bernard Semmelink, van Pleyhari (Borneo). (Met lof). Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis van het onderste Uterussegment."

10 Juni. Jan Loopuyt, van Schiedam. Proefschrift: „De conservatieve vaginale laparotomie."

20 Juni. Hendrik Jan Coert, van Goedereede. (Met lof). Proefschrift: „Over de ontwikkeling en den bouw van de geslachtsklier bij de zoogdieren meer in het bijzonder van den eierstok."

In de Wis- en Natuurkunde.

1897.

15 December. Hendrik Cornelis Los, van Alphen a/d. Rijn. Proefschrift: „De voortplantingssnelheid van het geluid in dampen."

1898.

11 Februari. Anthony van Eldik, van Zutphen. Proefschrift: „Metingen van de capillaire stijghoogte der vloeibare phase van een mengsel van twee stoffen bij evenwicht met de gasphase."

In de Scheikunde.

1897.

8 November. Joannes Coenrardus Hubertus Kramers, S. J., van Schiedam. Proefschrift: „De electrische geleidbaarheid van kaliumnitraat."

1898.

24 Maart. Dirk Pieter Hoyer, van Rotterdam. Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis van de azijnbacteriën."

In de Plant- en Dierkunde.

24 Juni. Jan Valckenier Suringar, van Leiden. Proefschrift: „Het geslacht cyperus (sencu amplo) in den Maleischen Archipel. Benevens een overzicht van de geschiedenis des systematiek van de familie der cyperaceën."

4 Juli. Laurens Vuyck, van Dordrecht. Proefschrift: „De plantengroei der Duinen."

PROMOTIE HONORIS CAUSA.

In de Philosophie.

7 Juli. Lector. Franciscus Antonius Hubertus Schreinemakers.

De vóór den aanvang van het studiejaar of in den loop daarvan benoemde hoogleeraren hebben hunne werkzaamheden aangevangen:

1897.

6 October. Mr. P. A. Tichelaar, met eene redevoering over: „Het Romeinsche recht en de Historische school."

1898.

11 Mei. Dr. D. B. Eerdmans, met eene redevoering over: „Het verband tusschen de beoefening van het O. T. en de Semietische studiën in het algemeen."

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO BATAVAE [1]).

Rect. Magn. Dr. Th. H. MAC GILLAVRY.

22 September 1897—20 September 1898.

1897.

Sept.

22. **Johannes François Versteeven**, Schoonhoven, 23, R.
» **Christiaan Theodoor Krabbe**, Loosduinen, 20, R.
» **Willem Hendrik Köhler**, Maurik, 20, R.
» **Emile George Silas Bourlier**, Wallincourt (Frankrijk), 21, R.
» **Gerrit George van der Kaaden**, Delft, 19, R.
» **Johan Wilhelm van der Valk Jr.**, Amsterdam, 20, G.
» **Justus Arnoldus van Krieken**, Piershil, 21, Th.
» **Jacobus van Vliet**, Rotterdam, 19, L.
» **Pietertje van Wijngaarden**, Munnekezijl (Friesland), 18, G.
» **Bastiaan Cornelis van der Linden**, Spijkenisse, 20, R.
» **Hendrik Johan Frederik Heyman**, Haastrecht, 19, R.
» **Jan Johannes van den Hoek**, Pernis, 19, L.
» **Cornelis Antonius Justinus Quant**, Leiden, 20, G.
» **Gerard Johan Erman Ruysch**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Johannes Nicolaas de Koning**, Schiedam, 19, G.
» **Herman Wybe Woudstra**, Groningen, 17, WN.
» **Albert Maas**, Maassluis, 20, G.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters TH., R., G., WN., L., beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.
22. **Bastiaan Vaandrager**, Kethel, 19, G.
» **Johannes Adrianus van Dijk**, Batavia, 18, G.
» **Wouter François van Everdingen**, Buren, 19, R.
» **Adriaan Gilles Heineken**, Amsterdam, 19, R
» **Jacob Eltzbacher**, Amsterdam, 18, R.
» **Paul Etienne Briët**, Voorthuisen, 18, R.
» **Johan Leendert Pieter Hendrik Knoppert**, Serang, 18, G.
» **Johannes Jacobus Reijst**, Leiden, 20, WN.
» **Hendrik Adriaan Eduard Kempe**, Zaandam, 18, WN.
» **Christiaan Johannes Stephanus Tetterode**, Huizum (Gemeente Leeuwarderadeel), 20, WN.
» **Aart van Iterson**, Leerbroek, 22, Th.
» **Antonie Ewoud van Arkel**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Willem Dignus van Renesse**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Johannes Baptiste Crol**, Rotterdam, 18, R.
» **Nicolaas Christiaan Kist**, Garoet, 21, L.
» **Helenus Pieter Hermans**, Brielle, 20, R.
» **Jan Gerard Huyser**, Blitar (Java), 19, R.
» **Cornelis Bakker**, Apeldoorn, 19, R.
» **Adrianus Ludovicus van Beeck**, Baarle-Nassau, 32, L.
» **Otto Elias**, Arnhem, 18, R.
» **Derk Albers**, Zutphen, 20, R.
» **Berend Harmannus Drijber**, Akkerwoude, 20, R.
» **Anton Willem Hartman Jr.**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Jean François van Royen**, Arnhem, 19, R.
» **Jacobus Adrianus van de Ven**, Dordrecht, 18, G.
» **Nicolaas Cornelis Mulder**, Voorburg, 21. R.
» **Aron Salomon Coltof**, Leeuwarden, 20, R.
» **Gerard Gilles van Buttingha Wichers**, Brouwershaven, 18, R.
» **Piet Kremer**, Haarlem, 18, WN.
» **Friederik Johannes Borst**, Rotterdam, 20, G.
» **Jan Evert Edie**, Rotterdam, 19, WN.
» **Adriaan van Traa**, Rotterdam, 20, R.
» **Evert van Ketwich Verschuur**, Zwolle, 18, R.
» **Mozes Jacob Wolff**, Arnhem, 18, R.
» **Jannes Johannes Cornelis van Dijk**, Leeuwarden, 25, R.

Sept.
22. **Frans Johan Lisman**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Hendrik Johan Frederik Maijer**, Leiden, 19, G.
» **Johannes Hendrik Ferdinand Elise van Hunsel**, Bandang, 20, G.
» **Leonard Philip Denekamp**, Schoonhoven, 22, R.
» **Egbert Hendrik de Graag**, Padang, 19, R.
» **Abram Seret**, Tiel, 18, G.
» **Adriaan Christophe van Trigt**, Middelburg, 20, R.
» **Emile Hijmans**, Rotterdam, 21, R.
» **Theodor Godefroi Frederic Isidore Mollinger**, Banjoewangi, 19, G.
» **Johan Jacob Comerell**, Amsterdam, 19, G.
» **Cornelis Jan Huyser**, Amsterdam, 19, R.
» **Hendrik Bremekamp**, Dordrecht, 17, WN.
» **Emile Leonard Elias**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Casparis Carel Frederik van Baak**, Batavia, 19, R.
» **Johannes Fredericus Samuel Esser**, Leiden, 19, G.
» **Ary de Haan**, Oud Alblas, 20, G.
» **Kornelis Koenraad Douw van der Krap**, Dordrecht, 20, R.
» **Theodore Cornelis Gonsalves**, Cheribon, 22, R.
» **Alexander Karel Bosman**, Alkmaar, 20, G.
» **Herman Johan Santman**, Hengeloo, 18, WN.
» **Dirk Johannes Jongeneel**, Utrecht, 20, R.
» **Gustaaf Johan Adelheid Marie Ditzhuijzen**, Terborg, 19, R.
» **Henri van der Hoeven**, 's Gravenhage, 18, G.
» **Adam Michiel Vrédenrijk van Aardenne**, Dordrecht, 19, G.
» **Henri Willem Engelbert Klomp**, Vlissingen, 19, R.
» **Jacobus Adriaan Pieter Wilhelmus Slicher van Bath**, Aalten, 20, R.
» **Henri Guillaume Arnaud Obreen**, Leiden, 19, L.
23. **Theodorus Henricus Marie Hubertus Borret**, 's Gravenhage, 20, G.
» **Jacobus van der Waals**, Rotterdam, 17, L.
» **Willem Josephus Jongmans**, Leiden, 19, WN.
» **Gerbert Henri Fabius**, Delft, 20, WN.
» **Jan Rudolf Frederik Hannivoort**, Enschedé, 19, G.
» **Willem Frederik Caalen**, Haarlem, 19, L.
» **Pieter Johannes Molenaar**, Rotterdam, 28, Th.
» **Dirk Adriaan Kley**, Capelle a. d. IJssel, 19, R.
» **Pierre Corneille Peltenburg**, Leiden, 22, L.

Sept.
23. **Casper Maurits Meerburg**, Leiden, 17, WN.
» **Louis Théophile Verscheure**, Roermond, 20, R.
» **Jacob Hoogkamer**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Johanna Gerardina Klomp**, Vlissingen, 21, G.
» **Jan Hoogland**, Harlingen, 20, WN.
» **Johanna Susanna de Jongh**, Kampen, 20, L.
» **Willem Johan Jacob Cornelis Bijleveld**, Haarlem, 19, R.
» **Ferdinand Constantijn Hartwig**, Pasoeroean, 21, R.
» **Paul Johan Bolleman van der Veen**, Eernewoude, 23, WN.
» **François James van Tubergen**, Benkoelen, 19, R.
» **Cornelis Hendrik Hagen**, Leiden, 19, G.
» **Maurice Cohen Henriquez**, Curaçao, 19, G.
» **Antonius Johannus Theodorus de Van**, Zoeterwoude, 19, WN.
» **Jan Fontein**, Leiden, 19, G.
» **Julius Lankhout**, Utrecht, 18, G.
» **Philippe Joseph Stok**, Rotterdam, 24, WN.
24. **Franciscus Hermannus Gerritsen**, Batavia, 20, R.
» **Hermannus Johannes Petrus van Alfen**, Zaltbommel, 19, L.
» **Hendrik Kronenberg**, Deventer, 19, R.
» **Eduard Pino**, Amsterdam, 20, R.
27. **Hendrik Maten**, Wijhe, 21, R.
» **Johan Frans Otto Lange**, Palembang, 18, R.
» **Albert Hoving**, Zwollerkerspel, 19, Th.
» **Klaas Pieter Datema**, Heerle, 20, Th.
28. **Hendrik de Groot**, Havelte, 25, Th.
» **Jan Willem Verschoor**, Nieuw-Lekkerland, 21, Th.
» **Frits de Gidts**, Gouda, 20, Th.
» **Johannes Gerardus Kruis**, 's Gravenhage, 26, WN.
» **Jacobus Nicolaas van Druten**, Idsegahuizen, 20 Th.

Oct.
4. **Johan Wilhelm Zaalberg**, Deventer, 18, Th.
» **Bernardus Johannes Audier**, Leidschendam, 21, Th.
» **Jan Cornelis Kars**, Goudriaan, 22, Th.
» **Willem Hamilton of Silverton Hill Jr.**, Dedemsvaart, 20, Th.
» **Dirk Frederik Peschar**, Velzen, 36, L.
» **August Winter**, Rotterdam, 17, WN.

Oct.
4. **Henricus Antonius Petrus Schaaps**, Alkmaar, 18, R.
» **Pierre Jean Mulder Jr.**, Leiden, 18, G.
11. **Mientje Hoekstra**, Irnsum, 31, WN.
» **Emile Joseph Marie van de Laarschot**, Palinges, 23, WN.
» **Gerrit Jan Sybrandy**, Ulrum, 28, R.
» **Henricus Sybrandy**, Ulrum, 19, R.
» **Oene Hogenbrug**, Jorisend Gem. Baarderadeel, 25, R.
16. **Marie Francina Briedé**, 's Gravenhage, 24, L.
» **Ruurd Gerbens Leegstra**, Womo kesoema (Java), 20, WN.
» **Herman Willem van der Weele**, 's Gravenhage, 18 WN.
» **Hendrik Adrianus Abraham van der Lek**, Delfshaven, 16, WN.
» **Cornelis Alexander Willem van Rooijen**, 's Hertogenbosch, 19, G.
» **Henri Ernest Verschueren**, Amboina, 23, WN.
25. **Theodorus Luyckx**, den Helder, 32, WN.
» **Carel van der Staay**, Zutphen, 21, G.
» **Aart Johannes Verbeek**, Soemenap, 14, G.

Nov.
1. **Henderik Frederik van Hengel**, Soerakarta, 22, L.
» **Joannes Franciscus Adrianus Marinus Buffart**, Kampen, 21, L.
16. **Nicolaas Anton Stutterheim**, Middelburg, 24. G.
» **Adrianus Jacobus Knaap**, Appingedam, 24, L.
» **Leonard van Kesteren**, Meester Cornelis (Java), 22, L.
22. **Frederik Ferdinand Borel**, 's Gravenhage, 23, L.
29. **Gustaaf Willem van der Feltz**, Epe, 27, G.
» **Johan Hora Cornets de Groot**, Batavia, 24, L.
» **Lucas Lubbertus Prins**, Beilen, 24, L.

Dec.
10. **Jean Jacques Louis Diederic van Hoëvell**, Siboga, 19, G.
» **Hugo Jacob Johannes Buysen**, Schiedam, 21, L.

1898.

Febr.
15. **Petronella Suringar**, Leiden, 22, WN.
17 **Wilhelm Hendrik Cornelis ten Brummelen**, 's Gravenhage, 29, R.

Maart.
10 **Hendrik Willem Marinus Roelants**, Schiedam, 17, WN.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

1898—1899

EN

VERSLAG OVER 1898—1899

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL
LEIDEN. — 1899.

INHOUD.

BIJLAGEN.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1898—1 Mei 1899.

LEIDEN, 15 Juni 1899.

Wij hebben de eer ingevolge Art. XII der Statuten u het verslag uit te brengen over den staat van het Fonds en over onze verrichtingen, loopende van 1 Mei 1898—1 Mei 1999. Op den 18 Juni des vorigen jaars had de Algemeene Vergadering plaats in de Senaatskamer der Universiteit. Daarin werd de rekening en verantwoording van den Penningmeester goedgekeurd en het jaarverslag uitgebracht. Dit laatste is aan de leden rondgezonden.

Wij verheugen ons te mogen vermelden dat het Fonds in het aantal leden en in de som der jaarlijksche bijdragen in het afgeloopen jaar weder is vooruitgegaan.

Toegetreden zijn:

2	Begunstigers	van *f*	10.—	's jaars.
1	„	„ „	5.—	„
39	„	„ „	2.50	„
93	„	„ „	1.50	„
1	„	„ „	1.—	„

Allen Studenten, Hoogleeraren en oud-Studenten.

Het getal leden bedroeg in het geheel:

Stichters	10	
Donateurs	27	die eene gift op eenmaal
Begunstigers	21	hebben geschonken.
Beschermer van *f* 100	1	
Donateurs „ *f* 25 tot *f* 100.	5	
	64	

Van de vorige bladz.	64	leden.
Begunstigers van *f* 10.— tot *f* 25.— . .	27	
„ „ „ 5.— „ „ 10.— . .	57	
„ „ „ 2.50 „ „ 5.— . .	188	
Leden die *f* 2.—, *f* 1.50 en *f* 1.— bijdragen .	363	
In 't geheel. . .	699	leden.

Daarvan zijn overleden 3 en hebben bedankt 14, zoodat het aantal leden op 1 Mei 1899, 682 bedraagt.

De inkomsten bedroegen:	*Giften*:
Van Mej. Maria Vorstman. . .	*f* 10.—
„ Prof. J. M. van Bemmelen.	„ 1060.—
Jaarlijksche bijdragen	„ 1689.—
Renten . . .	„ 605.81
Batig slot op 1 Mei 1898 . .	„ 683.32[5]
Som . .	„ 4048.13[5]

De uitgaven waren als volgt:

Aangekocht ter kapitalisatie *f* 1700. Nationale Schuld 3°/₀	*f* 1642.73
Aan den Student in de Geneeskunde L. P. J. de Does	„ 100.—
Aan den Student in de Geneeskunde A. van Zanten	„ 100.—
Aan Prof. Dr. A. E. J. Holwerda voor het aankoopen van modellen, teekeningen enz. op zijne wetenschappelijke reis in Griekenland en Italië	„ 325.—
Aan Dr. S. G. de Vries voor aankoop van medische tijdschriften voor de Universiteitsbibliotheek	„ 200.—
Aan Dr. E. A. Klobbie voor hulpmiddelen en boeken bij zijn onderwijs in mikrochemie .	„ 150.—
Over te brengen. .	*f* 2517.73

Overgebracht. .	ƒ 2517.73
Aan Prof. Siegenbeek van Heukelom toelage voor de uitgave der Onderzoekingen in het Boerhave-Laboratorium	„ 250.—
Aan Dr. S. G. de Vries voor den aankoop van Oostersche boeken voor de Universiteits-bibliotheek	„ 250.—
Kosten van het jaarboek der Universiteit (aan de leden rondgezonden). Drukloonen en kleine uitgaven	„ 432.61
Som der uitgaven. .	ƒ 3450.34

	ƒ 4048.13[5]
	„ 3450.34
Zoodat het batig slot bedraagt. .	ƒ 597.79[5]

Van de Executeuren van wijlen den Heer Jac. Scheltema, oud-student aan de Leidsche Universiteit, en den 13[de] Dec. ll. te Noordwijkerhout overleden, vernamen wij dat deze bij uitersten wil eene som van ƒ 40.000 aan het L. U. F. had vermaakt, en daarbij den wensch had gevoegd, dat de inkomsten van dit kapitaal in de eerste vier of vijf jaren zouden benuttigd worden tot het geven van onderwijs in de Sociologie aan de Studenten der Leidsche Universiteit.

Overeenkomstig Art. XII al. 1 der Statuten, hebben wij eene Buitengewone Algemeene Vergadering van het Curatorium bijeengeroepen. Die vergadering is gehouden op 18 Febr. ll. en daarop is besloten de Commissie van Uitvoering te machtigen om de erfschenking te aanvaarden, en aan haar beleid over te laten, hoe aan den wensch des Erflaters zooveel mogelijk tegemoet te komen. In het volgende verslag zullen wij eerst in staat zijn mede te deelen, welke uitvoering aan dat besluit zal gegeven zijn.

In het afgeloopen jaar kwamen wij weder verschillende malen

in de gelegenheid om met de nog spaarzame middelen, die ons ten dienste staan, het onderwijs aan deze Universiteit te bevorderen.

De privaat-docent Dr. E. A. Klobbie, gaf dit jaar in het Anorganisch Chemisch Laboratorium voor het eerst onderwijs in de Mikrochemie, een tak van de Chemie, die in den laatsten tijd tot eene geheele nieuwe ontwikkeling gekomen is. Met veel belangstelling werden die lessen en practische oefeningen bijgewoond door een tiental doctoren, doctorandi en kandidaten in de Chemie. Aangezien Dr. E. A. Klobbie zich daarvoor veel onkosten getroost had aan boeken en hulpmiddelen, zegden wij hem eene som van *f* 150.— toe, onder voorwaarde dat die boeken en hulpmiddelen, voor zoover daarvoor vatbaar, in het bezit zouden blijven van het Anorgan. Chemisch Laboratorium.

In ons vorig verslag hebben wij vermeld, dat wij Prof. Holwerda de eerste helft eener toelage hebben geschonken voor de verzameling leermiddelen bij zijn onderwijs in de Archaeologie, welke hij had verzameld op zijne reis naar Griekenland en Italië. Wij hebben thans de tweede helft dier toelage aan hem uitgekeerd, benevens nog eene kleine som voor teekeningen, die hij in den loop dezes jaars voor zijn algemeen Collegie moest doen vervaardigen.

Omtrent het werk dat Prof. Siegenbeek van Heukelom in het licht wenschte te geven en waarvoor wij verleden jaar eene toelage verleenden, deden wij in ons vorig verslag eene uitvoerige mededeeling. Het betreft eene Fransche vertaling van de onderzoekingen, welke in de laatste tien jaren in de pathologisch anatomische afdeeling van het Boerhave-Laboratorium zijn verricht, en welke grootendeels slechts in Nederlandsche geneeskundige bladen gepubliceerd, en dus in het buitenland onbekend waren gebleven, of wel door artsen, die in Leiden gestudeerd hadden, aan Hoogduitsche geneesk. facult. als disser-

tatiën aangeboden en daardoor voor de litteratuur der Nederlandsche wetenschap waren te loor gegaan.

Dit werk, bestaande in 2 deelen: Recueil de Travaux du Laboratoire Boerhave (1152 bladz. met 37 platen) is in het begin van 1899 in het licht verschenen en omvat 34 verhandelingen.

Wij hebben aan Prof. S. v. H., die ondanks den steun van het Universiteitsfonds, het Rijk, en nog van andere zijden, zich voor die uitgave eene aanzienlijke geldelijke opoffering getroost heeft, eene tweede toelage van ƒ 250.— verleend.

De Bibliothecaris der Universiteit kwam in de gelegenheid om voor uiterst billijken prijs een aantal groote reeksen van buitenlandsche medische tijdschriften aan te koopen, die slechts zelden in den handel voorkomen, en grootendeels in geene enkele openbare bibliotheek van Nederland voorhanden zijn. Hij kon evenwel die som niet geheel bestrijden uit de fondsen der Bibliotheek over 1898. Wij hebben op zijn verzoek daarvoor eene toelage van ƒ 200.— verleend.

Toen in dit voorjaar de prachtige bibliotheek van wijlen den heer Charles Schefer, den bekenden administrateur de l'école des langues orientales vivantes onder den hamer zou komen achtte de bibliothecaris, dr. de Vries in overleg met den Interpres legati Warneriani, het hoogst wenschelijk deze gelegenheid niet te laten voorbijgaan zonder eene poging om daaruit voor onze Universiteitsbibliotheek een achttal zeldzame en belangrijke boekwerken te verkrijgen. Hij heeft zich op nieuw tot ons gewend om onzen geldelijken steun te verkrijgen. Wij hebben die gaarne verleend, want al is de verzameling Oostersche geschriften der Leidsche bibliotheek betrekkelijk rijk, zoo is dit vooral te danken aan de in vroeger jaren meermalen genoten hulp uit het thans niet meer bestaande fonds van H.H. Curatoren, maar blijven er steeds vele desiderata, die uit de gewone middelen der Universiteits-bibliotheek niet kunnen bekostigd worden. De

ondersteuning van het Universiteitsfonds heeft thans den bibliothecaris in staat gesteld verscheidene dezer werken voor de verzameling te verkrijgen.

Aan de Studenten de Does en van Zanten schonken wij op nieuw elk eene toelage tot voortzetting hunner studiën.

Aan het slot van dit verslag hebben wij nog mededeeling te doen van twee hoogst aangename verrassingen. Den 25sten April was het vijfentwintig jaar geleden dat Dr. J. M. van Bemmelen het Hoogleeraarsambt aan de Leidsche Universiteit aanvaardde. Dien dag werd hem namens vele vereerders en vrienden een geschenk in geld aangeboden om dit over te dragen aan het Universiteitsfonds. Men wist dat een persoonlijk geschenk niet met zijnen wensch zou strooken, maar vertrouwde dat eene versterking van het Universiteitsfonds hem hoogst aangenaam zou zijn. Dit geschenk, ruim duizend gulden bedragende, werd in de vergadering van 28 April aan het Bestuur van het Universiteitsfonds overgedragen en met groote erkentelijkheid ontvangen. Op voorstel van den Penningmeester werd daarop besloten, 1100 gulden op het Grootboek te doen bijschrijven.

Heden morgen werden wij door eene tweede belangrijke gift verheugd. Van den Heer Mr. W. Elink Schuurman, te Utrecht, ontving onze Voorzitter een schrijven, dat hij van zijne belangstelling in het bestaan en de verrichtingen van het Universiteitsfonds wenschte blijk te geven door eene schenking van vijfhonderd gulden.

Wij stellen U voor den gever onzen warmen dank voor zijne rijke gift, en onze hooge ingenomenheid met dit blijk zijner belangstelling in den bloei onzer Instelling te betuigen.

Met bijzondere ingenomenheid vermelden wij de aanzienlijke vermeerdering onzer leden, door de toetreding van verscheidene oudere en bijna alle jonge studenten, die in Sept. ll. voor het eerst in de rol der Universiteit werden ingeschreven. Wij hebben zulks voornamelijk te danken aan de medewerking van den

Praeses Collegii van het Leidsche Studentencorps B. H. Everts jur. doct. en de Praesides der Faculteiten, die dit jaar weder onze Studenten-commissie vormden: de Heeren J. C. E. van Herwerden (Theol.), D. W. van Heeckeren (Jur.), K. Th. Haverkorn van Rijswijck (Med.), J. Pot (Litt.), G. C. A. van Dorp (Phil.).

Wij betuigen hun daarvoor onzen besten dank.

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds.

P. A. VAN DER LITH, *Voorzitter*.
J. M. VAN BEMMELEN, *Secretaris*.
T. ZAAIJER, *Penningmeester*.
M. J. DE GOEJE.
C. P. TIELE.

LEIDEN, October 1899.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunne steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor eenen donateur *f* 25.— of meer
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—

Eenige inschrijvings-briefjes gaan hiernevens.

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering
J. M. VAN BEMMELEN,
Secretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1899.

Alkmaar.

Dr. P. J. Hollman. *Begunstiger.*

Almelo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
Dr. G. Postma. *Beg.*

Amsterdam.

Dr. F. L. Abresch. *Beg.*
Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
M. I. B. Bruining.
J. A. van Dijk.
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
Mr. J. B. F. v. Hasselt.
Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*
Mr. J. C. de Koning. *Beg.*
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
Ds. E. Laurillard. *Beg.*
Mr. A. Lind. *Beg.*
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
Mej. Dr. A. Nijland.
G. Rebel. *Beg.*
L. v. Römer.
Dr. C. C. Sepp. *Donateur.*
Mr. A. F V. Sickenga.
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Mr. G. J. Verburgt. *Beg.*
Mr. J. Wiarda. *Beg.*

Arnhem.

Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
Mr. C. C. Beelaerts.
N. Fockema.
Mr. J. Gelein Vitringa.
Dr. F. Goslings. *Beg.*
Prof. Dr. J. H. Gunning. *Beg.*
Mr. J. Houwink.
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*

Assen.

Mr. A. C. van der Feltz.
Mr. H. Pelinck. *Beg.*

Balk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Bleiswijk.

C. A. H. Weyer. Arts.

Brouwershaven.

E. van den Broeck.

Delft.

J. T. Bijl. *Beg.*
G. H. Fabius. *Beg.*
U. H. E Huber Noodt.
H. W. M. Nydam. *Beg.*

Dieren.

Mr. C. G. Schattenkerk.
Mr. Th. G. A. Slingeland. *Beg.*

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. *Beg.*
P. C. Loopuit. Arts.

Dordrecht.

C. J. J. Blussé.
Dr. F. Delhez. *Beg.*
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
Mr. J. Salomonson. *Beg.*

Drunen.

Dr. A. W. A. v. Seters.

Epe.

Ds. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeijer. *Beg.*

Fijnaart.

Dr. A. Heller. *Beg.*

Franeker.

Dr. A. H. Oort. *Beg.*

Gaasterland.

Jhr. Mr. J. H. F. K. v. Swinderen. *Donateur.*

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg.*

's Gravenhage.

G. Aalbertsberg.
Mej. E. M. van Aken. *Beg.*
J. Alma.
W. C. A. Arbeiter. *Beg.*
A. M. Arends.
Dr. J. F. van Bemmelen. *Beg.*
M. S. Borst Pauwels.
Mr. C. J. E. Graaf van Bylandt. *Donateur.*
A. Carrière.
Dr. P. J. Dekkers. *Beg.*
I. J. Dermout.
P. J. Ph. Dietz. *Beg.*
Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié. *Donateur.*
Mr. J. S. D. v. Doorn. *Donateur.*
M. J. Duparc. *Beg.*
Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*
J. Edgar.
Dr. J. G. J. Evers.
Mr. C. Fock. *Beg.*
Dr. A. A. Fokker.
Mr. B. Formijne. *Beg.*
W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*
Dr. J. R. van Geuns. *Beg.*
C. S. Gorsira.
E. W. Goteling Vinnis.
C. H. J. van Haeften.
F. C. Hartwig.
M. T. van Heloma. *Beg.*
Mr. H. L. Hemsing. *Beg.*
J. A. Heyse.
H. A. Hoeffelman. *Beg.*
K. G. A. Hordijk.
Dr. H. M. Hijmans. *Beg.*
Mr. J. W. Jaeger.
F. D. Jansen.
H. F. W. Jeltes.
I. Joëls. *Beg.*
Dr. J. de Jong. *Beg.*
Jhr. Mr. B. de Jonge.
Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*
A. Kruyt. *Beg.*
J. Lankhout.
Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*
Dr. W. van Loghem. *Beg.*
C. Lumkeman. *Beg.*
H. van der Meer. *Beg.*
D. L. W. van Mierop. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
Th. G. F. I. Mollinger.
L. S. Ornstein. *Beg.*
Mr. N. G. Pierson. *Donateur.*
Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
J. G. Plette. *Beg.*
J. Polak. *Beg.*
H. Polvliet.

J. F. van Royen.
M. E. Salomons.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
P. J. van Santen. *Beg.*
Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Donat.*
H. W. C. Soeterik.
E. C Spiegel. *Beg.*
J. J. Tesch. *Beg.*
J. J. van Tiel.
C. Tirion. Arts, off. v. gez.
H. Venema.
N. Voorhoeve. *Beg.*
Mej. J. E. Vreede. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. v. d. Wijck. *Beg.*
A. P. M. Zellekens. *Beg.*
Mr. O. W. Star Numan. *Stichter.*
A. M. Venker.
Mr. J. D. Verbroek.
Mr. C. van Vollenhoven. *Beg.*
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
Mr. G. de Vries. *Donateur.*
H. T. Wolfson.
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
Mr. L. Ph. J. Wüppermann. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*
A. J. S. IJssel de Schepper. *Beg.*
G. J. Zaalberg van Zelst.

Groningen.

Dr. B. R. de Bruijn.
Prof. Dr. A. G. van Hamel. *Donat.*
Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*

Haarlem.

Mr. S. R. Bakker.
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*
A. van Eldik Bz.
Dr. H. van Erp. *Beg.*
Dr. P. de Koning. *Beg.*
Mr. A. Moens.
J. C. Tadema. *Beg.*
Dr. Th. H. v. d. Velde.
Dr. E. v. d. Ven. *Beg*

Harderwijk.

Dr. B. H. Carp. *Beg.*

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*
Jhr. Mr. P. M. T. v. Meeuwen. *Donat.*

Katwijk

G. J. Henny. *Beg.*
L. P. H. Phlippeau. *Beg.*
J. Pot. *Beg.*
F. A. Waller Zeper. *Beg.*

Koudekerke (Z.).

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*
Jhr. Mr. F. J. J. v. Eysinga. *Donateur.*
Mr. R. A. Fockema. *Beg.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*
E. H. Sikkes. Arts.

Leiden.

A. M. V. van Aardenne.
C. Ph. F. Abbing.
J. F. H. Abendanon.
D. Albers.
M. Alvarez Correa.
P. J. Apol.
A. E. van Arkel.
P. R. d'Arnaud Gerkens.
Mevr. Wed. Prof. Mr. C. Asser. *Beg.*
C. C. F. van Baak.
F. G. W. J. Backer.
N. J. Zebinden Baggerman.
A. v. d. Sande Bakhuyzen.
Dr. E. F. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof. Dr. H. G. v. d. Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
C. Bakker.
A. J. Barnouw.
O. S. Bastiaans.
J. Th. Baumgarten.
C. H. Beekhuis. *Beg.*
F. W. A. Beelaerts v. Blokland.
Prof. Dr. J. M. van Bemmelen. *Besch.*
C. H. Bendien.
C. E. Benjamins. *Beg.*
Mej. A. S. Benninck. *Beg.*

J. J. Bergsma.
J. Beyerman.
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg*
D. van Blom.
W. H. Blommendaal. *Beg.*
M. Boekwijt *Beg.*
H. F. de Boer.
S. Boers.
Prof. G. J. P. J. Bolland.
H. Kingma Boltjes.
Prof. R. v. Boneval Faure. *Donateur.*
Mr. F. C. Boogaard.
A. A. Boonacker.
H. F. Boot.
H. W. Borel.
W. H. Borgerhof Mulder.
H. A. Bos.
A. K. Bosman.
E. G. S. Bourlier.
H. Bremekamp.
P. E. Briët.
J. P. Bruynzeel.
J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
G. G. van Buttingha Wichers.
W. J. J. C. Byleveld.
O. Cahen.
J. C. L. Cambier.
M. de Carpentier Wildervank. *Beg.*
J. W. W. Coebergh.
J. Coert.
D. H. Coldeweg.
J. J. Comerell.
J. P. Coops.
H. Corver. *Beg.*
F. Couveé.
G. J. M. Couvée. *Beg.*
J. B. Crol.
G. B. G. Cromhoff.
C. A. Crommelin. *Beg.*
J. F. van Deinse. *Beg.*
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
L. Ph. Denekamp.
J. C. Diehl.

B. T. Diephuis. *Beg.*
Dispuutgezelschap »Humbolt". *Beg.*
G. J. A. M. van Ditzhuyzen.
Mej. E. C. van Dorp. *Beg.*
G. C. A. van Dorp. *Beg.*
J. Draayer.
J. Hankes Drielsma.
Mr. H. L. Drucker. *Stichter, Besch.*
B. H. Dryber.
Joh. Duyster.
J. van Duyvenboden.
C. P. Dyserinck.
J. J. van Eck.
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
A. B. Eeltjes.
E. L. Elias.
O. Elias.
M. Elion.
J. Eltzbacher.
J. A. M. O. van Embden.
C. J. Enklaar.
J. F. S. Esser.
W. F. van Everdingen.
B. F. Everts.
B. H. Everts. *Beg.*
W. J. M. v. Eysinga.
D. Faber.
D. J. Fangman.
G. A. Feist.
B. J. Ferf. *Beg.*
K. Fischer.
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreae. *Stichter.*
J. P. Fockema Andreae.
J. Fontein.
J. S. L. v. Vierssen Frantzmann.
C. M. Frijlinck. *Beg.*
E. Funke.
J. Garrer.
C. G. H. W. Geesink. *Beg.*
Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*
F. H. Gerritsen.
J. W. de Goeje. *Beg.*
Prof. Dr. M. J. De Goeje. *Beg.*

J. Goeman Borgesius.
Th. C. Gonsalves.
J. Th. Goossens.
E. Gorter.
Mr. G. Gouda Quint. *Beg.*
H. van Goudoever.
E. H. de Graag.
J. Greup.
W. H. de Greve. *Beg.*
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
A. Ch. Grivel. *Beg.*
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
M. van Haaften.
A. de Haan.
H. K. de Haas.
Ph. M. v d. Haer.
A. van Haersolte.
C. H. Hagen.
J. P. L. Hagen.
A. J. C. van Hamel.
H. Hamilton of Silverton Hill Jr.
A. J. Hankes Drielsma.
F. J. van Harencarspel.
M. J. P. D. v. Harinxma thoe Slooten.
A. W. Hartman.
Dr. Ch. M. A. Hartman. *Beg.*
H. A. Hartogh.
J. H. van Hasselt. *Beg.*
Jan Havelaar.
Johan Havelaar. *Beg.*
K. T. Haverkorn v. Rijsewijk. *Beg.*
D. W. v. Heeckeren. *Beg.*
C. Heemskerk.
G. J. Heering.
A. G. Heineken.
Dr. A. Hendriks. *Beg.*
M. C. Henriquez.
H. P. Hermans.
J. C. E. van Herwerden. *Beg.*
W. F. Hesselink Jr.
J. Siegenbeek v. Heukelom.
Prof. Dr. D. E. Siegenbeek v. Heukelom. *Donateur.*
H. J. F. Heyman.
H. H. A. von Heynitz. *Beg.*
J. H. van den Hil.
H. J. K. Hinloopen. *Beg.*
A. S Hirsch.
W. A. Hoeffelman. *Beg.*
C. van den Hoek.
Mej. M. Hoestra. *Beg.*
J. I. L. D. van Hoevell.
Mr. G. G. v. d. Hoeven. *Beg.*
H. van der Hoeven Jr.
Prof. Dr. C. K. Hoffmann. *Beg.*
C. B. Holland. *Beg,*
Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
J. Hoogkamer.
M. D. Horst.
A. Th. ten Houter.
G. J. Huet. *Beg.*
J. H. F. E. van Hunsel.
C. J. Huyser.
J. G. Huyser.
E. Hijmans.
R. Ippius Fockens.
A. van Iterson.
C. J. A. v. Iterson.
F. H. G. v. Iterson.
D. H. G. Ittmann. *Beg.*
F. M. Jaeger. *Beg.*
F. H. Johan.
N. A. de Joncheere.
K. E. de Jong.
D. K. G. de Jong.
D. J. Jongeneel.
G. G. van der Kaaden.
G. H. Kaiser.
W. F. Kaiser P.Jzn.
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
A. W. Kamp Hzn.
B. J. Kanis.
J. C. Kars.
L. J. C. Kastelijn.
H. A E. Kempe.
Dr C. J. van Ketwich *Donateur.*
E. van Ketwich Verschuur.
J. D. van Ketwich Verschuur.

J. C. Kielstra.
N. C. Kist.
D. A. Kley.
J. J. van der Kley. *Beg.*
Dr E. A. Klobbie.
H. W. E. Klomp.
Mej. J. G. Klomp. *Beg.*
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
P. van der Knaap. *Beg*
J. L. P. H. Knoppert.
J. A. N. Knuttel.
H. W. Köhler.
J. C. Filedt Kok. *Beg.*
H. W. Kolff.
J. F. J. Kolkman.
A. A. Kool.
Prof. Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
C. Th. Krabbe.
J. J. Krantz.
K. K. Douw v. d. Krap.
P. Kremer.
J. A. van Krieken.
L. A. Krol.
H. Kronenberg.
W. A. Kuenen. *Beg.*
J. W. Kuipers.
J. F. Kunst.
A. B. v. d. Laan.
E. M. van de Laarschot.
J. H. van Laer.
A. A. G. Land.
R. G. Leegstra.
A. F. Leeman.
B. C. van der Linden.
F. J. Lisman.
Prof. Mr. P. A. v. d. Lith. *Stichter.*
G. Loeff.
A. Rutgers v. d. Loeff.
B. W. Rutgers v. d. Loeff.
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
N. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
I. van Lokhorst. *Beg*
A. A. Loopuyt. *Beg.*
Prof. Dr. H. A Lorentz. *Beg.*
Ph. K. Maier.
M. W. Marsman. *Beg.*
H. J. F. Mayer.
W. G. de Marez Oyens.
Th. Muller Massis.
R. Mees.
P. W. Meihuizen. *Beg.*
Mr. I. G. Meilink.
J. J. C. J. de Meyere.
W. Middelberg.
H. B. J. van Mierop.
D. Mol.
P. J. Molenaar.
G. H. Moll v. Charante.
E. C. Molsbergen. *Beg.*
E. P. de Monchy. *Beg.*
S. J. R. de Monchy.
G. J. J. de Mooy.
M. de Mos.
N. C. Mulder.
P. Mulder.
Dr. J. W. Muller. *Beg.*
J. A. van Neer.
E. C. D. Nierstrasz.
A. J. de Niet.
F. L. M. van Nispen tot Pannerden.
W. J. F. Nuyens.
J. Nijsingh.
W. J. Nijsingh.
H. G. A. Obreen.
H. K. Offerhaus.
G. J. W. Oldeman.
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
R. Oort. *Beg.*
C. Oorthuys.
G. L. van Oosten Slingeland.
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
J. P. C. van Overstraten. *Beg.*
U. W. F. van Panhuys *Beg.*
P. C. Peltenburg.
E. Pino.
H. J. M. Plantenga.
D. Plooy.

L. Polak Daniels. *Beg.*
M. E. Polano.
J. W. Poort.
J. Poortenaar.
H. P van Praag. *Beg.*
J. E. Prager.
H. W. Pruissen.
F. W. Pijnacker Hordijk.
Prof. Dr. F. Pijper. *Beg.*
G. A. J. Quant.
S. J. Ph. Regensburg. *Beg.*
W. D. van Renesse.
J. J. Reyst.
A. van Riessen.
H. M. Roelofs.
B. A. Roelvink.
K. A. Rombach.
C. H. Roosegaarde Bisschop.
C. J. Roosegaarde Bisschop.
W. J. Roozeboom.
P. H. Rosenstein. *Beg.*
C D. van Rossem. *Beg*
G. M. Rutten. *Beg.*
G. J. E Ruysch.
G. J. Sala.
H. J. Sandtman.
F. G. Schalkwijk.
Mej A. M Scheffer. *Beg.*
J. H. v. Schermbeek.
L. van Scherpenzeel.
Dr. L. T C. Scheij.
H. P. Schim van der Loeff GLz.
Prof. Dr. G Schlegel. *Beg.*
Dr. J. D. E. Schmeltz. *Beg.*
R. Scholten. *Beg.*
A. F. Schoorel.
J. C. Schorer.
J. G. Schorer.
J. W. Schorer. *Beg.*
H. C. van Schouwenburg. *Beg.*
M. E. Schröder.
A. Seret.
Jhr. Mr. H. L. Sixma v. Heemstra.
J. A. P. W. Slicher v. Bath.
J. L. Sölner.
C. M. Timan Stegeman.
B. F. Struby.
Leidsche Studentencorps. *Stichter.*
J. F. Stutterheim.
P. A. Suerhoff.
J. H. Telders. *Beg.*
C. J. Tetterode. *Beg.*
Prof. Mr. P. A. Tichelaar. *Beg.*
Prof. Dr. C. P. Tiele. *Beg*
A. van Traa.
A. C. van Trigt.
W. L. Troost.
J. W. van der Valk Jr.
A. J. T. de Van. *Beg.*
H. W. A. van der Vecht.
Prof. Dr. I. Veit. *Beg.*
J. A. van de Ven. *Beg.*
J. Verbeek.
H. D. Verdam. *Beg.*
Prof. Dr. J. Verdam. *Beg.*
H. Ver Loren van Themaat. *Beg.*
W. A. Vermaas. *Beg.*
L. Th. Verscheure.
J. Versteeg.
J. J. Vinkensteijn.
J. van Vliet.
Prof. Mr. W. van der Vlugt. *Beg.*
J. A. Vollgraff. *Beg.*
A. Voogd.
M. A. G. Vorstman.
Mr. H. Vos. *Beg.*
Mr. A. C. Vreede Jr. *Beg.*
A. G. Vreede.
H. de Vries.
L. L. van Wageninge.
H. N. van Walree.
J. H. Waszink.
G. M. Wesenhagen.
A. W. Wichers.
A. Ripperda Wierdsma.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
R. Th. Winkelman.
J. J. K. de Wit.

E. B. F. F. Wittert v. Hoogland.
P. F. Woesthoff. *Beg.*
M. J. Wolff.
H. W. Woudstra.
J. Wouters.
W. Wybrands.
Dr. C. L. Wijn. *Beg.*
Mej. P. v. Wijngaarden. *Beg.*
Prof. Dr. H P. Wijsman. *Beg.*
A. L. Zaalberg. *Beg*
J. W. Zaalberg.
J. H. Zaaijer. *Beg.*
Prof. Dr. T. Zaaijer. *Beg.*

Maassluis.

Alb. Maas.

Middelburg.

Jhr. Mr. E. A. O. de Casembroot. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*

Moordrecht.

Ds. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg*

Nieuwediep.

Dr. F. W. Wissel.

Noordwijk.

J. E. Tulleken.

Noordwijkerhout.

C. E. Hooykaas.

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. W. J. Kolff. *Beg.*

Oenkerk.

Dr. J. E. van Iterson. *Beg.*

Oosterbeek.

Prof. J. Lebret. *Stichter.*
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Olst.

W. D. v. Leeuwen Boomkamp. *Beg.*

Rolde.

Ds. J. H. de Roode. *Beg.*

Rotterdam.

Mr. J. L. van Aalten Jr. *Beg.*
F. J. Borst.
Dr. H. Burgerhout. *Beg.*
Mr. G. H. M. Delprat. *Beg.*
Dr. R. H. van Dorsten. *Beg.*
J. E. Edie. *Beg.*
Mr. J. van Hoboken. *Beg.*
Dr. J. v. d. Hoeven. *Beg.*
Dr. D. P. Hoyer. *Beg.*
Dr. A. A. Hijmans v. d. Berg.
Dr. J. H. Kern. *Beg.*
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*
Mr. W. L. v. Luyken Glashorst. *Beg.*
J. Moll van Charante. *Beg.*
D. Neurdenburg. *Beg.*
Dr. G. Pekelharing. *Beg.*
Mr. L. J. P. Plemp v. Duivenland. *Beg.*
J. de Raaijdt. *Beg.*
D. Ellis van Raalte.
Mr. J. C. Reepmaker. *Donateur.*
A. C. de Regt.
Mr. R. F. Reudler. *Beg.*
Mr. J. Rombach. *Beg.*
P. Stoutenbeek. *Beg.*
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
Mr. W. A. van Traa.
A. Winter.
Dr. J. Zaaijer Az. *Beg.*
A. van Zanten. *Beg.*

Schagen.

Jhr. Mr. D. van Foreest. *Beg.*

Scheveningen.

A. J. M. Rademaker.

Schiedam.

Dr. W. A. Lehman de Lehnsfeld. *Stichter.*
Mr. C. J. P. van der Schalk. *Beg.*
B. Vaandrager.
Dr. C. J. Vinkesteijn. *Beg.*

Schoonhoven.

Dr. J. A. Gallandet Huet. *Beg.*

Sneek.

Mr. H. N. Wouda. *Beg.*

Tiel.

Mr. T. Bovy. *Beg.*
Dr. A. Drost Jr.
Mr. R. M. van Gellicum. *Beg.*
Mr. van Heumen. *Beg.*
E. H. Hijmans. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*
Mr. W. A. van Lith de Jeude. *Beg.*
Mr. N. J. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. G. H. Murman. *Beg.*
Mr. L. J. H. Philips. *Beg.*
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*
Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
J. van Binsbergen.
Mr. G. Blom. *Beg.*
Dr. J. W. Doijer Jr. *Beg.*
C. Dyxhoorn. *Beg.*
Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Donateur.*
J. W. Hoeffelman. *Beg.*
A. Knottenbelt. *Beg.*
Dr. L. J. Lans.
Dr. L. J. Morell. *Beg.*
C. Noé.

Velp.

Dr. G. Fabius. *Beg.*
Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vianen.

Dr. J. D. J. Moorrees. *Beg.*

Vlaardingen.

Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. I. Voogd. *Beg.*

Vogelenzang.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Vorden (G.).

H. A. van Doorn v. Koudekerke.

Waddingsveen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

Winterswijk.

H. W. Roelvink. *Beg.*

De Wijk (D.).

J. Bruins Slot. *Beg.*

Wijhe.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

Zutphen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*
Mr. I. Th. Endtz.
H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*

Zwolle.

Mr. C. Baron de Vos van Steenwijk. *Donateur.*
Mr. J. A. F. Baron de Vos van Steenwijk van Essen. *Donateur.*

Berlijn.

Jhr. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*

Brussel.

Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Donateur.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. van Uye Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert (Lord Reay). *Stichter.*

N. Ind.

Mr. H. M. S. Francken. *Donateur.*
Mr. A. Braat. *Beg.*

Batavia.

Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*
Dr. W. van Bemmelen
Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*
Mr. J. Gerritzen. *Beg.*
Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*
Mr. L. A. C Kolff. *Beg.*
Mr. G. W. Uhlenbeck. *Beg.*
Mr. Ed. Winckelman. *Beg.*
Mr. H. Zaalberg. *Beg.*

Buitenzorg.

Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*

Dr. P. van Romburgh. *Beg.*

Bantam.

J. H. Ziesel. *Beg.*

Bankalan (Sum.).

Mr. H. N. Kiliaan. *Beg.*

Soerabaia.

Dr. F. Wijdenes Spaans. *Beg.*

Mr. J. J. v. Troostenburg de Bruyn. *Beg.*

Mr. W. Birnie. *Beg.*

Mr. van Gennep. *Beg.*

Mr. A. Paets van Gansoyen. *Beg.*

Pretoria.

Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff. *Beg.*

TOEGETREDEN ALS LID

Na 1 Mei 1899.

J. A. H. L. Adam.
A. J. Aeilkema.
W. R. L. van Andringa de Kempenaer.
H. H. Arendts.
R. V. Bakker.
Mej. D. B. Beucker Andreae. *Beg.*
J. M. van Beyma.
A. J. de Blinde.
D. Boer.
M. P. Kingma Boltjes.
F. Borst. *Beg.*
C. Braak. *Beg.*
J. C. Broekema.
H. J. Bunschoten.
F. D. Bijleveld.
Mej. J. B. Campert. *Beg.*
E. V. E. Coenaes.
A. B. Cohen Stuart.
Mej. C. J. J. Cohen Stuart. *Beg.*
F. R. Crommelin.
G. Schot Dijkman.
H. M. G. Dikshoorn. *Beg.*
S. Ebbinge. *Beg.*
Joh. Enschedé.
K. J. van Erpecum.
J. G. van Es. *Beg*
M. A. Evelein.
Mej. J. Faber. *Beg.*
G. Fabius.
M. J. van der Flier.
A. J. Fokker.
M. Franzie. *Beg.*
Prof. Dr. P. van Geer. *Beg.*
J. Th. de Geus.
J. H. Goedhart.
C. de Graeff.
A. Greve.
J. F. van Haersolte.
E. Hesselink.
G. J. v. d. Hilst Karrewij. *Beg.*
F. Hoekstra.
H. Houtman. *Beg.*
J. H. Mulock Houwer.
J. F. Hymans.
A. S. van Ingen. *Beg.*
I. Jacobson.
B. de Jong van Beek en Donk.
W. J. A. Jongkees. *Beg.*
Mr. A. L. C. Klein. 's Grav. *Beg.*
A. A. van der Kloes. *Beg.*
J. Kwisthout.
Mej. M. Ligtenberg. *Beg.*
W. de Loos.
J. A. Lucardi.
J. C. Th. Mähler.
K. P. van der Mandele.
Prof. Dr. K. Martin. *Beg.*
J. L. F. de Meijere.
A. G. Menzel.
Mr. D. Mounier. 's Gravenhage. *Beg.*
V. H. Mounier.
H. Nanning Jr.

H. J. Nassau Noordewier. *Beg.*
R. J. K. M. de Nerée tot Babberich.
E. W. J. Nierstrasz.
C. H. Nijkamp. *Beg.*
H. C. M. van Nispen tot Pannerden. *Beg.*
K. Nobel.
G. E. Pastoors.
Mej. C. M. van der Pijl. *Beg.*
F. H. ter Poorten. *Beg.*
C. H. Gouda Quint.
G. A. Rademaker.
J. H. L. van Ree. *Beg.*
Mej. J. Reudler. *Beg.*
H. R. Ribbius.
Ch. J. Risselade.
W. van Rossem.
A. S. Rueb.
B. Samsom. *Beg.*
H. A. P. Schaaps.
J. C. Schijff.
A. L. Schmidt.
A. F. L. Hora Siccama.
H. G. van Sillevoldt.
Prof. Dr. R. Sissingh.
J. W. E. Sol.
H. J. A. M. Stein.
W. T. O. Stricker.
J. Swart.
K. C. Tillemans.
H. Laman Trip.
H. F. Tromp.
M. C. Valk. *Beg.*
J. A. van Velthuizen.
C. H. Versteeg.
W. M. van der Veur.
J. R. F. Vijzelaar.
L. J. Visser.
D. A. Vorster.
J. Vriesendorp.
J. H. Warren.
H. Werkman.
J. Tj. Wielinga.
N. P. C. van Wijk.
C. W. F. Winckel. *Beg.*
R. van Woelderen.
F. W. R. Wttewaal.
A. Wunderlich. *Beg.*

K. MARTIN Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . I.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit diebus Lunae et Jovis . . . . I.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii . . . . II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. LORENTZ Physicam elementarem docebit die Lunae hora XI, diebus Mercurii et Veneris . . X.

Physicam mathematicam diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris hora IX et die Veneris. . . I.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Jovis et Veneris. II—IV.

H. KAMERLINGH ONNES. Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur diebus Martis, Mercurii et Saturni . . . . II—V.

Energeticam elementarem docebit die Lunae hora II et die Saturni . . . . IV.

Capita selecta Physicae cum junioribus Philosophiae Naturalis studiosis tractabit diebus Mercurii hora X et die Saturni horis. . . . . X et XI.

Exercitationibus practicis et indagationibus physicae experimentalis provectiorum praeerit quotidie.

H. P. WIJSMAN Chemiam pharmaceuticam docebit die Martis . . . . hora IX—XI.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . IV.

Toxicologiam docebit die Lunae. . . . . II—IV.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit die Mercurii. . . . . XI.

De nutrimentis aget die Mercurii . . . . . . IX—XI.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

J. C. KLUYVER Algebram tradet die Jovis hora II et die Saturni. . . . . X.

Calculum differentialem docebit diebus Martis et Saturni . . . . IX.

Calculum integralem exponet diebus Martis et Jovis. XI.

Theoriam functionum tractabit diebus Martis et Jovis. I.

J. M. JANSE Botanicam docebit horis postea indicandis.

H. A. LORENTZ et H. KAMERLINGH ONNES Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

F. A. H. SCHREINEMAKERS, Chemiae physicalis Lector, recentiorum theorias de aequilibrio chemico exponet die Jovis . . . . IX—XI.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Astronomiam docendi venia impetrata, capita selecta tractabit horis auditoribus commodis.

P. MOLENBROEK, docendi venia impetrata, vectorum theoriam explicabit deque ea in geometria et mechanica adhibenda aget.

L. H. SIERTSEMA, Physicam docendi venia impetrata, physicae initia in usum tironum docebit die Martis hora XI.

Capita selecta physicae elementaris tradet hora postea indicanda.

W. STORTENBEKER, Chemiam docendi venia impetrata, Electrochemiam docebit die Mercurii . . . . X.

E. A. KLOBBIE, Chemiam docendi venia impetrata, Microchemiam docebit die Jovis . . . . . . X—XII.

Facultas literarum et philosophiae.

H. Kern Grammaticam Sanscritam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . hora III.

Locos selectos ex chrestomathia (Reader) Lanmani cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris. II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Grammaticam linguae Russicae exponet horis auditoribus commodis.

De linguis celticis aget horis postea indicandis.

M. J. de Goeje Grammaticam Arabicam docebit diebus martis et Veneris. . . . . I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam leget cum provectioribus diebus Mercurii et Saturni . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii. . II—IV.

H. Oort Grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus capita selecta Veteris Testamenti leget horis postea indicandis.

Initia linguae Neohebraicae docebit horis auditoribus sibique commodis.

A. C. Vreede Linguam Javanicam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . I.

Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mercurii, Jovis et Saturni . . . . XI.

Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.

Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis . . . . . . III.

P. J. COSIJN Linguam Goticam docebit diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

Linguam Anglosaxonicam tradet diebus Lunae et Jovis . . . . IX—XI.

Grammaticam Germanicam comparatam tradet die Lunae . . . . II.

G. SCHLEGEL Linguam Sinicam docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.

P. L. MULLER Historiam universalem docebit diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.

Geographiam politicam die Jovis. . . . . IX—XI.

Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

J. TEN BRINK Literarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet diebus Mercurii et Veneris . X.

Literarum Neerlandicarum historiam saeculi XVII docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . . XI.

Vondelii, Hoofdii et Brederodii opera dramatica tractabit die Jovis . . . . I.

J. VAN LEEUWEN J. FIL. Aristophanem interpretabitur die Lunae hora IX, die Martis hora X, die Mercurii. IX—XI.

Cum candidatis Thucydidem tractabit die Veneris. IX—XI.

Candidatorum exercitationes criticas moderabitur die Martis . . . . IX.

Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Veneris . . . . IX—XII.

J. J. HARTMAN Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios interpretabitur diebus Lunae et Martis. . . . II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die

Jovis . . . . I—III.

Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis. III.

J. Verdam Linguae Patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Jovis . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii . . . . . I.

Scriptores Neerlandicos medii aevi tractabit die Martis hora I et die Mercurii . . . . . . II.

Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Lunae hora II—III et dimid.

Cum literarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Jovis hora II—III et dimid.

J. J. M. de Groot Historiam, literas, antiquitates, instituta, ritus et mores populorum Malaicae gentis exponet diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . X.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . . . XI.

P. J. Blok Historiam Belli Belgici tradet die Lunae hora X, die Jovis horis. . . . . II et III.

Rem diplomaticam docebit et exercitia historica moderabitur die Martis horis . . . . II et III.

A. E. J. Holwerda Historiam veterem enarrabit diebus Mercurii et Veneris . . . . hora I.

Antiquitates Graecas tradet die Martis. . . . . XI.

Cum provectioribus Historiae et Archaeologiae capita selecta tractabit die Martis hora X, die Mercurii. II.

Omnium facultatum studiosis Artis historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni. XI.

Tironibus Musei Antiquarii monumenta explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. Bolland Historiam Philosophiae graecae Ritteri et Prelleri enchiridio illustrando docebit die Lunae . . . . X—XII.

Platonis dialogos difficiliores interpretabitur die Veneris . . . . II—IV.

Aristotelis exponet logicam et metaphysicam die Saturni . . . . IX—XI.

Rationis purae tradet systema die Saturni . . . II—IV.

Goethei quod Faustus inscribitur poema cum volentibus leget die Mercurii hora vespertina . . . VII—IX.

G. J. Grashuis, Linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris. X.

Literas Sundaicas docebit die Martis . . . . II.

De religione et institutis juris gentis Sundaicae aget die Veneris. . . . . II.

Linguam Tobaicam docebit horis auditoribus commodis.

H. C. Klinkert Sr., Linguae Malaicae Lector, linguam Malaicam docebit die Lunae horis X et II, die Martis hora IX, die Mercurii hora IX, die Jovis hora IX, die Veneris . . . . XI.

H. D. van Gelder, Linguarum Persicae et Turcicae et Institutorum moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae . . . XI.

Locos selectos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadii Gulistān leget horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni. XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tracta-

bit diebus Mercurii et Jovis . . . . II.
Historiam religionis Mohammedicae enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . XI.

D. C. Hesseling, docendi venia impetrata, grammaticam linguae Graecae mediaevalis et hodiernae explicabit die Mercurii . . . . X.
Cum provectioribus capita selecta e literis Graecis medii aevi et nostrae aetatis leget die Mercurii horis IX et XI.
J. J. Salverda de Grave, docendi venia impetrata, grammaticam linguae Gallicae mediaevalis tractabit die Saturni . . . . hora II.
Historiam literarum Galliae mediaevalis tradet die Saturni . . . . III.
Carmen gallicum mediaevale cum auditoribus leget die Mercurii . . . . III.

Facultas Theologica.

C. P. Tiele Historiam religionis enarrabit die Lunae hora I et die Jovis . . . . hora XI.
Philosophiam religionis tradet die Veneris . . . X—XII.
W. C. van Manen de literis Christianis primaevis aget diebus Martis et Mercurii . . . . IX.
Exegesin librorum N. T. docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . X.
Hermeneuticen librorum Christianorum antiquissimorum tradet die Lunae . . . . X.
F. Pijper Historiam Christianismi enarrabit diebus Martis et Mercurii hora XI, die Jovis. . . . IX.
Historiam doctrinae Christianae tradet die Jovis . X.
B. D. Eerdmans in librorum V. F. originem inquiret

diebus Lunae et Martis. . . . . II.

Exegesin librorum V. F. docebit diebus Lunae hora XI, Mercurii . . . . I.

Historiam religionis Israeliticae enarrabit die Mercurii . . . . II.

Linguam Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

P. D. Chantepie de la Saussaye Historiam doctrinae de Deo tradet diebus Martis et Mercurii . . . XII.

Ethicen docebit die Jovis hora XII et die Veneris. IX.

Encyclopaediam docebit hora postea indicanda.

C. P. Tiele, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis . . . . II.

Theologiam practicam docebit die Jovis . . . . III.

Exercitationes homileticas et catecheticas moderabitur die Lunae . . . . III.

Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina commoda.

M. A. Gooszen, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem materialem tradet die Jovis. . . . . I—III.

Dogmatices Christianae partem formalem docebit die Veneris. . . . . XII.

Juris ecclesiastici principia exponet die Saturni . IX.

Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die. X.

J. Offerhaus L. fil., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis . II.

Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Saturni. . . . . XI.

Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.
Colloquio homiletico praeerit die Mercurii hora vespertina VI et dim.—VIII.
Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris horis I et II, consistoriales horis sibi et auditoribus commodis.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN DEN CURSUS 1898 – 1899,

UITGEBRACHT

den 19den September 1899,

DOOR DEN WAARNEMENDEN RECTOR MAGNIFICUS

DR. C. P. TIELE,

bij het overdragen van de rectorale waardigheid

AAN

DR. H. A. LORENTZ.

EDELGROOTACHTBARE HEEREN CURATOREN, HOOGLEERAREN EN LECTOREN, DOCTOREN, STUDENTEN, EN VOORTS GIJ ALLEN DIE DEZE PLECHTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

GEACHTE TOEHOORDERS!

Waarom ik hier sta en de plaats inneem van den man die, gelijk in alles, ook als Rector de hem opgelegde plichten zoo nauwgezet vervulde, het is voor niemand uwer een geheim. Kort voordat hij het Rectoraat aanvaardde, werd onze hooggeschatte vriend Cosijn aangetast door een ziekte, die al spoedig zijn betrekkingen en vrienden met zorg vervulde, onder gestadige slingeringen gedurig toenam en waarvan nu alleen de dood hem verlost heeft. Kon hij in de eerste maanden van den cursus, met bewonderingswaardige geestkracht, de meeste rectorale functiën nog zelf waarnemen, kon hij, in weerwil van zijn lijden, op den Dies natalis nog voor ons optreden en zijn degelijke en geestige oratie voordragen met onverzwakte stem en met opgewektheid en nadruk, weldra bleek dat hij de geheele taak aan andere handen moest toevertrouwen, en drie weken geleden stonden wij aan zijn geopend graf. Met diepen weemoed spreken wij het uit. Zijn er onder onze ambtgenooten niet weinigen die in 't Rectoraat slechts een last, in 't Rectorsjaar een verloren jaar zien, hij kwam er voor uit, dat hij er behagen in schepte en hij nam voor te toonen dat hij 't een eer achtte met deze waardigheid bekleed te worden. Helaas! het jaar dat hij met zooveel blijdschap tegemoetzag is voor hem een bitter lijdensjaar geweest, en hij heeft het einde ervan niet mogen beleven.

Ik zal zijn tolk zijn in dit uur. Wel had hij zijn rede nog niet gesteld, maar hij had de bouwstoffen zorgvuldig bijeengebracht en geordend, en hij had ook van 't geheel een uitgewerkt ontwerp saamgesteld. Ik heb daarvan dankbaar gebruik gemaakt. Piëteit jegens den gestorven vriend gebood mij, zooveel van zijn werk te behouden als mogelijk was. In sommige gedeelten had ik niets te doen dan het voorloopig gestelde te redigeeren. Elders heb ik, ook in de rangschikking, gewijzigd, aangevuld en geheel op eigen verantwoording gesproken, ik hoop in zijn geest [1]).

De aanhef van de rede, zooals hij zich voorstelde die te zullen houden, luidt ongeveer aldus:

„Het studiejaar 1898—1899 is afgeloopen en de aftredende Rector staat gereed zich van zijn laatsten plicht te kwijten door verslag te geven van de lotgevallen der Universiteit gedurende dat tijdvak. Dat zulk een overzicht meer den uitwendigen dan den inwendigen toestand onzer inrichting van H. O. betreft, is niet meer dan natuurlijk. In hoever het organisme der Leidsche Universiteit veranderd is, niet alleen in schijn of uiterlijk voorkomen, welke en hoedanig de waarachtige vooruitgang is die zou moeten worden vastgesteld, moge de kenner van 't intieme leven onzer Hoogeschool bepalen; maar wie zal zich daarvoor uitgeven? wie zich durven opwerpen als deskundige of beoordeelaar van zaken, waarvan het meerendeel hem òf pleegt te ontgaan, òf noodwendig onbekend blijft, en wier geheel terecht „overstelpend" genoemd is?

„Veelal verontschuldigt de aftredende Rector zich dan ook, dat hij in 't openbaar mededeelen moet, wat bijna ieder volkomen bekend

1) In 't vervolg is alles wat de Rector gesteld had en door mij slechts geredigeerd is door aanhalingsteekens — " „ — aangeduid, datgene waarvoor ik alleen de verantwoordelijkheid draag, in hoekige parenthezen [ ], datgene *wat ik niet heb uitgesproken*, al werd het door onnadenkende verslaggevers als zoodanig in de couranten vermeld, in halfronde parenthezen ( ) ingesloten. T.

is. Ook is 't minder het *wat*, dan het *hoe* dat verontschuldiging vereischt. Ik vraag dus ook vooraf, op 't voetspoor van menig voorganger, voor mijn mogelijke, ja, waarschijnlijke tekortkomingen eerbiedig verschooning. Een geestig verslaggever heeft terecht opgemerkt dat de opsomming der *fata* een *fatale* zaak is, en men den dag dien Fruin met de minachting van den historicus: ,ik weet niet welken Dinsdag van de maand September' noemde, in tegenstelling van den *dies natalis*, wel als den *dies fatalis* zou kunnen betitelen, — indien, voeg ik er bij, in deze aula niet streng moest worden gewaakt tegen het verkrachten der classieke Latiniteit.

„Was 't een voorspoedig jaar voor onze Alma Mater? Veel dat zich nog in achterlijken staat bevindt, veel verliezen die wij leden, verbieden ons die vraag zonder voorbehoud met ja! te beantwoorden. Maar ontkend mag niet worden, dat er ook blijken van vooruitgang en bloei zijn waar te nemen.

„Gelukkig hebben in het College van Curatoren geen veranderingen plaats gehad. Nog steeds staan dezelfde wakkere en achtenswaardige mannen aan ons hoofd, die geen tijd en moeite ontzien om onze Universiteit op haar hoog standpunt te handhaven. Aan hun Voorzitter, Mr. C. Fock, viel het voorrecht te beurt in dit studiejaar zijn 70sten geboortedag te vieren. Wij hebben ons daarin van harte verheugd en spreken den wensch uit, dat hij nog vele jaren aan ons hoofd moge staan en met onverzwakte kracht voor de belangen onzer Universiteit moge waken."

[De kring der Hoogleeraren bleef helaas! niet ongeschonden]. „Den 10en December leed onze Hoogeschool een gevoelig verlies door het overlijden van Mr. Carel Asser. Slechts zes jaren mochten we hem tot de onzen rekenen. Wel had hij hier gestudeerd en was hij hier den 15en December 1866 met den hoogsten lof gepromoveerd op een proefschrift ,Over de Telegrafie en hare rechtsgevolgen,' een met goud bekroond antwoord

op eene door de Groningsche Hoogeschool uitgeschreven prijsvraag, maar van toen af had hij zich aan de magistratuur gewijd. Meermalen, toen hij rechter was in de arrondissements-rechtbank te 's Gravenhage, was hij reeds aangezocht om een professoraat in het Romeinsche of in het hedendaagsche recht te aanvaarden, maar telkens maakte hij bezwaar. Eindelijk echter zwichtte hij voor den aandrang der Faculteit en was hij bereid, als opvolger van zijn leermeester Mr. R. van Boneval Faure, zich te belasten met het onderwijs in het Nederlandsch Burgerlijk Recht, het Handelsrecht en de Burgerlijke Rechtsvordering. Een schier al te zware taak voor een enkel man.

„Toch voldeed hij ten volle aan de hooge verwachtingen die men van hem koesterde. Meermalen bleek op de ondubbelzinnigste wijze, dat zijn onderwijs door de beste zijner leerlingen op hoogen prijs werd gesteld. Hoezeer hij als rechtsgeleerde geacht werd, bleek reeds vóor zijn Professoraat uit de eervolle benoeming die hij ontving tot lid der Commissie voor de herziening van het eerste Boek van ons Burgerlijk Wetboek. En van zijn groote scherpzinnigheid en helderheid getuigen ook zijn geschriften, waarvan wij slechts noemen zijn nieuwe bewerking van Mr. Leon's Rechtspraak van den Hoogen Raad en zijn Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch Burgerlijk Recht, welks voltooiing thans aan andere handen is toevertrouwd. In Asser verloor de Universiteit een schrander en klassiek gevormd Jurist van uitgebreide kennis," [en allen die hem van meer nabij gekend hebben, een echt humaan mensch en hartelijk vriend, geestig in zijn onderhoud, fijn van smaak, vol liefde voor de kunst, bovenal voor de muziek, en die aller harten won door zijn beminnelijke voorkomendheid en bescheidenheid]. „Hoe hij niet alleen op waardige wijze vervangen wordt maar hoe zelfs versterking van leerkrachten is verkregen, zal straks blijken."

[Van het overlijden van onzen Rector heb ik reeds met een woord melding gemaakt. Den 27en Augustus bezweek hij, op

57-jarigen leeftijd, na een langdurig en pijnlijk lijden. Ik had het weemoedig voorrecht in naam van velen te spreken, toen wij hem de laatste eer bewezen en ik kan hier slechts in andere woorden herhalen, wat ik daar heb gezegd: hoeveel wij in hem verliezen, in de eerste plaats zijn gade, die zoo eenzaam achterblijft, zijn betrekkingen en vrienden, maar ook de Universiteit, aan wier hoofd hij nu stond en die hij liefhad, maar ook onze schitterende Faculteit van Letteren en Wijsbegeerte, waarin hij, naast de beroemde mannen die hem voorgingen in den dood en naast hen die nu nog haar glorie uitmaken, een waardige, eervolle plaats innam. Cosijn was geen kweekeling onzer Hoogeschool; hij studeerde en promoveerde te Utrecht. Nadat hij aan verschillende gymnasia, het laatst te Haarlem, had gedoceerd, vestigde hij zich als lid der Redactie van het Nederlandsch Woordenboek te Leiden. Weldra echter, bij de reorganisatie van ons hooger onderwijs werd hem, ongeveer te gelijker tijd te Amsterdam en te Leiden, een akademische leerstoel aangeboden, en na eenige aarzeling besliste hij, vooral op aandringen van de Vries, voor Leiden. Voor de hem opgedragen vakken, het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en de Germanistiek in 't algemeen, was hij de aangewezen man, en dat hij als Germanist in ons land de eerste was en de evenknie van de voornaamste vertegenwoordigers van dit vak in de geleerde wereld wordt algemeen erkend. Zijn grootste liefde had het Angelsaksisch. In het wezen van deze taal was hij het diepst doorgedrongen, en vooral zijn *Altwestsächsische Grammatik* heeft zijn naam als geleerde in 't Buitenland gevestigd. Niet velen kenden de groote beteekenis van Cosijn als beoefenaar der wetenschap. Het vak waaraan hij zijn uitnemende gaven gewijd had, bracht hem weinig in aanraking met het groote publiek en zelfs met de meerderheid der studenten in zijn eigen faculteit. Maar te hooger schatten hem, die in staat waren hem te waardeeren. Weinigen ook kenden hem in zijn waren aard. Dat hij

een fijn geestig, een gansch eigenaardig en oorspronkelijk man was, dat wisten allen die hem in 't dagelijksch verkeer ontmoetten. Dat hij geen geduld had met dwaasheid, opgeblazenheid, schijnvertooning en laf gezwets, dat hadden sommigen tot hun beschaming ondervonden. Hoe onbarmhartig kon hij met zijn sarcasme, dat echter nooit in bitterheid en kleingeestige hatelijkheid ontaardde, alle aanstellerij geeselen. Want de grond van zijn karakter was waarheid en oprechtheid. Maar dat diezelfde man een teeder zorgend echtgenoot, een trouw deelnemend vriend was, dat zich onder de schijnbaar ruwe uitingen en de gewilde ironie een diep en fijn gevoel verborg, dat wisten zij alleen die het voorrecht hadden hem van nabij te kennen. Zij zullen hem nimmer vergeten. In hun harten zal hij leven, zoolang zij zelven leven].

[De beide andere ambtgenooten die ons ontvielen behoorden niet meer tot de dienstdoende hoogleeraren]. „Den 29en Januari dezes jaars ontsliep na een kortstondige ziekte de emeritus-hoogleeraar Robert Fruin. Het verlies te schetsen in hem door het vaderland en de historische wetenschap geleden zou in den ons hier vergunden tijd niet mogelijk, en trouwens voor U zou 't overbodig zijn. De naam Fruin spreekt voor zichzelven duidelijk genoeg. Reeds sedert 1894 door zijn zeventig-jarigen leeftijd gedwongen zijn ambt neder te leggen, bleef hij nochtans trouw de betrekking met ons en onze studenten onderhouden. Hoe menigeen der ouderen diende hij niet met zijn raad en voorlichting, hoe menig student verplichtte hij niet door zijn onwaardeerbare hulp. Door het fonds voor studiereizen, dat hij reeds bij zijn leven gesticht had, blijft zijn naam voor altoos met onze Universiteit verbonden. En in haar geschiedenis zal hij steeds een plaats innemen naast een Cobet, een de Vries, een Dozy, niet minder dan zij eenmaal Leidens trots en door de Faculteit der Letteren tot haar decora gerekend." [Hijzelf, als hij zijn methode wilde kenschetsen, noemde zich gaarne en niet zonder

zekeren trots een philoloog der Leidsche school. Met hem is de laatste dezer schoone periode van ons heengegaan].

[Langer dan aan Fruin werd aan den Senior onzer emeriti de rust na zijn aftreden in 1882 gegund, maar den 7en April dezes jaars overleed ook hij. Gij begrijpt reeds dat ik Dr. Pieter Leonard Rijke bedoel, Hoogleeraar in de faculteit der Wis- en Natuurkunde sedert 1846 en Staatsraad in buitengewonen dienst, den stichter van het tegenwoordige physische laboratorium. „De rijke verzameling van instrumenten die hij daar heeft bijeengebracht", zoo schrijft ons welwillend zijn leerling Prof. Lorentz, „getuigt van zijn streven om de aan zijn zorgen toevertrouwde instelling gelijken tred te doen houden met den voortgang der wetenschap. Voorzeker een zware taak in die jaren, waarin op menig gebied, vooral op dat der elektrische verschijnselen, de ontdekkingen elkander snel opvolgden. De oud-leerlingen van Rijke herinneren zich met dankbaarheid zijn colleges, met de nooit falende proeven die met de uiterste zorgvuldigheid en onuitputtelijk geduld waren voorbereid. Men mag wel zeggen dat elk nieuw verschijnsel van eenige beteekenis behandeld werd. Terwijl dit college reeds, vooral bij het toenmalige kleine personeel van het laboratorium (één assistent eerst na 1860), een hooge mate van inspanning vereischte, doceerde Rijke tot in 1878 bovendien mathematische physika, en was hij in staat ook op maatschappelijk gebied een vruchtbare werkzaamheid te ontwikkelen. Thorbecke's wet op het Middelbaar Onderwijs is voor een groot deel onder den invloed van Rijke tot stand gekomen. Tot op hoogen leeftijd in het bezit van onverzwakte geestvermogens en vol belangstelling in de hem dierbare wetenschap, heeft hij met dankbaarheid en voldoening op zijn werk mogen terugzien." Tot zoover zijn vakgenoot. Maar ook zij die niet instaat waren zijn wetenschappelijke verdiensten naar waarde te schatten en nu en dan met hem in aanraking kwamen, waardeerden hem hoog. Voor den spreker van heden, die reeds op

het Gymnasium tot hem als zijn Curator opzag en die onder hem 't weleer beruchte Staatsexamen doorworstelde, was 't een genot hem in de jaren zijner rust te bezoeken op die klassieke studeerkamer, waar men zich in een vervlogen tijdperk van ons Akademieleven verplaatst voelde. Hijzelf herinnerde geheel aan dien tijd. Met een groote professorale waardigheid, zooals wij die niet zonder gevaar zouden kunnen nabootsen maar die hèm zoo natuurlijk afging, vereenigde hij een ongeveinsde minzaamheid en fijn beschaafde vormen.

[In de kracht zijns levens werd den 4en Juli Dr. K. Nijkamp aan de zijnen en aan zijn werkzaamheid ontrukt. Sedert 2 Juli 1888 was hij Privaatdocent in laryngologie en rhinologie, en de wijze waarop hij die betrekking vervulde, werd door zijn toehoorders bijzonder gewaardeerd. Ook als arts was hij zeer gezocht en om zijn kunde en humaniteit hooggeschat. Een stalen ijver en zeldzame werkkracht moet hij bezeten hebben, om naast zulk een drukke praktijk nog de wetenschap zelfstandig te kunnen beoefenen en te doceeren. Maar zijn lichaamskrachten schijnen tegen zoo groote inspanning op den duur niet bestand te zijn geweest. Althans, terwijl niemand het wachtte, weinige dagen nadat hij zich nog verheugd had in de bevordering van zijn eenigen zoon tot student, bereikte ons de droevige mare van zijn plotselingen dood. Die hem gekend hebben zullen zijn nagedachtenis in eere houden].

[Ook de studentenwereld werd door den dood niet gespaard. Van vier hunner hebben wij het verlies te betreuren. Den 2en November 1898 overleed de kandidaat in de rechten H. A. O. W. Geesing, den 8en Mei dezes jaars de kandidaat-arts F. J. H. Hack, den volgenden dag de student in de rechten H. A. Bos en eindelijk den 26 Juni jl. de kandidaat in de rechten F. J. van Tubergen. Diep treurig blijft het steeds een jong en hoopvol leven te zien afgesneden en daarmee dikwijls zooveel schoone verwachtingen verijdeld. Slechts zelden gewaagt de wereld

van hun heengaan, zooals wanneer mannen vallen die in 't openbare leven reeds een voorname plaats bekleedden of vergrijsden in de beoefening der wetenschap. Maar voor de hunnen, ouders, betrekkingen, vrienden, ook voor die in enger zin hun leermeesters waren, is hun dood een groot, een pijnlijk verlies. Wij deelen oprecht in de smart van degenen die hen betreuren].

„Niet door den dood, maar omdat hij den leeftijd bereikt heeft waarop onze wet op het H. O. den Hoogleeraren een brevet van ongeschiktheid uitreikt, verloren wij onzen ambtgenoot Gunning." [Na jarenlang als Predikant werkzaam te zijn geweest en daarna te Amsterdam het ambt van Hoogleeraar der Nederlandsche Hervormde Kerk te hebben vervuld, was hij sedert 1889 als lid der Faculteit van Godgeleerdheid aan onze Universiteit verbonden. Was er reden te vreezen, dat zijn intrede in een Faculteit, die sinds de dagen van Scholten steeds uit geestverwanten bestaan had, een aanleiding tot verdeeldheid zou zijn, het viel zijn ambtgenooten niet moeilijk, ook bij wederzijdsche trouw aan eigen overtuiging, met den zachtmoedigen en beminnelijken man steeds in vrede en vriendschap te verkeeren. Hoezeer zijn leerlingen zijn onderwijs op prijs stelden en hem persoonlijk hoogschatten, dat bleek toen hij op den 12en Juni ll. voor het laatst als Hoogleeraar optrad. Toen hij daar nog eens in bezielde taal zijn geloofsovertuiging had geuit met een ernst en een innigheid welke ook degenen die daarin niet kunnen deelen moesten eerbiedigen, en toen hij aan allen, ambtgenooten, vrienden, leerlingen, de geheele talrijke schare in het klein Auditorium vereenigd, het afscheid had toegeroepen, toen getuigden als om strijd leerlingen, oudleerlingen, geestverwanten van hun gehechtheid, aanhankelijkheid en erkentelijkheid voor al hetgeen zij hem te danken hadden en boden sommigen hem daarbij wèlgekozen geschenken aan. Zijn werk laat bij hen, zijn persoon bij ons allen een schoone heugenis achter].

„De opengevallen plaatsen in de Faculteiten der Rechten en

der Godgeleerdheid werden, ik kan nog niet zeggen ingenomen door, maar toegewezen aan de Heeren Mr. A. C. Visser, advokaat en wethouder te Gorinchem en Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, hoogleeraar aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam. Met hartelijke ingenomenheid werden deze benoemingen door ons begroet en het is mij een waar genoegen aan onze beide aanstaande collega's het Welkom toe te roepen.

„Denzelfden dag waarop de Staatscourant ons de benoeming van den Heer Visser mededeelde, bracht zij ons de aangename tijding dat een leerstoel die bijna een jaar lang had opengestaan, weer zou worden ingenomen. Als opvolger van onzen Suringar werd benoemd Dr. J. M. Janse, hoofd der tweede afdeeling van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg. Dat de vacature zoo lang duurde, was geen wonder. Immers het kon niet anders dan moeilijk zijn een man te vinden, bekwaam en bereid een Professoraat op zich te nemen, dat met het onderwijs in de botanie ook het bestuur van den Hortus omvat. Suringar was er als 't ware van lieverlede ingegroeid. Maar voor die er zich nog tegenover geplaatst zag behoorde er moed toe een zoo zware taak te aanvaarden. Gelukkig is Dr. Janse daarvoor niet teruggedeinsd en wij wenschen hem de veerkracht en opgewektheid toe die noodig zijn om haar te vervullen.

„Zal het genoemde drietal nieuwe ambtgenooten de plaatsen innemen door anderen ledig gelaten, wij zijn thans zoo gelukkig van een nieuwen leerstoel te gewagen. Den 25en Mei werd Dr. G. Jelgersma, geneesheer-directeur van het Sanatorium voor zenuwzieken te Arnhem, benoemd tot hoogleeraar in de psychiatrie aan onze Universiteit. De stichting, die dank zij het initiatief en de krachtige medewerking van onzen Burgemeester en van enkele hoogleeraren, inzonderheid van Dr. Siegenbeek van Heukelom, op het voormalig buitengoed Endegeest verrees, gaf Leiden inderdaad rechten die geen andere Universiteit in die mate kan doen gelden. Maar wij zijn der Regeering daarom

niet minder erkentelijk, dat zij die rechten en het belang der wetenschap erkende en de medische faculteit op deze wijze uitbreidde. Moge de heer Jelgersma met voldoening kunnen terugzien op zijn verwisseling van werkkring, die hem in staat stelt tot bevordering van eene der moeilijkste wetenschappen en tot verzachting van het zwaarste lijden dat den armen mensch kan treffen!

„De 2e Juni bracht ons een ware verrassing. Dat een oud-hoogleeraar, als 't gewenscht of noodig is, zich de toga weer laat omhangen, is meer gezien. Maar dat hij, vroeger stemhebbend lid van faculteit en senaat, zich met den rang van privaat-docent tevreden stelt, dat was tot heden nog niet geschied." [Lachend had de groote Donders wel eens gedreigd, als de 70-jarige leeftijd hem tot aftreden dwong, zich als privaat-docent te laten machtigen, maar of hij 't gedaan zou hebben indien hij langer had geleefd, is een andere vraag. Nu is het gebeurd. Onze voormalige ambtgenoot Mr. H. L. Drucker, wiens liefde voor onze Alma Mater nooit verkoelde en die voor geen arbeid terugdeinst, heeft zich bereid verklaard als privaat-docent voor Handelsrecht en burgerlijk recht op te treden en zoo den last van Mr. Visser te verlichten. Hulde zij hem gebracht voor dit edelmoedig besluit! Waarom het hem niet vergund werd zijn ouden titel, desnoods met de toevoeging *honorair*, weer te voeren, dat behoort tot die geheimenissen eener voorzichtige staatkunde, die het ons profanen niet gegeven is te doorgronden. Het oud-vaderlandsche: ,eens burgemeester, altijd burgemeester' blijkt op het hoogleeraarsambt in Nederland niet van toepassing te zijn. Maar genoeg, met welken titel het zij, wij hebben onzen ouden vriend terug, 't geen ons niet weinig verblijdt. En voor ons is hij nog steeds Professor Drucker, als van ouds.

[Drie nieuwe privaat-docenten werden toegelaten, waarvan een, de heer Dr. E. A. Klobbie reeds in den verloopen cursus college gaf over de mikrochemie, met praktische oefeningen, de beide

anderen eerst in dezen cursus zullen optreden, bij de Faculteit der Geneeskunde, Dr. J. E. G. van Emden, om onderwijs te geven in de parasytologie, en bij de Faculteit der Letteren, Dr. H. Kern, frissche loot van den ouden stam, voor de slavische talen. Wij hopen, dat zij vele en belangstellende toehoorders zullen vinden en wenschen zeer dat steeds meer jonge geleerden zich opgewekt zullen voelen om hun voorbeeld te volgen en zoodoende onze leerkrachten te versterken. Wij zijn in dit opzicht bij de meeste buitenlandsche Universiteiten, zelfs van kleine landen, nog zoo droevig ten achter].

„Tot onderwijs-assistent bij de geologie werd den 16 Maart d. j. benoemd de heer F. M. Jaeger, maar de dringende behoefte aan een conservator, die zich uitsluitend aan de bewerking der rijke verzameling van het Museum zou kunnen wijden, vereischt helaas! nog altoos voorziening. Als opvolger van den heer W. A. Kuenen, assistent in het Pathologisch-Anatomisch Laboratorium, werd benoemd de heer K. S. de Graay. In het Academisch Ziekenhuis werd als derde assistent voor heelkunde, tevens belast met een cursus over ziekenverpleging voor pleegzusters, benoemd de heer J. de Bruïne Groeneveldt. Dr. M. Rutgers werd vervangen door Dr. J. C. J. Bierens de Haan, wiens plaats ingenomen werd door den heer P. C. Dijkgraaf. Gelijk men ziet is het getal der assistenten met één vermeerderd. In het Natuurkundig Laboratorium werd Dr. J. E. Verschaffelt vervangen door Dr. Hasenoehr, in het Museum van Natuurlijke Historie kwam in de plaats van Dr. C. L. Reuvens, die vertrok, Mej. Dr. C. M. L. Popta," [en tot assistent in het Ethnografisch Museum werd benoemd Dr. H. H. Juynboll].

„Dat men den bloei eener inrichting van onderwijs meestal afmeet naar het aantal der leerlingen is natuurlijk, [al hangt de beteekenis eener Universiteit zeker niet daarvan alleen, zelfs niet in de eerste plaats af]. Maar elk uwer weet, hoe moeilijk het valt het aantal onzer studenten met juistheid te bepalen. De

Rector kan, trots de zorgvuldigste telling, niet hooger komen dan 792, [waarvan 88 in de godgeleerdheid, 252 in de rechten, 284 in de medicijnen, 99 in de wis- en natuurkunde en 69 in de letteren]. Gelijk te verwachten was logenstraft de Studentenalmanak deze cijfers, [telt 77 juristen, 23 medici, 16 literatoren en 5 natuurphilosofen meer, geeft aan de theologen 5 minder dan het officieële getal, wat dus zeker onjuist is, en komt dan tot een eindcijfer van 908. Geen der beide cijfers is geheel te vertrouwen en het officieële is nooit meer dan een minimum. Er zijn altijd veel meer studenten dan die zich laten inschrijven. Over de oorzaken dezer onregelmatigheid en over de middelen om daaraan een einde te maken, geeft onze Cosijn nu de volgende beschouwingen]. „In het begin van den cursus zien de meeste commilitones tegen de inschrijving als tegen een groote moeite op, hoe denkbeeldig de last dezer eenvoudige formaliteit ook zij. Zij hebben [misschien] voldaan aan de verplichting der wet, zij zijn in 't bezit der quitantie van betaalmeester of ontvanger, dragen die misschien bij zich, maar wachten om zich te laten inschrijven tot het tijdstip van 't examen nadert [ofschoon het, om dit af te leggen, geheel onnoodig is ingeschreven te zijn]. Een nauwkeurige methode om te weten te komen of alle college-houders ingeschreven zijn, is nog niet gevonden, en college-onthouders ontsnappen aan alle contrôle. Om nu een einde te maken aan dezen toestand bestaat er maar één middel, te weten dat de wetgever voor de inschrijving na zekeren datum, of voor de colleges der twee semesters na zekere data, een bijdrage vordert. Dat de kwaal van het niet-college-houden en dus niet betalen te genezen ware, is niet waarschijnlijk, tenzij geen examen zonder voorafgaand collegebezoek werd gedoogd, en wie zou dit wenschelijk vinden? Eén bezwaar blijft dan altijd nog bestaan: de onwrikbare zegelwet eischt voor elke door den Rector onderteekende verklaring de somma van vijftig cents en vijftig opcenten. Zoo wordt weliswaar voor de inschrijving zelve,

ingevolge de wet, geen betaling gevorderd, maar het bewijs dat zij heeft plaatsgehad is niet kosteloos verkrijgbaar. Het gevolg is dat de bewijzen, ook om tijdverlies en moeite te besparen, niet onderteekend worden en dus bij voorkomende gevallen geen wettelijke waarde hebben. Wat zal een ongelukkig Rector nu moeten doen? Zich door den ontvanger laten debiteeren voor een zeker aantal gezegelde inschrijvingsbewijzen? Maar wie, hij zij Rector of Pedel, weet van te voren het noodige aantal te bepalen? En hoe zal hij te gelijk de niet gebruikte bewijzen bij den Ontvanger verantwoorden en ze, naar 't voorschrift der Regeering, aan haar terugzenden? Wil hij echter met onwaardeerbaren moed de zegelwet, waarvoor hij niets voelt, trotseeren en alleen de wet waaronder hij leeft getrouwelijk opvolgen, dan zinne hij vooraf op de beantwoording der vraag, of hij geacht kan worden als onderteekenaar al dan niet ambtenaar te zijn, en of zijn beurs bestand zal zijn tegen de offers die van hem in den vorm van boeten kunnen worden gevorderd."

[Tot zoover de overleden Rector. Ik hoop zijn denkbeelden getrouw te hebben weergegeven, ofschoon ik vrees dat, al heeft hij het dilemma waarin zich een Rector gebracht ziet wel met juistheid geteekend, het middel door hem aangewezen om uit de moeilijkheid te geraken niet afdoend blijken zou. Zal ik een andere oplossing beproeven? Ik mag uw geduld niet op te zware proef stellen. Maar dit wil ik wel zeggen, dat naar mijn overtuiging de groote fout daarin ligt, dat de inschrijving verbonden is aan de betaling der collegegelden. Ze zij kosteloos en geschiede tegen een vrij van zegel verklaard onderteekend bewijs, maar zij ook verplicht voor allen die colleges bijwonen, examen doen of eenig voorrecht willen genieten alleen aan Academieburgers verleend. Zoo slechts kan men een eenigszins juiste statistiek verkrijgen. De betaling der collegegelden, de inschrijving op de collegelijsten, de aangiften voor examen en promotie worden dan afzonderlijk en beter dan tot heden geregeld. Men late ieder

vrij voor zooveel of zoo weinig colleges te teekenen en te betalen als hij noodig acht, zonder daarvoor bijzondere vergunning te behoeven, maar met behoud van het maximum dat recht geeft tot bijwoning van alle colleges. Ziedaar eenige omtrekken die ik thans niet mag uitwerken. Wil men daaraan een penale sanctie verbinden, zooals Cosijn voorstelt, het kan nuttig zijn, maar zij alleen kan het kwaad niet bedwingen.

Ik daal uit de sfeer der *pia vota* weer op den vasten grond van feiten en cijfers neder].

„Het getal promoties was dit jaar aanzienlijk minder dan het vorige, te weten 61, namelijk 42 in de Faculteit der Rechten, 7 in de Faculteit der Geneeskunde [zeven slechts in de talrijkste van alle], in die der Wis- en Natuurkunde 5, in die der Letteren 5 en in die der Godgeleerdheid 2. Vier nieuwe doctoren verkregen het predikaat *cum laude*, twee juristen en twee medici, en van de 42 juristen hadden slechts zeven een dissertatie geschreven.” [*Honoris causa* werd dit jaar niemand gepromoveerd. Misschien wacht men daarmee tot 1900, dat een klein jubeljaar is, omdat de Leidsche Hoogeschool daarin haar 325 jarig bestaan herdenkt].

„Dit brengt mij vanzelf op de onderscheidingen die aan sommige der Hoogleeraren te beurt vielen. Professor Kern, voorzitter der Nederlandsche Commissie tot vereering der nagedachtenis van Vasco de Gama werd door den Koning van Portugal benoemd tot officier in de orde van São Thiago, en door de Koninklijke Maatschappij van Aardrijkskunde te Lissabon tot haar eerelid; Professor Martin tot lid der Kaiserliche Leopoldinisch-Carolinische Deutsche Akademie der Naturforscher te Weenen; Professor Lorentz door den Senaat der Universiteit te Göttingen tot Doctor philosophiae honoris causa; Prof. Schlegel tot buitenlandsch correspondeerend lid der Société d'Anthropologie de Paris; Prof. Franchimont tot eerelid van de Royal Institution te Londen, ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van

dit genootschap, (en Prof. Tiele, in de plaats van onzen Fruin, tot lid der Koninklijke Akademie van België te Brussel, klasse Letteren, en tot Doctor in de Letteren h. c. door de Universiteit van Dublijn (Trinity College). In November van 't vorige jaar had hij wederom gehoor gegeven aan de vereerende roepstem der Universiteit van Edinburgh en aldaar, andermaal plechtig opgeleid en verwelkomd, zijn tweede reeks van Gifford-lezingen uitgesproken, waarin hij het ontologisch deel der godsdienstwetenschap behandelde, ten einde het wezen van den godsdienst te bepalen en tot zijn oorsprong op te klimmen. Wij verheugen ons in de eer onzen ambtgenoot bewezen; zijn roem straalt op onze hoogeschool af)."

[Als ik nu nog vermeld, dat Professor ten Brink de Nederlandsche Regeering vertegenwoordigde op het Taal- en Letterkundig Congres te Gent en dat de Hoogleeraar Kern en de Spreker zijn aangewezen om datzelfde te doen op het XIIe Internationaal Congres van Orientalisten te Rome, dan hoop ik niemand te hebben vergeten].

„Een feit van geheel anderen aard maar dat toch der vermelding overwaard is, is de bekroning van onzen ambtgenoot Hartman voor zijn latijnsch gedicht: *Pater ad filium*, waaraan de Koninklijke Akademie den gouden eerepenning van het Legaat Hoeuft toekende.

„Ziedaar al wat omtrent verworven onderscheidingen tot mijn kennis kwam. Ik vraag eerbiedig verschooning voor 't geen mij mocht ontgaan zijn — waarvan ik een vaag vermoeden heb.

„Maar één feit kan ik nog met vreugde vermelden. Het betreft een onzer studenten, den heer J. van IJzeren, literarum doctorandus aan onze Universiteit. Voor hem is het heden een gewichtige dag. Hem wordt thans door den Rector der Universiteit te Groningen de gouden medaille uitgereikt voor zijn beantwoording der Prijsvraag over de lezingen der codices Ravennas en Venetus van Aristophanes. Dat wij met groote ingenomenheid

van deze hooge onderscheiding gewagen, spreekt vanzelf, en wij zijn er wel een weinig grootsch op, dat ditmaal een Leidsch student bekroond is en zich heeft doen kennen als een literator van groote gaven, van wien wij voor de beoefening van de studie der classieken de beste verwachtingen koesteren.

„Een jaar zonder jubilea is zeldzaam. Ook gedurende den afgeloopen cursus hadden twee hoogleeraren en onze hooggewaardeerde pedel Dee het voorrecht het vijfentwintigjarig feest hunner ambtsvervulling te vieren. De chronologische orde in achtnemend, begin ik met het zilveren feest, dat op den 1en April door den heer Dee gevierd werd, gelijk zijn ambtsbroeder de heer Oostveen het zijne reeds verleden jaar had gevierd. De groote beteekenis van het ambt van pedel is door den vorigen Rector, den Heer Mac Gillavry, zoo duidelijk en voortreffelijk uiteengezet, dat ik er niets zou weten bij te voegen. Die nog geen rector of secretaris geweest is, kan niet ten volle beseffen, in welke opzichten de juiste gang van het Universiteits-raderwerk van dit tweetal ambtenaren afhangt. Het viel den Rector zwaar den jubilaris niet persoonlijk de goede wenschen van den Senaat te kunnen overbrengen, maar wegens zijn ziekte die taak aan zijn voorganger te moeten overlaten, die den waardigen stafdrager de verzekering van ons aller hoogachting en waardeering overbracht." [Ook mij, die anders daartoe geroepen zou zijn geweest, was het zeer leed destijds in 't Buitenland te zijn]. „De studenten, bij wie hij niet minder populair is dan bij ons, brachten hun ‚Professor Dee', evenals wij de blijken hunner hoogschatting en genegenheid. Waar hij van dienst kan zijn, is hem nooit iets te veel; [dat wisten wij reeds, toen hij nog onder den onsterfelijken Emeis aan de Bibliotheek werkzaam was; want onze Dee heeft eigenlijk reeds veertigjarigen dienst aan onze Hoogeschool]. „Mogen hem de krachten geschonken worden, om nog jaren lang op gelijke wijze zijn ambtsplichten te vervullen; Universiteit, Senaat en Studentencorps zullen er door gebaat zijn.

„In de maanden April en Mei herdachten onze beide Professoren in de chemie achtereenvolgens hun vijfentwintigjarige ambtsbediening. De vertegenwoordiger der anorganische chemie ging voor.” [Het verwonderde degenen die onzen van Bemmelen van nabij kennen niet, dat hij wel de gelukwenschen zijner vrienden maar niet de toespraken van deputaties en commissiën in ontvangst wenschte te nemen, al waren er velen die ’t betreurden en al deed het ook den waarnemenden Rector leed, dat hij bij deze gelegenheid, althans op de morgen-receptie de tolk van den Senaat niet mocht zijn. Maar hij kon zich wreken. In den avond had de jubilaris ons aan een feestmaal vereenigd, en ofschoon ik toen vooral als misschien de oudste zijner aanwezige vrienden het woord tot hem richtte, ik sprak tevens in den naam van alle ambtgenooten en verzuimde niet te herinneren wat van Bemmelen voor onze Universiteit is geweest en welk een grondig geleerde, nauwgezet onderzoeker en hooggewaardeerd docent wij overtuigd zijn in hem te bezitten. Evenmin als de Rector wiens plaats ik inneem zou ik bevoegd zijn de wetenschappelijke beteekenis van onzen hooggeachten ambtgenoot te schetsen. Maar vakgenooten, oudleerlingen en leerlingen hebben dat voor ons op uitnemende wijze gedaan. Alleen van het Universiteitsfonds mag ik niet zwijgen, als ik van Bemmelen noem. Hij is er de ziel van, en met den stichter en voorzitter waakt hij naijverig voor de belangen, ijvert hij voor de bevordering van den bloei der instelling. Vrienden en leerlingen hadden behoefte hem een geschenk te vereeren. Hij wilde het alleen aannemen op voorwaarde dat men hem toestond de som in de kas van zijn geliefd fonds te storten. Openlijk brengen wij hem daarvoor hier onzen dank en onze hulde].

[Een week later verdrongen wij ons in de ontvangkamer van onzen ambtgenoot Franchimont, en vonden hem daar omringd van vereerders, vrienden, voormalige en tegenwoordige leerlingen, te midden van bloemstukken en geschenken, door de hand van

Thérèse Schwartze geconterfeit, en wij mochten hem de verzekering geven hoe hartelijk de Senaat in zijn feestviering deelnam. Want al zijn alleen zijn vakgenooten instaat met gezag over zijn groote beteekenis als chemicus te spreken, onbekend is ook ons niet, dat hij de grondlegger van de studie der organische chemie hier te lande geacht wordt en dat hij daardoor den wetenschappelijken roem van Nederland, met den zijnen buiten onze grenzen heeft verhoogd. Franchimont staat nog op de middaghoogte des levens, in volle, frissche werkkracht. Moge hij nog vele jaren een sieraad zijn onzer Hoogeschool. Van Bemmelen — ik weet het beter dan iemand, want wij zijn tijdgenooten — van Bemmelen ziet het einde zijner akademische werkzaamheid naderen. Maar voor de wetenschap die hem lief is behoeft hij ook dan niet verloren te gaan — de wet gunt ons dat onschadelijk genoegen. Het ontbreke hem dan niet aan opgewektheid en geestkracht, om haar nog lang te bevorderen].

„Niet alleen personen, ook feiten en stichtingen hebben hunne gedenkdagen en jubilea.

„Den 23en Januari herdacht Dr. J. Veit in een welsprekende rede het honderdjarig bestaan der gynaekologische Kliniek voor kraamvrouwen te Leiden. Ik ontleen daaraan het volgende: De dag der stichting is onbekend, maar het jaar staat vast: in 1799 werd door Curatoren onzer Universiteit een huis gehuurd tot opneming van 40 zieken, ten einde klinisch onderwijs te doen geven in de verloskunde. Het gebouw bestaat nog en is thans ingericht voor de Bibliothèque Wallonne; het inwendige heeft weinig verandering ondergaan. Zoo kunnen wij er roem op dragen andere landen voor te zijn geweest in het vestigen eener bijzondere inrichting voor, althans óók voor verloskunde. Na deze historische herinneringen werden de groote verdiensten van Professor Du Pui herdacht en gehuldigd. Ten slotte drong de spreker met nadruk aan op vergrooting der afdeeling voor Gynaekologie in het Ziekenhuis, inzonderheid voor opneming

van zieken gedurende de vacantie. Reeds de Rector Mac Gillavry heeft dit onderwerp in zijn verslag van 't vorig jaar behandeld en toegelicht. Moge aan dezen billijken eisch eindelijk voldaan worden.

„Aan het slot der jubilea blijve niet onvermeld de herdenking van onzen Dies natalis op den geliefden Achtsten. De dood van onzen Fruin wierp een donkere schaduw over die feestviering, die haar eigenlijk feestkarakter verloor, in alle stilte plaats had en zich bepaalde tot een vriendschappelijken maaltijd zonder serenade of feestgedruisch, nadat des morgens klokke twee de Rector een redevoering had uitgesproken over *Angelsaksische Poëzie.*" [En wat hij niet meer kan uitspreken, dat mogen wij hier getuigen, te weten, hoe wij ons verblijdden, dat het hem vergund was, hoewel reeds door een pijnlijke ziekte gekweld, met groote zelfbeheerrching en moed die gewenschte taak te vervullen en zelfs in den avond nog een geruimen tijd aan te zitten aan het hoofd van onzen disch. Die dag was hem een troostrijke herinnering, als van een vriendelijk licht uitstralend te midden van steeds donkerder wordende schaduwen!]

„Een enkel woord over eene zaak, waarmee de naam, of liever het woord Universiteit innig verbonden is, de zoogenaamde *University Extension*. Ze heeft besliste voorstanders en even besliste tegenstanders. Toch zal niemand beweren, dat een band die de Universiteit met het praktische leven samenhouden *kan*, zoodat daardoor het aanzien der Universiteit bij de lieden der praktijd *kan* worden verhoogd, een onverschillige zaak is. In den uitgebreidsten zin is *University Extension* een utopie; er zijn vakken, en zelfs zeer vele vakken, die er zich in het geheel niet toe leenen. Intusschen, er blijft menig gebied van menschelijke kennis over, waarin een begaafd geleerde ook niet-wetenschappelijk-voorbereiden met goed gevolg kan onderrichten en zoo tot hun algemeene ontwikkeling bijdragen. Een doorslaand bewijs daarvan gaf onze ambtgenoot Blok, die in de maanden Januari en

Februari „de moderne historie van Nederland" voor alle belangstellenden behandelde. De getrouwheid waarmeê deze lessen gevolgd werden bewees, hoe dankbaar men den geleerden spreker was voor zijne onbaatzuchtige bemoeiingen, en hoe groote behoefte er onder alle standen gevoeld wordt aan vermeerdering van kennis, ook waar geen onmiddellijk praktisch belang dringt noch geldelijk voordeel er van te wachten is.

„In zekeren zin mag het ook *University extension* heeten, wat de Hoogleeraar Holwerda in de zomervacantie deed. Toen verschafte hij aan leeraren van gymnasia en andere belangstellenden gelegenheid, om hunne kennis van de Archaeologie en antieke kunst uit te breiden. Een warm woord van dank zij hem toegebracht voor zijn belangloos streven om de studie der klassieken ruimer op te vatten dan dit tot nog toe hier geschiedde. Ook dit verdient waardeering, dat hij het kunstelement op den voorgrond weet te plaatsen. De tijden zijn voorbij, toen men voor dergelijke bijzaken geen tijd of lust gevoelde, en alleen bekwaamheid, of laat mij zeggen: een zekere virtuositeit in tekstkritiek het eerste en laatste, het beschavende bij uitnemendheid voor den beoefenaar der humaniora achtte. Ging men op dezen platgetreden weg voort, de doodsklok zou weldra luiden over een der gewichtigste studievakken, een machtigen factor der echte beschaving in den meest ideëelen zin.

„Ik kom nu tot de academische inrichtingen. Geene daarvan heeft een zoo volstrekt algemeen belang als onze Universiteitsbibliotheek. Over de humaniteit en welwillendheid der beambten, inzonderheid van den heer Bibliothecaris en zijn twee Conservatoren is maar één stem. Met zeer bescheiden middelen moet gepoogd worden de meest uiteenloopende wenschen te bevredigen. Maar Dr. de Vries doet wat hij kan en woekert met het weinige waarover hij te beschikken heeft. Ware het niet, dat sommige hoogleeraren hun boekerij geheel of gedeeltelijk aan de Bibliotheek vermaakten, de leemten zouden nog grooter en beschamender

zijn. Misschien is er geen vak waarin die leemten meer gevoeld werden, dan dat der geschiedenis. Te meer verheugen wij ons daarom over de kostbare aanwinst uit de nalatenschap van onzen Fruin. De uitvoerders zijner laatste wilsbeschikking hebben gevolg gegeven aan zijn wensch, om vooreerst aan de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde die werken van wetenschappelijken, niet-bellettristischen aard af te staan, welke in de Boekerij der Maatschappij ontbraken en door het Bestuur geacht worden daar op hun plaats te zijn, en ten andere den Bibliothecaris der Universiteits-bibliotheek uit de overige die werken te doen aanwijzen, welke hij voor onze boekerij begeerlijk acht. Nu behoeft men niet langer te klagen, dat een geschiedvorscher hier vergeefs het noodigste kwam zoeken, noch te beweren dat een student voor de hulpmiddelen bij zijn historische studiën beter deed zich tot andere bibliotheken te wenden."

[Wij wenschen den Bibliothecaris niet slechts geluk met deze vermeerdering der aan hem toevertrouwde schatten, maar ook met het verlies van een zeer ongewenscht bezit. In een van de vertrekken der Bibliotheek lag, nauwkeurig weggesloten, angstvallig verborgen voor elken profanen blik, ongenaakbaar zelfs voor de Beheerders der Boekerij, het Universiteits Munt- en penningkabinet, of liever dat spaarzaam overblijfsel ervan, dat niet mocht worden vervreemd, toen indertijd het grootste deel naar de residentie was weggevoerd]. „In December van 't vorig jaar is het nu, volgens besluit van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken door Dr. de Dompierre de Chaufepié, directeur van het Haagsche Penningkabinet, overgebracht naar het Museum van Oudheden, waar het beter op zijn plaats is, meer dienst kan doen en bijzonder ook bij het archaeologisch onderwijs van Prof. Holwerda van nut kan zijn."

[Wanneer ik nu van de academische gebouwen ga spreken, verwacht gij waarschijnlijk weer de jaarlijksche jammerklachten

te vernemen over den erbarmelijken toestand waarin zij verkeeren en de noodige verbeteringen die steeds uitblijven. En inderdaad, zij zijn nog niet alle verstomd. De directeur van het Museum van Natuurlijke Historie, Dr. Jentink verklaart uitdrukkelijk dat de zeldzame schatten die hij beheert in het tegenwoordig gebouw, die schande voor Nederland! ,een zekeren ondergang te gemoet gaan,' en het Ethnografisch Museum, de oude twistappel tusschen het Bestuur der Universiteit en het Centraal-gezag over alle kunsten en wetenschappen, is nog in een aantal meer of min deftige heerenhuizen verspreid. En ik zou wel even een klaaglied willen aanheffen over onze Theologische Faculteitskamer, folterkamer voor examinatoren en examinandi beide, kil, vochtig, donker, alleen, bittere ironie! polychroom beschilderd, met haar in lood rammelende ruiten en haar zoogenaamde deur uit oude planken getimmerd, en waar de oudere leden der Faculteit reden hebben zich te verheugen over hun naderend emeritaat, omdat ze anders, als 't nog lang moest duren, verstijfd van rheumatiek, evenals de opgezette beesten van Dr. Jentink, een zekeren ondergang te gemoet zouden gaan.

[Maar gelukkig, er is niet enkel stof tot klagen. Indien de nijd kon binnendringen in 't gemoed van theologen, zij zouden reden hebben jaloersch te zijn op hun rechtsgeleerde ambtgenooten. Maar wij verheugen ons allen, dat de wensch der juridische faculteit naar meer ruimte voor haar colleges eindelijk gehoor vond.] „Door gedeeltelijke verbouwing der Academie en het bijtrekken der belendende perceelen in de Nonnensteeg, zullen zij weldra in 't bezit zijn van ruime, helder verlichte en goed verwarmde lokalen, waar men het comfort van den tegenwoordigen tijd heeft weten te vereenigen met de trouw aan den middeleeuwschen stijl." [Ook het Ethnografisch Museum heeft althans uitzicht op meer ruimte. Het oude klassieke huis van onzen grooten Scholten werd door de Regeering aangekocht, en de directeur Dr. Schmeltz heeft daar, met medewerking van

den japanschen geleerde Shinkichi Hara, een bezienswaardige japansche Tentoonstelling ingericht, die den 9en Augustus in tegenwoordigheid van eenige autoriteiten plechtig geopend werd en eenig denkbeeld geeft van den rijkdom der verzameling. Eindelijk, en dit is wel 't voornaamste, in het nieuwe stadskwartier, waar vroeger de vriendelijke lanen van Vreewijk 't oog bekoorden en dat nog altijd dien naam behouden heeft, verrijzen thans twee statige, ik zeide haast weelderige gebouwen, het een bestemd als Laboratorium voor de organische chemie, dat zijn voltooiing nadert, het andere, reeds voltooid, het nieuwe langgewenschte Pharmaceutische Laboratorium]. „Dit laatste werd den 3en November door Professor Wijsman met een doorwrochte rede geopend. Ik geloof te kunnen volstaan met te verwijzen naar dat welsprekend betoog, met een hartelijken gelukwensch aan den Hoogleeraar in de behoeften van wiens onderwijs en wetenschappelijk onderzoek op zoo onbekrompen wijze is voorzien, en met een woord van hulde aan de Regeering, die door de stichting dezer twee bouwkunstige monumenten niet alleen den luister onzer Universiteit verhoogd, maar ook den bloei der wetenschap bevorderd heeft." [En nu laat ik ten slotte geheel het woord aan onzen overleden vriend, den Rector].

„Mijn verslag is ten einde, maar toch onvolledig. Ik mag niet nalaten over mijzelven te spreken en uiting te geven aan gevoelens, die opwellen uit de diepte van mijn hart. Een ernstige ziekte, waartegen ik sedert het begin van het studiejaar heb geworsteld zoolang ik kon, waar het gold mijn ambtsplichten behoorlijk waar te nemen, nam in de laatste week van Maart zulk een wending, dat ik na de Paaschvacantie het rectoraat moest overdragen aan den oudsten assessor Tiele. Vóór dien tijd behoefde ik mij slechts een enkele maal te laten vervangen, en mijn vriend Mac Gillavry aarzelde nooit mij den gevraagden vriendschapsdienst te bewijzen: zijn welwillendheid werd wel eens bij treurige academische plechtigheden op een

harde proef gesteld. Toch bleef hij dezelfde dien hij zich betoond had toen ik hem als secretaris ter zijde stond; voor zijn hartelijke medewerking en deelneming in al wat mij betreft blijf ik steeds in hooge mate erkentelijk. Als secretaris heb ik niets dan welwillendheid ondervonden van alle Senaatsleden zonder onderscheid; als Rector kan ik die getuigenis herhalen en versterken. Men heeft het mij waarlijk aan geen bewijzen van vriendschap en deelneming laten ontbreken. Hoe innig dankbaar ik mij voor dat alles gestemd voel en zal blijven gevoelen, dat vermag ik thans niet te uiten. (Inzonderheid wat mijn vriend Tiele voor mij geweest is, hoe hij den Rector-in-schijn aldoor op de hoogte der loopende zaken hield, hoe hij mij de fijnste en hartelijkste oplettendheden bewees, het is meer dan ik kan zeggen, meer dan ik dorst verwachten). Onnoodig is het zeker hierbij te voegen, hoeveel verplichting ik heb aan de voortdurende belangstelling en hulp van twee leden der medische faculteit de heeren Rosenstein en van Iterson. Hartelijk verheugen wij ons over het feit, dat laatstgenoemde in den vreemde een gevaarlijke operatie met goed gevolg doorstond, en voor onze Universiteit, waarvan hij een sieraad is, behouden is.

„En nu rest mij slechts het Rectoraat over te dragen aan U, hooggeschatte Lorentz, dien ik met die waardigheid van harte gelukwensch. Wij weten dat uw naam aan onze Universiteit luister bijzet, en zijn verzekerd dat het Rectoraat door U op waardige wijze zal worden vervuld. Moge het een voorspoedig jaar zijn, dat zij ingaat en onze dierbare Hoogeschool onder Uw bestuur groeien en bloeien.

„Rector Magnifice! het is mij een eer en genoegen de eerste te zijn, die U in Uwe nieuwe waardigheid begroet! Heil u Rector!"

BIJLAGEN.

OVER ANGELSAKSISCHE POËZIE.

REDE

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 324sten verjaardag der Rijksuniversiteit te Leiden, 8 Februari 1899.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Doctoren, Studenten en Gij allen die deze plechtigheid met uwe tegenwoordigheid vereert,

Zeer gewenschte toehoorders!

Dat den aanhef van een betoog te vinden waarlijk een arbeid is, verzekert ons niemand minder dan Geel. En wisten we het niet bij eigen ervaring, we zouden toch gaarne den hooggevierden stilist op zijn woord gelooven. Doch op alle regels bestaan uitzonderingen; zoo ook op dezen. Welke andere aanhef zou thans mogelijk zijn dan U hartelijk welkom te heeten, die door Uwe tegenwoordigheid in deze weidsche aula blijk geeft den geboortedag onzer Hoogeschool in een ware feeststemming te willen herdenken? De uitnoodiging om hier samen te komen ging van *mij* uit, dien een meedoogenlooze *usus* dwingt thans het woord te voeren, wèl te spreken, zoo mogelijk zelfs welsprekend te zijn! Naar mijn onderwerp ben ik niet lang zoekende geweest. Het bood zich, om zoo te zeggen, van zelf aan. Ik stel mij voor in deze ure te handelen over Angelsaksische poëzie. Mij dunkt, op den achtsten van Sprokkelmaand geen al te

ongeschikte stof. Het is heden een akademische rustdag; de laboratoria zijn verlaten; aan apparaten of retorten wordt geen enkel geheim in naam der wetenschap afgevraagd; geen boeken worden ingezien; men viert feest. Wat poëzie dus zal zeker niet onwelkom wezen. Maar — iets over poëzie is nog de zaak zelve niet en kan en zal, naar ik gegronde reden heb te vreezen, prozaïsch genoeg zijn. Evenwel — wat aanhalingen kunnen zelfs het dorste proza verheffen en sieren; en daaraan zal ik het niet *geheel* laten ontbreken. Over citeeren moge men denken, hoe men wil: ik kan er niet buiten. En al had een onbarmhartig criticus hierin gelijk, dat dergelijk citeeren van plagiaatbedrijven weinig verschilt; ja, al stond het met letterdieverij geheel gelijk, wat nood? Zijn niet de illusterste schrijvers aartsplagiatoren geweest? En, nog sterker, wilt Gij een voorbeeld niet van een letterdief, maar van een echten dief, die toch vroom en vroed was als de beste en zelfs den eerenaam van *de Groote* werd waardig gekeurd, dan noem ik U Keizer Karel, van wien in den Elegast te lezen staat, dat hij eenmaal in zijn leven heusch uit stelen ging, nog wel op Allerhoogst bevel! Maar — of dat juist op den achtsten Februari gebeurde? ziet, dat meldt de kroniekschrijver niet.

Geen beknopt overzicht wil ik U aanbieden; wat zou zulk een aperçu, in één uur tijds opgedreund, hier te beteekenen hebben? Een aesthetische critiek is mijne zaak niet: ik bespaar ze U dus gaarne. Slechts enkele literaire en daarmee verwante vraagstukken wensch ik aan te roeren en bij geschilpunten kleur te bekennen, waar deze en gene weleens een zeer lichtvaardigen solo wagen. Goed rond, goed Hollandsch voor eigen meeningen uit te komen; voorts eigen indrukken weer te geven, ziedaar al wat ik mij voorstel. De stof is zóó omvangrijk, dat ik maar een greep hier, een greep daar zal kunnen doen. Mogen het gelukkige grepen zijn! Voor dat weinige nu, dat los samengevoegde een-en-ander, vluchtig opgesteld zóó als het bij mij

opkwam, toen ik mijn gedachten eens liet gaan over teksten daar ik lang op getuurd heb, voor dat weinige roep ik thans uwe welwillende aandacht in. Eene opmerking ga vooraf. Wat hier verkondigd wordt, klinkt natuurlijk *ex cathedra* en een grondige bewijsvoering is onmogelijk. Mijn *placet* of *non placet* worde daarom niet misverstaan! *Mijn* woord gelde niet voor het laatste woord dat het vraagstuk uitmaakt! En kies ik scherp partij tegen een richting, waarmede ik mij niet vereenigen kan, namen noemen zal ik niet, ook om den grooten eerbied dien ik voor een harer eminente woordvoerders heb, wiens schoenriem ik niet waardig ben te ontbinden.

Van de vestiging der Juten en Anglen en Saxen in Brittanje gewaagt geen enkel lied. De Oudgermaan *maakte* geschiedenis zonder de moeite te nemen ze te beschrijven. Alleen het grootsche, het buitengewone bleef voortleven in de *carmina antiqua quod unum apud illos memoriae et annalium genus est*. Dat deze aan volkshelden gewijd waren om hun heroïsche daden te vereeuwigen, ligt voor de hand. Zoo bleef de *liberator Germaniae*, die den Romein voorgoed uit Duitschland verdreef, in de nagedachtenis voortleven: *canitur adhuc*, zegt Tacitus, *barbaras apud gentes*. Maar noch van de verovering noch van de veroveraars van Brittanje vinden we in de ags. poëzie iets vermeld. Wel rijzen daarin beelden op uit een grijs verleden, als herinneringen aan hetgeen op het vasteland doorleefd was of aanschouwd. Een ware goudmijn in dit opzicht is het zonderlinge gedicht dat naar den zanger *Wîdsîth* d. i. Vèr-tocht genaamd is. Waarlijk deze Ver-tocht heeft zijn naam verdiend. Hij is overal en ten allen tijde geweest. Van geboorte een Myrginger, heeft hij met koning Alboïns zuster het hof bezocht van koning Ermenrîc. Een stout stuk! want deze koning der Goten was twee eeuwen vóór Alboïn gestorven. Wij kunnen ons dus op veel geloofwaardigs voorbereiden. Hij heeft met allerlei vorsten en volken der oudheid of der sage kennis gemaakt. De Israëlieten en de

Hebreeën trof hij op zijn zwerftochten aan als twee onderscheiden volken. Ook in zijn geboorteland verzekert hij ons geweest te zijn; wat waarschijnlijker is dan zijn bezoeken aan Caesar of den Burgondischen vorst Gunther. Hij is betrouwbaar als een Kretenzer van den ouden stempel; of liever: hij liegt niet noch loog ooit, want hij heeft niet bestaan. Hij is de fictieve vertegenwoordiger van den virtuoos dier dagen die de burgen van vorsten en edelen afreisde, totdat hij zijn Maecenas gevonden had. Zijn reizen zijn de reizen die de dichter zelf op zijn stoel en in zijn studeercel ondernomen heeft. Niettemin is die bestafrijmde catalogus voor ons van de hoogste waarde. Zoo wordt een duistere plaats in den Beowulf door een paar regels van den Wîdsîth volkomen opgehelderd. De schrijver houdt zich aan het overoude, het min bekende. Met zijn vrij modernen Alboïn heeft hij zich, chronologisch gesproken, wel wat gecompromitteerd; en helaas verraadt hij zich met zijn Lîdwîcingas als Engelschman. Hij kent de Anglen nog in Sleeswijk, de Goten aan de Weichsel: van wat na 600 gebeurd is, vernemen we niets. Geen wonder dat elke literatuurgeschiedenis eerbiedig met den Wîdsîth een begin maakt, als zijnde het alleroudste ags. gedicht. De Hoogere Critiek, de eeuwig bedrijvige tiende Muze, die altoos werk zoekt, ook waar niets te doen valt, verdeelt het gedicht in mootjes en verbindt naar welgevallen wat gescheiden is door dozijnen van regels. Eén dichter voor deze 143 verzen is wel wat weinig: minstens vier moeten er aan het werk zijn geweest: de eerste als specialiteit in vorstenkennis, de tweede als volkenkenner, de derde als bezoeker van Ermenrîcs hof, de vierde als diaskeuast. Deze merkwaardige rolverdeeling vonnist zich zelve. Maar de vraag doet zich voor, of er soms in den Wîdsîth of elders restes schuilen van overoude anglische liederen, uit Denemarken medegebracht. Vraag en antwoord zouden dan *mutatis mutandis* kunnen luiden:

Wer hat die schönen Liedel erdacht?
Es haben s' drei Stämme übers Wasser gebracht.

Neen! daarvan is niets waar! Korte inhoudsopgaven zijn nog de liederen zelve niet en alleen de kern der tooverspreuken is op niet-Engelschen grond ontstaan. En waarom moet de Wîdsîth ouder zijn dan de Beowulf? omdat Wîdsîth van Beowulf zwijgt? Dit laatste is vreemd genoeg: hij kent bijna alle anderen die in het heldendicht voorkomen, maar Beowulf niet; maar Hygelâc niet, den roemruchten zeeschuimer, den Chochilaicus der Gesta Francorum, die de Maas opvoer en in het Kleefsche sneuvelde en wiens reusachtig gebeente een eeuw later op een eiland aan den mond van den Rijn als curiositeit vertoond werd. Deze onkunde is verdacht. Want Hygelâcs bittersten vijand, den Zweed Ongentheow kent hij wèl; van de Gooten spreekt hij — waarom dan niet van hun hoofdheld en zijn maag en koning? De *historische* Beowulf kan zeker een onbeduidend persoon geweest zijn; althans *qua talis* vernemen we weinig anders van hem dan dat hij bij Hygelâcs strooptocht door zwemmen zijn leven redde en later vijftig jaar(!) over de Gooten geheerscht heeft. Of de Zweden hem met rust zullen hebben gelaten? Uit Deors klacht (r. 15) maak ik op dat ze het Gootenland eindelijk geannexeerd hebben. Toch verhief de sage dien koenen zwemmer tot heros en hoofdfiguur, en het epos werkte de sage uit. Dat deze den Wîdsîthdichter onbekend zou geweest zijn, is ondenkbaar; waar haalde hij dan zijn Hrôthgâr en Hrôthwulf en Ingeld en Ongentheow van daan, om dezen slechts te noemen? Daarom verwerp ik de moderne theorie, den „kijk" dien men thans op den Wîdsîth heeft, en weiger ik met den nuchteren Konrad Maurer daarin een gedicht te zien uit de zevende eeuw. En Wîdsîth's *silentium* hou ik voor opzettelijk: hij vermeed klaarblijkelijk te duidelijke aanrakingspunten met een bestaand gedicht. Naar metrische en taalkundige argumenten zoek ik vergeefs: en zoolang die uit-

blijven, geldt bij mij de Beowulf voor ouder. Maar genoeg over dit vraagstuk. Wij zoeken poëzie: waar die te vinden?

In een zuiver heidenschen vorm nergens; of het moest zijn in het Finnslied: evenwel — noch hierin noch in het Finnsburgfragment had de dichter gelegenheid om van zichzelf getuigenis af te leggen: de heidensche verbranding van Finns lijk werd, evenals Beowulfs uitvaart, eenvoudig uit de bron overgenomen. Reeds vroeg was Engeland gekerstend. Hoe dat kwam, deelt ons Beda mede. En ik vertel de schoone anecdote even na, omdat ik er ééne emendatie op heb aan te brengen, die ze eerst recht verstaanbaar maakt. Men zegt dat op zekeren dag Gregorius op de markt van Rome knapen opmerkte die te koop werden aangeboden. Getroffen door de blankheid hunner huid, hun schoon haar, hun bevallig uiterlijk, vroeg hij van welk land ze kwamen. „Van Brittanje", was het antwoord, „waar de lieden er zoo uitzien". En Gregorius zuchtte diep, omdat de Vorst der duisternis over zulke schoone menschen heerschte. — „Hoe dat heidensche volk wel heette?" — „Angli (Engelschen)". — „Zeer juist", merkte Gregorius op, „want ze hebben het voorkomen van *angeli* (engelen) en dezulken behooren in de hemelen erfgenamen der engelen te zijn". De naam der landstreek Deira werd door den in woordspelingen onuitputtelijken kerkvorst treffend door *de ira* verklaard: aan Godes toorn zouden ze worden ontrukt en tot de barmhartigheid Christi geroepen. Nu nog de naam des konings! — „Aellî". — En ook hierop zinspelende riep de groote man uit: „Alleluia, de lof des Scheppers behoort aldaar gezongen te worden". En aldus geschiedde het: in 596 landde Augustinus met veertig anderen in Kent om Gods woord te prediken. Men gevoelt het, alleen het laatste woordenspel is niet correct. En tot heden toe schijnt dit niet opgemerkt. *Aellî—Alleluia* wijken af in vocalen. Maar brengt men den naam in zijn voorkristelijken d. i. *umlaut*-loozen vorm over, dan luidt deze *Allî* en gaf tot Gre-

gorius' *Alleluia* ongedwongen aanleiding. Vergeeft, M. H., deze grammatische uitweiding aan een redenaar die handelen wil — over poëzie!

De bekeering der Engelschen is een waar wonder. Dit conservatiefste aller Germaansche volken liet het voorvaderlijk geloof varen met een bereidwilligheid die onze verbazing opwekt. Zonder dwang, zonder geloofsvervolging zegevierde de nieuwe leer. Maar niet zonder strijd: doch dan streed de kristenvorst met den heidenschen en het zwaard besliste. Ging de koning voor, dan liet ook de adel zich doopen en het volk volgde. Die plotselinge en radicale ommekeer moge voor onze godsdienst*wetenschap* te betreuren zijn; in waarheid was het Evangelie ook hier *de* blijde boodschap: het heidendom had geen toekomst. Van nature bood zich het door de zee omspoelde Engeland aan als een uitgestrekt *parc paganogène*, beschut tegen vreemde invloeden en als geschapen tot instandhouding van wat onzen weetlust eens recht bevredigen zou. Dat mocht zoo niet wezen: het oude geloof werd ganschelijk opgeruimd; in de geheele Angelsaksische literatuur moet ge naar den naam van een god zoeken. Niet lang duurde de tegenstand, dien de nieuwe leer ondervond welke *Roma victrix* tegelijk met een goed stuk der klassieke beschaving aanbracht. Want reeds in 655 na den slag bij Leeds, die den heidenschen Penda het leven kostte, was het niet langer de vraag: Katholiek of heiden? maar Roomsch of Iersch? En Rome zegevierde.

Men verwacht dus reeds onder de oudste lettergewrochten een verrassend contingent aan zuiver geestelijke gedichten. Maar wat wij vinden, althans over hebben, is van geheel anderen aard. Het was alsof de Engelsche Muze haar hart nog eens wilde ophalen aan oude, helaas! vreemde sagen alvorens zich aan den dienst der kerk te wijden. Toch is in die wereldsche gedichten de invloed van het kristendom onmiskenbaar. De Beowulf, heet het, staat op de grens van heiden- en kristendom. Onwaar!

De heidensche stof is gegoten in een kristelijken vorm en de dichter legt zijn eigen geloof in den mond zijner heidensche helden. Om van Grendels vervolgingen af te komen offeren de Denen aan afgoden. Ze wisten niet beter, merkt de dichter vergoelijkend op, en kenden God nog niet. 's Konings dank voor de verlossing uit den nood, is zuiver kristelijk. Hij aanschouwt de afgerukte hand van het monster en zegt: „Voor dezen aanblik zij den Albestuurder dank gebracht! Steeds kan God wonder op wonder doen, de Heer des Hemels! Nu heeft een jongman door de macht des Heeren een daad volbracht, waartoe wij met ons allen niet in staat waren. De Albestuurder vergelde het hem met goed, gelijk hij nu reeds deed." Toch geloof ik niet dat die wereldsche gedichten bij de geestelijkheid genade konden vinden; althans Beda smaalt nog op de „leugendichters" als onze Maerlant op de Fransche romanciers. En wanneer in de lijst der Durhamsche monniken een serie van namen voorkomt aan den Beowulf ontleend, waardoor deze op ons den indruk maakt van een theateraffiche voor een gedramatizeerde voorstelling van dat epos, dan blijkt daaruit alleen de populariteit van het heldendicht onder hen die hun kinderen zóó noemden, niet onder de geestelijke heeren zelve. Die plaatsen nu, waar de kristelijke gezindheid van den dichter uitkomt en die in geen geval den toenmaligen clerus onaangenaam konden wezen, zijn doornen in het oog der moderne Hoogere Critiek, die ze voor het werk van interpolatoren aanziet en uitwerpt. Hoeveel van die tekstbedervers aan het inlasschen zijn geweest, daarover heerscht geen eenstemmigheid. Zij groeien vast in tal en last bij elke verdere tekstanalyse: zelfs interpoleerde de eene interpolator den anderen. De onderzoekingen die tot zulke resultaten leiden, zijn vaak zóó subtiel, dat men het schitterend acumen bewondert van de geleerden die zich daarmede bezighielden. Ik voor mij verwerp niettemin de liedertheorie met haar geheele kraam van athetesen. Ronduit ge-

sproken, berust de hoogere Beowulfcritiek op nabootsing: zij is de toepassing van Lachmanns Nibelungencritiek, welke op hare beurt geïnspireerd is door Wolfs behandeling van Homerus. Zij wijst ook niet op ongelijkheden van metrischen of stilistischen of taalkundigen aard, maar gaat uit van zuiver individueele opvattingen en onderstellingen. Met uitvallen als „höchst ungeschickt, lächerlich, albern" en soortgelijke, bewijst men alleen zijn eigen prikkelbaar humeur en modern standpunt. Ongetwijfeld zijn in de oeconomie van het gedicht oneffenheden en ongelijkheden aan te wijzen; en dat nergens geïnterpoleerd is, durf ik niet beweren. Maar als zelfs zeer moderne schrijvers flaters maken, mogen we ons dan de oude als vlekkeloos voorstellen? Een voorbeeld, daar ik reeds voor jaren op wees. In het Waltherfragment spreekt Hildegonde haar minnaar vóór den strijd moed in: „ik verwijt u in 't minst niet dat ik u als een lafaard den strijd met eenig man zou hebben zien ontwijken." *Zien* ontwijken? trokken dan prinsessen mee ten oorlog? En deze spreekt als een wapenbroeder! De geniale dichter van de Exodus bederft door 't overnemen van één regel uit den Beowulf een gansche passage. Hij laat de Joden uit Egypte trekken langs „enge eenpaden, onbekende wegen." Nu zijn *eenpaden* paden zóó nauw, dat er voor geen twee mannen naast elkander plaats is. In den Beowulf is die regel voortreffelijk; daar is een kleine schaar op weg om het huiveringwekkende oord te bezoeken, waar het helsch gedrocht schuilt. Maar zesmaalhonderdduizend vluchtelingen in de ganzenorde voorttrekkende wekken onzen lachlust, niet onze deernis op. Toch dorst de dichter dit ongerijmd plagiaat aan: de regel was prachtig en werd overgenomen. In gedichten van ontwijfelbare eenheid wordt eveneens gezondigd: zijn we midden op zee, dan schildert de dichter felle koude door den grond te laten verstijven, of fraai zomerweer door de zon de burgzalen te doen beschijnen. Hier valt aan geen athetese te denken; maar die Beowulf-

regel moest eigenlijk door het critische radeermes getroffen worden: een geweldenaar trouwens heeft de Exodus reeds zóó geplukt, dat het op een enkelen regel meer of minder niet aankomt.

Een enkel woord over de geestelijke poëzie. Deze deinst niet terug voor het gebruik van oudheidensche namen, b. v. voor de Voorzienigheid, voor het Paradijs, het oord der zaligen Doch met deze oude klanken zijn dan gansch nieuwe voorstellingen verbonden. De dichter der Exeterspreuken durft zelfs Gods hemel als *sigefolca gesetu* aanduiden; er is echter veel kans op, dat hij deze oude formule niet meer begreep. Immers leefden veel oude woorden en zegswijzen in de poëzie voort zonder recht meer verstaan te worden; geen wonder dat wij er soms ook geen raad mede weten! Zóó innig is de samenstelling van het kristelijke en germaansche element, dat bijbelsche toestanden en personen op de naïefste wijze gegermanizeerd worden. Christus is een aardsch vorst, zijn apostelen zijn dappere legeraanvoerders die op het slagveld roem behaalden, God zelf heet een edeling. Ook de duivel is een *eorl*, een held, die zich echter alleen wat in acht moet nemen tegen groote heiligen. Wil hij, na de nederlaag zijner helsche dienaren, in eigen persoon Andreas te lijf, dan raden zijn trouwe strijdknechten hem sterk af zijn eigen leven te gaan wagen. Dit wereldsche element in de geestelijke poëzie geeft de dorste vertaling kleur en leven. Leest in de grootsche jezuïetenuitgave, de eerbiedwaardige *Acta Sanctorum*, het lieflijke leven van den heiligen Gûthlâc en legt daarnaast het onverkwikkelijke ags. stafrijmwerk, dat van den Latijnschen tekst al het bekoorlijke weglaat en zich in de gruwelijkste verveling uitput. Maar aan het slot wordt alles eensklaps anders. Gûthlâc is dood. In stomme smart ligt zijn dienaar bij het stoffelijk overschot des kluizenaars neergebogen. Eindelijk rijst hij op om den laatsten last van zijn heer te gaan volbrengen. Met meesterhand teekent nu die dorre

rijmelaar van daar straks de situatie; hartroerend is de aanzegging van Gûthlâcs dood aan zijn eenige zuster. De arme heremiet wordt nu beschreid als een »schatgever", een door het noodlot weggerukte vorst. Zijn dienaar jammert, alsof hij door dat verlies plotseling broodeloos geworden is en, als zwerver, een leven vol kommer en gebrek te gemoet gaat. Ziehier een onvervalscht stuk Oudgermaansch sentiment, dat een waardevol einde vormt van een overigens waardeloos gedicht. *Pectus quod poetam facit!*

Dat gemoed, dien innigen toon, missen wij, waar we verwachten zouden dat de bronwel des gevoels het rijkelijkst vloeien zou: in de geestelijke lyriek. Althans de statige en verheven hymnencyclus ter eere van Christus en de Hemelkoningin gedicht, bevredigt mij niet ten volle. Natuurlijk eisch ik niet den mystieken gloed van sommige juweeltjes der mnl. poëzie, waar deze »de stille paden van het religieuze gemoedsleven betreedt"; maar er had toch oneindig meer gegeven kunnen worden dan ons wordt aangeboden. In 't algemeen heeft de kerkelijke poëzie iets kils en staat verre achter bij de wereldsche. Waar Kynewulf in zijne vertolkingen van heiligenlevens de voorbede des lezers inroept ten bate zijner ziel, komt hij telkenreize met zijn lievelingsthema voor den dag en schildert met schrille kleuren de verschrikkingen van den jongsten dag, als de bazuin zich doet hooren en allen voor Godes rechterstoel roept; als de gansche wereld door vuur zal ondergaan. Vrees voor de hel, vrees voor Gods vonnis, geen godvreezendheid in onzen zin kenmerkt dan den dichter. Ziedaar nog het standpunt van den pasbekeerden Germaan, toen hij het woord *godsvrucht* schiep. Veel lieflijker zijn de kleine lyrische stukken van wereldschen inhoud, jammerklachten over ondervonden leed en rampen, over de vergankleijkheid van aardsch geluk. Dan richt zich het oog naar boven, naar het hemelsche vaderland; dan zoekt de zwerveling op de onstuimige baren der

levenszee de eenige veilige haven, »den schoot des Vaders" als het heet. Die sombere toon, geheel in overeenstemming met de onrust der tijden, kenmerkt de ags. lyriek, waar ze op eigen wieken drijft: zoo is de elegie feitelijk haar eenige kunstvorm en *merry old England* houdt zich schuil! Natuurschilderingen zijn kwistig aangebracht, doch gemeenlijk beperkt tot de stormen en het ruwe weder op zee, de woeste baren tegen de klippen aanbruischende, het gekrijsch der zeevogels en wat dies meer zij. Op zich zelf staat het gedicht, dat de ruïnen eener verwoeste stad beschrijft en zelf als ruïne in deerniswaarden staat tot ons gekomen is, het gewrocht eener gerijpte kunst. Wie er de dichter van was? Ja, vraagt eens naar namen in deze literatuur van anonymi!

De lyriek verloochent haar oorsprong nergens: haar stijl is episch, haar metrum episch, een strofische vorm ontbreekt. Dat metrum is de eenvoud zelf: met maar een vijftal van tweevoetige vershelften behelpt zich de dichter. Welk een armoede vergeleken bij onzen rijkdom! Dat zou men meenen, maar de moderne Croesus is hier de mindere — verreweg. Bij ons beslissen de eerste regels alles. Overwinter met Tollens op Nova Zembla en van A tot Z strompelt gij voort over neobataafsche alexandrijnen. Welk een variatie van metra in Tenjérs Frithiofsaga! maar de vorm van elk lied wordt door de eerste strofe bepaald. Daarentegen wisselen in een ogm. gedicht de vershelften onophoudelijk; en de combinatie der vijf verstypen geeft een vijfentwintigtal verssoorten, die dooreen worden gebruikt en wier keuze afhangt van den stijl. Zulk een vers zwelt aan en neemt af, of omgekeerd; de tweede vershelft verschilt meest in vorm van den eersten; en dat spel van rijzen en dalen, dat crescendo en decrescendo, liefst met een sforzando midden in den regel bij het halt! der caesuur, die rhythmische veeltonigheid vormde een geheel waarmede een geoefend declamator een overweldigenden indruk kon maken. Een declama-

tor, zeg ik; mag ik zeggen: een zanger? Neen, antwoordt men. Het og. vers was ongeschikt voor den zang. De (d. i. onze) muziek kent en gedoogt alleen maten van volstrekt gelijken tijdsduur: en de voeten der og. vershelften zijn niet altoos gelijk, staan dan tot elkander als twee moren tot minstens vijf. Hoe is bij die eeuwige afwisseling een melodie denkbaar? Maar laten we alvorens verder te gaan even Beda het woord geven om ons het wonder te verhalen dat plaats had met Caedmon. Deze op lateren leeftijd zoo beroemde dichter kon in zijn jonge jaren zingen noch verzen maken; en zoo vaak hij bij een feest de harp zag naderen en op zijne beurt iets ten beste moest geven, sloop hij stil weg en ging zijn nederig werk verrichten. Toen hij bij een dergelijke gelegenheid heenging en bij het aan zijn hoede toevertrouwde vee in slaap gevallen was, zag hij in den droom een man voor zich staan, die hem toeriep: »Caedmon, zing me iets!" Hij antwoordde: »ik kan niet zingen en juist daarom ben ik van tafel opgestaan." — »Toch", zeide de ander, »hebt gij te zingen." »Wat", vroeg Caedmon, »moet ik dan zingen?" En nu komt er iets geheel anders dan wat *laetitiae causa* bij aangeschoten dischgenooten in den smaak zou vallen: »zing van de schepping der wereld." En terstond begon hij, de ongeletterde, in verzen die hij nooit gehoord had, den Schepper te loven. — Tot welke gevolgtrekkingen geeft ons deze anecdote recht? *Canere* en *cantare* zijn, evenals *carmen*, dubbelzinnige woorden. Wat bedoelt nu Beda met dat *zingen?* Reciteeren? maar kon Caedmon dan aan tafel niet met een bloempje uit een andermans hof aankomen? De geestigheden die *per vinum* den modernen tafelkout kruiden, zijn toch gemeenlijk het maaksel der geestige gasten zelve niet. Waren dan voornoemde pretmakers wèl zulke origineelen? Ongetwijfeld hebben we hier te doen met gepeperde mopjes of spotliederen, wier wufte inhoud den ernstigen maat weinig aanstond. Een droomgezicht gaf den

stoot en Caedmons gave openbaarde zich in een kort geestelijk lied, dat (wonder boven wonder!) overig is. Zijn nu *deze* negen regels *niet* gezongen, hoe stond het dan met die tafelliedjes der drinkebroers? Want in Beda's passage het woord *cantare* eerst in eigenlijken dan in oneigenlijken zin op te vatten, dus: op een »ik kan niet zingen" te laten volgen »en terstond begon hij, die vroeger nooit gezongen had, eigen verzen voor te dragen" zulk een interpretatie is bedenkelijk. Neen, òf de tafelliedjes zoowel als het gedroomde negental zijn gezongen, òf geen van beide. Tot nog toe reserveerde men die mopjes voor den zang: hun dartele inhoud zou niet gedoogd hebben dat ze werden opgeteekend. Maar waarom zijn dan zekere overdartele raadsels wèl opgeteekend? »De onderaardsche stroom des gezangs", heet het elders, »komt eerst later boven en openbaart zich dan in het volkslied met vier heffingen." Dit is althans iets. Over onderaardsche stroomen valt licht te theoretizeeren: men ziet ze niet. Met dit al blijft men staan voor het fatale dilemma, dat heel toevallig geen enkel zingbaar (ik zeg niet *gezongen*) vers is gespaard; en we hebben toch een kleine dertig duizend (29541) ags. verzen; òfwel dat er gedurende het *interregnum* van het vijftypenstelsel in het geheel niet gezongen is. De beweerde onzingbaarheid van het og. vers berust uitsluitend op onze moderne muziek, op *ons* oor. Dat er nog andere ooren bestaan hebben, bewijzen de Grieksche liederen. Niemand neemt aan dat de Grieken hun jambische verzen behandelden als trochaeën met een voorslag, gelijk onze componisten onze jamben bederven. Rameau zegt ergens dat men alles op muziek kan brengen, zelfs een Hollandsche courant. Zeker! zeker! waarom ook niet Rameau's geboorteakte? *dus* ook een ogm. vers? maar dan vermoorden *wij* het metrum. Doch kan er voorheen geen vrijere rhythmus bestaan hebben, waarvan wij geen recht begrip meer hebben? Hierop antwoord ik boudweg *credo quamvis absurdum — auribus*

nostris. En alleen het strofische bezwaar laat ik voorloopig gelden.

Maar genoeg over *singen und sagen*. Een enkel woord over de beeldspraak. Bij de eerste kennismaking voldoet ze zelden aan onzen smaak. Zoo bevreemdt ons de omschrijving van het *lichaam* als *beendervat*, *beenderzaal*, *beenderkamer*, *beenderhuis*, *zielehuis*, *levenshuis*. De zon als het *juweel des hemels* mag ons bekoren, maar het oog als het *juweel van het hoofd* vinden we gezocht. Het schip als *zeehout* klinkt plat, maar is, voorgesteld als een *zeeros*, een *zeehengst* of als een vogel, den hals met schuim bedekt over de baren glijdend, van verrukkelijke plasticiteit. En dan de zee, de zee! Een schat van namen en omschrijvingen zijn haar gewijd. Wij, ook een zeevolk, kunnen veel woordelijk of wat vrijer overnemen: *het zilte nat*, *het pekel*, *de vale vloed*, *het golfgemengel*, *de strijd der baren*, *het ruime sop* zijn Hollandsch genoeg; maar de *walvischweg*, de *zeilweg*, het *bad van den visch* of *den zeehond* zullen een hedendaagsch vertolker stroef uit de pen vloeien. De toomelooze zucht om beeld op beeld te stapelen, de herzeggingswoede, die tot een parallelisme leidt dat van geen ophouden weet, kenmerken een stijl die nooit haast maakt, nergens gejaagd is, maar rustig voortkabbelt. De verhaaltrant is daarmede in volmaakte harmonie. Beowulf is in levensgevaar: de vuurspuwende draak nadert den held. Op dit kritieke oogenblik komt Wîglâf zijn heer te hulp. Zonder dralen? Och kom! de dichter heeft allen tijd, dus Wîglâf ook. Eerst somt hij de weldaden op, van zijn heer ontvangen; dan trekt hij het zwaard — en houwt er op los? Dat is van later zorg. We dienen toch eerst te weten, hoe hij aan dat wapen gekomen is en wien het voorheen toebehoorde. Daarop verklaart hij dat het schandelijk wezen zou het lot van zulk een heer niet te deelen en doet plechtig een gelofte om met Beowulf te sterven of te overwinnen; en ten slotte — neen! nog even een kernachtig woord tot den grijzen held om den moed niet te verliezen en zijn ouden roem gedachtig te zijn; en eindelijk en

ten langen leste, dat is na een goede zestig regels, stormt Wîglâf er op los. Opmerkelijk blijft het, dat, terwijl de dichter ons telkens afleidt en ophoudt, en uitmunt in het aanbrengen van episodes en het schilderen van allerlei tooneelen, een rustig uitgewerkte vergelijking met een natuurtafereel in den trant van Homerus nergens voorkomt: dit onderscheidt het ags. epos van het Grieksche. Wel ontbreken vergelijkingen evenmin als tegenstellingen; maar ze betreffen menschelijke toestanden of karakters. Zoo volgt op de vermelding van Haethcyns noodlottig pijlschot, dat zijn broeder het leven kostte en zijn vader van verdriet deed sterven, de roerende jammerklacht van den eenzamen oude die zijn zoon aan de galg ziet hangen en zijn harteleed uitstort, klagend dat hij hem geen hulp kan bieden! Soms zijn die overgangen zóó abrupt, dat men het de Hoogere Critiek vergeven kan, wanneer zij van hare ontevredenheid handtastelijk blijk geeft. Wie in spanning verkeert naar den afloop, mist dergelijke uitweidingen gaarne. Toch rekent de dichter op onze voortdurende belangstelling in allerlei bijzaken en bijzaken van bijzaken; zelf neemt hij hartelijk deel in het lot, het doen en laten van zijn helden. Hij laakt zelfs of prijst: op een wakkere daad volgt dan: „zóó moet een man doen!" Ook moralisatiën onthoudt hij ons niet. Voor een betamelijken toon wordt angstvallig zorg gedragen, een hoofsche étiquette streng in acht genomen. Bij drinkgelagen gaat het betamelijk toe, en *dronken* beteekent, evenals in den Hêleand, „gemonteerd, door wijn opgewekt". Dat het in het burgerlijk leven anders gesteld was, weten we maar al te goed: de zedespreuken waarschuwen herhaaldelijk tegen dronkenschap als leidende tot twist en doodslag. Maar de Angelsaksen hadden het stellig niet zóó ver gebracht als de oude Dithmarschers, die als ze bruiloft gingen houden, nooit verzuimden hun doodshemd op weg mee te nemen; een wijze voorzorg: men wist wel dat men heelshuids en in gezonden lijve zijn huis verliet, maar nooit in welken toestand

men van het feest scheiden zou. In den Beowulf worden genoeg bekers geledigd, maar zonder betreurenswaardige gevolgen. Men zit gewapend aan, doch het kostbare zwaard dient slechts tot sieraad. De tafelvreugde wordt verhoogd door 's konings zanger, die de heroïsche daden van het voorgeslacht verheerlijkt; de gesprekken loopen over heldenstukken. Ook de kerkelijke poëzie verloochent nergens den krijgshaftigen aard van den Germaan. De dorre vertaler der Genesis raakt eensklaps uit zijn stafrijmdommel, als Abrahams veldtocht tot bevrijding van Loth aan de orde is. Dan schildert die vrome penner een echt oudgermaanschen veldslag vol vuur en leven; wij gevoelen het: zijn cel wordt hem te eng en hoe gaarne zou hij niet de schrijfstift met het zwaard verwisseld hebben, als hij den aartsvader had kunnen bijstaan! Bitter verlegen is de geniale dichter der Exodus met het vluchtende volk Gods, waarvoor hij toch de hoogste sympathie moet hebben en opwekken. Hij redt er zich handig uit. Hoort hoe. Doodelijk ontsteld brengen de stammen Israëls den nacht al wakende door, in zwarte kleederen gehuld. Het Egyptische leger is genaderd. Daar gebiedt de heraut stilte bij het krieken des daags. En Mozes zegt: „vreest geen doode krijgers! verwacht uw heil van den eeuwigen God; uwe oogen zullen een geweldig wonder aanschouwen". Daar rijzen de golven der Roode Zee „tot der wolken dak"; droog zijn de wegen, die geen menschelijke voet te voren betrad. Juda's stam gaat voor met een gouden leeuw als symbool van moed. „Aan de spits was strijd, dapper handgevecht, bloedige wonden, vergruizelde helmen, aanstormende krijgsbenden". Aan de spits? Maar daar lachte hun het land der vrijheid toe en de vijand zat hun juist op de hielen. Met wien streed Juda dan toch? Och, vraag dat niet, moderne lezer, maar lees! en geniet de heerlijke beschrijving van den doortocht. Bedenk wel: *die* vlucht, hoe schandelijk ook elke vlucht voor den Oudgermaan mocht zijn, geschiedde op Gods bevel, moest wel verheerlijkt

worden, en de verzonnen strijd der voorhoede verhief de vluchtelingen tot helden. De toorn des dichters treft alleen het heidensche leger. De zee dreigt met dood en verderf, bloed brakende; het angstgeschrei der Egyptenaren klinkt over de golven; van alle kanten grimmig aanrollende stortzeeën; de terugtocht afgesneden door den bruischenden vloed, de storm hoog opstekend, de hemel verduisterd, de legerdrommen vastgekneld in de klauwen des doods, de azuren lucht met bloed vermengd, de woeste baren dreigende met schrikwekkend gebulder, — totdat Mozes zijne hand uitstrekt. En de „watertorens" ploffen neer, der golven wal breekt en gansch het leger der verdrukkers komt in zee om — daar bleef niet één overig. Strijd en nogmaals strijd, dat is het lievelingsthema der epische poëzie, hetzij gij den Beowulf neemt of de Judith of die Exodus of wel den Byrhtnôth, den laatsten snik der Angelsaksische Muze, waarbij men ten volle beseft dat de doodsklok luidende is over de afgeleefde dichtsoort met haar gebrekkig geworden stafrijm en uitgediend metrum.

Gelukkig is de Engelsche filoloog met zijn letterkunde, die reeds op 't laatst der zevende eeuw aanvangt, dus eerder dan eenige Germaansche. En wij — wat ouds rest ons? Helaas, een jammerklacht kan niet uitblijven: *wij zijn maar geuzen!* de bedelnap zij ons blazoen! Aan het letterkundig gastmaal van gezegender volken moeten wij als echte tafelschuimers aanzitten om ons een denkbeeld te vormen, hoe ook hier te lande eens gezongen is. Of was in het drassige Holland alleen de kikvorsch aan het woord? heeft in het zangrijke Vlaanderen wèl de leeuwerik gejubeld, de nachtegaal gekweeld, en zong er het gansche vooglenheir, alleen de mensch niet? Daar ginds over het Kanaal is het al zingen en zang dat u treft. Want alles zingt en alle schepsel zingt en ook het onbezielde wordt als zingend gedacht. Dat is maar beeldspraak, leeraart men. Maar toch een beeld dat spreekt! Het door 't staal getroffen harnas zingt, het zwaard zingt suizend

boven den helm dien het klieven gaat, bazuinen en horens zingen evengoed als de krassende raaf, de krijschende meeuw en de lijkenschennende adelaar — zij allen zingen. In de huiveringwekkende eenzaamheid der woestijn zingen de vraatzuchtige wolven om den ontstelden Joodschen vluchteling »een akelig avondlied". De veege strijder heft een sterflied aan, een treurzang. Van het helsche ondier, welks klauw door Beowulfs ijzeren vuist omkneld wordt, klinkt een »schriklied, een zegelooze zang". De rampzalige in den Andreas die als offer vallen moet tot verzadiging der menscheneters, zingt erbarmelijk om genade. Zelfs Satan jammert al zingende, als de heilige Juliane hem haar overmacht gevoelen doet. En zou, terwijl het daar ginds niets dan zingen is, in deze lage landen aan de goddelijk schoone zee geen Oudfrankisch lied weerklonken hebben? Van de Vriezen is gezegd: *Frisia ratiocinatur, non cantat;* maar zij hebben althans één dichternaam — wij *niets!* Er ontbreken geen sporen van Oudnederlandsche sagen, en zou men dan hier met dichterlijke stomheid geslagen zijn geweest? Wat baat het recept van den spotvogel Voltaire om de letters van het alfabet zóó lang dooreen te schudden, totdat het verlorene en teruggverlangde lied weer te voorschijn komt! De uitgetogen Franken zongen; hadden dan de hier achtergeblevenen geen zingensstof? Maar ofschoon het noodlot ons dit geestelijk voorvaderlijk goed onthouden heeft, tòch profeteeren wij als zieners met den blik achterwaarts gericht, dat er een Oudnederlandsche letterkunde *moet* bestaan hebben. Voor hare laatste periode bewijst dit onwederlegbaar het mnl. metrum, dat één is met de fijne maat van het mhd. heldendicht. Doch de plompe, uitgezette voeten der Dietsche Muze pasten niet meer in het nauwe schoeisel, dat haar eens zoo bekoorlijk moet gestaan hebben in haar fleurige jeugd. En omgerijmd ware de onderstelling dat het onl. metrum en lied verschild zouden hebben van het algemeen Oudgermaansche. Verder gaan dan zekere vormbepaling kunnen wij niet: de

inhoud blijft ons verborgen. Naar het *hoe* is te gissen, niet naar het *wat*. De literator mist de machtige hulpmiddelen van den linguist, die meest in staat is uit het hedendaagsche het oude, het verlorene te reconstrueeren. Oudnederlandsche teksten zijn er niet; toch herscheppen we de woorden en taalvormen van den grijzen voortijd. Het jonge woord blazen we een oud leven in, bij wijze van verjongingskuur; want op dit gebied is het oude jong, en het jonge, het moderne oud en afgeleefd. Door strikte toepassing van onwrikbare taalwetten hervinden wij, onverpoosd terugschrijdend, de gemeenschappelijke taal van alle Germanen en Indogermanen. Geen taalmonumenten uit die tijden lichten ons voor; toch blijft ons zelfs het accent niet verborgen. Zoo hebben ook wij onze Röntgenstralen, beelden vormende in de zwartste duisternis. En verder en verder blijft men doordringen en zelfs in de elementairste handboeken zijn nog oudere, urindogermaansche vormen geen zeldzaamheden meer. Zoo gaat het voort aldoor rugwaarts langs hypothetischen en toch zekeren weg — totdat eens, maar wanneer? een dichte nevel het verder zien en verder gaan voor goed beletten zal. Er moet toch te eeniger tijd een grens blijken te zijn, maar er is geen einde. Want waar zich de top in zwarte wolken blijft hullen, rest ons toch het eeuwig groenende veld der vlakte, waar de arbeider nooit heeft afgedaan en de studie eindeloos is.

Hora fugit! de tijd verstrijkt, alles vloeit. De letterkundige ontwikkeling staat nooit stil; waarom, is duidelijk genoeg. Doch vanwaar die rustelooze verandering van ons onontbeerlijk denk- en verkeermiddel, dat juist in waarde wint, naar gelang het bestendiger is en algemeener? In 't kort gezegd: de taal verandert, doordat *wij* veranderen. Elk oogenblik sterft er van ons een deel. De grijsaard is zich niet bewust anders te spreken dan hij deed in zijn jeugd: toch spreekt ook *hij* anders. Maar de wijzigingen van zijn gemoeds- en geestesleven ontgaan hem

niet: het heugt hem best, hoe gansch verschillend hij oordeelde en voelde als kind, als jongeling en als man. Toch zijn er roerselen des harten, hoogere gevoelens, wier onvergankelijkheid in ons binnenste tot zoeten troost strekt. Laat mij op *dezen* dag slechts *deze* noemen. In de eerste plaats onze heilige liefde voor het Vaderland; en wij benijden ze niet, de geavanceerde snorkers en verworden individu's, die dat verheven gevoel miskennen en hoonen. Eén met ons geboorteland in voorspoed en nood was en is en blijft ons geliefd Oranjehuis. Geen indrukwekkende plechtigheid heeft daar boven in onze Senaatskamer plaats, of ons oog valt vanzelf op het portret van den grooten Zwijger, dat daar te midden der felste partijwoelingen hangen bleef, veilig binnen de muren zijner stichting. En zou, Mijne Heeren Studenten, ooit Uw harteklop verflauwen voor Uwe Alma Mater? Met opzet richt ik tot U dit mijn laatste woord: het is geene ijdele fraze, wanneer men u heet *hope des vaderlands*. Wat Nederland worden zal, hangt in de eerste plaats van U af. Wij ouderen zijn de gaanden, Gij zijt de komenden. Hier rust Gij U toe met de geestelijke kracht om na Uw vertrek warm deel te nemen aan den strijd des levens. Van U kan uitgaan een onwederstaanbare drang ten goede, maar helaas ook een diabolische kracht om onrust te verwekken en kwaad te stichten, niets dan kwaad. Het machtige wapen onzes tijds is het *woord*, het woord dat doodt, waar het zwaard slechts wondt. Bij elken maatschappelijken ommekeer viel op te merken: in den beginne was het woord, en het woord is daad geworden. Mogen dan Uwe woorden steeds de uitdrukking zijn der hoogidealistische gezindheid die Uwe daden bestuurt! Dit vurig hopend, eindig ik met uit te roepen: Heil het Vaderland! Leve de Koningin, wier kroningsjaar, in vollen luister ingegaan, ten voorbode strekke eener glansrijke en langdurige regeering! En groeie en bloeie Neerlands eerste Universiteit tot in alle eeuwen!

Ik heb gezegd.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1898—1899.

	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Totaal.	Bijzonderheden.
volledig onderwijs							
voor de 1e maal	20	72	44	24	10	170	Onder deze rubriek zijn ingeschreven 14 dames, in Rechten 2 Geneesk. 5 Wis- en Natuurk. 5 Letteren en Wijsbeg. 2 14
" " 2e "	15	43	30	21	6	115	
" " 3e "	12	36	32	9	9	98	
" " 4e "	21	37	30	9	8	105	
" " 5e "	15	21	29	6	8	79	
" " 6e "	3	15	36	6	8	68	
" " 7e "	1	11	32	2	4	50	
" " 8e "	1	6	21	8	2	38	
" " 9e "		3	15	1		19	
" " 10e "			6	2	1	9	
" " 11e "		4	2	1		7	
" " 12e "		2	3			5	
" " 13e "			2			2	
" " 14e "			1			1	
Totaal . . .	88	250	283	89	56	766	
voor 2 lessen							
voor de 1e maal			1		2	3	Onder deze rubriek is ingeschreven 1 dame, in Geneeskunde 1 1
" " 2e "		1			2	3	
" " 3e "				1		1	
Totaal . . .		1	1	1	4	7	
voor 1 les							
voor de 1e maal		1		1	7	9	Onder deze rubriek zijn ingeschreven 7 dames, in Wis- en Natuurk. 4 Letteren en Wijsbeg. 3 7
" " 2e "				2	1	3	
" " 3e "							
" " 4e "			1	3		4	
" " 5e "				3		3	
Totaal . . .		1	1	9	8	19	
Algemeen totaal.	88	252	285	99	68	792	

UITSLAG DER EXAMENS.

	20 Sept. 1898—8 Juli 1899.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechten......	95	77	18	
Doctoraal „ „ „ „	41	29	12	
Examen voor den Ind. Dienst........	7	7		
Propaed.-Examen in de Geneeskunde....	21	19	2	
Candidaats „ „ „ „	19	11	7	1
Doctoraal „ „ „ „	23	18	5	
Candidaats „ „ „ Letteren......	11	10	1	
Doctoraal „ „ „ „	10	9	1	
Candidaats „ „ „ Wis- en Natuurk.	4	4		
Doctoraal „ „ „ „ „ „ .	4	4		
Propaed. „ „ „ Godgeleerdheid ..	18	13	5	
Candidaats „ „ „ „ (1e Ged.)	17	16	1	
„ „ „ „ „ (2e Ged.)	27	21	6	
Doctoraal „ „ „ „ ..	4	2	2	
1e Natuurkundig Examen...........	17	17		
2e „ „	21	8	13	
Theor. Geneeskundig Examen	36	20	16	
Examen volgens Art. 86 Wet H. O.	1		1	
Aanvullings- en Theor. Apoth. Examen....	4	4		
Totaal....	380	289	90	1

PROMOTIËN

van 20 September 1898 tot 8 Juli 1899.

In de Godgeleerdheid.

1899.

15 Juni. Gerard Visser, van Harlingen. Proefschrift: „Hendrik Mande. Bijdrage tot de kennis der Noord-Nederlandsche Mystiek."

6 Juli. Anton Hendrik Haentjens, van Arnhem: Proefschrift: „Simon Episcopius als Apologeet van het Remonstrantisme in zijn leven en werken geschetst."

In de Rechtswetenschap.

1898.

11 October. Antonius Alexis Hendricus Struyken, van Doesburg. (Met lof.) „Stellingen."

20 October. Isaäc Johannes Martinus Laurillard, van 's Hertogenbosch. „Stellingen."

21 October. Jan Gerrit Meilink, van Kampen. Proefschrift: „Over verpanding, in het bijzonder van aandeelen op naam in een Naamlooze Vennootschap."

28 October. Rijklof van Goens, van Zutphen. „Stellingen."

1 November. Johannes Jonker PHz., van Alblasserdam. „Stellingen."

2 November. Mozes Isaäc Duparc, van Leeuwarden. „Stellingen."

8 November. Nicolaas Johannes Laurentius Brantjes, van Purmerend. „Stellingen."

21 November. Arnold Cornelis Maas Geesteranus, van Hillegom. „Stellingen."

30 November. Herman Constant Obreen, van Leiden. „Stellingen."

9 December. Bernard Martinus de Vos, van Hoorn. „Stellingen."

16 December. Pieter Blussé van Oud-Alblas, van Dordrecht. „Stellingen."

1899.

3 Februari. Frederik Justus Herbert Cowan, van 's Gravenhage. „Stellingen."

6 Februari. Frederik Cornelis van Deinse, van Hulst. „Stellingen."

1 Maart. Johannes Jacobus Raaff, van Djocjacarta. „Stellingen."

7 Maart. Jan Kosters, van Heenvliet. (Met lof.) Proefschrift: „Het oude tiendrecht."

14 Maart. Johannes Havelaar, van Rotterdam. „Stellingen."

16 Maart. Gijsbert Frans August Mullemeister, van Rankas Betoeng (Java). „Stellingen."

27 Maart. Jan Jacob Veurman, van Steenwijkerwold. „Stellingen."

17 April. Frans Cornelis van Geer, van Leiden. „Stellingen."

17 Mei. Johannes van Oordt, van Zoeterwoude. Proefschrift: „De privaatrechtelijke toestand van den Nederlandschen koopman in de landen van den Islam."

18 Mei. Christiaan Heyman, van Batavia. „Stellingen."

23 Mei. Alfred Herman Ludwig Utermark, van Malang. „Stellingen."

26 Mei. Johan Leonard Steenlack, van 's Heerenberg. „Stellingen."

29 Mei. Bastiaan Jacob Verhey, van Middelburg. „Stellingen."

30 Mei. Albert Cornelis Vreede, van Leiden. Proefschrift: „Ziektewetgeving staatsrechtelijk beschouwd."

31 Mei. Hendrik Jan ten Bruggencate, van Almelo. „Stellingen."

2 Juni. Rense Johannes de Visser, van Meppel. „Stellingen."

13 Juni. Menno Ismaël Bernardus Bruining, van Leeuwarden. Proefschrift: „Aanleg en exploitatie van Spoorwegen."

27 Juni. Paulus Frederik Karel Faber, van Probolingo. „Stellingen."

27 Juni. Jan Hendrik de Bas, van Beverwijk. „Stellingen."

29 Juni. Hendrik Hoeufft, van Brussel. „Stellingen."

3 Juli. Daniël Adriaan Sixma van Heemstra, van Leeuwarden. „Stellingen."

4 Juli. Willem Antonie Rutgers, van Utrecht. „Stellingen.'

5 Juli. Wilhelmus Cornelis Schuylenburg, van Vlissingen. „Stellingen."

6 Juli. Bernardus Henricus Everts, van Arnhem. Proefschrift: „Buurwegen."

6 Juli. Henricus Theodorus Andreas Verhoeff, van Beusichem. „Stellingen."

7 Juli. Tobias Antony ten Cate, van Stad-Almelo. „Stellingen."

7 Juli. Hendrik Polvliet, van Utrecht. „Stellingen."

7 Juli. Gerardus Gouda Quint, van Dodewaard. „Stellingen."

In de Staatswetenschap.

17 April. Frans Cornelis van Geer, van Leiden. Proefschrift: „Agrarische Wetgeving in Pruisen."

16 Mei. Mr. Johannes Plantenga, van Zutfen. „Stellingen."

2 Juni. Rense Johannes de Visser, van Meppel. „Stellingen."

In de Geneeskunde.

1898.

25 November. Max Manuel Wolff, van Amersfoort. Proefschrift: „Over de koorts en de koortswerende middelen bij longtering."

1899.

6 Februari. Rutgerus Birkhoff, van Middelharnis. Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis der Erythropsie."

10 Februari. Adriaan van Voorthuysen, van Beekbergen. Proefschrift: „Over Sympodie."

15 Maart. Gustaaf Willem van der Feltz, van Epe. Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis der tumoren in de placenta."

28 Maart. Herman Vervoort, van Deventer. (Met lof.) Proefschrift: „De pupilreactie bij accommodatie en convergentie."

28 Juni. Johan Hendrik Wagener, van Ambarawa. Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis der longkysten."

5 Juli. August Adolf Ladage, van Leiden. (Met lof.) Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis der Urobilinurie."

In de Wis- en Natuurkunde.

20 Maart. Jules Emile Verschaffelt, van Gent. Proefschrift: Metingen omtrent het verloop der isothermen bij mengsels van koolzuur en waterstof.

16 Juni. Charles Marie Antoine Hartman, van Middelburg. Proefschrift: „Metingen omtrent de dwarsplooi op het ψ-vlak van van der Waals, bij mengsels van chloormethyl en koolzuur."

In de Scheikunde.

16 Februari. Lambertus Tobias Casparus Scheij, van Borculo. Proefschrift: „Over synthetisch bereide neutrale glycerine-esters — triacylinen — van verzadigde éénbasische zuren met even aantal C-atomen."

5 Juli. Balthasar Rutger de Bruyn, van Goes. Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis der evenwichten met twee vloeistofphasen in stelsels van een alkalizout, water en alkohol."

In de Plant- en Dierkunde.

3 Juli. Herman Diederik Tjeenk Willink, van Borculo. Proefschrift: „Over de tandlijsten en de eiwrat bij vogels."

1898.

In de Klassieke Letterkunde.

5 November. Guilielmus Fredericus Stutterheim, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Observationes Criticae in Lucianum..'

1899.

17 Juni. Jacobus Laurentius Liezenberg, van Dokkum. Proefschrift: „Studia Flaviana, Observationes criticae in Flavi Josephi Antiquitates Judaicas."

In de Nederlandsche Letterkunde,

1898.

8 December. Sjoerd Sanders Hoogstra, van Witmarsum. Proefschrift: Proza-bewerkingen van het leven van Alexander den Groote in het Middelnederlandsch."

1899.

27 Mei. Bernard Dijksterhuis, van Grijpskerk. Proefschrift: „Bijdrage tot de Geschiedenis der Heerlijkheid Tilburg en Goirle."

3 Juni. Leo Clemens Maria Schmedding, S.J., van Amsterdam. Proefschrift: „De regeering van Frederik van Blankenheim, Bisschop van Utrecht."

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO BATAVAE [1]).

Rect. Magn. Dr. P. J. COSIJN.

21 Sept. 1898—19 Sept. 1899.

1898.

Sept.

26. **Mej. Jacoba Aldonse Hermine van Velzen**, Kediri, 19, L.
» **Mej. Anna Catherina Hummel**, 's Gravenhage, 23, L.
» **Zadok Stokvis**, 's Gravenhage, 20, L.
» **Jacobus Fredericus Meyer**, Katwijk aan Zee, 21, L.
» **Albert Bernard Eeltjes**, Rotterdam, 20, L.
» **Johannes Richardus Verhey**, Rotterdam, 24, L.
» **Izaäk Johannes Dermout**, Scheveningen, 19, R.
» **Jan Greup**, Schoonhoven, 19, R.
» **Albertus Theodorus ten Houten**, Winterswijk, 21, R.
» **Johannes Lodewijk Walch**, 's Gravenhage, 19, R.
» **Albert van Haersolte**, Zwolle, 19, R.
» **Boudewijn Franciscus Everts**, Arnhem, 19, R.
» **Willem Ludovicus Troost**, Arnhem, 18, R.
» **Gabriel Leonard van Oosten Slingeland**, Schoonhoven, 18, R.
» **Alfred Johannes van Hamel**, Ngawi, 19, R.
» **Jan Anton van Neer**, Padang Pandjang, 21, R.
» **Constant Jacques Roosegaarde Bisschop**, Batavia, 19, R.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R. G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte.

Sept.
26. **Constant Henri Roosegaarde Bisschop**, Batavia, 21, R.
» **Albertus Julius Hankes Drielsma**, Sappemeer, 17, R.
» **Jan Frederik Kunst**, Salatiga, 18, R.
» **Bernard Andreas Roelvink**, Winterswijk, 19, R.
» **Jacob Versteeg**, Wormerveer, 21, R.
» **Johannes Thomas Baumgarten**, Djocjacarta, 24, R.
» **George Bernard Gerhard Cromhoff**, Enschedé, 22, R.
» **Johan Cornelis van der Burcht van Lichtenbergh**, Gouda, 21, R.
» **Jan Herman van Laer**, Almelo, 21, R.
» **Jacobus Goeman Borgesius**, 's Gravenhage, 22, R.
» **Jan Emil Prager**, Soerabaja, 19, R.
» **Joachimus Pieter Fockema Andreæ**, Leiden, 19, R.
» **Karel Fischer**, Muntok (Banka), 20, R.
» **Jan Justus Krantz**, Leiden, 19, R.
» **Karel Anton Rombach**, Rotterdam, 18, R.
» **Johannus Justinus Bergsma**, 's Gravenhage, 20, R.
» **Rudolf Mees**, Rotterdam, 18, R.
» **Jan Garrer**, Haarlem, 18, R.
» **Simon Boers**, Dordrecht, 18, R.
» **Jan Frits Jozef Kalkman**, Dordrecht, 21, R.
» **Willem Gerard De Marez Oyens**, Amsterdam, 19, R.
» **Coenraad Gerhard Herman Wilhelm Hendrik Geesink**, Amsterdam, 34, R.
» **Louis Johan Cornelis Kastelijn**, Batavia, 19, R.
» **Johan Hendrik van der Wal**, Bonthain, 17, R.
» **Johan Theodoor Goossens**, Amersfoort, 19, R.
» **Petro Ferdinandus Woesthoff**, Temangoeng, 20, R.
» **Antoine Christiaan Grivel**. Fort de Kock, 18, R.
» **Johannes Henderikus van Hasselt**, Leiden, 17, R.
» **Frederik George Schalwijk**, Rotterdam, 20, R.
» **Eduard Funke**, Amsterdam, 20, R.
» **Johan Frans van Deinse**, Hulst, 20, R.
» **Salomon Jean René de Monchy**, Rotterdam, 18, R.
» **Hendrik Marinus Roelofsz**, Amsterdam, 20, R.
» **Minnekus de Mos**, Scheveningen, 22, R.
» **Johannes Jacobus van Tiel**, Leiden, 19, R.
» **Maurits Elion**, Leiden, 20, R.

Sept.
26. **Cornelis Loeff**, Goor, 22, R.
» **Jan Jacob Karel de Wit**, Helvoirt, 21, R.
» **Jacobus Huibertus van den Hil**, Willemstad, 20, R.
» **Jacobus Pieter Carel van Overstraten**, Kampen, 19, R.
» **Henri Bernard Johan van Mierop**, Winterswijk, 22, R.
» **Jacobus Josephus van der Kley**, Delft, 19, G.
» **Carel Marinus Frijlinck**, Lith, 18, G.
» **Hendrik de Vries**, Nigtevecht, 23, G.
» **Herbert Wouter Borgerhoff Mulder**, Maastricht, 19, G.
» **Adrianus Johannes de Niet**, Scheveningen, 19, G.
» **Hendrik van der Meer**, Rotterdam, 18, G.
» **Pieter Jarig Philippus Dietz**, Muntok, 20, G.
» **Machiel Eduard Polano**, Amsterdam, 17, G.
» **Robert Thomas Winkelman**, Vlissingen, 20, G.
» **Cornelis van den Hoek**, Middelburg, 20, G.
» **Willem Christiaan Adolf Arbeiter**, Wassenaar, 20, G.
» **Pieter Jacobus van Santen**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Nicolaas Voorhoeve**, 's Gravenhage, 19, G.
» **Marie Elie Schröder**, Buitenzorg, 20, G.
» **Evert Gorter**, Utrecht, 17, G.
» **Pieter Rudolf d'Arnaud Gerkens**, Merak, 21, G.
» **Herman Jelmer Karel Hinlopen**, 's Gravenhage, 17, G.
» **Jan Johannes Cornelis Jacob de Meijere**, IJselmonde, 19, G.
» **Gautier Jean Huet**, Amersfoort, 18, G.
» **Jan Hendrik Waszink**, Gombong, 21, G.
» **Maurits Dirk Horst**, Utrecht, 19, G.
» **Johan Wouters**, Samarang, 18, G.
» **August Adriaan Boonacker**, Hem (Gem. Venhuizen), 18, G.
» **Arie Voogd**, Vlaardingen, 18, G.
» **Lodewijk Adrianus Krol**, Dentker, 21, G.
» **Louis Leonard van Wageningen**, Dordrecht, 21, G.
» **Pierre Jean Apol**, den Haag, 22, G.
» **Addick Adrianus Gosling Land**, Haarlem, 18, G.
» **Johannes Wilhelmus Willebrordus Coebergh**, Leiden, 19, G.
» **Johan Poortenaar**, Kampen, 19, G.
» **Cornelis Jacobus Enklaar**, Heerenveen, 19, WN.

Sept.
26. **Martinus de Carpentier Wildervanck**, Leiden, 22, WN.
» **Julius Polak**, den Haag, 19, WN.
» **Henricus Wilhelmus Maria Nijdam**, Delft, 19, WN.
» **Helenus Corver**, Leiden, 19, WN.
» **Marius van Haaften**, Deventer, 18, WN.
» **Leonard Salomon Ornstein**, Nijmegen, 17, WN.
» **Age Sijbrand Wijma**, Balk, 19. WN.
27. **Johannes Gerardus Plette**, Winterswijk, 19, WN.
» **Willem Frederik Hesselink Jr.**, Arnhem, 20, WN.
» **Johan Jacob Tesch**, Amsterdam, 19, WN.
» **Dirk Mol**, Berkhout, 20, WN.
» **Gerrit Jan Heering**, Passaroean, 19. Th.
» **Johannes de Bruin**, Rotterdam, 22, Th.
28. **Abraham Lafeber**, Leeuwarden, 21, L.
» **John Ferdinand Henri Abendanon**, Batavia, 20, R.
» **Willem Matthias Kolff**, Middelharnis, 20, R.
» **Abraham Salomon Hirsch**, Tiel, 21, R.
» **Gerard Andreas Feits**, Heerenveen, 19, R.
» **Jacob Carel Laurens Cambier**, Malang, 19, R.
» **Carel Herman Bendien**, Almelo, 20, R.
» **Anthoni Willem Kamp Hzn**, Meppel, 19, R.
» **Hitzerus Mees**, Veendam, 22, G.
» **Alexander Petrus Marie Zellekens**, Delft, 20, G.
» **Adrianus Marinus Arends**, Wonoh Aseh Probolingo (Java), 21, G.
» **Pieter van der Knaap**, Rotterdam, 22, G.
» **Dirk Hermanus Gerardus Ittmann**, Amersfoort, 22, WN.
» **Jan Frederik Stutterheim**, Rotterdam, 22, WN.
» **Willem Hendrik Bloemendal**, Enschedé, 18, WN.
» **Jan Kamerbeek**, Rotterdam, 18, WN.
» **Johannes Keller Azn**, Leeuwarden, 21, Th.
» **Nicolaas Antoni Becht**, den Haag, 21, Th.
» **Johannes Antonie Visscher**, Asch (bij Buren), 22, Th.
» **Willem Hendrik Antonie Scholte**, Stavenisse, 23, Th.
» **Lodewijk Plette**, Winterswijk, 24, Th.
» **Victor Lambertus Visser**, Schoondijke, 20, Th.
» **Suerus Hermanus Johannes James**, Enschedé, 20, Th.

Sept.
29. **Cornelis Pieter Dyserinck**, Amsterdam, 20, R.
» **Hendrik Alcidus Willem van der Vecht**, Hasselt, 21, L.
» **Heinrich Hermann Aurel von Heynitz**, Perna (Saksen), 30, R.
» **Frans Hendrik Johan**, Modjokarto, 21, G.
» **Mej. Arina Sijtje Bennik**, Vianen, 20, WN.
» **Arie van der Kooy**, Vlaardinger Ambacht, 24, Th.
30. **Emanuel Christiaan Spiegel**, 's Gravenhage, 17, G.
» **Mej. Anna Maria Scheffer**, Buitenzorg, 19, WN.
» **Jan van Lokhorst**, Naarden, 20, WN.
» **Douwe Faber**, Ilpendam. 20, Th.
» **Gerrit Jan Willem Oldeman**, Schermerhorn, 20, Th.
» **Johan Beyerman**, Leiden, 19, Th.
» **Marinus Antonius Gijsbertus Vorstman**, Enschedé, 19, Th.
» **Mej. Anna Hudig**, Rotterdam, 29, L.
» **Hugo Willem Constantijn Bordewijk**, 's Gravenhage, 18. L.
» **Willem Hendrik Dominicus Suringar**, Rotterdam, 20, R.
» **Johan Edgar**, Soerabaia, 21, R.
» **Felix Coenaes**, Brussel, 19, R.
» **Abel Kruys**, Ouderkerk a/d IJsel, 31, WN.

Oct.
4. **Mej. Jacoba Elisabeth Vreede**, den Haag, 19, WN.
» **Herman Pieter Schim van der Loeff, GLzn**, Utrecht, 18, Th.
» **Coenraad Bernardus Holland**, Friezenveen, 20, Th.
» **Martinus Jan Kosters Gzn**, Leiden, 23, Th.
» **Teunis Gerrit van Reeuwijk**, Zegwaard, 22, Th.
7. **Leendert Willem Erdman**, den Haag, 20, Th.
11. **Pieter Adriaan Suerhoff**, Gorinchem, 17, L.
» **Mej. Johanna Nicoline Japikse**, Middelburg, 18, R.
» **Bruno Frederik Diephuis**, Rembang (Java), 21, WN.
» **Dirk Bins Jr**, Rotterdam, 22, Th.
13. **Antonius Jacobus Daniels**, Maastricht, 24, L.
18. **Adrianus Hermannus van den Oever**, Emden, 36, R.
21. **George Simon Dirk Hamel**, Elmina, 21, R.
» **Jacobus Bernard Koffyberg**, Rotterdam, 19, R.
» **Friedrich Diedrich Ötken**, Gombong, 19, G.
» **Pieter Christiaan Swart**, Batavia, 19, L.

Nov.
4. **Mej. Anna Schim van der Loeff**, Aarle Rixtel, 21, G.
» **Pieter Hendrik Romeyn**, Utrecht, 21, R.
9. **Cipriaan Johan François Louis Kaufman**, Riouw, 19, G.
» **Marinus Hendrik Joseph Groenendijk**, Rotterdam, 18, G.
» **Claude Auguste Crommelin**, Nieuwer Amstel, 19, WN.
» **Jacques Albertus Henri Laurens Adam**, Mühlheim, 21, R.
25. **Mej. Maria Lemke**, Sneek, 38, L.
» **Johan Huizinga**, Groningen, 25, L.
» **Jean Philippe Vogel**, 's Gravenhage, 27, L.
» **Mej. Dorothea Catharina Helena de Stoppelaar**, Leiden, 23, WN.

1899.

Jan.
20. **Maarten Hendrik Johan de Wolff**, Breda, 39, WN.
» **Andreas Lodewijk Schmidt**, Gouda, 18, G.
» **Marinus Mijers**, Amsterdam, 24, G.
» **Pieter Leonard van Eck Jr.**, den Haag, 22, L.

Febr.
16. **Jacobus Stephanus Smit**, Elandsdrift, 20, R.
» **Willem Eduard Bok**, Pretoria, 19, R.
» **Nicolaas Jacobus Smit**, Elandsdrift (district Pretoria), 23, R.

Maart.
25. **Gerard Willem Herman Peltzer**, 's Gravenhage, 45, L.

Mei.
19. **Berend Dijksterhuis**, Grijpskerk, 38, L.

Juni.
30. **Dr. Jacques Roelants**, Molenbeek St. Jean, 32, G.
» **Dr. Alfred Leopold Oppenheim**, Keulen, 36, G.
» **Dr. Johann Pollak**, Nikolsburg (Oostenrijk), 38, G.

PRIJSVRAGEN,

DOOR

RECTOR EN SENAAT

DER

UNIVERSITEIT TE LEIDEN

den 1sten Mei 1899 uitgeschreven.

Overeenkomstig Art. 49 der Wet op het Hooger Onderwijs worden de Studenten aan de Nederlandsche Universiteiten uitgenoodigd hunne krachten te beproeven aan de behandeling van de navolgende onderwerpen, opgegeven door de

FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

I.

Een vergelijkend onderzoek van den Griekschen godsdienst in de zoogenaamde pelasgische periode en van den Romeinschen vóór de opneming van Grieksche eerediensten.

N.B. Het woord Romeinsch niet op te vatten in de engste beteekenis. Latijnsche en andere italiotische eerediensten waaraan de Romeinen deelnamen, mogen niet worden uitgesloten.

II.

De Faculteit verlangt eene verhandeling over de Essenen, gebaseerd op oordeelkundig gebruik der bronnen.

FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID.

I.

De Faculteit verlangt eene verhandeling over de regeling van het bewijs van feiten betreffende den staat der personen, in het Nederlandsche privaatrecht en de voornaamste buitenlandsche wetgevingen.

II.

De Faculteit verlangt eene verhandeling over den overgang der procedure per legis actiones tot die per formulas in het Romeinsche recht, met aanwijzing van den tijd waarin en de wijze waarop deze overgang heeft plaats gevonden en van zijne gevolgen voor den algemeenen gang der ontwikkeling van het privaatrecht.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

I.

De Faculteit verlangt een onderzoek, door middel van Roentgen's stralen, omtrent de onderlinge verhouding der beenderen van den voorarm en van den handwortel bij verschillende standen van de hand, ingeleid door een kritisch overzicht van de vroegere meeningen en opvattingen daaromtrent. Overlegging van radiographieëen bij het antwoord is gewenscht.

II.

De Faculteit verlangt, met het oog op verschillende mededeelingen over de gunstige werking van de inspuiting van gelatine-oplossingen bij bloedingen en bij aneurysmata, een onderzoek omtrent den invloed van gelatine-oplossingen op de bloedstolling.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

I.

De Faculteit verlangt een zooveel mogelijk volledig overzicht van de onderzoekingen, die betrekking hebben op pseudo-elliptische integralen.

Dit overzicht moet bevatten eene duidelijke uiteenzetting van de verschillende handelwijzen, die zijn aangewend om pseudo-elliptische integralen af te leiden, of om kenmerken voor bepaalde klassen van zoodanige integralen vast te stellen.

Het zal zeer op prijs gesteld worden, indien oorspronkelijke beschouwingen aan het gevraagde overzicht worden toegevoegd.

II.

De Faculteit verlangt een onderzoek van het werkzame bestanddeel in een of andere drogerij, bij voorkeur ontleend aan onze Indische koloniën, die nog niet of nog slechts voorloopig in die richting onderzocht is.

FACULTEIT VAN LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

I.

Wat leeren de boeken Kronieken, Ezra en Nehemja aangaande den beschavingstoestand der Joden (taal, recht, godsdienst enz.) in den tijd des schrijvers?

II.

Judicium quod de Juvenale tulit Nisard, laudatus a Boissierio (L'opposition sous les Césars, p. 302 sqq.) accurato *subiiciatur* examini.

De vragen worden beantwoord in de taal, waarin zij gesteld zijn.

De antwoorden, geschreven met eene andere hand dan die van

den auteur, worden vóór 1 Mei 1900 toegezonden aan den Secretaris van den Senaat der Universiteit. Zij worden geteekend met eene spreuk en gaan vergezeld van een verzegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvèrs bevat.

Op den derden Dinsdag van de maand September 1900 wordt het oordeel der Faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de Faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

1899—1900

EN

VERSLAG OVER 1899—1900

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL
LEIDEN. — 1900.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL, LEIDEN.

INHOUD.

BIJLAGEN.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1899—1 Mei 1900.

LEIDEN, 15 Juni 1900.

Wij hebben de eer, ingevolge Art. XII der Statuten U het Verslag uit te brengen over den staat van het Fonds en over onze verrichtingen, loopende van 1 Mei 1899—1 Mei 1900. Op den 15 Juni des vorigen jaars had de Algemeene Vergadering plaats in de Senaatskamer der Universiteit. Daarin werd de rekening en verantwoording van den Penningmeester goedgekeurd en het jaarverslag over 1898/99 uitgebracht. Dit laatste is aan alle leden rondgezonden.

Het aantal leden en de som der jaarlijksche bijdragen is in het afgeloopen jaar weder niet onbelangrijk vooruitgegaan.

Toegetreden zijn:

	5	Begunstigers	van *f* 10.—	's Jaars.
	2	"	" " 5.—	"
	1	"	" " 3.—	"
	30	"	" " 2.50	"
	5	"	" " 2.—	"
	74	"	" " 1.50	"
	1	"	" " 1.—	"
Samen	118	nieuwe leden	*f* 260.—	

Het getal leden bedroeg in het geheel:

Stichters	10	
Donateurs	25	die eene gift op eenmaal
Begunstigers	21	geschonken hebben.
Beschermers . , ...	2	
Donateurs van *f* 25 tot *f* 100 .	5	
	63	

Overgebracht	63 leden.
Begunstigers van *f* 10.— tot *f* 25.— . .	28
„ „ „ 5.— „ „ 10.— . .	56
„ „ „ 2.50 „ „ 5.— . .	223
Leden die *f* 2.—, *f* 1.50 en *f* 1.— bijdragen .	448
In het geheel. . .	818 leden.

Daarvan zijn overleden 3, hebben bedankt 12, en moesten afgeschreven worden, omdat zij niet meer te vinden waren 9 leden, zoodat het aantal leden op 1 Mei 1900 bedroeg 789.

De inkomsten bedroegen:

Renten	*f* 1317.70[5]
Jaarlijksche Bijdragen	„ 1847.50
Giften	„ 899.17[5]
Erfschenking van den Heer Jac. Scheltema.	„ 40000.—
Batig slot op 1 Mei 1899	„ 597.79[5]
Som. .	*f* 44662.17[5]

De uitgaven waren als volgt:

Aangekocht ter kapitalisatie *f* 44.800 Nederlandsche Schuld 3% renten	*f* 41796.90
Aan de Studenten in de Geneeskunde L. P. J. de Does, en A. van Zanten	*f* 200.—
Aan den Student in de Wis- en Natuurkunde Van der Laarschot	*f* 250.—
Aan de Privaatdocenten Dr. J. H. Kern, Dr. W. Stortenbeker en Dr. E. A. Klobbie wegens vergoeding van: . . .	
Reiskosten en hulpmiddelen	*f* 250.—
Aan den Bibliothekaris der Univ. voor den aankoop van brieven en handschriften. .	*f* 140.—
Aan prof. J. M. Janse voor tegemoetkoming in de reiskosten van Dr. J. E. Tulleken naar West-Indië	*f* 500.—
Over te brengen. .	*f* 43136.90

Overgebracht. .	*f* 43136.90
Aan prof. G. Jelgersma voor vergelijkend anatomisch materiaal	*f* 200.—
Aan prof. F. Pijper voor hulpmiddelen bij zijn onderwijs	*f* 70.—
Voor het Jaarboek der Universiteit en Verslag van het Universiteitsfonds en overige kleine uitgaven	*f* 465.92
	f 43872.82
Zoodat het batig slot bedraagt	*f* 789.35[5]

Tot ons groot leedwezen heeft onze voorzitter Prof. P. A. van der Lith in Maart ll. om redenen van gezondheid zijn ontslag genomen als voorzitter en lid van onze Commissie. Alle leden zullen voorzeker met ons betreuren, dat de man, aan wien de Leidsche Universiteit deze Stichting te danken heeft, niet meer aan het hoofd zal staan van haar Bestuur. Zoo iemand, dan mag Prof. van der Lith met voldoening en dankbaarheid op zijn werk terugzien. Zijne stichting verkeert in een toestand van toenemenden bloei. Ofschoon zij nog slechts over bescheidene middelen te beschikken heeft, wordt haar beteekenis voor de Studiën aan onze Universiteit in alle Fakulteiten — ja wij mogen wel zeggen hare onmisbaarheid, algemeen erkend en hoog gewaardeerd. Men mag verwachten, dat hare krachten in de toekomst versterkt zullen worden door de toenemende belangstelling en steun van oudstudenten. Moge Prof. v. d. Lith nog langen tijd daarvan getuige zijn, en dit hem tot troost en opwekking zijn, nu hij genoopt is het bestuur zijner stichting neder te leggen. Als zijn opvolger uit de Fakulteit der Rechtsgeleerdheid werd door den Senaat der Universiteit benoemd Prof. S. J. Fockema Andreae, die zich deze keuze liet welgevallen.

In 't laatst der maand December 1899 gewerd ons de erfschenking van wijlen den heer Jac. Scheltema, waarvan wij in ons vorig verslag melding maakten. Overeenkomstig den wensch van den erflater zullen de inkomsten in de eerste vier of vijf jaren benuttigd worden tot het geven van onderwijs in de Sociologie aan de Studenten der Universiteit. Wij hebben ons gewend tot de Juridische fakulteit met het verzoek ons een daarvoor geschikten docent aan te wijzen, die in den Akademischen cursus 1900/1 dit onderwijs zal te geven hebben, en zien eerlang haar antwoord te gemoet.

Wij mogen verscheidene giften vermelden, die aan het Fonds geschonken zijn. Vooreerst ontvingen wij de aanzienlijke gift van *f* 500 van den oud-student Mr. Elink Schuurman te Utrecht, waarvan wij reeds mededeeling konden doen op de vorige algemeene vergadering, (zie het vorige Jaarverslag bladz. 8), omdat ons de toezegging juist op den morgen van dien dag was geworden. Ten tweede eene gift van *f* 100 van den oud-student Dr. H. C. Los te 's Gravenhage, ten derde eene gift van *f* 110 van iemand die geheel onbekend wil blijven; voorts eenige kleinere giften, als van Prof. J. M. v. B. nog *f* 25 behoorende tot het geschenk des vorigen jaars, en van twee onbekenden *f* 21,67^{5} en *f* 7,50. Aan die bekende en onbekende gevers brengen wij onzen besten dank.

Op hoogen prijs stellen wij de gift die ons gewerd van Mr. H. J. Drucker oud-Hoogleeraar, thans lid van de 2de Kamer der Staten-Generaal. Hij heeft zich op nieuw aan onze Universiteit verbonden door als Privaatdocent op te treden en het onderwijs in het Privaatrecht voor een deel op zich te nemen, ten einde de zoo uitgebreide taak van den Hoogleeraar Visser te verligten. Sinds den aanvang van dezen kursus heeft hij twee uren 's weeks kollegie gegeven in 't Burgerlijk recht, en heeft de kollegiegelden van die studenten, welke dit jaar de aan het Rijk verschuldigde kollegiegelden niet hadden ge-

stort [1]), aan ons Fonds geschonken. Wij zeggen Prof. Drucker dank voor dit vernieuwde blijk zijner belangstelling.

In het afgeloopen jaar vonden wij herhaaldelijk gelegenheid, om overeenkomstig onze statuten aan de studeerende jeugd, aan het Akademisch onderwijs, aan de Akademische inrichtingen, van dienst te zijn. Vooral verheugen wij ons dat wij het optreden van privaatdocenten in verschillende takken of onderdeelen van eenige wetenschap hebben kunnen bevorderen en steunen.

Aan de studenten in de geneeskunde L. P. J. de Does en A. v. Zanten schonken wij op nieuw eene toelage tot voortzetting hunner studien. Evenzoo aan den student in de Wis- en Natuurkunde E. I. M. van de Laarschot, die een verdienstelijk Kandidaats-examen had afgelegd, en zonder onzen steun zou genoodzaakt zijn geweest zijne studiën af te breken.

Aan Prof. Pijper verleenden wij op zijn verzoek eene toelage ter gemoetkoming in de kosten van den aankoop van aanschouwingsmiddelen bij het onderwijs in de Geschiedenis der Christelijke kunst als onderdeel van de Geschiedenis des Christendoms. Gedurende het Akademiejaar 1900/1901 gaf Dr. W. Stortenbeker uit 's Gravenhage, leeraar aan de krijgschool en privaat docent in de Elektrochemie, op nieuw een leerkursus van Elektrochemie in het Anorganisch Chemisch Laboratorium, welke leerkursus ditmaal een praktische was. Daaraan werd door een zestal Kandidaten in de Chemie met belangstelling en ijver deelgenomen. Het was ons zeer welkom den heer Stortenbeker eene toelage tot vergoeding van reis- en verblijfkosten te verleenen.

Dr. E. A. Klobbie, assistent aan het Anorg. Ch. Lab. en Privaatdocent in de Mikrochemie, heeft dit jaar een theoretisch en praktisch kollegie van Mikrochemie in het Pharmaceutisch

---

1) De studenten die dit wel hadden gedaan, werden door Prof. D. van kollegiegeld vrijgesteld, evenals zulks door onze andere privaatdocenten geschiedt.

Laboratorium gegeven, gedurende 2 uren 's weeks. Hieraan hebben veertien Pharmaceutische Kandidaten en studenten deelgenomen. De oefeningen betroffen ditmaal de anorganische mikrochemie.

Ter vergoeding van verschillende kosten, die Dr. Klobbie moest maken, zoowel voor aanschaffing van eenige hulpmiddelen als voor het herstel van zijn mikroskoop, hetwelk bij deze oefeningen door de studenten was gebruikt, hebben wij niet geaarzeld hem eene toelage van honderd gulden te verleenen.

Dr. J. H. Kern Hz., lid van de Redaktie der Nieuwe Rotterdammer Koerant, is aan onze Universiteit als privaatdocent in de Slavische Talen opgetreden. Den 8sten November l.l. heeft hij zijne lessen geopend met eene openbare les, waarin hij eene rede uitsprak: „De studie van de Slavische talen", welke met veel belangstelling werd aangehoord. Sedert heeft hij 4 uren 's weeks kollegie in de Russsische taal gegeven, 2 uren Grammatika, 2 uren stukken proza en poëzie. Drie lessen werden door vier Litteratoren en één Scheikundige getrouw bijgewoond; twee hunner waren meer gevorderden, en drie beginners. Zeer ingenomen met het optreden van Dr. Kern, verleenden wij hem eene toelage voor reis- en verblijfkosten.

Zooals bekend is aan onze Universiteit een nieuwe leerstoel in de fakulteit der Geneeskunde opgericht, voor de Psychiatrie. Prof. G. Jelgersma heeft in Sept. l.l. dit professoraat aanvaard. Bij de instelling van de nieuwe psychiatrische kliniek moest hij zooveel voor personeel, teeken- en andere hulpmiddelen aan de Regeering aanvragen, hetwelk ten deele eerst in het volgende jaar kan toegestaan worden, dat hij ons om geldelijke hulp gevraagd heeft voor den aankoop van eenig materiaal (inzonderheid hersenen van in de dierentuinen overleden dieren), waarvan de aankoop niet kan uitgesteld worden. Wij hebben aan die aanvrage gaarne voldaan.

De Bibliothekaris der Universiteit Dr. S. de Vries riep onzen

steun in voor den aankoop van handschriften. Er bood zich op eene verkooping te Leiden eene gelegenheid aan om eene groote verzameling autografen en handschriften aan te koopen van Paullus Merula, omstreeks 1600 hoogleeraar in de geschiedenis en bibliothekaris te Leiden, en van zijnen leerling den beroemden philoloog Petrus Scriverius, die in de eerste helft der 17de eeuw hier ter stede gevestigd was, en den roem der Leidsche School zeer deed stijgen; voorts nog van J. F. Gronovius en anderen. De brieven van Merula sluiten zich aan bij de reeks brieven, die reeds van hem op de Univ.-Bibliotheek voorhanden zijn. Zij betreffen voornamelijk zijne betrekking met geleerden van allerlei landaard, met wien hij briefwisselde over de handschriften, die toen reeds hier bewaard werden, en over de belangrijke uitgaven die hij zelf ondernam. Die brieven zijn ook van beteekenis voor het onderzoek naar zijne vertrouwbaarheid. Deze is betwijfeld geworden betreffende zijne uitgave van de Autobiographie van Erasmus, en van de Annales van Ennius. Maar juist uit die brieven is thans zijne geloofwaardigheid gebleken, door een onderzoek dat Prof. Blok onlangs heeft ingesteld (zie Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis Nieuwe Serie Afl. 1.) Zoowel voor de kennis van het geleerdenleven in dien tijd als voor die van het bijeenbrengen der handschriften onzer Universiteits Bibliotheek, zijn deze brieven van P. Merula, en evenzoo die van Scriverius van groot belang; zij behooren hier eigenaardig te huis.

Aangezien echter de aankoop uit de beschikbare gelden voor de Bibliotheek te bezwaarlijk was, hebben wij niet geaarzeld de daarvoor benoodigde som te verleenen.

Onze steun is ingeroepen door Prof. Janse voor de uitzending van een Botanikus bij de Suriname-Expeditie onder leiding van Dr. H. van Cappelle. Ofschoon het doel van dezen tocht hoofdzakelijk van geologischen en topografischen aard zal zijn, zoo zoude het van groot belang zijn daaraan iemand toe te

voegen, die gegevens omtrent de nog zoo weinig bekende flora dier gewesten konde verzamelen. Evenwel laten de hem ten dienste staande geldmiddelen Dr. van Cappelle zulks niet toe.

Zoodanig botanisch onderzoek zoude voor het Leidsche Rijksherbarium van groot belang zijn. Daarin is van de Surinaamsche flora zoo goed als niets voorhanden. En nu is het tegenwoordig juist noodig en wenschelijk, dat het Herbarium zich tot onze Oost- en West-Indische bezittingen en de aangrenzende streken bepale, 1e met het oog op de geldmiddelen waarover die inrichting te beschikken heeft, 2e op de behoefte aan nieuw ruilmateriaal, aangezien het ruilmateriaal dat vroeger rijkelijk in het Herbarium aanwezig was, thans grootendeels verbruikt is. De heer J. E. Tulleken, veelbelovend Pharmaceutisch doktorandus van deze Universiteit [1]), heeft zich bereid verklaard aan de Expeditie deel te nemen, (na zich zooveel mogelijk daarvoor door studie in 's Rijks Herbarium voorbereid te hebben) en alle door hem verzamelde planten en plantenprodukten aan 's Rijks Herbarium af te staan. Heeren Curatoren der Universiteit hebben hem eene toelage van *f* 1500 uit het Fonds Vollenhove toegezegd. Evenwel de kosten van overtocht, uitrusting enz. aan deze reis verbonden zijn zóó groot, dat deze met die som niet gedekt kunnen worden, en daarom heeft Prof. Janse verzocht dat ook het Universiteitsfonds door eene bijdrage van *f* 500 de uitzending van den heer Tulleken mogelijk make. Daaraan is door ons gereedelijk voldaan.

Hebben wij ons te verheugen over de toetreding van een aanzienlijk aantal nieuwe leden onder onze studenten, zulks is voornamelijk te danken aan de bemoeiïngen van den Praeses van het Leidsche studentenkorps, D. W. van Heeckeren en van de Heeren Praesides der fakulteiten C. E. Hooykaas (Theol.)

---

1) De heer Tulleken is sedert gepromoveerd tot Dr. in de Pharmacie op eene dissertatie over de Indigo.

U. W. F. van Panhuys (Jur.), J. H. Zaayer (Med.), J. A. Vollgraff (Phil.) en A. Rutgers van der Loeff (Litt.)

Wij betuigen hun voor hunne medewerking onzen besten dank.

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds.

M. J. DE GOEJE, *Voorzitter.*
J. M. VAN BEMMELEN, *Secretaris.*
T. ZAAYER, *Penningmeester.*
C. P. TIELE,
S. J. FOCKEMA ANDREAE.

LEIDEN, October 1900.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunne steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor eenen donateur *f* 25.— of meer

voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 2.—, *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—

Eenige inschrijvings-briefjes gaan hiernevens.

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering

J. M. VAN BEMMELEN,

Secretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1900.

Alkmaar.

Dr. P. J. Hollman. *Begunstiger.*

Almelo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
Dr. G. Postma. *Beg.*

Amsterdam.

Dr. F. L. Abresch. *Beg.*
Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
Mr. M. I. B. Bruining.
J. A. van Dijk.
Dr. A. A. Fokker.
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
Mr. W. H. de Greve. *Beg.*
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
J. I. L. D. van Hoevell.
Mr. J. C. de Koning. *Beg.*
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
Ds. E. Laurillard. *Beg.*
Mr. A. Lind. *Beg.*
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
Mej. Dr. A. Nijland.
G. Rebel. *Beg.*
Mr. C. J. P. van der Schalk. *Beg.*
Dr. C. C. Sepp. *Donateur.*
Mr. A. F. V. Sickenga.
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Prof. Dr. R. Sissingh.
Mr. J. Wiarda. *Beg.*

Apeldoorn.

Dr. C. L. Wijn. *Beg.*

Arnhem.

Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
Mr. C. C. Beelaerts.
Mr. B. H. Everts. *Beg.*
Mr. J. Gelein Vitringa.
Dr. F. Goslings. *Beg.*
Mr. J. Houwink.
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*

Assen.

Mr. A. C. van der Feltz.
Mr. H. Pelinck. *Beg.*

Balk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Bleiswijk.

C. A. H. Weyer. Arts.

Borculo.

Dr. L. T. C. Schey.

Breda.

Mr. B. Formijne. *Beg.*

Buurmalsem.

Dr. F. D. J. Moorrees. *Beg.*

Delft.

Dr. L. van Scherpenzeel. *Beg.*

Dieren.

Mr. C. G. Schattenkerk.
Mr. Th. G. A. Slingeland. *Beg.*

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. *Beg.*

Dordrecht.

Dr. F. Delhez. *Beg.*
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
Dr. L. J. Lans.
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
Mr. J. Salomonson. *Beg.*

Drunen.

Dr. A. W. A. v. Seters. *Beg.*

Epe.

Ds. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeijer. *Beg.*

Fijnaart.

Dr. A. Heller. *Beg.*

Gaasterland.

Jhr. Mr. J. H. F. K. v. Swinderen. *Donateur.*

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg.*

's Gravenhage.

G. Aalbertsberg.
J. Alma.
Dr. J. F. van Bemmelen. *Beg.*
M. S. Borst Pauwels.
Dr. R. R. de Bruyn.
Mr. C. J. E. Graaf van Bylandt. *Donateur.*
Dr. P. J. Dekkers. *Beg.*
Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié. *Donateur.*
Mr. J. S. D. v. Doorn. *Donateur.*
Mr. M. J. Duparc. *Beg.*
Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*
Dr. J. G. J. Evers.
W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*
Dr. J. R. van Geuns. *Beg.*
Mr. J. M. Gülcher. *Beg.*
Jhr. Mr. C. H. J. van Haeften.
Mr. H. L. Hemsing. *Beg.*
Mr. G. J. Henny. *Beg.*
Mr. J. A. Heyse.
Dr. H. M. Hijmans. *Beg.*
Dr. J. de Jong. *Beg.*
Mr. H. N. Kiliaan. *Beg.*
Mr. A. L. C. Klein. *Beg.*
Mr. J. Knottenbelt. *Don.*
Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*
A. Kruyt. *Beg.*
Mr. J. P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*
Dr. W. van Loghem. *Beg.*
Dr. H. C. Los. *Don.*
D. L. W. van Mierop. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
Mr. D. Mounier. *Don. Beg.*
Mr. N. G. Pierson. *Don.*
Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
Mr. H. Polvliet.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
J. H. L. van der Schaaff.
Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Donateur.*
H. W. C. Soeterik.
Mr. J. D. Verbroek.
Mr. C. van Vollenhoven. *Beg.*
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
Mr. L. Ph. J. Wüppermann. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*
Mr. A. J. A. IJssel de Schepper. *Beg.*

Groningen.

Prof. Dr. A. G. van Hamel. *Donateur.*
Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
J. F. J. Kolkman.
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*

Haarlem.

Mevr. Wed. Prof. Mr. C. Asser. *Beg.*
Mr. S. R. Bakker.
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*
Dr. A. van Eldik Bz.
Dr. H. van Erp. *Beg.*
Dr. P. de Koning. *Beg.*
Mr. A. Moens.
J. C. Tadema. *Beg.*
Dr. Th. H. v. d. Velde.
Dr. E. v. d. Ven. *Beg.*

Harderwijk.

Dr. B. H. Carp. *Beg.*

Hengelo.

Mr. E. P. de Monchy. *Beg.*

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*
Jhr. Mr. P. M. T. v. Meeuwen. *Donateur.*

Kampen.

Mr. J. G. Meilink.

Koudekerke (Z.).

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*
Jhr. Mr. F. J. J. v. Eysinga. *Donateur.*
Mr. R. A. Fockema. *Beg.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*
Mr. M. J. P. D. Baron van Harinxma thoe Slooten.
E. H. Sikkes. Arts.

Leiden.

A. M. V. van Aardenne.
C. Ph. F. Abbing.
J. F. H. Abendanon.
J. A. H. L. Adam.
A. J. Aeilkema,
Mej. E. M. v. Aken. *Beg.*
D. Albers.
M. Alvares Correa.
W. R. L. v. Andringa de Kempenaer.
P. J. Apol.
W. C. A. Arbeiter. *Beg.*
A. M. Arends.
H. H. Arendts.
A. E. van Arkel.
P. R. d'Arnaud Gerkens.
F. G. W. J. Backer.
N. J. Zebinden Baggerman.
A. v. d. Sande Bakhuyzen.
Dr. E. F. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof. Dr. H. G. v. d. Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
R. V. Bakker.
A. J. Barnouw.
O. S. Bastiaans.
J. Th. Baumgarten.
C. H. Beekhuis. *Beg.*
Prof. Dr. J. M. van Bemmelen. *Beschermer.*
C. H. Bendien.
C. E. Benjamins. *Beg.*
J. J. Bergsma.
Mej. D. B. Beucker Andreae. *Beg.*
J. Beyerman.
J. M. van Beyma.
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
A. J. de Blinde.
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg.*
Mr. D. van Blom.
W. H. Blommendaal. *Beg.*
C. J. J. Blussé.
M. Boekwijt. *Beg.*
D. Boer.
H. F. de Boer.
S. Boers.
Prof. G. J. P. J. Bolland.
M. P. Kingma Boltjes.
Prof. R. v. Boneval Faure. *Donateur.*
A. A. Boonacker.
H. W. Borel.
W. H. Borgerhof Mulder.
F. J. Borst.
A. K. Bosman.
E. G. S. Bourlier.
C. Braak. *Beg.*
S. Brandes.
H. Bremekamp.
P. E. Briët.
J. C. Broekema.
J. P. Bruynzeel.
H. J. Bunschoten.
J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
G. G. van Buttingha Wichers.
J. T. Bijl. *Beg.*
W. J. J. C. Byleveld.
F. D. Byleveld.
O. Cahen.
J. C. L. Cambier.
Mej. J. B. Campert. *Beg.*
M. de Carpentier Wildervank. *Beg.*
A. Carrière.
Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
J. W. W. Coebergh.
E. V. E. Coenaes.

J. Coert.
A. B. Cohen Stuart.
Mej. C. J. J. Cohen Stuart. *Beg.*
D. H. Coldewey.
J. J. Comerell.
J. P. Coops. *Beg.*
H. Corver. *Beg.*
F. Couveé.
Dr. G. J. M. Couvée. *Beg.*
J. B. Crol, JWzn.
G. B. G. Cromhoff.
C. A. Crommelin. *Beg.*
F. R. Crommelin.
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
L. Ph. Denekamp.
I. J. Dermout.
B. F. Diephuis. *Beg.*
P. J. Ph. Dietz. *Beg.*
G. Schot Dijkman.
H. M. G. Dikshoorn. *Beg.*
Dispuutgezelschap „Humbolt." *Beg.*
G. J. A. M. van Ditzhuyzen.
Mej. E. C. van Dorp. *Beg.*
G. C. A. van Dorp. *Beg.*
J. Draayer.
A. J. Hankes Drielsma.
J. Hankes Drielsma.
Mr. H. L. Drucker. *Stichter, Beschermer.*
B. H. Dryber.
Joh. Duyster.
C. P. Dyserinck.
S. Ebbinge. *Beg.*
J. J. van Eck.
J. Edgar.
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
A. B. Eeltjes.
E. L. Elias.
O. Elias.
M. Elion.
J. Eltzbacher.
J. A. M. O. van Embden.
C. J. Enklaar.
Joh. Enschedé.
K. J. van Erpecum.
J. G. van Es. *Beg.*
J. F. S. Esser.
M. A. Evelein.
W. F. van Everdingen.

B. F. Everts.
W. J. M. v. Eysinga. *Beg*
D. Faber.
Mej. J. Faber. *Beg.*
G. Fabius.
G. H. Fabius. *Beg.*
D. J. Fangman.
G. A. Feits.
B. J. Ferf. *Beg.*
K. Fischer.
M. J. van der Flier.
N. Fockema.
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreae. *Stichter.*
J. P. Fockema Andreae.
A. J. Fokker.
J. Fontein.
J. S. L. v. Vierssen Frantzmann. *Beg.*
M. Franzie. *Beg.*
C. M. Frijlinck. *Beg.*
E. Funke.
J. Garrer.
Prof. Dr. P. van Geer. *Beg.*
C. G. H. W. Geesink. *Beg.*
Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*
F. H. Gerritsen.
J. Th. de Geus.
J. H. Goodhart.
J. W. de Goeje. *Beg.*
Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg.*
J. Goeman Borgesius.
Th. C. Gonsalves.
J. Th. Goossens.
C. S. Gorsira.
E. Gorter.
E. W. Gòteling Vinnis.
Mr. G. Gouda Quint. *Beg.*
H. van Goudoever.
E. H. de Graag.
C. de Graeff.
J. Greup.
A. Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
E. Ch. Grivel. *Beg.*
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
M. van Haaften.
A. de Haan.
H. K. de Haas.

Ph. M. v. d. Haer.
A. van Haersolte.
J. F. van Haersolte.
C. H. Hagen.
J. P. L. Hagen.
A. J. C. van Hamel.
H. Hamilton of Silverton Hill Jr.
F. J. van Harencarspel.
A. W. Hartman.
Dr. Ch. M. A. Hartman. *Beg.*
H. A. Hartogh.
J. H. van Hasselt. *Beg.*
Jan Havelaar.
K. T. Haverkorn v. Rijsewijk. *Beg.*
D. W. v. Heeckeren. *Beg.*
G. J. Heering.
A. G. Heineken.
M. T. v. Heloma. *Beg.*
Dr. A. Hendriks. *Beg.*
H. P. Hermans.
E. Hesselink.
W. F. Hesselink Jr.
J. Siegenbeek v. Heukelom.
Prof. Dr. D. E. Siegenbeek v. Heukelom. *Donateur.*
H. J. F. Heyman.
J. H. van den Hil.
G. J. v. d. Hilst Karrewij. *Beg.*
H. J. K. Hinloopen. *Beg.*
A. S. Hirsch.
W. A. Hoeffelman. *Beg.*
C. van den Hoek.
Mej. J. H. Hoestra. *Beg.*
Mr. G. G. v. d. Hoeven. *Beg.*
Prof. Mr. H. v. d. Hoeven *Beg.*
H. van der Hoeven Jr.
Prof. Dr. C. K. Hoffmann. *Beg.*
C. B. Holland. *Beg.*
Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
J. Hoogkamer.
C. E. Hooykaas.
K. G. A. Hordijk.
M. D. Horst.
A. Th. ten Houten.
H. Houtman. *Beg.*
J. H. Mulock Houwer.
G. J. Huet. *Beg.*
J. H. F. E. van Hunsel.

C. J. Huyser.
J. G. Huyser.
E. Hijmans.
J. F. Hijmans.
A. S. van Ingen. *Beg.*
R. Ippius Fockens.
A. van Iterson.
C. J. A. v. Iterson.
F. H. G. v. Iterson.
D. H. G. Ittmann. *Beg.*
I. Jacobsen.
F. M. Jaeger. *Beg.*
Prof. Dr. J. M. Janse. *Beg.*
F. D. Jansen.
Prof. Dr. G. Jelgersma. *Beg.*
H. F. W. Jeltes.
I. Joëls. *Beg.*
F. H. Johan.
N. A. de Joncheere.
D. K. G. de Jong.
B. de Jong van Beek en Donk.
D. J. Jongeneel.
W. J. A. Jongkees. *Beg.*
G. G. van der Kaaden.
G. H. Kaiser.
W. F. Kaiser P.Jzn.
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
A. W. Kamp Hzn.
B. J. Kanis.
J. C. Kars.
L. J. C. Kastelijn.
H. A. E. Kempe.
Dr. C. J. van Ketwich. *Donateur.*
E. van Ketwich Verschuur.
J. D. van Ketwich Verschuur.
J. C. Kielstra.
N. C. Kist.
D. A. Kley.
J. J. van der Kley. *Beg.*
Dr. E. A. Klobbie.
A. A. van der Kloes. *Beg.*
H. W. E. Klomp.
Mej. J. G. Klomp. *Beg.*
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
P. van der Knaap. *Beg.*
J. L. P. H. Knoppert.
J. A. N. Knuttel.

H. W. Köhler.
J. C. Filedt Kok. *Beg.*
W. M. Kolff.
A. A. Kool.
Prof. Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
C. Th. Krabbe.
J. J. Krantz.
K. K. Douw v. d. Krap.
P. Kremer.
J. A. van Krieken.
L. A. Krol.
H. Kronenberg.
W. A. Kuenen. *Beg.*
J. W. Kuypers.
J. F. Kunst.
J. Kwisthout.
A. B. v. d. Laan.
E. M. van de Laarschot.
J. H. van Laer.
A. A. G. Land.
J. Lankhout.
R. G. Leegstra.
A. F. Leeman.
Mej. M. Ligtenberg. *Beg.*
B. C. van der Linden.
F. J. Lisman.
Prof. Mr. P. A. v. d. Lith. *Stichter.*
C. Loeff.
A. Rutgers v. d. Loeff.
B. W. Rutgers v. d. Loeff.
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
A. A. Loopuyt. *Beg.*
W. de Loos.
Prof. Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
J. A. Lucardie.
C. Lumkeman. *Beg.*
Alb. Maas.
J. C. Th. Mähler.
Ph. K. Maier.
K. P. v. d. Mandele.
M. W. Marsman. *Beg.*
Prof. Dr. K. Martin. *Beg.*
H. J. F. Mayer.
W. G. de Marez Oyens.
H. van der Meer. *Beg.*
R. Mees.
J. J. C. J. de Meyere.
J. L. F. de Meyere.
A. G. Menzel.
W. Middelberg.
H. B. J. van Mierop.
D. Mol.
P. J. Molenaar.
J. Moll van Charante. *Beg.*
G. H. Moll v. Charante.
Th. G. F. I. Mollinger.
E. C. Molsbergen. *Beg.*
S. J. R. de Monchy.
G. J. J. de Mooy.
M. de Mos.
V. H. Mounier.
N. C. Mulder.
P. Mulder.
Dr. J. W. Muller. *Beg.*
H. Nanning Jr.
H. J. Nassau Noordewier. *Beg.*
J. A. van Neer.
R. J. K. M. de Nerée tot Babberich.
E. C. D. Nierstraaz.
E. J. W. Nierstraaz.
A. J. de Niet.
F. L. M. van Nispen tot Pannerden.
H. C. M. v. Nispen tot Pannerden. *Beg.*
K. Nobel.
W. J. F. Nuyens.
H. W. M. Nydam. *Beg.*
C. H. Nykamp. *Beg.*
J. L. Nijsingh.
W. J. Nijsingh.
H. G. A. Obreen.
H. K. Offerhaus.
G. J. W. Oldeman.
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
C. Oorthuys.
G. L. van Oosten Slingeland.
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
L. S. Ornstein. *Beg.*
J. P. C. van Overstraten. *Beg.*
U. W. F. van Panhuys. *Beg.*
G. E. Passtoors.
P. C. Peltenburg.
L. P. H. Phlippeau. *Beg.*
Mej. C. M. van der Pijl. *Beg.*
E. Pino.
H. J. M. Plantenga.
J. G. Plette. *Beg.*

D. Plooy.		Dr. J. D. E. Schmeltz.	*Beg.*
J. Polak.	*Beg.*	A. L. Schmidt.	
L. Polak Daniels.	*Beg.*	R. Scholten.	*Beg.*
M. E. Polano.		A. F. Schoorel.	
F. H. ter Poorten.	*Beg.*	J. C. Schorer.	
J. Poortenaar.		J. G. Schorer.	
H. P. van Praag.	*Beg.*	Mr. H. C. van Schouwenburg.	*Beg.*
J. E. Prager.		M. E. Schröder.	
H. W. Pruissen.		A. Seret.	
F. W. Pijnacker Hordijk.		A. F. L. Hora Siccama.	
Prof. Dr. F. Pijper.	*Beg.*	H. G. van Sillevoldt.	
G. A. J. Quant.		Jhr. Mr. H. L. Sixma v. Heemstra.	
C. H. Gouda Quint.		J. A. P. W. Slicher v. Bath.	
A. J. M. Rademaker.		J. W. E. Sol.	
G. A. Rademaker.		J. L. Sölner.	
J. H. L. van Ree.	*Beg.*	E. C. Spiegel.	*Beg.*
S. J. Ph. Regensburg.	*Beg.*	C. M. Timan Stegeman.	
A. C. de Regt.		H. J. A. M. Stein.	
Mej. J. Reudler.	*Beg.*	P. Stoutenbeek.	*Beg.*
J. J. Reyst.		W. T. O. Stricker.	
H. R. Ribbius.		B. F. Struby.	
A. van Riessen.		Leidsche Studentencorps.	*Stichter.*
Ch. J. Risselade.		J. F. Stutterheim.	
H. M. Roelofsz.		P. A. Suerhoff.	
B. A. Roelvink.		J. Swart.	
K. A. Rombach.		J. H. Telders.	*Beg.*
C. H. Roosegaarde Bisschop.		J. J. Tesch.	*Beg.*
C. J. Roosegaarde Bisschop.		C. J. S. Tetterode.	*Beg.*
W. J. Roozeboom.		Prof. Mr. P. A. Tichelaar.	*Beg.*
P. H. Rosenstein.	*Beg.*	J. J. van Tiel.	
W. van Rossem.		Prof. Dr. C. P. Tiele.	*Beg.*
C. D. van Rossem.	*Beg.*	K. C. Tillemans.	
J. F. van Royen.		A. van Traa.	
A. S. Rueb.		A. C. van Trigt.	
Dr. G. M. Rutten.	*Beg.*	H. Laman Trip.	
G. J. E. Ruysch.		H. F. Tromp.	
G. J. Sala.		W. L. Troost.	
M. E. Salomons.		J. E. Tulleken.	
B. Samsom.	*Beg.*	Prof. Dr. C. C. Uhlenbeck.	*Beg.*
P. J. van Santen.	*Beg.*	B. Vaandrager.	
H. J. Santman.		M. C. Valk.	*Beg.*
H. A. P. Schaaps.		J. W. van der Valk Jr.	
F. G. Schalkwijk.		A. J. T. de Van.	*Beg.*
Mej. A. M. Scheffer.	*Beg.*	H. A. W. van der Vecht.	
J. H. v. Schermbeek.		Prof. Dr. I. Veit.	*Beg.*
J. C. Schijff.		J. A. van Velthuizen.	
H. P. Schim van der Loeff GLz.		J. A. van de Ven.	*Beg.*
Prof. Dr. G. Schlegel.	*Beg.*	H. A. G. Venema.	

A. M. Venker.
J. Verbeek.
H. D. Verdam. *Beg.*
Prof. Dr. J. Verdam. *Beg.*
W. A. Vermaas. *Beg.*
L. Th. Verscheure.
J. Versteeg.
C. H. Versteeg.
W. M. van der Veur.
J. R. F. Vijzelaar.
J. J. Vinkensteijn.
Prof. Mr. A. C. Visser. *Beg.*
L. J. Visser.
J. van Vliet.
Prof. Mr. W. van der Vlugt. *Beg.*
J. A. Vollgraff. *Beg.*
A. Voogd.
N. Voorhoeve. *Beg.*
D. A. Vorster.
M. A. G. Vorstman.
Mr. H. Vos. *Beg.*
A. G. Vreede. *Beg.*
Mej. J. E. Vreede.
J. Vriesendorp.
L. L. van Wageningen.
S. A. Waller Zeper. *Beg.*
H. N. van Walree.
J. H. Warren.
J. H. Waszink.
H. Werkman.
A. W. Wichers.
L. Tj. Wielenga.
A. Rypperda Wierdsma.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
N. P. C. van Wijk.
C. W. F. Winckel. *Beg.*
R. Th. Winkelman.
A. Winter.
J. J. K. de Wit.
E. B. F. F. Wittert v. Hoogland.
R. van Woelderen.
P. F. Woesthoff. *Beg.*
M. J. Wolff.
H. F. Wolfson.
H. W. Woudstra.
J. Wouters.
F. W. R. Wttewaal.
A. Wünderlich. *Beg.*
W. Wybrands.
Mej. P. v. Wijngaarden. *Beg.*
Prof. Dr. H. P. Wijsman. *Beg.*
A. L. Zaalberg. *Beg.*
J. W. Zaalberg.
G. J. Zaalberg van Zelst.
J. H. Zaaijer. *Beg.*
Prof. Dr. T. Zaaijer. *Beg.*
A. van Zanten. *Beg.*
A. P. M. Zellekens. *Beg.*
J. E. Edie.
J. Pot.

Middelburg.

Jhr. Mr. E. A. O. de Casembroot. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*

Moordrecht.

Ds. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg.*

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. W. J. Kolff. *Beg.*

Oenkerk.

Dr. J. E. van Iterson. *Beg.*

Oosterbeek.

Prof. J. Lebret. *Stichter.*
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Rolde.

Ds. J. H. de Roode. *Beg.*

Rotterdam.

Mr. J. L. van Aalten Jr. *Beg.*
Mr. C. H. B. Boot. *Beg.*
H. F. Boot.
Dr. H. Burgerhout. *Beg.*
Mr. G. H. M. Delprat. *Beg.*
Dr. R. H. van Dorsten. *Beg.*
Mr. D. Fock. *Beg.*
Mr. Johan Havelaar. *Beg.*
Mr. J. van Hoboken. *Beg.*
Dr. J. v. d. Hoeven. *Beg.*
Dr. D. P. Hoyer. *Beg.*
Dr. A. A. Hijmans v. d. Berg.
Dr. J. H. Kern. *Beg.*
Mr. H. Kingma Boltjes.
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
Mr. W. L. v. Luyken Glashorst. *Beg.*
D. Neurdenburg. *Beg.*

Dr. G. Pekelharing. *Beg.*
Mr. L. J. P. Plemp v. Duivenland. *Beg.*
J. de Raaijdt. *Beg.*
Mr. D. Ellis van Raalte.
Mr. J. C. Reepmaker. *Donateur.*
Mr. R. F. Reudler. *Beg.*
Mr. J. Rombach. *Beg.*
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
Mr. W. A. van Traa.
Dr. J. Zaaijer Az. *Beg.*

Schagen.

Jhr. Mr. D. van Foreest. *Beg.*

Schiedam.

Dr. W. A. Lehman de Lehnsfeld. *Stichter.*
Dr. C. J. Vinkesteijn. *Beg.*

Schoonhoven.

Dr. J. A. Gallandet Huet. *Beg.*

Sliedrecht.

Dr. K. E. de Jong.

Sneek.

Mr. H. N. Wouda. *Beg.*

Tiel.

Mr. T. Bovy. *Beg.*
Dr. A. Drost Jr.
Mr. R. M. van Gellicum. *Beg.*
Mr. van Heumen. *Beg.*
E. H. Hijmans. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*
Mr. N. J. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. G. H. Murman. *Beg.*
Mr. L. J. H. Philips. *Beg.*
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*
Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Ursum (N.-H.)

Ds. J. W. Poort.

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
J. van Binsbergen.
Mr. G. Blom. *Beg.*
Dr. J. W. Doijer Jr. *Beg.*
C. Dyxhoorn. *Beg.*
Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Beschermer-Donateur.*
J. W. Hoeffelman. *Beg.*
Dr. L. J. Morell. *Beg.*
C. Noé.
Ds. H. L. Oort.
H. de Vries.

Velp.

Dr. G. Fabius. *Beg.*
Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. C. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vlaardingen.

Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. I. Voogd. *Beg.*

Vogelenzang.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Voorburg.

H. A. Preuyt.

Vorden (G.).

Jhr. H. A. v. Doorn v. Koudekerke.

Waarder (Z.-H.).

Ds. C. Heemskerk.

Waddingsveen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Wervershoof (N.-H.).

Ds. E. van den Broeck.

Willemstad.

Dr. H. Heller. *Beg.*

De Wijk (D.).

J. Bruins Slot. *Beg.*

Wijhe.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

Zierikzee.

U. H. E. Huber Noodt.

Zutphen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*
Jhr. Mr. B. de Jonge.
Dr. H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*

Zwolle.

Mr. C. Baron de Vos van Steenwijk. *Donateur.*
Mr. J. A. F. Baron de Vos van Steenwijk van Essen. *Donateur.*

Berlijn.

Jhr. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*

Brussel.

Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Donateur.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. van Uye Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert (Lord Reay). *Stichter.*

N. Ind.

Mr. H. M. S. Francken. *Donateur.*

Mr. A. Braat. *Beg.*

Batavia.

Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*

Dr. W. van Bemmelen.

Mr. F. C. Boogaard.

Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*

Mr. J. Gerritzen. *Beg.*

Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*

Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*

Mr. G. W. Uhlenbeck. *Beg.*

Mr. Ed. Winckelman. *Beg.*

Mr. H. Zaalberg. *Beg.*

Buitenzorg.

Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*

Dr. P. van Romburgh. *Beg.*

Bantam.

J. H. Ziesel. *Beg.*

Soerabaia.

Dr. F. Wijdenes Spaans. *Beg.*

Mr. J. J. v. Troostenburg de Bruyn. *Beg.*

Mr. W. Birnie. *Beg.*

Mr. W. van Gennep. *Beg.*

Mr. A. Paets van Gansoyen. *Beg.*

Seroeway (O.-K. v. Sum.).

C. Tirion, Arts, off. v. gez. 2e kl. O.-I. Leger. *Beg.*

Koepang (Eil. Timor).

Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*

Pretoria.

Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff. *Beg.*

TOEGETREDEN ALS LID

Na 1 Mei 1900.

J. Adam.
H. J. Backer.
J. J. C. Bakker.
Mr. J. C. Baron Baud. Amsterdam. *Beg.*
J. C. v. d. Berg.
E. Bergsma.
W. C. Beucker Andreae.
Mej. H. Th. Biermans.
J. W. van Bisselick.
J. J. Boasson.
H. B. A. Bockwinkel.
H. J. Boevé. *Beg.*
J. Boon Jr.
Mr. C. H. B. Boot. *Beg.*
J. Th. Bornwater. *Beg.*
A. Q. van Braam Houckgeest.
L. A. van de Brandeler.
O. D. E. Bunge.
O. Burgemeestre. *Beg.*
J. Ph. Ch. van der Burgh. *Beg.*
F. W. J. A. del Campo, gen. Camp.
I. G. Cath.
M. W. Cats.
J. Clay.
J. R. Clifford Kocq van Breugel.
O. J. Cluysenaer.
P. Cool.
P. du Croix.
Dr. B. A. P. van Dam. 's Gravenhage. *Beg.*
Mr. C. Th. van Deventer. „ *Beg.*
W. A. van Dorp.
F. J. Ch. van Dusseldorp.
L. C. A. van Eldik Thieme.
E. L. van Emden.
Mej. E. H. Esser.
G. F. Evelein.
N. Faber.
K. T. Ferwerda.
H. Filippo.
Mr. D. Fock. Rotterdam.
T. H. Fokker.
A. W. Gerritzen.
J. J. de Gelder.
G. F. Godefroy.
H. H. T. Goeman Borgesius.
K. L. O. van der Goes.
P. W. C. van der Goes.
G. J. de Groot.
T. de Haan.
W. J. de Haas.
A. W. S. van Hamel.
J. W. Hamersfeld.
R. Hattink.
H. A. Helb.
C. J. P. L. Helfrich.
J. F. Hengeveld.
C. Henny.
Ch. H. Henny.
M. E. Hepkema.
J. van Heusde.
A. J. Hildebrandt.
D. G. van Hoytema.
R. L. Humalda van Eysinga.
B. 's Jacob.
E. E. G. Joakim.
C. de Jong.
H. W. Jordens.
H. Ph. de Kanter.
Mej. J. A. Kits v. Heyningen.
D. Klinkert.

J. A. Koning.
W. L. Kraal. *Beg.*
Mej. H. W. Kramers.
J. E. Kroon.
R. A. F. Lach de Bére.
S. Lagerwey van der Horst.
H. Lamberts.
Mej. J. de Lange.
W. C. de Leeuw.
G. van Leyden.
E. J. Los.
W. Martin. *Beg.*
A. J. Marx.
H. M. Meertens.
M. N. Melchior. *Beg.*
Dr. C. G. Menzel. Beesterzwaag. *Beg.*
M. Moens.
J. J. Munniks de Jongh.
J. D. Ninck Blok.
J. M. OBreen.
J. R. Oldeman.
J. M. Paehlig.
D. M. Paré.
J. Paulus.
N. J. G. Pen.
W. F. Pfeiffer. *Beg.*
Mr. J. Plantenga. 's Gravenhage. *Beg.*
Ch. J. Poortman.
P. L. L. Post.
F. W. van Riemsdijk.
A. Rombach.
B. van Rossem.
Mr. A. J. van Royen. Groningen. *Beg.*
Dr. W. Rutgers van der Loeff. Amst. *Beg.*
J. du Saar.
L. J. M. van Sasse van IJsselt.
Mej. A. M. Scheffer.
C. Scheltus. *Beg.*
K. Schepp.
Mej. J. P. Schouten.
L. Schoutendorp.
G. A. van Schouwen.
Mr. Th. M. Schultz van Haegen. Scheveningen. *Beg.*
D. Schutte.
Mej. A. Sillevis.
J. H. J. Simons.
J. J. Smit.
L. Smit.
E. L. M. van Son.
Ds. K. F. Sparnaay. Dokkum. *Beg.*
J. A. Stenfert Kroese.
E. P. Stheeman.
J. E. Stolk.
A. W. Stork.
F. de Stoppelaar.
P. A. Streng. *Beg.*
A. A. Struby.
E. J. Swaep. *Beg.*
G. L. Thurkow.
J. J. Tichelaar.
J. A. Timmerman.
C. Tjebbes.
P. F. Th. van Veen.
S. J. van Velzen. *Beg.*
J. C. Veltcamp Helbach.
F. F. Viehoff.
R. van Vollenhoven.
O. de Vries.
S. D. de Vries.
A. J. C. de Waal.
F. M. G. van Walsem.
E. Was.
N. Waterman.
J. A. Werdmüller von Elgg.
J. D. Werkman.
J. Westerman Holstijn.
Mr. G. C. C. Wiggers van Kerchem. 's Gravenhage. *Beg.*
Mr. P. J. van Wijngaarden. Rotterdam. *Donateur.*

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1900—1901.

College van Curatoren.

Mr. C. Fock (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21).
Tot Voorzitter benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78.

Mr. C. J. E. Graaf van Bijlandt (benoemd bij besluit van 19 Januari 1891 n°. 27).

Mr. F. Was (benoemd bij besluit van 14 Maart 1894 n°. 3).

Mr. P. R. Feith (benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78).

Dr. J. Bosscha (benoemd bij besluit van 27 December 1899 n°. 74).

Mr. J. E. Boddaert, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: J. E. van Iterson, JAzn.

Assessoren: C. P. Tiele, S. J. Fockema Andreæ, A. C. Vreede, H. A. Lorentz.

Secretaris van den Senaat: H. van der Hoeven.

Archivaris van den Senaat: P. L. Muller.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: W. C. van Manen.
Secretaris: F. Pijper.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: J. Oppenheim.
Secretaris: P. A. Tichelaar.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: J. E. van Iterson JAzn.
Secretaris: W. Nolen.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: C. K. Hoffmann.
Secretaris: J. M. Janse.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: A. C. Vreede.
Secretaris: C. C. Uhlenbeck.

Studiejaar 1899—1900.

HOOGLEERAREN [1]).

Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892.

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. Fockema Andreæ (1 October 1877).

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 102), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: P. A. VAN DER LITH (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk* de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. OPPENHEIM (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. TICHELAAR (6 October 1897).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: A. C. VISSER (27 September 1899).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht: H. L. DRUCKER, Privaatdocent (1899).

Faculteit der Geneeskunde.

De ontleedkunde: T. ZAAYER (10 Maart 1866).

De geneeskunde: S. S. ROSENSTEIN (2 Mei 1873).

De ziektekunde; de gezondheidsleer; de geneeskundige politie: TH. H. MAC GILLAVRY (1 October 1877).

De heelkunde: J. E. VAN ITERSON JAzn. (26 Februari 1879).

De physiologie en weefselleer: W. EINTHOVEN (24 Februari 1886).

De ziektekundige ontleedkunde; de gerechtelijke geneeskunde: D. E. SIEGENBEEK VAN HEUKELOM (21 Maart 1888).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: W. NOLEN (4 Februari 1891).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: W. KOSTER GZN. (25 Maart 1896).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: J. VEIT (3 Juni 1896).

De psychiatrie: G. Jelgersma (20 September 1899).

De cytologie: M. C. Dekhuyzen, Privaat-docent (1890).
De parasitologie: J. E. G. van Emden, Privaat-docent (1899).
De otologie, rhinologie en laryngologie: P. Th. L. Kan, Privaat-docent (1900).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

De wiskunde; analytische en beschijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. van Geer (23 Maart 1867).
De sterrenkunde: H. G. van de Sande Bakhuyzen (20 December 1872).
De anorganische scheikunde: J. M. van Bemmelen (25 April 1874).
De organische scheikunde: A. P. N. Franchimont (2 Mei 1874).
De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: C. K. Hoffmann (14 Januari 1875).
De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. Martin (1 October 1877).
De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. Lorentz (25 Januari 1878).
De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. Kamerlingh Onnes (11 November 1882).
De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. Wijsman (18 Maart 1891).
De wiskunde; hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. Kluyver (28 September 1892).
De plantkunde: J. M. Janse (1 November 1899).

De physische chemie: F. A. H. Schreinemakers, Lector (6 Febr. 1897).

De sterrenkunde: E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Privaat-docent (1880).

De wiskunde: P. MOLENBROEK, Privaat-docent (1893).

De natuurkunde: L. H. SIERTSEMA, Privaat-docent (1893).

De scheikunde: W. STORTENBEKER, Privaat-docent (1896).

De scheikunde: E. A. KLOBBIE, Privaat-docent (1898).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. PIJNAPPEL (1 October 1877). *Emeritus* 17 September 1889.

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. H. C. KERN (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. DE GOEJE (6 October 1866).

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. OORT (10 December 1875).

De Javaansche taal- en letterkunde: het Madoereesch: A. C. VREEDE (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. SCHLEGEL (27 October 1877).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. MULLER (19 December 1883).

De Nederlandsche letterkunde en hare geschiedenis; aesthetische critiek: J. TEN BRINK (11 Juni 1884).

De Grieksche taal- en letterkunde: J. VAN LEEUWEN Jzn. (15 September 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden: J. J. HARTMAN (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. VERDAM (21 October 1891).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: J. J. M. DE GROOT (9 December 1891).

De Nederlandsche Geschiedenis: P. J. BLOK (6 October 1894).

Archaeologie en Oude Geschiedenis: A. E. J. HOLWERDA (29 April 1896).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: G. J. P. J. BOLLAND (19 September 1896).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: C. C. UHLENBECK (13 December 1899).

Het Soendaneesch; Het Bataksch: G. GRASHUIS, Lector (1 October 1877).

De Perzische en Turksche talen: H. D. VAN GELDER, Lector (29 Juli 1890).

Het Maleisch: H. C. KLINKERT, Lector (24 December 1890).

Middeneeuwsch en Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, Privaat-docent (27 April 1893).

Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. SALVERDA DE GRAVE, Privaat-docent (19 Februari 1895).

De Slavische talen: J. H. KERN Hz., Privaat-docent (8 November 1899).

Faculteit der Godgeleerdheid.

De geschiedenis der godsdiensten in het algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: C. P. TIELE (1 October 1877).

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: W. C. VAN MANEN (23 September 1885).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken Godsdienst: F. PIJPER (5 Mei 1897).

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlitische letterkunde; de uitlegging van het oude Testament: B. D. EERDMANS (11 Mei 1898).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedenkunde: P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE (22 September 1899).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.
C. P. TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878).
J. OFFERHAUS LZN. (26 April 1882).

Pedellen der Universiteit.

P. J. OOSTVEEN (1 November 1872).
F. A. DEE (1 April 1874).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. S. G. de Vries, *Bibliothecaris.*
Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*
Dr. P. C. Molhuysen, *Conservator voor de handschriften.*
Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*
Dr. G. van Vloten, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. P. L. Muller, Prof. P. J. Blok, Curatoren.

Akademisch Ziekenhuis.

R. Moquette, *Directeur.*
J. G. Moquette-Jonquière, *Directrice.*
P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afd. Heelkunde voor mannen.

Dr. J. C. J. Bierens de Haan, Arts, uitwonend; J. R. de Bruine Groeneveldt, Arts, uitwonend.

Afd. Heelkunde voor vrouwen.

P. C. Dijkgraaf, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

N. Rutgers van der Loeff, Arts, vervangen door C. E. Benjamins, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

L. C. Kersbergen, Arts, vervangen door W. A. Kuenen, Arts.

Afd. Verloskunde.

Dr. H. B. Semmelink, Arts, Dr. M. M. de Monchy, Arts, beiden uitwonend. P. W. Meihuizen, Arts.

Afd. Oogheelkunde en oorheelkunde.

A. Tuyl, Arts, Dr. P. Th. L. Kan, Arts, uitwonend.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

J. C. Rinner, *Hulp-Apotheker*, vervangen door R. Buzeman.

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhave.

Prof. Th. H. Mac Gillavry, *Directeur.*

Prof. D. E. Siegenbeek van Heukelom.

Afd. Pathologische anatomie.

K. S. de Graag.

Afd. Algemeene pathologie en hygiene.

Dr. J. E. G. van Emden, Arts.

Hortus Botanicus.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

E. Th. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

Dr. L. Vuyck, *Assistent,* vervangen door Dr. H. W. Wouterlood.

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

A. Pannekoek, *Derde Observator.*

J. Weeder, *Assistent.*

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*

Dr. L. H. Siertsema, *Conservator.*

Dr. E. van Everdingen Jr.,
Dr. Ch. M. A. Hartman,
J. C. Schalkwijk,
Dr. M. Reinganum, } *Assistenten.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur.*

Dr. E. A. Klobbie, *Onderwijs-Assistent.*

Dr. F. A. H. Schreinemakers, *College-Assistent.*

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

Dr. H. J. Taverne, *College-Assistent.*

P. J. Montagne, *Onderwijs-Assistent.*

Anatomisch Laboratorium.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*

J. G. Dikshoorn, *Prosector.*

C. L. Wijn, *Prosector,* vervangen door M. Jansen.

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

H. W. Blöte,
H. K. de Haas, } *Assistenten.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*
Dr. H. W. de Graaf, *Conservator.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*
Dr. H. E. F. Sillevoldt, *Assistent,* Scheikundig gedeelte.
Dr. H. J. M. Proot, *Assistent,* Galenisch gedeelte, vervangen door J. B. Nagelvoort.

Museum van Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*
F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*
C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. Th. W. van Lidth de Jeude.
Dr. O. Finsch, *Conservatoren.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*
F. M. Jaeger, *Assistent.*

Rijks-Herbarium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*
Dr. J. W. C. Goedhardt, *Conservator.*

Museum van Oudheden.

Dr. W. Pleyte, *Directeur.*
Dr. P. A. A. Boeser, } *Conservatoren.*
Dr. R. Jesse, }

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Directeur.*
Dr. H. H. Juynboll,
Dr. J. Marquart.

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCC,

RECTORE MAGNIFICO

JAN EGENS VAN ITERSON J. A. FIL.

Facultas Medica.

T. ZAAIJER Anatomiam systematicam et microscopicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris.	hora IX.
Embryologiam diebus Martis et Jovis	IX.
Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie.	II—IV.
S. S. ROSENSTEIN Exercitationibus clinicis in Nosocomio habendis vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris	X.
Praxin medicam in Policlinico moderabitur diebus Martis et Jovis hora XI et die Saturni . . .	X.
Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris	IX.
TH. H. MAC GILLAVRY Pathologiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris . .	XI.
Hygienen et politiam medicam docebit diebus Mercurii et Jovis	III.
Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Martis	II—IV.
Provectiorum studia in laboratorio adjuvabit quotidie.	

J. E. van Iterson J. A. fil. Chirurgiam theoreticam docebit die Martis hora III, et die Saturni . . hora II.
Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie . . . . XII—II.
Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

W. Einthoven Physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.
Histologiam docebit die Jovis . . . . X.
Exercitationes histologicas et physiologico-chemicas moderabitur diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris . . . . II—IV.
Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeerit.

D. E. Siegenbeek van Heukelom Anatomiam pathologicam tradet die Martis hora II et die Jovis I.
Medicinam forensem docebit die Mercurii . . . II—IV.
Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Lunae . . . . II—IV.
Praeparata anatomico-pathologica demonstrabit die Veneris . . . . II.
Sectionibus cadaverum praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris et Saturni . . . . XI.
Exercitationibus medico-forensibus in cadavere praeerit qualibet oblata occasione.

W. Nolen Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit diebus Martis et Jovis hora X et die Saturni. XI.
Praxin medicam in Policlinico moderabitur diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . XI.
Pharmacognosin docebit die Jovis . . . . . . XII.
Pharmacodynamiam tradet die Jovis . . . . . II.

W. Koster G. fil. Ophthalmologiam provectiores docebit die Jovis . . . . IX.

Ophthalmologiam et Otologiam junioribus tradet die Mercurii . . . . hora II.

Exercitationibus clinicis et policlinicis provectiorum studiosorum praeerit diebus Martis et Saturni . IX.

Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam junioribus demonstrabit per menses hiemales diebus Lunae et Veneris . . . . II.

I. Veit Theoriam artis obstetriciae et Gynaecologiam junioribus exponet adjunctis exercitationibus propaedeuticis diebus Martis, Jovis et Saturni . . IX.

Exercitationibus clinicis provectiorum praeerit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . . . IX.

Doctrinam operationum tradet et operationibus in machina instituendis praeerit horis sibi et auditoribus commodis.

Praxin obstetriciam cum in Nosocomio tum in Policlinico, quoties necesse erit, docebit.

G. Jelgersma Psychiatriam generalem docebit die Jovis XII.

Indagationes clinicas psychiatricas moderabitur diebus Martis et Veneris . . . . III.

Psychiatriam forensem et anthropologiam criminalem docebit die Jovis . . . . XI.

Anatomiam, physiologiam et pathologiam generalem cerebri provectioribus exponet die Veneris . . IV.

Exercitationibus clinicis aliisque ad disciplinam psychiatricam et neurologicam spectantibus quotidie praeerit.

M. C. Dekhuyzen, Cytologiam docendi venia impetrata, Doctrinam de cellula animali tractabit die Martis I.

J. E. G. van Emden, Parasitologiam docendi venia impetrata, capita selecta hujus disciplinae tractabit die Saturni . . . . III.

P. Th. L. Kan, Otologiam, rhinologiam et laryngologiam docendi venia impetrata, hasce disciplinas juniores docebit die Veneris hora III et provectiores die Saturni . . . . hora XI.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

P. van Geer Geometriam analyticam tradet diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . IX.

Geometriae sublimioris capita selecta tractabit diebus Lunae et Mercurii . . . . XI.

Mechanicam theoreticam tradet diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . X.

H. G. van de Sande Bakhuyzen Astronomiam elementarem tradet die Mercurii hora XII, die Jovis hora XI et die Veneris . . . . X.

Astronomiam sphaericam tradet die Lunae . . . III.

Astronomiam theoreticam docebit per anni partem posteriorem die Martis horis X et XI et die Veneris XII.

Astronomiam practicam docebit per anni partem priorem die Martis horis X et XI et die Veneris XII.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis . . . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

J. M. van Bemmelen Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit die Martis hora X, diebus Lunae, Mercurii et Veneris hora . . . XI.

Chemiae initia in usum tironum docebit, per priorem anni academici partem, diebus Lunae et Martis II.

Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Jovis hora XI et die Veneris horis . . . II—IV.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Martis et Saturni . . . . hora II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Jovis . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie

A. P. N. Franchimont Carbonium selectaque quaedam ejus connubia tractabit die Martis hora XI—I, die Jovis hora X—XII, et die Saturni. . . . XI—I.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit die Mercurii . . . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Veneris . . II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones varias cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. Hoffmann Anatomiam comparatam tradet diebus Martis et Mercurii . . . . IX.

Embryologiam comparatam tractabit diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

Elementa Zoologiae docebit die Veneris . . . . IX.

Capita selecta de animalibus invertebratis tractabit die Lunae . . . . XI.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Martis et Mercurii hora II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

K. Martin Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . I.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit diebus Lunae et Jovis . . . . I.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii . . . . hora II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. LORENTZ Physicam elementarem docebit die Lunae hora X, diebus Mercurii et Veneris . . X.

Physicam mathematicam diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris hora IX et die Veneris . . . I.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Jovis et Veneris II—IV.

H. KAMERLINGH ONNES. Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . II—V.

Energeticam elementarem docebit die Lunae hora II et die Saturni . . . . IX.

Capita selecta Physicae cum junioribus Philosophiae Naturalis studiosis tractabit diebus Mercurii hora X et die Saturni horis . . . . X et XI.

Exercitationibus practicis et indagationibus physicae experimentalis provectiorum praeerit quotidie.

H. P. WIJSMAN Chemiam pharmaceuticam docebit die Martis . . . . IX—XI.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . XI.

Toxicologiam docebit die Lunae . . . . . . II—IV.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit die Mercurii . . . . XI.

De nutrimentis aget die Mercurii . . . . . . IX—XI.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

J. C. KLUYVER Algebram tradet die Jovis hora II et die Saturni . . . . X.

Calculum differentialem docebit diebus Martis et Saturni . . . . IX.

Calculum integralem exponet diebus Martis et Jovis hora XI.
Theoriam functionum tractabit diebus Martis et Jovis . . . . XI.

J. M. Janse Anatomiam et physiologiam plantarum docebit die Lunae hora IX, die Jovis hora VIII—X et die Veneris hora . . . . XII.
Pharmacognosin tractabit die Saturni . . . . . IX.
Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Jovis et Veneris hora II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.
Exercitationibus practicis Pharmaciae studiosorum praeerit die Saturni.

H. A. Lorentz et H. Kamerlingh Onnes Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

F. A. H. Schreinemakers, Chemiae physicalis Lector, recentiorum theorias de aequilibrio chemico exponet die Jovis . . . . IX—XI.

E. F. van de Sande Bakhuyzen, Astronomiam docendi venia impetrata, capita selecta tractabit horis auditoribus commodis.

P. Molenbroek, docendi venia impetrata, vectorum theoriam explicabit deque ea in geometria et mechanica adhibenda aget.

L. H. Siertsema, Physicam docendi venia impetrata, physicae initia in usum tironum docebit die Martis.
Capita selecta physicae elementaris tradet hora postea indicanda.

W. Stortenbeker, Chemiam docendi venia impetrata, Electrochemiam docebit die Mercurii . . . . X.

E. A. KLOBBIE, Chemiam docendi venia impetrata, Microchemiam docebit die Jovis . . . . hora X—XII.

Facultas literarum et philosophiae.

H. KERN Grammaticam Sanscritam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . III.

Locos selectos ex chrestomathia (Reader) Lanmani cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris . . . . II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

De linguis celticis aget horis postea indicandis.

M. J. DE GOEJE Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis et Veneris . . . . I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam leget cum provectioribus diebus Mercurii et Saturni. I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii II—IV.

H. OORT Grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus capita selecta Veteris Testamenti leget horis postea indicandis.

Initia linguae Neohebraicae docebit horis auditoribus sibique commodis.

A. C. VREEDE Linguam Javanicam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . I.

Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mercurii, Jovis et Saturni . . . . hora XI.

Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.

Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis . . . . . . III.

G. SCHLEGEL Linguam Sinicam docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.

P. L. MULLER Historiam universalem docebit diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.

Geographiam politicam die Jovis . . . . . . IX—XI.

Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

J. TEN BRINK Literarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet diebus Mercurii et Veneris . X.

Literarum Neerlandicarum historiam saeculi XVII docebit diebus Mercurii et Veneris. . . . . XI.

Vondelii, Hoofdii et Brederodii opera dramatica tractabit die Jovis . . . . I.

J. VAN LEEUWEN J. FIL. Homerum interpretabitur die Lunae hora IX, die Martis hora X, die Mercurii. IX—XI.

Cum candidatis Sophoclem tractabit die Veneris . IX—XI.

Candidatorum exercitationes criticas moderabitur die Martis. . . . . IX.

Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Jovis . . . . IX—XII.

J. J. HARTMAN Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios interpretabitur diebus Lunae et Martis . . . II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Jovis . . . . I—III.

Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis. III.

J. Verdam Linguae Patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Jovis . . . . hora I.
Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii . . . I.
Scriptores Neerlandicos medii aevi tractabit die Martis hora I et die Mercurii . . . . . . II.
Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Lunae hora II—III et dimid.
Cum literarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Jovis hora II—III et dimid.

J. J. M. de Groot Historiam, literas, antiquitates, instituta, ritus et mores populorum Malaicae gentis exponet diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . X.
Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . . XI.

P. J. Blok Historiam Reipublicae Batavae tradet die Lunae hora X, die Jovis horis . . . . . . II et III.
Rem diplomaticam docebit et exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis

A. E. J. Holwerda Historiam veterem enarrabit diebus Mercurii hora I, die Veneris hora. . . . . . XI.
Antiquitates Graecas tradet die Martis . . . . XI.
Cum provectioribus Historiae et Archaeologiae capita selecta tractabit die Martis hora X, die Mercurii II.
Omnium facultatum studiosis Artis historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni XI.
Tironibus Musei Antiquarii monumenta explicabit horis sibi et auditoribus commodis.
Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. Bolland Historiam Philosophiae Graecae Ritteri et Prelleri enchiridio illustrando docebit die Lunae . . . . X—XII.

Aristotelis explicabit libros de anima diebus horisque studiosis commodis.

Omnium facultatum studiosos initia docebit philosophiae die Jovis hora vespertina. . . . hora VII—IX.

Germaniae philosophiam aetatis quam vocant classicam coram provectioribus tractabit die Saturni horis . . . . II—IV.

C. C. UHLENBECK Linguam Goticam docebit die Lunae XI.

Linguam Anglosaxonicam tradet die Martis. . . XI.

Linguam Theodiscam medii aevi docebit die Mercurii XI.

Grammaticam comparatam linguarum Germanicarum exponet die Jovis . . . . XI.

G. J. GRASHUIS, Linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris X.

Literas Sundaicas docebit die Martis . . . . . II.

De religione et institutis juris gentis Sundaicae aget die Veneris . . . . III.

Linguam Tobaicam docebit horis auditoribus commodis.

H. C. KLINKERT Sr., Linguae Malaicae Lector, linguam Malaicam docebit die Lunae horis X et II, die Martis hora IX, die Mercurii hora IX, die Jovis hora IX, die Veneris . . . . XI.

H. D. VAN GELDER, Linguarum Persicae et Turcicae et Institutorum moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae. . . XI.

Locos selectos e Firdausi Shâhnâmeẖ et Sadii Gulistān leget horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Mercurii et Jovis . . . . II.

Historiam religionis Mohammedicae enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . hora XI.

D. C. HESSELING, docendi venia impetrata, grammaticam linguae Graecae mediaevalis et hodiernae explicabit die Mercurii . . . . , . . . X.

Cum provectioribus capita selecta e literis Graecis medii aevi et nostrae aetatis leget die Mercurii horis IX et XI.

J. J. SALVERDA DE GRAVE, docendi venia impetrata, grammaticam linguae Gallicae mediaevalis tractabit die Saturni . . . . II.

Historiam literarum Galliae mediaevalis tradet die Saturni . . . . III.

Carmen gallicum mediaevale cum auditoribus leget die Mercurii. . . . . III.

J. H. KERN, docendi venia impetrata, grammaticam linguae russicae hodiernae explicabit die Veneris IV.

Cum provectioribus locos selectos e scriptoribus russicis leget die Veneris hora vespertina . . VIII.

Facultas Theologica.

C. P. TIELE Historiam religionis enarrabit die Lunae hora I et die Jovis . . . . XI.

Philosophiam religionis tradet die Veneris . . . X—XII.

W. C. VAN MANEN de literis Christianis primaevis aget diebus Martis et Mercurii . . . . . . IX.

Exegesin librorum N. T. docebit diebus Martis et Mercurii . . . . X.

Criticen librorum Christianorum antiquissimorum tradet die Lunae. . . . . X.

F. PIJPER Historiam Christianismi enarrabit diebus Martis et Mercurii hora XI, die Jovis . . . IX.

Historiam doctrinae Christianae tradet die Jovis . hora X.

B. D. Eerdmans in librorum V. F. originem inquiret diebus Lunae et Martis . . . . II.

Exegesin librorum V. F. docebit diebus Lunae hora XI, Mercurii . . . . I.

Historiam religionis Israeliticae enarrabit die Mercurii . . . . II.

Linguam Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

P. D. Chantepie de la Saussaye Historiam doctrinae de Deo tradet diebus Martis et Mercurii . . . XII.

Ethicen docebit die Jovis horis . . . . XI et XII.

C. P. Tiele, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis . . . . II.

Theologiam practicam docebit die Jovis . . . . III.

Exercitationes homileticas et catecheticas moderabitur die Lunae . . . . III.

Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina commoda.

M. A. Gooszen, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem materialem tradet die Jovis . . . . I—III.

Dogmatices Christianae partem formalem docebit die Veneris . . . . XII.

Juris ecclesiastici principia exponet die Saturni . IX.

Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die X.

J. Offerhaus L. fil., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis . II.

Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Saturni . . . . XI.

Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . hora II.
Colloquio homiletico praeerit die Mercurii hora vespertina VI et dim.—VIII.
Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris horis I et II, consistoriales horis sibi et auditoribus commodis.

Facultas Juridica.

R. van Boneval Faure, quamquam rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.
S. J. Fockema Andreæ de legislationis, jurisdictionis et fontium juris historia in patria nostra aget die Mercurii . . . . II.
De juris historia in patria nostra aget die Veneris horis . . . . X et XI.
Capita Selecta historiae juris civilis tradet die Jovis XI.
Fontes juris mediaevalis explicabit horis sibi et auditoribus commodis.
P. A. van der Lith Jus publicum coloniarum docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . . XI.
Juris Moslemorum capita selecta tractabit diebus Martis et Mercurii . . . . I.
H. van der Hoeven Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XII.
Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Jovis . . . . XII—II.
W. van der Vlugt Encyclopaediam Jurisprudentiae docebit diebus Mercurii et Jovis . . . . . XII—II.
Philosophiam Juris tradet die Martis horis II et III et die Mercurii . . . . III.
H. B. Greven Oeconomiam politicam tradet die Lunae horis XI et I et die Martis . . . . XII.

Capita selecta oeconomiae et statistices tractabit die Martis hora X et die Mercurii horis . . X et II.

Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris hora II—IV.

J. OPPENHEIM de Jure publico Neerlandico aget die Lunae horis I et II, diebus Martis et Mercurii. I.

Jus publicum generale docebit die Martis . . . IX.

Jus administrativum tractabit die Lunae hora IX et die Mercurii . . . . IX.

Jus gentium interpretabitur die Martis . . . . II.

P. A. TICHELAAR Institutiones et historiam Juris Romani tradet die Lunae hora XII, diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . X—XII.

A. C. VISSER Jus Civile tradet die Jovis . . . . X et II.

Jus Mercatorium docebit diebus Martis et Mercurii X.

Legem Judiciorum privatorum interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

H. L. DRUCKER, docendi venia impetrata, de Jure Civili hodierno aget die Lunae horis . . . . X et XI.

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 17den September 1900,

DOOR

Dr. H. A. LORENTZ,

bij het overdragen der waardigheid van Rector-Magnificus

AAN

Dr. J. E. VAN ITERSON J.Az.

Mijne Heeren Curatoren, Hoogleeraren, Doctoren en Studenten, Zeer geachte Toehoorderessen en Toehoorders!

Naar het voorschrift der wet moet ik op dezen derden Maandag van September, voor ik het rectoraat aan mijnen opvolger overdraag, een verslag geven van de lotgevallen der Universiteit in het afgeloopen jaar. Al is dat verslag misschien tamelijk volledig, het kan niet anders dan oppervlakkig zijn. Wel heb ik veel belangrijks te vermelden — en ik hoop dat gij mij ter wille daarvan den allicht te dorren vorm wilt vergeven — maar het is toch slechts de uitwendig waarneembare polsslag van het leven der Universiteit, dien ik U kan toonen. Dat leven zelf te doorgronden en te waardeeren, een blik te slaan in den geest onzer wetenschappelijke werkers, het ontluikende talent in zijne ontwikkeling te volgen, de waarde af te meten van hetgeen aan de Hoogeschool verworven wordt, als de jeugdige geest de wieken leert uitslaan in lang begeerde en gretig genotene, doch door zelfbeheersching en plichtsbesef gebonden vrijheid, dit alles zou mijne krachten ver te boven gaan.

Toch durf ik met vertrouwen Uwe aandacht voor mijn verslag inroepen. Immers, al moet ik dit in het openbaar uitbrengen, die woorden „in het openbaar" mogen cum grano salis worden opgevat. Het is niet voor half onverschillige nieuwsgierigen dat de rector bij deze jaarlijksche plechtigheid het woord heeft te voeren. Integendeel, ik mag erop rekenen dat verreweg de meesten Uwer zich nauw aan de Hoogeschool verbonden gevoelen en dat gij dus zult kunnen aanvullen wat aan

mijne woorden ontbreekt. Dieper dan deze zullen de gedachten en herinneringen gaan, die zij bij U opwekken, en het zijn deze gedachten en herinneringen waarvoor gij, alvorens den arbeid te hervatten, wel een uur wilt afzonderen.

Bovenal gevoelt gij daarbij met mij de behoefte, de nieuwe krachten, die zich bij ons hebben aangesloten en waarvan wij zooveel verwachten, te begroeten en een woord van dankbaarheid en vereering, van weemoedige herinnering te wijden aan hen die ons zijn ontvallen.

Een gevoelig verlies leed de Universiteit den 4den November des vorigen jaars door het overlijden, op 59-jarigen leeftijd, van den Curator Mr. Oncko Wicher Star Numan. Wij betreuren in hem een hoog begaafd man, trouw aan zijne beginselen en plichten en vol toewijding aan onze Hoogeschool. Hij was voor haar geen vreemdeling toen hij, als opvolger van Vissering, in 1888 tot het ambt van Curator werd geroepen. In deze stad toch was het dat hij eerst een tijd lang in de letteren en vervolgens in de rechten gestudeerd had en dat hij den grondslag had gelegd tot die uitgebreide kennis, die men later in hem bewonderde en die in de laatste jaren van zijn leven weder aan de Hoogeschool ten goede kwam. Geen tak van wetenschap bijna, waarin hij geen levendig belang stelde en, tot welke faculteit wij ook behoorden, wij konden er staat op maken een open oor bij hem te vinden, wanneer het de hulpmiddelen voor ons onderwijs en onze onderzoekingen gold. Krachtig was zijn steun, als hij zich na degelijk onderzoek en, zoo noodig, na grondig overleg met een plan dat hem werd voorgelegd, kon vereenigen. En was hem dat, zooals bij wijlen gebeurde, niet mogelijk, dan wisten wij dat het ernstige en voor hem bindende beweegredenen waren, die hem daarvan weerhielden.

Zoo heeft hij, ondanks de kwaal die jaren lang zijn gestel

ondermijnde, veel voor de Universiteit gewerkt. Wij brengen eene eerbiedige hulde aan zijne nagedachtenis.

De kring der oud-Hoogleeraren, Hoogleeraren, Lectoren en Privaatdocenten bleef voor verliezen gespaard. Niet alzoo, helaas, die onzer leerlingen. Op den 4den Februari overleed Josephine Christina Anna Sterkman, candidaat in de geneeskunde en op den 6den Maart Frits Borst, candidaat in de rechtswetenschap. Wij deelen in den rouw hunner betrekkingen en vrienden en denken met droefheid terug aan de schoone verwachtingen waaraan door hun heengaan een einde werd gemaakt.

Bij Kon. Besluit van 27 Dec. 1899 werd de ledige plaats in het college van Curatoren bezet. Ik beschouw het als een groot voorrecht dat ik thans U, hooggeachte Heer Bosscha, als Curator mag begroeten. U de belangen der Universiteit aan te bevelen is overbodig; immers, Uwe geheele loopbaan, Uwe gansche werkzaamheid op wetenschappelijk en maatschappelijk gebied is daar om te bewijzen dat gij steeds bereid zijt, Uwe talenten te wijden aan alles wat de geestelijke ontwikkeling van ons vaderland kan bevorderen, wat tot den bloei en de uitbreiding der wetenschap kan bijdragen. Wij weten ook dat gij der Leidsche Universiteit, wier leerling gij geweest zijt en aan welke gij gedurende een vruchtbaar deel van Uw leven gewerkt hebt, dat gij haar in het bijzonder een warm hart toedraagt, dat gij haar lief hebt, zooals zij U voor den geest staat, wanneer gij denkt aan de groote en in hunne grootheid eenvoudige mannen die gij haren roem hebt zien verhoogen. Met dit gevoel hebt gij zitting genomen in het college dat de schoone taak vervult, de Universiteit te verzorgen en te beschermen. Vergun mij dan den wensch uit te spreken dat U de krachten zullen geschonken worden, veel te helpen verwezenlijken van hetgeen gij goed en noodig voor haar acht en wees van onze dankbaarheid verzekerd.

Niet minder dan vijf nieuwe Hoogleeraren aanvaardden hun ambt. De rij werd geopend door Dr. G. Jelgersma, op den 20sten September, met eene redevoering over „Psychologie en pathologische psychologie." Zoo werd reeds op den tweeden dag van den cursus eene leemte aangevuld, die men lang in het onderwijs der geneeskundige wetenschappen betreurd had, maar die wel moest blijven bestaan zoolang de hulpmiddelen en de gelegenheid voor het psychiatrisch onderwijs ontbraken, die nu in het Gesticht Endegeest worden gevonden. Door den krachtigen steun dien het Leidsche Gemeentebestuur en de Commissie voor Endegeest den nieuwen Hoogleeraar hebben geschonken, hebben zij de Universiteit ten zeerste aan zich verplicht, en zij zullen nieuwe aanspraak op onzen dank hebben, wanneer de op het oogenblik aanhangige plannen om in de nabijheid van Endegeest eene inrichting voor zenuwlijders te openen en op denzelfden voet aan de Hoogeschool te verbinden, verwezenlijkt kunnen worden. Dan zal het onderwijs in de neuropathologie en de psychiatrie een afgerond geheel vormen, waardoor veel zal kunnen worden bijgedragen tot de vorming onzer geneeskundigen, en ook deze nieuwe stichting zal niet alleen rechtstreeks, maar evenzeer door de gevolgen velen genezing en verzachting van hun lijden kunnen schenken.

Den 22sten September hoorden wij de inaugureele oratie van Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, van de Amsterdamsche Universiteit tot ons gekomen, over „De taak der theologie", en vijf dagen later die van den Hoogleeraar in het burgerlijk en handelsrecht Mr. A. C. Visser, over „Snel en goedkoop recht."

Langer duurde het, eer de leerstoel voor de botanie weder bezet werd. Niet voor den 1sten November kon Prof. Janse optreden; hij aanvaardde zijn nieuwen werkkring met eene rede over „De voeding der hoogere planten." Wij vleien ons er mede — en ik denk hier aan een wensch aan het slot dier redevoering uitgesproken — dat nu ook weldra eene regeling zal

worden getroffen, waardoor, zonder dat zooveel als nu van den Heer Janse wordt gevergd, de ontwikkeling van het Herbarium wordt verzekerd en tevens meerdere uitbreiding aan het onderwijs in de plantkunde wordt gegeven. Dan zullen de twee hoofdrichtingen in deze wetenschap, de physiologisch-anatomische en de systematische, beide tot hun recht kunnen komen.

Intusschen had de maand October ons het bericht gebracht van de benoeming in de faculteit der letteren en wijsbegeerte van Dr. C. C. Uhlenbeck, dien wij vroeger als medewerker aan het Woordenboek der Nederlandsche Taal hadden gekend en die sedert als buitengewoon hoogleeraar aan de Amsterdamsche Universiteit verbonden was geweest. Den 13[den] December sprak hij zijne inaugureele oratie uit over „De onderlinge verhouding der Oud-Germaansche tongvallen en hunne plaats in den Indogermaanschen taalstam.”

Talrijk en hartelijk waren de blijken van belangstelling die onzen nieuwen ambtgenooten bij hunne komst aan de Universiteit ten deel vielen. Moge wat hun toen werd toegewenscht in vervulling gaan. Hunne werkzaamheid drage schoone vruchten voor de wetenschap en het hooger onderwijs, en zij hun zelven eene rijke bron van voldoening.

Zoo waren vóór de Kerstvacantie alle leerstoelen bezet en had het onderwijs vollediger dan ooit kunnen zijn, ware niet de werkkracht van verscheidene hoogleeraren door langdurige ongesteldheid verlamd. Dit vervulde ons met diep leedwezen en wij beseften hoeveel hunne leerlingen daardoor misten en hoe hard hun zelf de gedwongen werkeloosheid moest vallen. Moge het jaar dat wij heden ingaan in dit opzicht gelukkiger zijn.

Ook blijde dagen waren er voor onzen kring. Den 14[den] Januari herdacht onze hooggeschatte Hoffmann zijne 25-jarige

ambtsvervulling. Wij mochten ons er toen over verheugen dat in het Zootomisch Laboratorium door hem en onder zijne leiding met nimmer verflauwden ijver is deelgenomen aan de onderzoekingen over ontwikkelingsgeschiedenis, die voor de hedendaagsche zoologie van zoo overwegend belang zijn, en levendiger dan ooit gevoelden wij hoe onze Universiteit trotsch mag zijn op het bezit van dezen bescheiden en voor leerlingen en ambtgenooten steeds even welwillenden geleerde. Gaarne hadden wij op den feestdag bij een persoonlijk bezoek uiting gegeven aan onze gevoelens van waardeering en vriendschap, maar Prof. Hoffmann was niet te bereiken, daar hij, in stede van den dag te wijden aan een terugblik op den reeds verrichten arbeid, er de voorkeur aan had gegeven, hem met een nieuw wetenschappelijk onderzoek, in het Laboratorium van Prof. Grassi te Rome, te vieren. Hij zal mij echter, naar ik hoop, willen toestaan, heden niet te verzwijgen hoeveel Leiden aan hem verplicht is, en de beste wenschen voor hem zelf en voor zijne verdere werkzaamheid als onderzoeker en als akademisch leeraar uit te spreken.

Een andere dag, waaraan wij gaarne terugdenken, is de 23ste April. Namens leerlingen, vrienden en vakgenooten in Nederland en elders werd ons toen voor de Senaatskamer een portret van wijlen Prof. Land aangeboden. In eene bijeenkomst van den Senaat, die door verscheidene belangstellenden werd bijgewoond, schetste Prof. Heymans uit Groningen [1]) in gevoelvolle en van warme vereering getuigende woorden wat Land geweest is voor den kleinen kring van leerlingen dien hij aan zich wist te binden. Diep was de indruk dien de toespraak van Heymans op alle aanwezigen, inzonderheid op hen die Land persoonlijk gekend hebben, maakte en dankbaar aanvaardden wij het ons aangeboden geschenk.

Op hoogen prijs stellen wij het eveneens dat, dank zij de

---

1) Zie Bijlagen, p. 29.

welwillendheid van Mevr. de Wed. Asser, de herinnering aan onzen ontslapen ambtgenoot Carel Asser ook door zijne beeltenis in het Akademiegebouw zal bewaard blijven.

Het jaar is rijk geweest aan wetenschappelijke congressen van den meest uiteenloopenden aard, die ons vooral in den zomer met kwistige hand door de Fransche vakgenooten werden aangeboden, maar de deelneming van Leidsche geleerden aan deze bijeenkomsten valt buiten het bestek van mijn verslag. Alleen moet ik vermelden dat de Hoogleeraren Kern en Tiele als afgevaardigden onzer Regeering het Orientalistencongres bijwoonden, dat in October te Rome werd gehouden, en dat in de Paaschvacantie onder voorzitterschap van Prof. Kern en met medewerking van vele leden onzer Universiteit het tweede Nederlandsche Philologencongres in het Akademiegebouw bijeenkwam.

Van de in 1364 door Casimir den Groote gestichte Universiteit Krakau ontvingen wij de mededeeling dat zij den 7den Juni hare vernieuwing, in het jaar 1400, hoopte te herdenken, maar dat de omstandigheden haar verboden, vertegenwoordigers van buitenlandsche Universiteiten tot deze plechtigheid te noodigen. Wij hebben ons dus tot een adres van gelukwensching moeten bepalen.

Voor ons zelf was het een feestelijke dag, toen wij aan een voortreffelijk buitenlandsch geleerde het doctoraat honoris causa in de heelkunde aanboden. Dr. Anton Freiherr von Eiselsberg, wien wij deze onderscheiding verleenden, was voor verscheidenen van ons geen onbekende, daar hij eenige jaren den leerstoel voor de heelkunde te Utrecht had ingenomen, totdat een ruimere werkkring hem naar Koningsbergen riep. Hij bewees ons de eer, op onze uitnoodiging de reis herwaarts te ondernemen, zoodat wij hem zijn diploma in eene vergadering van den Senaat konden uitreiken, en de Voorzitter der faculteit van geneeskunde aan zijne verdiensten hulde kon brengen.

Na U herinnerd te hebben aan een door ons verleend eerbewijs noem ik ook gaarne die, welke leden van den Senaat ontvingen. De verdiensten van Prof. Schlegel werden erkend door zijne benoeming tot membre perpétuel van de Société d'ethnographie te Parijs, die van Prof. Tiele door het eeredoctoraat in de rechten der Universiteit te Edinburg, en Prof. Veit werd membre associé étranger van de Société de chirurgie te Bucharest. Ook mogen wij Prof. Franchimont gelukwenschen met zijne benoeming tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

Den Heer van de Sande Bakhuyzen viel eene onderscheiding ten deel, die van te meer waarde is, omdat zij hem gegeven werd door vakgenooten die lang met hem aan eene gemeenschappelijke onderneming hebben gewerkt. Hij werd gekozen tot Secretaris der Internationale Vereeniging die sedert een dertigtal jaren werkzaam is voor de nauwkeurige bepaling van de gedaante der aarde. Onze ambtgenoot ziet zich hierdoor de gelegenheid geopend, nog op andere wijze en in meerdere mate dan tot dusverre, den voortgang van het groote werk te bevorderen. Terwijl wij hem onze hartelijke gelukwenschen aanbieden, kan ik niet nalaten, de hoop uit te spreken dat de nieuwe taak die hij in het belang der wetenschap op zich heeft moeten nemen, niet al te veel zal eischen van zijne krachten, waarvan toch reeds zooveel, en van jaar tot jaar meer, gevergd wordt.

Gij verwacht niet van mij dat ik in bijzonderheden zal spreken over het aandeel dat de hoogleeraren in het werk der Universiteit gehad hebben; dat is U genoegzaam bekend. Maar ik mag niet zwijgen over de medewerking van andere wetenschappelijke mannen, die van het hoogste belang is voor den bloei der Hoogeschool en dit steeds meer belooft te worden. De uitbreiding van schier elken tak van wetenschap, waarop wij aan het einde der eeuw kunnen terugzien, maakt het hoe langer

hoe moeilijker, het algemeene onderwijs te geven en tegelijkertijd hun die lust hebben in bijzondere studien de noodige leiding te verschaffen; zij doet meer dan ooit de behoefte aan een grooten staf van akademische leeraren gevoelen. Men moge de ver gedreven verdeeling van den arbeid betreuren, en er op bedacht zijn te zorgen dat zij niet in versnippering ontaardt, het is nu eenmaal niet anders: vooruitgang is alleen mogelijk door geduldig en ijverig werk aan vele bijzondere vraagstukken en de groote generalisaties en ruime overzichten hebben slechts waarde als zij berusten op de samenvatting van vele met zorg bewerkte kleine bouwstoffen.

De wet op het hooger onderwijs, onder welke wij nu welhaast eene kwart eeuw leven, heeft ons de buitengewone hoogleeraren onthouden of liever ontnomen, die velen aan de Amsterdamsche Universiteit benijden, maar gelukkig is onder hare werking het aantal der lectoren, privaatdocenten en assistenten voortdurend toegenomen. Aan het einde van een akademiejaar mogen wij niet verzuimen, dezen medewerkers dank te zeggen voor de vele diensten die zij bewezen hebben. Ik denk hier in de eerste plaats aan de groep van lectoren aan wie sedert jaren het onderwijs in sommige Oostersche talen, het Maleisch, het Soendaneesch en Bataksch, het Perzisch en Turksch is toevertrouwd. Verder aan de privaatdocenten in het Middeleeuwsch en Nieuw-Grieksch en in de Oud-Fransche taal- en letterkunde. Dank zij dezen laatsten, Dr. J. J. Salverda de Grave, ontvangen een groot aantal aanstaande leeraren en leeraressen bij het Middelbaar en Gymnasiaal Onderwijs, zoo al geene volledige universitaire, dan toch eene zeer grondige wetenschappelijke opleiding.

Ook voor het Russisch en de daarmede verwante talen wordt nu gezorgd door den privaatdocent Dr. J. H. Kern, die den 8sten November zijne lessen opende met eene redevoering over „De studie van de Slavische talen”.

In de faculteit der wis- en natuurkunde verplichtte wederom

de privaatdocent Dr. L. H. Siertsema vele studenten door een college over experimenteele physica en werd het onderwijs der hoogleeraren in de scheikunde op gelukkige wijze aangevuld door den lector Dr. F. H. A. Schreinemakers en de privaatdocenten Dr. W. Stortenbeker en Dr. E. A. Klobbie. Deze laatste had de welwillendheid, overeenkomstig een hem kenbaar gemaakten wensch, zijne lessen over microchemie ditmaal hoofdzakelijk in te richten voor studenten in de pharmacie. Deze colleges werden in het Pharmaceutisch Laboratorium gegeven, even als die van Dr. M. C. Dekhuyzen over de leer der cel.

In de medische faculteit werd Dr. P. Th. L. Kan als privaatdocent voor de otologie, rhinologie en laryngologie toegelaten en gaf Dr. J. E. G. van Emden voor het eerst een college over parasitologie, daarbij gebruik makende van de vergunning die hem aan het einde van den vorigen cursus verleend was. Ook Prof. Drucker heeft nu gevolg gegeven aan het voornemen waarvan reeds bij de laatste overdracht van het rectoraat met ingenomenheid werd gewaagd; door zijne lessen heeft hij de anders al te zware taak van den Hoogleeraar Visser in hooge mate verlicht. Wij kunnen het niet genoeg waardeeren, dat de studenten opnieuw van het onderwijs van den Heer Drucker kunnen genieten, en zijn hem zeer dankbaar voor dit nieuwe bewijs van zijne onverflauwde gehechtheid aan de Hoogeschool.

In het personeel der assistenten hadden de volgende veranderingen plaats. Aan het Ziekenhuis werd N. Rutgers van der Loeff vervangen door C. E. Benjamins en L. C. Kersbergen door W. A. Kuenen. Verder kwamen daar twee nieuwe assistenten bij, P. W. Meihuizen voor de Afdeeling Verloskunde en Dr. P. Th. L. Kan voor de Oog- en Oorheelkunde. Aan het Botanisch Laboratorium nam Dr. H. W. Wouterlood de plaats in van Dr. L. Vuyck, aan het Pharmaceutisch Laboratorium J. B. Nagelvoort die van Dr. H. J. M. Proot, terwijl aan het Anato-

misch Kabinet de vertrokken prosector C. L. Wijn werd opgevolgd door M. Jansen. In het Natuurkundig Laboratorium werd de door het vertrek van Dr. F. Hasensoehrl opengevallen plaats ingenomen door Dr. M. Reinganum en later deze vervangen door W. H. Keesom, en J. C. Schalkwijk door B. Meilink.

Bij de organische chemie werd J. Moll van Charante tot assistent buiten bezwaar van 's Rijks schatkist aangesteld.

Van de assistenten sprekende mag ik niet onvermeld laten dat Dr. J. C. J. Bierens de Haan zich met de eerste Nederlandsche ambulance, aan welker hoofd hij later kwam te staan, naar Zuid-Afrika begaf, en dat de Observator der Sterrenwacht J. H. Wilterdink met Prof. Nijland te Utrecht, eene reis naar Amerika ondernam. Het doel dezer sterrenkundigen was, deel te nemen aan de waarneming eener totale zonsverduistering op den 28sten Mei, en zich daardoor voor te bereiden tot het werk dat hen wacht, wanneer in het aanstaande jaar eene herhaling van dit natuurverschijnsel hen naar Ned. Indië roept.

De Heeren G. M. Rutten, J. H. Kettner en P. A. Meerburg Hzn. aan het Laboratorium voor anorganische scheikunde, de Heeren H. H. F. Hyndman uit Cambridge en M. Boudin uit Parijs aan het Natuurkundig Laboratorium en allicht nog anderen, wier namen mij niet bekend zijn geworden, verleenden hunne hulp, zonder dat zij tot de eigenlijke assistenten kunnen worden gerekend.

Eene bijzondere plaats neemt de gemeente-scheikundige Dr. J. D. Filippo in. Krachtens eene overeenkomst tusschen Curatoren der Universiteit en het Gemeentebestuur maakt hij voor zijne onderzoekingen gebruik van de hulpmiddelen van het Pharmaceutisch Laboratorium, terwijl hij daaraan verbonden is als assistent buiten bezwaar van 's Rijks schatkist en als zoodanig zijn deel heeft in de opleiding der pharmaceuten. Ik heb het eerste jaarverslag van Dr. Filippo, dat in dezen cursus ver-

scheen, gelezen. Gij verlangt niet van mij dat ik daaruit overneem hoevele honderden monsters boter en dergelijke er onderzocht werden. Het is U genoeg te weten dat wij met de grootste zorg voor schadelijke bestanddeelen in ons voedsel worden behoed en dat de tweeledige werkzaamheid van Dr. Filippo ten volle beantwoordt aan de verwachtingen die men er van koesterde. De regeling van deze aangelegenheid is voor een goed deel te danken aan bet beleid van onzen hooggeachten burgemeester-curator, Mr. F. Was, die hierdoor, evenals door zijne bemoeiingen voor het Gesticht Endegeest, getoond heeft op hoe uitstekende wijze hij de behartiging van de belangen der Gemeente met de bevordering van den bloei der Universiteit weet te vereenigen.

Over de voor het onderwijs bestemde gebouwen en de hulpmiddelen die zij bevatten kan ik zeer kort zijn. Uit het gezegde bleek alreeds dat het Pharmaceutisch Laboratorium niet ten onrechte groot en ruim is en van verre in het oog valt: het doet meer dan aan zijne naaste bestemming beantwoorden. Tegenover dat gebouw nadert langzamerhand het laboratorium voor organische scheikunde zijne voltooiing. In het Ziekenhuis onderging de afdeeling van Prof. Veit verdere verbetering en verkreeg Prof. Koster nieuwe hulpmiddelen voor zijn laboratorium en zijne kliniek. Het is te hopen dat nu ook weldra het meubilair der afdeeling voor oog- en oorheelkunde aan redelijke wenschen zal voldoen.

Gaarne stip ik nog aan dat de nieuwe collegekamers, die in het Akademiegebouw in gebruik werden genomen, zeer goed voldeden.

Wanneer wij thans overgaan tot de wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen die niet onder het beheer van een hoogleeraar staan, dan vraagt in de eerste plaats de Bibliotheek

onze aandacht. De hulpvaardige directeur woekerde als altijd met de hem ten dienste staande middelen en deed wat in zijn vermogen was om ons te helpen, wanneer de krachten der boekerij te kort schoten. Onder de aanwinsten waren er twee, die mij troffen, de eene als een teeken van de goede zorg der Overheid, de andere als een voorbeeld van internationale hoffelijkheid. Door eene buitengewone toelage kon een groot gedeelte der boekenverzameling van Prof. Cosijn voor Leiden behouden blijven, voorzeker zeer ten bate der germanistische studiën. Het andere geval dat ik bedoelde is van een enkel boekwerk. Graaf Const. Nigra, Italiaansch gezant te Weenen, had indertijd op zijne kosten eene heliotypische reproductie laten vervaardigen van een Venetiaansch handschrift der gedichten van Catullus. Er bestonden van deze uitgaaf slechts 30 exemplaren en deze waren niet in den handel. Toen nu Graaf Nigra vernomen had dat men op het bezit prijs zou stellen heeft hij niet geaarzeld, een exemplaar aan onze Bibliotheek te schenken, voornamelijk, zooals hij er bijvoegde, om daardoor blijk te geven van zijne persoonlijke dankbaarheid voor de goede ontvangst die hem tijdens de Vredesconferentie in Nederland was ten deel gevallen.

Den klassieken litteratoren zal ook de uitgave van het beroemde Plautus-handschrift van Heidelberg zeer welkom zijn geweest. Zij vormt het 5e deel der „Codices graeci et latini photographice depicti", de groote onderneming die, zooals U bekend is, door wijlen Dr. du Rieu werd begonnen, en door Dr. de Vries met kracht wordt voortgezet. In het 6e deel, dat den beroemden Venetus A. van Homerus zal bevatten, zullen wij eene eerste vrucht kunnen zien van de persoonlijke bemoeiingen van den Heer de Vries, een paar jaar geleden, bij de Italiaansche overheidspersonen en bibliothecarissen.

Op het gevaar af van U door te veel bijzonderheden te vermoeien waag ik het nog U mede te deelen dat de schatten

der Bibliotheek er toe geleid hebben, het werk van een Leidsch hoogleeraar van vroeger eeuwen weder onder de oogen onzer tijdgenooten te brengen. De groote kruidkundige de l'Escluse of Clusius liet in 1601 bij Moretus te Antwerpen zijn standaardwerk over de Hongaarsche Fungi verschijnen, maar de talrijke gekleurde afbeeldingen die hij door een bekwaam kunstenaar had laten vervaardigen, ontbraken aan het werk; zij waren op eene of andere wijze verloren geraakt. Men heeft ze later, op 86 platen, in de Leidsche Bibliotheek teruggevonden en thans heeft Dr. Istvánffi, hoogleeraar te Klausenburg, het werk op nieuw, mèt de afbeeldingen, het licht doen zien.

Een enkel woord ook, voor wij de Bibliotheek verlaten, over de schatkamer onzer taal, het Nederlandsch Woordenboek. Ik reken dit werk tot onze Universiteit op gezag van Matthias de Vries, die meermalen verklaard heeft dat het alleen te Leiden kon tot stand komen. De Commissie van Redactie, die de voldoening smaakte, een nieuw deel, het vijfde van het geheel, te voltooien, zag haren arbeid gewaardeerd door de benoeming van de H.H. Muller, Beets en Boekenoogen tot buitenlandsche eereleden der Vlaamsche Akademie.

Van onze musea gaat dat van natuurlijke historie eene lang en vurig gewenschte verbetering te gemoet. Weldra zal, naar men hoopt, in het Van der Werff-park de spade in den grond worden gestoken voor de stichting van een gebouw, waarheen alle op spiritus bewaarde voorwerpen zullen worden overgebracht, zoodat het brandgevaar voor de verzameling op het Rapenburg zeer zal verminderen, en waarin tevens alle voorwerpen van groote wetenschappelijke waarde, die niet of bezwaarlijk vervangen zouden kunnen worden, eene veilige plaats zullen vinden. De bedoeling is daarbij, zooals men in de Memorie van Toelichting tot de laatste staatsbegrooting kan lezen, in het allernoodzakelijkste te voorzien, op zoodanige wijze

dat, zoo men te eeniger tijd tot de stichting van een geheel nieuw museum overgaat, de lokalen daarbij passen en geütiliseerd kunnen worden.

Het ethnographisch museum verkreeg in de maand December de beschikking over het vroeger door Prof. Scholten bewoonde huis, dat ten vorige jare reeds tijdelijk voor de Tentoonstelling van Japansche Kunst was afgestaan. Al is dit slechts eene gedeeltelijke verbetering van den U bekenden treurigen toestand, de meerdere ruimte zal het nu toch mogelijk maken, eene splitsing van den inhoud van 't museum in twee afdeelingen, de eene voor wetenschappelijk onderzoek, de andere voor het publiek bestemd, geleidelijk tot stand te brengen. De directeur wordt nu nog door een tweeden assistent, Dr. J. Marquart, vroeger privaatdocent te Tübingen, bijgestaan, terwijl de Heer Sh. Hara, assistent aan het Museum für Kunst und Gewerbe te Hamburg, wederom eenigen tijd zijne hulp verleende. De beteekenis van het museum voor de ethnographische wetenschap zal, naar wij hopen, verhoogd worden door het publiceeren van een eigen orgaan, waartoe de voorbereidende maatregelen zijn genomen.

Inmiddels groeit de verzameling voortdurend aan, veelal door de ondersteuning van belangstellende landgenooten en vreemdelingen. H.H. M.M. de Koningin en de Koningin-Moeder gingen hierin voor, toen het er om te doen was, in het bezit te geraken van eene collectie voorwerpen, uit het voormalige rijk Benin ter Westkust van Afrika afkomstig.

Ten slotte mag niet onvermeld blijven dat de Nestor onzer museum-directeuren, Dr. W. Pleyte, met medewerking van den conservator, Dr. P. A. A. Boeser, door de uitgave van den belangrijken demotischen papyrus Insinger, getiteld „Het koninklijk boek", den goeden naam dien ons museum van oudheden

in geheel de beschaafde wereld heeft, op waardige wijze heeft gehandhaafd.

De Hoogleeraar Holwerda heeft opnieuw de schatten van dit museum aan de archaeologische studiën, ook van niet-studenten, ten goede doen komen. Het waren ditmaal een aantal leeraren van Roomsch-Katholieke gymnasia, die het voorrecht hadden, een vacantiecursus te volgen.

Naast de hulpmiddelen voor studie en onderzoek die der Universiteit door de Regeering worden geschonken staan andere, inde laatste jaren steeds in belangrijkheid toenemende, die zij aan den wetenschappelijken zin en de mildheid van verlichte mannen te danken heeft. Deze bewijzen van waardeering van ons hooger onderwijs zijn met één vermeerderd, nu wijlen de Heer Hendrik Dolk Jacobszn te Leur een kapitaal heeft aangewezen voor de stichting van eene beurs ten behoeve van studenten in de medicijnen en de philosophie. Over de rente daarvan kon dit jaar voor het eerst worden beschikt.

Hoeveel door stichtingen, zooals ik die hier op het oog heb, kan worden gedaan, kan niet beter blijken dan uit de werking van het fonds Vollenhoven. Van de studiereizen die met ondersteuning hiervan werden ondernomen en geheel of gedeeltelijk in het afgeloopen jaar vallen, zijn er drie van doctorandi in de letteren, de eerste naar Italië, de tweede naar London en Oxford, terwijl met de derde beoogd werd, in verschillende landen gegevens te verzamelen, die voor de geschiedenis der Hollandsche schilderkunst van gewicht zijn. Eene vierde reis betrof de zuivelbereiding en het onderzoek van zuivel-producten in Sleeswijk-Holstein en Denemarken, en één student in de theologie en twee in de geneeskunde werden in staat gesteld tot een verblijf aan buitenlandsche Hoogescholen. Eindelijk neemt Dr. J. E. Tulleken deel aan de expeditie van Dr. van Cappelle tot onderzoek van de kolonie Suriname.

Zoo zendt het Vollenhoven-fonds — en het Fruin-fonds doet op kleinere schaal hetzelfde — jonge wetenschappelijke mannen naar Oost en West uit, om hen met een rijken oogst van kennis en ervaring te zien terugkeeren.

Wilde men de verschillende stichtingen en fondsen rangschikken naar hetgeen er voor de toekomst van verwacht mag worden, dan zou het Universiteitsfonds bovenaan komen. Vooral oud-studenten der Hoogeschool zijn het, die, gedreven door dankbaarheid jegens de Alma Mater, het kapitaal en de inkomsten voortdurend versterken.

Niemand onder U, die niet weet wat het fonds in zijne nu tienjarige werkzaamheid gedaan heeft. Maar ook niemand, die het niet betreurt dat de man bij wien het eerst het denkbeeld van deze stichting is gerijpt en die daarna als voorzitter der commissie van uitvoering de onderneming heeft bezield en geleid, zich genoodzaakt heeft gezien, dit deel zijner werkzaamheden te laten varen. Toen Prof. van der Lith dit besluit in het voorjaar aan den Senaat mededeelde, heeft deze hem zijn warmen dank voor de inspanning van vele jaren betuigd. Het is mij eene behoefte, dien dank hier nogmaals namens de geheele Universiteit uit te spreken.

Ik kom thans tot de studenten en in de eerste plaats tot de gebruikelijke dubbele statistiek. Het aantal bij den rector ingeschrevenen bedroeg voor de godgeleerdheid 84, voor de rechtsgeleerdheid 245, voor de geneeskunde 281, voor de wis- en natuurkunde 104, en voor de letteren en wijsbegeerte 77, te zamen 791, waaronder 37 dames. Hierbij zou men misschien een 15-tal toehoorders van privaat-docenten kunnen voegen, die niet bij den rector te boek staan.

De andere statistiek, die van den Studentenalmanak, leidt tot een eindcijfer van 954.

Daar het begrip „student" rekbaar en eene juiste definitie moeilijk is, zullen wij ons over het verschil tusschen deze getallen het hoofd niet breken. Ook zullen wij er ons niet over verontrusten dat het aantal inschrijvingen bij den rector 1 minder was dan in het voorgaande jaar.

Van meer belang dan een iets grooter of kleiner getal studenten is het dat zooveel mogelijk, d. w. z. zoolang andere belangen er niet door geschaad worden, allen die vrucht kunnen trekken van het universitair onderwijs, de deuren der Hoogeschool geopend vinden en niet door noodelooze belemmeringen worden afgeschrikt. Een heuchelijke stap in deze richting is de jongste wijziging der wet op het Hooger Onderwijs. Zooals U bekend is, bestond sedert lang de wensch dat jongelieden uit Zuid-Afrika weder als in vroegere jaren in grooten getale de Nederlandsche Universiteiten zouden bezoeken, in plaats van hunne opleiding in Engeland of Duitschland te ontvangen. Uit dien wensch was de bepaling van 1885 voortgesproten, dat de in het buitenland verkregen diploma's waarvoor de eischen nagenoeg gelijk stonden met die voor het einddiploma onzer gymnasia dezelfde rechten als dit laatste zouden verleenen. Maar ongelukkigerwijze werd hierdoor het doel volstrekt niet bereikt. Voortaan zal nu van buitenlanders die onze akademische examens willen afleggen alleen gevorderd worden het bewijs van eene voorbereidende studie die geacht kan worden hen in staat te stellen, de lessen aan eene Hoogeschool met vrucht te volgen. Het zal derhalve geen bezwaar meer opleveren zoo hunne opleiding afwijkt van die aan onze gymnasia en misschien in enkele opzichten daarbij achterstaat.

Met het oog op de bijzondere behoeften der Zuid-Afrikaansche studenten werd verder een nieuw doctoraat, in het hedendaagsch Romeinsch Hollandsch recht ingesteld, en aan de vakken die aan minstens éóne Universiteit onderwezen moeten worden het Zuid-Afrikaansch recht toegevoegd.

Dat deze wetswijziging zeer werd toegejuicht, behoef ik U niet te zeggen, nu wij staan aan het einde van een jaar, waarin ons volk zich meer dan ooit doordrongen toonde van het besef zijner stamverwantschap met de Nederlandsche bevolking van Zuid-Afrika en der verplichtingen die daaruit voortvloeien. De Universiteit deelde in deze gevoelens, en mijn verslag zou dan ook zeer onvolledig zijn, als ik U niet herinnerde aan datgene wat elken dag, schier elk uur, onze gedachten heeft bezig gehouden. Het vertrek onzer leerlingen, die aan de roepstem van hun vaderland gehoor gaven, de rouw die ons vervulde, toen wij de treurmare vernamen van den dood van den edelen Herman Coster, de slingering tusschen hoop en vrees, waarmede wij uitzagen naar de berichten van den oorlog, dit alles staat ons nog levendig voor den geest. En thans? Somberder steeds werd het tooneel waarop wij staren; geen lichtstraal nog, die 't kwam verhelderen. Toch, hoe moeilijk het ons ook valle, wij willen op de toekomst blijven hopen. Want dit gevoelen wij, dat de moed en de geestkracht, waarmede voor vrijheid en recht is gestreden, op den duur voor de ontwikkeling van het menschelijk geslacht niet verloren kunnen gaan. Zoo durven wij dan vertrouwen dat hetgeen thans in ons Staatsblad werd geschreven meer zal blijken dan eene ijdele betuiging van te laat gekomen hulpvaardigheid. Moge de gedenksteen die in dit gebouw de herinnering aan Herman Coster zal bewaren, en het fonds dat naar hem zal worden genoemd eenmaal tot den nazaat spreken, wel van bange, donkere dagen, maar toch van dagen waarop een betere, gelukkiger tijd is gevolgd. De Leidsche Universiteit zal het als een hoog voorrecht waardeeren, zoo zij weder als van ouds, met de andere Nederlandsche Hoogescholen, mag medewerken aan de geestelijke ontwikkeling van den Nederlandschen stam, ook ver buiten onze landpalen.

De nieuwe milde bepalingen ten behoeve van buitenlanders

doen ons van zelf denken aan de talrijke pogingen van de laatste jaren om tot eene verbetering in de voorbereiding tot de Universiteit te geraken en daarvoor niet meer alleen het gymnasium te bestemmen. Er is in dit opzicht veel beraamd en overwogen, maar niets tot stand gekomen, en wij behoeven waarlijk niet te vreezen, zooals de Rector in 1885, toen men óók de wet in het belang der buitenlanders had gewijzigd, dat nu weldra de muur die de Universiteit omringt, op tal van plaatsen ondermijnd, zal dreigen in te storten.

Laten wij erkennen dat het vraagstuk van zeldzame moeilijkheid is en dat de wetgever, zoo hij zelf niet beslist weet waar de poorten in den muur moeten worden aangebracht, het uit de hem verstrekte raadgevingen niet gemakkelijk zal afleiden. Misschien is het nog maar het beste, kleine gedeeltelijke veranderingen aan te brengen, waarbij men geen gevaar loopt, in eens te ver te gaan. Een voorzichtige, maar niet onnatuurlijke weg, die ten minste een tijd lang kan worden bewandeld. Waarom zou men niet het onderwijs in natuurwetenschappen aan de gymnasia geleidelijk kunnen uitbreiden, en aan den anderen kant, zooals nog onlangs door de faculteiten van wis- en natuurkunde werd voorgesteld, de in de oude talen gestelde eischen bij wijze van proef nog eenigszins kunnen verlagen voor de oud-leerlingen der Hoogere Burgerscholen, die in de wis- en natuurkunde of de geneeskunde wenschen te studeeren?

Wat de zoogenaamde University Extension betreft, kan men wel zeggen dat zij bij de tweede proef die er dit jaar mede genomen werd, in onze stad levensvatbaar is gebleken. Trouwens, toen Prof. Martin zich op uitnoodiging van het Nutsbestuur, bereid had verklaard, een overzicht van de uitkomsten en denkbeelden der hedendaagsche geologie te geven, was het te verwachten dat het niet aan toehoorders zou ontbreken.

Doch ik moet tot mijn eigenlijke onderwerp terugkeeren.

Het aantal promotiën is 61 geweest, en wel in de rechts- en staatswetenschap 35, waarvan 4 met een proefschrift, in de geneeskunde 8, in de wis- en natuurkunde 7, de letteren 10 en de godgeleerdheid 1. Bovendien hebben wederom eenige studenten in de geneeskunde den doctoralen titel aan eene buitenlandsche Universiteit verworven en aldus getoond dat de lust om een wetenschappelijk onderzoek ter hand te nemen geheel onafhankelijk is van het voorrecht, eene klassieke opleiding te hebben genoten.

Dat deze lust bij de Nederlandsche studenten in ruime mate bestaat, dat velen vatbaar zijn voor de bekoring die in de behandeling van een wetenschappelijk vraagstuk is gelegen, bleek ons tot onze vreugde uit de antwoorden die op de ten vorige jare uitgeschreven prijsvragen werden ingezonden. Ik zal aanstonds de aangename taak vervullen, de verleende bekroningen uit te reiken, maar voor ik dat doe mag ik een woord van lof, ook aan de niet bekroonde en ons dus onbekend gebleven deelnemers aan den wedstrijd niet achterwege laten. Wij waardeeren het goede in hun arbeid en den ijver en den werklust waarvan het getuigt.

Ik verzoek thans den Secretaris van den Akademischen Senaat, het oordeel der faculteiten over de ingekomen antwoorden te willen voorlezen.

OORDEEL over de ANTWOORDEN OP DE PRIJSVRAGEN die den 1sten Mei 1899 door Rector en Senaat van de Rijks-Universiteit te Leiden zijn uitgeschreven.

Op de prijsvragen, uitgeschreven door de fakulteit der godgeleerdheid, werd één antwoord ontvangen. Het betrof de vraag:

„De Faculteit verlangt eene verhandeling over de Essenen, gebaseerd op oordeelkundig gebruik der bronnen".

Het antwoord had tot motto: *„Praestat suspendere judicium quam temere assentiri aliis".*

De schrijver had zich de quaestie zuiver gesteld en zijn geschrift in een drietal hoofdstukken verdeeld, achtereenvolgens handelende over: De Bronnen, Het Essenisme naar de Bronnen, en De plaats der Essenen in de geschiedenis, terwijl aan het geheel eene uitvoerige Bijlage werd toegevoegd over Philo's werk: *„Quod omnis probus liber".*

Het nauwkeurige kritische onderzoek, inzonderheid aan dit laatste gewijd, bewees, dat de schrijver zijne taak breed had opgevat, en droeg de kenmerken eener grondige studie.

Het geheele stuk legde getuigenis af van ijverig onderzoek, geregelde behandeling der stof, bezadigde overweging en heldere uiteenzetting. Wel had de Fakulteit gewenscht, dat het overzicht van den stand der quaestie iets meer systematisch ware ingericht geweest, doch de schrijver gaf duidelijk blijk, dat hij verwerkt had wat hij in de vrij uitgebreide literatuur over het onderwerp had gelezen. Taal en stijl lieten op sommige plaatsen te wenschen over en eene omwerking van het hier gegevene zou allicht een scherper belijnd beeld van de Essenen hebben gegeven dan thans werd geboden. Ook had de Fakulteit gaarne

gezien, dat bij het bespreken der met het Essenisme verwante verschijnselen de sekte der Mandeërs niet ware voorbijgegaan. In weerwil der gemelde overwegingen vond de Fakulteit in deze beantwoording van de prijsvraag zooveel uitmuntends, dat zij eenstemmig kon besluiten aan den schrijver den gouden eerepenning toe te kennen.

Bij opening bleek het naambriefje den naam te bevatten van

DANIËL PLOOY,

Theol. cand. aan de Leidsche Universiteit.

De faculteit van rechtsgeleerdheid ontving op de door haar uitgeschreven prijsvraag:

„*De faculteit verlangt een verhandeling over den overgang der procedure per legis actiones tot die per formulas in het Romeinsche recht, met aanwijzing van den tijd waarin en de wijze waarop deze overgang heeft plaats gevonden en van zijne gevolgen voor den algemeenen gang der ontwikkeling van het privaatrecht*",

één antwoord, onder de zinspreuk: „Ars longa, vita brevis".

Het oordeel van de faculteit over dit antwoord is in vele opzichten niet ongunstig. De schrijver heeft de over het onderwerp bestaande literatuur met zorg geraadpleegd; de door hem gevolgde methode van behandeling valt te prijzen en de vorm zijner verhandeling voldoet bijna overal aan de eischen, die men aan een arbeid als deze kan stellen.

Na eerst het verschil tusschen de procedure *per legis actiones* en die *per formulas* juist te hebben uiteengezet, wijst de schrijver op de bezwaren, die de eerstgemelde in de practijk opleverde; de strenge gebondenheid aan de vormen, het misbruik, dat hiervan werd gemaakt, deden naar eene andere wijze

van procedeeren omzien. Daarna worden besproken de verschillende hypothesen, omtrent den oorsprong van het formulierenproces verdedigd, en de schrijver sluit zich aan bij hen, die meenen, dat vóór de lex Aebutia voor den praetor peregrinus reeds *per formulas* werd geprocedeerd en deze procedure krachtens die wet ook bij geschillen tusschen Romeinsche burgers werd toegepast. Veel zorg wordt vervolgens besteed aan de verklaring van de plaatsen bij Gellius en Gajus, waar de wetten worden vermeld, die met den overgang van de eene procedure tot de andere in verband staan; aan de hand der nieuwere schrijvers wordt nagegaan, welke de toestand was tusschen de lex Aebutia en de leges Juliae en met Wlossak en anderen wordt de opvatting verdedigd, dat de lex Aebutia den praetor verlof gaf met eenige uitzonderingen in ieder bizonder geval partijen per formulam te laten procedeeren in plaats van *per legis actionem*. Bij de vraag, in welken tijd wij de lex Aebutia hebben te plaatsen, volgt de schrijver in vele opzichten Girard, hecht evenwel geen gewicht aan de bewijsgronden, door dezen ontleend aan de lex Vallia en de lex Calpurnia en komt in verband daarmede tot een eenigszins afwijkend resultaat. Wat de gevolgen van de verandering der procedure betreft, bepaalt de schrijver zich tot eenige algemeene beschouwingen en verdedigt daarbij de meening, dat bij de lex Aebutia de wetgever de bepaalde bedoeling had, door de wijziging der procesorde tegelijkertijd den praetor de bevoegdheid te verleenen tot de ontwikkeling van het privaatrecht mede te werken, zoodat, waar de praetor dit in het vervolg deed, wij volstrekt niet aan overschrijding van rechtsmacht hebben te denken. De verhandeling wordt besloten met een enkel woord over de leges Juliae en de overblijfselen der *legis actiones* in lateren tijd.

Valt er, wat vorm en methode betreft, veel in het antwoord te prijzen, de bezwaren, die de faculteit tegen den inhoud heeft, hebben haar weerhouden tot de bekroning te besluiten. Wel

toch mag men hiervoor niet als vereischte stellen, dat nieuwe resultaten zijn bereikt of geheel nieuwe gezichtspunten zijn geopend, maar de arbeid van den schrijver mist ook de zelfstandigheid en de grondigheid, die daartoe wel behooren aanwezig te zijn. Hoogst zelden treft men nieuwe argumenten bij hem aan en die, welke hij aan anderen ontleent, verliezen niet zelden door de wijze, waarop er gebruik van wordt gemaakt, een gedeelte van hun kracht. Zoo is ook hetgeen hij bij de verklaring van de plaats bij Gellius tegen Wlossak aanvoert, wat hij omtrent de lex Calpurnia tegen Girard te berde brengt, niet van oppervlakkigheid vrij te pleiten. Waar hij omtrent een aan *l.* 42 *pr. D. de jurejurando* ontleend argument zich bij Voigt aansluit krijgt men den indruk, dat de schrijver die plaats zelf niet heeft gelezen, ten minste niet zorgvuldig heeft overwogen. De schrijver had ook in verband met den geringen omvang der verhandeling aan verschillende vragen, die hij nu ternauwernood vermeldt, meer aandacht kunnen en moeten wijden. Zoo had hij vooral over de gevolgen van de verandering der procedure uitvoeriger moeten zijn, waardoor hij ook de gelegenheid had gevonden aan te toonen, hoe zijne opvatting der lex Aebutia niet in strijd is met de wijze, waarop de praetor tot de ontwikkeling van het Romeinsche privaatrecht werkzaam is geweest.

Heeft dus de faculteit den arbeid van den schrijver niet eene bekroning waardig kunnen keuren, de goede eigenschappen der verhandeling geven haar volkomen vrijheid te besluiten tot eene eervolle vermelding.

Na gedane oproeping heeft zich als schrijver van het antwoord aangemeld en doen kennen de heer

VICTOR HENRI RUTGERS,

juridisch student aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

De Faculteit van Geneeskunde heeft op hare eerste vraag, luidende:

> *„De Faculteit verlangt een onderzoek, door middel van Roentgen's stralen, omtrent de onderlinge verhouding der beenderen van den voorarm en van den handwortel bij verschillende standen van de hand, ingeleid door een kritisch overzicht van de vroegere meeningen en opvattingen daaromtrent. Overlegging van radiographiën bij het antwoord is gewenscht"*,

drie antwoorden ontvangen.

Het eerste, zonder naambriefje ingezonden, heeft tot motto: *Wat ik heb geef ik u*, naar Hand. 3 vers 6.

Dit antwoord is zeer onvolledig en blijkbaar met veel overhaasting bewerkt. Van een aantal geraadpleegde handboeken en tijdschriftartikelen wordt alleen de titel vermeld zonder dat de meening der schrijvers over de te beantwoorden vraag wordt medegedeeld. De wijze van behandeling en de duidelijkheid der uiteenzetting laten hier en daar zeer veel te wenschen over. Het schijnt den schrijver aan een juiste waardeering der anatomische feiten te ontbreken. De door hem gevolgde methode om uit de schaduwbeelden den vorm der beenderen, ook in de verschillende standen, te reconstrueeren is in hooge mate omslachtig en kan bezwaarlijk tot het beoogde doel leiden. Vele der radiographiën missen de noodige scherpte.

Op grond van het bovenstaande is de faculteit van oordeel dat dit antwoord niet voor eene bekroning in aanmerking kan komen.

Het tweede antwoord is voorzien van het motto: *E pur si muove* en evenzoo het naambriefje.

De schrijver heeft op den gestelden termijn (vóór 1 Mei) slechts een gedeelte van zijn opstel (ongeveer $^{3}/_{4}$) ingezonden;

het overige werd een paar weken later ontvangen en moest dus, vooral ook met het oog op de billijkheid tegenover den schrijver van het eerste antwoord, buiten beschouwing blijven. Wat door den schrijver over de werking der spieren, die bij de bewegingen van voorarm en handwortel betrokken zijn, wordt medegedeeld ligt buiten het gebied der vraag en is niet overal nauwkeurig. Hoewel de schrijver toont de anatomische kwesties wel begrepen te hebben, blijkt uit zijn antwoord dat hij niet op de hoogte is van de beteekenis van radiographische beelden; het ontbreekt hem aan een juist begrip van hetgeen een onderzoek in de gevraagde richting leeren kan.

Ook dit antwoord kan dus, naar de meening der Faculteit, niet met den gouden eereprijs bekroond worden.

Het derde antwoord en het daarbij gevoegde naambriefje dragen het motto: *Eppur si muove. Galilei.*

In de inleiding zet de schrijver van dit goed geschreven opstel de beteekenis van het radiographisch onderzoek voor de te behandelen kwesties helder uiteen; hij toont hierbij een klaar begrip te hebben van hetgeen het onderzoek met Roentgen's stralen ons op de gevraagde punten al of niet leeren kan. Het historisch overzicht is beknopt en volledig genoeg om de meeningen van vorige schrijvers voldoende toe te lichten. Zijn kritiek, hier en daar niet geheel van jeugdigen overmoed en van onnoodige scherpte vrij te pleiten, kan over 't geheel juist geacht worden. De afzonderlijke behandeling van de bewegingen der hand ten opzichte van den voorarm en van de pronatie en supinatie doet ook zien dat hij de gestelde anatomische vragen juist heeft opgevat. De schoone, bij het antwoord gevoegde radiographiën toonen aan dat de schrijver met de techniek van een dergelijk onderzoek volkomen vertrouwd is. Lof verdienen over 't algemeen ook de goede stijl en de heldere betoogtrant,

waarvan deze arbeid de blijken draagt, al mag niet ontkend worden dat de schrijver zich op een enkel punt wel eens tegenspreekt en de bewijsvoering niet overal klemmend is.

Een en ander overwegende heeft de Faculteit niet geaarzeld dit antwoord den gouden eerepenning waardig te keuren.

Het naambriefje bevatte den naam van

HECTOR JACOB LYCKLAMA À NIJEHOLT,
Medicinae Doctorandus te Rotterdam,

die bij een door de Faculteit daaromtrent ingesteld onderzoek op voldoende wijze getoond heeft de schrijver van het bekroonde antwoord te zijn.

Op de tweede vraag, luidende:

„De faculteit verlangt, met het oog op verschillende mededeelingen over de gunstige werking van de inspuiting van gelatine-oplossingen bij bloedingen en bij aneurysmata, een onderzoek omtrent den invloed van gelatine-oplossingen op de bloedstolling"

is één antwoord ingekomen onder het motto: *„Der Weg der Blutuntersuchung ist nicht mit Rosen bepflanzt"*.

De schrijver splitst het proces der bloedstolling in een chemisch en een biologisch gedeelte. Geleid door de theorie der bloedstolling gaat hij eerst na, welke invloed door gelatine wordt uitgeoefend op de afzonderlijke bestanddeelen, die bij de vorming van fibrine een rol spelen. Zoo wordt bijv. aangetoond, dat de gelatine geen verbindingen aangaat met fibrinogeen en deze eiwitstof niet kan doen stollen. Dan wordt de invloed van gelatine op verschillende mengsels onderzocht, als oxalaatplasma, fibrinogeen en ferment, fibrinogeen en serum enz. Vervolgens bestudeert schrijver het biologisch proces, den invloed der vormelementen en wel eerst bij gedefibrineerd bloed, oxalaatbloed en

magnesiumsulfaatbloed, om ten slotte over te gaan tot de injecties van gelatine-oplossingen in vivo.

De proeven zijn blijkbaar met veel zorg en nauwgezetheid verricht en de schrijver, die herhaaldelijk blijk geeft van zijne scherpzinnigheid bij het beoordeelen van niet verwachte verschijnselen, doet zich als een met kritischen geest begaafden experimentator kennen.

Met lof maakt de faculteit gewag van de zorg, die besteed werd aan het zuiveren der gebruikte gelatine, hetgeen door de meeste andere onderzoekers is verwaarloosd geworden. Ook mag een woord van waardeering voor het verzamelen der literatuur en de oordeelkundige bespreking daarvan niet achterwege blijven.

Daarentegen is aan de eischen van de Nederlandsche taal niet steeds op bevredigende wijze voldaan en is op eenige plaatsen een uitvoerigheid betracht, die overbodig mag heeten. Zoo zijn bijv. de inleidende beschouwingen over colloïden en kristalloïden, de theorie der reactiesnelheid en die van het chemisch evenwicht, hoe belangrijk op zich zelf, voor de beantwoording der prijsvraag te breed uitgesponnen.

Maar deze gebreken zijn gering in vergelijking met het vele goede, dat het opstel aanbiedt. De faculteit heeft dan ook niet geaarzeld, aan den schrijver de gouden medaille toe te kennen.

De opening van het naambriefje leerde als zoodanig kennen

F. A. STEENSMA,

student in de geneeskunde te Amsterdam.

Bij een opzettelijk door de faculteit ingesteld onderzoek bleek deze ook inderdaad de schrijver te zijn.

Facultas Litterarum et Philosophiae ad quaestionem:

„Judicium quod de Juvenale tulit Nisard, laudatus a Boissierio, accurato subiiciatur examini"

unum accepit responsum, cui lemma erat: *„Corcillum est quod hominem facit"*.

Scriptor in Iuvenale satis versatus videtur, neque hospes est in iis scriptoribus Latinis, qui in hac quaestione tractanda cum Iuvenale comparari vel possint vel debeant; recentiorum quoque poetarum versus interdum apte ab eo afferuntur.

Quae de Iuvenale scripta sunt a Nisardio et post propterque Nisardium ab aliis, ea a commentarii auctore diligenter lecta sunt. De illorum virorum doctorum sententiis saepe prudenter et vere iudicat. Ita lepidissimus ille videtur locus, ubi Nisardius suis ipse verbis refutatur, neque minore laude dignus alter, ubi Nisardii decretis Friedlaenderi decreta opponuntur, quibus prorsus contrarium contenditur.

Bene ergo meritus videtur scriptor fundamentis quibusdam colligendis, quibus idoneum ad quaestionem propositam responsum niti possit; et omnino iuvenem se praebet, quem iure expectare possimus, si in nostris studiis perseveraverit et satis exercitationis acquisiverit, aliquid prolaturum quod inter commentationes philologicas Latinas honestum obtineat locum.

Multum tamen abest ut eo iam pervenerit. Ut totum ponatur maturitate et usu maiore opus est. Nunc materiem suam passim deiicit, opus bene compositum ex ea non exstruit. Sic fit ut legenti Satirici nostri neque perspicua neque ad contemplandum iucunda ante oculos stet imago.

Accedit quod eorum quae scripto mandata sunt, qualiacunque sunt, is est sermo, qui bilem et indignationem moveat. Quavis linea errores deprehenduntur etiam puero erubescendi. Iam haec idonea causa est cur huic commentario omnis publica laus denegetur. Latinum enim sermonem hic lex postulat; ergo iudicis

est eam saltem requirere Latinitatem quae aliquo modo ferri possit. In disquisitione vero literaria nulla re magis opus est quam sermone puro et perspicuo; nostri autem scriptoris Latinitas eiusmodi est ut ipsis illis locis, ubi suam ipse sententiam pronuntiat, quid sibi velit in tenebris lateat.

Decrevit ergo facultas hanc commentationem seponere et non apertam scidulam, qua scriptoris nomen continebatur, flammis delere.

Mag ik nu de H.H. Plooij, Lycklama à Nyeholt en Steensma verzoeken, hunne zitplaatsen te verlaten om het gouden eermetaal, en den Heer Rutgers om het bewijs zijner eervolle vermelding van mij te ontvangen?

Mijne Heeren. Ik noemde de taak die ik vervuld heb aangenaam, en inderdaad, hoe zou ik als wetenschappelijk man niet met hartelijke belangstelling de jongeren begroeten, die vol moed en met frissche kracht het strijdperk betreden, en hoe zou ik als rector der Universiteit mij er niet over verblijden, dat een der edelste oogmerken van het Hooger Onderwijs, de opwekking tot zelfstandigen arbeid, werkelijk bereikt wordt? Vol vreugde zie ik thans U, de gelauwerden, voor mij, en weest verzekerd dat alle leden der Universiteit in dit mijn gevoel deelen. En zeker verheugen zich het allermeest Uwe betrekkingen, Uwe leermeesters, Uwe vrienden, die U van nabij in Uw streven hebben gadegeslagen, die weten wat gij doen kunt, en die thans, na deze overwinning, meer dan ooit vertrouwen dat gij veel doen zult. Moge het U gegeven worden de schoone verwachtingen die wij op dit oogenblik van U hebben, tot volle werkelijkheid te maken.

Van U, Mijnheer Plooij, hopen wij dat gij getrouw zult blijven aan de leus waarmede gij Uw werk hebt gestempeld, dat

gij, niet lichtvaardig het oordeel van anderen volgende, maar zelf nadenkend en onderzoekend, zult voortgaan op den zoo goed ingeslagen weg. Zoo zult gij U toerusten tot de ernstige taak die U later in de maatschappij wacht en ook aan de wetenschap der godgeleerdheid de diensten kunnen bewijzen, waartoe Uw aanleg U in staat stelt.

Ik weet niet, Mijnheer Lycklama, of het Uwe oude voorliefde voor lichaamsoefening is geweest, die het door de geneeskundige faculteit gestelde onderwerp aantrekkelijk voor U maakte, maar zeker is het dat het U aan lust in Uw onderzoek, aan volharding en toewijding niet heeft ontbroken. Uw vroegeren leermeester in de physica doet het goed te zien dat gij van een der gewichtigste natuurkundige ontdekkingen van onzen tijd op zoo uitstekende wijze partij hebt weten te trekken. Blijf in Uwe loopbaan als geneeskundige steeds den naam van degelijk onderzoeker verdienen.

Het strekt ons tot groot genoegen dat wij in U, Mijnheer Steensma, een kweekeling eener zuster-universiteit na welvolbrachten arbeid hebben mogen beloonen. Ofschoon gij tot heden een onbekende voor mij waart, weet ik toch wel dat de goede uitslag van het onderzoek dat gij, na grondige voorbereiding vooral op scheikundig gebied, in het laboratorium van Prof. Stokvis verricht hebt, beantwoordt aan de verwachting die gij bij Uwe leermeesters hebt opgewekt. Uw werk strekke ook verder der Amsterdamsche Universiteit tot eer.

Gij eindelijk, Mijnheer Rutgers, hebt het hoogste niet kunnen bereiken. Maar gij hebt gehoord, hoe Uwe beoordeelaars veel goeds in Uw werk hebben gevonden. En, al verklaart gij ook de kunst voor lang en het leven voor kort, vele jaren liggen nog voor U, waarin gij Uwe krachten verder kunt ontwikkelen. Onze beste wenschen vergezellen U op Uwen weg.

Studenten der Universiteit. Nu ik als aftredend rector het vervlogen jaar overzie, richt zich mijn blik met bijzondere belangstelling op U en gevoel ik behoefte, zij 't ook in snellen gedachtenloop, mij te herinneren wat ik van Uw werk, Uwe gedachten, Uwe gezindheid gezien en gehoord heb. Eerst denk ik aan Uwe studie, aan de voorbereiding tot den arbeid die U eenmaal zal worden toevertrouwd. Ik zie enkelen met rijke geestesgaven die later misschien zullen uitblinken onder hunne tijdgenooten, en niet minder gaarne rust mijn oog op de velen, niet zoo bedeeld, die met noesten vlijt ernstig hun plicht doen; ik waardeer hunne inspanning, de ontzegging van rust en vermaak, de ontbering soms, die zij zich getroostten. Sommigen zie ik ook, voor wie het jaar door eigen schuld en zorgeloosheid verloren ging; ik beklaag hen om hun verlies en zou hun willen toeroepen: herstelt het eer het te laat is geworden.

Mijne herinnering verlaat de plaatsen waar kennis wordt verkregen en gewogen, èn het studentenleven ligt voor mij in zijne bonte verscheidenheid, met zijne lichtzijden en helaas met zijne schaduwzijden ook, maar ik vergelijk de schaduwen van nu met de schaduwen van vroeger, en ik meen te zien dat zij minder donker zijn geworden. Gij verblijdt U met mij daarover, zij die aan Uw hoofd staan in de eerste plaats, en gij hebt den ernstigen wil, zooveel in Uw vermogen ligt, de krachten van het licht te doen zegevieren over die van de duisternis.

Menig uur komt mij voor den geest, dat mij onvergetelijk zal blijven door de hartelijke genegenheid die gij mij getoond hebt, menige dag dien wij mochten wijden aan feestelijk samenzijn. De dies natalis onzer Hoogeschool, toen oud en jong wedijverde in opgewekte vreugde en die het bewustzijn verhoogde van de plichten die wij tegenover elkander en tegenover het vaderland hebben. En eindelijk doorleef ik weer de schoone dagen der lustrumfeesten met al wat zij ons te genieten en te bewonderen hebben gegeven.

Zooals die feesten menigen geleerde ontrouw hebben doen worden aan zijn studeervertrek en zijne boeken, zoo heeft het jaar dat achter ons ligt mij vele malen onttrokken aan den gewonen kring mijner bezigheden en gedachten. Als ik het niet betreur, en niet betreuren zal, dan is het ook om den naderen omgang met U, dien het mij gebracht heeft, en waardoor ik veel heb opgemerkt, dat mij met goeden moed, met blijde hoop voor de toekomst vervult.

Thans rest mij alleen, de waardigheid van rector-magnificus aan U, hooggeachte en waarde van Iterson, over te dragen. Wij weten dat de kleine beslommeringen die zij U oplegt, U bij Uw omvangrijken werkkring niet zelden zwaar zullen vallen. Maar wij weten ook dat gij, nu de taak op Uwe schouders rust, haar met Uwe gewone nauwgezetheid zult vervullen, en dat de Hoogeschool in alles wat voor haar werk en haar lot van beteekenis is, in U een voortreffelijk leidsman zal hebben. Vol vertrouwen begroet ik U, den man met het warme hart en het heldere verstand, als onzen Rector-Magnificus. Moge het jaar waarin gij het bestuur over onze Universiteit voert voor haar en voor U gelukkig zijn.

IK HEB GEZEGD!

BIJLAGEN.

ELECTROMAGNETISCHE THEORIEËN

VAN

NATUURKUNDIGE VERSCHIJNSELEN.

REDE

uitgesproken door den Rector Magnificus op den 325sten verjaardag der Rijksuniversiteit te Leiden, 8 Februari 1900.

MIJNE HEEREN CURATOREN, HOOGLEERAREN, DOCTOREN EN STUDENTEN DEZER UNIVERSITEIT,
ZEER GEACHTE TOEHOORDERESSEN EN TOEHOORDERS!

Weest welkom op deze plaats, nu gij zijt samengekomen om door Uwe deelneming aan de viering van haren geboortedag blijk te geven van Uwe liefde voor onze aloude Hoogeschool. Ik mag het voorrecht hebben, U in de gebruikelijke redevoering eene feestgave aan te bieden, althans iets dat gij, naar ik hoop, als zoodanig zult willen aannemen. De grenzen van het vak mijner studie behoef ik daarbij niet te overschrijden; gij staat mij toe, mijn onderwerp te ontleenen aan den kring mijner dagelijksche onderzoekingen en overdenkingen. Eene beperking, waarin voor U geen bezwaar kan gelegen zijn. Meer dan ooit toch hebben wij op dezen feestdag der Universiteit het besef van den samenhang, de eenheid aller wetenschap en ver-

nemen wij gaarne van nieuwe uitkomsten en nieuwe vooruitzichten, op welk bijzonder gebied dan ook verkregen.

Het is niet mijne bedoeling, U op te wekken tot eene luchthartige verheerlijking van wat de natuurwetenschap bereikt heeft, evenmin als ik U zou willen bewegen, met mij de vierschaar te spannen over hare tekortkomingen. Of de studie der natuur beantwoord heeft aan de verwachtingen, die men terecht, en ook wel eens ten onrechte, van haar heeft gekoesterd, in welke mate zij, of liever de wetenschap in 't algemeen, de menschheid niet alleen wijzer heeft gemaakt, maar er ook toe heeft bijgedragen, haar beter en gelukkiger te doen worden, zietdaar vragen, waarop het antwoord zoo zeer van onzen toestand en onze wereldbeschouwing afhangt, dat aan eenstemmigheid niet te denken valt, vragen, waarover zelfs een bepaald persoon, naar gelang van de indrukken waaronder hij verkeert, niet steeds op dezelfde wijze zal oordeelen.

In studeerkamer en laboratorium moge de onderzoeker bijwijlen toegeven aan een gevoel van voldaanheid over de verkregen uitkomsten, die vreugde is allicht van korten duur. Nieuwe raadselen doen het verworvene gering achten en dreigen den pas verlevendigden moed te verlammen. En wat daarbuiten, in de groote wereld voorvalt, het stemt maar al te dikwerf meer tot droevigen twijfel dan tot blijde hoop. Zeker, er zijn oogenblikken, in welke wij de onmiskenbare teekenen van vooruitgang en ontwikkeling meenen te zien, maar er komen ook donkere tijden, waarin die woorden ijdele klanken schijnen, en geweld en onrecht ons vertrouwen in de toekomst aan 't wankelen brengen. Gelukkig, zoo wij dan kunnen opzien tot volken en mannen die met al hunne kracht het recht handhaven en onverschrokken het geweld weerstaan.

Zulk een tijd beleven wij in deze dagen. Aan de gewaarwordingen waarmede hij ons vervult kunnen en mogen wij ons ook heden niet onttrekken; ja, zij dringen zich met meer dan

gewone kracht aan ons op. Hoe zou de Leidsche Hoogeschool, gesticht te midden van den strijd onzer voorvaderen tegen een overmachtigen vijand, die stichting kunnen herdenken, zonder dat onze gedachten zich richtten naar de worsteling om de vrijheid van de afstammelingen dier zelfde voorvaderen aan gindsche zijde van den Evenaar? Uit den grond van ons hart brengen wij eene eerbiedige hulde aan de mannen, die, sterk door de zaak die zij dienen, met onwrikbaren moed en vaste hand hunne vijanden beschamen, en spreken wij onze bewondering uit voor hunne leidslieden, bovenal voor den grijzen, zwaar beproefden staatsman, die zijn volk op den moeilijken en gevaarvollen weg voorgaat.

Met diepen weemoed denken wij aan de slachtoffers van den heilloozen strijd, in dit gebouw het eerst aan hem, die, een tiental jaren geleden, een sieraad van onze Universiteit en van de Leidsche studentenwereld was, en thans beweend wordt door het nieuwe vaderland dat nog zooveel van hem mocht verwachten.

Ook de jonge mannen die wij vol moed en geestdrift van hier zagen gaan, om hunne plaats in de rijen hunner landgenooten in te nemen, vergeten wij op dezen dag niet; evenmin hen, die hunne wetenschap en ervaring in dienst gingen stellen van een werk der menschlievendheid en barmhartigheid. Moge de Voorzienigheid hen allen in Hare hoede nemen, en hen behouden tot ons doen terugkeeren!

Wanneer ik Uwe welwillende aandacht inroep voor eenige denkbeelden der hedendaagsche natuurkunde, sta ik nog voor eene ruime keus. Talrijk toch zijn de wegen waarlangs wij er naar streven, de natuurverschijnselen onder het bereik van onzen geest te brengen, sommige veilig en recht op 't doel afgaande, andere zich om onoverkomelijke moeilijkheden heenkronkelend, of slechts over korten afstand door stoutmoedige baanbrekers

aangelegd. Individueele eigenschappen en neigingen bepalen voor elken onderzoeker de keus; de een zal er de voorkeur aan geven, het gebied onzer kennis door nieuwe aanwinsten uit te breiden, de ander liever het reeds verworven terrein opnemen en effenen.

Voor allen is de wet van 't behoud van arbeidsvermogen een gids, van wiens aanwijzingen zij niet licht zullen afwijken. Wie zijne physica na het midden der 19de eeuw geleerd heeft, is met die wet zoo opgegroeid dat zij op al zijn wetenschappelijk denken, van 't begin af, haar stempel heeft gedrukt. Wij beschouwen het als zeer natuurlijk, dat er eene grootheid als het arbeidsvermogen of de energie is, die, voor het gansche heelal of voor een op zich zelf staand stelsel van lichamen berekend, voortdurend dezelfde waarde behoudt, al kan hare verdeeling over de afzonderlijke lichamen, en het bedrag der onderdeelen die van de plaats, de beweging en den toestand der lichamen afhangen, van oogenblik tot oogenblik veranderen. Dat het arbeidsvermogen der zonnestralen in andere vormen overgaat — zooals de gebruikelijke beeldspraak luidt — wanneer het water verdampt en naar de toppen der bergen gevoerd wordt, wanneer de winden ontstaan, of de groene plantendeelen de koolstof uit het koolzuur der atmospheer in nieuwe verbindingen vastleggen, met zulke denkbeelden zijn wij volkomen vertrouwd. En komt iemand ons, zooals nog een enkele maal gebeurt, een plan voor een perpetuum mobile voorleggen, dan durven wij dat wel aanstonds, nog zonder van de bijzonderheden kennis te hebben genomen, voor eene hersenschim verklaren. Wij zullen ons verplicht rekenen, den uitvinder zijne illusiën te ontnemen, zelfs wanneer het ons moeilijk mocht vallen, hem nauwkeurig en overtuigend de fout in zijne redeneeringen aan te wijzen. Mocht ons dit in 't geheel niet gelukken, dan zullen wij het aan ons gebrekkig inzicht wijten; in die mate zijn wij gewoon geworden, het algemeene beginsel, dat een werktuig op den duur geen arbeid kan verrichten, als er niet van buiten arbeidsvermogen

aan wordt toegevoerd, hooger te stellen dan onze kennis van de bijzondere werkingen en natuurkrachten.

Eene tweede algemeene stelling vult de wet van 't arbeidsvermogen op de gelukkigste wijze aan. De onderzoekingen die de onmogelijkheid van een perpetuum mobile hadden doen inzien, hadden tevens aangetoond dat de natuur in de warmte van het zeewater, de lucht, den bodem een onmetelijken voorraad van arbeidsvermogen heeft, een voorraad, waarvan wij ons eenig denkbeeld kunnen vormen, wanneer wij vernemen dat het arbeidsvermogen dat eene watermassa verliest als de temperatuur 0°,1 C. daalt, bijna even groot is als het arbeidsvermogen dat diezelfde watermassa zou hebben, zoo zij met eene snelheid van 30 meter per seconde stroomde. Geen wonder dat de vraag rees, of wij deze schatten niet even goed als de energie van den wind en van een waterval in onzen dienst kunnen stellen. De wet van 't behoud van arbeidsvermogen zou, als ons dat gelukte, ongedeerd blijven. Het is ditmaal de zoogenaamde tweede wet der thermodynamica die ons eene grens stelt. Zij leert dat wij alleen onder zeer bepaalde omstandigheden warmte als beweegkracht kunnen gebruiken, b. v. wanneer wij lichamen van verschillende temperatuur, zooals den vuurhaard en het koelwater bij eene stoommachine, tot onze beschikking hebben. Dan kan een zeker gedeelte, maar ook niet meer, van de warmte die aan 't lichaam met de hoogste temperatuur wordt onttrokken, tot het verrichten van mechanischen arbeid worden gebezigd.

Geene andere natuurkundige wet is er, die zich in zoo verschillende vormen laat gieten en zich tot zoo veelzijdige toepassing leent als deze thermodynamische. De eenvoudige vorm van Clausius: „Die Wärme kann nicht von selbst aus einem kälteren in einen wärmeren Körper übergehen" is bijna niet meer te herkennen onder het kleed van ingewikkelde mathematische formules dat voor sommige doeleinden noodig is ge

worden. Intusschen, in de eene gedaante of de andere, beheerscht de wet uitgebreide hoofdstukken der theoretische physica. Zij verschaft ons een inzicht in de voorwaarden onder welke de eene vorm van arbeidsvermogen in den anderen kan worden omgezet, en geeft in 't algemeen de richting aan, waarin de natuurverschijnselen plaats hebben. In de jonge wetenschap der physische chemie speelt zij eene hoofdrol; zij is de leiddraad die onzen SCHREINEMAKERS den weg wijst in den doolhof van ingewikkelde scheikundige evenwichten, die hij in het oude, eenvoudige chemische laboratorium onzer Universiteit met zoo uitstekend gevolg bestudeert.

Het opereeren met zulke algemeene beginselen heeft zijne schaduwzijde. Juist omdat de wet van 't behoud van arbeidsvermogen en de tweede wet der thermodynamica onafhankelijk zijn van den inwendigen bouw der lichamen — althans niet dan zeer algemeene onderstellingen dienaangaande vereischen — leert men, als men zich alleen van die wetten bedient, over het mechanisme der werkingen niets of weinig. Men wordt wel tot begeerlijke uitkomsten geleid, maar krijgt onderweg niet veel te zien.

Zoo b. v., wanneer wij met JAMES THOMSON uit het feit dat water bij het bevriezen eene volumevermeerdering van 9 % ondergaat, in verband met de smeltingswarmte van ijs, het besluit trekken dat het smeltpunt 0°,007 C. moet dalen als de druk met 1 atmospheer verhoogd wordt. Wij vinden deze voorspelling experimenteel bevestigd en knoopen er interessante beschouwingen aan vast over menig verschijnsel, dat wij in het klein in het laboratorium en in het groot bij de gletschers waarnemen. Doch de verzekering dat dit alles zoo zijn moet, omdat wanneer het vriespunt eens niet, of niet juist met 0°,007 verlaagd werd, het ons mogelijk zou zijn, een stelsel van lichamen veranderingen te doen ondergaan, die per slot van

rekening zouden neerkomen op overgang van warmte van een koud naar een warm voorwerp, die verklaring kan ons maar ten halve voldoen.

De bevrediging, die de algemeene wetten ons niet schenken, zoeken, en vinden wij ook ten deele, in de bijzondere theorieën over het mechanisme der verschijnselen; deze zijn het, die ons van den samenhang en het wezen der dingen eene wel is waar gebrekkige, maar toch levendige en heldere voorstelling geven. Terwijl zij ons het reeds gevondene als noodzakelijk leeren erkennen, doen zij ons het verborgene op het spoor komen, en leiden tot nieuwe proefnemingen, misschien tot nieuwe ontdekkingen. Warmte is nu niet meer een naam voor een of ander onbekend agens, of voor een term in onze wiskundige formules; wij denken, zoodra wij 't woord gebruiken, aan eene snelle, ongeordende beweging van de onzichtbare molekulen der lichamen. De eigenschappen der gassen worden het uitvloeisel van de eenvoudigste onderstellingen die wij over de beweging en de onderlinge werking der molekulen kunnen maken. Het wordt ons duidelijk, hoe de door 't gas uitgeoefende druk ontstaat, waarom het gas zich bij verwarming uitzet, hoe de vermenging van twee gassen plaats heeft, wat het is, dat wij wrijving der eene gaslaag tegen de andere noemen. Wij volgen VAN DER WAALS en kennen aan de molekulen eenige uitgebreidheid toe, en het vermogen om elkander op kleine afstanden aan te trekken; het beeld kan nu eene vloeistof voorstellen, en, de vergelijking met de ervaring steeds voortzettende, werken wij het tafereel al verder en verder uit, stellen de afmetingen bij benadering vast, wegen en meten de molekulen en atomen.

In afwachting dat de molekulaire theorieën de moeilijkheden waarmede zij te kampen hebben nog verder overwinnen, leeren wij al vast van LORD KELVIN dat de elasticiteit en vastheid der molekulen wel eens het gevolg zouden kunnen zijn van snelle bewegin-

gen, zooals het rijwiel zijn vastheid van stand door de wenteling verkrijgt. Ja, dezelfde natuurkundige gaat verder en ontwerpt — bij wijze van proef — de stoute theorie der vortex-atomen: de geheele ruimte met eene enkele onsamendrukbare vloeistof gevuld, wat wij atomen noemen niet anders dan deelen van die stof, die door eene voortdurende wentelende beweging tegen de omringende vloeistof afsteken. HERTZ, voorzichtiger, baseert een stelsel van mechanica en natuurverklaring op de hypothese dat alle zichtbare bewegingen vergezeld gaan van onzichtbare, waarvan de aard ons onbekend is. In dit stelsel zijn het verborgen wentelingen, of wat dan ook, in de ruimte rondom een vallenden steen, die hem naar de aarde drijven; bewegingen, die reeds bestonden vóór de steen werd losgelaten, zoodat wij, zoo men wil, geene nieuwe beweging te zien krijgen, maar enkel de voortzetting van eene reeds bestaande.

Het spreekt van zelf dat de natuurkundige bij dit alles op zijne hoede moet zijn, niet de speelbal zijner fantasie te worden; zeker zou hij dat worden, als hij aan zijne theorieën geene strenge eischen stelde.

Hij moet zorg dragen, in overeenstemming te blijven met de bijzondere ervaringen over de te verklaren groep van verschijnselen, en eerst wanneer er in 't geheel geen andere uitweg meer mocht zijn, zal hij willen afwijken van de gegeneraliseerde ervaringen die in de wet van 't behoud van arbeidsvermogen en de regels der thermodynamica worden uitgesproken. Wat hij uit zijne theorie kan voorspellen, zal hij zooveel mogelijk op de proef stellen. Kortom, zooals HERTZ het uitdrukt, wij vormen „innere Scheinbilder", symbolen, van de dingen buiten ons, en wel zoo dat wat uit deze beelden naar de wetten van ons denkvermogen voortvloeit, beantwoordt aan hetgeen buiten ons volgens de natuurwetten gebeurt.

Ons goed recht om zoo te handelen, ontleenen wij aan een innerlijken drang van onzen geest, ons vertrouwen in den uit-

slag aan de reeds met goed gevolg opgestelde theorieën. Wij zouden beelden, zooals HERTZ ze verlangt, in 't geheel niet hebben kunnen vormen, als er niet tusschen onzen geest en de natuur eene verwantschap, eene overeenstemming bestond, die ons voor algeheele dwaling moet vrijwaren.

Onder de theorieën der hedendaagsche physica is er éene groep — men kan ze de *electromagnetische theorieën van natuurkundige verschijnselen* noemen — die mij voor de naaste toekomst zooveel schijnen te beloven, dat ik meen ze iets uitvoeriger te mogen bespreken.

Het uitgangspunt moge hierbij zijn de tegenwoordige opvatting der lichtverschijnselen, zooals wij die, wat de theoretische uitwerking betreft, aan JAMES CLERK MAXWELL, en wat de experimenteele bevestiging der grondslagen aangaat, aan HEINRICH HERTZ te danken hebben, beiden mannen van zeldzame gaven, en te vroeg, de een op 48-, de ander op 36-jarigen leeftijd, aan de wetenschap ontrukt.

De fundamenteele denkbeelden die hem tot zijne ontdekking van den aard der lichttrillingen brachten vond MAXWELL bij zijn grooten voorganger FARADAY. Evenals deze zag hij in de onderlinge werking van twee geelectriseerde lichamen of van twee magneten iets anders dan de voor verder onderzoek vrij wel ontoegankelijke werking op een afstand der oude theorieën. Er moest, zoo meende hij, in de stof rondom en tusschen de op elkaar werkende lichamen eene zekere verandering hebben plaats gegrepen; door eene wijziging van zijn natuurlijken toestand moest die stof, het medium, de oorzaak zijn geworden van elken invloed dien 't eene lichaam op 't andere heeft. Het geval moest eenige overeenkomst hebben met het voorttrekken van 't eene voorwerp door 't andere door bemiddeling van een tusschen beide gespannen koord, of met de voortplanting, door de lucht heen, van de trillingen der eene stemvork naar de andere. Als mid-

denstof bij de electrische en magnetische verschijnselen willen wij ons den wereldaether voorstellen, die niet alleen in de hemelruimte tusschen de atmospheren der sterren aanwezig is, maar ongetwijfeld ook alle ruimten tusschen de atomen der gewone of weegbare stof vult, en misschien de atomen zelf doordringt.

In dezen aether nu zijn twee veranderingen te onderscheiden. Rondom een geelectriseerd lichaam bestaat een toestand tengevolge waarvan op een lichaampje met eene electrische lading eene kracht van bepaalde richting en grootte werkt; in de nabijheid van eene gewone magneetstaaf een toestand die op dergelijke wijze de kracht bepaalt, die op eene magneetpool wordt uitgeoefend. Den naam eener uitwerking gebruikende, wanneer men aan de oorzaak van die uitwerking denkt, kan men de toestanden door de uitdrukkingen „electrische kracht" en „magnetische kracht" aanduiden.

Somtijds komt slechts één van beide voor; zoo, wanneer in het eene voorbeeld de grootte der electrische lading, in het andere de magnetisatie van het staal voortdurend hetzelfde is. In tal van andere gevallen bestaan de twee toestanden tegelijk, maar dan is er ook tusschen beide een zeker verband, dat de waargenomen verschijnselen hebben doen kennen. De vergelijkingen waarin MAXWELL dit verband uitdrukte leerden hem, dat het ontstaan of het verdwijnen, en in 't algemeen, iedere verandering van de electrische of magnetische kracht in een of ander punt van den aether zich overal in de omringende ruimte zal doen gevoelen, echter niet oogenblikkelijk, maar des te later, naarmate men verder van het punt van uitgang komt. De electromagnetische evenwichtsverstoringen planten zich met eene bepaalde snelheid voort, die uit metingen over electrische en magnetische verschijnselen kan worden afgeleid; zij bedraagt 300 millioen meter per seconde.

Zoo zal, wanneer een geleidend voorwerp eerst aan den eenen kant eene positieve en aan den anderen kant eene negatieve

lading heeft, en deze zich dan plotseling vereffenen, eene electromagnetische golf zich naar alle zijden uitbreiden, eenigermate vergelijkbaar met hetgeen men ziet als een steen in 't water valt. Gaat de electriciteit aanhoudend in het voorwerp heen en weer, dan ontstaan in den omringenden aether electrische en magnetische trillingen, evenals over het watervlak eene reeks golfbergen en golfdalen achter elkander kunnen voortloopen. In elk punt wisselt zoowel de electrische als de magnetische kracht onophoudelijk van richting; beide staan loodrecht op de lijn, waarlangs de voortplanting plaats heeft.

Toen dit alles gevonden was, viel eene merkwaardige overeenstemming met de lichtverschijnselen in het oog. Dat zich bij deze eene trillende beweging voortplant, wist men sedert lang; evenzoo, dat de richting der trillingen loodrecht op de lichtstralen staat. En, wat vooral moest treffen, de snelheid van het licht, zooals die eerst uit sterrenkundige waarnemingen en later ook door proeven op de aarde gevonden werd, is 300 millioen meter per seconde, juist even groot als de voortplantingssnelheid der electrische en magnetische kracht.

Zietdaar de voornaamste gronden waarop MAXWELL aannam dat wij in een lichtbundel niet anders hebben dan eene opeenvolging van zeer snel, nl. honderden billioenen malen in de seconde van richting veranderende electromagnetische evenwichtsverstoringen.

Over verdere bijzonderheden mag ik hier niet uitweiden. Genoeg, dat geen natuurkundige het tegenwoordig nog betwijfelt, dat de theorie in hoofdzaak juist is. Trouwens, wie zou zich willen voorstellen dat twee evenwichtsverstoringen zich in hetzelfde medium, met dezelfde snelheid zouden uitbreiden, en dat er tusschen die twee geenerlei overeenkomst of verwantschap zou zijn?

De experimenteele bevestiging van hetgeen MAXWELL uit zijne formules had afgeleid, leverde HERTZ. Nadat een bewonderens-

waardig inzicht in de beteekenis van schijnbaar nietige verschijnselen hem eene methode van waarnemen had doen vinden, gelukte het hem, in zijne collegekamer in het Karlsruher Polytechnicum, waar hij over een afstand van 15 meter kon beschikken, aan te toonen dat de electrische trillingen zich naar de gewone wetten der golfbewegingen voortplanten, en dat de snelheid waarmede zij dit doen, binnen de grenzen der waarnemingsfouten, juist zoo groot is als de theorie verlangt.

Wat deze electrische golven van de lichtstralen onderscheidt is de betrekkelijke langzaamheid waarmede de tegengesteld gerichte evenwichtsverstoringen met elkander afwisselen. Bij de eerste proeven van Hertz bedroeg het aantal trillingen in de seconde zoo iets als 100 millioen, bij de gele lichtstralen is het 500 billioen. Hiermede hangt samen het verschil in de golflengte, die bij Hertz eenige meters bedroeg en bij het gele licht nog geen duizendste deel van een millimeter. De trillingen van Hertz zijn te vergelijken met golven op het watervlak, waarbij de golfbergen met groote tusschenruimten op elkander volgen, de lichttrillingen met uiterst fijne, dicht opeengedrongen rimpelingen van den vloeistofspiegel. Dit quantitatieve onderscheid is intusschen het eenige. Ook in de stralen van Röntgen mogen wij naar alle waarschijnlijkheid electromagnetische evenwichtsverstoringen zien. Haga en Wind vonden voor hunne golflengte 1 à 2 tienmillioenste millimeter. Van den naam „X-stralen" willen zij dan nu ook niet meer weten.

Talloos zijn de proefnemingen die door het werk van Hertz werden uitgelokt. Zij leidden tot Marconi's telegraphie zonder draad, waarbij electrische trillingen intermitteerend, gedurende langere of kortere tijden, die aan de strepen en punten van het Morse-alphabet beantwoorden, door het luchtruim heen worden uitgezonden. Verder werd bewezen dat niet alleen wat de voortplanting in de lucht, maar ook wat de terugkaatsing, de breking en menig ander verschijnsel betreft, de „Strahlen electrischer

Kraft", zooals HERTZ ze noemde, aan dezelfde wetten gehoorzamen als de lichtstralen. Een cilindrische holle spiegel vereenigt ze in eene brandlijn, een prisma doet ze van den rechten weg afwijken.

Wilde men bij dergelijke proeven niet met reusachtige toestellen werken, dan moest men eerst trachten, waarneembare trillingen van kleinere golflengte dan eenige meters te verkrijgen. HERTZ verkleinde de afmetingen van den „vibrator" die de trillingen uitzond, en kwam tot eene golflengte van ongeveer $^2/_3$ meter; nu was het mogelijk, de breking door een prismatisch asphaltblok, waarvan elke afmeting trouwens nog meer dan een meter bedroeg, evenzoo waar te nemen als die van het licht door een klein stuk glas. Later heeft vooal RIGHI zich er op toegelegd, zooveel mogelijk alle optische proeven met electrische trillingen na te bootsen; hij werkte met golflengten van 20, 10, zelfs 2,5 centimeter. LEBEDEW is nog verder gegaan, tot golflengten, kleiner dan een centimeter.

Door de denkbeelden van MAXWELL werd een weg geopend, om ook in het wezen der weegbare stof of materie dieper door te dringen. Al aanstonds kan worden opgemerkt dat bij eene electromagnetische theorie der voortplanting van het licht eene dergelijke theorie behoort over de uitstraling, en ook over het opvangen der trillingen, ik bedoel over de verschijnselen die zich voordoen, als een of ander weegbaar lichaam, een gas of eene vloeistof, een stuk glas, een kalkspaathkristal, of misschien eene lichtgevoelige photographische plaat door het licht wordt getroffen.

Bij de proeven van HERTZ waren de vibratoren metaalmassa's, waarin heen- en weergaande electrische stroomen bestonden. In 't geval van het licht moeten ongetwijfeld de afzonderlijke molekulen in de vlam, de vonk of de lichtende GEISSLER'sche buis als uitgangspunten der straling beschouwd worden; het

ligt dus voor de hand, elk dezer deeltjes, waarvan de grootte ver beneden het mikroskopisch waarneembare ligt, met een vibrator van Hertz, natuurlijk van den allereenvoudigsten aard, te vergelijken.

Men kan electromagnetische golven veel eenvoudiger dan met het zeer ingewikkelde verschijnsel van wisselende electrische stroomen in eene metaalstaaf voortbrengen. Het is voldoende, een positief of negatief geladen voorwerp met de hand heen en weer te bewegen. Zulk een voorwerp hangt met den aether samen; het is als 't ware vastgehecht aan tal van onzichtbare draden die er naar alle richtingen van uitgaan, en waarop men door bemiddeling van het geladen voorwerp vat heeft. Gaat de hand eens in de seconde heen en weer, dan doet men langs al die draden golven met eene lengte van 300 millioen meter voortloopen; kon men de beweging 100 millioen maal zoo snel uitvoeren, dan zouden golven zooals die van Hertz ontstaan, en door een klein geladen lichaampje honderden billioenen malen in de seconde over een kleinen afstand heen en weer te doen gaan, zou men ongetwijfeld licht te voorschijn brengen.

Zoo zijn wij met het model voor de uitstraling gereed. Wij zullen in de molekulen der vlam kleine electrisch geladen deeltjes huisvesten, en wel zoo dat in elk molekuul, alles samengenomen, evenveel positieve als negatieve lading is; wij zullen ons voorstellen dat in ieder lichtgevend molekuul althans één dier deeltjes om een evenwichtsstand snel heen en weer kan schommelen, onder den invloed van krachten die het naar dien stand terugdrijven; wij zullen eindelijk aannemen dat bij alle gelegenheden waarbij een voorwerp lichtgevend wordt, de geladen deeltjes op eene of andere wijze in trilling geraken.

Over het wezen der electrische ladingen laten wij ons niet verder uit; de onderstelde deeltjes zullen in hoofdzaak dezelfde eigenschappen hebben als bij geladen lichamen worden waar-

genomen, verder begrip hebben wij er niet van. Maar nu is 't ook de rechte tijd voor een woord, een naam; met FARADAY spreken wij daarom van „ionen".

Die ionen dan zien wij nu in elk lichtgevend voorwerp. Nog een stap verder, en wij moeten ze in *alle* lichamen onderstellen. Geen lichaam toch, dat geene warmte uitstraalt, al wordt 't afgekoeld tot de laagste temperatuur die Prof. KAMERLINGH ONNES kan voortbrengen, en gij weet hoe de warmtestralen, behoudens het verschil in golflengte, van denzelfden aard zijn als de lichtstralen. Het mechanisme der uitzending moet dan ook wel hetzelfde zijn. Zoo is onze geheele omgeving, ik bedoel niet den aether, maar alle weegbare stof, gevuld met ionen die, eeuw in eeuw uit rusteloos voorttrillende, elkander hunne warmtestralen toezenden.

En nu het opvangen der trillingen? HERTZ gebruikte daarvoor een tweeden metalen geleider, een tot een cirkel of een rechthoek gebogen koperdraad. De electriciteit daarin werd door de van den vibrator uitgaande golven in heen- en weergaande beweging gebracht, tot medetrillen, zooals het heet. Het is — de naam „resonator" duidt het ook aan — als bij 't welbekende medeklinken der eene stemvork met de andere.

In ons beeld der optische verschijnselen behoeven wij naar de resonatoren niet meer te zoeken. De ionen die in de molekulen der lichamen liggen opgesloten zullen zich, zoodra zij door een lichtstraal getroffen worden, in beweging stellen. Het is uit dit medetrillen, verschillend naar gelang van de krachten waardoor de ionen in hunne evenwichtsstanden worden vastgehouden, dat de electromagnetische theorie elken invloed der weegbare stof op het licht verklaart. Zij schrijft het uiteenspreiden der kleuren tot een spectrum daaraan toe dat de ionen in het prisma niet door alle lichtsoorten in dezelfde mate tot medetrillen worden gebracht, en de wonderbare verschijnselen der dubbele breking in kristallen, waarvan CHRISTIAAN HUYGENS

in zijn „Traité de la lumière" eene zoo schoone verklaring gaf, worden het gevolg van de ongelijkheid der krachten die zich tegen verplaatsingen in verschillende richtingen verzetten.

Geene weegbare stof kan op den weg van een lichtstraal liggen, zonder dat zij door hare ionen een invloed op zijn loop heeft. Zelfs de kleinste verandering in de dichtheid der lucht is, zooals de astronomen maar al te goed weten, voldoende om eenige afwijking te veroorzaken. Is de lucht sterk samengeperst, dan wordt de lichtbreking aanzienlijk; van daar dat men de verdichte luchtlaag aan de voorzijde van een projectiel dat met eene snelheid, grooter dan die van 't geluid, voortvliegt, in het schaduwbeeld op eene lichtgevoelige plaat kan waarnemen.

Hoe, bij meerdere opeenhooping der molekulen, hun invloed op de lichtbeweging al sterker en sterker wordt, is nu voor wiskundige berekening toegankelijk; het vraagstuk kan met redelijke benadering worden opgelost. Men is in staat, den brekingsaanwijzer van waterdamp uit dien van het vloeibare water af te leiden, en de lichtbreking in een mengsel van twee vloeistoffen uit die der afzonderlijke bestanddeelen. De overeenstemming der uitkomsten met de metingen bewijst dat wij op den rechten weg zijn, wanneer wij ons molekulen voorstellen, die bij verandering van den toestand der lichamen, of bij vermenging van twee stoffen, hunnen aard, hunne individualiteit behouden, en het medetrillen in elk molekuul op zich zelf doen plaats hebben.

Eenheden van eene andere orde zijn de scheikundige atomen waaruit wij de molekulen aller lichamen opbouwen. Het is gebleken dat bij tal van chemische verbindingen de lichtbreking op dezelfde wijze als bij een mengsel uit die der bestanddeelen berekend kan worden. Hier moeten het niet meer de molekulen in hun geheel, maar de afzonderlijke atomen zijn, die als resonatoren fungeeren. Elk atoom, hoe klein 't ook zij, moet minstens één bewegelijk ioon bevatten, en de wijze waarop dit trilt moet

b.v. in een koolstofatoom dezelfde zijn, onverschillig of het deel uitmaakt van alcohol, aether of glycerine.

Na deze bespiegelingen zal U eene experimenteele bevestiging niet onwelkom zijn. In Prof. KAMERLINGH ONNES' laboratorium, dat sieraad onzer Universiteit, niet door den uiterlijken vorm, maar door de inwendige organisatie, vinden wij, nu ruim 3 jaren geleden, Dr. ZEEMAN aan het werk met eene natriumvlam tusschen de polen van een sterken electromagneet. Van het gele licht der vlam wordt een spectrum ontworpen; de dubbele lichtlijn daarin doet de twee lichtsoorten kennen, die, een weinig in trillingsgetal van elkander verschillend, door de natriumatomen worden uitgezonden. Het is of er in ieder atoom twee electrische vibratoren van verschillende periode in werking zijn. ZEEMAN beproefde, gewapend met de moderne hulpmiddelen, een verschijnsel op het spoor te komen, waarnaar, zooals het schijnt, FARADAY reeds, doch zonder te slagen, gezocht had. Zouden niet de van de magneetpolen uitgaande krachten, waarvan de werking op sommige lichtverschijnselen bekend was, ook in de uitstraling van het licht eenige verandering kunnen brengen? ZEEMAN vond eene geringe verbreeding der spectraallijnen, en nauwgezette overweging en contrôleproeven leerden hem, dat deze inderdaad aan een rechtstreekschen invloed der magnetische krachten moest worden toegeschreven.

De electromagnetische theorie helderde het verschijnsel op en voorspelde er de bijzonderheden van. Men wist reeds welke bijkomende kracht op een ioon, dat zich in de ruimte tusschen twee magneetpolen beweegt, werkt, en zoo men van eenvoudige onderstellingen uitging — één enkel ioon, dat, als er geene magnetische krachten zijn, in alle richtingen met dezelfde periode kan trillen, en dus ééne spectraallijn geeft — was de meest elementaire mechanica voldoende om den invloed dier kracht op de trillingen vast te stellen.

Tusschen de magneetpolen kan het ioon drieërlei trillingen met ietwat verschillende perioden uitvoeren; in plaats van één toon, dit woord moge hier in overdrachtelijken zin gebruikt worden, krijgt men er drie; elke spectraallijn waarop de beschouwing van toepassing is moet door eene drievoudige lijn, een triplet, vervangen worden. Verder moet men aan de componenten bijzonderheden — wat hun polarisatietoestand betreft — opmerken, die te wijten zijn aan de eigenaardige bewegingen van het ioon, die de drie tonen voortbrengen.

Dit alles werd door de waarneming bevestigd. Wel waren de natriumlijnen niet fijn genoeg, om bij de beschikbare magnetische krachten eene volkomen splitsing te zien; de componenten bleven elkander ten deele bedekken, maar aan de randen der verbreede lijnen kon toch de door de theorie verlangde polarisatietoestand worden geconstateerd. Later werden, het eerst bij eene cadmiumlijn, en daarna in vele andere gevallen, zuivere tripletten verkregen.

Met groot geduld, en met dezelfde fijne opmerkingsgave waarmede het hier begonnen was, heeft ZEEMAN zijn werk in het Amsterdamsche laboratorium voortgezet. De photographie stelde hem in staat, de waarnemingen over de onzichtbare lijnen in het ultraviolette spectrum uit te breiden. Tal van natuurkundigen, wier aandacht spoedig door zijne ontdekking getrokken werd — ik noem slechts CORNU en BECQUEREL te Parijs, COTTON te Toulouse, VOIGT te Göttingen, MICHELSON te Chicago en PRESTON te Dublin, wedijveren met hem op dit nieuwe, uitgestrekte veld van onderzoek.

Uitgestrekt is het alreeds wegens het groote aantal lijnen in de spectra, vooral in het ultraviolette gedeelte. In het natriumspectrum komen meer dan 30 lijnen voor, in het spectrum van calcium zijn er een honderdtal, in dat van ijzer vele honderden, en men zal niet kunnen rusten vóór men bij al deze lijnen den invloed van het magnetisme onderzocht heeft.

Intusschen, reeds nu is gebleken, met welk een rijkdom van verschijnselen men hier te doen heeft. Terwijl vele lijnen in de verwachte tripletten veranderen, vertoonen andere minder eenvoudige wijzigingen. Van de twee gele natriumlijnen wordt de eene een triplet, maar de andere splitst zich, zooals Cornu heeft ontdekt, in vieren. Andere waarnemers vonden bij sommige lijnen eene verdeeling in een nog grooter aantal componenten. De theorie, al moet er veel goeds in zijn, is dus verre van volledig. Dat men van den invloed der magnetische krachten zich het gemakkelijkst rekenschap geeft door de voorstelling van trillende electrische ladingen, en dat men door geschikte onderstellingen wel tot iets anders kan komen dan de eenvoudige tripletten, schijnt aan geen twijfel onderhevig; met dat al hebben wij nog geen eenigszins bevredigend beeld van het mechanisme, waardoor b.v. het quadruplet van Cornu tot stand komt.

Het vraagstuk waarvoor de theorie zich hier geplaatst ziet heeft nog eene andere zijde. Met eene verklaring die alleen let op de veranderingen van ééne spectraallijn, als waren de andere er niet, kan men op den duur geen vrede hebben. Een lichtgevend atoom moet wel één geheel zijn, dat de trillingen die aan de verschillende spectraallijnen beantwoorden tegelijkertijd uitvoert, evenals een geluidgevend lichaam een zeker aantal tonen geeft. Het is er ten slotte om te doen, van den bouw van dit geheel, van den samenhang zijner deelen, zoodanig beeld te ontwerpen, dat het ons klaar voor oogen staat, waarom juist de in werkelijkheid bestaande tonen en geene andere worden voortgebracht. Het einddoel moet zijn, eene alle verschijnselen der straling omvattende mechanica der trillende atomen op te bouwen.

De studie der spectra, waaraan hier te lande door de natuurkundigen der Utrechtsche Universiteit met voorliefde werd deelgenomen, heeft reeds belangrijke bouwstoffen bijeengebracht. Talrijk

is de schaar van onderzoekers, voor wie schier geen spectraallijntje, hoe lichtzwak ook, verborgen blijft, en die aan elke trilling, ook van 't verwijderdste hemellichaam afkomstig, hare plaats in het spectrum aanwijzen. Zij hebben niet alleen de lijst der scheikundige grondstoffen voortdurend uitgebreid, en het hypothetische „helium" der zon op de aarde doen vinden, maar ook regel en orde in den chaos der spectraallijnen gebracht. Vele spectra zijn naar een zelfde type gebouwd, dat bij de waterstof het duidelijkst te voorschijn komt. Hier vormen de lijnen eene eigenaardige reeks; zij liggen niet even ver van elkander, maar de onderlinge afstanden worden naar den kant van het ultraviolet hoe langer hoe kleiner. De hoogere tonen worden ineengedrongen, zoodat het is alsof het waterstofatoom weigert boven een zeker trillingsgetal te gaan.

Reeksen die volkomen dezelfde eigenaardigheid vertoonen vindt men nu ook bij andere elementen. De spectra van de zooveel op elkander gelijkende metalen natrium en kalium bevatten drie zulke reeksen van lijnen, met deze complicatie echter dat elke lijn dubbel is. Bij magnesium, zink, cadmium, wederom grondstoffen die in scheikundig opzicht nauw met elkander verwant zijn, zijn er twee reeksen; elke lijn is hier driedubbel.

Ofschoon men met de spectra van vele andere elementen nog niet zoo ver is gevorderd, geven toch de gevonden regelmatigheden en de sterke gelijkenis tusschen de spectra van sommige elementen, alle hoop dat over dit alles eenmaal licht zal worden ontstoken, dat misschien met een enkelen gelukkigen inval veel zal worden bereikt. En ongetwijfeld heeft men, voor zoover dat nu te beoordeelen is, met de electromagnetische theorie de meeste kans het vraagstuk op te lossen.

Kan zij daarin slagen, dan zal zij voor de scheikundigen een bescheiden, doch niet te versmaden bondgenoot worden. Reeds op dit oogenblik zijn de uitkomsten van 't onderzoek der spectra in harmonie met de algemeene inzichten, waartoe de onderzoe-

kingen over de atoomgewichten en den samenhang daarvan met de natuur- en scheikundige eigenschappen der grondstoffen geleid hebben. Zoo er iets uit de hierbij gevonden feiten en betrekkingen mag worden besloten, dan is het wel dit, dat men zich de atomen niet mag voorstellen als lichaampjes waaraan geene onderdeelen te onderscheiden zijn. Zij moeten eene *structuur* hebben, gelijksoortig bij verwante elementen, en over 't geheel des te ingewikkelder, naarmate het atoomgewicht grooter is. Van dien inwendigen bouw ziet men de afspiegeling in de spectra. De drie reeksen van dubbele lijnen bij kalium en natrium moeten het gevolg zijn van overeenkomstige bijzonderheden in de atomen dezer metalen; de honderden lijnen in het ijzerspectrum doen ons aan eene organisatie, als ik 't zoo noemen mag, denken, veel hooger dan die van waterstof, kalium of natrium.

De beschouwingen die ik mij veroorloof U voor te dragen maken geen aanspraak op volledigheid; ook heb ik U niet door een geschiedkundig overzicht willen toonen, hoe zich de denkbeelden over den samenhang tusschen de electrische werkingen en andere verschijnselen langzamerhand ontwikkelden.

Wie alles sich zum Ganzen webt,
Eins in dem andern wirkt und lebt,

dat hebben alle groote onderzoekers diep beneden de oppervlakte der dingen willen zien en menigmaal instinctmatig gevoeld. Hoort Berzelius in zijn „Versuch über die Theorie der chemischen Proportionen und über die chemischen Wirkungen der Electricität", van 1814. „Bei dem jetzigen Stande unserer Kenntnisse", zoo zegt hij, „ist die wahrscheinlichste Erklärung des Verbrennens und des dabei entstehenden Feuers die: dass bei jeder chemischen Vereinigung eine Neutralisation entgegengesetzter Electricitäten vor sich geht, und dass bei dieser Neu-

tralisirung das Feuer ganz auf dieselbe Weise entsteht, wie es bei Entladung der electrischen Flasche, der electrischen Säule und der Gewitterwolke hervorgebracht wird".

Vermetel schijnen ons de woorden en wij begrijpen nauwelijks hoe Berzelius ze heeft durven uitspreken, en toch, wie weet, of men ze niet letterlijk zou kunnen onderschrijven? Het is waar, de electrochemische theorie die de groote scheikundige opstelde, kon slechts gedurende eenige tientallen van jaren de chemie in hare ontwikkeling leiden. Maar toen zij voor andere opvattingen het veld moest ruimen, hadden de ontdekkingen van Faraday over de ontleding van zouten door den galvanischen stroom reeds het onomstootelijk bewijs voor den nauwen samenhang tusschen electriciteit en chemische werking geleverd, zij 't dan ook in anderen vorm dan Berzelius het zich had voorgesteld. In de zoutoplossingen zien wij de atomen die de stroom van elkander zal scheiden met electrische ladingen toegerust, en zoo is er althans ééne klasse van verbindingen, waarin de aan elkander geketende bestanddeelen de dragers moeten zijn van positieve en negatieve ladingen, en wel zoo, dat aan elke verwantschapseenheid steeds eene lading van een bepaald bedrag beantwoordt. Breidt dit uit tot *alle* scheikundige verbindingen — Helmholtz sprak de gedachte uit in zijne redevoering ter herdenking van Faraday in 1881 — en wij staan niet ver meer van Berzelius af. Trouwens, bedrieg ik mij niet, dan werden zijne denkbeelden nooit geheel verlaten. Dat er tusschen elementen die zich met elkander verbinden eene zekere tegenstelling bestaat, heeft men nog lang met de woorden electropositief en electronegatief aangeduid, en het feit der *verzadiging*, ik bedoel dat twee atomen die zich aan elkander hebben gehecht, een derde niet met verdubbelde kracht tot zich trekken, maar er onverschillig voor zijn geworden, doet aan zoo iets als eene neutraliseering van tegengestelde eigenschappen denken.

Wellicht wordt nog eens eene electrochemische theorie in ver-

jongden vorm, en gevestigd op eene honderdmaal rijkere ervaring dan BERZELIUS ten dienste stond, opnieuw een richtsnoer bij scheikundig onderzoek.

Ondertusschen zetten de physici hunne ontdekkingstochten in de wereld der ionen voort. Zij wagen zich, niet zonder gevolg, aan speculaties omtrent de verhouding tusschen de groote ionen, geheele atomen of atoomgroepen, van FARADAY, en de kleine ionen, onderdeelen van een atoom, die bij de lichtverschijnselen in het spel zijn. Zij meenen deze laatste, te midden van andere, te herkennen bij de electrische ontladingsverschijnselen, en bepalen de snelheid waarmede zij in de kathodestralen voortvliegen. En, zooals de ionentheorie ons nader heeft gebracht tot BERZELIUS, zoo doet zij ons ook oude denkbeelden van WILHELM WEBER weer opvatten, en leidt tot pogingen om het mechanisme der geleiding van warmte en electriciteit in de metalen, en den invloed van magnetische krachten op deze verschijnselen te doorgronden.

Zijn ook de op uiterst kleine afstanden werkende molekulaire krachten en de zwaartekracht of algemeene aantrekkingskracht, die de lichamen naar de aarde doet vallen, en het planetenstelsel in stand houdt, van electromagnetischen oorsprong? Wat de eerste betreft, is er eenige reden om het aan te nemen. Sommige verschijnselen, die in verband staan met de aberratie van het licht, schijnen te bewijzen dat de intensiteit der molekulaire krachten eene kleine wijziging ondergaat, als een lichaam zich door den aether heen voortbeweegt, en wel tot een bedrag, dat bepaald wordt door de verhouding tusschen de snelheid der beweging en die, waarmede zich electromagnetische evenwichtsverstoringen voortplanten. Dat deze laatste snelheid hierbij te pas komt, kan alleen begrepen worden, als men zich voorstelt dat de aether bij de molekulaire werkingen op eene dergelijke

wijze betrokken is als bij de electrische en magnetische verschijnselen.

Over de zwaartekracht slechts eene enkele opmerking. Het feit, waarmede wij op de schoolbanken onze physica begonnen, dat alle lichamen, als zij vrij zijn van den weerstand der lucht, even snel vallen, is een der duidelijkste aanwijzingen voor de gelijkheid in fundamenteele eigenschappen, de eenheid van alle weegbare stof; het zal dan ook eerst verstaan kunnen worden, als men zich van het wezen der materie eene nadere voorstelling heeft gemaakt. Een van tweeën nu. Of, de positieve en negatieve ladingen, die de electromagnetische theorie in de atomen onderstelt, zijn een bijkomend iets, waarvan de materie ontdaan kan worden gedacht; dan zullen twee deeltjes der weegbare stof elkander kunnen aantrekken op eene wijze die met de werkingen tusschen de ladingen niets gemeen heeft. Of wel, de electrische ladingen zijn onvervreemdbare attributen der weegbare stof; in dit geval zal ook de zwaartekracht niet als iets geheel vreemds tegenover de electromagnetische werkingen kunnen staan.

Vooralsnog stuit eene electromagnetische opvatting der algemeene aantrekkingskracht op het groote bezwaar dat, voor zoover wij weten, alle electromagnetische werkingen zich met de snelheid van het licht voortplanten, terwijl de astronomische verschijnselen leeren dat, zoo er al van eene niet oogenblikkelijke werking der zwaartekracht sprake kan zijn, hare voortplantingssnelheid veel grooter moet worden ondersteld.

Moeilijke en voor 't oogenblik onoplosbare problemen zijn het, waarvoor wij hier, en in zoo menig ander geval, moeten blijven staan. Dat latere geslachten, met uitgebreider kennis en meer ontwikkelde vermogens dan ons gegeven zijn, nader bij de oplossing zullen komen, daaraan behoeven wij niet te wanhopen, al weten wij niet, welken vorm de theorieën dan zullen hebben

aangenomen en wat er nog zal zijn overgebleven van de hypothesen, waarin wij thans aannemelijke rustpunten voor onzen geest vinden.

Ook aan de groote beteekenis die de theorie voor hen die na ons komen zal hebben kunnen wij niet twijfelen. Eene toekomst die niet onafzienbaar ver verwijderd is zal geheel andere toestanden brengen dan waarin wij leven. Met begeerige hand, alsof de schat onuitputtelijk was, heeft de negentiende eeuw gegrepen uit den voorraad arbeidsvermogen dien de natuur ons aanbiedt. Onbegrensd echter is die rijkdom geenszins. Het is nauwelijks denkbaar dat er nog vele honderdtallen van jaren zullen verloopen, eer de steenkolenbeddingen in alle deelen van den aardbol zijn opgespoord en in ontginning gebracht, en vroeg of laat komt de tijd, waarop de uitputting der mijnen en de behoefte aan andere bronnen van arbeidsvermogen ernstige vragen voor de samenleving zullen worden. Wat er dan verder ook gebeure, wij mogen gelooven dat een diep en helder inzicht in de omringende wereld den mensch in die latere tijden meer dan ooit van noode zal zijn.

Maar het is slechts voor een oogenblik dat wij het oog willen richten op eene duistere toekomst; er is in het tegenwoordige genoeg, dat onze hand te doen vindt. Schoon is het, waarheid te zoeken, wetenschap te verspreiden en, als 't kan, te vermeerderen. Wij ouderen, die een korter of langer deel van ons leven aan den dienst der Hoogeschool hebben mogen wijden, wij rekenen ons gelukkig, dat ons die taak werd opgelegd. En op dezen haren feestdag, willen wij de Universiteit danken voor de verruiming van onzen gezichtskring, de ondersteuning van onze pogingen, de aanmoediging en opwekking tot den arbeid, die zij ons geschonken heeft.

Ook U, Studenten, van wie velen zich gereed maken, in een gunstiger jaargetijde, met schitterenden tooi en blij feestgedruisch, den 325sten verjaardag der Hoogeschool te vieren, ook

U klopt het hart dankbaar voor de Alma Mater. De jaren die gij hier doorbrengt, vrij van de zorgen van een lateren leeftijd, vrij ook van zooveel dat anderen van denzelfden leeftijd terneerdrukt, behooren tot de gelukkigste van Uw leven. Eene onschatbare vrijheid van studie schenkt U de gelegenheid, U in meer dan ééne richting, naar den aard van Uwen aanleg, te ontwikkelen, en in den ongedwongen omgang met Uwe vrienden kweekt gij de hooge deugden van trouw, eerlijkheid en openhartigheid. Gij zult, daarvan zijn wij verzekerd, de voorrechten die U geschonken worden weten te waardeeren; gij zult nooit vergeten, U door Uwe daden en woorden die voorrechten waardig te toonen.

Moge dan, door ons allen, de eer der Leidsche Akademie worden gehandhaafd, moge zij, tot heil van het Vaderland, veilig onder de regeering onzer geëerbiedigde Koningin, in ongestoorden bloei blijven streven en werken.

IK HEB GEZEGD.

TOESPRAAK

VAN

Prof. G. HEYMANS

bij de aanbieding van het portret van wijlen den Hoogleeraar LAND, op 23 April 1900.

MIJNHEER DE RECTOR, MIJNE HEEREN VAN DEN SENAAT!

Het doel, waarmede wij tot U zijn gekomen, is U bekend: wij wenschen eene laatste hulde te brengen aan de nagedachtenis van wijlen Uwen ambtgenoot, Prof. LAND. Gij staat mij toe, daarbij een enkel woord te zeggen, ook in naam der velen, die tot die hulde hebben medegewerkt, maar hier niet tegenwoordig konden zijn. Een enkel woord slechts; want het is niet mijn plan, en het zou mij ook niet toekomen, uitvoerig uiteen te zetten wat op verschillend gebied door LAND is gedaan; ook is reeds elders gebleken dat daarvoor het vermogen van één persoon niet voldoende, maar de samenwerking van meerderen een vereischte is. Intusschen, door dit enkele feit aan te halen, heb ik reeds eene der kenmerkende eigenschappen van LAND in Uwe herinnering teruggeroepen, n.l. zijne enorme veelzijdigheid. In onzen tijd van overmatig specialiseeren, nu steeds hoogere muren het arbeidsveld van den een afsluiten van dat van den ander, is LAND in staat geweest, niet slechts drie ver uiteenliggende wetenschappen, de wijsbegeerte, de oostersche talen en de muziekgeschiedenis, als meester te beheerschen, maar ook in vele

andere, met de genoemde meer of minder samenhangende, een schat van nauwkeurige en welgeordende kennis te verzamelen. Ik spreek van nauwkeurige en welgeordende kennis; met die woorden is eene tweede kenmerkende eigenaardigheid van den overledene aangewezen. Wat LAND de moeite waard achtte om te weten, achtte hij ook de moeite waard om precies te weten; en zijne geschriften getuigen van den arbeid dien hij bereid was zich te getroosten, om eene leemte in zijne kennis, van hoe ondergeschikte beteekenis ook, aan te vullen. En eindelijk: dezelfde strenge eischen als aan de volledigheid van zijn weten, stelde LAND ook aan de volledigheid der gegevens voor zijne oordeelen. Het raden naar de waarheid, het opbouwen eener overtuiging op een niet geanalyseerden en voorloopig nog niet te analyseeren totaalindruk was hem een gruwel; slechts dan achtte hij zich gerechtigd in een strijdvraag partij te kiezen, wanneer hij in staat was van het voor en tegen eene nauwkeurig sluitende balans op te maken. Een denker van zoo gevoelige wetenschappelijke conscientie kon er uit den aard der zaak evenmin gemakkelijk toe geraken, zich bij stoute, reformatorische hypothesen aan te sluiten, als ze zelf op te werpen. „Der Handelnde", heeft een fijn menschenkenner gezegd, „ist immer gewissenlos"; en voor den ernstigen onderzoeker is het aanvaarden en uitspreken eener overtuiging zoo goed eene handeling als welke andere ook. De besliste overtuiging zoowel als de krachtige daad onderstelt een tijdelijk terugtreden van tegengronden en tegenmotieven, een opschorten van de kritische functie, dat voor nauwgezette naturen als die van LAND ontrouw beteekent tegenover de rede. Daarom zijn dezulken zoomin geneigd om te leiden als om blindelings te volgen; in het rijk der wetenschap maken zij geen aanspraak op de wetgevende, en evenmin op de uitvoerende functie; hun taak is die van den rechter. Hoe goed die rechterlijke functie aan LAND was toevertrouwd, bleek, om mij tot een enkel voorbeeld uit het voor

mij toegankelijke gebied te bepalen, uit zijne in de Verhandelingen der Kon. Acad. gepubliceerde vernietigende kritiek op de door BRENTANO voorgestelde hervorming der formeele logica, naar aanleiding waarvan de betrokken geleerde zelf jaren later nog verklaarde, dat LAND van al zijne beoordeelaars de eenige was, die het systematisch verband tusschen zijne denkbeelden ten volle had begrepen; het bleek vooral ook uit de door LAND bestuurde uitgaven der werken van SPINOZA en GEULINX, die, ik behoef het U nauwlijks te herinneren, algemeen worden erkend als meesterstukken van scherpzinnige en nauwgezette kritiek.

Intusschen, sprekende als oudleerling en in hoofdzaak namens oudleerlingen van LAND, sprekende in dit Universiteitsgebouw, waar hij gedurende meer dan 20 jaren onderwijs heeft gegeven, heb ik minder aanleiding om het beeld van den geleerde, dan om dat van den leermeester in Uwe herinnering terug te roepen. Maar het was moeilijk deze beiden van elkander te scheiden; wat LAND als paedagoog heeft kunnen doen en niet heeft kunnen doen, vloeide voort uit hetgeen hij was als man van de wetenschap. Populair zijn zijne lessen niet geweest; en hoe zouden zij het hebben kunnen zijn? De gemiddelde student komt, of kwam althans in de periode die achter ons ligt, niet uit eigen beweging tot de philosophie; de philosophie moet tot hem komen, en LAND versmaadde het, met eene misschien te ver gedrevene, maar in elk geval uiterst eerbiedwaardige wetenschappelijke pudeur, zijne wetenschap aan te bieden. Zij die kwamen, werden niet altijd bevredigd. Het onderwijs van LAND stelde hooge eischen, waaraan niet ieder kon voldoen; en hetgeen hij mededeelde was aan eene te zorgvuldige kritische zifting onderworpen, om dadelijk en levendig te kunnen interesseeren. LAND was, in zijn onderwijs als in zijn onderzoek, conscientieus en exact; hij liet zich niet medeslepen door zijn stof, maar bleef er hoog boven staan; hij gaf den hoorder voor ieder probleem een zorgvuldig uitgewerkt overzicht der beschikbare

gegevens, maar kwam niet zelden tot de slotsom, dat die gegevens nog niet voldoende waren om eene oplossing mogelijk te maken. Daardoor voldeed zijn onderwijs niet aan de wenschen van hen, die in de philosophie een dadelijk passenden sleutel hoopten te vinden voor alle raadselen van het denken en het leven; maar het was des te geschikter voor de anderen, die vóór alles van den meester de wapenen hoopten te ontvangen, waarmede zij zich eenmaal een eigen standpunt zouden kunnen veroveren. Aan dezulken leerde LAND, naar KANT's gulden voorschrift, „weniger Philosophie als philosophiren"; hij voedde hen op tot methodisch en kritisch denken; hij ontwikkelde in hen dien afkeer van geniaaldoen zonder behoorlijke zelfcontrole, dien zin en dien eerbied voor exact werk, zonder welke ook de beste talenten onvruchtbaar blijven voor de wetenschap.

Voor die gaven, de beste die een academisch docent aan zijne leerlingen kan aanbieden, zijn zij, die ze konden waardeeren, altijd den leermeester van ganscher harte dankbaar gebleven. Wij staan hier, om van die dankbaarheid getuigenis af te leggen. Een aantal leerlingen van LAND, bij wie zich vrienden en vereerders uit Nederland en uit den vreemde hebben aangesloten, hebben gemeend, aan de nagedachtenis van den betreurden leermeester geen betere hulde te kunnen brengen, dan door te zorgen, dat niet langer zijn beeld zou ontbreken in de verzameling der Leidsche Universiteit. De heer HAVERMAN heeft niet geaarzeld, zijn uitnemend talent voor de verwezenlijking van dit denkbeeld beschikbaar te stellen, en wij hebben thans de voldoening, U het product van zijnen arbeid te mogen aanbieden. Het zij voor U, M. H., eene blijvende herinnering aan den ambtgenoot, die gedurende lange jaren een ornament en een fundament is geweest aan het gebouw van Uwe Universiteit; voor zijne nagelaten betrekkingen, van wie wij het op hoogen prijs stellen dat zij bij deze plechtigheid vertegenwoordigd zijn, een uiterlijk teeken van de warme dankbaarheid en vereering,

waarmede velen in stilte den overledene herdenken. Voor ons beteekent het, niet de afdoening, maar de erkenning eener groote schuld; eener schuld die wij slechts daardoor minder drukkend zullen kunnen maken, dat wij, op het voetspoor van LAND, onze beste krachten stellen in den dienst der waarheid.

Antwoord van den rector-magnificus.

MIJNE HEEREN!

Volgaarne aanvaarden wij Uw geschenk en hartelijk dank ik U en hen die gij hier vertegenwoordigt, namens den Senaat, voor deze herinnering aan een man, die voor ons allen een hoog geacht en gewaardeerd ambtgenoot en voor velen van ons een trouw en hartelijk vriend was. Ik mag erbij voegen: een man, die onze Hoogeschool met hart en ziel liefhad. Heb ik LAND goed leeren kennen, dan was het leven en werken aan eene Universiteit voor hem eene levensbehoefte. In de omgeving die zij hem bood kon hij, rustig voortwerkende overeenkomstig zijne neigingen, door onvermoeide en ijverige naspeuringen nu op dit dan op dat gebied, zijne weetgierigheid bevredigen. Eene weetgierigheid, die te grooter was omdat hij over een zoo zeldzamen schat van kennis beschikte, en die steeds gericht was op de zuivere wetenschap, welke niets hoogers kent dan de waarheid. Naar LAND's overtuiging toch, zooals hij zelf die uitdrukte, is er niets dat wij voor een waardig menschelijk bestaan zoo zeer noodig hebben als de waarheid.

Terwijl elke ernstige studie op zijne belangstelling kon rekenen, verafschuwde hij alle oppervlakkigheid, alle halve kennis. Een doorn in het oog waren hem alle beletselen die aan de ontwikkeling en verbreiding der echte wetenschap in den weg staan, en menigmaal hebben wij hem — ik denk hier aan zijne rectorale oratie over „De oude en de nieuwe Universiteit" —

over veel in onze akademische toestanden en onze wettelijke bepalingen hooren klagen. Niet uit zucht om te gispen, maar omdat hem een hoog ideaal voor den geest stond van eene Universiteit, die, met eene krachtige zelfstandige organisatie, naar alle zijden hare stralen zou uitzenden.

Wij denken heden met dankbaarheid aan den veelzijdigen geleerde en stillen werker terug. Moge zijne beeltenis in dit gebouw bewaard blijven als een zichtbaar bewijs dat de Leidsche Universiteit hem niet zal vergeten en zijne nagedachtenis in eere zal houden.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1899—1900.

	Godgeleerdheid.	Rechtsgeleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Totaal.	Bijzonderheden.
Volledig onderwijs							
Voor de 1e maal	19	57	43	17	12	148	Onder deze rubriek zijn ingeschreven 28 Dames: Letteren 4 Wis- en Natuurk. 10 Geneesk. 11 Rechten 3 28
„ „ 2e „	19	41	35	25	9	129	
„ „ 3e „	16	47	29	18	6	116	
„ „ 4e „	11	37	29	6	5	88	
„ „ 5e „	15	25	30	9	10	89	
„ „ 6e „	2	14	25	5	9	55	
„ „ 7e „	2	10	29	6	9	56	
„ „ 8e „		4	32	1	5	42	
„ „ 9e „		2	16	3	1	22	
„ „ 10e „		3	9	2		14	
„ „ 11e „		4	3	1		8	
„ „ 12e „			1			1	
Totaal . . .	84	244	281	93	66	768	
Voor 2 lessen							
Voor de 1e maal				2	2	4	Onder deze rubriek zijn ingeschreven 3 Dames: Letteren 1 Wis- en Natuurk. 2 3
„ „ 2e „					1	1	
„ „ 3e „				2	1	3	
„ „ 4e „				1		1	
Totaal . . .				5	4	9	
Voor 1 les							
Voor de 1e maal		1		3	5	9	Onder deze rubriek zijn ingeschreven 6 Dames: Letteren 3 Wis- en Natuurk. 3 6
„ „ 2e „					1	1	
„ „ 3e „				1	1	2	
„ „ 4e „							
„ „ 5e „				2		2	
Totaal . . .		1		6	7	14	
Algemeen totaal	84	245	281	104	77	791	

UITSLAG DER EXAMENS.

	19 Sept. 1899—14 Juli 1900.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechten......	71	51	20	geene
Doctoraal „ „ „ „	58	39	19	„
Examen voor den Ind. Dienst........	5	5		„
Propaed.-Examen in de Geneeskunde....	11	9	2	„
Candidaats „ „ „ „	23	11	12	„
Doctoraal „ „ „ „	22	12	10	„
Candidaats „ „ „ Letteren......	4	4		„
Doctoraal „ „ „ „	9	8	1	„
Candidaats „ „ „ Wis- en Natuurk.	6	6		„
Doctoraal „ „ „ „ „ „	4	4		„
Propaed. „ „ „ Godgeleerdheid...	20	18	2	„
Candidaats „ „ „ „ (1e Ged.)	12	7	5	„
„ „ „ „ „ (2e Ged.)	19	18	1	„
Doctoraal „ „ „ „ ..	2	2		„
1e Natuurkundig Examen..........	18	17	1	„
2e „ „	29	15	14	„
Theor. Geneeskundig Examen........	28	13	15	„
„ Tandheelkundig Examen......	3	3		„
Examen volgens Art. 86 Wet H. O.....	4	2	2	„
Aanvullings- en Theor. Apoth. Examen...	4	4		„
Totaal....	352	248	104	geene.

PROMOTIËN

van 19 September 1899 tot 14 Juli 1900.

In de Rechtswetenschap.

1899.

4 October. Louis Eugène Marie von Fisenne, van Rijswijk. Proefschrift: „Opmerkingen over Koninklijk Referendum."

10 October. Maurits Johan Pico Diederik van Harinxma thoe Slooten, van Leeuwarden. „Stellingen."

20 October. Willem van Traa, van Rotterdam. „Stellingen."

23 October. Pierre Henri Court, van Cheribon (Java). „Stellingen."

7 November. Jan Houwink, van Leeuwarden. Proefschrift: „De Staatkundige en Rechtsgeschiedenis van Ameland tot deze eeuw."

8 November. Hendrik Oele, van Kapelle. „Stellingen."

28 November. Hubertus Johannes Passtoors, van Eindhoven. „Stellingen."

29 November. Gerrit Jan Henny, van Batavia. Proefschrift: „De reorganisatie der Kamers van Koophandel en Fabrieken."

7 December. Johan August Heyse, van Zierikzee. „Stellingen."

15 December. Reinder Philippus Veenhoven, van Wildervank. „Stellingen."

19 December. Hidde Kingma Boltjes, van Grouw. „Stellingen."

19 December. Epimachus Paulus van Lanschot, van 's Hertogenbosch. „Stellingen."

19 December. Jan Willem Nicolaas van Royen, van Zwolle. „Stellingen."

20 December. Johan Diederik Pieter ten Bosch, van Tiel. „Stellingen."

21 December. Piet Hendrik Frans Bijl de Vroe, van Zwolle. „Stellingen."

22 December. Jacobus Jan de Heer, van Rotterdam. „Stellingen."

22 December. Bastiaan Cornelis Laurent van den Steenhoven, van Dordrecht. „Stellingen."

1900.

26 Januari. Vincent van Peski, van Katendrecht. „Stellingen."

6 Februari. Cornelis Zaayer, van Huizum. „Stellingen."

13 Februari. Henri Francois de Grauw, van Arnhem. „Stellingen."

2 Maart. Carl Oscar Philip Creutz, van Arnhem. „Stellingen."

7 Maart. Jan Cornelis Lambertus Vlaanderen, van Apeldoorn. Proefschrift: „Nederlandsch Landbouwcrediet."

26 Maart. Willem Hendrik de Greve, van Utrecht. „Stellingen."

29 Maart. Hendrik Coenraad van Schouwenburg, van Meester Cornelis. „Stellingen."

5 April. Jan Hendrik Roessingh, van Emmen. „Stellingen."

10 April. Carl Jeronimo de Vries, van Makasser. „Stellingen."

27 April. Engel Pieter de Monchy RAzn., van Hengelo. „Stellingen."

11 Mei. Ferdinand Casper Koch, van Rotterdam. „Stellingen."

6 Juni. Durk van Blom, van Leeuwarden. „Stellingen."

11 Juni. Paulus van der Elst, van Avereest. „Stellingen."

12 Juni. Adriaan Jan van Royen, van 's-Gravenhage. „Stellingen."

10 Juli. Jan van den Hoek, van Vlissingen. „Stellingen."

In de Staatswetenschap.

1899.

20 December. Mr. Martinus van Gelein Vitringa, van Arnhem. „Stellingen."

2 Maart. Carl Oscar Philip Creutz, van Arnhem. „Stellingen."

6 Juni. Mr. Frederik Sybrand Witteveen, van Metzlawier. „Stellingen."

In de Geneeskunde.

1899.

4 October. Hendrik Johannes Laverge, van Strijen. Proefschrift: „Over mikroskopische verhoudingen bij de geretineerde placenta."

14 December. Abraham Montagne Jz., van 's Graveland. Proefschrift: „Over de verteerbaarheid van meel bij jonge zuigelingen."

18 December. Kornelis Elizabertus de Jong, van Sliedrecht. (Met lof). Proefschrift: „Over het ontstaan van kysten in de placenta."

1900.

22 Januari. Joannes Marius Wilhelm Scheltema, van Wateringen. Proefschrift: „De pokkenepidemie te 's Gravenzande."

24 Januari. Mej. Josephine Henriëtte Schagen van Soelen, van Banjermassin. Proefschrift: „Over tuberculeuse Peritonitis en Laparotomie."

25 Januari. Jacob Anne Leonard Heenk, van Woubrugge. Proefschrift: „Verslag der verloskundige kliniek en polikliniek van het Academisch Ziekenhuis te Leiden, cursus 1894—95."

26 Februari. Leendert Cornelis Kersbergen, van Reeuwijk. (Met lof). Proefschrift: De klinische waarde van de koolhydraatgisting in faeces."

30 April. Adrianus Schuckink Kool, van Beverwijk. Proefschrift: „De onderlinge waarde van netvliesbeeld en oogbeweging bij de beoordeeling van lengteafmetingen."

In de Wis- en Natuurkunde.

1899.

20 December. Jacob Wouter Lem, van Leiden. Proefschrift: „Analytische theorie der ruimtekrommen."

1900.

4 Juli. Daniël Raymond Thierry, van 's Gravenhage. Proef-

schrift: „Over de toepassing van het theorema van Fourier in de theorie der buigingsverschijnselen."

In de Scheikunde.

1899.

14 December. Pieter Johannes Montagne, van Ter Aar. Proefschrift: „De werking van reëel salpeterzuur op de drie isomeere chloorbenzoëzuren en eenige derivaten."

1900.

15 Juni. Lodewijk van Scherpenzeel, van Schoonhoven. Proefschrift: „De werking van reëel salpeterzuur op de drie toluylzuren en eenige hunner derivaten."

13 Juli. Gerardus Marie Rutten, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Onderzoek omtrent de samenstelling der bismuthnitraten en de evenwichten in het stelsel bismuthoxyde, salpeterzuur en water."

In de Artsenijbereidkunde.

9 April. Jacob Ernestus Tulleken, van Boskoop. Proefschrift: „Indigo en zijn onderzoek."

14 Juni. Johannes Lodewijk Bernhard van der Marck, van Roermond. Proefschrift: „Bijdrage tot de kennis der Simarubaceae. I. Samadera Indic. Gaertn."

In de Klassieke Letterkunde.

1899.

25 September. Jan Hendrik Holwerda, van Schiedam. (Cum laude). Proefschrift: „Quaestiones de re sepulcrali apud Atticos."

12 December. Johannes van IJzeren, van Rotterdam. (Cum laude). Proefschrift: „De vitiis quibusdam principum codicum Aristophaneorum."

1900.

17 Januari. Willem Cornelis Karel Capel, van 's Gravenhage. Proefschrift: „De veneficiis apud Romanos."

31 Januari. Henricus Martinus Leopold, van Zalt-Bommel.

Proefschrift: „De orationibus quatuor, quae iniuria Ciceroni vindicantur."

6 April. Johannes Gerardus van Pesch, van Breda. (Cum laude). Proefschrift: „De Procli fontibus. Dissertatio ad historiam matheseos graecae pertinens."

In de Nederlandsche Letterkunde.

20 Januari. Nicolaas Japikse, van Joure. (Met lof). Proefschrift: „De verwikkelingen tusschen de Republiek en Engeland van 1600—1665."

3 Maart. Bernard van Rijswijk, van 's Gravenhage. Proefschrift: „Geschiedenis van het Dordtsche stapelrecht."

10 Maart. Willem Adrianus Floris Bannier, van Breda. Proefschrift: „De landgrenzen van Nederland I. (tot aan den Rijn)."

6 Juli. Cornelis Gerrit Nicolaas de Vooys, van Gouda. (Met lof). Proefschrift: „Middelnederlandsche legenden en exempelen. Bijdrage tot de kennis van de prozalitteratuur en het volksgeloof der middeleeuwen."

7 Juli. Dirk Cornelis Tinbergen, van 's Gravenhage. (Met lof). Proefschrift: „Des Coninx Summe."

In de Godgeleerdheid.

1899.

24 October. Nicolaas de Jager Meezenbroek, van Veendam. Proefschrift: „De geschiedenis van de nieuwe synodale vertaling van het Nieuwe Testament."

Promotie *Honoris Causa.*

In de Heelkunde.

1900.

7 Juni. Prof. Dr. Anton Freiherr von Eiselsberg te Königsberg in Pruisen.

Ambtsaanvaarding van Hoogleeraren.

1899.

20 September. Dr. G. Jelgersma, met eene redevoering over: „Psychologie en pathologische psychologie."

22 September. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, met eene redevoering over: „De taak der theologie."

27 September. Mr. A. C. Visser, met eene redevoering over: „Snel en goedkoop recht."

1 November. Dr. J. M. Janse, met eene redevoering over: „De voeding der hoogere planten."

13 December. Dr. C. C. Uhlenbeck, met eene redevoering over: „De onderlinge verhouding der Oud Germaansche tongvallen en hunne plaats in den Indogermaanschen taalstam."

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO BATAVAE[1]).

Rect. Magn. Dr. H. A. LORENTZ.

19 Sept. 1899—17 Sept. 1900.

1899.

Sept.

20. **Mej. Willemine Johanna Jansen**, Middelburg, 17, L.
„ **Andries Simon van Ingen**, Waarder, 20, G.
„ **Karel Cornelis Tillemans**, Rotterdam, 25, WN.
„ **Adolf Wunderlich**, Apeldoorn, 16, WN.
„ **Jacob Gerrit van Es**, Delft, 20, G.
„ **Joseph Maria Petrus Jacobus Giesen**, 's Gravenhage, 17, R.
„ **Mej. Johanna Cornelia de Waal**, Batavia, 18, R.
„ **Jacob Swart**, Leeuwarden, 21, R.
„ **Pieter Iest**, Stiens bij Leeuwarden, 38, G.
„ **Wouter Dirk Verduijn**, Lisse, 24, L.
„ **Baan Batelaan**, Koudekerk, 21, Th.
„ **Johannes Kloots**, Leiden, 21, Th.
„ **Cornelis Kroon Az.**, Woubrugge, 25, Th.

21. **Cornelis Hombroek**, Dordrecht, 19, R.
„ **Charles Willem Frederik Winckel**, 's Gravenpolder, 17, G.
„ **Mej. Cornelia Johanna Jacoba Cohen Stuart**, Tjandi, bij Samarang, 18, G.
„ **Cornelis Herman Gonda Quint**, Dodewaard, 20, G.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte. De letters **IS.** beteekenen Indische studiën.

Sept.
21. **Alexander Jacobus de Blinde**, Batavia, 16, G.
„ **Johannes Roelof Frederik Vijzelaar**, Ambon, 19, G.
22. **Mej. Dieuwke Bouk Beucker Andreae**, Amsterdam, 19, G.
„ **Pieter Samson**, Alfen a/d Rijn, 21, G.
„ **Mej. Jacoba Faber**, Gorredijk, 18, WN.
„ **Ivo Gaukes Knottnerus**, 's Gravenhage, 22, Th.
23. **Mej. Anna Julia Adolphine Rühr**, Pati, residentie Japara, Java, 22, L.
„ **Willem Jacob Kolkert**, Heeg, 25, Th.
25. **Hendrik Johan Bunschoten**, Utrecht, 20, R.
„ **Johannes Cornelis Broekema**, Middelburg, 19, G.
„ **Robert van Woelderen**, Oost Souburg, 18, R.
„ **Victor Hugo Mounier**, Soerabaia, 19, R.
„ **Eugène Victor Edmond Coenaes**, Brussel, 22, G.
„ **Johan Hendrik Mulock Houwer**, Zieriksee, 20, R.
„ **Ernst Willem Jacob Nierstrasz**, Kampen, 22, R.
„ **Hendrik Rudolph Ribbius**, Arnhem, 18, R.
„ **Gerhardus Fabius**, Velp, 17, G.
„ **Jan Rudolf van der Pot**, Rotterdam, 22, R.
„ **Hermanus Gerardus van Sillevoldt**, Poerworedjo, 18, G.
„ **Anthony Jacobus Fokker**, Middelburg, 19, R.
„ **Willem Regnerus Livius van Andringa de Kempenaer**, Groningen, 21, R.
„ **Herman Laman Trip**, 's Gravenhage, 18, R.
„ **Rein Valencijn Bakker**, Apeldoorn, 19, R.
„ **Hendrik Werkman**, Zoeterwoude, 17, G.
„ **Adriaan Gilles Menzel**, Ingen, 20, R.
„ **Johan Willem Eduard Sol**, Tjiomas, 18, R.
„ **Gerrit Johannes van der Hilst Karrewij**, 's Gravenhage, 18, G.
„ **Christian Jacob Risselada**, Sneek, 19, R.
„ **Herman Henricus Arendts**, Opheusden, 20, G.
„ **Karel Paul van der Mandele**, Delft, 18, R.
„ **Johan François Hijmans**, Rotterdam, 20, R.
„ **Geurt Arend Rademaker Jr.**, 's Gravenhage, 18, G.
„ **Johannes Hendrik Goedhart**, Rotterdam, 18, L.
„ **Johan Theodoor de Geus**, 's Gravenhage, 20, G.
„ **Leo Maurits Gerard Kooperberg**, Oosterhout, 21, L.
„ **Mozes Franzie**, Rotterdam, 19, G.

Sept.
25. **Samuel Franzie**, Rotterdam, 22, R.
„ **Wilhelmus Marius van der Veur**, 's Gravenhage, 19, G.
„ **Mej. Wilhelmina Prins**, Amsterdam, 22, WN.
„ **Henri Bernard Tjeenk Willink**, Haarlem, 19, R.
„ **Gijsbertus Schot Dijkman**, Dordrecht, 18, R.
„ **Karel Johannes van Erpecum Jr.**, Schiedam, 18, R.
„ **Frederik Willem Reinhard Wttewaal**, 's Gravenhage, 19, R.
„ **Albertus Jacobus Aeilkema**, Meester Cornelis, 20, R.
„ **Adolf Stefanus Rueb**, 's Gravenhage, 18, R.
„ **Reinierus Jacobus Leendertz**, Tandjoeng Pinang, 19, G.
„ **Henri Tiete Tromp**, Fort de Kock, 18, R.
„ **Nicolaas Pieter Cornelis van Wijk**, 's Gravenhage, 20, R.
„ **Wolter de Loos**, Leiden, 20, R.
„ **Richard Jan Karel Marie de Nerée tot Babberich**, Curaçau, 21, R.
„ **Benjamin de Jong van Beek en Donk**, Gorinchem, 18, R.
„ **Marius Jacobus van der Flier**, 's Gravenhage, 19, R.
„ **Ludovicus Joannes Visser**, Schiedam, 17, G.
„ **Julius Matthijs van Beijma**, Delft, 21, R.
„ **Johannes Adrianus Lucardie**, Leeuwarden, 20, R.
„ **Willem Johan Adriaan Jongkees**, Zwolle, 18, WN.
„ **Johannes Cornelis Schijff**, Buitenzorg, 20, R.
„ **Jan Tjepko Wielinga**, Leerbroek, 19, L.
„ **Frederik Reinhard Crommelin**, Amsterdam, 22, R.
„ **Joannes Henricus Warren**, Dordrecht, 19, R.
„ **Johannes Vriesendorp**, Dordrecht, 18, R.
„ **Machiel André Evelein**, de Rijp, 19, L.
„ **Abraham Benjamin Cohen Stuart**, Tjandi (Semarang), 19, R.
„ **Jacob Louis Frederik de Meyere**, Kuilenburg, 20, R.
„ **Hiddo Nanning Jr.**, 's Gravenhage, 18, WN.
„ **Martinus Haantjens**, Kralingen, 18, G.
„ **Adolphe Frans Louis Hora Siccama**, Batavia, 19, R.
„ **Johann Caspar Theodor Mähler**, Arnhem, 23, G.
„ **Carel Hendrik Versteeg**, Rheden, 18, G.
„ **Johannes Enschedé**, Haarlem, 20, WN.
„ **Frank David Bijleveld**, Haarlem, 20, R.
26. **Hendrik Willem Massink**, Arnhem, 20, R.

Sept.
26. **Franciscus Hendricus ter Poorten**, Pontianak, 18, G.
„ **Hermanus Arie Preuijt**, Oostvoorne, 21, WN.
„ **Mej. Wilhelmina Adriana van Santwijk**, Padang, 19, L.
„ **Klaas Nobel Jzn.**, Berkhout (N.H.), 20, WN.
„ **Engbertus Hesselink**, Arnhem, 19, R.
„ **Marinus van Leeuwen Pzn**, Warga, 21, Th.
„ **Adolf Greve**, Utrecht, 19, G.
„ **Mej. Maria Ligtenberg**, 's Gravenhage, 18, G.
„ **Johannes van Veen**, Enkhuizen, 20, Th.
„ **Adriaan Willem Rassers**, Rosendaal (N.B.), 19, R.
„ **Cornelis Braak**, Oudorp, 19, WN.
„ **Menzo Pieter Kingma Boltjes**, Anjum, 19, G.
28. **Adriaan Anne van der Kloes**, Metz, 19, WN.
„ **Albert Johan Dirk de Bock**, 's Gravenhage, 20, R.
„ **Olof van Bockel**, Rotterdam, 20, R.
„ **Nico Johannes Jacques de Voogd**, Delft, 22, L.
„ **Christophilus Hendrik Nijkamp**, Leiden, 18, G.
„ **Daniël Boer**, Snelrewaard, 19, Th.
„ **Henri Marie Guillaume Dikshoorn**, Leiden, 19, G.
„ **Cornelis Boersma**, Katwijk a/Z. 22, L.
„ **Lambertus Aalders**, Maartensdijk, 20, Th.
„ **Hendrik Jan Nassau Noordewier**, Delft, 19, WN.
„ **Cornelis de Graeff**, 's Gravenhage, 19, R.
„ **Joannes Leonardus Elbertus Peeters**, Bergen (Limburg), 26, WN.
„ **Jozef Adriaan Kwisthout**, Stratum, 23, WN.
„ **Duco Arris Vorster**, Steenwijk, 19, Th.
„ **Alle Klaver**, Dockum, 19, Th.
„ **Willem Frederik Otto Stricker**, Amsterdam, 19, G.
„ **Jacobus Fredericus Meijer**, Katwijk a/Z, 22, L.
„ **Gerrit Emmerantianus Passtoors**, Eindhoven, 21, R.

Oct.
4. **Johan Frederik van Haersolte**, Zwolle, 18, R.
„ **Mej. Catherina Maria van der Pijl**, 's Gravenhage, 19, G.
„ **Hendrik Houtman**, Schiedam, 18, G.
„ **Henricus Johannes Antonius Maria Stein**, Grave, 20, G.
„ **Jacobus Hendrik Leendert van Ree**, Maassluis, 16, G.

Oct.
4. **Iver Jacobsen**, Rotterdam, 19, G.
„ **Mej. Johanna Reudler**, Rotterdam, 19, WN.
„ **Kornelis den Hollander**, Westkapelle, 24, Th.
„ **Klaas Otto Knottnerus**, Oostwolderpolder, 19, Th.
8. **Tjitze Hoekstra**, Jelsum, 20, G.
„ **Michiel Cornelis Valk**, Kendal (Ned. Ind.), 19, WN.
„ **Hendrik de Jong**, Hof van Delft, 28, L.
„ **Albertus Wilhelmus Groenman**, Graft, 20, Th.
13. **August Marie Rudolf Beguin**, Voorburg, 28, R.
„ **Ferdinand Maximiliaan Paul de Rijk**, Soerabaia, 25, IS.
„ **Sybrandus Josephus Leonardus Maria van Schaik**, Amsterdam, 22, IS.
„ **Pieter Willem Smits**, Aalten, 31, G.
„ **Mej. Johanna Berendina Campert**, Leiden, 20, WN.
„ **Mej. Elise Jeanne Petronella Quant**, Leiden, 19, WN.
„ **Dirk Willem Mulder**, Bolsward, 19, Th.
„ **Klaas Kerstes de Jong**, Akkrum, 26, Th.
21. **Johannes Adrianus van Velthuijsen**, Tandjong, 20, G.
„ **Hendrik Cornelis Volkers**, Voorburg, 23, WN.
„ **Mej. Cornelia Japikse**, Leiden, 26, L.
„ **Dirk Eliza Willem van Weel**, Ouddorp (Z.H.), 28, Th.
30. **Frans Gordon**, Maastricht, 52, L.
„ **Gerrit David Jordens**, Zwolle 21, L.
„ **Jacobus Michiel Valk**, 's Gravenhage, 20, G.

Nov.
6. **Jan Hendrik Willem Reddingius**, Ten Boer (Gron.), 22, R.
„ **Alfred Willem Lodewijk Colson Aberson**, Cassel (Duitschland), 28, R.
14. **Arie Verhoef**, Charlois, 21, Th.
20. **Johannus Mari Petrus Kooreman**, Gorontalo (N. Celebes), 29, L.
„ **Samuel Meihuizen**, Soerabaia, 21, L.
„ **Mej. Jacoba Hingst**, Amsterdam, 27, WN.
„ **Mej. Johanna Vreede**, 's Gravenhage, 20, WN.

Dec.
1. **Paul Antoine Dietz**, Amsterdam, 21, WN.
18. **Theodorus Gerardus van Vogelpoel**, Reede St. Helena, 24, G.

1900.

Jan.
22. **Johannes Cornelis Pelle**, Middelburg, 21, WN.

Jan.
22. **Liefman Elsbach**, Grave, 32, L.

Febr.
13. **Dirk Johan Preuijt**, Geervliet, 24, R.

Maart.
26. **Johannes Maurits Tromp**, Vlissingen, 32, R.

Juni.
28. **Abraham Jacobus Augustus Scholte**, Stavenisse, 22, Th.

JAARBOEK

DER

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

1900—1901

EN

VERSLAG OVER 1900–1901

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
voorheen
E. J. BRILL
LEIDEN — 1901.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL, LEIDEN.

INHOUD.

BIJLAGEN.

VERSLAG

VAN DEN

STAAT VAN HET LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS

over den jaarkring 1 Mei 1900—1 Mei 1901.

LEIDEN, 15 Juni 1901.

Wij hebben de eer, ingevolge Art. XII der Statuten U het Verslag uit te brengen over den staat van het Fonds en over onze verrichtingen, loopende van 1 Mei 1900—1 Mei 1901. Op den 16 Juni des vorigen jaars had de Algemeene Vergadering plaats in de Senaatskamer der Universiteit. Daarin werd de rekening en verantwoording van den Penningmeester goedgekeurd, en het jaarverslag over 1899/00 uitgebracht, hetwelk aan alle leden met het Jaarboek der Universiteit is rondgezonden.

Het verheugt ons hier in de eerste plaats te mogen vermelden, dat het aantal leden en de som der jaarlijksche bijdragen in het afgeloopen jaar opnieuw belangrijk is vooruitgegaan. Toegetreden zijn namelijk:

1	Donateur met eene gift van		*f* 100.—	
4	Begunstigers	van	*f* 10.—	's Jaars.
10	„	„	„ 5.—	„
5	„	„	„ 3.—	„
17	„	„	„ 2.50	„
24	„	„	„ 2.—	„
97	„	„	„ 1.50	„
17	„	„	„ 1.—	„

Som 179 nieuwe leden, welke bijdragen *f* 362.—
waaronder 12 Hoogleeraren, 17 oud-Studenten en 150 Studenten.

Met dezen mede bedroeg het aantal leden in het geheel:

Stichter-Beschermer	1	
Stichters	8	
Beschermers	2	waarvan 1 tevens Begunstiger van *f* 5.— en 1 Donateur.
Donateurs van *f* 25 tot *f* 100 .	4	
Donateurs	25	die eene gift op eenmaal geschonken hebben.
Begunstigers	21	
„ van *f* 10.— tot *f* 25.—	32	
„ „ „ 5.— „ „ 10.—	67	
„ „ „ 5.— „ „ 2.50	226	
Leden die *f* 2, *f* 1.50, *f* 1 bijdragen	548	
In het geheel . .	934	

Daarvan zijn overleden 5, hebben bedankt 15 en moesten afgeschreven worden, omdat zij niet meer te vinden waren, 2 leden, zoodat het aantal leden op 1 Mei 1901 bedroeg 912.

De inkomsten bedroegen:

Renten	*f*	2001.68
Jaarlijksche Bijdragen	„	2157.—
Bijdragen voor eenmaal	„	110.—
Giften	„	90.—
Batig slot op 1 Mei 1900	„	789.35[5]
Som . .	*f*	5148.03[5]

De uitgaven waren:

Aan de Studenten L. P. J. de Does, A. van Zanten en D. G. J. van Hoijtema, te zamen	*f*	400.—
Aan Mr. S. R. Steinmetz, toelage voor het onderwijs in Sociologie, benevens kosten van verlichting en verwarming van eene Kollegiekamer	„	1021.75
Aan de Studenten W. Martin en J. ten Brink Jr. toelagen voor hunne dissertatiën . .	„	158.50
Over te brengen . .	*f*	1580.25

Overgebracht . .	*f*	1580.25
Aan Dr. J. H. Kern Hzn privaat-docent in de Slavische talen.	„	25.—
Aan Prof. Dr. J. Veit voor wetenschappelijke onderzoekingen.	„	200.—
Aan Prof. Dr. A. E. J. Holwerda voor benoodigdheden bij zijn onderwijs	„	40.—
Aan den Bibliothecaris der Univers. Dr. S. G. de Vries voor eene globe en kaarten, ten behoeve van het onderwijs in Aardrijkskunde, te geven door den privaat-docent Dr. H. Blink	„	250.—
Aan Dr. J. D. E. Schmeltz, direkteur van het Ethnographisch Museum, voor kunstvoorwerpen uit Benin in West-Afrika . . .	„	150.—
Aan Dr, L. H. Siertsema toelage als Donateur van de Vereeniging tot bevordering der opleiding tot instrumentmaker.	„	100.—
Kosten van het Jaarboek, drukloonen, geldinningen enz.	„	501.42
Kleine uitgaven van den Sekretaris en den Penningmeester.	„	5.77
Aangekocht ter kapitalisatie *f* 1000.— 3$^0/_0$.	„	933.16
Som . .	*f*	3785.60

Zoodat het batig slot op 1 Mei bedraagt. . *f* 1362.43^5

Het kapitaal van het Fonds bedraagt. . *f* 67200.— 3$^0/_0$

Den 18^{en} Maart 1901 leden wij een onherstelbaar verlies door den dood van onzen stichter, Prof. P. A. van der Lith.

Reeds gedurende langeren tijd vervulde de zwakke toestand zijner gezondheid ons met bezorgdheid. In 1899 had hij zich

verplicht gevoeld om zijne betrekking als Voorzitter van de Commissie van Uitvoering neer te leggen. Geheel belangeloos heeft hij vóór tien jaren het L. U. Fonds gesticht en als eerste gave daaraan eene aanzienlijke som geschonken. Hij was overtuigd dat het van 't grootste belang voor onze Universiteit was, als zij in geldelijk opzicht niet geheel van de Regeering afhankelijk bleef, maar ook over eigen inkomsten kon beschikken, waar het gold om de studiën van hoogleeraren, lektoren, privaat-docenten, studenten aan te moedigen en met hulpmiddelen te steunen, in al die gevallen, waarin van den Staat geene, of geene voldoende, of geene spoedige hulp was te verwachten. Zijn denkbeeld heeft goede vruchten gedragen. Aan zijne roepstem hebben toen tal van oud-studenteu gehoor gegeven als medestichters, donateurs of begunstigers.

Wat het Fonds sinds in den geest van deszelfs Stichter heeft gewrocht, mocht de sympathie van de volgende geslachten van Studenten verwerven. Eene reeks van grootere en kleinere giften, eene groote schenking, en een voortdurende aanwas van nieuwe leden hebben Prof. van der Lith nog voor zijnen dood de overtuiging geschonken, dat zijne stichting geene ijdele is geweest, maar dat zij reeds in de eerste jaren van haar bestaan veel goeds heeft bewerkt, en in de toekomst van groote beteekenis kan wordeu voor den bloei der Universitaire studiën.

Zijn werk zal blijven bestaan. Zijn naam zal aan het Leidsche Universiteitsfonds voor immer in dankbare herinnering verbonden blijven. De hulde, die wij hier aan zijne nagedachtenis wijden, zal zoowel door alle tegenwoordige leden, als door hen die na ons zullen komen, gedeeld worden.

Onze medeleden C. P. Tiele en J. M. van Bemmelen hebben in den loop van het Vereenigingsjaar den ouderdom van zeventig jareu bereikt, en hun eervol ontslag bekomen als Hoogleeraren aan onze Universiteit, met ingang van 16 Sept. e. k. Zij zullen

alsdan ophouden leden te zijn van de Commissie van Uitvoering [1]).

In de Algemeene Vergadering van het Curatorium is een voorstel tot aanvulling der Statuten (krachtens Art. XVIII) ingediend door de leden van dat Curatorium T. Zaayer, S. J. Fockema Andreae, M. J. de Goeje, C. P. Tiele en F. Was tot wijziging der Statuten, luidende:

Toe te voegen aan Art. X: De Commissie van Uitvoering is gerechtigd zich een Hoogleeraar of oud-Hoogleeraar van de Leidsche Universiteit als Lid toe te voegen ter vervulling van het Ambt van Sekretaris.

Dit voorstel was aan al de leden van het Curatorium op 25 Mei ll. toegezonden, en is op de Algemeene Vergadering aangenomen [2]).

Met ingenomenheid hebben wij hier de gift van *f* 60.— te vermelden die Prof. T. Veit ons schonk, zijnde de helft van de opbrengst van een Vacantiekursus door hem gegeven. Evenals 't vorige jaar gaf Prof. Drucker ons ten geschenke het bedrag der Kollegiegelden van zijne lessen over 't Burgerlijk recht [3]).

Wij brengen Prof. Veit en Prof. Drucker onzen hartelijken dank voor den steun dien zij daarmede dit jaar aan het Leidsche Universiteitsfonds hebben geschonken, en voor hunne blijvende belangstelling in deszelfs bloei.

Bij gelegenheid van de Reunie van Juni ll. ontvingen wij van den oud-student Mr. P. J. van Wijngaarden, notaris te

---

1) De Senaat der Universiteit heeft in hare vergadering van 10 Juli 1901 tot hunne opvolgers benoemd de Hoogleeraren H. G. van de Sande Bakhuyzen (voor de Fakulteit van Wis- en Natuurkunde) en W. C. van Manen (voor de Fakulteit der Godgeleerdheid).

2) Tengevolge van deze wijziging heeft de C. v. U. den Hoogleeraar van Bemmelen in hare vergadering van 27 Juni ll. tot haren Sekretaris benoemd, met ingang van 16 Sept. ll.

3) Afkomstig van die studenten welke zijne lessen bijwoonden maar dit jaar de aan het Rijk verschuldigde Kollegiegelden niet hadden gestort (zie vorig Jaarverslag bladz. 6).

Rotterdam, eene gift van honderd gulden. Evenzoo van Jhr. Mr. D. Roëll te 's Gravenhage eene gift van *f* 10.—. Elf andere Reunisten mochten wij als begunstigers onder onze leden inschrijven met een gezamenlijk bedrag van *f* 43.— jaarlijksche bijdragen [1]).

Aan de studenten in de Geneeskunde L. P. J. de Does en A. van Zanten schonken wij de gewone toelage tot voortzetting hunner studiën. De heer de Does heeft sinds Arts-examen afgelegd en zich als geneesheer gevestigd.

Aan twee studenten verleenden wij eene ondersteuning voor de kosten hunner verdienstelijke dissertatiën: de Heeren J. ten Brink Jr. (Jur.) en W. Martin (Litt.). De laatste wenschte aan zijn werk over het leven en de werken van den beroemden Nederl. schilder Gerard Dou een portret van den schilder toe te voegen, waartoe onze toelage hem in de gelegenheid stelde.

In het vorig verslag deelden wij mede, dat wij ons tot de Juridische fakulteit hadden gewend met het verzoek ons een persoon aan te wijzen geschikt om aan deze Universiteit onderwijs in de Sociologie te geven, overeenkomstig den wensch van den Heer J. Scheltema, die ons Fonds eene erfschenking heeft nagelaten, uit welks inkomsten de kosten van dat onderwijs gedurende de eerste 4 jaren kunnen bestreden worden.

Ingevolge het uitvoerig toegelicht advies der Jur. fakulteit, waarvoor wij haar hier onzen welgemeenden dank brengen, hebben wij Dr. S. Steinmetz te 's Gravenhage uitgenoodigd dit onderwijs op zich te nemen. Deze heeft zich daartoe bereid verklaard. Na de bevoegdheid verkregen te hebben om als

---

1) Dr. W. Rutgers van der Loeff — Ds. C. C. Menzel — Mr. C. H. B. Boot — Dr. C. Th. van Deventer — Mr. D. Fock — Mr. G. C. C. Wiggers van Kerchem — Dr. B. A. P. van Dam — Mr. J. Plantenga — Mr. A. J. van Royen — Ds. K. P. Sparnaay — Mr. J. C. Baron Baud.

privaat-docent aan deze Universiteit op te treden, heeft hij in Oktober ll. in het klein Auditorium der Universiteit zijn kollegie geopend in tegenwoordigheid van een talrijk publiek, met eene redevoering: Wat is Sociologie. Sinds heeft Mr. Steinmetz 2 malen 's weeks kollegie gegeven en zich mogen verheugen in het getrouwe bezoek van een twintigtal studenten, waaronder enkele dames.

De privaat-docent in de Slavische talen Dr. J. H. Kern te Rotterdam, aan wien wij opnieuw eene toelage ter vergoeding van reiskosten hadden verleend, heeft zijne lessen in de Russische taal in de eerste helft van den kursus voortgezet; 2 uren voor beginners en 2 uren voor meergevorderden, met 2 en 3 leerlingen (2 juristen, 2 litteratoren, 1 chemikus). Tot ons leedwezen heeft de Heer Kern door zijne benoeming tot Hoogleeraar te Groningen deze lessen reeds den 14den December ll. voor goed moeten eindigen, Prof. Uhlenbeck heeft zich welwillend bereid verklaard voorloopig die lessen voort te zetten.

Nadat Dr. H. Blink in den aanvang van den Kursus de bevoegdheid had erlangd als Privaat-docent in de Aardrijkskunde op te treden, is voor het eerst in dit vak aan onze Universiteit onderwijs gegeven. De Hoogleeraren Blok en Müller achtten zulks van belang voor die litteratoren, welke later kunnen geroepen worden aan Gymnasiën Aardrijkskunde te onderwijzen. Maar de onmisbare hulpmiddelen, globe en kaarten, ontbraken. Bij het Universitair onderwijs in Geschiedenis waren er geene voorhanden. Noch H. H. Kuratoren der Universiteit, noch de Referendaris van H. O. konden een vorm bedenken, waardoor het mogelijk ware van Regeeringswege gelden te verkrijgen waaruit een Privaat-docent deze hulpmiddelen kon aanschaffen. Alleen het Universiteitsfonds kon hier helpen. De Heer Blink heeft zich dan ook tot ons gewend. Wij hebben aan zijn verzoek gaarne gehoor gegeven en hem eene som van ƒ 250.— toegelegd, waarvoor zijn aangekocht 1 stel van elf orohydro-

graphische kaarten van v. Sydow, twee kaarten van Nederland, ééne van Ned. Oost-Indië, eene van Suriname en eene groote Aardglobe. De bepaling is daarbij gemaakt dat deze voorwerpen het eigendom zullen zijn der Universiteits-Bibliotheek. Den direkteur der Bibliotheek hebben wij verzocht ze in bruikleen te geven aan Dr. H. Blink, zoolang deze als Privaat-docent aardrijkskundig onderwijs zal geven.

De lessen zijn in Januari ll. aangevangen en sinds twee uren wekelijks geregeld gegeven; zij werden door zeven toehoorders getrouw bezocht.

Voor een Transvaler den Heer D. G. J. van Hoytema werd onze hulp ingeroepen. Zooals zoo vele anderen was deze met zijne ouders door den Generaal Roberts uit Zuid-Afrika verbannen en naar Nederland gekomen. Hij wenschte aan onze Universiteit in de Rechten te studeeren, waartoe hij als Bachelor of Arts de bevoegdheid bezat maar hem de middelen ontbraken. Na eene aanbeveling door twee hoogleeraren der Jurid. Fakulteit, hebben wij hem voor 1900/1901 eene toelage verleend, welke, gevoegd bij den steun dien hij ook van andere zijden mocht ontvangen, hem in staat heeft gesteld zijne rechtskundige studiën te beginnen.

Aan het verzoek van Prof. J. Veit om eene toelage voor een wetenschappelijk onderzoek over de verhouding van het moederlijk bloed tot het kinderlijk bloed, hetwelk niet onaanzienlijke kosten vereischte, doch waarvoor de Rijkstoelage die hij voor zijne obstetrische kliniek geniet onvoldoende was, werd gaarne door ons voldaan.

De Direkteur van het Ethnographisch Museum, de Heer Schmeltz, verzocht ons eene bijdrage tot dekking der kosten van aankoop van eene verzameling voorwerpen uit het Koningrijk Benin aan de westkust van Zuid-Afrika. Deze aankoop had eene bijzondere beteekenis voor Nederland. In 1676 toch had een Nederlandsch reiziger Dapper in zijn te Amsterdam verschenen

reisverhaal voor het eerst gewag gemaakt van de voortbrengselen eener hoogst eigenaardige inlandsche kunst, gietwerk van brons en snijwerk in ivoor, die hij bij zijn bezoek in de hoofdstad van dat koningrijk had gezien. Ook de Nederlandsche reiziger de Brij heeft daarvan melding gemaakt. Dat verhaal is nooit geloofd geworden, maar voor een verzinsel gehouden, aangezien geen voorwerp Europa bereikt heeft, maar het Koningrijk sinds een voor Europa hermetisch afgesloten gewest is geweest. Eerst vóor 4 jaren hebben de Engelschen eene strafexpeditie daarheen gezonden, en toen de hoofdplaats en het koninglijk paleis verwoest. Een rijken buit van kunstig van brons gegoten voorwerpen en merkwaardig snijwerk van ivoor hebben zij van daar medegebracht. De waarheid van Dapper's verhaal is daaruit glansrijk gebleken.

Alle Ethnographische Musea hebben zich gehaast daarvan zooveel mogelijk machtig te worden. Ook het Leidsche Ethnographische Museum mocht een zestal voorwerpen verkrijgen. Sinds zijn de prijzen gestegen en tot eene verbazende hoogte geklommen, zoodat een verdere aankoop niet doenlijk scheen. Maar onlangs is een deel van den krijgsbuit nog ten verkoop aangeboden, waardeor de Heer Schmeltz nog in de gelegenheid kwam een vijftigtal bronzen voorwerpen en een groot ivoren snijwerk voor eene wel aanzienlijke, maar betrekkelijk niet dure prijs aan te koopen. Ofschoon hij reeds van verschillende zijden, ook van hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin, geldelijke bijdragen heeft ontvangen, zoo blijft nog een deel der koopsom te dekken over, waarom de Direkteur zich ook tot het L. Universiteitsfonds heeft gewend. Wij hebben aan dat verzoek gehoor gegeven.

Op verzoek van Prof. H. Kamerlingh Onnes en Dr. L. Siertsema trad het Fonds toe als Donateur tot de nieuw opgerichte Vereeniging ter bevordering van de opleiding tot Instrumentmaker te Leiden, door eene gift voor eenmaal van honderd

gulden. Zooals bekend, zijn in het Physisch Laboratorium der R. Universiteit te Leiden een aantal jonge werklieden in de aan dat Laboratorium verbonden werkplaatsen als loontrekkend leerling-amanuensis, — physisch instrumentmaker — elektrotechnisch monteur enz. werkzaam. Zij genieten van al de gelegenheden die dat Laboratorium, zoowel voor het onderwijs in de praktijk als in de theorie (voor zoover zij die behoeven) aanbiedt, en zijn tevens leerlingen van de Avondscholen van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix. Voor de Universiteit is inzonderheid die opleiding van groot belang, welke de vorming betreft van bekwame en geoefende amanuenses, die physische en chemische werktuigen kennen of kunnen vervaardigen, of wel met elektrische installatiën vertrouwd zijn. Reeds aan vijf Laboratoria onzer Universiteit, die van Botanie, Physiologie, Pharmacie, Chemie en Physika zijn in den laatsten tijd kweekelingen dezer Inrichting als amanuensis geplaatst. Prof. Onnes wenschte aan die Instelling een meer zelfstandig en duurzaam bestaan te geven, en heeft daarom met hulp van verschillende zijden de bovengenoemde Vereeniging opgericht, welke zich de bevordering en ondersteuning dier opleiding ten doel stelt. Aangezien de Vereeniging ook een Universitair belang, de opleiding van kundige en goed ontwikkelde Amanuenses voor onze Laboratoria, behartigt, zoo hebben wij de vrijheid gevonden het Donateurschap der Vereeniging te aanvaarden.

Ten laatste voldeden wij nog aan het verzoek van Prof. Holwerda om eene kleine toelage voor benoodigdheden bij zijn onderwijs in de Archaeologie.

Ten slotte brengen wij een woord van oprechten dank aan onze Studenten-Commissie, die weder in het afgeloopen jaar zich beijverd heeft om ons nieuwe leden uit het Studentenkorps toe te voeren. Die Commissie bestond uit den Praeses Collegii Studiosorum U. W. F. van Panhuys, die tevens lid van het Curatorium was, en de Heeren Praesides der Fakulteiten,

F. A. G. van Iterson (Theol.), A. W. Hartman (Jur.), G. van Genderen Stort (Med.), F. M. Jaeger (Phil.) en S. A. Waller Zeper (Litt.).

De Commissie van Uitvoering van het Leidsche Universiteitsfonds.

M. J. de Goeje, *Voorzitter.*
J. M. van Bemmelen, *Secretaris.*
T. Zaaijer, *Penningmeester.*
C. P. Tiele.
S. J. Fockema Andreae.

LEIDEN, October 1901.

Aan de Leden van het Leidsche Universiteitsfonds.

Wij hebben de eer U hiernevens de Naamlijst der Leden toe te zenden, gerangschikt naar hunne woonplaatsen.

Wij wenschen U daardoor in de gelegenheid te stellen na te gaan, welke oud-studenten der Leidsche Universiteit in Uwe omgeving al of niet hunne steun aan het Fonds verleenen.

Wij noodigen U uit al diegenen in Uwe omgeving, van wie gij weet, dat zij te Leiden gestudeerd hebben, maar nog niet als lid van ons Universiteitsfonds zijn toegetreden, daartoe aan te sporen. Het lijdt geen twijfel, dat door Uwe pogingen het aantal leden aanzienlijk kan uitgebreid worden.

Wij herinneren U daaraan dat de jaarlijksche bijdrage bedraagt:

voor eenen donateur *f* 25.— of meer
voor een begunstiger *f* 2.50 tot *f* 25.—

en dat bovendien jaarlijksche bijdragen van *f* 2.—, *f* 1.50 of *f* 1.— door velen aan het Fonds geschonken worden.

Allen ontvangen kosteloos het Jaarboek der Leidsche Universiteit.

Ook kan men als Donateur toetreden door eene gift op eenmaal van *f* 100.— of meer, en als Begunstiger door eene gift op eenmaal van *f* 25.— tot *f* 100.—

Eenige inschrijvings-briefjes gaan hiernevens.

Wij verzoeken onze Leden, die van woonplaats veranderd zijn, daarvan aan onzen Secretaris schriftelijk mededeeling te doen.

De Commissie van Uitvoering
J. M. VAN BEMMELEN,
Secretaris.

LIJST DER LEDEN

VAN HET

LEIDSCHE UNIVERSITEITSFONDS.

1 Mei 1901.

Alkmaar.

Dr. P. J. Hollman. *Begunstiger.*
Mr. W. L. v. Luyken Glashorst. *Beg.*

Almelo.

Mr. G. Kortenbout v. d. Sluis. *Beg.*
Dr. G. Postma. *Beg.*

Amsterdam.

Dr. F. L. Abresch. *Beg.*
Dr. J. P. Barnouw. *Beg.*
Mr. J. C. Baron Baud. *Beg.*
M. I. B. Bruining.
J. A. van Dijk.
Dr. A. A. Fokker.
Mr. H. R. Goudsmit. *Beg.*
Mr. W. H. de Greve. *Beg.*
Prof. Mr. L. de Hartog. *Beg.*
Mr. J. B. F. van Hasselt. *Beg.*
Mr. M. T. v. Heloma. *Beg.*
J. I. L. D. van Hoevell.
Mr. D. K. G. de Jong.
Mr. P. W. de Koning. *Beg.*
Ds. E. Laurillard. *Beg.*
Mr. A. Lind. *Beg.*
Dr. W. Rutgers van der Loeff. *Beg.*
Mr. H. A. E. Modderman. *Beg.*
Mej. Dr. A. Nijland.
Mr. H. Polvliet.
Mr. G. Rebel. *Beg.*
Mr. C. J. P. v. d. Schalk. *Beg.*
Dr. C. C. Sepp. *Donateur.*
Mr. A. F. V. Sickenga.
Dr. J. C. A. Simon Thomas.
Prof. Dr. R. Sissingh.
Mr. H. N. van Walree.
Mr. J. Wiarda. *Beg.*

Apeldoorn.

Dr. C. L. Wijn. *Beg.*

Arnhem.

Dr. W. v. Bommel v. Vloten. *Beg.*
Mr. C. C. Beelaerts.
Mr. B. H. Everts. *Beg.*
Mr. J. Gelein Vitringa.
Dr. F. Goslings. *Beg.*
Mr. J. Houwink.
Dr. G. J. Kaiser.
Mr. A. A. Loopuyt. *Beg.*
Mr. D. J. Mom Visch. *Beg.*
Mr. Th. G. A. v. Slingeland. *Beg.*

Assen.

Mr. A. C. van der Feltz.
Mr. H. Pelinck. *Beg.*

Balk.

Dr. J. C. Tromp. *Beg.*

Beesterzwaag.

Ds. C. G. Menzel. *Beg.*

Bleiswijk.

C. A. H. Weyer. Arts.

Borculo.

Dr. L. T. C. Schey.

Breda.

Mr. B. Formijne. *Beg.*

Buurmalsem.

Dr. F. D. J. Moorrees. *Beg.*

Delft.

Dr. U. H. E. Huber Noodt.
Dr. L. van Scherpenzeel.

Dieren.

Mr. C. G. Schattenkerk.

Doetinchem.

W. W. Huber Noodt. *Beg.*

Dokkum.

Ds. K. F. Sparnaay. *Beg.*

Dordrecht.

Dr. F. Delhez. *Beg.*
Mr. S. van Gijn. *Beg.*
Dr. H. J. de Graaf. *Beg.*
Dr. L. J. Lans.
J. H. Lebret. *Donateur.*
Mr. J. Salomonson. *Beg.*

Drunen.

Dr. A. W. A. Seters.

Elspeet.

J. W. de Goeje. *Beg.*

Epe.

Ds. J. A. Prins. *Beg.*

Finsterwolde.

Dr. D. L. Niermeyer. *Beg.*

Fijnaart.

Dr. A. Heller. *Beg.*

Gaasterland.

Jhr. Mr. J. H. F. K. v. Swinderen. *Donateur.*

Gorinchem.

Mr. S. Baron Creutz. *Beg.*

's Gravenhage.

G. Aalbertsberg.
Dr. J. F. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. D. van Blom.
M. S. Borst Pauwels.
Mr. C. J. E. Graaf van Bylandt. *Donateur.*
Dr. B. A. P. van Dam. *Beg.*
Dr. P. J. Dekkers. *Beg.*
Mr. C. Th. v. Deventer. *Beg.*
Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié. *Donateur.*
Mr. J. S. D. v. Doorn. *Donateur.*
Mr. M. J. Duparc. *Beg.*
Mr. H. J. Dyckmeester. *Beg.*
Mr. W. H. A. Elink Schuurman. *Beschermer-Donateur.*
Dr. J. G. J. Evers.
W. H. S. v. Franckenberg en Proschlitz. *Beg.*
Dr. J. R. van Geuns. *Beg.*
Mr. J. M. Gülcher. *Beg.*
Jhr. Mr. C. H. J. v. Haeften.
Mr. H. L. Hemsing. *Beg.*
Mr. G. J. Henny. *Beg.*
Mr. J. A. Heyse.
H. A. Hoeffelman. *Beg.*
Dr. H. M. Hijmans. *Beg.*
Dr. J. de Jong. *Beg.*
Mr. H. N. Kiliaan. *Beg.*
Mr. A. L. C. Klein. *Beg.*
Mr. J. Knottenbelt. *Donateur.*
Dr. Eduard B. Koster. *Beg.*
A. Kruyt. *Beg.*
Mr. J.P. Graaf v. Limburg Stirum. *Beg.*
Dr. W. van Loghem. *Beg.*
Dr. H. C. Los. *Donateur.*
Dr. W. Martin. *Beg.*
Mr. C. L. Modderman. *Beg.*
Mr. D. Mounier. *Don.-Beg.*
C. Noé.
Mr. N. G. Pierson. *Donateur.*
Mr. A. A. de Pinto. *Beg.*
Mr. M. de Pinto. *Beg.*
Mr. J. Plantenga. *Beg.*
Mr. L. J. Plemp v. Duiveland. *Beg.*
Mr. M. E. Salomons.
Mej. J. C. A. v. d. Sande.
J. H. L. van der Schaaff.

Mr. J. W. Snouck Hurgronje. *Don.*
H. W. C. Soeterik.
Mr. J. H. Telders. *Beg.*
Mr. J. D. Verbroek.
Mej. Maria Vorstman. *Donatrice.*
Mr. A. G. Vreede. *Beg.*
Mr. G. C. C. Wiggers van Kerchem. *Beg.*
J. Wolterbeek Muller. *Beg.*
Mr. L. Ph. J. Wüppermann. *Beg.*
Jhr. Mr. H. C. v. d. Wijck. *Beg.*
Jhr. Mr. H. v. d. Wijck. *Beg.*

Groningen.

Prof. Dr. A. G. v. Hamel. *Donateur.*
Prof. Dr. G. Heymans. *Donateur.*
Prof. Dr. J. H. Kern. *Beg.*
J. F. J. Kolkman.
Mr. A. J. van Royen. *Beg.*
Prof. Mr. H. Krabbe. *Beg.*

Haarlem.

Mevr. Wed. Prof. Mr. C. Asser. *Beg.*
Mr. S. R. Bakker.
Prof. Dr. J. Bosscha. *Donateur.*
Dr. A. van Eldik Bzn.
Dr. H. van Erp. *Beg.*
Dr. P. de Koning. *Beg*
Mr. A. Moens.
J. C. Tadema. *Beg.*
Dr. Th. H. v. d. Velde.
Dr. E. v. d. Ven. *Beg.*

Harderwijk.

Dr. B. H. Carp. *Beg.*

Heelsum.

Dr. K. T. Haverkorn v. Rijsewijk. *Beg.*

Hengelo.

Mr. E. P. de Monchy. *Beg.*

's Hertogenbosch.

Mr. J. A. A. Bosch. *Beg.*
Jhr. Mr. P. M. T. v. Meeuwen. *Don.*

Hilversum.

Prof. Dr. G. A. F. Molengraaff. *Beg.*
J. W. Hoeffelman. *Beg.*

Joure.

Mr. H. F. de Boer.

Kampen.

Mr. J. G. Meilink

Koudekerke (Z.).

Mr. J. Loeff. *Beg.*

Leeuwarden.

Dr. R. R de Bruyn.
Prof. Dr. C. P. Burger. *Donateur.*
Jhr. Mr. F. J. J. v. Eysinga. *Donateur.*
Mr. R A. Fockema. *Beg.*
Mr. B. Th. Baron van Harinxma thoe Slooten. *Stichter.*
E. H. Sikkes. Arts.
Jhr. Mr. H. L. Sixma van Heemstra.

Leiden.

A. M. V. van Aardenne.
C. Ph. F. Abbing.
J. T. H. Abendanon.
J. Adam.
J. A. H. L. Adam.
A. J. Aeilkema.
Mej. E. M. van Aken. *Beg.*
D. Albers.
Mej. D. B. Beucker Andreae. *Beg.*
W. C. Beucker Andreae.
P. J. Apol.
W. C. A. Arbeiter. *Beg.*
A. M. Arends.
H. H. Arendts.
A. E. van Arkel.
F. G. W. J. Backer.
H. J. Backer.
N. J. Zebinden Baggerman.
Dr. E. F. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*
Prof Dr. H. G. v. d. Sande Bakhuyzen. *Donateur.*
J. J. C. Bakker.
R. V. Bakker.
A. J. Barnouw.
O. S. Bastiaans.
J. Th. Baumgarten.
C. H. Beekhuis. *Beg.*
Prof. Dr. J. M. van Bemmelen. *Beg. Beschermer.*
C. H. Bendien.
C. E. Benjamins. *Beg.*
J. C. v. d. Berg.
E. Bergsma.
J. J. Bergsma.
J. Beyerman.
J. M. van Beyma.
Dr. J. C. J. Bierens de Haan. *Beg.*
Mej. H. Th. Biermans.

J. W. van Bisselick.
A. J. de Blinde.
Prof. Dr. P. J. Blok. *Beg.*
W. H. Blommendaal. *Beg.*
C. J. J. Blussé.
J. J. Boasson.
H. B. A. Bockwinkel.
M. Boekwijt.
D. Boer.
S. Boers.
H. J. Boevé. *Beg.*
Prof. G. J. P. J. Bolland.
M. P. Kingma Boltjes.
Prof. R. v. Boneval Faure. *Donateur.*
J. Boon. Jr.
A. A. Boonacker.
H. W. Borel.
W. H. Borgerhof Mulder.
J. Th. Bornwater. *Beg.*
F. J. Borst.
A. K. Bosman.
E. G. S. Bourlier.
G. U. Bouscholte.
C. Braak. *Beg.*
A. Q. van Braam Houckgeest.
L. A. van de Brandeler.
S. Brandes.
H. Bremekamp.
P. E. Briët.
J. C. Broekema.
O. D. E. Bunge.
J. C. v. d. Burcht van Lichtenberg.
O. Burgemeestre. *Beg.*
J. Ph. Ch. van der Burgh. *Beg.*
J. T. Bijl. *Beg.*
W. J. J. C. Bijleveld.
F. D. Bijleveld.
O. Cahen.
J. C. L. Cambier.
Mej. J. B. Campert. *Beg.*
F. W. J. A. del Campo gen. Camp.
M. de Carpentier Wildervank. *Beg.*
A. Carrière.
I. G. Cath.
M. W. Cats.
Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye. *Beg.*
J. Clay.
J. R. Clifford Kocq van Breugel.
O. J. Cluysenaer.
J. W. W. Coebergh.
E. V. E. Coenaes.
A. B. Cohen Stuart.
D. H. Coldewey.
J. J. Comerell.
G. Cool.
J. P. Coops. *Beg.*
M. Alvarez Correa. *Beg.*
H. Corver. *Beg.*
F. Couvée.
P. du Croix.
J. B. Crol J.Wzn.
G. B. G. Cromhoff.
C. A. Crommelin. *Beg.*
F. R. Crommelin.
L. Ph. Denekamp.
I. J. Dermout.
B. F. Diephuis. *Beg.*
P. J. Ph. Dietz. *Beg.*
G. Schot Dijkman.
Dispuutgezelschap »Humbolt". *Beg.*
G. J. A. M. van Ditzhuyzen.
Mej. E. C. van Dorp.
G. C. A. van Dorp. *Beg.*
W. A. van Dorp.
J. Draayer.
A. J. Hankes Drielsma.
J. Hankes Drielsma.
Mr. H. L. Drucker. *Stichter. Don.*
B. H. Dryber. *Beg.*
F. J. Ch. v. Dusseldorp.
Joh. Duyster.
C. P. Dyserinck.
S. Ebbinge. *Beg.*
J. J. van Eck.
J. Edgar.
J. E. Edie. *Beg.*
Prof. Dr. B. D. Eerdmans. *Beg.*
A. B. Eeltjes.
Prof. Dr. W. Einthoven.
L. C. A. van Eldik Thieme.
E. L. Elias.
O. Elias.
M. Elion.
J. Eltzbacher.
E. L. van Emden.
J. A. M. O. van Embden.
C. J. Enklaar.
Joh. Enschedé.
K. J. van Erpecum.
J. G. van Es. *Beg.*
M. A. Evelein.
G. F. Evelein.
W. F. v. Everdingen.
B. F. Everts.
Mr. W. J. M. v. Eysinga. *Beg.*

R. L. Humalda v. Eysinga.
D. Faber.
Mej. J. Faber. *Beg.*
N. Faber.
G. Fabius.
G. H. Fabius. *Beg.*
Dr. D. J. Fangman. *Beg.*
G. A. Feits.
B. J. Ferf. *Beg.*
K. T. Ferwerda.
H. Filippo.
K. Fischer.
M. J. van der Flier.
N. Fockema.
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreae. *Stichter.*
J. P. Fockema Andreae.
A. J. Fokker.
T. H. Fokker.
J. Fontein.
J. S. L. v. Vierssen Frantzmann. *Beg.*
M. Franzie. *Beg.*
C. M. Frylinck. *Beg.*
E. Funke.
J. Garrer.
Prof. Dr. P. van Geer. *Beg.*
C. G. H. W. Geesink. *Beg.*
Dr. H. D. van Gelder. *Beg.*
J. J. de Gelder.
G. van Genderen Stort. *Beg.*
P. R. d'Arnaud Gerkens.
F. H. Gerritsen.
A. W. Gerritzen.
J. Th. de Geus.
G. F. Godefroy.
J. H. Goedhart.
Prof. Dr. M. J. de Goeje. *Beg.*
H. H. T. Goeman Borgesius.
J. Goeman Borgesius.
K. L. O. van der Goes.
P. W. C. van der Goes.
Th. C. Gonsalves.
J. Th. Goossens.
Prof. M. A. Gooszen.
C. S. Gorsira.
E. Gorter.
E. W. Goteling Vinnis.
H. van Goudoever.
E. H. de Graag.
C. de Graeff.
J. Greup.
A. Greve.
Prof. Mr. H. B. Greven. *Beg.*
E. Ch. Grivel. *Beg.*
G. J. de Groot.
Prof. Dr. J. J. M. de Groot. *Beg.*
M. van Haaften.
A. de Haan.
T. de Haan.
H. K. de Haas.
W. J. de Haas.
Ph. M. v. d. Haer.
A. van Haersolte.
J. F. van Haersolte.
C. H. Hagen. *Beg.*
J. P. L. Hagen.
A. J. C. van Hamel.
A. W. S. van Hamel.
J. W. Hamersfeld.
F. J. van Harencarspel.
A. M. Hartman. *Beg.*
A. W. Hartman.
Prof. Dr. J. J. Hartman.
H. A. Hartogh.
J. H. van Hasselt. *Beg.*
Mej. L. Hattink.
R. Hattink.
Jan Havelaar.
D. W. v. Heeckeren. *Beg.*
G. J. Heering.
A. G. Heineken.
H. A. Helb.
C. J. P. L. Helfrich.
Dr. A. Hendriks. *Beg.*
J. F. Hengeveld.
C. Henny.
Ch. H. Henny.
M. E. Hepkema.
H. P. Hermans.
E. Hesselink.
W. F. Hesselink Jr.
J. Siegenbeek v. Heukelom.
J. van Heusde.
A. J. Hildebrandt.
G. J. van der Hilst Karrewij. *Beg.*
H. J. K. Hinloopen. *Beg.*
A. S. Hirsch.
W. A. Hoeffelman.
C. van den Hoek.
Mej. M. Hoekstra. *Beg.*
Mej. Chr. v. d. Hoeven.
Prof. Mr. H. van der Hoeven. *Beg.*
H. van der Hoeven Jr.
Prof. Dr. C. K. Hoffmann. *Beg.*
D. G. van Hoytema.
C. B. Holland. *Beg.*

Prof. Dr. A. E. J. Holwerda. *Beg.*
J. Hoogkamer.
C. E. Hooykaas.
K. G. A. Hordijk.
M. D. Horst.
A. Th. ten Houten.
H. Houtman. *Beg.*
J. H. Mulock Houwer.
G. J. Huet. *Beg.*
J. H. F. E. van Hunsel.
C. J. Huyser.
J. G. Huyser.
E. Hijmans.
J. F. Hijmans.
A. S. van Ingen. *Beg.*
R. Ippius Fockens.
Mevr. Wed. Prof. Dr. J. E. v. Iterson J.Az. *Beg.*
A. van Iterson.
C. J. A. v. Iterson.
F. H. G. v. Iterson.
D. H. G. Ittmann. *Beg.*
B. 's Jacob.
I. Jacobsen.
F. M. Jaeger. *Beg.*
Prof. Dr. J. M. Janse. *Beg.*
F. D. Jansen.
Prof. Dr. G. Jelgersma. *Beg.*
H. F. W. Jeltes.
E. E. G. Joakim.
N. A. de Joncheere N.Azn.
C. de Jong.
D. J. Jongeneel.
W. J. A. Jongkees. *Beg.*
W. J. Jongmans.
H. W. Jordens. *Beg.*
G. G. van der Kaaden.
W. F. Kaiser P.Jzn.
Prof. Dr. H. Kamerlingh Onnes. *Beg.*
A. W. Kamp Hzn.
B. J. Kanis.
H. Ph. de Kanter.
J. C. Kars.
L. J. C. Kastelijn.
H. A. E. Kempe. *Beg.*
W. R. L. v. Andringa de Kempenaer.
Prof. H. Kern.
Dr. C. J. van Ketwich. *Donateur.*
E. van Ketwich Verschuur. *Beg.*
Mr. J. D. v. Ketwich Verschuur.
Mr. J. C. Kielstra.
N. C. Kist.
Mej. J. A. Kits van Heyningen.
D. A. Kley.
J. J. van der Kley. *Beg.*
D. Klinkert.
A. A. van der Kloes. *Beg.*
H. W. E. Klomp.
Mej. J. G. Klomp. *Beg.*
Dr. A. Kluyver. *Beg.*
Prof. Dr. J. C. Kluyver. *Beg.*
P. van der Knaap. *Beg.*
J. L. P. H. Knoppert.
J. A. N. Knuttel.
H. W. Köhler.
Mej. A. E. Kok. *Beg.*
J. C. Filedt Kok. *Beg.*
W. M. Kolff.
J. A. de Koning.
A. A. Kool.
P. van der Kooy.
Prof. Dr. W. Koster Gzn. *Beg.*
W. L. Kraal. *Beg.*
C. Th. Krabbe.
Mej. H. W. Kramers.
J. J. Krantz.
K. K. Douw v. d. Krap.
P. Kremer.
J. A. van Krieken.
L. A. Krol.
H. Kronenberg.
J. E. Kroon.
Dr. W. A. Kuenen. *Beg.*
G. Kunert.
J. W. Kuypers.
J. F. Kunst.
J. A. Kwisthout.
Mr. A. B. v. d. Laan.
E. J. M. van de Laarschot.
R. A. F. Lach de Bére.
J. H. van Laer.
S. Lagerwey van der Horst.
H. Lamberts.
A. A. G. Land.
Mej. J. de Lange.
J. Lankhout.
R. G. Leegstra.
A. F. Leeman.
W. C. de Leeuw.
Prof. Dr. J. van Leeuwen Jr. *Beg.*
G. van Leyden.
Mej. M. Ligtenberg. *Beg.*
B. C. van der Linden.
F. J. Lisman.
C. Loeff.
A. Rutgers v. d. Loeff.

B. W. Rutgers v. d. Loeff.
J. D. Rutgers v. d. Loeff. *Beg.*
W. de Loos.
Prof. Dr. H. A. Lorentz. *Beg.*
E. J. Los.
J. A. Lucardie.
C. Lümkeman. *Beg.*
Alb. Maas.
J. C. Th. Mähler.
Ph. K. Maier.
K. P. van der Mandele.
Prof. Dr. W. C. van Manen. *Beg.*
M. W. Marsman. *Beg.*
Prof. Dr. K. Martin. *Beg.*
H. J. F. Mayer.
W. G. de Marez Oyens.
A. J. Marx.
H. van der Meer. *Beg.*
H. M. Meertens.
R. Mees.
J. J. C. J. de Meyere.
J. L. F. de Meijere.
M. N. Melchior. *Beg.*
A. G. Menzel.
R. van der Meulen.
W. Middelberg.
H. B. J. van Mierop.
M. Moens.
D. Mol.
P. J. Molenaar.
J. Moll v. Charante. *Beg.*
Th. G F. I. Mollinger.
E. C. Molsbergen. *Beg.*
S. J. R. de Monchy. *Beg.*
M. de Mos.
V. H. Mounier.
N. C. Mulder.
P. Mulder.
Dr. J. W. Muller. *Beg.*
Prof. Dr. P. L. Muller. *Beg.*
J. J. Munniks de Jongh.
H. Nanning Jr.
H. J. Nassau Noordewier. *Beg.*
J. A. van Neer.
R. J. K. M. de Nerée tot Babberich.
E. C. D. Nierstrasz.
E. W. J. Nierstrasz.
A. J. de Niet.
J. D. Ninck Blok.
F. L. M. v. Nispen tot Pannerden.
H. C. M. v. Nispen tot Pannerden. *Beg.*
K. Nobel.
Prof. Dr. W. Nolen. *Beg.*
W. J. F. Nuyens.
H. W. M. Nydam. *Beg.*
C. H. Nijkamp. *Beg.*
J. L. Nijsingh.
H. G. A. Obreen.
J. M. Obreen.
H. K. Offerhaus.
Prof. Dr. J. Offerhaus Lz. *Beg.*
G. J. W. Oldeman.
J. R. Oldeman.
Prof. Dr. H. Oort. *Beg.*
C. Oorthuys.
Prof. Mr. J. Oppenheim. *Beg.*
L. S. Ornstein. *Beg.*
J. P. C. van Overstraten. *Beg.*
Mr. J. C. Overvoorde. *Beg.*
J. M. Paehlig.
U. W. F. v. Panhuys. *Beg.*
D. M. Paré
G. E. Passtoors.
J. Paulus.
P. C. Peltenburg.
W. F. Pfeiffer. *Beg.*
L. P. H. Phlippeau. *Beg.*
Mej. C. M. van der Pijl. *Beg.*
E. Pino.
H. J. M. Plantenga.
J. G. Plette. *Beg.*
D. Plooy,
J. Polak. *Beg.*
Dr. L. Polak Daniels. *Beg.*
M. E. Polano.
F. H. ter Poorten. *Beg.*
J. Poortenaar.
Ch. J. Poortman.
P. L. L. Post.
R. Posthumus.
J. Pot. *Beg.*
H. P. van Praag. *Beg.*
J. E. Prager.
H. W. Pruissen.
F. W. Pijnacker Hordijk.
Prof. Dr. F. Pijper. *Beg.*
C. Pijper.
C. A. J. Quant.
Mr. G. Gouda Quint. *Beg.*
C. H. Gouda Quint.
A. J. M. Rademaker.
G. A. Rademaker.
S. J. Ph. Regensburg. *Beg.*
Mej. J. Reudler. *Beg.*
J. J. Reyst.
H. R. Ribbius.

F. W. van Riemsdijk.
A. van Riessen.
Ch. J. Risselade.
H. M. Roelofsz.
B. A. Roelvink.
A. Rombach.
K. A. Rombach.
C. H. Roosegaarde Bisschop.
C. J. Roosegaarde Bisschop.
W. J. Roozeboom.
Prof. S. S. Rosenstein. *Beg.*
P. H. Rosenstein. *Beg.*
B. van Rossem.
W. van Rossem.
C. D. van Rossem. *Beg.*
J. F. van Royen.
A. S. Rueb.
Dr. G. M. Rutten. *Beg.*
G. J. E. Ruysch.
A. A. van Rijnbach. *Beg.*
J. du Saar.
G. J. Sala.
B. Samson. *Beg.*
P. J. van Santen. *Beg.*
H. J. Santman.
L. J. M. van Sasse van IJsselt.
F. G. Schalkwijk.
Mej. A. M. Scheffer. *Beg.*
Mej. A. M. Scheffer.
Mej. E. Ch. Scheffer.
C. Scheltus. *Beg.*
K. Schepp.
J. H. van Schermbeek.
J. C. Schijff.
H. P. Schim van der Loeff G.Lzn.
Prof. Dr. G. Schlegel. *Beg.*
Dr. J. D. E. Schmeltz *Beg.*
A. L. Schmidt.
R. Scholten. *Beg.*
A. F. Schoorel.
Mej. J. P. Schouten.
L. Schoutendorp.
G. A. van Schouwen.
J. C. Schorer.
J. G. Schorer.
M. E. Schröder.
D. Schutte.
A. Seret.
A. F. L. Hora Siccama.
Mej. A. Sillevis.
H. G. van Sillevoldt.
J. H. J. Simons.
J. A. P. W. Slicher v. Bath.
G. L. van Oosten Slingeland.
J. J. Smit.
L. Smit.
J. W. E. Sol.
E. L. M. van Son.
E. C. Spiegel. *Beg.*
C. M. Timan Stegeman.
J. A. Stenfert Kroese.
H. J. A. M. Stein.
E. Post Stheeman.
J. E. Stolk.
F. de Stoppelaar.
A. W. Stork.
P. Stoutenbeek. *Beg.*
P. A. Streng. *Beg.*
W. T. O. Stricker.
A. A. Struby.
Leidsch Studentencorps. *Stichter.*
J. F. Stutterheim.
E. J. Swaep. *Beg.*
J. Swart.
W. P. M. Temminck.
J. J. Tesch. *Beg.*
C. J. S. Tetterode. *Beg.*
G. L. Thurkow.
J. J. Tichelaar.
Prof. Mr. P. A. Tichelaar. *Beg.*
J. J. van Tiel.
Prof. Dr. C. P. Tiele. *Beg.*
K. C. Tillemans.
J. A. Timmerman.
C. Tjebbes.
A. van Traa. *Beg.*
A. C. van Trigt.
H. Laman Trip.
H. F. Tromp.
W. L. Troost.
J. E. Tulleken.
Prof. Dr. C. C. Uhlenbeck. *Beg.*
B. Vaandrager.
M. C. Valk. *Beg.*
J. W. van der Valk Jr.
A. J. T. de Van.
H. W. A. van der Vecht.
P. F. Th. van Veen.
Prof. Dr. I. Veit. *Beg.*
J. C. Veltcamp Helbach.
Mej. S. J. van Velzen. *Beg.*
J. A. van de Ven. *Beg.*
H. A. G. Venema.
A. M. Venker.
J. Verbeek.
H. D. Verdam. *Beg.*

Prof. Dr. J. Verdam. *Beg.*
W. A. Vermaas *Beg.*
L. Th. Verscheure.
J. Versteeg.
C. H. Versteeg.
W. M. van der Veur.
F. F. Viehoff·
J. R. F. Vijzelaar.
J. J. Vinkenstein.
Prof. Mr. A. C. Visser. *Beg.*
L. J. Visser.
J. van Vliet.
Prof. Mr. W. van der Vlugt. *Beg.*
Prof. Mr. C. van Vollenhoven. *Beg.*
R. van Vollenhoven.
J. A. Vollgraff. *Beg.*
A. Voogd.
N. Voorhoeve. *Beg.*
D. A. Vorster.
M. A. G. Vorstman.
Mr. H. Vos. *Beg.*
Mej. J. E. Vreede.
O. de Vries.
S. D. de Vries
J. Vriesendorp.
A. J. C. de Waal.
L. L. van Wageningen.
S. A. Waller Zeper. *Beg.*
F. M. G. van Walsem.
J. C. Wannée.
J. H. Warren.
E. Was.
J. H. Waszink.
N. Waterman.
J. A. Werdmüller van Elgg.
H. Werkman.
J. D. Werkman.
J. Westerman Holstijn.
A. W. Wichers.
G. G. van Bnttingha Wichers.
J. Tj. Wielinga.
A. Rypperda Wiersma.
Mr. E. C. Wiersma. *Beg.*
N. P. C. van Wijk.
R. Th. Winkelman.
A. Winter.
C. de Wit.
J. J. K. de Wit.
E. B. F. F. Wittert v. Hoogland.
R. van Woelderen.
P. F. Woesthoff. *Beg.*
M. J. Wolff.
H. F. Wolfson.
H. W. Woudstra.
J. Wouters.
F. W. R. Wttewaall.
A. Wunderlich. *Beg.*
Mej. P. van Wijngaarden. *Beg.*
Prof. Dr. H. P. Wijsman. *Beg.*
A. L. Zaalberg. *Beg.*
J. W. Zaalberg.
G. J. Zaalberg van Zelst.
J. H. Zaaijer. *Beg.*
Prof. Dr. T. Zaaijer. *Beg.*
A. van Zanten. *Beg.*
A. P. M. Zellekens. *Beg.*
J. J. van der Hoek. *Beg.*

Lochem.

W. Wijbrands. Arts.

Meppel.

W. J. Nijsingh.

Middelburg.

Jhr. Mr. E. A. O. de Casembroot. *Beg.*
Mr. E. Fokker. *Donateur.*

Moordrecht.

Ds. J. A. F. v. d. Meer v. Kuffeler. *Beg.*

Nunspeet.

Dr. D. J. Schut. *Beg.*

Nijmegen.

Dr. E. A. Klobbié.
Dr. J. W. Kolff. *Beg.*

Oenkerk.

Dr. J. E. v. Iterson. *Beg.*

Oosterbeek.

Prof. J. Lebret. *Stichter.*
Dr. E. Veenenbos. *Beg.*

Rotterdam.

Mr. J. L. v. Aalten Jr. *Beg.*
Mr. C. H. B. Boot. *Beg.*
H. F. Boot.
Mr. J. P. Bruynzeel.
Dr. H. Burgerhout. *Beg.*
Mr. J. Coert.
Dr. G. J. M. Couvée. *Beg.*
Mr. G. H. M. Delprat. *Beg.*
Dr. R. H. v. Dorsten. *Beg.*
Mr. D. Fock.

Mr. Johan Havelaar. *Beg.*
Mr. J. van Hoboken. *Beg.*
Mr. G. G. van der Hoeven. *Beg.*
Dr. D. P. Hoyer. *Beg.*
Dr. A. A. Hymans v. d. Berg.
Mr. H. J. Knottenbelt. *Beg.*
Dr. G. H. Moll v. Charante.
D. Neurdenburg. *Beg.*
J. de Raaydt. *Beg.*
Mr. D. Ellis van Raalte.
Mr. J. C. Reepmaker. *Donateur.*
Mr. R. F. Reudler. *Beg.*
Mr. J. Rombach. *Beg.*
Mr. W. Tabingh Suermondt. *Beg.*
Mr. W. A. v. Traa.
Mr. P. J. van Wijngaarden. *Don.*
Mr C. P. Zaaijer. *Beg.*
Dr. J. Zaaijer Az. *Beg.*

Schagen.

Jhr. Mr. D. v. Foreest. *Beg.*

Scheveningen.

Mr. Th. M. Schultz v. Haegen. *Beg.*

Schiedam.

Dr. W. A. Lehman de Lehnsfeld. *Stichter.*
Dr. C. J. Vinkesteijn. *Beg.*

Schoonhoven.

Dr. J. A. Gallandet Huet. *Beg.*

Sneek.

Mr. H. N. Wouda. *Beg.*

Stadskanaal.

Ds. J. H. de Roode. *Beg.*

Steenderen.

Dr. K. E. de Jong.

Tiel.

Mr. T. Bovy. *Beg.*
Dr. A. Drost Jr.
Mr. R. M. van Gellicum. *Beg.*
Mr. H. J. A. van Heumen. *Beg.*
E. A. Hijmans. *Beg.*
Dr. W. C. G. Th. Koch. *Beg.*
Mr. N. J. van Lutterveld. *Beg.*
Mr. G. H. Murman. *Beg.*
Mr. L. J. H. Philips. *Beg.*
Mr. A. Pijnacker Hordijk. *Beg.*
Dr. L. M. J. Stoel. *Beg.*
Mr. A. van Wessem. *Beg.*

Ursum (N.-H.).

Ds. J. W. Poort.

Utrecht.

Prof. Mr. J. Baron d'Aulnis de Bourouill. *Beg.*
J. van Binsbergen.
Mr. G. Blom. *Beg.*
Dr. M. C. Dekhuyzen. *Stichter.*
Dr. J. W. Doyer Jr. *Beg.*
C. Dyxhoorn. *Beg.*
J. F. S. Esser.
Dr. Ch. M. A. Hartman. *Beg.*
Dr. L. J. Morell. *Beg.*
Ds. H. L. Oort.

Velp.

Mr. C. A. Marchant. *Beg.*
Dr. E. E. J. Teerlink. *Beg.*

Vlaardingen.

Dr. L. W. H. Tjeenk Willink. *Beg.*
Dr. J. Voogd. *Beg.*

Vogelenzang.

Jhr. Mr. P. Teding v. Berkhout. *Beg.*

Vorden (G.).

Jhr. H. A. v. Doorn v. Koudekerke.

Waarder (Z.-H.).

Ds. C. Heemskerk.

Waddingsveen.

Dr. C. W. Corts. *Beg.*

Wervershoof (N.-H.).

Ds. E. van den Broeck.

Oude Wetering.

Ds. A. C. de Regt.

Willemstad.

Dr H. Heller. *Beg.*

Wijhe.

Mr. R. J. W. F. Baron van Hoevell tot Nijenhuis. *Beg.*

De Wijk (Dr.).

J. Bruins Slot. *Beg.*

Zutphen.

Jhr. Mr. D. W. v. Andringa de Kempenaer. *Donateur.*
Jhr. Mr. B. de Jonge.
Mr. J. L. Sölner.

Zwolle.

Mr. C. Baron de Vos van Steenwijk. *Donateur.*
Mr. J. A. F. Baron de Vos van Steenwijk van Essen. *Donateur.*

Berlijn.

Jhr. Mr. G. v. Tets v. Goudriaan. *Beg.*

Brussel.

Prof. Dr. J. C. Vollgraff. *Donateur.*

Konstantinopel.

Mr. F. J. J. v. Uye Pieterse. *Beg.*

Londen.

Mr. D. J. Baron Mackay v. Ophemert (Lord Reay). *Stichter.*

New-York.

Mr. A. v. d. Sande Bakhuyzen. *Beg.*

Ned. Ind.

Mr. H. M. S. Francken. *Donateur.*
Mr. A. Braat. *Beg.*

Batavia.

Mr. J. H. Abendanon. *Beg.*
Mr. E. H. T. Mens Fiers Smeding. *Beg.*
Dr. W. van Bemmelen. *Beg.*
Mr. F. C. Boogaard.
Mr. F. F. F. Darlang. *Beg.*
Mr. J. Gerritzen. *Beg.*
Dr. C. Snouck Hurgronje. *Beg.*
Mr. L. A. C. Kolff. *Beg.*
Dr. Ph. S. van Ronkel. *Beg.*
Mr. H. C. van Schouwenburg. *Beg.*
Dr. H. D. Tjeenk Willink. *Beg.*
Mr. Ed. Winckelman. *Beg.*
Mr. H. Zaalberg. *Beg.*

Buitenzorg.

Dr. J. van Breda de Haan. *Beg.*
Dr. P. van Romburgh. *Beg.*

Soerabaja.

Dr. F. Wijdenes Spaans. *Beg.*
Mr. J. J. v. Troostenburg de Bruyn. *Beg.*
Mr. W. Birnie. *Beg.*
Mr. W. van Gennep. *Beg.*
Mr. A. Paets van Gansoyen. *Beg.*

Seroeway (O.-K. v. Sum.).

C. Tirion, Arts, off. v. gez. 2e kl. O.-I. Leger. *Beg.*

Koepang (Eil. Timor).

Mr. Dr. J. C. G. Jonker. *Beg.*

TOEGETREDEN ALS LID

1 Mei—1 Nov. 1901.

L. J. P. Batenburg. *Beg.*
P. J. Th. Battaerd.
H. F. Bauer.
F. A. Beelaerts van Blokland.
A. L. Beker.
J. G. Bergsma.
C. Bouterse.
C. M. Briët.
J. Brouwer. *Beg.*
A. M. Tak Brouwer.
G. W. J. Brunis.
J. C. de Bruijn v. Melis en Mariekerke.
W. F. K. Cost Budde.
J. Burck.
D. Cohen.
L. R. van Dam.
E. van Delden.
E. C. H. van Doorn.
M. C. van Drooge.
J. G. Drossaert.
J. W. Dijckmeester.
Th. E. J. van der Feltz.
J. F. W. la Fontaine.
G. C. Fuchs. *Beg.*
J. Geerlings.
Mej. A. C. Gordon. *Beg.*
Ch. A. Götte.
F. J. Hakkenberg.
E. F. Hardenberg.
Ch. M. Hartman. *Beg.*
J. H. v. d. Harst. *Beg.*
E. J. Haslinghuis.
W. J. O. Hattink.
A. R. Heringa.
J. H. Herman. *Beg.*
W. van Heukelom.
A. Th. L. S. Heyligers.
M. N. v. d. Hout. *Beg.*
J. C. F. van Hoytema.
P. H. L. Lamberts Hurrelbrink.
C. A. Hymans. *Beg.*
Th. M. Jaarsma. *Beg.*
H. W. C. J. de Jong.
Mej. D. v. d. Kloot.
W. F. W. Kolkman.
Prof. Dr J. A. Korteweg. *Beg.*
A. J. Korteweg. *Beg.*
L. G. Krol.
N. J. Krom.
F. A. E. Laceulle. *Beg.*
A. J. M. Lamers.
P. F. Leendertz.
J. van Leeuwen.
Ch. Roeters van Lennep.
J. Cort van der Linden.
W. F. Rutgers van der Loeff.
J. van Lokhorst.
M. P. van der Loo.
A. J. Luijt.
D. J. Meijeringh.
J. J. L. Middendorp.
J. W. E. A. van der Minne.
A. J. van der Molen.
M. Moltzer.
K. A. Nederlof.
A. A. M. Nelissen. *Beg.*
C. van Nievelt.
H. J. van Noppen.
P. A. I. J. Nuijsink.
C. A. Star Numan.
A. H. van Ophuyzen.
J. H. W. van Ophuyzen.
Mej. I. Oppenheimer. *Beg.*
M. G. Polak Daniels.

H. H. J. M. van de Poll.
J. W. Quarles van Ufford.
R. A. Quintus.
W. C van Raadshoven.
J. C. Reijnst.
J. F. L. Reudler.
L. W. van Rijn van Alkemade.
W. R. Brandes de Roos.
L. F. A. de Rooy.
H. C. Rudersdorff. *Beg.*
A. Rueb.
E. J. M. Sassen.
J. Ch. Th. Scheffer.
L. M. Schoorel.
S. v. d. Schouw. *Beg.*
Prof. Dr. F. A. H. Schreinemakers. *Beg.*
J. G. B. Schroder. *Beg.*
C. M. van Sillevoldt.
J. M. I. A. Simons.
A. M. Snouck Hurgronje.
J. Snijders de Vogel. *Beg.*
J. F. Sprock.
Mej. A. Stoll.
W. H. D. Suringar.
J. Tak.
B. M. Taverne.
G. C. W. van Tets. *Beg.*
C. W. Thöne.
D. J. Tijssens.
Mej. M. E v. d. Veen.
J. Nuhout van der Veen.
E. v. d. Velde. *Beg.*
Ch. J. Vermeulen.
I. T. Versteeven. *Beg.*
F. E. Vlielander Hein.
C. W. Vollgraff.
W. Voogd.
Prof. Dr. G. C. van Walsem. *Beg.*
A. Zaaijer.
H. C. J. Zaaijer.
Mej. A. C. Zaaijer. *Beg.*

RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

Studiejaar 1901—1902.

College van Curatoren.

Mr. C. Fock (benoemd bij besluit van 26 Januari 1878 n°. 21). Tot Voorzitter benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78.

Mr. C. J. E. Graaf van Bijlandt (benoemd bij besluit van 19 Januari 1891 n°. 27).

Mr. F. Was (benoemd bij besluit van 14 Maart 1894 n°. 3).

Mr. P. R. Feith (benoemd bij besluit van 15 Juli 1897 n°. 78).

Dr. J. Bosscha (benoemd bij besluit van 27 December 1899 n°. 74).

Mr. J. E. Boddaert, Secretaris (benoemd bij besluit van 12 December 1891 n°. 1).

Academisch Bestuur.

Rector Magnificus: H. van der Hoeven.

Assessoren: Th. Mac Gillavry, A. C. Vreede, W. C. van Manen, H. A. Lorentz.

Secretaris van den Senaat: W. van der Vlugt.

Archivaris van den Senaat: P. L. Muller.

Bestuur der Faculteiten.

Faculteit der Godgeleerdheid.

Voorzitter: F. PIJPER.

Secretaris: B. D. EERDMANS.

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

Voorzitter: P. A. TICHELAAR.

Secretaris: A. C. VISSER.

Faculteit der Geneeskunde.

Voorzitter: W. EINTHOVEN.

Secretaris: W. KOSTER GZN.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

Voorzitter: C. K. HOFFMANN.

Secretaris: F. A. H. SCHREINEMAKERS.

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

Voorzitter: A. C. VREEDE.

Secretaris: C. C. UHLENBECK.

Studiejaar 1900—1901.

HOOGLEERAREN [1]).

Lectoren en Privaat-Docenten.

Faculteit der Geneeskunde.

De ontleedkunde; de gerechtelijke geneeskunde: T. ZAAYER (10 Maart 1866).

De geneeskunde: S. S. ROSENSTEIN (2 Mei 1873).

1) Vóór de namen der hoogleeraren worden de vakken van onderwijs vermeld, die hun bij de invoering der Wet van 28 April 1876 (Staatsblad n°. 122), bij latere Koninklijke Besluiten, of bij hunne benoeming volgens die Wet zijn opgedragen. De datum achter den naam is die der aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Universiteit.

De ziektekunde; de gezondheidsleer; de geneeskundige politie: TH. MAC GILLAVRY (1 October 1877).

De physiologie en weefselleer: W. EINTHOVEN (24 Februari 1886).

De geneeskunde; de kennis der geneesmiddelen en de geneesmiddelleer: W. NOLEN (4 Februari 1891).

De oogheelkunde; de oorheelkunde: W. KOSTER GZN. (25 Maart 1896).

De verloskunde en de leer der vrouwenziekten: J. VEIT (3 Juni 1896).

De psychiatrie: G. JELGERSMA (20 September 1899).

De ziektekundige ontleedkunde: G. C. VAN WALSEM (21 Juni 1901).

De heelkunde: J. A. KORTEWEG (10 Juli 1901).

De cytologie: M. C. DEKHUYZEN, Privaat-Docent (1890).

De parasitologie: J. E. G. VAN EMDEN, Privaat-docent (1899).

De otologie, rhinologie en laryngologie: P. TH. L. KAN, Privaat-docent (1900).

Faculteit der Wis- en Natuurkunde.

J. M. VAN BEMMELEN (25 April 1874). *Emeritus* 16 September 1901.

De wiskunde; analytische en beschrijvende meetkunde, theoretische werktuigkunde: P. VAN GEER (23 Maart 1867).

De sterrenkunde: H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN (20 December 1872).

De organische scheikunde: A. P. N. FRANCHIMONT (2 Mei 1874).

De dierkunde; de vergelijkende ontleedkunde en physiologie: C. K. HOFFMANN (14 Januari 1875).

De aardkunde en delfstofkunde, daaronder begrepen de palaeontologie en kristallographie: K. MARTIN (1 October 1877).

De wis- en natuurkunde, inzonderheid de wiskundige natuurkunde: H. A. LORENTZ (25 Januari 1878).

De proefondervindelijke natuurkunde; de meteorologie: H. KAMERLINGH ONNES (11 November 1882).

De artsenijbereidkunde en vergiftleer: H. P. Wijsman (18 Maart 1891).

De wiskunde; hoogere stelkunde, differentiaalrekening, integraalrekening, theorie der functiën, waarschijnlijkheidsrekening: J. C. Kluyver (28 September 1892).

De plantkunde: J. M. Janse (1 November 1899).

De anorganische scheikunde: F. A. H. Schreinemakers (18 September 1901).

De natuurkunde: L. H. Siertsema, Lector (1900).

De sterrenkunde: E. F. van de Sande Bakhuyzen, Lector (1901).

De leer der sterrekundige werktuigen: J. H. Wilterdink, Lector (1901).

De wiskunde: P. Molenbroek, Privaat-docent (1893).

De scheikunde: W. Stortenbeker, Privaat-docent (1896).

De scheikunde: E. A. Klobbie, Privaat-docent (1898).

De elementaire natuurkunde: E. van Everdingen, Privaat-docent (1901).

Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte.

J. Pijnappel (1 October 1877). *Emeritus* 17 September 1889. (Sedert overleden).

Het Sanskrit en zijne letterkunde; de Indische oudheden: J. H. C. Kern (18 October 1865).

Het Arabisch: M. J. de Goeje (6 October 1866).

De Hebreeuwsche taal- en letterkunde; de Israëlitische oudheden: H. Oort (10 December 1875).

De Javaansche taal- en letterkunde; het Madoereesch: A. C. Vreede (1 October 1877).

De Chineesche taal: G. Schlegel (27 October 1877).

De algemeene geschiedenis; de politische aardrijkskunde: P. L. Muller (19 December 1883).

De Nederlandsche letterkunde en hare geschiedenis; aesthetische critiek: J. TEN BRINK (11 Juni 1884). (Sedert overleden).

De Grieksche taal- en letterkunde: J. VAN LEEUWEN JZN. (15 September 1884).

De Latijnsche taal- en letterkunde; de Romeinsche oudheden: J. J. HARTMAN (23 September 1891).

De Nederlandsche taal; het Middelnederlandsch: J. VERDAM (21 October 1891).

De geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen Archipel; de natuurkundige aardrijkskunde van den Indischen Archipel: o. J. M. DE GROOT (9 December 1891).

De Nederlandsche Geschiedenis: P. J. BLOK (6 October 1894).

Archaeologie en Oude Geschiedenis: A. E. J. HOLWERDA (29 April 1896).

De geschiedenis der wijsbegeerte; de logica; de metaphysica; de zielkunde: G. J. P. J. BOLLAND (19 September 1896).

Het Gotisch, het Angelsaksisch, het Middelhoogduitsch en, in het algemeen, de oude talen en letterkunde der Germaansche volken: C. C. UHLENBECK (13 December 1899).

Het Soendaneesch; Het Bataksch: G. GRASHUIS, Lector (1 October 1877).

De Perzische en Turksche talen: H. D. VAN GELDER, Lector (29 Juli 1890).

Het Maleisch: H. C. KLINKERT, Lector (24 December 1890).

Oud-Fransche taal- en letterkunde: J. J. SALVERDA DE GRAVE, Lector (1901).

Middeneeuwsch en Nieuw-Grieksch: D. C. HESSELING, Privaat-docent (27 April 1893).

De aardrijkskunde: H. BLINK, Privaat-docent (1900).

De Duitsche taal- en letterkunde: E. F. KOSSMANN, Privaat-docent (1901).

Faculteit der Godgeleerdheid.

C. P. TIELE (1 October 1877). *Emeritus* 16 September 1901.

De oud-christelijke letterkunde; de uitlegging van het Nieuwe Testament: W. C. VAN MANEN (23 September 1885).

De geschiedenis van het Christendom; de geschiedenis van de leerstellingen van den Christelijken Godsdienst: F. PIJPER (5 Mei 1897).

De geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst; de Israëlitische letterknnde; de uitlegging van het Oude Testament: B. D. EERDMANS (11 Mei 1898).

De encyclopaedie der godgeleerdheid; de geschiedenis der leer aangaande God; de zedenkunde: P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE (22 September 1899).

De geschiedenis der godsdiensten in 't algemeen; de wijsbegeerte van den godsdienst: W. B. KRISTENSEN (25 September 1901).

Faculteit der Rechtsgeleerdheid.

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE (25 Maart 1859). *Emeritus* 20 September 1892.

Het oud-vaderlandsche recht en zijne geschiedenis: S. J. FOCKEMA ANDREÆ (1 October 1877).

Het strafrecht; de strafvordering: H. VAN DER HOEVEN (26 November 1879).

De wijsbegeerte van het recht; de encyclopaedie der rechtswetenschap: W. VAN DER VLUGT (14 Januari 1880).

De staathuishoudkunde; de statistiek en, *tijdelijk* de staatkundige geschiedenis: H. B. GREVEN (4 Februari 1880).

Het staatsrecht; het administratief recht en het volkenrecht: J. OPPENHEIM (18 October 1893).

Het Romeinsch recht en zijne geschiedenis: P. A. TICHELAAR (6 October 1897).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht; de burgerlijke rechtsvordering: A. C. VISSER (27 September 1899).

Het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië; het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen: C. VAN VOLLENHOVEN (2 October 1901).

Het burgerlijk recht; het handelsrecht: H. L. DRUCKER, Privaat-docent (1899).

De sociologie: S. R. STEINMETZ, Privaat-docent (1900).

Instellingen van Godgeleerd Hooger Onderwijs, door Kerkgenootschappen te Leiden gevestigd.

Seminarium der Remonstrantsche Broederschap.

C. P. TIELE (13 Februari 1873).

Hoogleeraren, aangesteld van wege de Nederlandsche Hervormde Kerk.

M. A. GOOSZEN (27 Mei 1878).

J. OFFERHAUS LZN. (26 April 1882).

Pedellen der Universiteit.

P. J. OOSTVEEN (1 November 1872).

F. A. DEE (1 April 1874).

Wetenschappelijke inrichtingen en verzamelingen.

Bibliotheek der Universiteit.

Dr. S. G. de Vries, *Bibliothekaris.*

Louis D. Petit, *Conservator voor de gedrukte werken.*

Dr. P. C. Molhuysen, *Conservator voor de handschriften.*

Prof. M. J. de Goeje, *Interpres legati Warneriani.*

Dr. G. van Vloten, *Adjutor Interpretis legati Warneriani.*

Bibliotheek van Thysius.

Prof. P. L. Muller, Prof. P. J. Blok, Curatoren.

Akademisch Ziekenhuis.

R. Moquette, *Directeur.*

J. G. Moquette-Jonquière, *Directrice.*

P. H. van der Togt, *Boekhouder.*

Assistent-Geneesheeren.

Afd. Heelkunde voor mannen.

Dr. J. C. J. Bierens de Haan, Arts, uitwonend; J. R. de Bruïne Groeneveldt, Arts, uitwonend.

Afd. Heelkunde voor vrouwen.

P. C. Dijkgraaff, Arts, vervangen door M. Steffelaar, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor mannen.

Dr. C. L. Rümke, Arts uitwonend; C. E. Benjamins, Arts, vervangen door J. Bruining, Arts.

Afd. Inwendige geneeskunde voor vrouwen.

Dr. W. A. Kuenen, Arts.

Afd. Verloskunde.

Dr. B. H. Semmelink, Arts, Dr. M. M. de Monchy, Arts, beiden uitwonend. P. W. Meihuizen, Arts, vervangen door R. Scholten, Arts, daarna door Dr. D. B. Boks, Arts.

Afd. Oogheelkunde en oorheelkunde.

A. Tuyl, Arts, vervangen door J. van der Hoeve, Arts, Dr. P. Th. L. Kan, Arts, beiden uitwonend.

Apotheek.

G. F. A. ten Bosch, *Apotheker.*

R. Buzeman, *Hulp-Apotheker.*

Pathologisch Anatomisch Laboratorium Boerhave.

Prof. Th. H. Mac Gillavry, *Directeur.*

Prof. D. E. Siegenbeek van Heukelom, vervangen door Prof. G. C. van Walsem.

Afd. Pathologische anatomie.

K. S. de Graag.

Afd. Algemeene pathologie en hygiene.

Dr. J. E. G. van Emden, Arts.

Hortus Botanicus.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

E. Th. Witte, *Hortulanus.*

Botanisch Laboratorium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

Dr. H. W. Wouterlood, *Assistent.*

Observatorium.

Prof. H. G. van de Sande Bakhuyzen, *Directeur.*

Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen, *Eerste Observator.*

J. H. Wilterdink, *Tweede Observator.*

A. Pannekoek, *Derde Observator.*

J. Weeder, *Assistent.*

Physisch Laboratorium.

Prof. H. Kamerlingh Onnes, *Directeur.*

Dr. L. H. Siertsema, *Conservator.*

Dr. E. van Everdingen Jr.,
Dr. Ch. M. A. Hartman,
W. H. Kiesom,
B. Meilink.
} *Assistenten.*

Scheikundig Laboratorium.

a. Anorganische Afdeeling.

Prof. J. M. van Bemmelen, *Directeur,* vervangen door Prof. F. A. H. Schreinemakers.

Dr. E. A. Klobbie, *Onderwijs-Assistent,* vervangen door Dr. P. A. Meerburg Hzn.

b. Organische Afdeeling.

Prof. A. P. N. Franchimont, *Directeur.*

Dr. H. J. Taverne, *College-Assistent*, vervangen door A. Stoffel.

Dr. P. J. Montagne, *Onderwijs-Assistent.*

Anatomisch Laboratorium.

Prof. T. Zaayer, *Directeur.*

J. G. Dikshoorn, *Prosector*, vervangen door C. A. J. Quant.

M. Jansen, *Prosector.*

Physiologisch Laboratorium.

Prof. W. Einthoven, *Directeur.*

H. W. Blöte, H. K. de Haas, *Assistenten.*

Zoötomisch Laboratorium.

Prof. C. K. Hoffmann, *Directeur.*

Dr. H. W. de Graaf, *Conservator.*

Pharmaceutisch Laboratorium.

Prof. H. P. Wijsman, *Directeur.*

Dr. H. E. F. Sillevoldt, *Assistent.*

J. B. Nagelvoort, *Assistent*, Galenisch gedeelte, vervangen door Dr. H. van Gulik.

Museum vau Natuurlijke Historie.

Dr. F. A. Jentink, *Directeur.*

F. A. Verster van Wulverhorst, *Administrateur.*

C. Ritsema Cz., Dr. R. Horst, Dr. Th. W. van Lidt de Jeude, Dr. O. Finsch, *Conservatoren.*

Geologisch Museum.

Prof. K. Martin, *Directeur.*

F. M. Jaeger, *Assistent*, vervangen door E. D. van Oort.

Rijks-Herbarium.

Prof. J. M. Janse, *Directeur.*

Dr. J. W. C. Goedhardt, *Conservator.*

Museum van Oudheden.

Dr. W. Pleyte, *Directeur*.

Dr. P. A. A. Boeser, } *Conservatoren*.
Dr. R. Jesse, }

Ethnographisch Museum.

Dr. J. D. E. Schmeltz, *Directeur*.

Dr. H. H. Juynboll.

Dr. J. Marquart.

SERIES LECTIONUM

IN UNIVERSITATE LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI MDCCCCI,

RECTORE MAGNIFICO

HENRI VAN DER HOEVEN.

Facultas Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum.

J. M. VAN BEMMELEN, propter aetatem septuagenariam rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

P. VAN GEER Geometriam descriptivam et syntheticam tradet diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . hora IX.

Mechanicae theoreticae partem elementarem tractabit diebus Lunae et Mercurii . . . . . . XI.

Mechanicae theoreticae partem sublimiorem tradet diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . . X.

H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN Astronomiam elementarem tradet die Mercurii hora XII, die Jovis hora XI et die Veneris. . . . . X.

Astronomiam sphaericam tradet die Lunae . . . III.

Astronomiam theoreticam docebit per anni partem posteriorem die Martis horis X et XI et die Veneris XII.

Astronomiam practicam docebit per anni partem priorem die Martis horis X et XI et die Veneris XII.

De theoria combinationis observationum erroribus minimis obnoxiae aget die Jovis. . . . . . X.

Exercitationibus practicis et observationibus astronomicis praeerit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

A. P. N. Franchimont Carbonium selectaque quaedam ejus connubia tractabit die Martis hora XI—I, die Jovis hora X—XII, et die Saturni . . hora XI—I.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit die Mercurii . . . . II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Veneris . . II—IV.

Exercitationibus et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

Quaestiones varias cum provectioribus tractabit diebus et horis sibi et candidatis commodis.

C. K. Hoffmann Anatomiam comparatam tradet diebus Martis et Mercurii . . . . IX.

Embryologiam comparatam tractabit diebus Martis et Mercurii. . . . . XI.

Elementa Zoologiae docebit die Veneris . . . . IX.

Capita selecta de animalibus invertebratis tractabit die Lunae . . . . XI.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Martis et Mercurii hora II—IV, exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

K. Martin Geologiam generalem docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Palaeontologiam tradet die Martis . . . . . . I.

Mineralogiam et Crystallographiam docebit diebus Lunae et Jovis . . . . I.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Mercurii. . . . . II—IV.

Exercitationibus provectiorum praeerit et capita selecta in eorum usum tractabit horis commodis.

H. A. LORENTZ Physicam elementarem docebit diebus Lunae et Mercurii . . . . hora X.

Physicam mathematicam die Martis horis IX et X, die Mercurii hora IX et die Jovis horis . . . IX et X.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Jovis et Veneris II—IV.

H. KAMERLINGH ONNES: Demonstrationes physicae cum exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum habebuntur diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . II—V.

Energeticam elementarem docebit die Lunae hora II et die Saturni. . . . . IX.

Capita selecta Physicae cum junioribus Philosophiae Naturalis studiosis tractabit diebus Mercurii hora X et die Saturni horis . . . . X et XI.

Exercitationibus practicis et indagationibus physicae experimentalis provectiorum praeerit quotidie.

H. P. WIJSMAN Chemiam pharmaceuticam docebit die Martis . . . . IX—XI.

Chemiam analyticam tradet die Lunae . . . . XI.

Toxicologiam docebit die Lunae. . . . . . . II—IV.

Phytochemiae specialis capita selecta tractabit die Mercurii . . . . XI.

De nutrimentis aget die Mercurii . . . . . . IX—XI.

Exercitationibus practicis praeerit quotidie.

J. C. KLUYVER Algebram tradet die Martis hora IX et die Jovis . . . . X.

Calculum differentialem docebit die Mercurii hora I et die Jovis. . . . . IX.

Calculum integralem exponet diebus Martis et Jovis XI.

Theoriam functionum tractabit diebus Martis et Jovis. . . . . I.

J. M. JANSE Anatomiam et physiologiam plantarum

docebit die Lunae hora IX, die Jovis hora VIII—X et die Veneris . . . . hora XI.

Pharmacognosin tractabit die Saturni . . . . . IX.

Exercitationibus practicis juniorum studiosorum diebus Mercurii, Jovis et Veneris hora II—IV; exercitationibus provectiorum quotidie praeerit.

Exercitationibus practicis Pharmaciae studiosorum praeerit die Saturni.

F. A. H. SCHREINEMAKERS Elementa eorumque connubia, carbonio excepto, tractabit die Martis hora X, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . XI.

Chemiam theoreticam cum provectioribus tractabit die Jovis . . . . IX.

Exercitationibus practicis futurorum Medicinae studiosorum praeerit diebus Lunae, Martis et Saturni II—IV.

Exercitationibus practicis juniorum Philosophiae Naturalis studiosorum praeerit die Jovis . . . II—IV.

Exercitationibus practicis et indagationibus chemicis provectiorum vacabit quotidie.

H. A. LORENTZ et H. KAMERLINGH ONNES Seminarium physicum instituent horis auditoribus commodis.

L. H. SIERTSEMA, Physicae Lector, Physicam experimentalem docebit diebus Veneris et Saturni . . X.

E. F. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, Astronomiae Lector, capita selecta tractabit horis auditoribus commodis.

J. H. WILTERDINK, Astronomiae practicae Lector, instrumentorum usum demonstrabit horis postea indicandis.

P. MOLENBROEK, docendi venia impetrata, vectorum theoriam explicabit deque ea in geometria et mechanica adhibenda aget.

W. STORTENBEKER, Chemiam docendi venia impetrata, Electrochemiam docebit die Mercurii . . . . hora X.

E. A. KLOBBIE, Chemiam docendi venia impetrata, Microchemiam docebit die Jovis. . . . . . X—XII.

E. VAN EVERDINGEN JR, Physicam docendi venia impetrata, physicae initia in usum tironum docebit die Martis . . . . XI.

Facultas Literarum et Philosophiae.

H. KERN Grammaticam Sanscritam docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . III.

Locos selectos ex chrestomathia (Reader) Lanmani cum provectioribus leget diebus Mercurii et Veneris II.

Zend-Avestam interpretabitur horis auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam tradet diebus Mercurii et Veneris horis postea indicandis.

De linguis Celticis aget horis postea indicandis.

M. J. DE GOEJE Grammaticam Arabicam docebit diebus Martis et Veneris. . . . . I.

Chrestomathiam Girgasi et Roseni et Hamasam leget cum provectioribus diebus Mercurii et Saturni . I.

Al-Mobarradum, Harírium et Koranum explicabit diebus Martis et Veneris . . . . III.

Scriptorum Arabicorum locos selectos interpretabitur librosque manuscriptos tractabit die Mercurii . II—IV.

H. OORT Grammaticam Hebraicam docebit et capitibus selectis legendis illustrabit diebus Martis, Jovis et Veneris . . . . I.

Antiquitates Israeliticas exponet diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . XII.

Cum provectioribus capita selecta Veteris Testamenti leget horis postea indicandis.

Initia linguae Neohebraicae docebit horis auditoribus sibique commodis.

A. C. VREEDE Linguam Javanicam docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . hora I.

Cum provectioribus leget locos selectos diebus Mercurii, Jovis et Saturni . . . . XI.

Post ferias brumales linguae Madurensis Grammaticam exponet diebus Lunae et Veneris . . . III.

Cum provectioribus leget chrestomathiam Madurensem diebus Martis et Jovis . . . . . . III.

G. SCHLEGEL Linguam Sinicam docebit diebus et horis sibi et auditoribus commodis.

P. L. MULLER Historiam universalem docebit diebus Martis et Mercurii . . . . IX—XI.

Geographiam politicam die Jovis . . . . IX—XI.

Exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis.

J. TEN BRINK Literarum Neerlandicarum historiam medii aevi tradet diebus Mercurii et Veneris . X.

Literarum Neerlandicarum historiam saeculi XVII docebit diebus Mercurii et Veneris . . . . . XI.

Vondelii, Hooftii et Brederodii opera dramatica tractabit die Jovis . . . . I.

J. VAN LEEUWEN J. FIL. Aristophanem interpretabitur die Lunae hora IX, die Martis hora X, die Mercurii . . . . IX—XI.

Cum candidatis Thucydidem tractabit die Veneris. IX—XI.

Candidatorum exercitationes criticas moderabitur die Martis . . . . IX.

Candidatorum exercitationibus palaeographicis praeerit die Jovis . . . . IX—XII.

J. J. HARTMAN Terentium, Ovidium, Ciceronem, alios interpretabitur diebus Lunae et Martis . . . II.

Cum candidatis Horatium, Tacitum, alios leget die Jovis . . . . hora I—III.

Candidatorum exercitationes philologicas et palaeographicas moderabitur die Veneris . . . . . II—IV.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae et Martis III.

J. VERDAM Linguae Patriae historiam et grammaticam tradet diebus Lunae et Jovis. . . . . . . I.

Scriptores Neerlandicos saeculi XVII interpretabitur die Martis hora II et die Mercurii . . . . . I.

Scriptores Neerlandicos medii aevi tractabit die Martis hora I et die Mercurii . . . . . . II.

Linguae patriae causa cum novitiis Vulfilae evangelia leget die Lunae . . . . II—III et dimid.

Cum literarum Neerlandicarum candidatis scriptores medii aevi tractabit die Jovis. . . . II—III et dimid.

J. J. M. DE GROOT Historiam, literas, antiquitates, instituta, ritus et mores populorum Malaicae gentis exponet diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . X.

Geographiam physicam Archipelagi Indici docebit diebus Martis, Mercurii et Jovis. . . . . . XI.

P. J. BLOK Historiam patriae post a. 1702, tradet die Lunae hora X, die Jovis horis . . . . . II et III.

Rem diplomaticam docebit et exercitia historica moderabitur horis auditoribus commodis . . .

A. E. J. HOLWERDA Historiam veterem enarrabit diebus Mercurii hora I, die Veneris . . . . XI.

Antiquitates Graecas tradet die Martis . . . . XI.

Cum provectioribus Historiae et Archaeologiae capita selecta tractabit die Martis hora X, die Mercurii II.

Omnium facultatum studiosis Artis Historiam praesertim gentium antiquarum enarrabit die Saturni XI.

Tironibus Musei Antiquarii monumenta explicabit horis sibi et auditoribus commodis.

Provectiorum exercitationes historicas et archaeologicas moderabitur horis sibi et auditoribus commodis.

G. J. P. J. BOLLAND Historiam docebit Philosophiae Graecae die Lunae . . . . hora X—XII.

Omnium facultatum studiosos initia docebit philosophiae die Jovis hora vespertina . . . . . . VII—IX.

Hegelî philosophiam religionis enarrabit die Saturni IX—XI.

Rationis purae systema coram provectioribus tractabit die Saturni. . . . . II—IV.

C. C. UHLENBECK Linguam Goticam docebit die Veneris . . . . X—XII.

Linguam Anglosaxonicam tradet die Martis. . . X—XII.

Linguam Russicam docebit horis sibi et auditoribus commodis.

Grammaticam comparatam linguarum Germanicarum exponet die Jovis . . . . X—XII.

G. J. GRASHUIS, Linguae Sundaicae Lector, grammaticam Sundaicam tradet diebus Martis et Veneris X.

Literas Sundaicas docebit die Martis . . . . . II.

De religione et institutis juris gentis Sundaicae aget die Veneris . . . . III.

H. C. KLINKERT SR., Linguae Malaicae Lector, linguam Malaicam docebit die Lunae horis X et II, die Martis hora IX, die Mercurii hora IX, die Jovis hora IX, die Veneris . . . . XI.

H. D. VAN GELDER, Linguarum Persicae et Turcicae et Institutorum moslemicorum Lector, linguae Neo-persicae elementa docebit die Lunae. . . XI.

Locos selectos e Firdausi Shâhnâmeh et Sadii Gulistān legit horis auditoribus commodis.

Grammaticam Osmano-turcicam exponet die Saturni XI.

Legis Mohammedicae originem et instituta tractabit diebus Mercurii et Jovis . . . . hora II.

Historiam religionis Mohammedicae enarrabit diebus Martis et Veneris . . . . XI.

J. J. SALVERDA DE GRAVE, Linguarum et literarum romanarum Lector, Dantis Divinam Comediam explicabit die Mercurii . . . . II.

Grammaticam linguae Galliae veteris tractabit die Saturni . . . . II.

Carmina Provincialia cum auditoribus leget die Saturni . . . . III.

D. C. HESSELING, docendi venia impetrata, grammaticam linguae Graecae mediaevalis et hodiernae explicabit die Mercurii . . . . X.

Cum provectioribus capita selecta e literis Graecis medii aevi et nostrae aetatis leget die Mercurii. IX et XI.

H. BLINK, docendi venia impetrata, tradet: 1°. Geographiam universalem Neerlandiae et geographiam copiosiorem singularum partium patriae nostrae, 2°. Geographiam universalem Galliae et Germaniae, anthropogeographiae ratione habita et 3°. Geographiam universalem Asiae descriptionemque copiosiorem regionum gentiumque Archipelagi Indici die Saturni. . . . . II et III.

E. F. KOSSMANN, docendi venia impetrata, Walther von der Vogelweide interpretabitur die Saturni. II.

Goethe tractabit die Saturni . . . . III.

Facultas Theologica.

C. P. TIELE, propter aetatem septuagenariam rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.

W. C. van Manen de literis Christianis primaevis aget diebus Martis et Mercurii . . . . . . hora IX.
Exegesin librorum N. T. docebit diebus Martis et Mercurii. . . . . X.
Criticen librorum Christianorum antiquissimorum tradet die Lunae. . . . . X.
F. Pijper Historiam Christianismi enarrabit diebus Martis et Mercurii hora XI, die Jovis. . . . IX.
Historiam doctrinae Christianae tradet die Jovis . X.
B. D. Eerdmans in librorum V. T. originem inquiret diebus Lunae et Martis. . . . . II.
Exegesin librorum V. T. docebit diebus Lunae hora XI, Mercurii . . . . I.
Historiam religionis Israeliticae enarrabit die Mercurii II.
Linguam Aramaïcam et Babyloniaco-Assyriacam docebit horis sibi et auditoribus commodis.
P. D. Chantepie de la Saussaye Historiam doctrinae de Deo tradet die Veneris. . . . . X—XII.
Ethicen docebit die Jovis. . . . . XI et XII.
Encyclopædiam docebit die Mercurii . . . . . XII.
W. B. Kristensen Historiam religionis enarrabit die Lunae hora I et die Jovis. . . . . XI.
Philosophiam religionis tradet horis postea indicandis.

Facultas Juridica.

R. van Boneval Faure, quamquam rude donatus, quantum poterit, commilitonum studia adjuvabit.
S. J. Fockema Andreæ de legislationis, jurisdictionis et fontium juris historia in patria nostra aget die Mercurii . . . . II.
De juris historia in patria nostra aget die Veneris X et XI.
Capita Selecta historiae juris civilis tradet die Jovis XI.

Fontes juris mediaevalis explicabit horis auditoribus commodis.

H. van der Hoeven Jus Criminale interpretabitur diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . hora XII.

Methodum procedendi in causis criminalibus exponet die Jovis . . . . XII—II.

W. van der Vlugt Encyclopædiam Jurisprudentiae docebit diebus Mercurii et Jovis. . . . . . XII—II.

Philosophiam Juris tradet die Martis horis II et III et die Jovis . . . . III.

H. B. Greven Oeconomiam politicam tradet die Lunae horis XI et I et die Martis . . . . XII.

Capita selecta oeconomiae et statistices tractabit die Martis hora X et die Mercurii . . . . . . X et II.

Historiam politicam docebit, donec de hac disciplina tradenda aliter consultum fuerit, die Veneris . II—IV.

J. Oppenheim de Jure publico Neerlandico aget die Lunae horis I et II, diebus Martis et Mercurii . I.

Jus publicum generale docebit die Mercurii. . . XII.

Jus administrativum tractabit die Martis hora . . II et III.

Jus gentium interpretabitur die Lunae . . . . X.

P. A. Tichelaar Institutiones et historiam Juris Romani tradet die Lunae hora XII. diebus Martis, Mercurii et Jovis . . . . X—XII.

A. C. Visser Jus Civile tradet die Jovis . . . . X et II.

Jus Mercatorium docebit diebus Martis et Mercurii X.

Legem Judiciorum privatorum interpretabitur diebus Martis et Mercurii . . . . XI.

C. van Vollenhoven lectiones de Jure publico coloniarum et de Jure Moslemorum postea indicabit.

H. L. Drucker, docendi venia impetrata, de Jure Civili hodierno aget die Lunae . . . . . . X et XI.

S. R. STEINMETZ, docendi venia impetrata, principia Sociologiae tractabit horis auditoribus commodis.

Facultas Medica.

T. ZAAIJER Anatomiam systematicam et microscopicam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . hora IX.
Anatomiam topographicam diebus Martis et Jovis IX.
Methodum secandi cadavera demonstrabit quotidie II—IV.
Medicinam forensem docebit die Mercurii. . . . II.
Exercitationibus medico-forensibus in cadavere praeerit qualibet oblata occasione.

S. S. ROSENSTEIN Exercitationibus clinicis in Nosocomio habendis vacabit diebus Lunae, Mercurii et Veneris X.
Praxin medicam in Policlinico moderabitur diebus Martis et Jovis hora XI et die Saturni . . . X.
Artem diagnosticam, cum exercitationibus practicis conjunctam, docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . IX.

TH. H. MAC GILLAVRY Pathologiam generalem docebit diebus Martis, Mercurii, Jovis et Veneris. . . XI.
Hygienen et politiam medicam docebit diebus Mercurii et Jovis . . . . III.
Exercitationibus practicis juniorum studiosorum vacabit die Martis . . . . II—IV.
Provectiorum studia in laboratorio adjuvabit quotidie.

W. EINTHOVEN Physiologiam docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris . . . . X.
Histologiam docebit die Jovis . . . . X.
Exercitationes histologicas et physiologico-chemicas moderabitur diebus Lunae, Martis, Jovis et Veneris II—IV.
Experimentis et indagationibus physiologicis quotidie praeërit.

W. Nolen Exercitationibus clinicis in Nosocomio praeerit diebus Martis et Jovis hora X et die Saturni . . . . hora XI.

Praxin medicam in Policlinico moderabitur diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . XI.

Pharmacognosin docebit die Jovis . . . . . . XII.

Pharmacodynamiam tradet die Jovis . . . . . II.

W. Koster G. fil. Ophthalmologiam provectiores docebit die Jovis . . . . IX.

Ophthalmologiam et Otologiam junioribus tradet die Mercurii. . . . . II.

Exercitationibus clinicis et policlinicis provectiorum studiosorum praeerit diebus Martis et Saturni . IX.

Ophthalmoscopii usum et artem diagnosticam junioribus demonstrabit per menses hiemales diebus Lunae et Veneris. . . . . II.

I. Veit Theoriam artis obstetriciae et Gynaecologiam junioribus exponet adjunctis exercitationibus propaedeuticis diebus Martis, Jovis et Saturni . . IX.

Exercitationibus clinicis provectiorum praeerit diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . IX.

Doctrinam operationum tradet et operationibus in machina instituendis praeerit horis sibi et auditoribus commodis.

Praxin obstetriciam cum in Nosocomio tum in Policlinico, quoties necesse erit, docebit.

G. Jelgersma Psychiatriam generalem docebit die Jovis XII.

Indagationes clinicas psychiatricas moderabitur diebus Martis et Veneris . . . . III.

Psychiatriam forensem et anthropologiam criminalem docebit die Jovis. . . . . XI.

Anatomiam, physiologiam et pathologiam generalem cerebri provectioribus exponet die Veneris . . II.

Exercitationibus clinicis aliisque ad disciplinam psychiatricam et neurologicam spectantibus quotidie praeerit.

G. C. van Walsem Anatomiam pathologicam tradet die Martis hora II et die Jovis . . . . . . hora I.

Exercitationibus pathologico-histologicis vacabit die Lunae . . . . II—IV.

Praeparata anatomico-pathologica demonstrabit qualibet oblata occasione.

Sectionibus cadaverum praeerit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris et Saturni. . . . . XI.

J. A. Korteweg Chirurgiam theoreticam docebit die Martis hora III, et die Saturni . . . . . . II.

Exercitationibus clinicis et policlinicis praeerit quotidie . . . . XII—II.

Operationes chirurgicas in cadavere demonstrabit qualibet oblata occasione.

M. C. Dekhuyzen, Cytologiam docendi venia impetrata, Doctrinam de cellula animali tractabit die Martis I.

J. E. G. van Emden, Parasitologiam docendi venia impetrata, capita selecta hujus disciplinae tractabit die Saturni. . . . . III.

P. Th. L. Kan, Otologiam, rhinologiam et laryngologiam docendi venia impetrata, hasce disciplinas juniores docebit die Veneris hora III et provectiores die Saturni . . . . XI.

C. P. Tiele, Theologiae in Seminario Remonstrantium Professor, Historiam Societatis Remonstrantium enarrabit die Jovis . . . . II.

Theologiam practicam docebit die Jovis . . . . III.

Exercitationes homileticas et catecheticas moderabitur die Lunae . . . . hora III.

Exercitationibus oratoriis vacabit hora vespertina commoda.

M. A. GOOSZEN, Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, Dogmatices Christianae partem formalem tradet die Jovis . . . . . I—III.

Dogmatices Christianae partem materialem docebit die Veneris. . . . . XII.

Juris ecclesiastici principia exponet die Saturni . IX.

Historiam missionis Christianae enarrabit eodem die X.

J. OFFERHAUS L. FIL., Theologiae in Ecclesia Reformata Neerlandica Professor, hujus Ecclesiae ejusque dogmatum Historiam enarrabit die Martis . . II.

Theologiam Biblicam exponet die Lunae hora I, die Saturni. . . . . XI.

Theologiam practicam tradet die Lunae . . . . II.

Colloquio homiletico praeerit die Mercurii hora vespertina VI et dim.—VIII.

Exercitationes catecheticas moderabitur die Veneris horis I et II, consistoriales horis sibi et auditoribus commodis.

— —— ——

VERSLAG

VAN DE LOTGEVALLEN DER UNIVERSITEIT

IN HET AFGELOOPEN JAAR,

UITGEBRACHT

den 16den September 1901,

DOOR

Dr. C. P. TIELE,

bij het overdragen der waardigheid van Rector-Magnificus

AAN

Mr. H. VAN DER HOEVEN.

Mijne Heeren, Curatoren, Professoren, Doctoren, Predikanten, Studenten en voorts gij allen die deze plechtigheid met uwe tegenwoordigheid vereert,

Waarde Toehoorders!

Voor het laatst betreed ik dit gestoelte, en hoe wenschte ik dat het anders ware. Niet, dat het voor 't laatst is, betreur ik. Integendeel. Maar dat *ik* hier weder sta, en niet de man die nu een jaar geleden als Rector optrad en nog op den *dies natalis* hier de feestrede uitsprak. Dit is nu voor de tweede maal, dat ik, als Senior Assessor, om zoo droevige reden het rectoraat moest overnemen. Twee jaren geleden was het Cosijn, die door een ongeneeslijke ziekte genoodzaakt was zijn ambt aan mij over te dragen en nog voor het einde der vacantie bezweek, nu is 't van Iterson, die ons al in 't midden van den Cursus ontviel. En in zijn plaats moet ik u thans de geschiedenis van 't verloopen akademiejaar verhalen, het droevigste werk dat de wet den Rector opdraagt, te droeviger nu, omdat het een rampjaar was en het groot verlies waarvan ik gewaagde, niet het eenige is waarom wij treuren.

Uw College, Mijne Heeren Curatoren onzer Universiteit! bleef gelukkig ongeschonden. Hoe verheugden wij ons, toen de vrees die wij koesterden voor Uw behoud, hooggeleerde Bosscha! niet werd bewaarheid en wij U, hersteld van een zware ziekte, weder aan onze akademische plechtigheden zagen deelnemen. Wij weten — als ik onbescheiden zijn mocht zou ik het bewijs kunnen leveren — dat onze Hoogeschool, eenmaal ook Uw *alma mater*, U na aan 't hart ligt. Wij weten 't van U allen, Mijne Heeren!

Ernstig waakt gij voor haar belang, en waar 't wenschelijk bleek het onderwijs uit te breiden, de hulpmiddelen voor dat onderwijs te verbeteren of te vermeerderen, waar het gold den wetenschappelijken roem onzer oude *Lugduno-Batava* te handhaven, daar kon men niet alleen op Uw belangstelling rekenen, maar op Uw hartelijke medewerking en onontbeerlijken steun. Moge onze Universiteit zich nog lang in 't bezit van zulke mannen verblijden!

Wenden wij ons van de Curatoren tot de Hoogleeraren, dan hebben wij geen reden tot blijdschap. Zware slagen, ik zeide 't reeds, hebben ons getroffen. De medische faculteit leed het meest door den dood van twee harer leden, Siegenbeek van Heukelom en van Iterson; tusschen hun beider heengaan valt dat van van der Lith; eindelijk, juist toen de Cursus ten einde liep, stonden wij aan 't graf van Jan ten Brink.

Verwacht van mij geen levensbeschrijving, hoe kort ook, van deze ambtgenooten. Ik zou er onbevoegd toe zijn; en ik heb weinig lust om na te schrijven en nog eens samen te trekken, wat elk Uwer reeds in de dagbladen en elders heeft kunnen lezen, of vooruit te loopen op 't geen wij later omtrent hun levenswerk en beteekenis, door de bekwame hand van een vakgenoot geschetst, zullen vernemen. Ik wil slechts trachten hun beeld in weinige trekken te schetsen.

Daniël Eliza Siegenbeek van Heukelom had niet van der jeugd af een geleerde opleiding genoten, maar had zich evenals zijn voorvaderen aanvankelijk in het fabriekswezen bewogen. Eerst op 30-jarigen leeftijd vatte hij het besluit zich op de studie der geneeskunde toe te leggen. Maar toen ook bleek aanstonds, wat rijke begaafdheid, wat vluggen geest, wat wetenschappelijken aanleg hij bezat. Weinig meer dan vijf jaren lagen er tusschen het begin zijner studie, toen hij zich ook het Grieksch en Latijn nog moest eigen maken, en zijn promotie in 1885. En dat was niet verkregen door gejaagden, overspannen arbeid.

Ik weet bijvoorbeeld, dat hij na zijn tweede huwelijk in 1883, dus toen hij zich voor de arts- en doctoraal-examens voorbereidde en zijn dissertatie schreef, elken avond in de huiskamer doorbracht. Van Heukelom heeft zich niet in de praktijk begeven, maar alleen de wetenschap gediend, eerst als assistent voor de ziektekundige ontleedkunde, daarna als Hoogleeraar in dit vak en de gerechtelijke geneeskunde. In dit laatste vak was hij weldra de hoogste autoriteit in Nederland, die van wijd en zijd werd geraadpleegd. Maar zijn hoofdstudie bleef toch de pathologische anatomie, waarbij het mikroskopisch onderzoek een voorname plaats innam. Kenmerkend voor van Heukelom was zijn groote gehechtheid aan de stad zijner vaderen, waarvan hij niets kwaads kon hooren, en aan haar Universiteit. Om den roem onzer hoogeschool te verhoogen, om te toonen dat men ook in een betrekkelijk kleine stad en met beperkte hulpmiddelen uitnemende resultaten voor de wetenschap kan erlangen, gaf hij die twee prachtige, in 't Fransch geschreven, deelen uit, waarin de onderzoekingen in 't Laboratorium Boerhave zijn bijeenverzameld, en dat door de deskundigen als een werk van hooge waarde werd begroet. Geen wonder dat zulk een leermeester door de leerlingen die hem begrepen hooggeschat, door allen geëerd en geliefd werd. Hij was een man tot wien men opzag, hoog doch minzaam, en die met de gemakkelijkheid der echte aristokratie en der fijne beschaving zich naar allen kon voegen, mits ze oprecht en eenvoudig en zijn achting waardig waren. Met van Heukelom is een zeldzaam geleerde, een man van karakter en oorspronkelijkheid van ons heengegaan.

Wie vermoedde, dat de man, die als Rector aan van Heukelom's geopend graf een woord tot zijn nagedachtenis sprak, hem zoo spoedig zou volgen in den dood? Voor enkele jaren was er groote reden van bezorgdheid geweest, maar na een gelukkig geslaagde operatie scheen hij volkomen genezen. Helaas! nog nauwlijks ter helfte van zijn Rectorsjaar zag hij

zich genoodzaakt het ambt aan mij over te dragen en na weinige weken was hij niet meer. Jan Egens van Iterson was niet minder dan van Heukelom een man van karakter, maar van geheel andere levensrichting dan deze. Van Heukelom hield zich vooral bezig met theoretisch wetenschappelijk onderzoek, al versmaadde hij de praktische vruchten niet die het kon dragen, van Iterson was allereerst en allermeest, uitsluitend bijkans, de man der praktijk. Man van studie was hij zonder twijfel, volkomen op de hoogte zijner wetenschap, geheel vertrouwd met de reusachtige vorderingen die zij in de laatste jaren gemaakt had, doch hij maakte die kennis vooral dienstbaar aan zijn praktische werkzaamheid en tot deze leidde hij zijne leerlingen op. Men moet degenen die zijn lessen volgden, degenen die zijn operatiën bijwoonden hooren gewagen van den indruk dien hij op hen maakte. Als een koning stond hij daar, in de gehoorzaal boeiend door de klaarheid zijner uiteenzetting en de rustigheid zijner voordracht, die ook wij menigmaal hebben bewonderd, meester van de taal, geboren redenaar; in de operatiekamer, zeker van zichzelf, gebiedend door zijn oog, door allen gehoorzaamd, het ideaal van den chirurg. Als een Romein der oudheid, zoo scheen hij in houding en gelaat. En toch was deze man geen toonbeeld van gezondheid; hij heeft veel geleden en heel zijn geestkracht, zijn ijzeren wil was noodig om zijn gevoelige zenuwen in bedwang te houden. Meester was hij in al zijn werk, omdat hij zichzelf meester was. En hij die aan velen slechts ontzag inboezemde en ongenaakbaar scheen, voor die hem nader kenden, zijn gade en kinderen, zijn patiënten en vrienden was hij zoo goed, zoo behulpzaam, zoo trouw.

Een geheel ander beeld rijst voor onze herinnering, wanneer wij den naam van Pieter Antonie van der Lith noemen. Volkomen gezond hebben de meesten onzer hem nooit gekend en in de latere jaren leed hij veel, worstelend met een kwaal die hem langzaam sloopte en eindelijk op nog niet vèrgevorderden leef-

tijd deed bezwijken. Maar ook nooit hebben wij hem hooren klagen of morren. Hij droeg zijn leed met bewonderenswaardige gelijkmoedigheid en nooit werd zijn vriendelijke stemming gestoord. En nog bewonderenswaardiger waren zijn werklust en werkkracht. Zijn professoraat, vroeger aan de Instelling voor taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, later aan de Universiteit, vorderde reeds uitgebreide studie van het Mohammedaansche recht en de overige volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indië, met en benevens het staatsrecht en de inrichting van 's Rijks koloniën en overzeesche bezittingen. Maar die kring scheen hem nog te eng, en blijkens zijn talrijke geschriften, gedeeltelijk in vereeniging met anderen bewerkt, strekten zijne studiën zich uit over een veel wijder veld. Het laatste werk, dat nog onvoltooid bleef en waarvan zeker niet het minste deel aan hem ter bearbeiding was opgedragen, is een Encyclopaedie. Ook in 't Arabisch had hij zich met zijn gewone vlugheid ingewerkt, en als bewijs daarvan een merkwaardig arabisch reisverhaal in 't licht gegeven. Zijn brandende ijver kende geen grenzen; waar zijn medeburgers hem kozen tot lid van den Gemeenteraad of van de Provinciale Staten, waar iets goeds kon worden tot stand gebracht: het Universiteitsfonds, waarvan hij de stichter, het Internationaal Koloniaal Instituut, waarvan hij een der oprichters was — en ik noem lang niet alles — men vond hem altoos bereid. Niet minder dan zijn ijver was zijn welwillendheid; een vriend te helpen door zich te belasten met een niet altijd aangename taak, waarin deze verhinderd was, zelfs een tijdlang eens anders Colleges waar te nemen, hij deed het dikwijls en gaarne. Met zijn lichaamskrachten scheen hij nooit rekening te houden. Misschien, als hij zich wat meer gespaard, wat beperkt had? . . . . Maar 't zou voor hem geen leven zijn geweest. En toen hij ten laatste inzag dat het niet meer gaan zou, dat hij wellicht nog een tijdlang leven maar niet meer zou kunnen werken,

toen begeerde hij alleen voor de zijnen nog wat te mogen blijven, maar voor hemzelf had het leven geen waarde meer. Wij, voor wie hij een geliefd vriend was, wij zullen hem blijven missen.

Een onvermoeid werker, dat was ook Jan ten Brink. Voor 't overige een gansch andere figuur. Die hem zag in zijn kracht meende hem een hoogen ouderdom te mogen voorspellen. Sterk gebouwd, beweeglijk, druk redeneerend, bruisend van levenslust, geleek hij meer een levendig Vlaming dan een bedaarde Hollander en niemand zou vermoed hebben, dat zijn wieg in 't uiterste noorden van ons land had gestaan. Een deftig universiteits-professor naar de gangbare voorstelling was hij misschien niet, allerminst een leidsche. Toch was hij een uitmuntend docent; de talrijke leerlingen die hij bij 't Middelbaar Onderwijs gevormd heeft en die zeer aan hem gehecht waren, kunnen het getuigen. Ook als hoogleeraar heeft hij zich voor zijn meer wetenschappelijk onderwijs steeds groote moeite gegeven. Maar van aanleg meer letterkundige dan geschiedvorscher, kon hij den aandrang niet weerstaan om zijn gaven ook in die richting te ontwikkelen en door woord en geschrift nog tot anderen dan tot den engen kring zijner leerlingen, tot zijn gansche volk te spreken. Populair spreker was hij welkom in alle groote en kleine gehoorzalen des lands, onderhoudend verteller niet min welkom in allerlei letterkundige vereenigingen en bijeenkomsten van Noord en Zuid. Of ook hij niet beter gedaan had zich wat te beperken, of wat meer terughouding voor hem niet wenschelijk ware geweest in zijn eigen belang? Mogelijk wel. Maar dan zou hij misschien ook niet geweest zijn die hij was en niet gedaan hebben wat hij deed. Hij gaf zich geheel zooals hij was, onvoorzichtig soms, ongeveinsd altijd. Zijn zwakheden, zijn eigenaardigheden — ik zeide het reeds aan zijn graf — lagen aan de oppervlakte, ieder zag ze. Maar zijn vrienden, en hij had er vele, kenden de goede eigenschappen van zijn hoofd

en hart en hadden hem daarom lief. Een onvermoeid werker heb ik hem genoemd; en inderdaad, hij arbeidde nog, toen niemand meer hopen dorst op zijn herstel, dan hij alleen; hij heeft de pen niet neergelegd, dan om te sterven.

Welk een reeks van slagen voor onze Hoogeschool, in dit éene jaar! Maar ook welk een onherstelbaar verlies voor die treurende echtgenooten en kinderen, die wij hier met innig meegevoel herdenken!

Het duurde geruimen tijd voordat men iemand scheen te kunnen vinden, bekwaam en bereid den arbeid van Van Heukelom aan onze Hoogeschool voort te zetten. Des te meer verheugden wij ons toen ons de benoeming werd medegedeeld van Dr. G. C. van Walsem, vroeger prosector bij het onderwijs in de anatomie alhier, sedert 1887 aan het gesticht »Meerenberg" werkzaam, eerst als patholoog-anatoom, later als geneesheer. Ook toen hij laatstgenoemde betrekking vervulde, bleven echter, blijkens zijn geschriften, de normale en pathologische anatomie en de daarvoor noodige onderzoekingsmethode de voorname onderwerpen zijner studie; een studie welke hij nu onbelemmerd kan voortzetten en aan zijn onderwijs ten grondslag leggen. Spoedig daarna werd Dr. J. A. Korteweg benoemd tot opvolger van Van Iterson. Wij achten het een voorrecht, dat een man van zijn naam en gezag den leerstoel in de Hoofdstad, dien hij sinds jaren met roem bekleedde, heeft willen verlaten om voortaan zijn krachten aan de Leidsche Universiteit te wijden. Beide geleerden hebben hun ambt alhier reeds aanvaard, Dr. van Walsem op den 21en Juni ll., met een rede »Over den invloed van den vooruitgang der techniek op de beoefening der ziektekundige ontleedkunde", Prof. Korteweg den 10en Juli daaraanvolgende, »Over het goed geluk van den Heelkundige". Hooggeachte nieuwe ambtgenooten! gij waart beiden eenmaal kweekelingen onzer Hoogeschool, en door U weder aan haar te willen verbinden hebt gij getoond, dat gij haar nog lief hebt.

Beiden hebt gij in Uw toespraken een woord van waardeering tot Uw voormalige leermeesters gericht en een beroep gedaan op de voorkomendheid en vriendschappelijke gezindheid van allen die gij hier als collega's aantreft. Wij kunnen U de verzekering geven dat Uw goed vertrouwen niet zal worden beschaamd. Van ganscher harte roepen wij U het Welkom! toe in ons midden.

Weldra hopen wij dat ook te kunnen doen tegenover den jongen geleerde die bestemd is, de plaats van Van Lith in te nemen: Mr. C. van Vollenhoven, thans commies aan het Ministerie van Koloniën. Met groote blijdschap zien wij hem, die reeds als student uitmuntte boven velen, als hoogleeraar tot ons wederkeeren, en dat niet alleen uit genegenheid voor zijn persoon, maar ook omdat allen die hem kennen omtrent hem de schoonste verwachtingen koesteren zoowel voor zijn onderwijs in de hem toevertrouwde vakken als voor den wetenschappelijken roem onzer hoogeschool.

Nog twee andere leerstoelen zijn vacant geworden, niet wegens den dood van hen die ze bekleedden, maar omdat mijn ambtgenoot Van Bemmelen en ik den zeventigjarigen leeftijd bereikt hadden. Op den gedenkdag zelf heeft het ons niet aan belangstelling en blijken van hartelijke vriendschap ontbroken; en wij mochten dankbaar zijn, dat alleen de wet ons tot aftreden dwong en wij er misschien anders nog niet aan gedacht zouden hebben. Een langen weg hebben wij beiden afgelegd, mijn oude vriend! van dat wij te zamen het Gymnasium bezochten — ofschoon, ik haast mij het te zeggen, gij reeds het heiligdom des zachtmoedigen Rectors waart binnengetreden, toen ik nog door den onverbiddelijken Conrector in zijn grammatische folterkamer met grieksche accenten werd gemarteld — van 't Gymnasium af, totdat wij, nadat onze wegen lang uiteenliepen, elkander wedervonden als ambtgenooten, hier in ons oude Leiden. Het valt U, ik weet het, zwaarder dan mij, van de akademische werkzaamheid te moeten scheiden. Gij zijt docent met heel Uw

hart, de nauwgezetste van ons allen, en bovendien voor Uw wetenschappelijk onderzoek mist gij Uw laboratorium, waar wel de toegang U welwillend wordt verleend, doch waar gij niet meer heerscht als voor dezen. Voor een ouden boekworm als ik daarentegen is 't vooruitzicht niet zoo donker om, voortaan minder gestoord door openbare werkzaamheid, in mijn stille studeercel, die mijn eenig laboratorium is, nog iets voor den opbouw mijner geliefde wetenschap te kunnen doen, terwijl ook de gelegenheid tot doceeren mij niet geheel ontnomen is. Hoe het zij, de wet gebiedt, en wij moeten gehoorzamen. Hierin verheugen wij allen ons, dat gij nog als Secretaris van ons Universiteitsfonds, waarvan gij de ziel zijt, ten nutte onzer Hoogeschool kunt en wilt werkzaam blijven. Ook voor de wetenschap, wij zijn er zeker van, zal Uw gedwongen rust niet onvruchtbaar zijn. Gij zijt nooit een bekrompen vakman geweest, maar hebt altijd belang gesteld in de groote vragen wier beantwoording het einddoel van al ons onderzoek is, de eenige wier overpeinzing onze kennis tot wetenschap verheft. Blijf nog lang als geleerde en denker voor de wetenschap, als hooggeschat vriend voor ons allen gespaard!

Wij hadden het groote voorrecht al spoedig elk een onzer beste leerlingen te zien aangewezen, om onze plaats in te nemen. Het eerst werd als mijn opvolger benoemd Dr. W. Brede Kristensen, Lector in de Geschiedenis van de godsdienst aan de Universiteit te Kristiania, die twee jaren te Leiden heeft gestudeerd en onze taal met gemak schrijft en spreekt. Daarop volgde de benoeming van Dr. F. A. H. Schreinemakers, die reeds geruimen tijd eerst als College-assistent, daarna als Lector in de fyzische scheikunde aan onze Universiteit werkzaam was. Binnen weinige dagen zullen beide het Hoogleeraarsambt aanvaarden. Zij hebben hun sporen op 't gebied hunner bijzondere studie met glans verdiend en wij zijn zeker, dat de leerstoel dien wij moeten verlaten, bij hen in goede handen is.

Ik voel behoefte — en ik ben zeker daarmee te spreken in den geest van velen — om een woord van hulde te wijden aan H. H. Curatoren en aan den nu afgetreden Minister van Binnenlandsche zaken, op wier advies Hare Majesteit de Koningin onze Universiteit met zooveel uitnemende krachten verrijkte.

En dien dank zijn wij ook verschuldigd voor de benoeming van verscheiden Lectoren, waardoor het vast onderwijzend personeel onzer hoogeschool werd uitgebreid. Zoo werden de observatoren Dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen en J. H. Wilterdink als Lectoren aangesteld, de eerste in de sterrekunde, de tweede in de leer der sterrekundige werktuigen, en de conservator van het natuurkundig kabinet Dr. L. H. Siertsema als Lector in de natuurkunde. Het zal hun aangenaam zijn geweest, al is het buiten bezwaar van 's lands schatkist, een titel te ontvangen waarop zij, naar 't oordeel van bevoegden, door hun verdiensten aanspraak mochten maken. Maar niet het minst hebben wij toegejuicht, toen de Privaat-docent Dr. J. J. Salverda de Grave tot Lector in de Romaansche taal- en letterkunde werd bevorderd. Wij zouden anders misschien gevaar geloopen hebben, niet alleen hem, maar ook dit belangrijk vak van onderwijs te moeten verliezen. Want hem werd kort na zijn benoeming een Professoraat in de Fransche taal- en letterkunde aan de Universiteit te Bonn aangeboden. Als privaatdocent ware hij misschien verplicht geweest dit aanbod niet te versmaden. Nu voelde hij zich vaster aan ons verbonden en besloot hij, schoon niet dan na moeilijken strijd, aan de roepstem van buitenslands geen gehoor te geven. Een reden van groote blijdschap voor ons, die hem onzen oprechten dank betuigen voor zijn besluit en tevens gelukwenschen met de hooge en welverdiende onderscheiding die hem te beurt viel. Moge de tijd niet meer verre zijn, dat hij zelf en zijn vak van studie een professoralen leerstoel te Leiden worden waardig gekeurd.

Als nieuwe Privaat-docenten traden op en werden erkend, vooreerst Mr. S. R. Steinmetz voor het onderwijs in de sociologie, daartoe uitgenoodigd door 't Bestuur van het Universiteitsfonds en uit dit fonds bezoldigd, om gevolg te geven aan den wensch van een Legataris die met dit doel een aanzienlijke som aan dat fonds vermaakte; voorts Dr. H. Blink voor het onderwijs in de Aardrijkskunde, Dr. E. F. Kossmann voor dat in de Duitsche taal en letterkunde en de Heer E. van Everdingen Jr. voor dat in de elementaire natuurkunde. Wij zijn hooglijk ingenomen met deze vermeerdering van het aantal onzer privaat-docenten en hopen dat hun voorbeeld door velen moge worden gevolgd. Met leedwezen zagen wij Dr. J. H. Kern, den privaat-docent in de slavische talen vertrekken, al hebben wij ons met hem en zijn hooggeachten vader verblijd, toen zijn verdiensten door zijn benoeming tot Professor te Groningen werden gehuldigd. Gelukkig heeft Professor Uhlenbeck zich aanstonds bereid getoond het onderwijs in de slavische talen voort te zetten. Weldra zal ook Dr. M. C. Dekhuyzen, Privaat-docent in de Cytologie, ons verlaten, om een belangrijker betrekking aan de Veeartsenijschool te Utrecht te aanvaarden. Met leedwezen, ook voor de gemeente Leiden van wier Dagelijksch Bestuur hij een ijverig lid was, zien wij hem van ons heengaan, maar wij weten dat zijn nieuwe werkkring aan zijn wenschen beantwoordt en hopen dat hij daar rijke voldoening moge vinden.

Omtrent de wisseling van Assistenten heb ik het volgende mee te deelen. In 't Akademisch Ziekenhuis werden: in de Afdeeling Heelkunde voor vrouwen de arts P. C. Dijkgraaf door den arts M. Steffelaar, in de Afdeeling Inwendige geneeskunde voor mannen de arts C. E. Benjamins door den arts J. Bruining vervangen en trad bovendien bij deze Afdeeling Dr. C. L. Rümke als inwonend assistent op. Bij de Afdeeling Verloskunde verving eerst de arts R. Scholten, daarna Dr. D. B. Boks den arts P. W. Meihuizen, bij de Oog- en oorheelkunde de arts

J. van der Hoeve den arts A. Tuyl. In de Anorganische afdeeling van het Scheikundig Laboratorium trad Dr. P. A. Meerburg Hzn. als onderwijs-assistent in de plaats van Dr. E. A. Klobbie, en in de Organische Afdeeling de Heer A. Stoffel als college-assistent in de plaats van Dr. H. J. Taverne. In het Anatomisch Laboratorium volgde de Heer C. A. J. Quant den Heer J. G. Dikshoorn als Prosector, en in 't Pharmaceutisch Laboratorium Dr. H. van Gulik als assistent voor 't Galenisch gedeelte den Heer J. G. Nagelvoort op. Eindelijk werd in 't Geologisch Museum de Heer F. M. Jaeger vervangen door den Heer E. D. van Oort.

Van de assistenten sprekende mag ik niet nalaten te vermelden, dat Dr. J. C. J. Bierens de Haan in goede gezondheid op zijn post is teruggekeerd. Vol toewijding en met zeldzame volharding heeft hij een edel werk van menschlievendheid volbracht, om in Zuid-Afrika de ellenden van den rampzaligen oorlog te helpen verzachten. Reeds aan het station door vrienden en belangstellenden begroet en door Professor Rosenstein toegesproken, werd hij na plechtig te zijn ingehaald aan zijn woning door eenige autoriteiten, waarbij zich ook de waarnemende Rector en Secretaris hadden aangesloten, opgewacht en door Professor Kern en den Praeses van het Studentencorps verwelkomd.

Van de gedenkdagen door enkelen in den afgeloopen cursus gevierd mag ik niet zwijgen, noch van de onderscheidingen aan sommigen tebeurt gevallen. Den 10en December was het 25 jaar geleden dat onze ambtgenoot Dr. H. Oort zijn Hoogleeraarsambt te Leiden aanvaardde en de vele bewijzen van sympathie die hij van vrienden en leerlingen mocht ondervinden, toonden hoezeer hij als leermeester en geleerde wordt geacht. En een dubbelen gelukwensch mocht men hem brengen, daar hij kort te voren den reuzenarbeid, in samenwerking met diepbetreurde vrienden aangevangen, de vertaling van het O. T., alleen en

op uitnemende wijze had voltooid. Den volgenden dag kwam men onzen collega Dr. H. A. Lorentz door allerlei huldeblijken verrassen met de herinnering dat hij reeds 25 jaar Doctor was — eigenlijk moest ik zeggen, moesten wij met verbazing hooren, dat een man als hij, die reeds zooveel gewerkt heeft en zulk een hoogen rang in zijn wetenschap inneemt, pas 25 jaar geleden was gepromoveerd. H. M. de Koningin benoemde beide jubilarissen tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw. Van Collega van Bemmelen en mijzelven heb ik reeds gesproken, maar ik heb behoefte hier nog eens openlijk mijn dank te zeggen voor de onverwachte en overstelpende bewijzen van vriendschap en waardeering mij van zoovele zijden op mijn 70sten geboortedag geschonken. Onze oudste pedel, de Heer Oostveen, bleek een tijdgenoot te zijn; den 30sten November ll. bereikte hij den 70jarigen leeftijd. Gelukkig bestaat voor hem de wet niet, die ons uitwijst; gelukkig, want met frissche kracht en opgewektheid volbrengt hij nog steeds den dikwijls vermoeienden arbeid aan zijn betrekking verbonden. Jammer dat onze Leidsche pedellen, in weerwil van hun langdurige diensten, bij de hooge regeering in 't vergeetboek zijn geraakt. Daarentegen werd de Heer C. H. Kouw, die gedurende 25 jaar als custos-mechanicus aan het natuurkundig laboratorium werkzaam was, met het ridderkruis der Oranje-Nassau-orde begiftigd, een onderscheiding waarmee wij dezen jubilaris gelukwenschen.

H. M. de Koningin benoemde op haar jongsten geboortedag den Hoogleeraar Hoffman tot Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw, de President der Fransche Republiek reeds vroeger Professor Martin tot Ridder van 't Legioen van eer en Professor ten Brink tot Officier d'Académie. Aan den Hoogleeraar Chantepie de la Saussaye werd door den Senaat der Universiteit te Glasgow, bij gelegenheid van haar jubilé, het eeredoctoraat in de Theologie aangeboden, maar hij heeft gemeend, om redenen die ik als bekend mag onderstellen, voor die eer, anders ook

door hem op prijs gesteld, te moeten bedanken. Ik heb eerbied voor ieder man van karakter, die naar zijn overtuiging handelt, al is die overtuiging de mijne niet, en in dezen dus ook voor mijn hooggeschatten vriend, maar het zou lafhartig van mij zijn, zoo ik er niet voor uitkwam dat ik in soortgelijk geval anders heb gehandeld. Toen de Senaat der Universiteit van Edinburg mij het vroeger aangeboden, doch door mij nog niet aanvaarde, eeredoctoraat in de rechten *in absentia* verleende en mij onverwachts op mijn laatsten geboortedag toezond, heb ik die eer niet afgewezen, omdat ik van oordeel ben dat een zoodanige hoffelijkheid, door een wetenschappelijke inrichting aan een buitenlandsch geleerde bewezen, niets te maken heeft met een staatkunde die ik uit het diepst mijner ziel verfoei en waarvoor zeker mijn Edinburgsche vrienden niet verantwoordelijk zijn. Het Leidsch Studentencorps — dit zij in 't voorbijgaan vermeld — heeft zich op het feest te Glasgow laten vertegenwoordigen, en onze Senaat heeft wel geen zijner leden derwaarts afgevaardigd, maar toch, gedachtig aan het levendig verkeer en de vriendschappelijke betrekkingen tusschen beide Universiteiten in vroeger eeuwen, een adres van gelukwensching gezonden. Voor het laatst heb ik de vermelding bewaard van twee zeldzame onderscheidingen die onzen ambtgenooten de Goeje en Schlegel tebeurt vielen, toen de Académie des Inscriptions et belles Lettres den eersten tot een harer weinige *associés étrangers* benoemde, en wel in de plaats van den overleden F. Max Müller, en de K. K. Akademie der Wetenschappen te Weenen, den tweeden tot haar buitenlandsch lid verkoos. Ik maak de woorden, door den voormaligen Rector Rosentein bij een andere gelegenheid gesproken, tot de mijne: »Hunne eer is onze eer!"

Mijn plicht gebiedt mij onze statistiek even aan te roeren, ofschoon wij weten, dat zij de werkelijkheid niet weergeeft.

Het getal der voor de eerste maal ingeschrevenen was dit maal bijzonder groot, 200, waarvan 10 voor twee lessen en 12 voor éene les. In 't geheel werden ingeschreven 822 studenten, waaronder 45 dames. De laatste Studenten-Almanak vermeldt 1014 namen, wat waarschijnlijk niet juist, doch zeker nader bij de werkelijkheid is. Het getal der Promotiën was 69. Tien dezer jonge Doctoren verkregen den graad *cum laude*. Met leedwezen vernamen wij het overlijden van vijf studenten, de candidaten in de rechten J. L. van de Mortel, H. T. Tromp en Jhr. J. de Jong van Beek en Donk, den medicus P. Bakhuyzen en den theologant C. de Wit. Van harte deelen wij in de smart hunner betrekkingen en vrienden, die zeker voor hen nog zooveel voor de toekomst gehoopt hadden.

Het spreekt wel van zelf, maar ik wil het toch vermelden, dat onze Senaat niet onverschillig bleef bij de belangrijke gebeurtenissen, waarin ieder Nederlander zoo van harte deelde, de verloving en het huwelijk van onze geliefde en geëerbiedigde Koningin met Hertog Hendrik van Mecklenburg-Schwerin, thans Z. K. H. Hendrik, Prins der Nederlanden. Rector en Secretaris begaven zich den 18en December naar de Cour van gelukwensching en boden den 4en Februari ter audientie aan H. M. en Z. K. H. een adres van den Senaat aan, dat door het hooge bruidspaar welwillend in ontvangst werd genomen. Beide woonden, daartoe uitgenoodigd, de huwelijksplechtigheid in de Groote Kerk bij. Ook naar President Krüger had de Senaat hen afgevaardigd om den grijzen staatsman de verzekering te geven van de hoogachting die men koesterde voor zijn persoon en de groote sympathie die men gevoelde voor de zaak van hen, die voor hun recht en vrijheid strijden en met moed en volharding blijven worstelen tegen het blind geweld eener overmacht, die zich door wet noch recht laat leiden, maar alleen door haar eigen belang.

Over de akademische gebouwen en de met de Universiteit verbonden inrichtingen moet ik kort zijn. De overvloed van stof dwingt mij tot beknoptheid. Het paleis voor de anorganische chemie nadert zijn voltooiïng. Het gebouw bestemd om een deel der schatten van 't Museum van Natuurlijke Historie te bevatten, verrijst al op zijn grondslagen. En ik weet niet of ik onbescheiden ben zoo ik verraad dat er plannen zijn tot uitbreiding van de Akademie zelve, waardoor aan 't geen wij in dit auditorium bij plechtige gelegenheden te lijden hebben een einde zal worden gemaakt. Tegenover deze gunstige feiten en verwachtingen staat misschien een dreigend gevaar. Indien het bericht van sommige dagbladen waarheid behelst, dan zou ons Ethnografisch Museum, voor welks behoud wij zoo dapper gestreden hebben, naar Amsterdam worden overgebracht. Wij kunnen 't niet gelooven. Tot een voor onze oude Rijks-Universiteit zoo bitterlijk krenkenden maatregel achten wij geen Nederlandsche Regeering in staat. Voor 't overige mag ik verwijzen naar hetgeen de vorige Rector uitvoerig heeft bericht. Maar al heb ik van 't Museum van Oudheden niets bijzonders te vermelden, van den algemeen geachten en beminnelijken man die aan het hoofd dezer belangrijke instelling staat, mag ik niet zwijgen. Wij zijn over onzen Dr. Pleyte zeer bezorgd geweest. Men had reden het ergste te vreezen. Maar zijn sterk gestel heeft gezegevierd. Een pijnlijke operatie, door Dr. B. de Haan verricht, gelukte volkomen en had de gewenschte uitwerking. Schoon nog niet geheel hersteld, neemt hij steeds in beterschap toe, en kan hij zijn geliefkoosd Museum weer bezoeken. Moge hij nog jaren gespaard blijven voor de zijnen, voor de beoefenaars der wetenschap, aan wie hij onschatbare diensten bewijst, en voor heel zijn gewichtig werk.

Indien ik nu nog vermeld, dat het door Jan Veth geschilderd portret van onzen overleden vriend Cosijn, in een bijeenkomst van den Senaat, door de Commissie uit de vrienden en

leerlingen bij monde van Professor Gallée uit Utrecht, aan den Senaat werd overgedragen en door den Rector namens dezen met een korte rede in ontvangst genomen; dat de verzameling portretten van afgestorven Collega's verder nog verrijkt werd, of weldra zal worden verrijkt met de beeltenissen van de Hoogleeraren Prins door Haverman, Evers door Mevrouw Donders-Hubrecht en ten Brink door Neumann geschilderd; eindelijk, dat Professor Blok op last der Regeering in eenige archieven en bibliotheken van Italië een onderzoek instelde naar documenten voor onze historie van belang en de Observator Wilterdink aan de expeditie naar Padang en Painon, tot waarneming der zonsverduistering deelnam; dan meen ik daarmede mijn officiëelen plicht als verslaggever te hebben volbracht. En gij kunt U niet meer verheugen, dan ik zelf, dat er een eind aan is.

Toch vraag ik U nog eenige oogenblikken geduld. Ik heb behoefte, nu ik niet alleen als waarnemend Rector aftreed, maar ook als Universiteits-professor, nog een paar woorden te zeggen, niet over mijzelf, maar toch voor mijzelf, niet-officiëel, maar uit het hart.

Ik heb al gezegd, dat ik voor mij vrede heb met de wet, die ons dwingt op zeventigjarigen leeftijd ons ambt neer te leggen, omdat ik wel verlang nog wat rustig te kunnen arbeiden en ook in 't algemeen erken dat de bepaling haar nut heeft. Het gaat ouden van dagen dikwijls als de kinderen, die, als 't klokje van gehoorzaamheid reeds geslagen heeft, het liedje van verlangen zingen. Dan laat het ouderlijk gezag zich gelden, gelijk hier de wet. Het is waar, dat deze onnoodig hard is. Zij ontheft ons niet alleen van onze verplichtingen, maar berooft ons tegelijk van al onze rechten, gunt ons niet eens den titel Emeritus en veroorloofte ons niet meer in den Senaat ook slechts een adviseerende stem uit te brengen. Zij zet ons een-

voudig op zij als een soort van invaliden of versleten diakenhuismannetjes. Maar door de welwillendheid der Regeering, die ons niet heenzendt zonder een woord van dank, van de Curatoren die onze namen op de Series niet schrappen, van onze ambtgenooten die ons uitnoodigen om bij openbare gelegenheden in hun midden plaats te nemen, wordt die hardheid althans eenigermate verzacht.

Er is altijd weemoed bij 't scheiden. Vooral wanneer een belangrijk tijdperk van ons leven voor goed wordt afgesloten en ons daardoor nog eens herinnerd wordt *ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστὶν καὶ κέκλικεν ἤδη ἡ ἡμέρα*. Maar als ik nu den blik terugsla op den afgelegden weg, dan kan ik slechts dankbaar zijn voor 't geen ik op die lange reize heb ervaren, dankbaar ook dat ik nog niet vermoeid ben en nog ongebroken van kracht. Ik heb in mijn bijzonder leven mijn deel gehad van leed en tegenspoed, in mijn openbare leven als hoogleeraar haast louter voorspoed. In mijn werk — ik zal er niet op roemen, al zou 't gemaakte nederigheid zijn, ja, ondankbaarheid voor 't geen toch ook slechts een gave was, als ik zeide, dat het niets beduid heeft; maar beter dan iemand weet ik, wat er aan ontbrak en als ik het nu nog eens beginnen mocht!... in mijn werk heb ik meer medewerking dan tegenkanting, meer erkenning dan minachting ondervonden. Aan 't geen mij kon aanmoedigen, al was het soms beschamend, heeft het mij niet ontbroken. De instemming mijner vakgenooten, de erkentelijkheid en aanhankelijkheid mijner leerlingen hadden nog hooger waarde voor mij. Ik ben een gelukkig man, en dat dank ik mede aan die boven mij gesteld waren, aan de ambtgenooten die met mij samenwerkten, aan mijn geliefde leerlingen, aan U mijn vrienden alle! Het grootste voorrecht van mijn openbaar leven is geweest, dat ik verbonden werd aan deze onze oude en roemruchte Hoogeschool, dat ik hier in mijn dierbaar Leiden de wetenschap die ik liefheb een reeks van jaren heb mogen dienen, en hoe verheug ik mij dat

de leerstoel die mij werd toevertrouwd, de eerstgestichte van haar soort in ons vaderland en daarbuiten, niet met mijn heengaan is opgeheven, maar bezet is, zooals ik het niet beter kon wenschen. Of ik dan geen donkere wolken zie opkomen, die het licht dat van hier uitstraalt dreigen te verduisteren? Mijne Hoorders! toen de Leidsche Universiteit haar derde eeuwfeest vierde plaatste zij op den gedenkpenning, om het beeld der met een fakkel in de hand voortschrijdende wetenschap, dit fiere randschrift: *Quaqumque incedo, pello tenebras.* Zoolang zij aan die leuze getrouw en het reine licht der wetenschap te verbreiden haar doel blijft; zoolang zijzelve blijft, waartoe zij bij haar stichting bestemd was, wat zij geweest is in de beste tijdperken van haar bestaan, wat zij nòg is heden: *praesidium libertatis,* een bolwerk der vrijheid, der vrijheid van onderzoek en geweten, van gedachte en woord — zoolang heb ik voor de toekomst geen vrees. Want slechts in vrijheid bloeit de wetenschap en worden mannen gevormd.

En thans wend ik mij tot U, hooggeschatte ambtgenoot en vriend Van der Hoeven, om aan U de waardigheid van Rector Magnificus, waartoe gij door H. M. de Koningin benoemd zijt, over te dragen. Aan niemand doe ik dat liever dan aan U. Met vaste hand, met wijs beleid, maar ook met die ongeveinsde welwillendheid die uit het hart komt en waardoor gij de harten wint, zult gij de kleine republiek besturen, waar gij nu de *primus inter pares* zijt. Een gelukkig jaar zij het voor U en voor haar. En ik roep U toe, naar 't oud akademisch gebruik: *Salve, Rector magnifice! iterumque salve!*

BIJLAGEN.

BOEKDRUKKERIJ VOORHEEN E. J. BRILL TE LEIDEN.

DE BETEEKENIS DER LICHAAMSOEFENING

VOOR

DEN GEZONDEN EN DEN ZIEKEN MENSCH.

REDE

uitgesproken op den 326sten verjaardag der Universiteit te Leiden, 8 Februari 1901 door den rector magnificus Dr. J. E. van Iterson J. Azn.

Mijne Heeren Curatoren, Professoren, Lectoren, Doctoren en Studenten,

Geachte hoorderessen en hoorders.

Indien onderlinge naijver tusschen genees- heel- en verloskunde, in onze dagen, aanleiding kon geven tot een wedstrijd als weleer op het Idagebergte werd gevoerd, dan zou een moderne Paris stellig den appel aan de heelkunde uitreiken en zijn oordeel zou vrij wel op algemeene instemming kunnen rekenen. Reeds van oude tijden af wordt de zekerheid geprezen waarmede heelkundige gebreken worden herkend en behandeld; sedert alle kunstbewerkingen pijnloos kunnen geschieden, sedert het ongestoorde wondverloop, dank zij Lister's geniale vinding, kan worden gewaarborgd, is het eenigszins barbaarsche karakter der operatieve maatregelen vervallen en het wisselvallige der uitkomst heeft plaats gemaakt voor een zekerheid die bewondering

afdwingt. Geholpen door hoogst belangrijke verbetering der technische hulpmiddelen heeft de toepassing der heelkunde een uitbreiding erlangd van zoodanigen omvang dat schier elke lijder zijn laatste hoop vestigt op den chirurg; er moest zelfs reeds gewaarschuwd worden niet alleen voor overmatig vertrouwen maar ook voor ongemotiveerd verlangen om de wonderen der kunst te ondervinden.

Indien men echter als doel van het streven der volgelingen van Aesculapius in de eerste plaats stelt het voorkomen van ziekten, het bewaken der gezondheid, de vermindering der sterfte dan kàn allicht het oordeel over den voorrang anders uitvallen. De inwendige geneeskunde mag trotsch zijn op hetgeen in deze richting reeds is verkregen, en op goede gronden de verwachting uitspreken dat nog meer zal worden bereikt.

In alle beschaafde landen is de sterfte aanzienlijk verminderd in verhouding tot de bevolking; de besmettelijke ziekten richten op verre na niet meer die verwoestingen aan als vroeger.

Cholera en pest schijnen niet opgewassen tegen onze verbeterde hygiënische maatregelen; de febris typhoidea en de dyssenterie nemen af met de zorg voor goed drinkwater, de pokken hebben haar beteekenis als volksplaag verloren door Jenners onschatbare vinding, de diphtherie, de tetanus worden voorkomen en genezen door een nieuwe methode: de Serotherapie, waarvan nog veel mag worden verwacht. De Lyssa humana wordt met vrucht behandeld sedert den zegenrijken arbeid van den onvergetelijken Pasteur. Verstandige wetgeving op sanitair gebied gepaard aan voorlichting van het publiek; afzondering van besmettelijke zieken, sanatoriën en gasthuizen, kanalisatie, abattoirs, volksbaden, toezicht op scholen en woningen; dat alles werd tot stand gebracht of voorbereid door den arbeid der geneeskunstoefenaren. De vruchten van dien arbeid zijn reeds onschatbaar in waarde.

Ook de verloskunde mag bogen op haar vooruitgang. In Pruisen alleen sterven jaarlijks 2500 vrouwen minder aan kraam-

vrouwenkoorts dan 20 jaren geleden en door gepaste voorzorgsmaatregelen is het aantal blinden onder de pasgeborenen belangrijk afgenomen.

Sedert een tiental jaren richten zich alle krachten op de bestrijding van den grootsten vijand der menschheid, de tuberculose. Hooggespannen verwachting is reeds herhaaldelijk teleurgesteld, maar zonder vrucht bleef de arbeid niet. De sterfte neemt gestadig af, het leven wordt verlengd, het lijden verlicht; de eindelijke zegepraal schijnt zeker.

In bedroevende tegenstelling staat de kanker. Hij neemt op bedenkelijke wijze toe. Geen voorzorgsmaatregelen, geen geneesmiddelen vermogen tot dusverre hem te stuiten. Alleen de heelkunde kan hulp brengen en gelukkig kan worden vastgesteld dat ook op dit gebied haar therapeutische waarde zich niet verloochent. Het thans levend geslacht heeft den tijd gekend, waarin het nut eener operatie bij kanker der borst werd in twijfel getrokken, en thans is het reeds zoover gekomen dat blijvende genezing bij circa 40°/₀ der geopereerden verkregen wordt.

Laat ons hopen dat de geneeskunde ons eenmaal het gebied der kwaadaardige nieuwvormingen zal ontwoekeren langs den weg der prophylaxe, der immuniseering of der therapie.

Ook op therapeutisch gebied zijn de aanwinsten der inwendige geneeskunde in de laatste jaren niet gering, schoon op verre en verre na niet in verhouding tot de vermeerdering van den artsenijschat, liever van den artsenijvoorraad.

Waar het geldt kwalen en gebreken te genezen komt de eerepalm ongetwijfeld toe aan de heelkunde.

Het waren ten allen tijde hoofdzakelijk de middelen ter genezing aangewend, die de grenzen bepaalden tusschen de inwendige geneeskunde en de heelkunde. Naar dezen maatstaf gerekend heeft het grensgebied zich zeer aanzienlijk verplaatst naar den kant der heelkunde. De maatstaf is nauwelijks meer bruikbaar.

Inwendige geneeskunde zonder mechanische hulpmiddelen is

niet meer denkbaar; zoowel de herkenning als de behandeling van schier alle ziekten eischen technische kennis en vaardigheid, waarvoor in vroeger tijd de hulp van den chirurg werd gevraagd. De internist moet chirurg worden, indien hij niet wil ophouden therapeut te zijn; de chirurg moet zich toeleggen op z.g. inwendige ziekten, wanneer hij een zelfstandig oordeel wil vellen vóór dat hij ingrijpt. Het bloedig handwerk, de operatieve heelkunde vordert een zeer speciale oefening, in die mate dat zij onmogelijk kan komen binnen het bereik van alle artsen. Dat is het eigenlijk terrein van den chirurg en zal het ook wel altijd blijven. Toch wil ik op dezen feestdag mij niet bewegen op dit gebied der ijsselijkheden. Laat ik liever een onderwerp bespreken dat U allen, Dames en Heeren, ter harte moet gaan en dat toch grootendeels gerekend kan worden tot het gebied der heelkunde. Ik bedoel *de beteekenis der lichaamsoefening voor den gezonden en den zieken mensch.*

Het is aan iedereen bekend dat door oefening de spieren tot ontwikkeling gebracht en krachtiger gemaakt worden. Hetzelfde geldt van alle weefsels en organen van het menschelijk lichaam. Daarbij gaan toename in omvang en in kracht niet volkomen paralel. Binnen zekere grenzen kan door oefening meerdere geschiktheid voor den arbeid verkregen worden zonder voluumstoename van het orgaan; in 't algemeen genomen wordt de voedingstoestand eveneens door de werkzaamheid beheerscht. Een rustend orgaan gaat te gronde. Talloos zijn de heilzame gevolgen, die wij ondervinden, door deze wisselwerking tusschen oefening en arbeidskracht.

De ontwikkeling van het spierstelsel komt den man, die door zwaren arbeid in zijn onderhoud moet voorzien, ten goede; vergrooting der hartspier kan bij hindernissen in den bloedsomloop de stoornis opheffen; bij vernauwingen van het darmkanaal en van den waterweg worden aan de voortbewegende en uitdrijvende

spieren hoogere eischen gesteld, waarop zij, tot, groot voordeel van den lijder, antwoorden met toename van afmeting en kracht.

Het beenstelsel, schijnbaar zoo vast van samenstelling, reageert op de eischen die daaraan gesteld worden. Belasting, spanning, trekking oefenen invloed op zijn vorm en op zijn bouw; grove botten vindt men bij menschen die zwaar werk verrichten. Door Herman Meyer werd ons geleerd dat in het gezonde lichaam de fijnere structuur steeds van dien aard is, dat de grootste weerstand verkregen wordt bij minimaal verbruik van bouwmateriaal en Julius Wolff heeft aangetoond dat in geval van misvorming van het skelet door ziekelijke afwijking of slecht genezen beenbreuk een langzame omzetting der architectuur van het been ontstaat, waardoor deze ten slotte weer het best gaat beantwoorden aan de eischen die aan het weerstandsvermogen worden gesteld. Het is de functie, de oefening, welke den bouw beheerscht.

Bij acrobaten zijn daarvan merkwaardige voorbeelden aan te wijzen; inzonderheid echter zijn het bij hen de banden, waardoor de beenderen onderling verbonden zijn, die nu eens in stevigheid, dan weer in rekbaarheid, al naar de behoefte, winnen. Zij worden rijker aan elastiek weefsel; oefening in het zingen wijzigt vorm en structuur der stembanden ten goede. —

De huid als zintuigsorgaan en als regulator der lichaams warmte regelt zich in bouw en functie naar gelang der eischen welke men haar stelt. Nu eens wordt zij dik — met eelt bedekt — bij den man die zwaar gereedschap hanteert; geheel ongevoelig bij menschen, zelfs bij kinderen, die blootvoets op steenachtigen bodem loopen; aan warmte, aan koude en plotselinge temperatuurwisselingen raakt men gewoon.

Als tastorgaan bereikt zij een hooge volkomenheid o. a. bij blinden. Verwende menschen vatten koude bij elk tochtje.

Tot welk een volmaaktheid het oog en het oor, de reuk en de smaak kunnen worden opgeleid bewijzen de zeevarenden, de schil-

ders en graveurs, de toonkunstenaars en de wijnproevers in Bordeaux.

Niet minder zijn de organen van ademhaling en spijsvertering aan den invloed der oefening onderworpen. Veelvraten worden niet geboren, maar gemaakt; de bouw en de afscheidingsproducten der klieren veranderen naar den aard en de hoeveelheid van het gebruikte voedsel. Aanhoudend gebruik van moeielijk verteerbare spijzen doet de lengte van het darmkanaal meer dan een meter toenemen. Bij de groote bierdrinkers worden de nieren geschikt tot een verbazenden arbeid.

Ruime ademhaling verwijdt de borstkas, vergroot de longen en vermeerdert hare capaciteit. Door ongenoegzaam gebruik worden zij minderwaardig.

Van de hoogste beteekenis is de ontwikkeling waartoe de centraalorganen van het zenuwstelsel door oefening gebracht kunnen worden. Door deze eigenschap hoofdzakelijk toont zich de superioriteit van den homo sapiens.

In het centraalorgaan worden de indrukken ontvangen, tot voorstellingen omgezet, die onderling en met de herinnering aan vroegere voorstellingen verbonden tot gevolgtrekkingen leiden, waarna besluiten worden gevormd, die op de beweegzenuwen overgebracht tot handelingen, tot bewegingen aanleiding geven. Tusschen den prikkel die op de peripherie inwerkt, tusschen de voorstelling die ook somwijlen schijnbaar spontaan in de hersenen ontstaat, en de dikwijls zeer samengestelde handeling die daarop volgt, liggen dus een vrij lange rij van functiën der meest verschillende hersendeelen — gangliencellen en zenuwbanen.

Door oefening wordt vaardigheid, d. i. snelheid en doelmatigheid verkregen: in de waarneming, de omzetting, het besluit en de handeling. Het gaat ten slotte als van zelf. Eerst het loopen, dan het uitwijken op straat, het springen en klimmen, de gymnastische oefeningen, de verschillende spelen. Evenzoo het lezen en rekenen, het gebruik der algebraïsche en wiskunstige formules; de verbazingwekkende kunstvertooningen

en de oplossing der meest gecompliceerde problemen zijn eenvoudige handelingen voor hem die de noodige oefening heeft. Wat kost het eerste staan en loopen aan het kind een enorme inspanning, welk een nuttelooze, ondoelmatige arbeid wordt niet verricht bij de eerste gymnastische oefening, bij het aanleeren en aanvankelijk toepassen van nuttige kennis en kunst, evenzeer bij de poging tot oplossing van wetenschappelijke en maatschappelijke vraagstukken. Langzamerhand wordt de kortste weg gevonden tusschen waarneming en handeling; deze wordt juist en schoon, wanneer er overeenstemming is tusschen middel en doel, wanneer bij een minimum van omzetting een maximum van uitwerking verkregen wordt. Oefening treedt als het ware de hersenbanen glad, het waargenomen feit, de voorstelling, rolt schier van zelve daarlangs voort, ondergaat wijziging en omzetting in een wilsuiting zonder dat voor deze laatste een merkbare wilsinspanning vereischt werd. Overleg en beraad zijn slechts noodig in weinig of niet voorgekomen gevallen, aan de grenzen der vaardigheid, die door oefening verkregen werd.

Als de nood dringt worden nieuwe banen ontsloten en geëffend, daar is ook een vaardigheid in het begaanbaar maken van nieuwe wegen, in het vermeerderen der vaardigheid van gangliencellen, in het wakkerschudden van sluimerende elementen, een vaardigheid die door oefening wordt gekweekt. Wee hem, die zich daaraan onttrekt!

Non omnes possumus omnia. Er is aanleg in meerdere of mindere mate, in deze of in gene richting. Daarmee dienen de ouders, de paedagoog, en ook het individu zelf, rekening te houden.

Wie de rechterhand verliest leert schrijven met de linker; ontbreken beide handen dan kan bij jeugdige kinderen de voet tot de fijnste verrichtingen worden opgeleid. Indien de 3de winding van de voorste hersenkwab aan de linkerzijde verloren gaat verliest men ook het spraakvermogen, totdat een ander hersendeel die functie heeft opgenomen of aangeleerd.

Schrijven en rekenen geschieden nauwkeurig en juist zonder inspanning, schijnbaar automatisch, terwijl men zich somwijlen op eenmaal geplaatst ziet voor een onoplosbare moeielijkheid, wanneer het herinneringsbeeld te vergeefs wordt gezocht. Zoo is het ook met de hoogere openbaringen op intellectueel en motorisch gebied.

Hoe dat alles samenhangt met de stofwisseling en de omzetting in de cel en hare derivaten is nog in onderzoek en ligt buiten ons gebied.

Door oefening tot volmaaktheid. Ware hetgeen langs dezen weg door het individu verkregen wordt alles zuivere aanwinst ten goede en ging deze door erfelijkheid op de nakomelingschap over dan zou de ontwikkeling van het menschdom met reuzenschreden voorwaarts gaan. Daarvan is het echter ver af. Verworven eigenschappen zijn slechts in zeer beperkte mate erfelijk, en niet uitsluitend in gewenschte richting openbaart zich het resultaat onzer inspanning. Ik wil niet spreken van het moreel gebied, doch mij bepalen tot den invloed der oefening op het lichaam.

Reeds werd met een woord melding gemaakt van de woekering die de hoornlaag der opperhuid ondergaat door druk en wrijving en het voordeel, dat daarin voor den handenarbeid gelegen is. Niet zelden is dat voordeel van betwijfelbaren aard, soms komen daaruit groote stoornissen voort. Bij den vioolspeler vormt zich, gelukkig niet dikwijls, aan de toppen der vingers een eeltlaag door de wrijving langs de snaren, waardoor de fijnheid van het gevoel en de vrijheid van beweging verloren gaan. Voorwaar geen voorbeeld van volmaking. Wie weet niet bij ondervinding hoe pijnlijk eeltplekken op sommige plaatsen des lichaams worden kunnen.

En nog erger is het wanneer die woekering van het epitheel onder den invloed van mechanische, chemische of andere prik-

kels een abnormalen weg inslaat en zich te midden van het bindweefsel verbreidt. Dan kan de nieuwe vorming een bepaald kwaadaardig karakter krijgen. Het veelvuldig voorkomen van kanker op plaatsen die veel aan druk en wrijving zijn blootgesteld, hangt ongetwijfeld daarmeê samen.

Op meerdere plaatsen van het lichaam, waar spieren of peezen aan druk en wrijving zijn blootgesteld, komen z. g. slijmbeurzen voor die op bewonderenswaardige wijze den dienst van stootkussens vervullen. Onder den invloed van knellende kleedingstukken ontwikkelen zij zich op plaatsen waar ze anders niet voorkomen en worden dan dikwijls in hooge mate hinderlijk, b.v. op den rug van den voet bij menschen die klompen dragen.

Hij die genoodzaakt is moeielijk verteerbare spijzen te eten moge er voordeel bij hebben dat zijn darmkanaal langer wordt, maar juist daardoor staat hij ook in meerdere mate bloot aan de levensgevaarlijke draaiing van een deel zijner ingewanden, waardoor het beeld der besloten koliek ontstaat.

Wie zich aanwent veel te eten, ziet de afscheiding der voor de spijsvertering noodige producten toenemen; wie veel drinkt krijgt een groote maag, en de weldadige werking der oefening op dit gebied openbaart zich doordat zelfs bij groote virtuositeit geen stoornissen ondervonden worden, totdat — hier vroeger daar later — de overmatig geprikkelde, wijd gerekte organen hun arbeid weigeren of aan ziekelijke veranderingen ter prooi vallen.

Ook in andere richting is overdrijving mogelijk en niet zeldzaam. Het aanwensel om te weinig te eten brengt de klieren der spijsverteringsorganen tot atrophie en verslapt de energie der spieren van het darmkanaal.

Op het gebied der hooggeroemde spieroefening is ook niet alles goud wat er blinkt.

Bij onevenredig sterke ontwikkeling van het spierstelsel zijn het hart, de longen en de bloedvaten niet in staat zonder schade den arbeid te verrichten die van hen ver-

langd wordt. De nieren worden bedreigd door de vele producten der stofwisseling die zij moeten afvoeren. De scheikunde kent niet alle stoffen welke in de werkende spier ontstaan, en zeer waarschijnlijk zijn er onder deze welke als vergiften moeten worden aangemerkt, wanneer ze niet tijdig worden omgezet of afgevoerd.

Er is een lange lijst van zoogenaamde beroepsneurosen, die ontstaan door veelvuldige oefening van bepaalde spiergroepen. Als voorbeelden noem ik de schrijfkramp, de kramp der musici, der melkers; daarbij treden stoornissen op tengevolge van overmatig gebruik derzelfde spieren en niet zelden is blijvende ongeschiktheid voor den gewonen arbeid daarvan het gevolg.

Het zal waarschijnlijk niet lang duren of wij hooren van den kramp der fietsrijders.

Bij cavaleristen treden in de adductoren der dij, bij infanteristen in de spieren van den schouder verbeeningen op door druk en wrijving, die hen voor verderen dienst ongeschikt kunnen maken. Het zou gemakkelijk vallen de lijst der schadelijke gevolgen van overmatigen spierarbeid te vergrooten.

Dag aan dag worden klachten gehoord over de bedenkelijke uitwerking der hooge eischen, die in onzen tijd aan het arbeidsvermogen der hersenen worden gesteld. „Overwerkt zijn" is een uitdrukking die bijna uitsluitend dient om de gevolgen van geestelijken arbeid aan te wijzen. Zij worden waargenomen bij de jeugd die zich voor examens bereidt evenzeer als bij hen die het onderwijs geven, bij industrieelen en kooplieden, bij voorgangers en volgelingen op elk gebied, bij den struggle for life en den struggle for high life.

Wij hebben het daareven vermeld dat door oefening de afwikkeling van bepaalde cerebrale processen gemakkelijk wordt, zelfs van zeer gecompliceerde processen; maar wanneer telkens en telkens nieuwe indrukken op ons inwerken, wanneer die

moeten worden bewaard, met andere verbonden en omgezet in besluiten van geestelijke orde of in wilsuitingen dan raakt het samengestelde raderwerk in de war, weigert zijn diensten of verliest de regelmaat.

Bedenkt daarbij dat verworvene ziekelijke afwijkingen en eigenschappen stellig in niet mindere mate erfelijk zijn dan de aanwinst die het lichaam door oefening verkreeg, en de verwondering houdt op over den langzamen vooruitgang der menschheid in haar geheel.

Tevens wordt de overtuiging levendig dat alle oefening is een tweesnijdend zwaard, dat met de grootste omzichtigheid moet gehanteerd worden. Met het oog op een beperkt en omschreven doel kan langs afgepaalden weg en onder verstandige leiding het menschelijk lichaam tot een werktuig van aanzienlijke volmaaktheid worden opgevoed, maar die volmaaktheid is dan eveneens beperkt, gelijkt op die van een kunstig samengestelde machine, die op bewonderenswaardige wijze haar product levert, maar ook tot niets anders in staat is.

Het individu lijdt schade onder de eenzijdige ontwikkeling van een zijner deelen. De eigenschappen van den mensch, die hem verheffen boven zijne lagere natuurgenooten, gaan verloren; hij wordt gebracht op zijwegen, wellicht tot atavismus.

Voor het harmonische der ontwikkeling is hare veelzijdigheid een eerste vereischte, onder deze voorwaarde, dat met den aanleg en de beschikbare krachten worde rekening gehouden.

Ik kan mij de ontwikkeling der menschheid niet denken zonder zeer aanzienlijke verbetering en vermeerdering van wat men gewoon is machines te noemen, opdat de mensch van machinalen arbeid ontheven worde.

De droombeelden van een ver verwijderd verschiet zeg ik vaarwel; de geestelijke en zedelijke ontwikkeling laat ik grootendeels rusten en bepaal mij in hoofdzaak tot de beteekenis

dier lichaamsoefeningen, welke onder de benaming van gymnastiek en sport kunnen worden saamgevat. Zij worden in onze dagen, en terecht, beschouwd als een integreerend deel der opvoeding, van groote beteekenis in geestelijken en lichamelijken zin. Als middelen tot ontspanning en tot inspanning worden zij dienstbaar voor het bewaren der gezondheid en zij vormen, onder den naam van kinesiotherapie, een geneesmethode van onschatbare waarde.

De spelen van het kind, de vrije en de orde-oefeningen op de lagere school, de gymnastiek aan en met werktuigen beoogen de ontwikkeling der spierkracht en haar doelmatig gebruik. In hoofdzaak het laatste.

De wilde volken, die nooit eenige opleiding genoten, staan in lichaamskracht en lichaamsbouw geenszins bij ons ten achteren. Zij kunnen meer dan wij; maar zij kunnen niet wat zij willen. Een gewilde beweging door spierwerking, en wel door een minimum van spierwerking, te leeren verrichten dat is het hoofddoel der gymnastische oefening. In den aanvang maakt het kind een massa bewegingen, die door eenvoudige prikkels en voorstellingen worden opgewekt; het verricht veel doelloozen en nutteloozen arbeid. Eerst langzaam leert het het ondoelmatige weg te laten, zich een juiste voorstelling te vormen van de voor zijn doel noodige spierwerkzaamheid en de vereischte bevelen langs de richtige zenuwbaan en met de intensiteit die noodig is — niet meer en niet minder — naar de spieren over te brengen.

Daardoor onderscheidt zich een geoefend klimmer van den eerstbeginnende, dat hij zich rustig en zonder spartelen aan het touw naar boven trekt. De volleerde voltigeur springt niet verder of hooger dan noodig is. Zij weten het middel pas te maken aan het doel.

De gewone, behagelijke lichaamshouding is het effekt van een onbewuste, aanhoudende spierwerkzaamheid. Zij moet door

oefening verkregen worden. De welopgevoede man en vrouw herkent men aan houding, gang en beweging. Zonder schade voor de gezondheid kunnen op later leeftijd, in 't algemeen genomen, deze eigenschappen in korten tijd niet verkregen worden en dikwijls in 't geheel niet.

Daar is dus in deze gymnastische oefeningen een opvoedende kracht in algemeenen zin. Zij kweeken aandacht, zelfbeheersching en zelfvertrouwen; zij wekken het schoonheidsgevoel, het streven naar overeenstemming tusschen middel en doel. De werkende spier wordt krachtiger, en dat is noodig wanneer uit den leerling een meester worden zal, een acrobaat of een worstelaar. Een streven in deze richting ligt buiten het terrein der medische beschouwing. Voor ons heeft naast de paedagogische beteekenis alleen de gelijkmatige ontwikkeling van spier- been- en bandstelsel door gymnastische oefeningen waarde. Zal die harmonische ontwikkeling tot stand komen dan moet afwisseling in de oefeningen op den voorgrond staan, waarbij beurtelings en in gelijke mate de extremiteiten, de hals-, borst-, rug- en buikspieren aan de orde komen. Eenzijdigheid geeft een onbevredigend resultaat. Wie kan zich bekoord gevoelen door de zware beenen eener balletdanseres met mageren hals en dunne armen?

De vader der moderne gymnastiek, F. L. Jahn (geb. 1778), bewogen door de vernedering van zijn vaderland in de Napoleontische oorlogen, bedoelde in de eerste plaats het aankweeken van een krachtig geslacht, geschikt voor den oorlog. Zonder aan de lichaamsoefening in dit opzicht een ernstige beteekenis te willen ontzeggen, meen ik toch dat men verkeerd zou doen door deze gedachte van Jahn op den voorgrond te plaatsen.

Dikwijls hoort men ook van de gymnastische oefening op de school spreken als een heilzaam middel om rust en afleiding te geven van den ingespannen geestesarbeid en om in frissche lucht ademhaling en bloedsomloop in levendigen gang te brengen.

Ook daarin schuilt, mijns inziens, veel overdrijving. Gymnastiek blijft dressuur, — zoowel voor de hersenen als voor de spieren — een heilzame dressuur wel is waar, doch alleen wanneer ze met mate en afwisseling wordt toegepast. Dezelfde oefeningen nog eens en nog eens te herhalen wordt al even nadeelig als altijd thema's maken en grammatica leeren.

De machine wordt geoefend niet de mensch. Zou het niet veel beter zijn de jeugd den noodigen vrijen tijd te laten en de gelegenheid te geven om in spelen, passend voor haren leeftijd, afleiding te zoeken voor de inspanning van den geest en de gedwongen rust op de schoolbanken. Dan komen ook de gewrichten los, dan worden de spieren in werking gebracht, de longen en het hart tot krachtiger arbeid geprikkeld en het initiatief — het handelen op grond van eigen inzicht en oordeel — wordt ontwikkeld.

Daarin schuilt juist het voordeel van een anderen vorm van lichaamsoefening: tegenwoordig algemeen bekend onder den naam van sport. Het is moeielijk een omschrijving van alles te geven wat daaronder verstaan wordt; een eenvoudige opsomming zou reeds omslachtig zijn en tot velerlei bedenkingen aanleiding kunnen geven. Alle spelen, waarbij lichaamsbeweging op den voorgrond komt, behooren daartoe, zooals hoepelen, vlieger oplaten, knikkeren, kegelen, stuivertje wisselen, cricquet, crocket, lawntennis, voetbal enz., enz. Maar de sport omvat veel meer, paardrijden, jagen, roeien, zwemmen, schaatsenrijden, schermen, raddraaien enz. Dat alles moge niet meer op den naam van lichaams*spel* aanspraak maken, maar aan alles is gemeen dat lichaamsoefening, meestal in de vrije lucht, gepaard gaat aan de ontwikkeling van het initiatief. —

Het is een groot voordeel daarbij dat het automatische der beweging op den achtergrond treedt tegenover het initiative der handeling. Zoo althans is het wanneer de sport niet eenzijdig gedreven wordt. Er is misschien geen lichaamsoefening

die beter beantwoordt aan den eisch der harmonische ontwikkeling van alle spieren dan het roeien en toch ontaardt dit na eenigen tijd in een machineachtige werkzaamheid, waaraan alle beteekenis tot ontwikkeling van het individu moet worden ontzegd. —

De snelheid waarmede de velocipedist zich langs den weg beweegt eischt voortdurende waakzaamheid, vlugheid in opvatting van mogelijke hindernissen, vlugheid in het besluiten en in het aanwenden der juiste beweging van het stuur om ongelukken te voorkomen.

Hetzelfde geldt ongeveer van het paard- en schaatsenrijden, het jagen en het schermen.

In de veelzijdigheid der oefening berust de voortreffelijkheid dezer handelingen; in het gevaar waarmee ze verbonden zijn een aantrekkelijkheid voor ondernemende geesten; in den wedijver dien ze opwekken een prikkel tot inspanning. Wij mogen ons innig verheugen over de verbreiding die de beoefening van den sport in later tijd gekregen heeft; maar het zou verkeerd zijn de oogen te sluiten voor de schaduwzijden. De voordeelen van den sport vervallen grootendeels wanneer door oefening een zekere mate van volkomenheid bereikt is. Ieder weet wel bij ondervinding dat de spieren na inspannenden arbeid langeren of korten tijd een eigenaardige, onaangename gewaarwording doen ondervinden. Met de oefening verdwijnt die z.g. stijfheid, maar van dat oogenblik af heeft de oefening ook weinig invloed meer op de ontwikkeling. Ook de heilzame inwerking op de gangliencellen en de geleidingsbanen in de hersenen houdt op, wanneer deze een grootere mate van oefening hebben verkregen.

Nemen wij nog eens tot voorbeeld den velocipedist. De eerste bezwaren zijn overwonnen, het evenwicht wordt bewaard door een minimum van spierwerking en verder bepaalt zich de lichaamsoefening tot de spieren der benedenste extremiteit.

Aanvankelijk eischt nog de voortbeweging langs de openbare wegen, vooral in de stad, een voortdurende opmerkzaamheid die de gedachten bezig houdt en een heilzame afleiding geeft aan de gewone werkzaamheid van den geest. Langzamerhand treedt ook hier de gewoonte in haar recht en komt de velocipedist in den toestand van den bewoner eener wereldstad die te midden van het drukste verkeer dat om hem is voortsnelt, die uitwijkt, zijn vaart versnelt of verlangzaamt al naar de behoefte van het oogenblik en ten slotte nauwelijks weet wat hij gezien en ontmoet heeft. De beweging is voor hem niet veel anders dan het houtzagen van den boekenwurm in zijn tuin of het draaien aan den ergostaat der vetlijvige dame — een jammerlijk middel om wat meer vet, eenige koolhydraten en wat te veel gebruikte eiwitverbindingen kwijt te raken

De zondagsruiter heeft meer voordeel van zijne onbeholpen kunstverrichtingen dan de cavalerist, gelijk de student meer leering trekt uit zijn eerste proefnemingen in het laboratorium dan de hoogleeraar uit het moeielijk experiment dat hij voor de zóó en zooveelste maal herhaalt.

Zal er opvoeding zijn van het lichaam en van den geest dan moeten de vleugels steeds wijder worden uitgeslagen, dan moet er afwisseling zijn in werkzaamheid voor lichaam en geest. Naar aanleg en karakter, naar stand en beroep, naar kracht en verstand, naar tijd en beurs, naar leeftijd en geslacht regele men de middelen tot ontwikkeling van spier- en zenuwstelsel. De keuze is ruim genoeg, mits men zich aan de slavernij der mode wete te onttrekken. Men zij zich bewust van het doel dat men zich voorstelt en het middel is te vinden. —

Overdrijving schaadt altijd, zoo ook hier. En het gevaar om in overdrijving te vervallen is niet gering. Reeds de zelfvoldoening van het gebracht te hebben tot een zekere mate van volmaaktheid, de loftuitingen van sportgenooten en vriendinnen prikkelen tot volharding, de onderlinge wedijver eischt de

inspanning van alle krachten, de wedstrijden bieden lauweren en zoo komt het dat sport, en wel één bepaalde vorm van sport, het hoofddoel wordt van werken en streven, van willen en kunnen. Het is niet uitsluitend volmaking in moreelen, in intellectueelen en in somatischen zin die door deze vaardigheid wordt aangekweekt. Menige gezondheid is verwoest door inspanning buiten verhouding tot den lichamelijken aanleg; menige loopbaan werd gestoord door overmatige opoffering van tijd en kracht aan in zich zelf hoogst prijzenswaardige lichaamsspelen, menig karakter werd bedorven door den boozen geest die overmaat van sport *kan* aankweeken. Het gevaar toch is niet gering dat in het jeugdig gemoed egoïsmus gekweekt wordt, dat naijver, in slechten zin, wordt aangewakkerd en dat ten slotte elk middel voor geoorloofd wordt gehouden om tot zijn doel te geraken. Naast sport bloeien spel en weddingschap, die kankers der samenleving. En zou niet, zoo vraag ik ten slotte, het Angelsaksische ras dat aan zijn hartstocht voor sport zoovele voortreffelijke eigenschappen dankt, ook daaraan te wijten hebben — voor een deel althans — die brutale hebzucht en die meedoogenlooze wreedheid welke schreeuwen om wraak — helaas! tot heden te vergeefs. —

Naast de lichaamsoefeningen, waarmede wij ons tot dusverre bezighielden, ontwikkelde zich in later jaren meer en meer een derde vorm, die zich liefst tooit met den schoonklinkenden naam van Heilgymnastiek. Zij is ook bekend onder den naam van Zweedsche gymnastiek, daar hare grondslagen gelegd zijn in den aanvang der vorige eeuw, door den Zweed Pehr Henrik Lind.

In haar tegenwoordigen vorm dient ze hoofdzakelijk ter behandeling van bestaande afwijkingen van plaatselijken aard, minder om de algemeene ontwikkeling van het individu te bevorderen. —

Zij is hoofdzakelijk daardoor gekarakteriseerd dat bepaalde spieren of spiergroepen in werkzaamheid worden gebracht onder nauwkeurige doseering van den weerstand die overwonnen, van den arbeid die verricht moet worden. Om dit doel te bereiken worden alle overige spieren zooveel mogelijk in rust gelaten en wordt de weerstand die overwonnen moet worden aangebracht door de hand van den gymnast die de oefening leidt. Omgekeerd kan ook de gymnast aan eenig lichaamsdeel van den patient een beweging mededeelen, waartegen deze zich verzet. Daarin is natuurlijk een groot voordeel gelegen dat de spierwerking nauwkeurig wordt gelocaliseerd en gedoseerd.

Het is niet gemakkelijk een bepaalde spier of een beperkte spiergroep in werking te brengen en andere in rust te laten; vooral bij grootere krachtsinspanning wordt dat moeilijk, gelijk wel ieder onzer bij ervaring weet. De inwerking van den wil tot bepaalde zenuwbanen te beperken is een moeilijke kunst, en daarom zijn bij de toepassing der Zweedsche gymnastiek bepaalde houdings- en hulpmiddelen noodig wier toepassing van den gymnast veel kennis en ervaring eischt. Het bepalen van den weerstand, dien de in werking komende spieren moeten overwinnen en de graad van verplaatsing die aan eenig lichaamsdeel zal worden medegedeeld, zijn geheel in de macht van den gymnast. Hij heeft dus ook te beslissen over de maat van den arbeid die wordt opgelegd, zoowel wat de intensiteit als de extensiteit der beweging betreft. Het is natuurlijk dat deze geregeld moeten worden naar de kracht, waarover de patiënt beschikt, en den omvang der normale bewegelijkheid.

Uit den aard der zaak kan een zoodanige, veeltijds langdurige behandeling slechts aan weinigen ten goede komen en het is begrijpelijk dat men getracht heeft de kostbare en moeilijk verkrijgbare hulp van den geleerden gymnast door mechanische hulpmiddelen te vervangen.

Het is wederom een Zweed Dr. ZANDER te Stockholm, die op

de meest volkomene wijze dat doel bereikt heeft. Wie kent niet de Zander-instituten? In een groot en luchtig lokaal zijn, bij volledige inrichting, ruim zestig toestellen opgesteld die de verschillende gewrichten van het menschelijk lichaam, binnen de normale grenzen, in beweging kunnen brengen of ook een gewilde beweging kunnen tegenhouden. Door stoomkracht of electriciteit worden deze toestellen in werking gebracht, wanneer zij dienst zullen doen om beweging aan het lichaam mede te deelen, terwijl de weerstand door hefboomswerking wordt verkregen, welke zoo is aangebracht dat de weerstand toe- of afneemt naarmate de richting in welke de arbeidende spier werkt gunstiger of ongunstiger wordt voor het te verkrijgen effect. Bovendien is rekening gehouden met het feit dat de spierkracht trapsgewijze vermindert naarmate de spier zich meer verkort, en eveneens met de omstandigheid dat vele spieren tijdens hare werkzaamheid van richting veranderen. Door vernuftige toepassing van de gegevens der wetenschap en der ervaring is Zander er in geslaagd toestellen te construeeren die het mogelijk maken: 1°. den arbeid tot bepaalde spieren te beperken, met uitsluiting zelfs van de gewoonlijk intredende werkzaamheid der antagonisten en alzoo de grootst mogelijke oefening te verkrijgen bij de geringste vermoeienis en stofwisseling; 2°. de krachtsinspanning nauwkeurig te bepalen en die naar de behoeften van den patiënt te doen toe- of afnemen.

Nu moge het onweersprekelijk zijn dat in de vernuftigste machine niet woont het intellect van den ontwikkelden gymnast die het systeem van Ling volkomen beheerscht, toch vallen de groote voordeelen der Zander'sche apparaten niet te miskennen. Hunne regelmatige en onvermoeibare werkzaamheid maakt dat aan verschillende toestellen meerdere patiënten tegelijkertijd geholpen kunnen worden en dat aan hetzelfde toestel de een den ander onmiddellijk kan opvolgen; de kracht van den gymnast is beperkt, zijn aandacht en zijn spierkracht raken uitgeput,

hoezeer ze ook geoefend mogen zijn. Bovendien zijn bekwame gymnasten niet in groot aantal aanwezig en moeten zij zeer duur betaald worden. Jammer is het zeker dat ook de Zander-apparaten zeer veel geld kosten en door de betreurenswaardige werking van het patentrecht slechts van een enkelen fabrikant te betrekken zijn, zoodat concurrentie is uitgesloten.

Tot de gymnastische methode van Ling behooren ook de massage en de medegedeelde bewegingen, waarbij de behandelde persoon geheel passief blijft. Door de werkzaamheid van onzen landgenoot Mezger is de massage geworden tot een afzonderlijke afdeeling der mechanotherapie. Bij oppervlakkige beschouwing moet ook de indruk ontstaan dat hare werking nauwelijks gerekend mag worden te behooren tot het gebied der lichaamsoefeningen. Inderdaad is dit toch wel het geval. Door strijken en wrijven, door kneden en kloppen en door het opwekken van trillingen worden niet alleen de vochtstroom en de stofwisseling gewijzigd: zij wekken ook samentrekking in spierbundels die niet meer staan onder den invloed van den wil en kunnen alzoo de functie onderhouden en opwekken, totdat deze zich genoegzaam heeft hersteld om op de normale prikkels in te treden. De massage kan invloed oefenen op de bloedsverdeeling, op de hartswerking, op de ademhaling, op de onwillekeurige spieren, op de klierachtige organen en deze door oefening tot betere werkzaamheid brengen.

De zuiver passieve bewegingen, die aan stijve gewrichten worden medegedeeld en die in hoofdzaak bedoelen het bewegelijk maken van banden, peezen en spieren, welke hunne rekbaarheid verloren hebben, dienen tevens tot regeneratie van elastische en contractile elementen. Het zien van de aan een stijf gewricht medegedeelde beweging wekt bij den patiënt de voorstelling der bewegingsmogelijkheid: zij prikkelt hem tot inspanning en wanneer ook de eerste pogingen zonder waarneembare uitwerking blijven toch zal voortgezette oefening tot het doel leiden.

Na verwant aan de Zweedsche gymnastiek en aan de massage is ook de werking der electriciteit. De faradische stroom kan naar de methoden van den onovertroffen DUCHENNE (de BOULOGNE) den prikkel hoogst nauwkeurig localiseeren en daaraan de verlangde intensiteit geven. Tot het opwekken van samentrekkingen in het gebied van enkele bewegingszenuwen, b.v. de aangezichts- en de middenrifszenuw, is deze het middel bij uitnemendheid. De galvanische stroom vindt een uitgebreide toepassing waar het geldt wijziging aan te brengen bij stoornissen der innervatie, der prikkelbaarheid en der stofwisseling en nadert alzoo meer tot de werkzaamheid der massage. De statische electriciteit en de sterke wisselstroomen van D'ARSONVAL hebben in hunne werking waarschijnlijk groote overeenkomst met de vibraties die door den masseur kunnen worden opgewekt. Overal geldt het om door een physischen prikkel invloed te oefenen op de functie, op de voeding, op de stofwisseling.

Aan de apparatotherapie (sit venia verbo) van ZANDER is het bezwaar der aanzienlijke kostbaarheid verbonden, nog vergroot door den meestal langen duur der behandeling. Hetzelfde geldt ook van de electrotherapie. Vandaar velerlei pogingen om een gelijk doel met eenvoudiger middelen te bereiken.

Het naast bij de apparaten van ZANDER in doelmatigheid, maar ook in prijs, komen die van KRUKENBERG. Daarbij worden weerstand en beweging gegeven door hefbooms- en slingerwerking. Eenvoudiger en toch goed gedacht zijn de toestelletjes van THILO. Het zou mij echter te ver voeren en u geen belangstelling kunnen inboezemen, wanneer ik deze en nog vele andere nader wilde omschrijven. Daar schuilt ook veel kaf onder het koren. Al die toestellen, welke naar het voorbeeld van den veel verbreiden restaurator van GOODYEAR gemaakt worden, zijn bepaald af te keuren. De weerstand wordt daarbij gevormd door elastische strengen of veeren die meer inspanning eischen, naarmate zij verder gerekt worden. De kracht der spier daarentegen ver-

mindert — volgens de wet van SCHWANN — allengs indien zij zich samentrekt. Daarom behoort ook tijdens de samentrekking de weerstand af- in plaats van toe te nemen. De oefening krijgt anders een hoogst onregelmatig karakter.

In een opzicht, en dat mag ik niet verzwijgen, heb ik groot bezwaar tegen de mechano-therapie. Op den duur oefent zij een nadeeligen invloed op het individu als geheel. In sterke tegenstelling tot de verrichtingen des dagelijkschen levens en van den sport, wanneer deze behoorlijk wordt afgewisseld, bepaalt zij de gedachten van den mensch tot zijn kwaal, zijn onvermogen, zijn lichamelijk lijden. Het doellooze der bewegingen en hare eentonigheid verzwakken de energie en de groote rampen van het tegenwoordige geslacht: de neurasthenie en de hysterie worden daardoor bevorderd. Het krachtigste hulpmiddel voor de genezing van veel lichamelijk leed is de schoone kunst van te vergeten. Daaraan is het waarlijk niet bevorderlijk, wanneer men dagelijks eenige uren moet wijden aan een geestdoodende bezigheid, waarbij telkens weer de tekortkomingen, liefst in cijfers uitgedrukt, aan het licht treden. Voor een korten tijd, als amusement of bezigheid 's zomers op een badplaats gaat dat goed; maar er behooren reeds een krachtige natuur en een flinke wilskracht toe om dat lichamelijk geknutsel langeren tijd te verdragen zonder schade te lijden in zijn psychischen toestand.

De manueele en instrumentale heilgymnastiek is een uitnemend middel om de stijfheid te behandelen die na een beenbreuk of een ontwrichting, na een trauma van eenige intensiteit, steeds overblijft. Eerst massage, dan passieve, later weerstands- en vrije bewegingen dat is de aangewezen weg; maar de kroon moet op het werk gezet worden door de natuurlijke verrichtingen des lichaams. Eerst daardoor keert de normale toestand in physiologischen en anatomischen zin terug. Zoolang de behandeling duurt geneest de patiënt niet.

De verkrommingen, die bij kinderen en jonge menschen zoo

veelvuldig voorkomen ten gevolge van zwakte der spieren of van het beenstelsel, door overmatige belasting en verkeerde gewoonten worden naar dezelfde methode met veel succes behandeld. De spieren kunnen versterkt worden door gepaste afwisseling van rust en oefening; zij dienen echter ook goed gevoed te worden. Een paard kan niet alleen met de zweep worden opgekweekt, het verlangt ook haver. De jonge loot kan worden recht gebogen. Het gaat hier *et* vi *et* saepe cadendo. Uitwendige omstandigheden zullen dikwijls de keuze bepalen.

Steeds is het van belang om verkeerde houding, berustende op gewoonte en werkzaamheid, na te laten en in de meeste gevallen zijn daarvoor steunapparaten onmisbaar, die door de heilgymnasten te zeer op den achtergrond worden geschoven.

Bij spierverlammingen en bij stoornissen in de coördinatie der bewegingen zijn door speciale oefeningen, zonder en met daartoe aangegeven toestelletjes, merkwaardige uitkomsten verkregen. Ik wil slechts wijzen op de behandeling van apoplectische verlammingen, van de ataxie by tabes en beroepsneurosen, van het stotteren; toestanden waarbij verbetering verkregen kan worden, al blijft de anatomische grondslag van het lijden voortbestaan. Dat door oefening ook blinden tot zien en dooven tot hooren gebracht kunnen worden is wel beweerd, maar niet bewezen.

Wie heeft niet gehoord van de hoog geprezen rustkuur naar de voorschriften van Weir Mitchell en Playfair als voortreffelijk middel tegen de kwaal onzer dagen: de diep gezonken energie in nutritieven en in functioneelen zin. In werkelijkheid is zij ook een oefeningskuur. Eerst in het opnemen van voedsel, dan komt de massage den bloedsomloop verbeteren en met hulp der electriciteit de spierwerkzaamheid zachtkens aan opwekken, langzamerhand eerst komen indrukken van buiten het zenuwstelsel tot normale reactie opwekken, eindelijk volgen passieve, actieve en weerstandsbewegingen, ten slotte wandelingen en de fiets. De patiënt is hersteld d. w. z. de weg is gewezen waar-

langs door voortgezette oefening van lichaam en geest een normaal mensch kan worden gevormd. Normale menschen worden slechts gevormd in en door de samenleving.

Ik ben reeds afgedwaald op het terrein der internisten. Zij zullen het mij niet ten kwade duiden, wanneer ik ook nog stofwisselingsstoornissen, als vetzucht en diabetes, afwijkingen in de organen van ademhaling, bloedsomloop en spijsvertering noem als dezulken die dikwijls door lichaamsoefeningen in den breedsten zin van het woord, kunnen worden bestreden.

Hoe schoon en verlokkend dat arbeidsveld ook zij toch past het ten opzichte dezer physische geneesmethoden te herinneren, dat de mensch vormt een ondeelbaar geheel. Met dit onloochenbare feit moet ook de therapeut rekening houden, opdat niet het individu schade lijde door maatregelen, die aan een bepaald systeem of orgaan ten goede komen.

Die waarheid, oud als de geneeskunde, mag in onze dagen nog wel eens herhaald worden aan het adres der mechanotherapeuten. De volgelingen van JAHN en LING en ZANDER, de electrotherapeuten en de masseurs, speciaal de navolgers van THURE BRANDT, mogen dat bedenken.

Wisseling tusschen geestelijken en lichamelijken arbeid, waarbij alle eentonigheid en eenzijdigheid, die geestdoodend werken, worden vermeden dat is het beste middel om de menschelijke machine tot ontwikkeling te brengen en in gang te houden. Rust roest.

De sociale beteekenis van stoornissen, na ongevallen bij den arbeid teruggebleven, heeft in later jaren de algemeene belangstelling in het vraagstuk, waarmede wij ons bezighielden, in hooge mate gaande gemaakt.

Het is reeds spoedig, na de eerste wettelijke regeling ter voorziening in het onderhoud van hen die tengevolge van eenig ongeval bij den arbeid buiten staat waren hun gewone werk te verrichten, gebleken dat in de meeste dier gevallen na afloop

der behandeling gedurende korteren of langeren tijd stoornissen in de functie van een of ander lichaamsdeel terugbleven. En geen wonder. In ziekeninrichtingen, waar de meeste der ernstige beleedigingen behandeld worden, bestaat geen gelegenheid voor oefeningen op zoo uitgebreide schaal en zoo langdurig als voor het herstel tot volledige bruikbaarheid noodig zijn. Bij behandeling in de eigen woning is dat nog minder mogelijk. Wel is het in later jaren meer en meer het streven der heelkundigen geweest om na beenbreuken, verwondingen, ontwrichtingen e. d. reeds tijdens de behandeling, en in ieder geval zoodra mogelijk na de genezing, zorg te wijden aan de oefening door passieve en actieve bewegingen; maar nog altijd is het regel dat na de best geslaagde kuur geen enkele patiënt ontslagen kan worden in staat om dadelijk, geheel gelijk vroeger, zijn werk weder op te vatten.

Die ervaring heeft belanghebbenden, den Staat, verzekeringsmaatschappijen, beroepsgenootschappen, er toe gebracht om voor deze patiënten afzonderlijke gestichten op te richten, die, als meer en min volledige navolgingen der Zander-inrichtingen, gewoonlijk worden aangeduid met den naam van medicomechanische instituten.

Daarbij is reeds spoedig gebleken dat de hooggespannen verwachtingen werden teleurgesteld. De aanwinst in functie bleef beneden hetgeen men zich had voorgesteld en zelfs de terugkeer tot normale kracht en bewegelijkheid verzekerde, niet altijd de geschiktheid voor de uitoefening van het vroegere beroep. Met het oog hierop mag het zeker een schrede in de goede richting genoemd worden, dat nieuwe toestellen werden bedacht o. a. door Hönig, waaraan niet zoozeer de physiologische bewegingen konden beoefend worden, maar veel meer de bijzondere vaardigheden die in de uitoefening der verschillende bedrijven gevorderd worden, als boren, kloppen, vijlen, metselen enz. enz.

Het beginsel dat hieraan ten grondslag ligt mag alleszins

rationeel heeten, vooral omdat daardoor de zoo hoogst nuttige compenseerende werking van spieren en gewrichten wordt gekweekt. Het is toch in de hoogste mate merkwaardig te zien hoezeer een blijvende bewegingsstoornis in eenig deel vergoed kan worden door andere bewegingen, die vroeger niet mogelijk waren omdat ze niet geoefend werden. Uit den aard der zaak is daartoe veel volharding en veel tijd noodig. Maar daarin is niet het eenige, zelfs niet het hoofdbezwaar tegen deze beroepsoefeningen gelegen. Men moet toch al zeer wonderbaarlijk denken over de organisatie van den mensch, wanneer men zich voorstelt dat een schilder met een stijf schoudergewricht er toe gebracht zal kunnen worden om de beweegbaarheid van schouderblad en sleutelbeen aan te kweeken, door zich dag in dag uit ijverig te oefenen in het doelloos strijken met een drogen kwast langs een goed geverfden muur, of dat een timmerman zich ernstig zal toeleggen op het schaven, door een houtblok op een tafel heen en weer te wrijven. De handen mogen zich leenen tot zulk een arbeid, de geest wil wat anders en zonder medewerking van den geest komt ook zuiver mechanische vaardigheid niet tot stand.

Het denkbeeld is dan ook reeds uitgesproken om nog een schrede verder te gaan door van overheidswege heusche werkplaatsen en fabrieken in te richten, waarin de werklieden die ten gevolge van eenig ongeval tijdelijk invalide zijn tot meerdere, kan het, tot volkomen vaardigheid worden opgekweekt.

Dat is zeker de meer belovende weg; doch vermoedelijk zal er nog heel wat water door den Rijn stroomen — ik had haast gezegd door de Leidsche grachten — voordat wij dorpen en steden zien verrijzen aan dit humanitaire doel gewijd.

En ook tegen dergelijke maatregelen zouden van het medische standpunt — ik spreek niet van het economische — ernstige bezwaren zijn in te brengen. Het samenzijn van vele patiënten werkt nadeelig. De klachten van den een wekken bij den

ander voorstellingen, die tot werkelijke of ingebeelde ziektetoestanden aanleiding geven. Vooral het jeugdige gemoed is voor dergelijke indrukken zeer toegankelijk. Men behoeft niet eens te denken aan de mogelijkheid van gemeenschappelijk overleg in afkeurenswaardigen zin met het doel om te misleiden en te bedriegen. Bedriegers worden in den regel gemakkelijk herkend en ontmaskerd. De suggestieve invloed van het eene individu op het andere, en vooral de auto- of zelfsuggestie baren meer ongeluk dan algemeen wordt vermoed. Om gezond te zijn moet men niet altijd onder zieken verkeeren.

Van welke zijde men ook het vraagstuk der lichaamsoefeningen beziet, steeds komt voor ons oog de onverbrekelijke samenhang tusschen de verschillende deelen, waaruit het geheel dat den naam draagt van mensch, is opgebouwd. Lichaamsoefeningen zonder ontwikkeling van den geest doen het menschelijke in den mensch ten gronde gaan; ontwikkeling van den geest zonder oefening van het lichaam voert tot ontijdig verval. Dat zij gezegd aan de voorstanders van gymnastiek en sport, van heilgymnastiek en mechanotherapie en ook, met niet minder nadruk, aan onderwijzers en leerlingen, aan Professoren en Studenten.

Ik heb gezegd.

REDE

VAN

Professor J. H. GALLÉE

van UTRECHT.

bij de aanbieding aan den Senaat van het door JAN VETH geschilderde portret van wijlen Prof. COSIJN [1]).

Op den 26 Aug. 1899 heeft uwe Universiteit door den dood van Cosijn een groot verlies geleden. Hij was een geleerde van groote gaven en uitgebreide kennis, algemeen gewaardeerd als Germanist, inzonderheid als kenner van het Angelsaksisch; de woorden in vaktijdschriften aan zijne nagedachtenis gewijd getuigen het best hoe hij in Nederland en daarbuiten hoog geschat werd.

Cosijn was inderdaad een man met zeldzame talenten: geestig en scherpzinnig, begaafd met een groot geheugen, een open oog voor de zwakheden in een betoog, en hij was bovendien een warm bewonderaar van het wezenlijk poetische.

Voor zijn vrienden was hij een trouw vriend; altijd gereed om met hen of voor hen wetenschappelijke vraagstukken te onderzoeken, welke meer tot het gebied van zijne studie behoorden of de juistheid der uitkomsten van een wetenschappelijk onderzoek te verifieeren.

1) De Rector Magnificus Prof. van Iterson beantwoordde den Spreker, en de Senaat besloot beide redevoeringen in het Jaarboek te doen afdrukken. Tot ons leedwezen werd het antwoord van den Rector in zijn nagelaten papieren niet gevonden.

Men heeft van Cosijn gezegd dat hij meer geleerde dan docent was, — maar hij inspireerde, hij prikkelde hij wekte tot onderzoek op.

Toen ik de betrekking aan het gymnasium te Haarlem aanvaardde, die Cosijn in 1871 voor die aan het Nederlandsch Woordenboek te Leiden had verlaten vond ik bij velen zijner leerlingen belangstelling in het litteraire leven van den lateren tijd, kennis van eigenaardigheden der Nederlandsche taal, die niet uit boeken kon zijn aangeleerd en daarbij eene groote vrijheid van omgang met den docent, die het den tiro in het doceeren, die een man van zulke gaven moest opvolgen, vaak moeilijk maakte. Uit alles bleek mij ten duidelijkste dat de originaliteit en de geestkracht van dien meester niet zonder invloed op zijne leerlingen was gebleven.

Deze eigenschappen, oorspronkelijkheid en waarheidszin, gepaard aan groote kennis en strenge nauwkeurigheid hebben hem, ook toen hij in 1877 als academisch docent was opgetreden, grooten invloed doen hebben op hen die zich aan zijne wijze van doceeren konden gewennen en die de vrees voor zijne scherpe critiek wisten te overwinnen.

Leerlingen, vrienden en vakgenooten hebben den vroegen dood van een man, die nog zooveel voor de Universiteit en voor de wetenschap had kunnen zijn, ten zeerste betreurd.

Om de nagedachtenis van den geleerde, den vriend en den leermeester te eeren werd door eenige zijner vrienden en leerlingen voorgesteld een kunstenaar van grooten naam uit te noodigen, een portret van Uwen overleden ambtgenoot te schilderen, ten einde dit Uwe Universiteit voor deze Senaatszaal te kunnen aanbieden. Onder de vele portretten van beroemde mannen, die der Leidsche Universiteit tot roem gestrekt hebben, mocht, meenden wij, Cosijn's beeltenis niet ontbreken.

Dit plan vond algemeen instemming. Hoewel wij buiten ons land geen ruchtbaarheid hieraan gegeven hebben, sloten zich

toch ook enkele ambtgenooten uit Zuid-Nederland bij ons aan, om eene hulde te brengen aan den uitnemenden nederlandschen taalgeleerde.

Op hoogen prijs stelde onze Commissie het dat de echtgenoote van den overledene en de zusters van onzen vriend zich bij ons wilden aansluiten en zoo de verwezenlijking van het plan mogelijk hebben gemaakt, zoodat ik thans uit hun aller naam U. M. H. dit portret van Cosijn, van de hand van Jan Veth, voor deze Senaatskamer mag aanbieden.

Veth had het U bekende portret voor den studenten almanak van 1898 vervaardigd. Hiervoor had hij verschillende studies van Cosijn gemaakt. Deze stelden hem in staat zich de gelaatstrekken weer levendig voor den geest te roepen. — Maar veel moest uit het geheugen geschilderd worden, tal van moeilijkheden moesten overwonnen worden, zooals het geval is wanneer een portret niet naar het leven kan geschilderd worden. Hoogst moeilijk is het zeer sprekende beweeglijke gelaatstrekken zoo weer te geven dat het portret ieder bevredigt.

Toch geloof ik dat de schilder bereikt heeft wat hij beoogde, nl. het beeld te geven van den man, die diep gevoelde, een fijnen geest en scherp verstand had, tintelend van vernuft, het beeld van den geleerde wiens werk nog onder komende geslachten bij de Anglisten een naam van degelijkheid en nauwkeurigheid zal behouden, van een superieur man, dien eenvoud en waarheidszin kenmerkten.

En namens hen wier namen in dit boek staan opgeteekend verzoek ik U, Mijnheer de Rector Magnificus! dit portret wel te willen aanvaarden en het in deze zaal eene plaats te verleenen naast de beeltenissen van zoovelen wier namen in de wetenschappelijke wereld nog eene eereplaats hebben en op wie de Leidsche Universiteit zoo te recht roem draagt.

INGESCHREVEN STUDENTEN.

ACADEMIEJAAR 1900—1901.

	Godgeleerdheid.	Rechts-geleerdheid.	Geneeskunde.	Wis- en Natuurkunde.	Letteren en Wijsbegeerte.	Totalen.	Bijzonderheden.
Volledig onderwijs							
Voor de 1e maal	17	72	48	32	9	178	Onder deze rubriek zijn ingeschreven 32 Dames: Rechten 5 Geneesk. 12 Wis- en Natuurk. 10 Letteren en Wijsbegeerte 5 32
〃 〃 2e 〃	16	36	36	16	11	115	
〃 〃 3e 〃	20	51	35	13	8	127	
〃 〃 4e 〃	13	32	25	19	6	95	
〃 〃 5e 〃	9	27	28	8	3	75	
〃 〃 6e 〃	7	19	26	10	5	67	
〃 〃 7e 〃	2	8	26	2	5	43	
〃 〃 8e 〃		10	25	5	2	42	
〃 〃 9e 〃	1	2	19		2	24	
〃 〃 10e 〃			12	2		14	
〃 〃 11e 〃			6			6	
〃 〃 12e 〃		2	1			3	
Totaal . . .	85	259	287	107	51	789	
Voor 2 lessen							
Voor de 1e maal			1	2	7	10	Onder deze rubriek zijn ingeschreven 8 Dames: Wis- en N. 4 Lett. en W. 4 8
〃 〃 2e 〃		1		1		2	
〃 〃 3e 〃					1	1	
〃 〃 4e 〃				4		4	
Totaal . . .		1	1	7	8	17	
Voor 1 les							
Voor de 1e maal		2	1	2	7	12	Onder deze rubriek zijn ingeschreven 5 Dames: Rechten 1 Geneesk. 1 Wis- en N. 2 Lett. en W. 1 5
〃 〃 2e 〃							
〃 〃 3e 〃				1	1	2	
〃 〃 4e 〃				2		2	
Totaal . . .		2	1	5	8	16	
Algemeen totaal	85	262	289	119	67	822	

UITSLAG DER EXAMENS.

	17 Sept. 1900—17 Juli 1901.			
	Aantal.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Candidaats-Examen in de Rechten . . . ,	79	57	22	Geene
Doctoraal- 〃 〃 〃 〃	65	38	27	〃
Examen voor den Ind. Dienst.	6	5	1	〃
Propaed.-Examen in de Geneeskunde. . .	36	30	6	〃
Candidaats 〃 〃 〃 〃 . . .	21	16	5	〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃 . . .	24	17	7	〃
Candidaats 〃 〃 〃 Letteren	8	6	2	〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃	8	8		〃
Candidaats 〃 〃 〃 Wis- en Natuurk.	9	9		〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃 〃 〃	6	6		〃
Propaed. 〃 〃 〃 Godgeleerdheid. .	17	15	2	〃
Candidaats 〃 〃 〃 〃 (1e Ged.)	22	20	2	〃
〃 〃 〃 〃 〃 (2e Ged.)	14	13	1	〃
Doctoraal 〃 〃 〃 〃 . . .	4	4		〃
1e Natuurkundig Examen	19	15	4	〃
2e 〃 〃	17	9	8	〃
Theor. Geneeskundig Examen	38	22	16	〃
〃 Tandheelkundig 〃	6	4	2	〃
Examen volgens Art. 86 Wet H. O. . . .	6	4	2	〃
Aanvullings- en Theor. Apoth. Examen. .	3	3		〃
〃 Examen Plant- en Dierkunde.	1	1		〃
Totaal	409	302	107	Geene

PROMOTIEN

van 17 September 1900 tot 13 Juli 1901.

In de Rechtswetenschap.

1900.

9 October. Jacob Sickenga, van Wolvega. »Stellingen."

17 October. Gerbert Rebel, van Over-Langbroek. »Stellingen."

19 October. Willem Frans Gerard Mastenbroek, van 's Gravenhage. »Stellingen."

23 October. Jacob Pieter Bruynzeel, van Rotterdam. Proefschrift: »De rechtspositie van den Architect."

7 November. Pieter Ladage, van Leiden. »Stellingen."

9 November. Eduard Bonn, van 's Gravenhage. »Stellingen."

23 November. Hendrik Johan Frederik Heyman, van Haastrecht. »Stellingen."

26 November. Anne Bernard van der Laan, van Oldenberkoop. »Stellingen."

28 November. Johannes Coert, van Goedereede. »Stellingen."

30 November. Johannes Alexander Eigeman, van Leiden. Proefschrift: »Eenige beschouwingen over het bevel, voornamelijk uit een militair-strafrechtelijk oogpunt."

7 December. Adriaan van de Sande Bakhuyzen, van Leiden. Proefschrift: »Nederlandsch Onderdaanschap."

14 December. Dirk Karel George de Jong, van 's Gravenhage. »Stellingen."

17 December. Jean Henri Telders, van Gorinchem. Proef-

schrift: »Het onderzoek van Wetsvoorstellen in Wetgevende Vergaderingen."

19 December. Jan Lieftinck, van Kimswerd. »Stellingen.

20 December. Hugo Heuvelink, van Arnhem. »Stellingen."

21 December. Willem Jan Marie van Eysinga, van Noordwijkerhout. »Stellingen."

1901.

29 Januari. Arnold Hijman, van Schiedam. »Stellingen."

5 Februari. Herman Marinus van Leeuwen, van Arnhem. »Stellingen."

12 Februari. Henri Nicolaas van Walree, van Brummen. »Stellingen."

15 Februari. Gijsbertus Marinus Vroesom de Haan, van Amsterdam. »Stellingen."

18 Februari. Eduard Belinfante, van 's Gravenhage. Proefschrift: »Ongeldigheid van Rechtshandelingen."

25 Februari. Hendrik Jacobus Silvergieter Hoogstad, van Leeuwarden. »Stellingen."

18 Maart. Hendrik Abraham Kindermann, van Den Helder. »Stellingen."

25 Maart. Marcus Tjaard van Heloma, van Heerenveen. »Stellingen."

27 Maart. Gerrit Jacob Jan de Mooy, van Gouda. »Stellingen."

22 April. Anne Willem Kist, van 's Gravenhage. »Stellingen."

23 April. Govert Deketh, van Batavia. »Stellingen."

26 April. Jan Dirk van Ketwich Verschuur, van Zwolle. »Stellingen."

29 April. Jan ten Brink Jr., van 's Gravenhage. Proefschrift: »De exceptiën en hare wettelijke regeling."

3 Mei. Marinus Edward Salomons, van Paramaribo. »Stellingen."

6 Mei. Gerrit Jan Sybrandy, van Ulrum. »Stellingen."

18 Mei. Hector Livius Sixma van Heemstra, van Leeuwarden. »Stellingen."

29 Mei. Huibert Nicolaas Kluyver, van Zaandam. Proefschrift: »De regeling van de aansprakelijkheid des Reeders."

31 Mei. Hendrik Frans de Boer, van Joure. »Stellingen."

17 Juni. Karel van Hinloopen Labberton, van Doesburg. »Stellingen."

25 Juni. Johannes Coenraad Kielstra, van Zwartsluis. »Stellingen."

5 Juli. Albert Antoine Loopuyt, van Rotterdam. »Stellingen."

8 Juli. Adriaan Gerard Vreede, van 's Gravenhage. »Stellîngen."

10 Juli. Jan Laurens Sölner, van Zutphen. »Stellingen."

12 Juli. Walraven Francken, van Etten (Gelderland). »Stellingen."

In de Staatswetenschap.

1900.

18 December. Mr. Johan van Gelein Vitringa, van Arnhem. (Met lof). »Stellingen."

18 December. Mr. Balthazar Theodorus van Heemstra, van Harlingen. »Stellingen."

19 December. Mr. Johannes Carolinus Witteveen, van Metzlawier. »Stellingen."

In de Geneeskunde.

1900.

24 October. Gabriël Hermanus Moll van Charante, van Rotterdam. (Met lof). Proefschrift: »De hyperalgetische zonen van Head."

31 October. Gerardus Johannes Matthieu Couvée, van Woerden. Proefschrift: »Pigmentatie der epidermis bij Melanosarcoom."

26 November. Abraham Hermanus Oort, van Harlingen. (Met lof). Proefschrift: »Proeven met doorloopenden hersenarbeid genomen op schoolkinderen."

7 December. Karel Theodoor Haverkorn van Rijsewijk, van Rotterdam. Proefschrift: »Miocarditis Tuberculosa."

17 December. Hector Jacob Lycklama à Nyeholt, van Rot-

terdam. (Met lof). Proefschrift: »De onderlinge verhouding der beenderen van den voorarm en van den handwortel bij verschillende standen van de Hand."

1901.

28 Januari. Derk Jan Fangman, van Culemborg. Proefschrift: »Onderzoek van Assimilatiebekkens uit de Bekkenverzameling der Leidsche verloskundige kliniek."

10 Mei. Pieter Willem Meihuizen, van Batavia. Proefschrift: »Verslag der heelkundige kliniek van het Rijks-Academisch Ziekenhuis te Leiden, Cursus 1898—1899."

17 Mei. Marinus Kievit, van Deventer. Proefschrift: »Over het hechten van Laparotomiewonden."

24 Juni. Christiaan Hendrik Anton Tilman Fehmers, van Rotterdam. Proefschrift: »Bijdrage tot de therapie bij ruptura uteri."

26 Juni. Jan Hendrik Pameijer, van Tiel. Proefschrift: »Over een gemengden tumor der parotis."

28 Juni. Lambertus Bernardus de Monchy, van Rotterdam. Proefschrift: »Prostaat-Hypertrophie."

5 Juli. Gerbert Henry Kaiser, van Leiden. Proefschrift: »Myoom-Operaties verricht in de Leidsche Gynaecologische Kliniek van Juli 1896—Juli 1900."

9 Juli. Willem Abraham Kuenen, van Leiden. (Met lof). Proefschrift: »Haemolyse en Haematogene Pigmentvorming".

11 Juli. Frans Gerard Cornelis, van Breskens (Met lof). Proefschrift: »Bijdrage tot de kennis van de gevolgen der experimenteele thyreoïdectomie".

In de Scheikunde.

1900.

21 December. Pieter Adriaan Meerburg Hzn., van Leiden. Proefschrift: »De invloed van een derde stof op het evenwicht in het stelsel: Triaethylamine en water."

1901.

22 Mei. Ulrich Hugo Everhardus Huber Noodt. Proefschrift:

»Eenige waarnemingen over de werking van water op Antimoniumchloruur".

11 Juli. Cornelis Hendrik Ketner, van Rotterdam. Proefschrift: »Het stelsel natriumkarbonaat, Aethylalkohol en water".

Wis- en Sterrekunde.

20 Mei. Joannes Wilhelmus Jacobus Antonius Stein, S.J., van Grave. Proefschrift: »Beobachtungen zur Bestimmung der Breitenvariation in Leiden nach der Horrebow-Methode angestellt von Juni 1899 bis Juli 1900".

Artsenijbereidkunde.

29 Maart. Herman van Gulik, van Grouw. Proefschrift: »De physiologische beteekenis van het alkaloïd in den goudenregen".

In de klassieke Letterkunde.

1900.

1 October. Johannes Willem Antonie de Hoest, van IJsselmonde. Proefschrift: »De Pyrrho Epirotarum rege".

8 December. Karel Hendrik Eduard de Jong, van Biebrich a. R. (Cum laude). Proefschrift: »De Apuleio Isiacorum mysteriorum teste".

11 December. Marinus Willem de Visser, van Stavenisse. (Cum laude). Proefschrift: »De Graecorum diis non referentibus speciem humanam."

In de Nederlandsche Letterkunde.

15 October. Emile Henri Antoine Cromhout, van Delfzijl. (Met lof). Proefschrift: »Skeireins aivaggeljons þairh Iohannen".

1901.

18 Januari. Sikko Popta Haak, van Zutphen. Proefschrift: »Paullus Mercula. 1558—1607".

27 April. Wilhelm Martin, van Quakenbrück. Proefschrift: »Het leven en de werken van Gerrit Dou, beschouwd in verband met het schildersleven van zijn tijd".

In de Godgeleerdheid.

25 Januari. Gustaaf Adolf van den Bergh van Eysinga, van

'sGravenhage. (Publiek Met lof). Proefschrift: »Indische invloeden op oude Christelijke verhalen".

Ambtsaanvaarding van Hoogleeraren.

21 Juni. Dr. G. C. van Walsem, met eene redevoering over: »Den invloed van den vooruitgang der techniek op de beoefening der ziektekundige ontleedkunde".

10 Juli. Dr. J. A. Korteweg, met eene redevoering over: »Het goed geluk van den heelkundige".

VERVOLG

VAN HET

ALBUM STUDIOSORUM

ACADEMIAE LUGDUNO BATAVAE [1]).

Rect. Magn. Dr. J. E. VAN ITERSON, J.Az.

Wegens ziekte en overlijden, is het Rectoraat waargenomen door Dr. C. P. TIELE.

18 Sept. 1900—16 Sept. 1901.

1900.

Sept.
18. **Pieter Cool**, 's Gravenhage, 19, G.
„ **Joan Albert Werdmüller von Elgg**, Soerabaia, 19, R.
„ **Jan Henricus Rudolphus Sinninghe Damsté**, 's Gravenhage, 18, R.
„ **Mej. Hillegonda Icke**, Rotterdam, 19, WN.
„ **Mej. Hendrika Wilhelmina Kramers**, Gouda, 18, G.
„ **Johan Paulus**, Leiden, 19, R.
„ **Louis Antonius van den Brandeler**, Kampen, 19, R.
„ **Eliaser Joseph Swaep**, Amsterdam, 18, G.
„ **Adriaan Willem Simon van Hamel**, 's Gravenhage, 18, G.
„ **Willem Nicolaas Donkersloot**, Rhoon, 21, G.
„ **Cornelis Pijper**, Eenigenburg N.H., 17, G.
„ **Simon Johan van Velzen**, Kediri, 18, WN.
„ **Bernard Frederik Boekhold**, Haarlem, 18, R.
„ **Mathijs Nicolaas Melchior**, Batavia, 19, G.
18. **Eugenius Lodewijk van Emden**, 's Gravenhage, 20, R.

---

1) Het cijfer achter den naam duidt den leeftijd aan. De letters **Th.**, **R.**, **G.**, **WN.**, **L.**, beteekenen de faculteiten van Godgeleerdheid, Rechtsgeleerdheid, Geneeskunde, Wis- en Natuurkunde, Letteren en Wijsbegeerte. De letters **IS.** beteekenen Indische studiën.

Sept.
18. **Daniël Schutte**, Nieuwpoort a/d Lek, 20 L.
„ **Otto Burgemeestre**, Soerabaia, 19, G.
„ **Eimert Johannes Los**, Alkemade, 22, G.
„ **Frans de Stoppelaar**, Ureterp, 20, G.
„ **Cornelis Tjebbes**, Workum (Friesland), 22, G.
19. **Jan Diederik Ninck Blok**, Zwolle, 18, G.
„ **Adrianus Quirinus van Braam Houckgeest**, Groningen, 20, G.
„ **Jacob Clay**, Borkhout, 19, WN.
„ **Eiso Bergsma**, 's Gravenhage, 19, G.
„ **Titus de Haan**, Leeuwarden, 18, WN.
„ **Otto de Vries**, Amsterdam, 19, WN.
„ **Otto David Eduard Bunge**, Karlsruhe, 18, WN.
„ **Francois Martin Gerard van Walsem**, Alfen a/d Rhijn, 19, Th.
„ **Cornelis Henny**, Batavia, 21, R.
„ **Johannes Arie Stenfert Kroese**, Tilburg, 19, G.
„ **Gerrit van Leyden**, Krommenie, 19, R.
„ **Hendrik Lamberts**, Apeldoorn, 20, R.
„ **Edward Emin Galstan Joakim**, Batavia, 21, R.
„ **Johannes Henricus Jacobus Simons**, Geldrop, 20, R.
„ **Simon Lagerwey van der Horst**, Batavia, 21, R.
„ **Marinus Moens**, Beverwijk, 18, R.
„ **Simon Daniël de Vries**, Paramaribo, 19, R.
„ **Conrad Paul Jean Lambert Servais Helfrich**, Bezoeki, 18, G.
„ **Johan Joseph Boasson**, Middelburg, 18, R.
„ **Adolf Andries Struby**, Banda-Neira, 19, R.
„ **Johannes van Heusde**, Amsterdam, 20, R.
„ **Dominicus Gerard van Hoytema**, Delft, 18, G.
„ **Karel Johannes Frederiks**, Middelburg, 19, R.
„ **Jakob Johan Smit**, Haarlem, 20, R.
„ **Hendrik Willem Jordens**, Deventer, 19, R.
„ **Joannes Wilhelmus van Bisselick**, Rotterdam, 18, G.
„ **Johan Philip Christiaan van der Burgh**, Berkel, 19, R.
„ **Just Emile Kroon**, Leiden, 19, G.
„ **Bernard 's Jacob**, Nijmegen, 20, R.
„ **Frederik Willem Johannes Alexander del Campo genaamd Camp**, 's Gravenhage, 20, R.

Sept.
19. **Johan Frederik Hengeveld** Jr., Papendrecht, 18, G.
„ **Jasper Boon** Jr., Rotterdam, 19, R.
„ **Reinier Livius Humalda van Eysinga**, 's Gravenhage, 19, R.
„ **Onno Jacobus Cluysenaer**, Utrecht, 19, R.
„ **Benjamin van Rossem**, 's Gravenhage, 19, R.
„ **Leurens Scheutendorp**, Magelang, 18, R.
„ **Jacob Elisa Stolk**, Bemmel, 19, R.
„ **Christiaan Henri Henny**, Batavia, 19, R.
„ **Johannes Ægidius Timmerman**, Nijmegen, 19, R.
„ **Karel Lodewijk Otto van der Goes**, Meester Cornelis, 22, R.
„ **Simon Henricus Fokker**, Batavia, 20, R.
„ **Jan Willem van Hamersfelt**, Zoetermeer, 18, G.
„ **Willem Cornelis Beucker Andreae**, 's Gravenhage, 18, R.
„ **Johan Jans Tichelaar**, Wijngaarden, 19, R.
„ **Hilmar Johannes Backer**, Dordrecht. 18, WN.
„ **Constantus Scheltus**, 's Gravenhage, 19, R.
„ **Johannes Didericus Werkman**, Leiden, 17, R.
„ **Willem Anne van Dorp**, Amsterdam, 18, WN.
„ **Jan Jacob de Gelder**, Hoogwoud, 22, L.
„ **Frans Frederik Viehoff**, 's Gravenhage, 19, R.
„ **Eduard Was**, Kruisland, 19 Th.
„ **Dirk Klinkert**, Rotterdam, 18, G.
„ **Adriaan Rombach**, Rotterdam, 18, R.
„ **Johannes Casparus Veltcamp Helbach**, Rotterdam, 20, R.
„ **Arnold Willem Gerritzen**, Batavia, 18, R.
„ **Alfred Jacques Marx**, Rotterdam, 19, R.
„ **Antonius Jacobus Cornelis de Waal**, Batavia, WN.
„ **Gijsbert Adrianus van Schouwen**, Driebergen, 19, R.
„ **Louis Carl Adriaan van Eldik Thieme**, Passoeroean, 19, R.
„ **Hubert Philippus de Kanter**, Brielle, 19, R.
„ **George Louis Thurkow**, Parijs, 22, R.
„ **Christiaan Johannes Poortman**, Schiedam, 20, R.
„ **Frans Willem van Riemsdijk**, Hellendoorn, 21, R.
„ **Justus Arnold Jessurun**, Paramaribo, 20, R.
„ **Nicolaas Faber**, Gorredijk, 21, G.
„ **Abraham Johannes Hildebrandt**, den Helder, 20, R.

Sept.
19. **Francois Joan Christiaan van Dusseldorp**, Amsterdam, 18, R.
„ **James Adam**, Delft, 20, G.
„ **Hendrik Mangelaar Meertens**, Batavia, 17, R.
„ **Reinier Hattink**, Tietjerksteradeel, 21, R.
„ **Egbert Louis Mattheus van Son**, Djocjokarta, 19, R.
„ **Herman Hendrik Tjeerd Goeman Borgesius**, 's Gravenhage, 19, R.
„ **Henri Abraham Helb**, Weltevreden, 18, R.
„ **Anthony Willem Stork**, Hoogeveen, 20, R.
„ **Inne Geert Cath**, Joure, 18. G.
„ **Jan Jakobus Coenradus Bakker**, Delft, 19, WN.
„ **Harmen Feikes Ferwerda**, St. Anne Parochie, 19, G.
20. **George Frederik Evelein**, de Rijp, 20, R.
„ **Jelle Roelof Clifford Kocq van Breugel**, den Helder, 18, R.
„ **Willem Paul Godefroy**, Buntok (eiland Banda), 19, G.
„ **Pieter Lodewijk Lambertus Post**, Hoorn, 21, Th.
„ **Mej. Conradine Verhey van Wijk**, Leiden, 19, R.
„ **Mej. Sara Maria van Houten**, Leiderdorp, 20, WN.
„ **Rudolf van Vollenhoven**, Rotterdam, 19, G.
„ **Mej. Catharina Magdalena van Dissel**, Leiden, 22, G.
„ **Daniël Mathijs Paré**, Opheusden, 19, R.
„ **Willem Carel de Leeuw**, Wemeldingen, 19, WN.
„ **Lodewijk Joseph Marie van Sasse van IJsselt**, Breda, 19, R.
„ **Justus Marius Obreen**, 's Gravenhage, 22, G.
21. **Mej. Adolphine Eduardine Kok**, Rotterdam, 21, R.
„ **Petrus Adrianus Streng**, Aarlanderveen, 20, G.
„ **Johan Herman Paehlig**, Djocjocarta, 18, R.
„ **Jacob Jan Munniks de Jong**, Buitenzorg, 21, G.
„ **Willem Frederik Pfeiffer**, 's Gravenhage, 20, G.
„ **Andries Albert van Rijnbach**, 's Gravenhage, 21, L.
„ **Kees Schepp**, Rotterdam, 18, G.
„ **Willem Louis Kraal**, Soerabaja, 35, G.
„ **Pieter van der Kooy**, Beukelsdijk, 25, Th.
„ **Petrus Willem Constantijn van der Goes**, Batavia, 25, R.
„ **Jan Westerman Holstijn**, Workum, 18, R.
„ **Hendrik Filippo Jzn**, Leiden, 20, WN.
„ **Johan Theodorus Bornwater**, Zoeterwoude, 19, WN.

Sept.
21. **Hendrik Jan Boevé**, Rotterdam, 26, G.
24. **Mindert Evert Hepkema**, Heerenveen, 18, R.
„ **Jacobus Marie Ignatius Alphonsus Simons**, 's Gravenhage, 20, R.
„ **Servaas Johan Thieme**, 's Hertogenbosch, 22, R.
„ **Pieter Frederik Theodoor van Veen**, Batavia, 20, G.
„ **Mej. Anna Margaretha Scheffer**, Probolingo, 20, G.
„ **Mej. Elizabeth Henriëtte Esser**, Leiden, 24, G.
„ **Nathaniël Waterman**, Rotterdam, 17, G.
„ **Willem Pieter Martinus Temminck**, Rotterdam, 19, G.
„ **Johannes Aloysius de Koning**, Leiden, 20, G.
„ **Jacobus Christiaan van den Berg**, Geertruidenberg, 19, G.
„ **Johannes du Saar**, Kralingen, 22, WN.
„ **Martin Wolf Cats**, Rotterdam, 19, WN.
„ **Wander Johannes de Haas**, Lisse, 22, WN.
„ **Pieter du Croix**, Leiden, 18, WN.
„ **Mej. Johanna Abrahamina Kits van Heyningen**, Amsterdam, 18, WN.
„ **Mej. Annechien Sillevis**, 's Gravenhage, 19, WN.
„ **Mej. Isabella Franciska Muller**, Groningen, 20, WN.
„ **Elze Jan Poll**, Grijpskerk, 20, L.
„ **Mej. Elise Christine Scheffer**, Magelang, 18, L.
„ **Mej. Christine van der Hoeven**, Maasland, 18, L.
„ **Jacobus Wille**, Koudekerk a/d Rijn, 19, L.
„ **Reinder van der Meulen**, Rotterdam, 18, L.
„ **Simon van Dorp**, Hazerswoude, 19, Th.
„ **Cornelis de Wit**, Bovenkarspel, 18, Th.
27. **Nicolaas Jean Gerard Pen**, Castricum, 18, G.
„ **Rudolf Arthur Frederik Lach de Bère**, Padang, 18, G.
„ **Gerard Johannes de Groot**, Rotterdam, 18, WN.
„ **Cornelis de Jong**, 's Gravenhage, 22, WN.
„ **Mej. Louise Albertine Hattink**, Amsterdam, 22, L.
„ **Mej. Cornelia Siewerts van Reesema**, Kralingen, 20, L.
„ **Johannes Paulus Scholte**, Stavenisse, 21, Th.
28. **Mej. Johanna de Lange**, Rotterdam, 18, WN.
„ **Mej. Irmengard Therese Biermans**, Aken, 19, WN.
„ **Gerardus Hendrik Bouscholte**, 's Gravenhage, 21, L.
„ **Pieter Hendrik van Reedt Dortland**, Gouda, 21, Th.

Sept.
29. **Jan Rudolf Oldeman**, Schermerhorn, 20, Th.
Oct.
5. **Gerard Johan van Beijeren**, 's Gravenhage, 22, G.
„ **Leendert Smit**, 's Heer Arentskerke, 17, G.
„ **Erich Robert Gustaaf Walter Kunert**, Gombong, 19, G.
„ **Herman Bernard Arnold Bockwinkel**, Heer Hugowaard, 19, WN.
„ **Mej. Johanna Petronella Schouten**, Kampen, 22, WN.
„ **Eisso Pieter Stheeman**, Meppel, 18, WN.
„ **Johannes Cornelis Wannée**, Rotterdam, 21, Th.
„ **Broer de Jong**, Makkum. 19, Th.
„ **Reinder Posthumus**, Harlingen, 22, Th.
„ **Bastiaan Nieuwburg**, Barendrecht, 22, Th.
8. **Frederik Willem Ross**, 's Gravenhage, 21, G.
„ **Mej. Louise Anna Ellis van Raalte**, Rotterdam, 23, L.
„ **Philippus Jacobus Roedemaker**, Amsterdam, 23, Th.
12. **Mej. Olina Adèle Johanna Mühlenfeld**, 's Gravenhage, 25, L.
„ **Cornelis Met Czn.** Oterleek, 23, Th.
20. **Dominicus Gerardus Jakob van Hoytema**, Amersfoort, 23, R.
„ **Johannus Gerardus Mooijen**, Kloetingen, 23, L.
„ **Herman Christiaan Goeszen**, Schiedam, 25, L.
„ **Herman Makkink**, Rotterdam, 18, Th.
26. **Jan Joseph Attema**, Leeuwarden, 28, WN.
Nov.
10. **Hendrik Karel Manupassa Jr.**, Saparoea (N.I.). 34, L.
„ **Naojiro Murakami**, Tokyo (Japan), 32, L.
„ **Mej. Johanna Gerarda Theodora van Eybergen**, Amboina, 35, WN.
„ **Charles Robert van Houten**, 's Gravenhage, 21, R.
„ Mr. **Alphons August van Schuylenburg**, Benkoelen, 27, R.
24. **Gerard Cornelis Dibbitz**, Amsterdam, 31, WN.
„ **Wilhelmus Hendrikus Keesom**, Texel, 24, WN.
„ **Bekko Meilink**, Kampen. 23, WN.
„ **Martinus Wilhelmus Waltherus van den Abeelen**, Tilburg, 35, L.
Dec.
7. **Allart Ligtenberg**, 's Gravenhage, 25, L.

1901.

Jan.
17. **Robert Karel Bowles**, Tjirebon (Java), 25, L.
„ **Edzard Frederik Hardenberg**, 's Gravenhage, 19, WN.

Jan.
28. **Henricus Wilhelmus Wouterlood**, Schiedam, 25, WN.
„ **Jan Willem Kruisselbrink**, Winterswijk, 21, L.
„ **Jan Frits Nijland**, 's Hertogenbosch, 35, L.
„ **Jacob van Beek**, Zegwaard, 21, Th.
„ **Jacobus Johannes Boerma**, Beilum, 26, R.
Febr.
23. **Cornelis Leonardus van Nes**, Boskoop, 22, WN.
„ **Herman van Gulik**, Grouw, 28, WN.
Maart.
22. **Petrus Willebrordus van den Broek**, Soerabaja, 38, L.
Mei.
9. **Mej. Jacoba van Raalte**, Rotterdam, 24, R.
